798

РОКЪ 1889.

Наук. тов. Шевченка у Львові

ЗОРЯ

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ

Выдаване Товариствомъ им. Шевченка

подъ редакцією

А. Борковского и П. Скобельского.

71681
10 (1889)

РОЧНИКЪ ДЕСЯТЫЙ.

БІБЛІОТЕКА наукового товариства імени Шевченка
БІБЛІОТЕКА НАУКОВ. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ
Львівська філія бібліотеки АН УРСР

У ЛЬВОВѢ, 1889.

Зъ друкарнѣ „Товариства имени Шевченка“

подъ зарядомъ К. Беднарского.

Числа

5. Василь Лукичь: Споминки А. Козачковского про Шевченка 6, 7
Забороненй цензурою уступы зъ Шевченковои поемы „Катерины“ 6, 7
Новй переклады Шевченка 6, 7
6. Константинъ Лучаковскій: Емиль Дюранъ о Т. Шевченку 6, 7
7. О. П—а: До Шевченкового свята . . . 6, 7
8. (Кієвске Слово): Стрѣча Щепкина зъ Шевченкомъ 7, 7
9. Чудакъ: Въ справѣ вôдносинъ Украинцѣвъ до россійскои літературы . . . . . 8—11

IV. Зъ ґеоґрафіѣ, исторіѣ, етноґрафіѣ, економіѣ и політики.

1. Василь Лукичь: Австрійскй Сербы . . . 2
2. Василь Сѣчовикъ: Якъ стрѣчали Запорожцѣ новый рôкъ 3
3. Иванъ Матѣевъ: Образки зъ Африки 8, 10, 11, 12, 13 14, 15, 16, 23
4. С. Н. Исаєвичь: Земляки (етноґрафічнй очерки) 8, 15, 16
5. М. Сѣромаха: Пригородне село 12
6. Михайло Зубрицкій: Записки въ Служебнику, печатанôмъ 1666 р. 12
7. Иванъ Кузѣвъ: Житє-бутє, звычаѣ и обычаѣ гôрского народу . . . . . 15—21
8. Ф. Б: Зъ нашого житя народного . . . 8
Ще о Товариствѣ им. Шевченка . . . 9
9. Дръ. Омелянъ Калитовскій: Стефанъ Качала . 8—14

V. Замѣтки критичнй, оцѣнки и справозданя.

1. З. Петрусь: Украинскй книжки 1
2. Б. Вôльхôвскій: Новй украинскй книжки . . 2
3. М. К.: Збôрникъ творôвъ Г. М. Бораковского . 1—2
Хтожь справдѣ виненъ и де наша робота? . 3—4
4. А. Б: Побожнй казки болгарскй . . . . 2—3
5. Чудакъ: Ще на тему: „Хто виненъ?“ . . 4
6. Петро Скобельскій: О архельоґічно-бібліоґрафічнôй выставцѣ Ставропигійского Института 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
7. (Листъ зъ Украины): Першй роковины смерти Буковиньского кобзаря Юрія Федьковича . . 9
8. В. Коцовскій: Наука нашои мовы и письменности 22
Обзоръ фонетическихъ особенностей малороссійскои рѣчи. В. Науменко 20
Лимерôвна 22
9. Корженко: Лена 21
10. Я. Кленъ: Листы про украиньскій театръ . . 2, 5
11. М. Старицкій: Листъ про украиньскій театръ . 5

VI. Всячина.

1. Науковй розговоры 21, 22
2. П. С.: Здобутє Львова черезъ Шведôвъ въ р. 1704. 21
Инструкція для послôвъ рускихъ вôдъ брацтва Ставропигійского у Львовѣ на соймъ коронацйный въ р. 1649. 24
3. Олеся Зôрка: Святочна мова 23
4. Евгенія Ярошиньска: Въ городѣ (байка) . . 23
5. Борисъ Познаньскій: Выхôдъ на заробôтки зъ Украины 23
6. Леся Украинка: Святый Вечеръ 24

VI. Вѣсти бібліоґрафічнй.

Въ числахъ: 1, 2, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 24

VIII. Згадки посмертнй.

1. В. Коцовскій: Ив. Гриневецкій 2
2. Архикнязь Рудольфъ 3
3. Іосифъ Барвѣньскій 3
4. Іосифъ Лозиньскій 15, 16
6. С. Н. Исаєвичь: Андрій Осиповичь Козачковскій 19

IX. Кореспонденцiѣ и спростованя.

1. Вôдъ Администрацiѣ и Редакцiѣ въ числахъ: 1, 2, 5, 9, 10. 11, 12, 18, 22, 23, 24
2. Переписка Администрацiѣ и Редакцiѣ въ числахъ: 4, 9, 10, 15, 16, 18, 19, 20, 24
3. М. А. Кропивницкій: Спростованє . . . 9

X. Оголошеня.

Запросины до предплаты „Зорѣ“ 1
Про „Кієвску Старину“ 1
Про „Ґазету А. Гатцука“ 1
Про „Исторію литературы рускои“ Д-ра Ом. Огоновского 12, 13, 11, 15, 16
Покликъ до галицкихъ Русинôвъ 13, 14
Конкурсъ „Просвѣты“ 22, 23
Конкурсъ Редакцiѣ „Зорѣ“ 23, 24

Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Сѣчня 1889. **Число 1.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ **каменици** пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СОЛОВЬОВЫЙ[1] СПѢВЪ.

(Розповѣдь.)

Мы сидѣли въ садку чудовымъ весняным вечеромъ. Весна подыхала тымъ лагôднымъ дыханѣмъ устъ своихъ, коли она тôлько що ôдчинить своєю чарôвною рукою дверѣ тепла, радощѣвъ, любови. Натура ще не розвернула всѣхъ дивъ своихъ; она тôлько що прокинулась, тôлько що почала свою творчу працю. Якесь вôльне зôтханє стояло въ тихому, легкому повѣтрю, напоєному пестѣнємъ. Житє, нове молоде житє почувалось на около. Молоденька травиця навѣть и при вечерьовому[2]) свѣтлѣ ôдбивала ярою барвою ôдъ чорнои ще вохкои землѣ. Садокъ стоявъ нерухомо, укрытый бôльше цвѣтомъ, нѣжь листомъ, — укрытый тымъ бѣлымъ та яснорожевымъ цвѣтомъ надѣ, нѣжнои дѣвочнои[3]) красы. Самъ соловейко своємъ чарôвнымъ спѣвомъ розвивавъ той цвѣтъ... Тожь пѣсня єго єднала ся и зъ тымъ цвѣтомъ и зъ легкимъ повѣтрємъ и зъ прозорою блакитю весняного неба; воля, щастє ôдзывались у тому спѣвѣ!...

— Чуєте, якъ спѣває соловей? — спытала я свого товариша, котрый сидѣвъ задуманый поручь зо мною на садовôй лавцѣ пôдъ моимъ прекраснымъ каштановымъ древомъ, що спускало надъ лавкою своє вѣтє розкôшнымъ наметомъ.

— Чуєте вы, якъ спѣває соловейко? — попытала я вдруге, перебиваючи задуму свого сусѣда, котрый зоставивъ моє перше пытанє безъ ôдповѣдѣ[4]), либонь гадаючи, що оно було хутнѣй покликомъ утѣшаня, нѣжь пытанѣмъ. Теперь мôй гôсть ôдповѣвъ: „чую!“... Але въ тôмъ „чую“, въ гомонѣ теи ôдповѣдѣ почулась менѣ якась непевнôсть, журливôсть и... якась прикрôсть; коли-бъ тôлько сама журливôсть, — се не звернуло-бъ моєи уваги: соловьовый спѣвъ часомъ выкликає нѣбы якійсь жаль у душѣ... Щô ôдмѣнне почує серце въ тôмъ спѣвѣ, щô спогадає оно, Богъ знає; а тôлько часомъ защемить на филинку... Людямъ старѣйшого вѣку таке почуванє чайпаче вѣдомо!... Але-жь мôй гôсть бувъ чоловѣкъ зовсѣмъ молодый, въ загалѣ веселои отвертои вдачѣ; и сумный гомôнъ єго ôдповѣдѣ, а ще сумнѣйшій выразъ єго лиця при томъ, здивовали мене. Либонь чуючи на собѣ мôй здивованый поглядъ, гôсть додавъ:

— Я не люблю соловьового спѣву! Я не можу єго чути... менѣ стає такъ прикро!...

— Се що за химеры? — спытала я, усмѣхнувшись. — Чи и васъ обгорнула „шопенгавровщина“? — Я засмѣялась у голосъ, не вважаючи потрѣбнымъ повздержуватись передъ гостемъ, зъ котрымъ була знакома добре, по приятельски.

— Нѣ, не „шопенгавровщина“! — ôдповѣвъ ôнъ: — а такъ... зъ якихъ поръ менѣ теє. Я самъ не знаю, ôдъ чого власне соловьовый спѣвъ нагадує менѣ одну дуже... прикру пригоду!...

— Пригоду зъ вашого житя? — спытала я зъ цѣкавостю: — однакъ ваше житє здавалось менѣ такимъ рожевымъ!

— Нѣ, не зъ мого житя пригода... Врештѣ можна сказать, що й зъ мого, — якъ судить!...

— Якъ же се? И не зъ вашого й зъ вашого! Вы-бъ розказали, що тамъ таке?

Беседникъ[1]) мôй махнувъ рукою и замовкъ. Однакъ видно було, що душа єго була зворушена и либонь сама прагнула вымовляня у щирôй розмовѣ того, що гнѣтило єѣ десь тамъ у глибокому куточку... У всякôмъ разѣ менѣ не трудно було ще скôлькома приятельскими пытанями привести молодого беседника до розповѣди про ту пригоду, котра „зприкрила“ єму той чудовый, милый „соловьовый спѣвъ“...

— Та бачите — почавъ оповѣдачь — се було чотыри роки назадъ, якъ я тôлько що скôнчивъ университетъ. Скôнчивъ я, якъ знаєте, юристомъ; мѣсця ще нѣякого не мавъ, але „зуду“ того мало ся въ менѣ багацько. Маєте собѣ: тôлько що зъ лавки, голова повна тыми розмаитыми „правами“, и „римськими“ и „русскими“ и всякими; щось бы таке робивъ, „правивъ“, розбиравъ бы умѣло найзаплутанѣйшу плутанину... Такъ! А мѣсця все-жь таки не було ще нѣякого, и я сидѣвъ у селѣ, гостювавъ у батька. Отъ собѣ пробуваввъ на лонѣ природы, ôдпочивавъ пôсля науки, ходивъ на полюванє, трохи мавъ знакомыхъ; въ загалѣ и коло мене, въ домѣ батька священика, и въ селѣ було тихо та благодатно. И я — „поки що“ — ôддававъ ся цѣлкомъ житю посередъ теи благодатѣ.

Коли се трафилась и посередъ теи тишѣ одна пригода, котра збаламутила єѣ и збентежила всѣхъ. Въ нашому селѣ стало ся злочиньство: убили нагло пана, дѣдича нашого села. „Якъ? хто? що?“ — сй пытаня опанували всѣма розмовами мѣжь селянъ и найпаче сельскои „интелигенцiѣ“. Правду сказавши, нѣхто такъ одмѣнно не жалувавъ того пана, бо за житя свого не залучивъ ôнъ нѣчiєи прихильностѣ, нѣ селянъ, нѣ „высшихъ“: бувъ ôнъ старый мизантропъ, чоловѣкъ надто крѣпацкого строю думки и жорстокого серця; ходила чутка, що ôнъ навѣть дѣтей своихъ розôгнавъ по свѣту, — не могли зъ нимъ ужити ся, — а жѣнку навѣть на той свѣтъ загнавъ своєю суворôстю... Богъ єго знає, скôлько

[1]) соловѣовый, соловейчинъ; [2]) вечеревому; [3]) дѣвочои; [4]) ôдповѣди.

[1]) бесѣдникъ.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ИП. 21460

въ тôмъ було правды; а тôлько, кажу, не любили єго... Ну, а все-жь, якъ бы не було, смерть єго зôрвала великій рухъ въ цѣлôй околицѣ. Якъ бы не було: така пригода, таке злочиньство, — зарѣзано пана у ночи, въ єго власнôй господѣ, — пригода надзвычайна, порушаюча!

Звычайно мене, якъ юриста, та ще тôлько що спеченого, тая cause célèbre найпаче зацѣкавила! А ще до того притягала мене до себе загадковôсть того злочиньства: не було жадныхъ слѣдôвъ, хто-бъ мôгъ зробити єго! Пана знайшли зарѣзанымъ, — се було безперечно: горло перерѣзано чужою рукою, калюжа крови, слѣды боротьбы; але хто й щó, — не вѣдомо! Панъ бувъ хоть богатый, але скупый; живъ одиноко, слугъ мавъ дуже мало; нѣхто нѣчого не чувъ, не бачивъ. Самый „мотивъ“ злочиньства бувъ загадкóвый: при забôйствѣ не було жадного грабування[1]); нѣчого не було взято въ пановôй господѣ, хочай мали ся у пана и грошѣ и дорогí рѣчи, звычайно якъ въ богатшôй паньскôй господѣ. Для чого-жь и кому була потрѣбна смерть господаря?... Отъ питанє, котре займало всѣхъ, надъ котрымъ даремне сушивъ собѣ голову присланый слѣдачь... и я! Такъ! Я навѣть зробивъ ся чимсь въ родѣ помôчника того „слѣдователя“; бувавъ при єго дознаняхъ, мѣркувавъ укупѣ зъ нимъ, ходивъ, навѣть помагавъ єму трохи писати. По правдѣ сказавши, слѣдователь безъ уваги приймавъ мою ретельнôсть и жаданє допомогти єму; часомъ зъ якоюсь недбалôстю и навѣть зъ якоюсь нѣбы призирливою посмѣшечкою выслухавъ мои ревнí речѣ; а далѣ почавъ навѣть очевидно одсторонятись ôдъ мого метушливого встряваня въ єго слѣдчу справу. А се мене ще бôльше пôдрывало, якъ то кажуть „пôдбурювало“, бо навѣть зачѣпало мою шану до себе! Що-жь справдѣ? Хиба я не такій-же правникъ якъ ôнъ? Ну, ôнъ має мѣсце, рокôвъ скôлька працює; що-жь зъ того! И я мôгъ бы бути на єго мѣсцѣ; и я маю здольнôсть и потрѣбне знатє до тей працѣ! Прецѣнь я не даремне учивъ те-жь право стôлько лѣтъ; я тежь можу причинити ся до того дѣла, всю повагу которого[2]) я добре розумѣю.

Ну, знаєте, просто и досадно менѣ и кортить менѣ[3]) та справа, бентежить мене, та й годѣ!

Отъ, знайдеть ся якійсь тамъ знакъ ôдъ цвяха на ôконнôй рамѣ въ пановôй господѣ, або новозамѣчена пляма ôдъ крови въ тому гаспидскому таємному кабинетѣ, де бувъ зарѣзаный панъ: то я просто ажь самъ не свôй; все метикую, якъ оно? що оно?

Однакъ заведене житє йшло своєю чергою. Все наоколо мене справляло ся, якъ и перше, та и самъ я не все-жь займавъ ся тôлько тою справою. Якось пôшовъ я на полюванє, отъ такъ собѣ походити зъ рушницею та зъ собакою своимъ, Чуйкомъ. Иду собѣ лѣсомъ. Гарно такъ наоколо, весна въ повнôй красѣ; листъ молодый такій свѣжій, ядерный, дає таку славну прохолоду; пôдъ ногою така мягка трава; пташки переспѣвують ся въ гôлѣ такъ бадьорно, такъ весело. Походивъ я собѣ. Нѣчого, правда, не забивъ, навѣть и не бачивъ жаднои дичины; але проходкою бувъ задоволеный. Иду собѣ, поспѣвую! Выхожу вже зъ лѣсу, и захотѣло ся менѣ пити страшенно; бо находивъ ся чимало, а день бувъ таки доволѣ теплый.

Якъ разъ пôдходивъ я до оселѣ одного „будника“, отъ собѣ простого чоловѣка, що займавъ по чиншу трохи грунту пôдъ самымъ лѣсомъ и побудувавъ ся тамъ дворомъ, простымъ мужицькимъ дворôмъ. Я знавъ и господаря, старого Байдиша; часами заходивъ до него зъ поводу полюваня або що, проживаючи що лѣта у батька. Иду-жь собѣ зовсѣмъ смѣло; думаю: попрошу воды въ хатѣ. Пôдходивъ я якъ разъ зъ тыльнои стороны оселѣ. Перелѣзъ черезъ тынокъ, иду попôдъ клунею и якъ разъ наткнувъ ся на господаря и єго сына: они стояли за рогомъ клунѣ пôдъ самою стѣною и щось тихо, таємничо говорили промѣжь собою. Я надôйшовъ, ступаючи по мягкому мурѣжку, такъ нагло, такъ несподѣвано для Байдишѣвъ, що они уздрѣли мене тôлько тодѣ, коли я бувъ уже зовсѣмъ коло нихъ. Они обоє спятились; молодый Байдишь навѣть здрôгнувъ ся ôдъ тои несподѣванки и на моє витанє „здоровй були“ ôдповѣвъ якось незвычно, „розтеряно“. Я не звернувъ на се уваги и навѣть сказавъ смѣючись: „Що? Я васъ злякавъ?“

— Чого злякали! — ôдповѣвъ старый Байдишь. — Що-жь мы таке робили, щобы-сьте мали злякати насъ? Отъ собѣ выйшли!... Ходѣмъ, Андрѣю! — И ôнъ подавъ ся до перелазу. Заразъ за тыномъ була ихъ лука.

— А я хотѣвъ у васъ воды попросити, напитись! — мовивъ я наздогôнъ.

— Идѣте до хаты! — ôдповѣвъ старый. — Тамъ стара въ хатѣ єсть, вынесе вамъ.

Я зайшовъ до хаты, напивъ ся воды, перемовивъ ся зъ увѣчливости скôлькома словами зъ старою Байдишкою и пôшовъ самъ далѣ по пôдъ лѣсомъ, поспѣвуючи. Лука Байдишѣвъ кинулась менѣ въ очи своимъ надзвычайно гарнымъ выглядомъ: трава на ѣй[1]) була высока, хороша и просто вся ажь рожева ôдъ великои силы квѣтокъ! Славно такъ було дивити ся на неѣ...

Прийшовъ я до дому. Батько мôй тôлько що вернувъ ся зъ церковнои сѣножатѣ, котру того дня покосили, и сѣвши зо мною пити чай, все говоривъ про своє сѣно, — яка въ нихъ трава, и якъ ôнъ думає управляти ся зъ нею, то що.

— Отъ — кажу я — у Байдишѣвъ чудесна трава, отамъ на луцѣ пôдъ лѣсомъ! Чудесна!... Тôлько они ще не косять.

— Покосять ще, — говорить батько: — хоть врештѣ старому Байдишеви теперь труднѣйше справляти ся коло господарства, бо старшій сынъ у турмѣ сидить.

— У турмѣ? — пытаю я: — за що?

— Та єго-жь покôйный нашь дѣдичь запаковавъ! И по правдѣ сказати, Богъ знає за що: пôймавъ єго зимою зъ фуркою дровъ, нарубаныхъ у паньскому лѣсѣ; ну, подавъ на судъ, — Байдиша й присудили за крадѣжь дровъ ажь на скôлькось тамъ рокôвъ у турму. Богъ знає що! Покинувъ чоловѣкъ молоду жѣнку, здаєть ся й дитину; въ господарствѣ розстрôй; та й самъ чоловѣкъ уже пропащій, коли ôнъ побуде въ турмѣ. Уже єму все зôпсовано! А за щó пропадає, тôлько подумать!... За якусь тамъ нещасну фурку дровъ!... Всѣ Байдишѣ страшенно ремствували на пана, страшенно кляли єго. Та вже нехай Господь простить єго душу; ôнъ уже ôдпокутовавъ усе!... Де-жь такою смертю загинути, безъ покаянія, ôдъ злодѣйскои руки!

Батько говоривъ далѣ, киваючи головою, а у мене мовь що закипѣло у грудяхъ; такъ менѣ и ударила кровь, ажь душно стало!... Байдишѣ... панъ... якась „колизія“ стосункôвъ пана до тои семѣ... „запакованє“ па-

[1]) = грабува́ння; у насъ: грабóваня; [2]) котрого всю повагу; [3]) мене.

[1]) на нѣй.

номъ молодого Байдиша въ турму... ремство на пана позосталои семіѣ... Все те спершу якимись обрывчастыми гадками плуталось у моѣй головѣ, але потôмъ тѣ обрывчастѣ згогады ставали у якійсь-то стрôйнѣйшій планъ[1]). „Що-жь! — думавъ я — помста, шуканє помсты чи-жь не могло привести Байдишѣвъ до... позбавленя житя панови, котрого они такъ „страшенно проклинали“, уважаючи єго ворогомъ цѣлои семьѣ?...“

Сему догаду помогла власне одна рѣчь, на котру я у свою пору зовсѣмъ не звернувъ уваги. Я не знаю, ôдъ чого власне въ ту филину, якъ мôй батько розповѣдавъ менѣ про Байдишѣвъ, про ту нещасливу справу ихъ за дрова зъ паномъ, въ моѣй думцѣ такъ выразно встала та сцена пôдъ клунею: якъ я наскочивъ на старого й меншого Байдиша, якъ они щось „конспираційно“ говорили промѣжь собою, и якъ они збентежились, коли я зненацька нахвативъ ся... Теперь менѣ було навѣть дивно, якъ я мôгъ не звернути тодѣ уваги на все тее?! Якъ я не зауважившъ, що то була не проста собѣ семейна розмова, а власне потайна „конспирація“! Звычайно, Байдишѣ мають потребу у такихъ таємныхъ перемовляняхъ десь нишкомъ, щобъ ихъ поменше чули навѣть свои хатнѣ... Звычайно! Саме йде слѣдство... ще навѣть и слѣдôватель сегодня зновъ приѣхавъ... они про все тее знають, чують... Якъ же не бути таємнымъ розмовамъ!

Я нѣчого не сказавъ батькови про свою страшну догадку; отъ нѣчого не сказавъ про неѣ, тôлько зновъ розпытавъ про той судъ, чи давно посадили Байдишового сына въ турму, и т. и. Батько ôдповѣдавъ менѣ, зовсѣмъ не маючи и въ головѣ, для чого то менѣ було потрѣбно. Потôмъ утомленый батько пôшовъ собѣ спати, а я... я не мôгъ пôти спати, хоть тежь бувъ доволѣ втомленый тымъ полюванємъ. Я ходивъ раптово по хатѣ зъ кутка въ кутокъ, мотавъ ся якъ мотовило, та все думавъ, все думавъ своє!... Присяду, навѣть приляжу горячою головою до подушки: потôмъ зновъ зôрву ся, зновъ бѣгаю по хатѣ!

За скôлько годинъ у мене вже ясно и твердо стояло въ головѣ: нашого дѣдича убили Байдишѣ. Найпаче стояло въ думцѣ обличє молодого Байдиша, оте збліднѣле обличє, отѣ затремтѣвшѣ плечѣ, ота вся перелякана постать єго, якъ я бачивъ єѣ, коли нагло наскочивъ на „конспирацію“.

Я не мôгъ бôльше зоставати ся дома; я взявъ шапку и зважливо пôшовъ зъ хаты. Мôй Чуйко хочай якось непевно, нѣбы здивовано поглядавъ на мене, однакъ тежь вставъ и чогось-то пôшовъ за мною. О! Я все памятаю!

Я прийшовъ до квартиры слѣдователя, тамъ де ôнъ ставъ. Слѣдователь сидѣвъ и писавъ, либонь щось ôдносно до тей-жь таки справы, бо ранкомъ ôнъ робивъ зновъ якійсь дознаня въ паньскому дворѣ; записувавъ чіись новѣ показаня, пустѣ, але все-жь треба було ихъ до ладу привести.

Я сѣвъ коло слѣдователя и кажу єму, що отъ такъ и такъ. Ôнъ перше скрививъ ся, потôмъ закусивъ губу, потôмъ ставъ уважно мене слухати. „А! — думаю собѣ — теперь слухаєшь? А хто напавъ на слѣдъ, якъ не я?! А ты дививъ ся перше на мене, якъ на щеня якесь, що плутаєть ся по пôдъ ногами та тôлько заважає! О! Мы тежь дещо тямимо и можемо! А звычайно, що здатнôсть до „комбинаціѣ“ признáкъ, хочь бы самыхъ найдрôбнѣйшихъ, велике дѣло! Хиба-жь мало було выслѣжено найзначнѣйшихъ злочиньствъ по самыхъ дрôбныхъ прикметахъ, пустыхъ для звычайныхъ людей, але вельми ваговитыхъ для тямущого!“

Мова моя лунала певно, и моє переконанє по-троху переходило до слѣдователя. Правда, ôнъ разôвъ зо два назвавъ мене зъ посмѣхомъ „Лє-Кокомъ“; одначе скôнчилось на тôмъ, що мы взяли „понятыхъ“ и пôшли до лѣса, до оселѣ Байдишѣвъ.

Була уже нôчь; але яка-жь прехороша нôчь! Мѣсячно, видно, хоть голки збирай! Дерева такъ и вызначають ся на краю лѣса, наче якимсь-то срѣблястымъ свѣтломъ облитѣ... А соловѣѣ, просто ажь луна розлягаєть ся, такъ спѣвають! Тихо, знаєте, гай дрѣмає, а они такъ и лящать у чагарахъ!... Ахъ, Господи Боже! Такъ мило спѣвали, якъ отъ теперь соловей спѣвавъ; тôлько дужчій, голоснѣйшій спѣвъ бувъ, бо соловѣѣвъ було мабуть багато...

Ну, идемо мы по пôдъ лѣсомъ, коло мене й мôй Чуйко плутаєть ся. Прийшли до хаты Байдишѣвъ. Звычайно, сплять; все зачинено. Мы стукаємъ. У хатѣ прокинулись, хтось выглянувъ у ôкно; але намъ не ôдчиняють, хоть чутно, що въ хатѣ почалась якась заметня. Далѣ намъ одчиняють.

Засвѣчено свѣтло; почалась оруда.

Шукаємо мы. Поглянувъ я на всѣхъ Байдишѣвъ. Молодый, той хлопець, стоить понуро, блѣдый якъ стѣна. Батько стоить тежь коло припѣчка, низько такъ опустивъ голову на груди и немовь закаменѣвъ. Молодиця, жѣнка старшого сына, того що сидѣвъ у турмѣ, — невѣстка значить, — пораєть ся зъ дитиною, якось перелякано єѣ угамовує. А стара Байдишка сидить на полу, — вы знаєте, що таке пôлъ у мужицькôй хатѣ? — сидить на полу розпатлана, бо зôрвала ся зô сну, и мôцно стуливши руки слѣдкує за нами очима. Я памятаю, що зауваживъ собѣ тодѣ, якъ у такои старои, зовсѣмъ уже помарнѣлои жѣнки можуть такъ блищати очи!

Ну, шукаємо мы. Я не знаю, що то дѣяло ся зо мною!... У мене въ грудяхъ буяла якась майже мысливська загара; мабуть щось подôбного чує собака, коли ôдшукує пташку, котра уже пôдстрелена[1]) десь то тамъ упала въ кущѣ, але треба єѣ ôдшукати, бо може втекти. Мôй Чуйко бувъ дуже здатный до такого шуканя.

У мене ажь въ грудѣхъ спирало.. ôдъ тои загары! Вкупѣ зъ слѣдователемъ лажу, нишпорю по всѣхъ куткахъ, переглядаю одѣжь, рыю ся въ скриняхъ... Заглядаємо въ такій кутки, де вже й такъ видно, що нема нѣчого; ну, одначе коли ты „Лє-Кокъ“, то треба до всього придивитись, на все уважати!...

Отже-жь вылазили мы всюды, и въ хатѣ и въ коморѣ и на горищѣ; заглянули и въ клуню (порожня она була ще): нема нѣгде нѣчогѣсѣнько, але нѣчогѣсѣнько такого, пôдозренного[2])! Слѣдователь мôй ставъ такій сердитый, порѣкує на мене, нишкомъ бурчить менѣ: „Чортъ знає зъ чого збили бучу! Потурили сюды и мене и людей задля якихсь-то вашихъ химеръ! Чортъ знає що!!...“

Я, знаєте, якъ то кажуть, пôдобгавъ хвоста, здвигую плечима, чоло менѣ мокре, самъ уже не знаю, що робити, що казати; бо таки-жь и самъ бачу, що нема нѣгде нѣчого! Що за бѣсъ! Не вже-жь то справдѣ були

[1]) плянъ.

[1]) пôдстрѣлена; [2]) пôдозрѣного.

марнй здогады и прикметы?... Може й марнй!... Богъ єго знає!...

Нѣяково менѣ, и передъ слѣдователемъ нѣяково и передъ самымъ собою!... Ну, та що-жь уже робити? Помылився, такъ помылився; нѣчого не зробишь!

Вернулись мы въ хату, бо слѣдователь хотѣвъ ще на дорогу закурити папѣросу, та й теку зъ папѣрами треба було забрати. Я присѣвъ зъ нечевя на лавку, — такъ, бдпочити. Сиджу,... и якось припадкомъ глянувъ на дѣжу, котра стояла якъ разъ коло мене на лавцѣ. Дѣжа була розчинена, мабуть мали свѣтомъ пекти хлѣбъ; розчина зойшла. Тбльке-жь я дивлюсь: а мене й уразило, чого то въ дѣжѣ тєв тѣсто мовь бы запало, мовь бы провалилось по серединѣ и якесь порепане, нербвне... Я й сѣпнувъ за полу слѣдователя, кажу єму...

До дѣжѣ: ажь тамъ у тѣсто щось устромлено! Выймають: скручена жужмомъ сорочка; рукавы и пазуха въ крови!...

Отъ она й справа вся въ тбй дѣжѣ була!

Далѣ вже пбшло зъ тымъ слѣдствомъ якъ по ниточцѣ зъ клубка! Прийшли ся й чоботы молодого Байдиша, того паробка, до якихсь то слѣдбвъ, знайденыхъ на стежцѣ въ пановбмъ садку; знайшли ся и хлопцѣ якйсь малй, котрй пасучи пбдъ лѣсомъ коней, бачили, якъ молодый Андрѣй Байдишь вертавъ ся пбзно до дому якъ разъ теи ночѣ, коли зарѣзано було пана. Ну, одным словомъ, пбшло все, якъ по ниточцѣ.

— Ну, молодець вы! — каже слѣдователь: — Правдивый Лє-Кокъ!

А я тблько поглядаю, якъ переможець. — То-жь то! — кажу. — А вы що-жь думали?

Всѣ на ново заговорили про слѣдство. Всѣ розпытовали м е н е про справу, про бдкрытє злочиньства, такбго бдважного, такого тяжкого и, що найважнѣйше, такого загадкового! И я дававъ, власне *я* мбгъ дати всѣ цѣкавй вѣдомости!

Пройшло скблько часу. Якось то ранкомъ, може о годинѣ осьмбй ишовъ я купатись. Щобъ дбстати ся до рѣчки, невеличкои собѣ рѣчечки, що протѣкала поза селомъ, треба було йти бдъ нашого двору далеченько, черезъ село. Иду я собѣ, и Чуйко мбй, якъ завждѣ, при менѣ. Иду недбало, байдуже. Прохожу поузъ волость и мимоволѣ зауваживъ биля волостѣ у дворѣ громадку людей; бачу, стоить и пбдвода. Якъ тблько я глянувъ на тыхъ людей, заразъ-же зрозумѣвъ усе: то Андрѣя Байдиша бдвозили у турму.

Власне то бувъ остатный моментъ бдъѣзду. Андрѣй мавъ уже сѣдати на вбзъ. Єго кревнй прийшли взяти зъ нимъ опрощанє. Я глянувъ: и серце менѣ похололо...

Андрѣй стоявъ якійсь потемнѣлый якъ хмара. Бнъ тихо сказавъ якесь коротке слово до батька, либонь „прощавайте тату!“ Я не дочувъ добре. Старый не говорывъ нѣчого, либонь бнъ не мбгъ промовити нѣ слова; уста єго були скривленй невымовнымъ жалемъ; тблько сльозы, мовчазнй сльозы котились по старому худому обличю на довгу сиву бороду. Я выразно бачивъ, якъ скотили ся тй краплистй сльозы.

— А нуте, нуте! Пора рушати! загомонѣвъ голосъ якогось-то „старшого“.

Тутъ до Андрѣя порвалась якась жѣнка. Я перше не зауваживъ єи, бо она стояла, похилившись на тынъ; але теперь она бдорвалась бдъ тыну и кинулась до Андрѣя. Теперь я пбзнавъ, що то була єго мати. Она обхватила хлопця руками и заголосила.

Охъ, Боже єдиный, що-жь то було за голосѣнє! Якійсь нелюдскій, несвѣцкій крикъ!...

Не диво: остатного сына забирали у неи: одного взяли за фуру дровъ, другого за помсту. И сього остатного сына она уже не мала ббльше бачити у себе.

— Ой, мбй Андрєчку, мбй голубо-о-ньку!... Моя-жь ты дити-и-нонько! — Такъ тужила стара.

Коли я зачувъ те голосѣнє, я не знаю, що зробило ся зо мною! Якась не своя сила одбрвала мене бдъ волостного тыну и погнала далѣ-далѣ, щобъ тблько не чутко було того крику-рыданя.

Я бувъ за селомъ, ишовъ куды очи, якъ у туманѣ.

Опинивъ ся я у глухому кутку лѣса. Що дѣяло ся тодѣ у моѣй душѣ, не можу вамъ сказати. Але-жь мабуть мои муки були доволѣ выразнй, коли навѣть Чуйко зрозумѣвъ ихъ: бнъ прийшовъ до мене, положивъ свою морду менѣ на колѣна и такъ жалбсливо дививъ ся на мене. Я бдштохнувъ єго, хоть, правду сказавши, не мавъ на то права... Чи не бувъ менѣ Чуйко достойнымъ товаришемъ? Щб гнало мене до того выслѣджуваня, черезъ котре заплакали тй нещаснй люде? Чи менѣ жаль було того забитого чоловѣка, котрого я не знавъ, про котрого лишь чувъ, що бнъ не задумавъ ся згубити сѣмю за фуру дровъ зъ єго лѣсбвъ? Чи менѣ було жаль єго?... Нѣ! Я навѣть не думавъ о єго житѣ въ той проклятый вечѣръ, якъ пбшовъ на выслѣдки зъ понятыми; я думавъ тблько о тбмъ, що *я* бдкрыю єго з а г а д к о в у смерть, — *я* бдкрыю з а г а д к о в е злочиньство! Отъ що, отъ яка загара выслѣджуваня, якій немовь собачій инстинктъ гнавъ мене тодѣ, привѣвъ до тои дѣжѣ!

Я сидѣвъ, упавши на траву, и тяжко картавъ ся. Я пробувавъ заспокоити себе, що таки-жь той, Андрѣй, зробивъ злочиньство, тяжке злочиньство. Але заразъ же вставало въ думцѣ, чия вина була тяжша: чи того старого дѣдича, чи Андрѣя Байдиша, чи... моя?...

Звычайно, остатнымъ пытанємъ я картавъ ся найббльше. Въ ухахъ моихъ бддавалось несвѣцке голосѣнє тои матерѣ; въ очахъ стояли тй безгласй сльозы мовчазного батька. Пальцѣ мои хрустѣли, такъ я ломавъ ихъ.

А кругомъ мене було такъ радбсно, такъ хороше. Лѣсовый кутокъ бувъ повный житя, розкошувъ. Сонце зазирало крбзь гблє на мою галявку, грало веселымъ промѣнємъ по рѣчечцѣ внизу: близько мене гула пчблка надъ свѣжою лѣсовою квѣткою; а надъ всѣмъ розлягавъ ся щебетъ соловьовый: десь такъ близько въ лѣщинѣ соловей спѣвавъ такъ голосно, такъ одрадбсно!... Бнъ пригадавъ менѣ спѣвъ соловьовый т е и ночи, хочь теперь лунавъ по иншому: въ тому нбчному спѣвѣ у гаю, облитому мѣсячнымъ сяєвомъ чуло ся щось таємниче, загара и млость; а теперь, яснымъ, соняшнымъ, свѣжимъ ранкомъ соловьовый спѣвъ лунавъ радощами, поезією щастя, волею... Та бнъ рвавъ менѣ душу. Я вставъ и пбшовъ зъ гаю, щобъ не чути того спѣву.

Отъ вся пригода, про котру вы хотѣли почути!

Бесѣдникъ мбй збтхнувъ и умовкъ. Я тежь мовчала. Тихо стало коло насъ; тблько тамъ далѣ въ потемнѣлому садку, десь въ самбмъ куточку, спѣвавъ соловей; такъ гулко розлягавъ ся при тишѣ єго мистецькій спѣвъ, пановавъ надъ всѣмъ.

— Холодно стає! Вы простудитесь, панѣ Олено! — тихо мовивъ мій гість упалымъ голосомъ: — Ходѣмъ-те въ хату!

Я тихо вчинила гостеву волю, встала зъ лавки и подалась до хаты, хоть знала, що не клопотъ за мене погнавъ мого бесѣдника изъ садка: онъ тѣкавъ одъ соловьового спѣву!...

Кіевъ 1888 р. *Олена Пчолка.*

Зъ Гейне.[1]

(Lyrisches Intermezzo.)

* * *

Они мене дражнили,
До серця дойняли, —
Одни тымъ, що любили,
Другі тымъ, що кляли.

Они менѣ до всего
Отруты долили, —
Одни тымъ, що любили,
Другі тымъ, що кляли.

Котра-жь менѣ найбольшій
Жаль серцю завдала, —
То тая не любила
Мене и не кляла!...

ЧОГО?

Чого такъ поблѣдли ти рожѣ ясні?
Скажи, моя любко, менѣ!
Чого у зеленій травѣ запашні
Блакитні фіялки сумні?

Чого жайворонокъ такъ сумно спѣва,
Та жалібно въ небѣ яснімъ?
Чого пахне такъ запашная трава,
Немовь погребовый той дымъ?

Чого навѣть сонце не грѣє мене,
А прикро такъ свѣтить на долъ?
Чого на землѣ все смутне и страшне
Мовь сумнеє поле могилъ?

Чого менѣ тяжко?... Вмираю немовь!
Скажи, моє щастє ясне!
О, мила, коханая любко, промовь,
Чого покидаєшь мене?...

III.

Якъ я про свою говоривъ вамъ печаль,
То вы позѣхали й мовчали;
Коли-жь въ красні вѣршѣ убравъ я свій жаль,
О, якъ тодѣ всѣ выхваляли?

Леся Украинка.

ГОРОБЕЦЬ.

(Зъ Тургенева. Поезія въ прозѣ.)

Я вертавъ ся зъ полюваня и йшовъ по дорожцѣ садкомъ. Собака моя бѣгла попередъ мене. Коли се она зменшила крокъ и почала красти ся, мовь бы зачувши передъ собою дичину. Я глянувъ вздовжь дорожки и побачивъ горобця, маленьке, ще зъ заѣдами и зъ пухомъ на головцѣ. Оно упало зъ гнѣзда, бо вѣтеръ дуже хитавъ березы при дорожцѣ, и сидѣло нерухомо, безсило розставивши ті крыльця ще въ колодочкахъ. Моя собака потихеньку наближалась до него. Коли се зорвавъ ся зъ близького дерева старый чорногрудый горобець и камѣнемъ упавъ передъ самою ей мордою, весь розтрѣпаный, спотвореный; зъ розпачливымъ та жалобнымъ пискомъ скочивъ разовъ зо два навпроти зубатои роззявленои пащѣ. Онъ кинувъ ся боронити, онъ заслонивъ собою свою дитину; але все его маленьке тѣльце тѣпалось одъ страху, голосокъ одичавъ и охрипъ, онъ замиравъ, онъ обрѣкувавъ себе! Якимъ великимъ страховищемъ повинна була здавати ся ему собака! А все таки онъ не могъ усидѣти на своѣй гольцѣ высокій: сила сильнѣйша одъ его волѣ скинула его зводти. Собака моя спинилась и одступила назадъ; видно и она признала ту силу. Я хутнѣй одозвавъ збентеженого пса и одойшовъ зъ чулымъ пошанованемъ. Такъ! Не смѣйте ся! Я преклонявъ ся передъ тою маленькою геройчною пташиною, передъ ей милымъ порывомъ. Любовь, думавъ я, сильнѣйша одъ смерти, одъ страху смерти. Только нею, только любовію держить ся житє!

Олеся Зорка.

НАУКА.

До тата горне ся дитина
І стиха жалібно пита:
„За-віщо старцеві старому
Таке зле тяжкеє життя?
Яка тяжка его недоля,
Який сумний у его вид!...
Свитина драна — вся одежа,
Черствий окраєць — весь обід!...“
— Нема тут дивного нїчого;
Він не с панів, простий мужик;
Єму той хлїб, як нам цукерка,
Бо він до кращого не звик. —
І мовчки думає дитина:
Які дива на сьвітї є,
Що хлїб черствий у старця в ротї
Солодким пряником стає!

Київ 19. XI. 1888. *З. Петрусь.*

До лиха та ще лихо.

Справедливе оповѣдане

Олександра Катренка.

Инодѣ трапить ся, чоловѣкови выпаде яка-небудь незвычайность така, що геть-геть опосля самъ же онъ пригадає ѣѣ собѣ, и зробить ся якось нѣяково и чудно и млосно и моторошно. Ажь самъ себе думкою перепытаєть ся: чи не вже-жь тодѣ оно такъ справдѣ дѣяло ся зо мною, и якъ таки такъ я безъ нѣчого выскочивъ зъ тіеи халепы?... Якъ же ще почне розповѣдати декому иншому про таку пригоду, то слухачь и слухає и дивуєть ся, а по очахъ и по всему видно, що ледви-ледви не скаже: „А чи не брешешь ты, добродѣю? Щось оно

[1]) Зъ Гайного.

вельми на те скидаєть ся! Дури кого иншого, а мене не пôддуришь!“ Мало що й йме вѣры.

Еге, кажу, буває, якъ той мовлявъ, чоловѣкови усего на вѣку, якъ тому червяку. Але чуднѣйшого и незвычайнѣйшого наврядъ чи кому впадало, якъ позаторôкъ причинилось нашому дѣдови Опанасови. Сему вже, хочь бы й схотѣвъ, не можно не вѣрити. Одно, що дѣдъ, старъ чоловѣкъ, не стане брехати, при кôнци житя грѣха набирати ся; къ тому-жь и поважаный ôнъ ôдъ усѣхъ за правдивôсть єго таку, що й казати нѣчого. Нѣхто не докаже, навѣть найлютѣйшій ворогъ, щобъ ôнъ що-небудь коли-небудь не тôльки збрехавъ, але и пошуткувавъ бы неправду кажучи; не кажу вже, щобъ кого скривдивъ. Нѣ! Що нѣ, то нѣ! Грѣхъ и говорити. Слово єго рôвно, що законъ. Дарма по вѣтрови не пусте. Въ друге-жь: нашь панъ-отець Митро тако-жь само розказують; бо й они, коли хочете, не то що були при тому свѣдкомъ, але й товаришували купно зъ Опанасомъ у сѣй рахубѣ, — якъ самй здоровй далѣ побачите.

Опанасъ бувъ собѣ вже давненько вдôвцемъ и мавъ одну єдиницю дочку Катерину. Господарювита вдалась дѣвчина, що й не сказати. Ôдъ матери залишилась на дванацятому роцѣ, и все жѣноче господарство зъ того часу опинилось на ѣѣ рукахъ; але и орудувала она нимъ краще, нѣжь инше й старе. До того-жь ще й браве-жь було дѣвча! Красуня на все село. Не то що молодй, що имъ се звычайно, але деякй й старй неразъ и не два задивлялись на ѣѣ вродливôсть. Ще й шѣснацяти рокôвъ не минуло, коли повинно дѣвка стає на порѣ; а старости тутъ якъ тутъ вже почали выхоложувати батькови хату, разъ у разъ ripаючись. Бачь, велике добро; то боязко, щобъ другій не поспѣшивсь и не захватывъ. Кажу, вельми заранѣ кинулись залицятись; та все не зъ абы-якихъ, а зъ сынôвъ замôжныхъ господарѣвъ и дукачѣвъ. Декому убогому й на думку не спадало тулити ся до такои кралѣ; тй тôльки облизувались. Але Опанасови и єго Катрѣ сй выпережальники мало що й оскомили; не велика имъ зъ нихъ була дивовижа. Не дуже то они й квапились до сієи речи. Попереду Опанасъ самъ, дякуючи за ласку й честь, ôдмовлявсь зеленôстю дочки, що ще не то що, мовлявъ, не покористувалась своимъ дѣвоцтвомъ, але навѣть за працею щоденною мало бачила й свѣту окрôмъ свого ôкна. Далѣ-жь поклавъ ся у всьому на ѣѣ волю. Маючи не абы-яке господарство, але усього доволѣ, а дочка одна, то все оно мало бути нѣ чиє-жь, якъ не ѣѣ; черезъ се старый и почне казати: „Дивись, доню, сама, якъ краще. Я тебе не силую нѣ за кого выходити замôжь и не забороняю. Выбирай сама; якій бôльшь впаде въ око и буде тобѣ любый, той и менѣ стане рôднымъ сыномъ. Кажу се черезъ те, що не менѣ жити зъ твоимъ чоловѣкомъ. Мôй вѣкъ вже не довгій; ще кôльки тамъ рокôвъ Богъ благословить протягнути, та й у домовину. А тобѣ ще тôльки житє починаєть ся, то й гляди, кажу, щобъ єго не зкуєвдити; щобъ тобѣ чоловѣкъ у житю бувъ дружиною, а не недругомъ, якъ коли та й нерѣдко буває. Про те хочь бы ты облюбувала зовсѣмъ нѣчого не имущого, навѣть старця, то менѣ й те однаково. Дивись, кажу, тôльки, щобъ бувъ не пяниця и не лихій якій чоловѣкъ; бо то вже горе. Якъ же гарный: приймемо у приймы, и поживете мов добро. На вашь вѣкъ стане. Не задля кого й не задля чого и дбавъ не ôддыхаючи, навѣть и сего часу пѣклуюсь и турбуюсь на старости, якъ не задля тебе, щобъ ты зъ чоловѣкомъ не зазнала бѣдоты у своѣмъ молодôмъ житю. Кажу: трапить ся убогій, житиме на твоєму и почитатиме тебе; а вôзьме богатый, то не попрѣкне нѣколи, що прийшла до него старцемъ“.

Слухаючи таке, Катря не то що, якъ буває часомъ иншй, липла або гонялась за тыми парубками, але ще й вередувала ними такъ, що нѣхто и не пôдступайсь. Пôткнеть ся якій зъ старостами, то тôльки й побачить сердега доброго, що гарбуза наѣсть ся, та й край. Далѣ нѣхто вже й не квапивъ ся; покинули. Всѣ оджахнулись; поклали й парубки й батьки й матерѣ, що дѣвка вельми пыхата, — мабуть панича або поповича зъ дурного розуму дожидає. А зъ такими, мовлявъ, по всякъ часъ буває такъ: вередує, вередує, поки й самои нѣхто не захоче; тодѣ й схаменеть ся и рада хочь бы за кого-небудь, хочь бы за самого нѣкчемного парубѣку пôти, але пôзно одумалась, и такого не знаходить ся, и остаєть ся на цѣлый вѣкъ до сѣдого волоса дѣвуватй.

Еге! Буває; буває и се и все; тôльки не склало ся такого лиха зъ Катрею. Не такого полю ягода була наша дѣвка. Докотилась и ѣѣ ниточка до клубочла; прийшовъ и ѣй край. Несподѣвано, негадано, собѣ на вдивовижу не счулась, якъ покохалась зъ Тимохою, парубкомъ зъ сусѣдного села. Склалось се такъ, що хто єго зна й якъ. Пôшла якось она туды на храмъ до церкви. Уздрѣла єго мѣжь иншими. Ненарокомъ зневôля звернула особливисту увагу на него; потôмъ якось взиркнулись, — та вже й є. Далѣ познаємились, побалакали, розпытались одно про одного и розôйшлись, буцѣмъ якъ на чуже. Хочь и пильне око, то нѣчого; але мѣжь ними дечого богацько улаштовало ся. Безъ слôвъ втямили дружка дружку. Першон-жь недѣлѣ Тимоха уже тутъ якъ тутъ биля церкви у нашому селѣ. Стоить, теревенѣ править зъ такими-жь, якъ и самъ, але очима такъ и зорить, пильнує оба поло; нѣкого не пропустить; хто-бъ не йшовъ, обдивить ся. Кого-жь се ôнъ пôзнає? Вже-жь нѣкого, якъ не ѣѣ. А ось и она не йде, а плыве якъ лебѣдка, роздивляєть ся, тежь буцѣмъ то кого шукає. Побачила, та такъ и спалахнула, наче хто окропомъ ѣѣ обдавъ. Стрѣлись, повитались; слово за слово, балакають щось и у церкву поручь пôшли. Що тамъ далѣ мѣжь ними було, того вже не скажу, несвѣдомый, якъ оно повинно поводити ся; бо, признати ся, самому менѣ не доводилось у такихъ бувальцяхъ бувати. Видно тôльки, щось було не погане; бо не бôльшь якъ черезъ мѣсяць и старости ôдъ Тимохи рипъ у Опанасову хату шукати куницѣ, краснои дѣвицѣ. И не заблудились, не помылились, якъ разъ туды попали; знайшли, чого шукали, и ихъ тамъ хочь и повязали, але гарными рушниками. Оттаке то склалось, мало що на вдивовижу, але ще й на завидки богато декому.

Тимоха бувъ собѣ парубокъ убогій та ще къ тому и сирота, и не то що зъ радôстю, але бôльше, зъ душею приставъ до Опанаса у приймы.

Не довгій часъ гаючись, счинили законъ, якъ слѣдъ по дѣдôвскому; и живуть нашй молодята якъ тй голубята. Не похвалить ся ними старый Опанасъ; каже, що єму такъ добре за зятемъ и дочкою, якъ наче у Бога за дверима. „Спочиваю ôдъ сегочаснои важкои працѣ. Бережуть они мои старй кôстки. Далѣ лежанки; й роботы не бачу. Схочу що-небудь спорудити по домôвцѣ, такъ куды тобѣ, и доторкнути ся не дадуть. — Вы вже — говорють — своє ôдробили; теперь наша черга. — Раюю“, каже.

Проминувъ рôкъ такои ихъ жисти, и другій и тре-

тій минувъ. Є й дѣточки. Є зъ кимъ няньчити ся та чимъ втѣшати ся дѣдови. Раює старый, ажь иншихъ завидющихъ злôсть бере.

Коли тутъ ôдкиля й взялось: якъ снѣгъ на голову, впала халепа и ледви-ледви не перекрутила всеи ихъ долѣ на цѣлѣсѣнькій вѣкъ. Але пощастило старому; зглянувъ ся Богъ и допомôгъ, ôдвернувши се лихо.

Мавъ Тимоха старшого ôдъ себе брата Тишка и знавъ про него тôльки, що повиненъ ôнъ десь бути у ґуберніи. Але не то що бачити нѣколи не бачивъ, навѣть и чути объ ньому нѣчого нѣ ôдъ кого не чувъ; та и не знавъ, чи живый ôнъ, чи може давно, якъ и вмеръ. Бувъ сей братъ ще за крѣпацтва ôдданый паномъ, якъ поводилось, малымъ хлопцемъ вчити ся у якесь ремество до города ґубернiѣ. Швидко, якъ єго туды ôдвезли, набѣгла сюды холєра, и одного дня померли ôдъ сіеи пошести батько єго й мати. Черезъ те нѣкому було й доходити, де ôнъ тамъ дѣвъ ся, и що зъ нимъ стало ся. Сказати бы панови: такъ и тому байдуже, бо черезъ рôкъ ослобонили насъ ôдъ сихъ добродѣївъ; ôдпустили, кажу, на всѣ чотыри боки. Одержавъ волю и Тимошинъ братъ Тишко; а довѣдавшись мабуть, що нема вже тыхъ на свѣтѣ, що єго породили, и не вертавсь нѣколи у своє село. Тимосѣ-жь саме тодѣ було три роки; то ôнъ мало що и памятавъ. Не диво, що те тôльки й знавъ, що чувъ ôдъ другихъ старшихъ. Оттакъ, кажу, знавъ ôнъ и про свого брата по чутцѣ. Зробить ся инколи на душѣ важко и на серцеви боляче, що нѣкого близького, рôдного не має на свѣтѣ и нѣ зъ кимъ горемъ и радôстю подѣлити ся: то й згадає тодѣ и про брата, и таке бажанє обхопить пôти єго пошукати... але одумаєть ся и покине сю даремну думку. Де єго й шукати?... Та ще, кажу, чи й живый доси ôнъ? — самъ себе запытає; и оттакъ до сегодня.

Одного часу, якъ ото ôдвозили Тишка зъ сусѣдного села, — то-бъ то зъ нашого, — нашь панъ такимъ же робомъ и задля того-жь одôславъ дѣвчинку Горпинку. Ся Горпинка доводила ся Опанасови племѣнницею, бо була дочкою єго брата. Зъ Катрею-жь они були братовй сестры. Мати й батько Горпининй тежь померли ôдъ тіеи-жь болѣсти и у той же часъ, якъ и Тишковй; и она такожь, якъ и ôнъ, не обернулась до домôвки. И про неѣ такожь нѣ зъ родичѣвъ нѣ зъ односѣльцѣвъ нѣхто нѣчого не допытувавъ ся.

Передъ Рôздвомъ поѣхавъ нашь чоловѣкъ у ту ґубернію; повѣзъ на продажь индикôвъ. Тôльки встигъ, каже, стати на базарѣ, якъ заразъ и пощастило на починъ продати якомусь чоловѣкови по паньски одягненому и зовсѣмъ схожому на пана. Продавъ, каже, и понѣсъ до него ажь у дôмъ. Выйшла панѣ така гарна, привѣтна; посадовила мене и нарештѣ погостювала чаркою и розпочала балачку, тай нумо розпытувати, ôдкиля я и що. Якъ же учула, зъ якого села, такъ ажь зрадѣла и каже: „Я сама зъ тыхъ краѣвъ родомъ, а мôй чоловѣкъ такъ о зъ такого то села. Адже знаєте?“

— Якъ же — кажу — не знати; то оно пôдъ бокомъ насъ.

— Мы — каже — вывезенй ôдтиля панами ще. Зросли тутъ и побрали ся собѣ та й живемо, хвалити Бога, самй бачите, не абы-якъ, не погано. Мôй чоловѣкъ паньскій чоботарь, а я швачка; и у двохъ заробляємо не малу копѣйчину.

Покликала чоловѣка. Давай єму хвалити ся, що надыбала земляка. Зрадѣвъ и той. Пôднесли ще чарку менѣ и нумо далѣ розпытувати про декого зъ своихъ, кого памятали. Спытали и про Опанаса. Дôйшла черга и до Тимохи. Розказавъ я, що они одружили ся. И дôзнали ся, що двохъ братовыхъ сестеръ держуть два рôднй браты. Потôмъ, каже, ще де объ чôмъ побалакавши, ôдпустили мене присоглашаючй на далѣ заходити, якъ приѣду ще коли.

Обернувсь той и розказавъ новину жѣнцѣ; а та вже, звычайно жѣнка, розблаговѣстила по усѣхъ усюдахъ, що оттакій то й оттакій счинивъ ся грѣхъ: Тимоха и Катря, таки рôднй родичѣ, приняли шлюбъ проти закону. Хтось зъ слухачѣвъ бôльшь свѣдомый, видно зъ тыхъ, що волочуть ся по великихъ городахъ и тамъ набираюють ся розуму, може й безъ нѣякои злости та й ляпнувъ, що якъ дѣло довести до архіерея, то певно Тимоху и Катрю розлучуть, ще й кару наложуть не абыяку; коли-бъ у монастирѣ на покутѣ не довелось побувати. Знайшлись охочй зробити людямъ лихо, бо учули сю рѣчь] дехто й зъ тыхъ бездольникôвъ, що ажь-ажь було за Катрею, а она ихъ погарбузувала. Чого-бъ они не зробили-бъ, щобъ ѣй ôддячити; коли оно ось тутъ и є. На ловця и звѣрь бѣжить. Можна теперь не абыякъ залити сала за шкôру. Ухватились за сю приключку, якъ циганъ за сало, и ногами и руками. Розпытались, що и якъ треба зробити, щобъ довести, куды тамъ слѣдъ, и наварили не поганои квашѣ.

Сидить собѣ одного весняного ранку старый Опанасъ биля хаты на призьбѣ, держучи внучку на одному колѣнови, а внука на другому, и розказуючи имъ тихесенько та любесенько казочку про Ивашку и Бабу-Ягу, Царôвну-жабу, то що. Катря тымъ часомъ вештаєть ся чогось по дворови, пораючись; а Тимоха лаштує, спѣваючи, щось пôдъ повѣткою. Всѣмъ на душѣ гарно якось, весело и легко почуваєть ся. Мовчить у всѣхъ серце, що єго звуть вѣщуномъ; не каже оно нѣчого своимъ володарямъ, не натякне про те, яке лихо важке збираєть ся по надъ ихъ головами. А и лихо се ось-ось якъ вже недалечко.

(Дальше буде.)

ПѢСНЯ ПѢСЕНЬ.

Вас. Павл. Маслова-Стокоза.

(**Посвята Степ. Иванов. Ерастову.**)

„Вже загорѣли ся зорѣ вечѣрніи,
Вѣтеръ тихесенько вѣє,
Поле росою вечѣрною скроплене,
Сномъ оповите синѣє;

Тôльки вершина Кармеля далекого
Въ сяйвѣ рожевôмъ зникає;
Тиша настала, и всюды замовкнуло...
Милого серце чекає...

Де-жь ты, коханый мôй? Де ты, хорошій мôй,
Тихій шатеръ свôй ховаєшь?
Де ты пасешь своє стадо? О пôвдня
Де ты, скажи, ôддыхаєшь?

Чуєшь ты голосъ мôй? Бачишь ты, любый мôй,
Чорнй пекучй сй очи?
Довго шукала тебе я, коханого,
Въ сутѣнѣ лѣтнеи ночи!

Довго шукала я; и ось онъ, коханый мой!
Видъ его щастьмъ палає,
Подъ головою въ мене его правиця,
Лѣва мене обоймає.

Стелею кедры надъ нами сплѣтають ся,
Поле все вкрыте квѣтками;
Стелють ся рожѣ чудовѣ Сароньскіи
Пышнымъ килимомъ подъ нами!"

Пѣсня чудова, по вѣкъ незабутая
Лѣть ся зъ высокого трона...
Промѣнѣ ранку ще грають на радосномъ,
Свѣтломъ чолѣ Соломона.

Хлопець державный до лѣры схиляєть ся,
Струнъ доторкнувъ ся руками...
Пѣсня любови могутня и милая
Котить ся, лѣть ся струмками.

Женева 25. XII. 1888.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

(Поезія драматична.)

6. Марко Кропивницкій[1]).

Марко Кропивницкій родивъ ся 1841. р. въ селѣ Жеванôвцѣ Херсоньскои губернiѣ. Батько его бувъ управителемъ майна помѣщика Фундуклѣя и корыстувавъ ся повагою въ кружку своихъ приятелѣвъ. Свого сына посылавъ онъ до однои зъ Кіѣвскихъ гимназій. Коли-жь Марко скôнчивъ науку въ гимназіи, то вчивъ ся одинъ рôкъ на исторично-филолоґичнôмъ выдѣлѣ Кіѣвского университету. Ôдтакъ пôшовъ на урядову службу въ мѣстѣ Бобрынци Херсоньскои ґуберніи, и ставъ тамъ споружувати аматорскѣ представленя театральнѣ на сценѣ тамошнього клюба. Въ Бобрынци бувъ онъ секретаремъ мѣйскои рады. Въ червни 1866. р. пôзнавъ ся зъ нимъ Олександеръ Коніський, котрый живъ въ сѣмъ мѣстѣ три мѣсяцѣ на засланю, доки не переѣхавъ до Катеринослава. Трохи-не що дня приходивъ Кропивницкій до Коніського зô скрипкою и спѣвавъ пѣснѣ народнѣ гарнымъ голосомъ баритоновымъ. Неразъ ѣздили оба въ Жеванôвку, де живъ батько Кропивницкого, бо въ Бобрынци крôмъ священика та полицейского пристава не було свѣчного чоловѣка, изъ-за чого житє було тутка скучне. Опôсля бувъ Кропивницкій урядовцемъ въ Єлисаветградѣ Херсоньскои ґуберніѣ, а въ 1871. р. ôддавъ себе цѣлкомъ театрови. Въ-перше дебютовавъ онъ на великôй сценѣ въ Одессѣ, де подобавъ ся вельми въ роли Стецька, коли гравъ оперету Квѣтчину „Сватання на Ганчарôвцѣ".

Небавомъ опôсля молодый галицко-рускій патріотъ Володимиръ Ганкевичь звѣдавъ Украину и пôзнавшись зъ Кропивницкимъ спонукавъ его, гостювати въ Галичинѣ въ руско-народнôмъ театрѣ, щó стоявъ тогдѣ пôдъ дирекцiею Теофилѣ Романовичôвнои. Такъ отже выступавъ Кропивницкій (1875) въ Тернополи двѣчи въ драмѣ Шевченковôй „Назаръ Стодоля": першій разъ въ роли титуловôй, а въ-друге въ роли сотника Хомы Кичатого. Кажуть, що явою сотника Кропивницкій выкликавъ въ театрѣ загальный ентузіязмъ. Потôмъ гравъ мѣжь иншими ролю Кабицѣ въ „Чорноморцяхъ" Кухаренка и спѣвавъ деякѣ куплєты та народнѣ пѣснѣ. Зъ Тернополя поѣхавъ онъ зъ трупою Теофилѣ Романовичôвнои до Борщева, ôдтакъ до Улашковець, Снятына й Черновець. Въ Снятынѣ выступавъ онъ въ роляхъ Шельменка-наймита й Шельменка, волосного писаря. Въ Чернôвцяхъ подобавъ ся онъ своєю игрою не тôлько Русинамъ и Полякамъ, але й Нѣмцямъ, котрѣ любувались вельми его явою въ роли выборного Макогоненка, се-бъ-то въ оперетцѣ Котляревского „Наталка Полтавка". — Зъ Черновець выѣхала трупа Романовичôвнои вразъ зъ Кропивницкимъ до Серета, а зъ-ôдтамъ до Кôцманя. Побувши ôдтакъ 4—5 мѣсяцѣвъ въ Галичинѣ Кропивницкій вернувъ ся на Украину.

Въ 1880. р. засновавъ онъ свою трупу театральну. Ось и ґенеза театру Кропивницкого: Въ Кременчуцѣ гостювала тогдѣ трупа Ашкаренка, а мѣжь акторами бувъ такожь Кропивницкій. Одначе театровi Ашкаренка поводилось лихо; щобъ отже выдобутись зъ бѣды, выпросивъ онъ у правительства право, выставити десять украиньскихъ спектальвъ въ Кременчуцѣ. И отъ, Украинцѣ та й Москалѣ горнулись натовпомъ до театру, изъ-за чого Ашкаренко позбувъ ся руины финансовои. Небавомъ запрошено сю трупу въ Харкôвъ. Тутъ Кропивницкій вкупѣ зъ деякими товаришами выдѣливъ ся зъ трупы Ашкаренка и зложивъ трупу спеціяльно-украиньску, котра опôсля объѣздила всѣ городы Украины. Въ 1881. р. гостювавъ Кропивницкій въ Кіѣвѣ и читавъ свою драму „Глитай" Коніському и кôлькомъ иншимъ Украинцямъ, почôмъ онъ у сѣмъ своѣмъ творѣ зробивъ деякѣ поправки.

Коли-жь Михайло Старицкій засновавъ свôй театръ, то Кропивницкій бувъ тутъ режисеромъ (1882), але подвохъ рокахъ ôддѣливъ ся онъ ôдъ Старицкого и засновавъ опять свою трупу театральну. Въ 1887. р. приѣхавъ онъ зъ сею трупою до Петербурґа и зъѣднавъ собѣ таку славу, що россійска праса признала Кропивницкого артистомъ лучшимъ ôдъ акторôвъ сцены императорскои. А вже-жь трупа Кропивницкого була лучшою ôдъ трупы Старицкого, доки въ его театрѣ выступали славнѣ артистки й артисты, именно Марія Заньковецка, Садовскій и Саксаґаньскій. Коли-жь Заньковецка перейшла до театру Садовского, котрый ставъ удержувати окрему свою трупу, то й вменшилась слава театру Кропивницкого.

Марко Кропивницкій почавъ литературну свою дѣяльнôсть въ 1863. р. Уже бо тогдѣ написавъ онъ въ Бобрынци драму въ 5 дѣяхъ п. з. „Дай серцю волю, заведе у неволю", одначе сю драму надруковано ажь въ 1882. р. въ „збôрнику творôвъ М. Л. Кропивницкого". Въ 1871. р. помѣстивъ онъ въ „Новороссійскôмъ Телеграфѣ" жартъ въ 1 дѣи п. з. „За сиротою и Богъ зъ калитою". Опôсля въ 1877. р. надруковано въ „Одесскôмъ Вѣстнику" его оповѣданє п. з. „Турецька вôйна зъ Славянами".

[1]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія". Кіевъ. 1884; стор. 416—426. Вѣстки про житє Кропивницкого подали Ом. Огоновскому Микола Лисенко, Олександеръ Коніський та Ив. Гриневецкій, директоръ руско-народного театру.

Однако про ширшу єго литературну дѣяльнôсть довѣдались Украинцѣ ажь въ 1882. р., коли въ Кіевѣ напечатано першій томъ збôрника єго творôвъ (8°, сторôнъ 208). Въ сѣмъ збôрнику помѣщено отъ-сй драматичнй творы: 1) „Дай серцю волю, заведе у неволю“. Драма въ 5-ти дѣяхъ и 6-ти одмѣнахъ. — 2) „Глитай, або-жь навукъ“. Драма у 4-хъ дѣяхъ и 5-хъ одмѣнахъ. — 3) „Невольникъ“. Драматичнй картины у пяти одмѣнахъ. (Перероблено зъ поемы Т. Г. Шевченка: „Невольникъ“). — 4) „Помирились“. Жартъ въ 1 дѣи.

Опôсля въ 1885. р. надруковано въ Кіевѣ „выправленый и доповненый збôрникъ творôвъ М. Л. Кропивницкого“ (выданє друге; 8°, сторôнъ 273). Крôмъ давнѣйшихъ трьохъ творôвъ („Дай серцю волю...“, „Невольникъ“ и „Помирились“) помѣщено тутъ двѣ новй штуки: 1) шутку-оперетку въ 3-хъ дѣяхъ п. з. „Пошились у дурнѣ“ и 2) траги-комичный етюдъ въ 1 дѣи п. з. „Лихо не кожному лихо, инчому й таланъ“. (Опôсля слѣдує 6 куплєтôвъ зъ музыкальными нотами). Се друге выданє мáло выйти въ двохъ томахъ, зъ котрыхъ першій мавъ мѣстити чотыри творы, надрукованй спершу въ Кіевскôмъ выданю зъ 1882. р., а въ другій томъ повинни були ввôйти чотыри новй штуки: 1) драма „Доки сонце зôйде, роса очи выѣсть“; 2) оперетка „Пошились у дурнѣ“; 3) етюдъ „По ревизіи“, и 4) етюдъ „Лихо не кожному лихо, инчому й таланъ“. Але обѣ драмы „Глитай“ и „Доки сонце зôйде...“ та й етюдъ „По ревизіи“ заборонений цензурою, дарма́ що драма „Глитай“ була вже надрукована, а всѣ тй три творы дозволенй цензурою театральною и граютъ ся скрôзь, де украиньскій театръ дозволеный[1]). Такъ отже въ 1885. р. выйшовъ лишь одинъ томъ, въ котрôмъ крôмъ трьохъ давнѣйшихъ штукъ надруковано сказанй два новй творы драматичнй.

Найдавнѣйшою єсть драма „Дай серцю волю, заведе у неволю“, що́ єѣ Кропивницкій написавъ 1863. р. въ городѣ Бобрынци. Ôдтакъ слѣдує комедія „Помирились“, написана 1869. р. въ Бобрынци, почôмъ драматичнй картины п. з. „Невольникъ“ зложенй були 1872. р. въ Одессѣ. Мѣжь р. 1881—1882. скомпонувавъ ôнъ драму „Глитай“, а въ 1882. р. зладивъ ôнъ въ Кіевѣ два драматичнй творы: шутку-оперетку „Пошились у дурнѣ“ и траги-комичный етюдъ „Лихо не кожному лихо, инчому й таланъ“.

Однымъ зъ першихъ рецензентôвъ творôвъ Кропивницкого явивъ ся Иванъ Франко. Сей критикъ хвалить навпередъ мову, котрою написанй драмы Кропивницкого. Ось и єго слова: „Такои чистои, блискучои всѣми блесками поезіѣ и гумору народного мовы намъ не у многихъ нашихъ писателѣвъ лучить ся подыбати. Широкою струєю плыве тота мова въ драмахъ Кропивницкого, — авторъ очевидно самъ знає свôй „даръ слова“ и любує ся переливами єго чудовыхъ красокъ и блескôвъ. Пѣснѣ, жарты, приказки и выгадки мовы перлы-самоцвѣты сыплютъ ся безконечною многотою; деякй сцены авторъ, здаєсь, тôлько для нихъ и понаписувавъ“[2]).

Коли-жь Франкови подобалась чи-мало мова въ драмахъ Кропивницкого, то самй творы єго суть по думцѣ критика „лишь слабенькими пробами, недоростаючими до поважнои оцѣнки“. Ба, Франкови здає ся, що въ деякихъ штукахъ, н. пр. въ драмѣ „Дай серцю волю“, авторови не йшло навѣть о написанє драмы, а по-просту о показанє, въ драматичнôй рамцѣ, кôлькохъ сценъ зъ народного житя, котрй нѣчимъ не вяжуть ся зъ основою самои акціѣ, коли тôлько яка акція въ загалѣ єсть въ тôй штуцѣ“[1]).

А вже-жь така оцѣнка сеи драмы, хочь подекуды остра, єсть въ загалѣ правдива; бо таки „нема тутъ одноцѣльнои акціѣ драматичнои, нема конечного, причинового звязку фактôвъ, а сцены идуть за сценами зовсѣмъ по прихоти автора“. Опроче „бôльшу половину штуки займають сцены й особы, зовсѣмъ до штуки непристѣбнй и нѣчимъ нехарактеристичнй“[2]). Весь змѣстъ сеи драмы дасть ся пересказати въ отъ-сихъ словахъ: Парубокъ Семенъ Мельниченко любить ся зъ дѣвчиною Одаркою. До тои дѣвчины привязавъ ся и другій парубокъ Микита Гальчукъ, сынъ старшины, зъображеный въ драмѣ гордымъ, хмурымъ, піякою и розбишакою. Одначе Одарку посватавъ Семенъ, изъ-за чого Микита лютить ся, грозить, ба й кидає ся, вбити Семена, та попадає за те въ тюрму. Опôсля ôнъ втѣкає и пропадає десь-кудысь на чотыри роки. Ледви-жь оженивъ ся Семенъ зъ Одаркою, якъ ось прийшовъ ôдъ старшины наказъ Семенови, iти „до прийому“ въ салдаты, але побратимъ Семенôвъ, Иванъ Непокрытый, выручає єго та йде въ салдаты замѣсць него. Черезъ чотыри роки вертає ся Иванъ зъ вôйны до села и небавомъ приводять „орештанта“ Микиту. Обохъ ихъ приймає Семенъ до своєи хаты, по-за-якъ Иванъ бувъ бурлака безхатный, а Микитинй батьки померли въ великôй бѣдности. Та отъ Микита схопившись разъ въ ночи хотѣвъ вбити свого добродѣя, Семена, але почувши, що Семенъ крôзь сонъ зове єго рôднымъ братомъ, кинувъ сокиру и метнувъ ся прожогомъ до дверей. Иванъ пробудившись старавъ ся єго втихомирити; та не вытерпѣвъ бѣдолаха тяжкихъ мукъ душѣ: вымовивши въ-останнє слово „Одарко!“ померъ сердешный страдникъ.

Адже-жь драма „Глитай“ має справдѣ стôйнôсть литературну, ба й самъ И. Франко назвавъ сю штуку „далеко драматичнѣйшою“ ôдъ драмы попередньои[3]). Вже безъименный рецензентъ сеи драмы въ „Дѣлѣ“[4]) вважавъ єѣ одною зъ лучшихъ штукъ въ репертоарѣ руско-народного театру, высказуючи про неѣ ось-якій свôй судъ: „Глитай належить до тыхъ штукъ репертоару нашои сцены, що́ выходять по-за кругъ шаблоновости и тривіялизму, а подаютъ предметъ новый и серіозный, надъ котрымъ конче призадуматись треба“[5]). Ôдтакъ Володимиръ Коцовскій написавъ про сю драму ось-таку замѣтку: „Дѣя розвиває ся природно, просто и рôвно, безъ пропускôвъ и ефектôвъ, спокôйно, а помимо того бачимо на сценѣ дѣйстне житє“...[6])

Ось и поглядъ на змѣстъ сеи драмы Кропивницкого: Рѣчь дѣє ся въ Херсонщинѣ. Головною дѣєвою особою є богатый, пристаркуватый чоловѣкъ, Йосипъ Степановичь Бычокъ, котрый выйшовши колись зъ двôрскихъ лакеѣвъ, служивъ у якогось полковника и затаивъ єго грошѣ, якъ ôнъ померъ. Запанувавши ôдтакъ ставъ Бычокъ обдирати миръ хрещеный. Усе село стогне въ єго кормизѣ: хто разъ попавъ ся въ єго лещеты, годѣ

[1]) Порôвн. литературну оповѣстку М. Комара про збôрникъ творôвъ М. Л. Кропивницкого зъ р. 1885. („Зоря“, 1886; стор. 133—135.)

[2]) „Зоря“, 1883; стор, 217.

[1]) ibid. — [2]) ibid., стор. 218. — [3]) ibid.

[4]) „Дѣло“, 1885; ч. 115. 116. 117. 120 въ статьи „Глитай, народный образъ въ 5 актахъ М. Кропивницкого“.

[5]) ibid., ч. 120.

[6]) „Зоря“, 1886; стор. 418.

вже пручатись. Люде говорять, що се гôршь настало, якъ за крѣпацтва. „Павукъ, одно слово павукъ! Скрôзь на-вкруги розкидає ôнъ павутиння, и яка-бъ мушка, чи комашка неповткнулась, заразъ и заплутаєцця“ (стор. 111). Ось примѣромъ Мартинъ Хандоля бувъ колись богатымъ селяниномъ, горѣвки не вживавъ, а якъ попавъ ся въ лапы глитаєви, то розпивъ ся и звѣвъ ся нѣ-на-що. Жѣнка зъ дѣтьми пôшла въ наймы, а ôнъ ставъ у шинкаря за попыхача, доки зъ десятои чарки дуба не давъ.

Але-жь Бычокъ голосить людямъ, що єсть ихъ добродѣємъ не-абы-якимъ! „А хто-жь окрôмъ мене всѣхъ васъ рятує и вызволя зъ усякои оказіи?“ каже ôнъ Мартинови. — „У мене“, мовить ôнъ, „таке вже чудне серце, що якъ тôлько уздрю убогого, то навѣть готовъ и сорочку зъ себе здôйняти та йому ôддати!“ (стор. 71). Та й намагає ôнъ надати своѣй вдачи зовнѣшнѣй прикметы чесного житя. Хата у него повна образôвъ та лампадокъ; — церква, не хата! Ôнъ и Богу молить ся по тричи въ день и поклоны бє и цѣлу обѣдню выстоює навколѣшкахъ. Але-жь тôлько передъ людьми вдає зъ себе святого та божого, а на одинцѣ ôнъ бѣсови рôдня.

Той-то „глитай“ бувъ ласый на красу Олены, що́ була вѣрною дружиною бѣдного Андрѣя Когута. И сего Андрѣя обмотавъ ôнъ своимъ павутинѣмъ и допѣкавъ єму словами „позыку знаєшь, а на ôддачу не дбаєшь“; тому-то Андрѣй не хотячи впастись Бычкови въ руки, щобъ живцемъ не облупивъ, принявъ службу прикажчика у мѣщанина Ивана Павловича. Попрощавъ ся отже зъ жôнкою и повандрувавъ до мѣста, за якихъ 200 верстовъ ôдъ свого села. Се-жь була ковѣнка на руку Бычкови, и ôнъ забагъ жити зъ Оленою говорячи, що ôдъ невѣнчанои жôнки бôльшь шанобы.

Минувъ рôкъ, якъ пôшовъ Андрѣй въ чужину, а Стеха, мати Олены, бѣдуючи гôрко, мусѣла троє своихъ малыхъ дѣтокъ по людяхъ поростыкати, щобъ не попухли зъ голоду. Бычокъ казавъ ѣй уже давнѣйше, щобъ ôддала єму свою Оленку. Тогдѣ-то ôдповѣла она „глитаєви“, що єи дочка въ неи не простого роду, черезъ грѣхъ найшло ся. Теперь же говорить она Оленцѣ, що „краще соромъ, нѣжь голодна смерть!“ Але дочка дорѣкає матери за таку мову кажучи: „Пекельна ваша мова! Отруѣть краще мене, нѣжь маю зламати законъ!“ (стор. 93). Ажь ось приходить ôдъ Андрѣя листъ, — глитай єго скомпонувавъ, передавъ Оленѣ, а прочитавъ єго Оленѣ писарь. Та отъ, поганѣ вѣсти принѣсъ сей листъ: „Андрѣй, мовлявъ, не хоче вже вертати, — нехай Олена дармо й не жде єго, бо ôнъ уже покохавъ другу, кращу й богату. Въ одчаю душѣ проклинає Олена свого Андрѣя страшнымъ проклономъ й каже матери: „Идѣть, мамо, заразъ до Йосипа Степановича: нехай иде сюды, нехай заразъ несе грошѣ, бôльше, бôльше грошей!... Андрѣй зрадивъ мене, стоптавъ правду, зламавъ слово, й нема у моѣмъ серцеви Бога! Теперь я грѣха не боюсь, а бѣдности й злиднѣвъ не хочу! Не жахайте-сь, мамо! Кличте мерщѣй Йосипа Степановича! Не я перва, не я й остання!“ (стор. 101).

Бычокъ приходить зô Стехою, котра зъ єго хаты приносить горѣвку и всякѣ ласощѣ. Глитай хоче на старôсть зазнати солодощій любови. Олена-жь приймає ôдъ него дороге намисто и пє горѣвку-ромъ заповємъ кажучи, що за грошѣ купить щастя й таланъ. „Сегодня мы и весѣля справимо!“ погукує Олена пôдъ чаркою, „чортяка на смѣтнику звѣнчає!“ Ôдтакъ бере ôдъ „глитая“ перстѣнь, а перстѣнь Андрѣя зрыває зô свого пальця и выкидує крôзьôкно. — „Обнѣмѣть мене!“ каже Олена Бычкови, „пригорнѣть до серця!... Цѣлуйте мене, солодко, палко!“ — але небавомъ ôдпыхає єго й кричить: „Геть! холодни́ губы, якъ у мертвеця, лице, якъ лѣдъ! Охъ, якѣ-жь вы гидкѣ, гидчѣшь ôдъ жабы!“ (стор. 106).

Хоча-жь Бычокъ убирає Олену въ шовки, то єго краля зовсѣмъ зтеряла ся, — ходить несамовита, а молодицѣ зовуть Стеху „перекупкою, що́ торгує дочкою“. Та отъ, небавомъ починає Олена наскучувати Бычкови, и ôдтакъ говорить ôнъ про неѣ самъ до себе: Цѣлѣсѣнькій день и нôчь все щось балака, або регоче, то почне голосити... Такъ голосить, ажь луна по хатѣ йде!... А учора мало мене не задавила: якъ ухопила за горло, ледве-ледве руки ѣй рознявъ! — Закортѣло на старôсть! Мало-жь бѣдкавъ ся хочь бы й зъ своєю жôнкою! — И голодомъ ѣѣ моривъ, и въ льохъ заперавъ, и по-середъ зимы у ополоньцѣ купавъ, и бивъ, и нѣвечивъ! Таки привѣвъ ѣѣ до того, що втѣкла! Теперь ще гôрша халепа!“... (стор. 122).

Мѣжь-тымъ повернувъ уже Андрѣй до села. Ôнъ входить въ хату Бычка зъ деякими селянами, и хоче ôддячити „глитаєви“, що взявъ собѣ єго жôнку та розôрвавъ єго серце, але наляканый „глитай“ ôдказує: „Я твоєи жôнки не держу, бери ѣѣ хочь заразъ... Я ѣѣ не силою взявъ“... (стор. 126). Коли-жь натякнувъ Андрѣй про листы, що́ ôнъ ихъ, мовлявъ, черезъ Бычка писавъ до Олены, то промовила она зъ-тиха: „Листы писавъ до Олены“... Андрѣй пише: „покохавъ я другу, кращу й багату“. Пише, що вже нѣколи не вернетця. „Не сподѣвай ся“, каже, „мене бачити нѣколи!“ „Я й не сподѣваюсь“... Учувши-жь такѣ речи Олены, Андрѣй крикнувъ въ розпуцѣ: „А! теперь я все розумѣю!“ Ôдтакъ звернувшись до „глитая“ промовивъ: „Пекельна душе, сатано! Вдовольняй же себе до кôнця! Вôзьми нôжь, ударь мене ось сюды (въ груди).“ Ледви сказавъ ôнъ се, якъ ось Олена сплеснула руками и вымовивши тôлько слова „Андрѣй, Андрѣй!“ пала мертва.

Саме-тогдѣ ввôйшла Стеха. Андрѣй думаючи, що Олена лишь перекинулась мертвою, сказавъ до Стехи згôрдно, щобъ помогла панiи пôднятись. Коли-жь дôзнавъ ся, що єго нещасна жона́ справдѣ нежива, то припавъ до неи и голосивъ сумовито надъ мертвымъ єи тѣломъ. Опôсля вхопивъ нôжь зъ столу й порснувъ єго въ бôкъ Бычкови. Мѣжь-тымъ коли „глитай“ умирає, Андрѣй кидає зъ лякомъ нôжь и каже: „Теперь люде добрѣ, берѣть мене, вяжѣть, закуйте у залѣза! Убийте! Я мертвець!“ Та отъ, Стеха впала Андрѣєви до нôгъ и заголосила: „Охъ, убий же, убий мене!“ — „Тебе убити?!“ одвѣтує Андрѣй, „рука не здôймаєтця на таку грѣшницю, на таку гадину! Зоставайсь на покволъ та на глумъ усьому хрещеному мирови!“ И припавши до Олены кликнувъ въ-останнє: „Горличко моя, серце моє! На кого-жь ты мене покидаєшь на цѣмъ холоднôмъ, зрадливôмъ свѣтѣ?!...“

Изъ погляду на сю драму можь дôзнатись, що єѣ писавъ авторъ, котрый будучи самъ артистôмъ драматичнымъ знав добре сцену и вмѣє корыстувати ся всякими ефектами, якѣ выкликують ся ситуаціями сензаційными. Опроче намагавъ ôнъ у своѣй драмѣ зъобразити подѣѣ реально, одначе въ сѣмъ напрямѣ пôшовъ ôнъ подекуды по-за границѣ естетичнои чемности и хотѣвъ, щобъ въ явѣ осьмôй дѣѣ першои пяный Мартинъ роззувавъ чоботы зъ нôгъ та зъ шинкаремъ Юдкою точивъ дивовижнѣ баляндрасы. А вже-жь нѣхто не вдово-

лить ся явою такои матери, щó продала „глитаєви“ свою дочку. Опроче авторъ зъобразивъ сю вдову вельми недоладно, бо ось въ однôй и тôйже сценѣ (II, 2) каже она дочцѣ: „Краще соромъ, нѣжь голодна смерть“, а коли дочка выбѣгла зъ хаты, то безхарактерна мати ламає руки й кає ся зъ-за того, що колись-то послухала нерозумного дѣвочого серця и пôшла на грѣхъ...

Ôдтакъ бачимо въ сéй драмѣ такожь подѣ, слабо умотивованй и въ наслѣдкахъ своихъ справдѣ неимовѣрнй. Такъ въ явѣ дванацятôй дѣ першои Олена дôзнавшись, що єи чоловѣкъ Андрéй изъ-за бѣдности приневоленый ити въ чужину на заробôтки, падає рыдаючи: „Серце, серце горить... О дайте-жь минѣ отруты-зѣлля!... Милый мене покидає! Рвись же серце зъ грудей, тумань ся розумъ, пожежою палайте мрѣ!... Пропаща я пропаща!“ (стор. 90). — Але сейчасъ очунявши говорить Андрѣеви ось-що: „Ѣдь, ѣдь, мôй соколе, мôй свѣте, моя думко! Швидче ѣдь! Серцемъ тебе благословляю! Прощай!“

Або чи се имовѣрнымъ, щобъ жонá, люблячи щиро свого мужа, сейчасъ ôдвернулась ôдъ него серцемъ и пригорнулась до поганого „глитая“, коли довѣдалась про якійсь листъ Андрѣя, зъ котрого вычитавъ ѣй писарь, що єи чоловѣкъ покохавъ другу, кращу й богату?![1])

Ôдтакъ суть въ сéй драмѣ деякй сцены злишнй й непотрѣбнй, примѣромъ стрѣча Олены зъ подругою Христею (I, 5). А вже-жь Иванъ Франко, начисливъ ажь 24 стороны злишнй въ драмѣ, щó занимає 48 сторôнъ друкованыхъ; тому-то не можемо єму притакнути въ тôй єго думцѣ, мабуть-то-бъ и тй сцены, въ котрыхъ являє ся Мартинъ Хандоля, ослабляли головный интересъ штуки[2]). Уже бо рецензентъ „Глитая“ въ „Дѣлѣ“ замѣтивъ въ сéй справѣ се, щó слѣдує: „Коли-бъ при Глитаю на сценѣ не появивъ ся пяный Мартинъ, мы бы за нимъ глядѣли, зовсѣмъ такъ-само, якъ коли подыблемо павутинє въ кутѣ, а на нѣмъ розкраченого павука, то сейчасъ першимъ дѣломъ приглядаємо ся, де муха? Чимъ муха для павука, тымъ пяниця для „глитая“: и сей и той не мали бы зъ кого ссати кровь“[3]). И справдѣ ява Мартина є неначе малюнкомъ, щó илюструє якъ-найлучше вдачу пажирливого „глитая“.

Хочь отже въ драматичнôй будовѣ „Глитая“ суть деякй похибки и появы неконсеквентнй, хочь въ характерѣ Олены бачимо чи-малу афектацію, то таки вважаємо сей твôръ Кропивницкого вдатнымъ зъображенємъ кровопоя-павука, котрый въ селѣ занапащувавъ долю бѣдныхъ и богатыхъ людей.

Менше вдатными суть „драматичнй картины“, списанй п. з. „Невольникъ“. Гарно выйшли зъ-пôдъ пера автора тôлько двѣ першй дѣ, котрй суть вѣрнымъ драматичнымъ переспѣвомъ першои половины поемы Шевченковои „Невольникъ“. Ось читаємо въ драмѣ Кропивницкого, що старый запорожець Василь Коваль высылає въ Сѣчь свого годованця Степана, котрый думавъ, що єсть єго сыномъ, и вважавъ себе братомъ єго дочки Ярины. Та отъ, старый Коваль бажаючи, щобъ Ярина була дружиною Степана, заявляє єму, що ôнъ єсть сиротою. Тодѣ въ серцю обохъ молодятъ будять ся чутя новои любови, и Ярина прощає ся зô своимъ сужденымъ въ тяжкôмъ жалю. Се все зъобразивъ Кропивницкій зовсѣмъ складно. Одначе вже въ дéи третéй проявляє ся довжезне балаканє запорожцѣвъ, котрымъ товаришъ Неплюй плете теревенѣ-пѣсенѣтницѣ. Тй-то запорожцѣ спочивають пôсля боротьбы зъ ордою и поминають добромъ молодого курѣнного атамана, котрого старый Коваль выховавъ козакамъ на втѣху а ворогамъ на погибель. Опôсля входитъ бандуриста Недобитый, а запорожцѣ любують ся єго спѣвомъ. Коли-жь подрѣмались, явивъ ся Степанъ и ставъ тужити за своєю милою. Тогдѣ пôдôйшовъ до него Недобитый и подавъ єму листъ ôдъ Ярины. Ледви-жь почавъ Степавъ читати се письмо, якъ ось джура звѣстивъ єму, що на запорожцѣвъ орда наступає двома крылами ôдъ моря и ôдъ шляхетчины. — Въ дéи четвертôй, видимо запорожцѣвъ въ бисурменьскôй неволи; мѣжь ними сидить такожь ихъ атаманъ Степанъ. Приходить Недобитый въ турецкôй одежи: ôнъ хоче запорожцѣвъ вызволити зъ неволѣ и дає имъ терпуги й молотки, щобъ розôрвали свои кайданы; опôсля-жь роздає имъ пистолѣ, ятаганы й шашки. — Въ дéи пятôй являє ся Ярина въ садочку при своєй хатѣ. Она высказує подрузѣ Оксанѣ свою тугу за Степаномъ, але-жь и старый Коваль журить ся, що такъ довго нема Степаночка, бо ось минувъ уже третій рôкъ, якъ сей козакъ поѣхавъ на Запороже. Ажь ось приходить слѣпый Степанъ зъ хлопцемъ-поводаремъ. Деякимъ селянамъ розказує ôнъ, якъ бисурмены-Турки вкинули запорожцѣвъ у „хвурдиґу“ та заковали ихъ въ тяжкй кайданы. Два роки гнили они въ тôмъ льоху, не бачили свѣта сонця. При помочи-жь одного старого дѣдугана втѣкли декотрй, але Степана дôгнали яничары и выпекли єму очи горячимъ залѣзомъ. Забили знову въ кайданы, посадили въ тюрму та й замуровали. Подержали ще, та й выпустили слѣпого на свѣтъ зъ товариствомъ. Ôдтакъ товариство прямувало на Сѣчь и зъ собою довело єго до кордону. Отъ, теперь тыняє ôнъ безъ пристановища! И ставъ нещасный Степанъ спѣвати думу, щó починає ся словами: „У недѣлю въ-ранцѣ рано | синє море грало ..“[1])

Приходить Ярина и пôзнає свого Степаночка. Опôсля старый Коваль каже до безталанного сѣчовика: „Прости мене, мôй сыночку! Не такои-жь я тобѣ доленьки у Господа благавъ!“ Ярина-жь радѣє радостію, що вернувъ ся єи сужденый, та що прояснивъ ся єи свѣтъ.

Коли-жь „Невольникъ“ Кропивницкого основує ся на знаменитôй поемѣ Шевченка, то жарть єго „П о м и р и л и с ь“ єсть наслѣдованємъ якогось россійского твору драматичного и не має майже нѣякои стôйности литературнои. По думцѣ Ив. Франка сей фарсъ єсть цѣлый немовь живцемъ переведеный зъ творôвъ россійского драматурґа Островского. Ось и слова сего тямущого критика: „Тй самй великорускй а зовсѣмъ неукраиньскй мѣщане, щó бють ся на-кулачки въ прилюднôмъ мѣсци и люблять навѣть зъ доброго приятеля зôдрати, коли рука засвербить; те саме темне самодурство, боязнь передъ всякими новостями, вѣра въ Антихриста и

[1]) Про обѣ тй неимовѣрнй подѣ порôвнай слова рецензента въ Кіївскôй „Зарѣ“ (1882., № 273): „Въ первомъ дѣйствіи, вообще несценичномъ, кажется несовсѣмъ правдивой сцена разлуки, когда крестьянинъ Андрій отправляется на сторону для заработковъ, и любящая его женщина предается нѣсколько неумѣреннымъ изліяніямъ и жалобамъ. Во второмъ дѣйствіи нѣтъ изображенія тяжкой борьбы, переживаемой женщиною въ виду предполагаемой измѣны возлюбленнаго и обольщенія со стороны „глитая“. (Порôвн. „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 423.)

[2]) „Зоря“, 1883., стор. 218.

[3]) „Дѣло“, 1885., число 116.

[1]) Се є дума Шевченкова въ поемѣ „Невольникъ“.

близькій конець свѣта, тѝ самѝ забобоны, котрѝ такъ характеристичнѝ для московскихъ раскольникôвъ, але зовсѣмъ неможливѝ середъ украиньского народа. При тôмъ же и самъ предметъ сен фарсы такъ само грубый и огидный, ображаючій всяке чутє моральне, якъ и въ многихъ штукахъ Островского“[1]). (Дальше буде.)

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНѝ.

Новѝ украиньскѝ книжки.

Осе наша литература дôждала ся новины: выйшло зъ выдавництва Гомолиньского пять книжочокъ! Выдавець не зажалѣвъ положити путнѝ палятурки и занадто добру цѣну. Почнемо переглядати зъ водевиля „Гласный“ П. Е. Козловского 46 стор. 32°. Сей водевиль написаный гладко, зъ гумôромъ, хочь не дуже свѣжимъ; по змѣстови своємý нагадує легко цѣлу купу російскихъ водевилѣвъ, але характеры змалюванѝ зъ украиньскихъ людей, хочь иногдѣ дуже смѣливо, такъ що здаютъ ся неправдивыми. Микола Лагода, заможный хазяинъ, земскій гласный, має хорошу дочку Катрю, котра сподобала Михайла Семенюту, молодого парубка. Але-жь старый Лагода дуже загордувавъ тымъ, що ôнъ гласный; ôнъ не хоче ôддати своєи дочки за мужика, а пришукує собѣ въ зятѣ пана. Разъ ôнъ привозитъ до дому зъ собою чиновника Цуркина, панича. Цуркинъ здороває ся зъ Катрею и зъ жѣнкою Лагоды: „Моє почтеніе! Очень пріятно съ вами познакомиться! Прошу любить и жаловать!“. Дає руку; Катря не бере руки. Микола заставляє ѣѣ и говорить до Цуркина: „Звиняйте на неѣ; она ще нѣякихъ паньскихъ звычаѣвъ не знає... Отъ, коли-бъ попоѣздила на собранія, якъ отсе я, тодѣ-бъ усему навчилась.“ Микола носить ся зъ своимъ „собраніємъ“, якъ дурень зъ писаною торбою; що слово, то й „собраніе“. Ôнъ звелѣвъ дочцѣ и жѣнцѣ принести ѣжѣ. Цуркинъ каже до него: „Напрасно вы, Миколай Ивановичь, безпокоите дамъ“. Микола: „Що дамъ?“ Цуркинъ: „Я говорю относительно вашей супруги и дочки.“ Мик. (кашляє): „Кхе.. та се я розумѣю! Оно точно, що они дамы. У насъ на собраніи и сей вопросъ обсуждавъ ся. Ну, та на те они й дамы, щобъ давати намъ, чого мы забажаємъ!“ Гласный Микола привѣзъ далѣ своѣй дочцѣ корсетъ, а жѣнцѣ „шляпку (чепеликъ)“, се-бъ то очѣпокъ, и примушує одягти свои гостинцѣ. Далѣ Катря, щобъ налякати свого молодого, заходилась єго на самотѣ бити; навѣть благала матѣрь, щобъ та попобила Цуркина: „Матѣнко рôднесенька! Хочь разъ, хочь помалу! Ось нате вамъ батôгъ!“ Тымчасомъ Михайло довѣдавъ ся про Цуркина, що ôнъ пройдисвѣтъ, що єго за якесь шахрайство присуджено до острогу; розказавъ усе Катрѣ, а Катря батькови. Батько при Михайлови заставляє своихъ знову примѣряти гостинцѣ. Михайло регоче ся. Микола пытає: „Чого-жь ты регочешь ся?“ Цуркинъ: „Необразованый дуракъ, по тому и смѣется.“ Мик.: „Нѣ, не ôнъ дурный; а я на старôсть трохи було не пошивъ ся въ дурнѣ; та спасибô Богови, теперь очумавъ ся (знимає зъ жѣнки „чепеликъ“.) Осей чепеликъ ôднеси заразъ матушцѣ-попадѣ и скажи, що се я ѣй привѣзъ гостинця зъ города. А ты, Катре, свою рахубу ôддай паламарôвнѣ... А вамъ, паничу, коней запрягають... Вамъ не женитись треба, а збиратись въ острогъ,... онъ що! А ты, Михайло, хочь сегодня засылай старостôвъ... (до слухачѣвъ) Такои оказіѣ у насъ и на собраніи не буває,... онъ що!“

Зъ сихъ мѣсць ясно стає, що авторъ на простенькôй засновѣ збудувавъ доволѣ гарный водевиль. Въ єму авторъ смѣє ся надъ тымъ дурнымъ змаганємъ лѣзти въ паны, яке иногѣ находить на людей не тôлько простыхъ, але й на интелиґентныхъ. Катря зъявляєся гарною, щирою дѣвчиною, хочь занадто смѣливою, але все-жь таки правдивою людиною. Цуркинъ доладно змальованый, хочь авторъ трохи ôдступає ôдъ правдивости, щобъ поглумитись бôльшь надъ симъ паничемъ, надъ симъ смѣтємъ и, въ купѣ зъ тымъ, шкôдливымъ зѣлємъ на Украинѣ.

Потôмъ маємо другій драматычный утвôръ К. И. Ванченка: „Вечѣръ на хуторѣ, або Василь и Галя“, образокъ зъ украиньского житя въ 1 дѣѣ, 56 стор. 32°. По украиньски написанѝ тôльки слова дѣєвыхъ людей, а все инше по російскому. Дѣєвыхъ людей четверо: дѣдъ, дѣвчина, парубокъ, хлопець. Все дѣло зводить ся до того, що дѣдъ довѣдавъ ся, що парубокъ и дѣвчина покохались; веде ихъ пôдъ березу, выкопують тамъ дѣдôвъ кладъ, и дѣдъ дарує єго на придане дѣвчинѣ, своѣй внучцѣ. И се все сконлось на шести послѣдныхъ сторôнкахъ книжечки; а все инше уявляє зъ себе одну порожню, важку, нѣкому не цѣкаву балачку, та спѣвы. Коженъ зъ дѣєвыхъ людей выходить, говорить въ важкихъ монольоґахъ занадто прозаичнѝ рѣчи; потôмъ выходить друге, починає ся тежь важка розмова, абы не мовчати. Друге выходить, приходить на єго мѣсце трете, и такъ ажь до самѣсенького кôнця. Къ тому мѣсцями буває дуже важкій укладъ; нпр Василь каже до своєи коханои Галѣ: „А ось що! Слухай Галю! Памятаєшь, якъ на зеленыхъ святкахъ мы зъ тобою одъ гурту одбились? Сѣли мы ото зъ тобою пôдъ березою... Ехъ! Не забуду я сего, поки вѣку. не забуду, туть я тебе полюбивъ! Ехъ, та якъ полюбивъ!... Зъ тои поры...“ Зовсѣмъ такъ выходить, якъ циганъ за коня торгує ся, або що. Тай у коректурѣ пощастило:

„Що й у полѣ чоловѣкъ
Та говадаши оравъ... (говадами)
Амухати волочивъ (А мухами).

Маємо далѣ збôрничокъ украиньскихъ народныхъ коротесенькихъ оповѣдань, приказокъ, побрехеньокъ. Можна було-бъ радѣти сему збôрничкови, коли-бъ ôнъ бувъ справдѣ доступный для народу; та инакше я не знахожу у єму нѣякои вартости, бо интелиґенція наврядъ чи буде потѣшати себе нимъ. Але-жь цѣна єго для народа прямо неможлива: за 68 сторôнокъ 32° платити 20 коп., тодѣ якъ выдавцеви самому она коштує не бôльшь якъ 2 або 3 коп.! У насъ такъ: російскѝ выданя житія святыхъ, казочки російскѝ, то що, за 64 стор. коштують 2 або $1^1/_2$ коп.; а украиньска книжка коштує 15 коп. и має всего 32 стор. Украиньскимъ авторамъ нашѝ выдавцѣ звыкли не платити за працю; а тѝ не догадують ся навѣть домагатись ôдъ выдавця, щобъ ихъ книжечка коштувала 2—3 коп., не бôльшь; и черезъ те російскѝ книжечки розходять ся скрôзь по Украинѣ цѣлыми десятками тысячь, а украиньскѝ лежать у крамницѣ кіевскихъ книгарѣвъ. Въ полтавскôй ґуберніи єсть м Рашавка. Селяне тои Рашавки щетинники; они ходять по всѣй Украинѣ и вымѣнюють на дрôбный крамъ собѣ щетину. Але-жь теперь завели ся скрôзь и охотники до книжечокъ. Щетинники носять зъ собою и сей крамъ, и не мало, тысячь по три по чотыри російскихъ житій та казочокъ, Єруслановъ Лазаревичей; бо є на що подивитись: она тобѣ коштує три або двѣ копѣйки, а книжечка товста; на неѣ вымѣняєшь добрый пукъ щетины. А спытайте тыхъ щетинникôвъ, чому они не беруть нашихъ украиньскихъ книжечокъ: то они тôлько усмѣхнуть ся. А наша интелиґенція не знайде собѣ нѣякъ роботы!... А щетинники розносять книжечки коженъ по двѣ-три тысячѣ, та щетинникôвъ що року ходить по полуденно-захôдньому краєви ажь до чорного моря тысячь на двѣ душь!... А веселый оповѣдачь зкомпонованый щирымъ Украинцемъ выдає ся д. Гомолиньскимъ и коштує 20 коп!

15 коп. коштує оповѣдане Устенка-Гармаша: „Черепяный грошѣ“, 24 стор. 32°, не вдане нѣ мовою нѣ змѣстомъ Змѣстъ єго такій: Якійсь батько, придбавъ чимало худобы поженивъ своихъ трехъ сыновъ, ôддавъ имъ усю худобу, а самъ думавъ спочити на старости лѣтъ; але зневаженый сынами, бере торбу тай иде у старцѣ. Рокôвъ черезъ пять вернувъ ся, щось брязкуче высыпавъ зъ тіеи торбы у порожню скриню и замкнувъ ѣѣ, а невѣстцѣ сказавъ, що то червôнцѣ и що дôстануть ся они тому, хто догляне єго до самои смерти. Сыны про се дôзнали ся и почали догождати старому. „Тôлько якъ стануть Богови молитись (невѣстки), то не забудуть батькову душу за упокôй помянути, щобъ швидче вмиравъ; а сыны, то й на часточку въ церкву дають, що-бъ Богъ скорѣшь прибравъ старого.“ А батько, капостный, якъ на те живъ ажь 8 рокôвъ! Умираючи загадавъ старый справити по собѣ роскôшнѝ (паньскѝ) похороны на сто карбованцѣвъ. Пôсля похоронъ сыны шать до скринѣ: ажь тамъ одно черепє! Побившись гарненько зъ своими

[1]) „Зоря“, 1883., стор. 218. — Сей жартъ подобавъ ся Великороссови Петрову, котрый замѣтивъ, що въ сѣмъ водевилю „есть очень много бойкихъ мѣстъ, достаточно комическихъ положеній“. („Очерки исторіи укр. литер. XIX. столѣтія“, стор. 425.

жѣнками, сыны зъ того часу зовсѣмъ перемѣнили ся: „такй стали поштивй та богобоязнй!... Почали поважати старыхъ та немощныхъ, щобъ и дѣти ихъ, дивлючись на батькôвъ, привчили ся почитувати старыхъ людей... Оттаке то, добрй люде, буває на свѣтѣ. Кажуть, що на старыхъ людей то й дивитись не слѣдъ (?!); а оно выходить, що й слухати ихъ треба(!)".

Хочь надписано „Зъ народныхъ устъ", але менѣ здає ся, що мѣжь нашимъ народомъ трудно ще найти такихъ людей, якъ малюють ся у сѣмъ оповѣданѣ, а ще труднѣйше въ народныхъ оповѣданяхъ знайти такй рѣчи, щобъ дѣти молились за упокôй батька, поки ôнъ ще живый! и т. и. Въ такихъ мѣсцяхъ коженъ легко впôзнає не „народнй уста", а невданй интерполяцiѣ самого автора. Нѣчого й казати, що такй темы зовсѣмъ не здôбнй до литературного обробу, хочь бы и бродили они помѣжь народомъ; а ще гôршь не годить ся обробляючи яку народну тему, вкидати въ неѣ такй рѣчи, про котрй нашъ народъ ще й подумати боить ся. Выходить зъ усего оповѣданя, що батько пройди-свѣтъ, сыны розбишаки. Що-жь? Яблучко одъ яблунѣ не далеко одкочує ся Брехнею не оброзумлюють людей и не навертають ихъ до правды! Опрôчь усего маємо ще значнй помылки въ мовѣ, нпр. чуть, получете и т. и.

Зôстає ся ще одна, найкраща книжечка; се оповѣдане Потапенька: „Надъ кручею", 24 стор. 32°, коштує 15 коп. Се фантастичне оповѣдане було ранѣйшь надруковано въ росiйскôй часописи „Сѣверъ" у першихъ числахъ 1888 року; потôмъ самъ авторъ переклакъ єго зъ росiйскои на украинську мову, черезъ що деякй выразы мають росiйску постанову. Приводити змѣсту я не хочу, бо се оповѣдане варте не своимъ змѣстомъ, а легкимъ укладомъ фантазiѣ. Можна сподѣвати ся, що сей молодый роботникъ придбає собѣ велику повагу мѣжь читаючимъ людомъ рôднои Украины, коли не занедбає своєи вдачѣ, або не похитне ся въ своихъ поглядахъ, не пôде въ наймы на чужу ниву, якъ пôшло уже багато молодыхъ силъ, покидаючи рôдну батькôвску хатину за те тôлько, що она убога. „Що-жь вымовишь на тôй мовѣ такого щобъ стало на користь усему свѣтови?" — кажуть они, забуваючи, що не всѣмъ же бути орлами ширококрылыми та лѣтати въ блакитнôй порожнявѣ,... що маленька пчôлка, мôцно тримаючись свого улiйку, инодѣ бôльше робить, нѣжь десять орлôвъ. Але вôльному воля, спасенному рай!...

Мусимо ще звернути увагу на деякй помылки проти мовы. Знаходимо нпр.: „туча" — замѣсть „хмара"; „я тебе голубко, опережу" — зам. „выпережу, наздогоню" (выходить чудный каламбуръ, бо „опережу" = ударю батогомъ, або що) и и.

З. Петрусь.

Збирныкъ драматичныхъ творивъ Г. М. Бораковского. Т. I. Л. 79 + 116 + 54 + 48 + 61 стор. 8°.

Збiрник сей мав вийти в Кiєвi ще той рiк, та не можна було, як каже автор в своїй передмовi, с причини трудростей, в котрих вiн не повинен; се-б то по просту: цензура заборонила, і автор мусiв видавати за кордоном. Ся нова заборона ясно показує, в якому безправному станi нидiє наша мова перед цензурою; бо що до змiсту і духу творiв Бораковского, то кожний прочитавши може запевнитись, що нiяка в свiтi цензура не мала-б рацiї причепити ся до них. Так украïньскi твори з украïньского народнього житя, писанi украïньскою мовою, видають ся не на Украïнi, а за кордоном в далекiй, хоч і рiднiй, та живучiй своїм власним, одмiнним вiд нашого житєм, краïнi, де вони не можуть мати нi того iнтересу нi того сходу, як на Украïнi; видають ся без догляду автора и через се з великою силою язикових и друкарских помилок; нарештi сам автор мусить якось крадькома виписувати для себе якесь невеличке число примiрникiв своєї книжки. По правдi тiльки дике бузувiрство зажерливих московских „охранителiв" здатне на такi утиски і тiльки люде, не вiдаючi нiчого сього, можуть закидати докори украïньскому письменьству в нерухливости, нездатности до самостiйного розвитку і т. д.

Д. Бораковский з 1885 р. звiсний вже на Украïнi, як автор чотирьох украïньских водевилiв-жартiв. Критика постерегла у автора здатнiсть розвитку драматичної дiї; але справедливо дорiкала його за те грубе кумедiяньство, задля котрого автор не дбав нi про якi умови дiйсного житя, виводив на сьвiт не справжнiх людей з iх комiчною чудною вдачею, звичками і кумедними пригодами, а якихсь неподобних мацапур, що мов тiльки в них і на думцi було, щоб сьмiшити невигадливу публiку. Тепер автор в своєму збiрнику подає iсторичну драму „Маруся Чурай, украïньска пiснетворка", дві побитовi драми, драматичнi сценки і один жарт або, як каже автор, видумку: „Як жiнки чоловiкiв морочуть". Автор в передмовi каже, що вiн навмисне зробив такий вибiр, аби почути голос критики, „на яку стежку направити йому свiй талан: — чи на побитовi драми та комедiї, чи на iсторичнi? чи тiльки на сьмiховторнi жарти і годить ся вiн?"

Дивно трохи, що автор обертаєть ся тепер за порадою до суду критики, не зверщувши нiякої уваги на тi критичнi замiтки, якi були вже надруковані в „Зорi" і в инших часописях на перші його драматичнi твори. Принаймнi критика доволi ясно і остро вказала на тi найбiльші вади, якими визначають ся жарти Бораковского. А тимчасом і в сьому збiрнику вiн знову подає жарт, в котрому того грубого кумедiяньства здаєть ся ще бiльше, нiж в перших його творах. Видумка Бораковского по своєму змiсту і складу справдi „видумка", і до того ще зовсiм нiкчемна. Жiнки задумали, за пiдмогою москаля вiдводити своїх чоловiкiв вiд пiяньства. Для сього вони переодягають iх пяних в москалiв, самі теж перебирають ся, і починають морочити своїх чоловiкiв, нiби то вони вже москалi. Наспiває і спiльник iх, москаль, і тут то починаєть ся справжня „комедiя". Москаль муштрує новобранцiв, рiвняє iх, пiдпирає животи колiном, штовхає в пузо, дає стусанiв в спину, бє по зубах, і т. п; а вони сопуть, з ляку та поспiху хапають рогачi замiсць рушниць, чепають ся до долу і т. д. Коли до сього ще додати ту „скороминку", якою автор чимало таки пересипав першу дiю в сценах пiдлобузнювання москаля до жiнки, то кождий зрозумiє, що ся нiби-то „сьмiховторна видумка" не то що „задля забави жiнкам на рiздвяних сьвятках", як призначає її автор в своїй передмовi, а й зовсiм таки нi для кого не годить ся. Як видно, автор зовсiм нездатний до веселого і здорового жарту, нездатний вишукати в життi справдi комiчне, не знає мiри і цiни комiзму, і через се всi його жарти замiсць веселости викликають тiльки якесь огидливе враженє. Краще-б, здаєть ся, коли-б автор зовсiм залишив дальнiйшi свої проби по части „жартiв". Моя порада тим бiльше щира, що в инших творах Бораковского я вбачаю справжнiй талан, котрому бракує хиба тiльки бiльше поважної уваги над правдивим житєм народним, бiльше студiї найкращих зразкiв драматичного письменьства, менше поспiху і бiльше працi над обробленєм сюжету і характерiв дiєвих осiб, щоб появити справдi цiнний драматичний утвiр. Свою здатнiсть в драматичному письменьствi автор найбiльше проявив в драмi „Маруся Чурай". Фабулу сеї драми автор взяв з народнього переказу про те, що ще за Богдана Хмельницького жила в Украïнi дiвчина Маруся Чурай, дочка сотника, котра дуже гарно складала пiснi, між ними: „Хилiте ся густi лози", „Котили ся вози з гори", „Засвистано козаченьки", „Прилетiла зозуленька", „Не ходи, Грицю, на вечерницi" і багато инших, що с того часу стали народнiми і сьпiвають ся скрiзь на всьому просторi Руси-Украïни вiд Дону до Карпатiв. Пiсню „Не ходи, Грицю, на вечерницi" вона склала про свою власну долю. Пiсьля народнього переказу Маруся покохала козака, котрий зрадив її, і вона за се отруїла єго; за се її осуджено на смерть, але Богдан Хмельницкiй помилував її „за ааслуги батька і за пiснi, що вона так гарно складала", як сказано було в унiверсалi. Так оповiдають кн. Шаховскiй в статї „Малороссiйская Сафо" (Сто русскихъ литераторовъ СПБ 1830. т. 1) і Шиляревскiй в ст. „Маруся Чурай" (Историческая Библiотека, здаєть ся за 1878 р.). Обидва вони писали пiсьля народнього переказу, хоч велика шкода, що нi кн. Шаховскiй нi п. Шиляревскiй не подають нам сього переказу просто з уст народнiх і навiть не згадують, де саме чули вони сей переказ; в iсторiї про Марусю Чурай здаєть ся нiяких звiсток не має. Як би там нi було, а наш автор щасливо натрапив на сей гарний сюжет, котрий дав йому змогу виявити не аби-якiй талан драматурґа, здатного може до споруди справжньої драми. Ми не вагаєм ся виректи такiй суд навiть і пiсьля нашого

суду над першими пробами автора; бо справдї сюжет драми, хоч і давав автору багато матеріялу, а про те сам по собі уявляв чимало труднащї в змальованю чудового образу Марусї і духа того часу, самого скрутного і разом самого радісного в нашій історії. Дуже автор щасливо переміг ті трудности, хоч і не скрізь в однаковій мірі. Образ Марусї, як він нам уявляєть ся і на основі вище згаданого переказу і по духу скомпонованих нею пісень, змальований у автова скрізь ясними и правдивими фарбами. Се правдива козачка, доня свого часу, до того поетична, чутлива вдача, щира у всїх своїх почуваннях і вчинках, здатна кохати безмірно, незломно, притьмом добувати ся своєї долї, та не здатна перемогти свою недолю; пасіянтка, котра при багатстві духовних сил своєї істоти може богато зробити добра громадї і дати повне щастє чоловікови, але разом с тим і собі добуває повного щастя, без котрого гине і сама і инших губить. Такою ви бачите Марусю від самого першого виходу до останньої сцени; і се велика заслуга автора, що він з'умів витримати образ Марусї, нїгде не схибнувшись. Її-ж кохане, як воно росте і дужчає, особливо в часї розлуки, а потім, як вона дознаєть ся про зраду Грицька, так само розвиток думки про помсту і отруту і саме виконанє сїєї думки, переведені автором с такою психольогічною правдивостю, котра ясно сьвідчить про справжнїй артизм автора. Так само правдиво змальовано характер Іскри, сього щирого козака з його лицарским коханєм до Марусї, котре, не вважаючи на те, що Маруся його не любить, наповнило його серце тільки одним спочутєм до лихої долї Марусї. Се та щира любов, без жадного егоїзму, котра присуща тільки безмірно благородному серцеві і такій лицарскій вдачі, яку бачимо у Іскри: він весь оддаєть ся на послугу Марусї і свою долю нїби то вбачає тільки в щастю Марусї, хоч би те щастє можливе було тільки в купі з другим. Особливо гарна і порушаюча та сцена, коли він ратує втоплену Марусю і сам кличе зрадника Грицька, щоб заспокоїти Марусю. Трошки-б більше одрізнити кольори в змальованю Марусї і Іскри і ріжницю їх коханя, вїж бачимо в драмі Бораковского: і ми-б мали справдї зразки психольогічного аналїзу, о скілько то можливо в драмі. На превеликій жаль автор зовсїм занедбав инші дївеві особи в своїй драмі, і се перше всього треба сказати про Грицька, котрого образ зовсїм неясний і навіть неможливий, а через се і самий мотив зради зовсїм не вияснений. Що він кохав Марусю, се доказують всї сцени його з Марусею А тимчасом він зражує її Як же се так?.. В драмі устами ріжних осіб виясняєть ся се ріжно. Іскра обясняє се тим, що Грицько с простих козаків попав зразу у хорунжі та й запишав ся; Ягаївна каже, що його скрутило те, що він попаде в багату і значну рідню полковника Вешняка, побравшись з єго дочкою, а далї каже: „не козак він, а віхоть, ганчірка“, се-б-то натякає на те, що батько зневолив. Одже нї те нї друге не може бути правдивим. Скрізь, де виступає Грицько, він не видаєть ся таким честолюбцем, як про нього кажуть; і про рідню с панами зовсїм не дбає. Та в той час не диво було з рядовиків вискочити в хорунжі або ще і вище, і не було ще такої ріжницї між старшиною і рядовиками, яка настала вже пісьля Богдана Хмельницкого. А що до його вдачі, то ми тільки й чуємо про него: „рубака добрий, козак гарцьовитий, не в одному бою дав себе Ляхам знати“, або: „Грицько в лицарстві не поступить ся нїкому“ і т. д. Чи можливо-ж, що б такій козак був „віхтем, ганчіркою“ і дав орудувати над собою? Намъ здаєть ся великою помилка автора, що він не розважив до путя над вдачою Грицька. Було-б більше правди, коли-б він тримав ся пісні „Не ходи, Грицю, на вечерницї“. По сїй пісні Грицько нам здаєть ся просто джиґуном, котрий сьогодня залицяв ся до одної, завтра до другої, звик до зради і дивлячись легко на свої зальоти, зрадив і Марусю. Так само і образ Ягаївни не ясний. Про неї кажуть: „сорока, що все розносить“, одстерегають від неї; а тимчасом на дїлї ми не бачимо, щоб вона була такою, а зовсїм навпаки вона виявляєть ся скрізь доброю і путящою людиною, чутливою до чужої недолї Останнї дївеві особи не звертають на себе уваги, окрім хиба Меласї, подруги Марусиної, простої, привітної і доброї дівчини, яких і тепер багато по селах

Що до самої будови драми, то треба сказати що дїя в нїй ведеть ся жваво; автору певне добре відомі сценїчні умови. В драмі багато руху і чимало сцен, дуже ефектних і здатних зворушити читателя і глядача. Тільки-ж, як історична драма, вона далеко не вповнї відповідає правдивим вимогам. В Українї на той час все гомонїло і клекотїло; всї від старого до малого були опановані ентузіязмом до спільної справи, котра захоплювала своїм інтересом всїх. І такій дух сього часу повинен був одбити ся в драмі. А тимчасом ми тільки й бачимо сцену зустрічі Богдана в Кієві та декільки розмов про побіди Богдана Хмельницкого. Нарештї мусимо признати, що драма „Маруся Чурай“ як по змальованю характерів Марусї і Іскри, так і по розвитку всеї дїї, єсть цїнна вкладка в наше драматичне письменьство; і бажалось би скорійше бачити її на нашім театрі.

На превеликій жаль сього не можна сказати в такій мірі про останні три пієси Бораковского. Автор в передмові каже, що бере для своїх творів правдиві случаї, котрі приходилось йому бачити своїми очима; а з особого листу автора менї відомо, що автор навіть користував ся сьлїдчими протоколами. і деякі сцени списані ним цїлком згідно с сими протоколами. В сьому саме ми вбачаємо велику помилку автора. Карна хронїка може справдї дати добрий матеріял до драми, та тільки на одну лиш „основу“, до котрої „пітканє“ повинен автор виробити силою своєї творчої здатности. Карна хронїка може дати тільки сюжет; а вже автор повинен опрацювати його зовсїм самостійно, а не по слїдчим протоколам, котрі мають зовсїм инше на метї і виявляють найбільше саму лиш формальну сторону справи, а не живую душу. Тимчасом автор надто вже тримав ся слїдчих протоколів. і через се в його побитових пієсах або не вияснені як сьлїд характери дївих осіб і мотив їх вчинків, або трапляєть ся часом таке, що вчинки дївих осіб не згідні з їх вдачою, а разом с тим в пієсах часом багато дечого зайвого, а часом чого не достачає, і розвиток дїї йде непомірно.

Найбільше се виявляєть ся в драмі: „Як долї не має, то й щастє минає“. Бідна дївчина Любка заручена с Степаном, сином заможного селянина Павла Дробота; та на лихо їм надійшла вістка про збір ополченцїв. Пішов Степан на війну. Любка тяжко журить ся; аж тут надходить лист від товариша Степанового, нїби-то Степана на його очах вбито. Лист сей підробив противник Степанів, фельдшер Телєгін, котрий таким побитом хотїв опанувати Любкою. А тут, як на те, і військовий начальник на запитанє батька оповістив, що Степан під Карсом пропав без вісти. Сердешна Любка в журбі та тузї; а Телєгін почав ще більше набридати їй своїм коханєм і улещати матїр, котра вже й справдї почала умовляти дочку, забути Степана і взяти шлюб з осоружним для Любки Телєгіним. Надходять Павло Дробот с своїм приятелем Лемішкою. Почалась розмова: стара бідкаєть ся та нарікає на дочку; а Любка каже. що Телєгін їй гидкій, що вона скорійше піде за старого, нїж за него От за се то і вхопив ся Лемішка і, спершу шуткуючи, а потім вже й справдї нї с того ні с сього починає сватати Любку за старого Дробота. Так знечевя старий одружив ся с коханкою свого сина. Любка нудьгує, не може забути свого коханя. Коли-ж несподівано надходить лист від Степана, котрий оповіщає, що він попав був в полон до Турків, а тепер на волї і незабавом має бути дома. Поява Степана в конець розбиває житє бідолашної Любки, котра не витерпіла лихої долї і кидаєть ся в криницю. Може й справдї сюжет сеї драми не вигаданий автором, а єсть правдивий случай, записаний в сьлїдчих протоколах; та що с того? Сьлїдство мало на метї вияснити тільки одно питанє: хто винен? А чому воно так склало ся, що старому спало на думку одружити ся с коханкою сина, а Любка зтодила ся на такій, у всякім разї дивний шлюб: се байдуже для справи, коли у вчинках Дробота і Любки не було нїякого злочинъства. Тим то і автор, користуючись тільки протоколом, не вясняє нам сього У автора все се стало ся якось знечевя тай годї; і навіть здаєть ся нам просто неможливим, коли ми бачимо Павла Дробота скрізь в драмі, окрім сього випадку, чоловіком розсудливим і поважним, не здатним до такого вчинку. А Любку автор виводить с таким щирим і ревним коханем до Степана, що не можливо уявити собі, щоб вона так легко згодила ся на шлюб з батьком свого коханця. Певно, що тут були якісь инші невідомі причини; або і Павло Дробот і Любка були зовсїм не такі, як виводить їх автор. А не вясняє він їх справжньої істоти певне через те, що вдовольнив ся тільки

сьлїдством, котрому бракувало матеріялу для сього. Через се і в самій будові драми бачимо великі помилки. Так остатня IV. дїя цїлком зайва і написана автором певне задля того, що він ішов сьлїдком за протоколами. Краще-б було закінчити III. дїю смертю Любки від розриву серця або що, коли Степан несподївано явив ся перед її очима.

Друга драма „Лихом щастя не добудеш“ вже більше опрацьована автором що до характерів і становища дїевих осіб; але інтерес драми губить ся через те, що розвязка наступає цїлком припадково, а не від того, щоб справдї не було вже викруту із становища дїевих осіб і боротьби ріжних їх інтересів. Сюжет такій: Насильство батька розбиває щастє закоханої пари. Батько силоміць віддає Ганну за Хведора; а її коханець Грицько з одчаю йде добровольцем в Сербію. Бідолашна Ганна тужить за ним, а тут ще свекруха лиха; і в хатї настає справжнє пекло: свекруха гризе, Ганна що дня в сльозах, а Хведір починає пити і бити жінку. Вертаєть ся Грицько, бачить ся з Ганною, і прежнє коханє запалало з новою силою. Грицько починає умовляти Ганну, отруїти чоловіка; та вона нї за що: „і од Бога гріх, і слухати страшно“. Тодї він подає думку тїкати за кордон; каже що й пашпорти вже єсть. І Ганна не має сили відказати: „бери мене силою,... бо сама не посьмію“. І от, коли вони вже умовились тїкати, несподївано надходить пяний Хведір, хапає сокиру і кидаєть ся на Грицька. Той спершу силкуєть ся одняти сокиру, а потім повалив його і задушив.

Характер Грицька, жвавого, відважного і завзятого, як і характкер Ганни, в противність Грицькови тихої і смирної як голубка, обмальовані в драмі доволї вдатно; і на противности сих характерів при обопільности щирого коханя і непогодних обставинах житя можна було-б спорудити справжню драму; але автор ішов сьлїдком за сьлїдчими протоколами, і вся драма обернула ся в нещасний випадок. Деякі окремі сцени написані дуже добре; такї нпр сцени Ганни с свекрухою і чоловіком і сцена Грицька з Ганною, коли він її підмовляє тїкати. Тільки-ж початок сеї сцени якійсь тривіяльний і якось ріжнить і с характером Ганни і з її становищем. Зовсїм не до речі розмова про те, як у панів поводить ся, коли часом хто застукає коханцїв; і зовсїм неподобно, щоб тиха і скромна Ганна давала пораду Грицькови, як тїкати через вікно, і вела річ про те, як паничі „через вікно штани деруть“. Певно, що тут автор просто знадив ся тим кумедіяньством, яке йому так подобаєть ся в його неподобних жартах. Остання дїя сеї драми цїлком зайва, бо драма вже покінчила ся въ IV. дїї, коли Грицько задушив Хведора; а в V. дїї автор тільки виводить перед нами сьлїдство станового, як він дознав ся про сю справу, допрос Ганни і Хведора і напосьлїдок арештованє їх. Про те мусимо сказати, що дїя ся сама по собі написана добре і вмілою рукою. Всї особи, становий з його „полїцейским нюхом“, його письмовода-хабарник, лукавий викрутень-циган, що наводить станового на сьлїд, — обмальовані дуже добре, як і самий допрос додає чимало до характеристики запеклого Грицька і мягкої вдачі Ганни. (Конець буде.)

БИБЛІОГРАФІЯ.

Légendes pieuses des Bulgares, par M. et Mlle Dragomanov. Пôдъ такимъ заголовкомъ печатають ся въ французскôй часописи „Mélusine, revue de mythologie, littérature populaire, traditions et usages“, выходячôй въ Парижи, болгарскй религійний казки въ перекладѣ д-цѣ Лидіѣ Драгомановои зъ примѣтками д. Мих. Драгоманова.

Маємо пôдъ рукою чч. 9, 10 и 12. зъ 1888 р. а въ нихъ появили ся отсй казки: 1) Богъ, діяволъ и Сынъ Божій, 2) Якъ взявъ ся вовкъ? 3) Якъ взяли ся собаки? Тй казки порôвнує д. Драгоманôвъ зъ подôбными казками иншихъ народôвъ, а особливо такожь зъ рускими Праця се такъ цѣкава, що другимъ разомъ ширше здамо зъ неи справу. А поки що, позваляємо собѣ повторити за „Кіевскою Стариною“ (книжка за грудень 1888.) частину замѣтки о першôй зъ тыхъ казокъ:

„Доси появивъ ся (въ ч 9 и 10) перекладъ и поясненя казки о сотворенію свѣта (Богомъ и діяволомъ) и искупленє его (Сыномъ Божимъ) Казка тая обôймає своимъ способомъ повну библійну исторію, — щось нѣбы популярна редакція апокрифу св. Іоанна (латиньского) або слявяньского *Слова о зачатіи неба и земли,* — и дуже близько пôдходить къ украиньскимъ казкамъ; такъ що розбôръ єи зарôвно належить до праць надъ болгарскою народною словесностю якъ и надъ украиньскою Въ французскихъ примѣткахъ до болгарскои космоґоничнои леґенды находимо поясненє и украиньскихъ леґендъ о твореню землѣ, о козѣ и пчолахъ, о зачатію Маріѣ Дѣвы и Христа, о рôздвѣ Христа“.

Літературно-наукова бібліотека. Книжка 1. **Перебендя** Т. Г. Шевченка З переднім словом Ів. Франка. Ціна 10 кр. Накладом Івана Франка. Львів. З друкарні товариства імени Шевченка. Під зарядом К. Беднарського. 1889. — 16о стор. 68.

Авторъ въ передньомъ словѣ дуже основно розбирає и пояснює Шевченкову поему „Перебендя“ и выказує всесторонно и переконуючо жерела основныхъ гадокъ тои поемы въ вражѣняхъ поета, дôзнаныхъ въ житю и за читанємъ польскои та російскои поезіѣ. Єсть се незвычайно цѣнна пряця.

Археологична выстава Института Ставропигійского. *И. Вахянинъ.* — Въ фейлєтонахъ „Дѣла“: I. Розкопки Галича ч 242. II. Ризы священничй и приборы церковнй, 244. III. Сосуды церковнй, хресты и євангелія, 246 IV. Портреты, 247. V. Руконисы и друки, 248—250. VI. Иконы церковнй, 251. VII. Архивъ Института Ставропигійского. VIII. Miscellanea, 253, 1888.

„Запороже“ Д. І. Еварницкого. Справоздане зъ книжки: „Запороже въ останкахъ старины и переказахъ народу, въ Петербурзѣ накладомъ А. Ф. Пантелѣева“. *В.* — Въ фейлєтонахъ „Дѣла“ I. Короткій начеркъ цочатковъ козацтва, 254, II. Надъ Днѣпромъ ôдъ Кременчука до Катеринослава, 255. III. Самара, 256. IV. Музей Александра Поля. Музей Юрія Алексѣева. Церковь въ Анастазіѣвцѣ. Оповѣдане Самôйла Пруса Крѣпость Старый Кодакъ, 258. V. На порогахъ, 260. VI. Хортицѣ, 263. VII Розказъ Ив. Гнатовича Розсолоды. 264. VIII. Розказъ Розсолоды — про Сѣчь, 266. IX. Микитинъ Рôгъ. Богд Хмельницкій. Никополь. Останки старины Запорожскои, 267 X Памятникъ Сѣрка, 269. XI. Судьба Сѣчи Чортомлыцкои. „Нова Сѣчь“ надъ Пôднильною. Розрушенє послѣднои Сѣчи Катариною II. Доля послѣднего отамана кошового, Петра Кальниша, 271, 1888.

— **Зміст III. ч. Правди:** I. Львів д. 3 (15) грудня 1888. 2. Перегляд політичний. 3. Народні болячки II. З Вісті: С Київа, С Черніґова, З Нїжина, З Роменьского повіту, С Кременчуцького повіту, З Бесарабії, С Катеринодару, С Покута, С Терноґоля. 4 З Скорбних пісень Перебендї. 5. Шевченко на столїтних роковинах М. Щепкина. 6 Росийська серенада В-ий. 7. Критика Історичні байки М. Дубецького (конець) П-с-ка. 8 Бібліоґрафічні звістки. Урсинъ Очеркъ изъ психологіи славянскаго племени. Г. і Ф. 9. Науковий оглядъ І. Франка. 10. Пропащі, повість (конець) 11. Переписка і оповістка редакції.

Кіевскои Старины книжка за мѣсяць грудень 1888, мѣстить въ собѣ: I. Г. П. Галаганъ (Некрологъ). Ѳ. *Мищенка.* — II. Очеркъ литер исторіи малор. парѣчія въ XVII. в. (окончаніе). *И. Житецкаго.* — III. Авр. Ез. Ребичковичь-(Окончаніе). *С. А. Бершадскаго* — IV. Фатальная вдова. *П. К.* — V. Половинщикъ (Бытов. разсказъ). *Ганны Барвинокъ.* — VI. Тарасъ изъ Ворохты (Переводъ съ польскаго) *К. М.* — VII Осада и взятіе Очакова 1788. *А. Русова.* — VIII. Критика. 1) Ив Малышевскій. Варяги въ начальной исторіи христіянства въ Кіевѣ. Кіевъ. 1887 г. 2). Ѳ. Успенскій. Русь и Византія въ X вѣкѣ. *И. Голубовскаго* В. Поплавскій и А. Лященко. Повторительный курсъ Русской Исторіи (отъ Владиміра св. до Іоанна IV). *И. Голубовскаго.* Прилукщина. Историческое и статистическое описаніе территоріи прилукскаго уѣзда полтавской губернін. Въ 2-хъ частяхъ, съ картой уѣзда и съ планомъ города. Составилъ В. А Маценко. Ѳ. *Н.* Д. И. Эварницкій. Сборникъ матеріяловъ для исторіи запорожскихъ козаковъ. *И. Ж.* С. А. Венгеровъ. Критико-біоґрафическій словарь русскихъ писателей и ученыхъ. *Г.* Еще объ украинскихъ народныхъ разсказахъ на французскомъ языкѣ *Н. К—аго.* Бѣлорусскій сборникъ. Сказки. Собралъ Е. Р. Романовъ. *Хр. Ящуржинскаго.* — IX. Документы, извѣстія и замѣтки. Пятидесятилѣтіе немировской гимназіи. *П. Т.* Къ исторіи открытія немировской гимназіи. *В. Науменка.* Курскіе и орлов-

скіе кудеяры. *Н. Добротворскаго.* Обезземеленные „вольные матросы“ въ г. Никополѣ херсонской губерніи *Л. П.* Архіерейскій подарокъ. *А. Е.* Изъ прошлой жизни. *Л***.* Изъ области народныхъ преданій, повѣрій и разсказовъ. *Я. Новицкаго.* „Воянцка писня“. *Мирона.* Замѣтка объ альбомѣ украинскихъ древностей И. А. Зарѣцкаго. *Д. И. Багалѣя.* Замѣтка о старыхъ и новыхъ „копачахъ“. *И. А. Линниченка.* — X. Для справокъ, — XI. Библіографическій листокъ. — XII. Объявленія. — Приложенія: 1) Портретъ Г. П. Галагана и его facsimile. 2) Наказы малор. депутатамъ 1767 г. 3) Словарь книжной малорусской рѣчи. (Окончаніе).

Запросины до передплаты

литературно-науковои часописи

„Зоря“

на рокъ 1889.

„Зоря“ выходити буде подъ тою самою редакцією и въ дотеперѣшнѣмъ объемѣ (2—2½ листовъ печатныхъ).

Бажалось бы, щобы „Зоря“ була по змозѣ якъ найвѣрнѣйшимъ образомъ литературного и наукового житя и розвою всеи Украины-Руси, о скѣлько помѣститись ему въ тѣсныхъ рамкахъ нашого выдавництва. Длятого запросили мы до участи въ нашихъ заходахъ якъ найширшій круги знаныхъ намъ по адресамъ письменниковъ такъ галицкихъ якъ и украиньскихъ и не залишимо скористати зъ всякого адресу, якій дойде до нашои вѣдомости. А поки-що позваляемо собѣ звернутись отсею оповѣсткою до всѣхъ нашихъ письменниковъ, що не достали ще нашихъ запросинъ, зъ уклѣнною прозьбою, щобы не ухилялись одъ насъ зъ ласкавою своєю помочію

Вже й доси выдавництво наше забезпечене обѣцяною помочію дра Ом. Огоновского, дра Ом. Калитовского, Дениса, Ал. Тороньского, Лукича, Дан. Лепкого, Олены Пчолки, Лесѣ Украинки, Петруся, Катренка, И. Сполки, Павленка, Маслова-Стокоза и б. и.

Въ тецѣ маємо хорошій оповѣданя: „Така єи доля“, образъ зъ житя, Лесѣ Украинки; „Черезъ що баба Мокрина богомолкою стала“, три образки зъ недавнього минулого, Катренка; „Козача помста“ И. Сполки, и и.

Въ части литературныхъ рецензій и замѣтокъ маємо працѣ: „Хто-ж справдѣ винень, и де-жь наша робота?“ *М. К.*; „Ще на тему, хто повиненъ?“, листъ у редакцію „Зорѣ“ *Чудака* и и.

Цѣна передплати: на цѣлый рокъ зъ пересылкою **5** злр; на повъ року зъ пересылкою **2** зл. **50** зр. — До Росіѣ рочно **6** рублѣвъ, повроч но **3** рублѣ. — Передплату присылати належить: **до Адміністраціѣ „Зорѣ“ ул. Академична, ч. 8., у Львовѣ.**

☛ **Вп. Передплатники „Зорѣ“, котрій зложать цѣлорочну передплату до половины лютого 1889. р., достануть на жаданє премію вартости 1 зр.**

На премію призначени до выбору: „Шекспирові твори з мови британської мовою українською поперекладав П. А. Кулiш. Том первий: Отелло, Троіл та Кресида. Комедія помилок. — стор. 418 на гарномъ велиновомъ паперѣ. — Пара образовъ, зъображаючихъ Гуцула и Гуцулку на коняхъ, цѣна 1 зр. — Исторія руська в житеписях М. Костомарова, перекладъ О. Барвінського. 3 томы, (за доплатою 50 кр.), цѣна 1 зр. 50 кр. — Микола Джеря, повѣсть Ив. Нечуя, ц. 1 зр. — Кайдашева сімя, того-жь, ц. 80 кр. — Нечуя. Світогляд українського народу, ц. 30 кр. — Нечуя, Повѣсти и оповѣданя, ц. 30 кр.

На почтову пересылку премій треба додати 20 кв. Повроч ній передплатники можуть набути тотѣ книжки якъ и образы за половину цѣны. — До Росіѣ не можемо высылати премій зъ причины трудностій заходячихъ въ пересылцѣ.

☛ **Перше число „Зорѣ“ розсылаємо на показъ всѣмъ давнѣйшимъ Пренумерантамъ нашимъ. Хто бы зъ дотеперѣшныхъ ВП. Абонентовъ не хотѣвъ „Зорѣ“ дальше выписувати, зволить се число одослати назадъ до Львова.**

Редакція и Администрація „Зорѣ“.

„Кіевская Старина, ежемѣсячный историческій журналъ“.

Выходить рокъ осьмый, въ сѣмъ роцѣ подъ редакцією А. С. Лашкевича, мѣсячными книжками въ 16—22 и больше аркушѣвъ (замѣсть обѣцяныхъ 10—12). Мы звыкли подавати змѣстъ кождои новои книжки „К. Старины“; а нашій читателѣ маютъ нагоду переконати ся, якъ богатымъ и цѣннымъ для насъ знадобкомъ вызначає ся сей мѣсячникъ. Въ выдавництвѣ томъ беруть участь найкрасшій научній и литературній силы кіевскій, а кромъ того появлялись въ нѣмъ такожь декотрій працѣ славно знаныхъ письменниковъ петербурскихъ. Редакція „К. Старины“, завзываючи до подписки на р. 1889., заявляє, що въ тецѣ своѣй має такъ богато всѣлякого знадобку, обнимаючого всѣ стороны и добы историчного побыту Руси-Украины, що зъ того боку можна выдавництво уважати и на дальше вповнѣ убезпеченымъ; а все ще прибувають и новій працѣ и новій роботники.

Жаль превеликій, що мы не годній здобути ся на зарѣвно цѣнне выдавництво въ рѣдной мовѣ. Поки-жь що, то „К. Старина“ повинна находити ся въ рукахъ кождого Русина, кому лишь дороге познанє рѣднои исторіѣ и житя свого народу.

Подписка на „К. Старину“ выносить безъ пересылки на рокъ 8 карбованцѣвъ 50 коп., на повъ року 5 карб. Зъ пересылкою въ Росіи на рокъ 10 карб., на повъ року 6 карб. За границю на рокъ 13 карб., на повъ року 7 карб. Книгарямъ дає ся опусту по 50 коп. одъ одного рочного примѣрника. Кредиту и уплаты подписки частями не дозволяє ся.

За перемѣну адресу мѣсцевого на замѣсцевый и на оборотъ платить ся 50 коп. За перемѣну адресу на адресъ тои самои категоріѣ платить ся 25 коп. При перемѣнѣ адресу на заграничный платить ся рожница подписаной цѣны.

Подписка принимає ся въ Кіевѣ въ конторѣ редакціѣ, Театральная д. 4. и въ книжн. магазинѣ Н. Я. Оглоблина.

Въ редакціи „К. Старины“ можна достати рочники зъ лѣтъ 1883—87 по 8 карб. 50 коп. безъ пересылки и по 10 карб. зъ пересылкою. При купнѣ всѣхъ рочниковъ разомъ дає ся опусту 20%. Поодинокій книжки зъ лѣтъ 1882—87 продаютъ ся по 1 карб. зъ пересылкою.

Газета А. Гатцука

(выходить одъ 1875 р.)

єдина въ Росіи политично-литературна **илюстрована газета**, перестала була на 8 мѣсяцѣвъ выходити подля розпорядженя міністра внутр. дѣлъ,

а теперь

выходить на ново одъ 1 (13) жовтня въ двохъ або трьохъ аркушахъ що тижня

Цѣлорочній передплатники достають ще въ додатку безплатно: 1) **Паріскій моды** зъ рисунками и найлѣпшими парискими выкройками; 2) Рочно шѣсть книжокъ **перекладаныхъ романовъ и повѣстей.**

Премію для цѣлорочныхъ передплатниковъ: **Крестный календарь на 1889 г.** и 6-ый выпускъ илюстрованыхъ **драмъ Шекспира:** „Сонъ въ лѣтнюю ночь“, перев. С. Юрьева.

ПЕРЕДПЛАТА на р. 1889.: безъ доставы **4** карбованцѣ на рокъ, зъ доставою и пересылкою **5** карб.; на повъ року (одъ 1 сѣчня и липня) **3** карб., на чверть року **1** карб. **60** коп, на мѣсяць **60** коп. **За границю:** на рокъ **7** карб., на повъ року **3** карб. **50** коп.

☛ **Адресъ:** Главна контора редакціи газеты А. Гатцука въ Москвѣ, Никитскій бульв. д. Гатцука.

Давнѣйшій рочники одъ 1875 р. (кромъ 1880 р., котрого вже нема въ розпродажи) можна достати по 3 карб. безъ пересылки.

Одповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 15. (27.) Сѣчня 1889. Число 2.

Выходить два разы на мѣсяць, кождого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. 8. улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ 5 зр., на пôвъ року 2 зр. 50 кр., на чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належить присылати до администрациѣ „Зорѣ“ (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЩАСЛИВЫЙ.

Оповѣдання И. Снôлки.

I.

— Мабуть неразъ чули вы про Кубань. Се така велика рѣчка у насъ на Чорноморьѣ, — розказувавъ Омелько Вернигора. — Тече она ажь у Чорне море. Зъ правого боку Кубанѣ живуть усе козаки-чорноморцѣ; живуть они станицями, — усе одно, що й села або невеличкѣ городы. Та станиця, де жили мôй дѣдъ и батько, де и я живу, зветь ся Полтавскою; она нôдходить пôдъ саму Кубань. Часто менѣ самому або укупѣ зъ батькомъ доводилось переплывати човномъ на той бôкъ Кубанѣ. Тамъ на березѣ рôсъ великій, сажня въ два, очеретъ; далѣ чагарникъ, а за имъ и лѣсъ. Очеретъ та чагарникъ рôсъ у лощинѣ, де плодила ся сила страшныхъ великихъ гадюкъ та иншои поганѣ, пявокъ, то що. А що вже тіи мошки та комарѣвъ,... такъ и сказати не можна; такъ хмарами лѣтають поверхъ очерету. Ну, вже й нечисть! И на що ѣѣ Богъ пустивъ на свѣтъ! Покусаѥ тобѣ пику, руки и усе чисто, куды тôльки можна залѣзти; инодѣ набѥть ся ѣѣ и въ нôсъ и въ уха и въ ротъ; одгонишь ся, одгонишь ся, та й зъ мочи выбѥшь ся. А самъ зробишь ся такій, що й на чоловѣка не схожій: такъ усю пику и залле тобѣ пухирями, навѣть и очей не видко. Отже зъ нашого козацтва нѣхто на се не вважавъ, нѣхто сього не боявъ ся, а найбôльше пластуны. Пластунами звуть у насъ такихъ козакôвъ, що пильнують Черкеса. Я й батько, нехай ёму земля перомъ, були въ пластунахъ. Цѣлѣсѣньку нôчь до самого свѣта зоримо та прислухаѥмось, чи не сховавъ ся, чи не крадеть ся де Черкесъ. Тутъ ити не можна, а треба лѣзти на вколѣшкахъ або зовсѣмъ повзти на животѣ чи, якъ кажуть, плазувати, черезъ вô-що и названо насъ пластунами. Насъ бôльшь якъ троѥ нѣколи не бува, щобъ не помѣтили Черкесы. И мы вже такъ звыкли до усѣѥи болотянои нечистѣ, що намъ байдуже и про гадюкъ и про комарѣвъ; не страшно намъ и вовкôвъ та хижихъ шакалѣвъ, — тежь звѣры, тôлько геть менши одъ вовка, — що переховують ся въ очеретахъ та въ чагарнику. Тамечки-жь въ очеретахъ живуть и дикій свинѣ. Они ходять чи-малыми черѣдками, и кабанъ завждѣ веде передъ. Сѝ свинѣ найдужче манили насъ на той бôкъ, въ очереты. Осе якъ тôльки вôльный, то заразъ и потягнешь туды, засядешь на кабана и сидишь кôльки часу и зъ мѣсця навѣть не зворухнешь ся. Ну, иншій разъ бува просидишь дурнѣсѣнько. Правда, до дому прийдешь не зъ порожными руками: принесешь дикихъ качокъ, то що; ну, та все не те, що кабанъ або хочь свиня: тамъ и сало и свинина и щетина, — усе... А иншѝ зъ ихъ такѝ сытѝ, що и свôйськихъ повершать.

На засѣды на кабана я рѣдко самъ ходивъ; бôльшь изъ батькомъ. У кожного зъ насъ за поясомъ заткнуто було по два пистолѣ; зъ лѣвого боку висѣвъ кинжалъ, а зъ правого коротка рôвна шабля чи, якъ ѣѣ звуть, шашка; на грудяхъ до бешмета, — се довгій каптанъ, — попришиванѝ жорстянѝ або срѣбнѝ дудочки, насыпанѝ повнѝ пороху. Така-жь зброя була у кожного пластуна. Йдучи на охоту, мы брали тôльки по рушницѣ та кинжалу. Може хто здивуѥть ся, коли я скажу, що инодѣ зъ собою бравъ ще й скрипку. Отже се не брехня. Я бачь колись дуже гарно гравъ. Ну, ото якъ не пощастить убити кабана, то й подасись въ аулъ до мирныхъ Черкесôвъ. Аулами звуть ся черкескѝ села. Мирнѝ Черкесы насъ не займали; жили зъ нами у згодѣ. Заграѥшь имъ однѣи та другои: заразъ тобѣ чарку, другу вина. Або у чому-небудь помогти; отъ хочь бы убѥшь кабана, а перевезти нѣчимъ: ну, заразъ до ихъ, они и дадуть арбу; се невеличкій черкескій на двохъ колесахъ вôзъ. Найбôльше за грания любили мене молодѝ хлопцѣ та дѣвчата. Инодѣ менѣ було занѣколить ся, такъ що тыжнѣвъ зъ два не буваѥшь у ихъ; то дивись: хлопцѣ и зъявлять ся до насъ у станицю. „Що се ты й очей своихъ не показуѥшь?... Мы вже думали, що тебе и нá свѣтѣ нема“, кажуть они. — „Нѣякимъ побытомъ не можна було“. — Ну, й розкажешь, щó и якъ и черезъ вô-що. — „Ходѣмъ же сьогодня“, кличуть они. „Намъ наказано, що якъ ты не схочешь, то щобъ звязати та принести тебе“, смѣють ся хлопцѣ. — Ну, якъ можно, то зъ ими и йдешь. Инодѣ днѣвъ по два по три живешь у ихъ; черезъ се я навчивъ ся по ихньому и балакати. И якій вже они добрѝ були до мене, я й не знаю! Та не тôльки молодѝ, а й старѝ. Що не попроси, дадуть. Та не треба й просити; а скажи тôльки, що отой кинжалъ або що-небудь подобало ся, то заразъ и оддасть. Зъ такими людьми и жити добре; даромъ що они не нашои вѣры. Тôльки-жь не дуже багато було сихъ мирныхъ, що жили зъ нами въ добрôй злагодѣ. Найбôльше було немирныхъ. Сѝ такъ и зорили, щобъ зробити нашимъ козакамъ яку шкоду. Дивись: тутъ коней угнали, тамъ овець або скотину одбили. Не милували они и насъ та нашихъ жѣнокъ и дѣтей: ловили своими довгими арканами та спродували за грошѣ геть далѣ у горы, а ôдтиля Туркови.

II.

Розкажу вамъ, якъ разъ и менѣ малось було такечки пропасти.

— Ну, сыну, полагодь зъ вечера свою рушницю, — каже одного разу батько.

— На вô-що? — пытаю.

— Пôдемо на засѣды на кабана... Вже-жь и кабанъ!

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21460

Львівська Філія Бібліотеки АН-УРСР

Скôльки живу на свѣтѣ, а такого ще не бачивъ. Бувъ бы тобѣ гладкій та здоровый, такъ и нѣкуды!

— Коли-жь вы думаѣте йти? — пытаю я.

— Якъ зъ пôвночи зверне, такъ и йти, щобъ тамъ ще до-свѣта бути; бо ôнъ, клятый, рано ходе до воды, — одказуѐ старый.

— Тôльки, тату, я першій стрѣлятиму; а то вы не дастѐ менѣ и стрельнути, — умовлявъ ся я. Менѣ бачь, опôсля хотѣло ся похвастати, що онъ якого кабана самъ подужавъ.

— Та добре, добре! Тôльки дивись, не заспи; а я ось поворожу биля рушницѣ та й приляжу, трохи спочину.

— Лягайте, спочивайте; я й самъ усе зроблю: набоѣ наготую и рушницѣ полагожу, усе якъ слѣдъ. А спати я зовсѣмъ не буду, — одказавъ я и заразъ заходивъ ся биля рушниць.

Старый прилѣгъ и швидко заснувъ. А я, поробивши що треба, пôшовъ ще на улицю. Тамъ за смѣхомъ та выгадками не счувъ ся, якъ и часъ проминувъ. Заспѣвали пѣвнѣ, и я пôшовъ до дому и збудивъ батька. А черезъ годинку мы вже плывли на той бôкъ Кубанѣ. Мы переплывли такъ тихо, що и вода нѣ разу не булькнула одъ весла; нѣякого грюку, нѣчого не чути було; мы навѣть не балакали. Привязавши човенъ до куща. що рôсъ надъ самымъ берегомъ, мы полѣзли на вколѣшкахъ помѣжь очеретомъ геть одъ берега. Мы лѣзли и що хвилины зупинялись, прислухаючись, чи не брязне де шашка, чи не чути де якого гуку. Отже все було тихо: нѣде нѣ жаба не квакнула, нѣ пташка яка свиснула, и очеретъ мовчавъ; видко, що все спало. Та въ таку тишу ще важче було повзти, нѣжь у вѣтряну нôч. И вже бережись та бережись; а то якъ разъ ворону впôймаѐшь! Не счуѐшь ся, ôдкиля и лихо вôзьметь ся.

Мôй старый лѣзъ попереду, а я плазувавъ за имъ. Руки, порѣзанѝ очеретомъ, дуже щемѣли. Та про се було байдуже. Ажь ось мы доповзли до стежки, якою кабанъ ходивъ що ранку и що вечера до воды. Тутъ старый прошепотѣвъ:

— Намъ треба засѣсти подалѣ одъ стежки, щобъ ôнъ насъ не побачивъ ранѣшь, нѣжь мы ёго; та треба й розсунутись.

А тымъ часомъ и на свѣтъ почало благословить ся: що далѣ, то все дужче й дужче розвиднювалось. Мы сидимо и тôльки прислухаѐмось, насторочивши уха. Ще не чути нѣчого, ще все тихо. Ажь ось геть оддалѣ почувъ ся неясный гукъ. Ось наче хруснуло. „Се-жь мабуть и ôнъ“, подумавъ я и узявъ у руки рушницю. А гукъ, що далѣ, то все дужчавъ. Ось чути вже, якъ трѣщавъ очеретъ, и тихе обережне хрюканнѣ. „Хочь бы швидче!“ думавъ я, нетерплячо звѣвши рушницю на стежку. Ажь ось затрѣщало и захрюкало недалечко одъ мене, и я трохи згодомъ побачивъ великого чорного кабана. Щетина на ёму була чорна-чорна, що ажь полискувала ся; зъ рота стырчали жовтѝ довгѝ иклы. Ôнъ ишовъ и повертавъ своѐ рыло на нашь бôкъ, мовь нюшивъ. Ось ôнъ ставъ и, насторочивши уха, прислухавъ ся, а далѣ упять пôшовъ. Ось ôнъ упять ставъ. Теперь ôнъ бувъ до мене близче, и я стрельнувъ у ёго; та тôльки не влучивъ у серце а въ ногу, бо саме въ ту хвилину, якъ я звѣвъ курокъ, кабанъ упять пôшовъ. Ôнъ одъ разу зникъ зъ очей, мовь скрôзь землю пôшовъ. „Погано-жь!“ подумавъ я и кинувъ ся у слѣдъ за кабаномъ. Ще я не встигъ зробити и десяти ступнѣвъ, якъ кабанъ опинивъ ся биля мене; ôнъ ту-жь мить вдаривъ мене своими иклами по ногахъ, и я упавъ на землю. А кабанъ страшно розсердивъ ся: щетина у ёго уся настобурчилась, очи поналивали ся кровю, зъ рота такъ шматками и падала пѣна. Ось ôнъ розпанахавъ менѣ бешметъ и хотѣвъ бувъ кинути мене у гору. Ажь тутъ надъ головою у мене задзижчала куля, и кабанъ поваливъ ся на землю. Се батько стрельнувъ у ёго.

— Ну, щасливый же ты! Ще трôшечки, и ôнъ бы тебе убивъ, — почувъ я батькôвъ голосъ.

Кабанъ бивъ ся объ землю, харчавъ, але не мôгъ вже стати на ноги.

— Отъ тобѣ й першій стрѣлявъ! — забалакавъ упять батько.

Я почавъ бувъ выправляти ся, ажь ось ще затрѣщало въ кущахъ.

— Чи не другій? — прошепотѣвъ я.

Далѣ вже нѣкуды було балакати: арканъ зашморгнувъ менѣ глотку и стягнувъ ѣѣ такъ дуже, що й дыхати було не можна. У мене одъ разу усе у головѣ закрутилось, а я черезъ хвилину мѣсця нѣчого вже не тямивъ. Я не бачивъ навѣть, що зробило ся зъ батькомъ: чи ôнъ утѣкъ, чи й ёго заарканили.

III.

Вже була обѣдня пора, якъ я очунявъ ся; а що хвилины лапавъ себе, не ймучи вѣры, що я живый, и розглядавъ, де я. Биля мене стояла черкеська хата, чи, якъ тамъ звуть, сакля. Она заплетена була зъ хворосту и абы-якъ обмазана глиною. Биля самыхъ дверей саклѣ лежало двоѐ невеличкихъ собакъ, по двору ходили куры. Въ однôмъ кутку збилось кôльки штукъ овець та кôзъ. Ôдъ спеки они поховали головы одна промѣжь другу, думаючи такечки захиститись. А сонце-жь пече мовь за яку провинноѐть! Важко навѣть дыхати А тутъ ще и безъ того тяжко: усе тѣло болить, особливо спина, руки та ноги. Спробувавъ я повернути ся: на нозѣ забряжчавъ ланцюхъ. Теперь тôльки я побачивъ, що бувъ прикованый до стовпа. „Еге, онъ оно що! Ну, та нѣчого; тôльки-бъ до ночи, а нôчь мати, якъ кажуть, дасть пораду“. Я бачь думавъ утекти.

Такъ пролежавъ я до самѣсѣнького вечера мовь той цуцикъ на привязѣ. Одъ спеки я думавъ, що пропаду; у ротѣ пересохло, губы засмажились; важко, зовсѣмъ важко. „Хочь бы хто зъ саклѣ выйшовъ, — думавъ я, — попрохавъ бы напитись“. Але нѣхто не выходивъ. „Хочь бы краплю, тôльки-бъ душу промочити!“

Ось выйшла Черкеска. Ставъ я прохати, вказуючи однѣю рукою на глотку, а другою мовь перехилявъ глечикъ або кухля; а, бачь, не хотѣвъ имъ выявити, що вмѣю балакати по ихньому. Черкеска стала, подумала, а далѣ пôшла въ хату. Я вже бувъ зрадѣвъ, що напюсь воды, ажь нѣ: Черкеска не выходила. Геть пôзнѣшь она упять выйшла изъ саклѣ и упять почавъ я ѣй балакати. Она вказала на хату и замотала головою. Видко, що она боялась свого чоловѣка.

У вечерѣ, якъ хазяинъ кудысь пôшовъ, она вынесла менѣ штукъ изо три яшныхъ коржикôвъ и невеличку миску овечого сыра (тамъ хлѣба не печуть, бо й жита не сѣють). А далѣ, якъ поѣвъ, я попрохавъ у неи воды. Она вынесла повный глекъ свѣжои холоднои воды. Напившись, я подякувавъ ѣй очима и головою.

Трохи згодомъ на улицѣ почувъ ся гомôнъ. Гомôнъ сей наближавъ ся, и незабаромъ биля двору стояла чи-

мала купа старыхъ Черкесôвъ. Тутечки-жь изъ ими бувъ и мôй хазяинъ. Биля ворôтъ бѣгала дѣтвора и що хвилины заглядала у двôръ: видко, имъ дуже хотѣло ся подивитись на мене. Собаки загавкали и кинулись до ворôтъ; але старый прогнавъ ихъ и одчинивши ворота, упустивъ у двôръ Черкесôвъ; за ими вбѣгли й дѣти.

— Де-жь се ты впôймавъ сю собаку? — спытавъ одинъ изъ купы, кивнувши на мене головою.

— Де-жь тамъ?... У плавнѣ!... Шкода тôльки, що другій утѣкъ, — одказавъ ёму хазяинъ; — тôльки то вже старый. Они, бачь, охотились на кабана.

„Ну, слава-жь Тобѣ Господи! Значить, батька они не впôймали“, несказано зрадѣвъ я. „Теперь моя душа спокôйнѣйша буде: я знатиму, що я тôльки одинъ впôймавъ ся“.

— Та оно и ся собака така-жь, тôльки що молодый; а роботы одъ ёго не сподѣвайсь, — обôзвавсь другій Черкесъ. Ôнъ, бачь, знавъ зъ моєи одяги та зброѣ, що я пластунъ; а пластунъ у неволѣ нѣ за що не буде робити.

— И справдѣ! На бѣсового-бъ я батька ёго и вѣзъ, — промовить першій; — убивъ бы та й годѣ. Зброю можна було зъ ёго и тамъ зняти!

— Може думаєшь, що хто купить сю собаку?...

— Вже-жь хто-небудь за имъ та прийде. Може той, що зъ имъ бувъ укупѣ, то ёго батько: отъ ôнъ и прийде, а може кого пришле, — казавъ мôй хазяинъ.

„Якъ разъ!“ подумавъ я. „Осе буду сподѣватись, поки хто прийде та выкупить. Выкуплять мене мои ноги та темна нôчь“.

— Еге-жь! Жди, поки хто прийде, а ôнъ тымъ часомъ накиває тобѣ пятами. Хиба ты не знаєшь сихъ собакъ? Не счуєшь ся, коли и втече, — почувъ ся чійсь голосъ.

— А хиба я ёго такъ и покину?... Ось тôльки повечерѣшає, то я укину ёго въ яму, — одказавъ мôй хазяинъ.

„Отъ тобѣ й утѣкъ!“ промовивъ я самъ до себе. „Тутъ тôльки ланцюхъ держить, а зъ ямы не легко буде вылѣзти. А въ ихъ ямы не абы-якій, а глыбокій. Хочь бы якъ-небудь забувъ про мене, щобъ тутъ зостать ся!“ думавъ я.

А Черкесы побалакали-побалакали та й розôйшлись. У слѣдъ за ими и дѣтвора подалась геть зъ двору. Хазяинъ мôй пôшовъ у саклю. На дворѣ стало тихо. Чимало вже збѣгло часу. Сонце вже давно зайшло, а хазяинъ не выхôдить зъ хаты. „Мабуть же забувъ“, думаю я и гадаю, якъ бы ёго розкуватись. На дворѣ вже зовсѣмъ смеркло. „Ну, теперь справдѣ ёго не буде; мабуть вже лѣгъ спати“. Тôльки що я подумавъ се, ажь слухаю: щось стукнуло дверима; ось и хазяинъ мôй.

— Що? Не здохъ ще? — забалакавъ ôнъ, пôдôйшовши до мене.

Далѣ знявъ зъ мене зброю, накинувъ на мене арканъ и одкувавши, поволѣкъ до ямы. Тутъ одчинивъ ôнъ ляду и спустивъ мене на верьовцѣ на дно. Далѣ одрѣзавъ кôнець верьовки, що зоставъ ся на версѣ, причинивъ ляду и пôшовъ геть.

IV.

Ну, й попомучивъ ся-жь я у тôй чортовôй ямѣ, — щобъ она ёму була завалила ся! Що вже гидко, такъ и кôнця краю нема. Жабы такъ усюды и лазють: якъ ступнешь, такъ и розчавчишь яку або и кôльки штукъ одъ разу. А що черви тіи, жукôвъ и иншои нечистѣ, такъ и не обберешь ся! То такъ скрôзь по тобѣ й лазють: и по шиѣ й по виду и за пазухою, — сказано, усюды. А тутъ ще й темно, хочь въ око стрель. Пробувавъ я разôвъ зо два по стѣнѣ лѣзти, такъ нѣ: не можна вчепити ся; стѣна бо рôвна та ще й высока, сажнѣвъ мабуть зо два.

Почавъ я мацати стѣны руками, думаючи знайти де-небудь дѣрку або що-небудь, щобъ можна було задержатись. Отже шкода було й заходу! А тутъ же досадно такъ, и не приведи Господи! А найпаче одъ тіи нечистѣ! А що вже часъ той довго тягнеть ся, такъ и нѣкуды бôльшь: годинка здаєть ся за цѣлый день. Менѣ здавалось, що я вже сижу тамъ кôльки тыжнѣвъ.

Ну, що ёго — думаю — робити! Якъ що и далѣ такъ буде, то одъ нудьги пропадешь. Та й те: не сидѣти-жь, сподѣватись смерти! Треба що-небудь думати. А що ёго змыслишь у глыбокôй ямѣ, не маючи нѣякои зброѣ зъ собою?... Хожу я по ямѣ та одно думаю, якъ бы ёго вылѣзти ôдсѣля. Менѣ вже байдуже, що тамъ багато усякои поганѣ; про се я, кажу, забувъ и думати. Думавъ я, думавъ, та й надумавъ выдовбати у стѣнѣ ямки, щобъ можна, бачь, у ихъ стати ногами. Першь довбавъ руками; а далѣ, побачивши, що такъ ихъ хватить не на довго, та давай шукати палки або чого-небудь, чимъ бы можна було довбати землю. На своє щастя въ однôмъ кутку налапавъ товстеньку коротку палку и заходивсь нею довбати землю.

Робота моя не дуже значилась; ну, а за нôчь штукъ изъ пять таки выдовбавъ. Я довбавъ ихъ по двѣ, одна одъ другои недалеко. Першй двѣ ямки выдовбавъ геть вышче одъ колѣна, а другй двѣ на рôвнѣ зъ головою.

У день я не робивъ; боявъ ся, щобъ хто не заставъ мене надъ роботою: тодѣ-бъ усе пôшло за водою. А що день почавъ ся, се легко було дознатись, бо на дворѣ зъ ранку чути було голосы и тупотняву; чути було, якъ зъ двору выганяли овець. Пôсля сього багато минуло часу. Вже менѣ давно хочсть ся ѣсти, а нѣхто не йде. Ажь ось ляда одчинилась, и въ ямѣ зробилось видко. Хазяйка принесла менѣ ѣсти. У глечику на мотузку она подала менѣ молока и яшныхъ коржѣвъ. На той же день, тôльки вже надъ вечеръ, она ще приносила менѣ ѣсти; мабуть хазяина дома не було.

Пôсля вечерѣ, якъ вже на дворѣ зробилось тихо, я упять узявъ ся за роботу. Не знаю, чи багато минуло часу, якъ ось ляда одчинилась, и щось прошепотѣло:

— Омельку, ты тутъ?

Не розпôзнавши голоса, я промовчавъ.

— Омельку! Чи ты спишь, чи що? — почувъ я упять. — Бери швидче верьовку та привязуй себе за поперекъ.

Теперь тôльки я впôзнавъ, чий се бувъ голосъ. Отже и вѣривъ и не вѣривъ. „Щобъ такъ швидко приѣхавъ мене выкрасти зъ неволѣ.... нѣ, не може бути; се мене пôддурюють... Ну, а ôдкиля-жь они знають, що мене звуть Омелькомъ?“ думавъ я.

— Та що ты тамъ робишь? Привязуй мерщій, а то ще собачня почує, — прошепотѣвъ той же самый голосъ.

Тутъ нѣколи було вже думати; треба дѣло робити. И я, вхопивши верьовку, привязавъ себе за поперекъ.

— Вже!... стиха звѣстивъ я.

Верьовка напружилась, и незабаромъ я бувъ у горѣ биля ямы. Теперь тôльки я побачивъ, хто прийшовъ мене вызволяти. Се були два вѣрныхъ моихъ побратима-Чер-

кеса зъ мирного аулу. Обидва они були парубки и обидва любили мене, якъ и я ихъ. И тыжня не минало, щобъ мы не побували одинъ у другого: або я у ихъ, або они у мене. Неразъ они остерегали мене одъ немирныхъ, якъ тй засѣдали денебудь въ очеретѣ на березѣ. Ось и теперь приѣхали они выкрасти мене изъ неволѣ. Одного зъ ихъ звали Османъ-Оглу, другого Амалетъ-Бекъ.

V.

— Ну, розвязуй мерщѣй верьовку та давай тѣкати, поки ще собаки мовчать, — прошепотѣвъ Османъ-Оглу.

Менѣ дивно було, що за ввесь сей часъ анѣ жадна собака не писнула; проте-жь пытати було нѣколи.

Якъ тôльки верьовка була розвязана, мы всѣ троє тихою ходою подались зъ двору. Поза саклею заднимъ кôнцемъ двора Османъ и Амалетъ вывели мене у поле. Улицею мы не пôшли, бо загавкали-бъ денебудь собаки, и тодѣ-бъ намъ скрутили руки.

Геть на кôнци поля щось чорнѣло.

— Що то таке? — спытавъ я неголосно.

— То лѣсъ; тамъ и конѣ нашй, — одказавъ ледве чутно Османъ.

Боячись, щобъ за нами не ногнались, мы не йшли, а просто летѣли. Ось незабаромъ и лѣсъ. Тутечки вже не страшно; теперь, якъ кажуть, шукай вѣтра въ полѣ. Теперь тôльки я мôгъ обняти своихъ побратимôвъ-товаришѣвъ и не знавъ, якъ имъ и дякувати. Они ще дужче радѣли, що вызволили мене зъ неволѣ.

— Ну, якъ же вы увôйшли у двôръ, що нѣ жадна зъ хазайськихъ собакъ и не гавкнула? — пытавъ я у побратимôвъ. — Та упять и у дворѣ немало згаяли часу, и хочь бы тобѣ одна писнула.

— Е! Нѣкуды було вже искати, одказавъ Османъ,— бо мы имъ пыски ѣабили...

— Якъ?

— Та такъ! Потроѣли!... А ось и конѣ нашй, — вказуючи вправо, промовивъ Османъ.

— Та тамъ ажь троє, — одказавъ я.

— А тожь! На кождого по коня, — обôзвавъ ся Амалетъ.

— Ну, давайте ѣхати, щобъ даромъ не гаяти часу, — промовивъ Османъ, пôдôйшовши до свого коня.

— Якъ що давайте, то й давайте, — одказавъ я.

Конѣ були осѣдланй. Мы тôльки пôдтягнули попруги и посѣдавши, подались геть одинъ за другимъ. Спереду ѣхавъ Османъ, за имъ Амалетъ, а позади я. Дорога була дуже тѣсна, и намъ доводилось часто чѣплятись за сучки та гильки.

— Ôдкиля-жь се вы дознались про мене? — спытавъ я дорогою у хлопцѣвъ.

— Учора я бувъ у васъ. Увôходжу въ хату: нема нѣкого. Сидѣвъ-сидѣвъ: нема. Выйшовъ на двôръ та давай гукати на тебе. Коли се иде вашъ робôтникъ. „Де — пытаю — Омелько?“ — Еге — каже — нема, тай розказавъ усе чисто. „А старый де?“ пытаю. — Пôшовъ — каже — до сотника. — „Якъ прийде — кажу — старый, то скажи, щобъ ôнъ не турбувавъ ся, бо я самъ поѣду по тебе“. Та й швидче до дому. Приѣхавъ въ аулъ, зôбравъ хлопцѣвъ та й кажу такъ и такъ. А далѣ пытаю, хто поѣде зо мною. Такъ усѣ и закричали. „Нѣ — кажу — хлопцѣ; усѣмъ не треба ѣхати, бо хочь мы поѣдемо, а якъ до чого дôйдеть ся, то усього аула не подужаємо, тôльки занапастимо Омелька. А краще поѣхати у двохъ та зробити се все тихо. Ну, багато хотѣло ѣхати, та я взявъ Амалета. Якъ бы-жь намъ не пощастило, то всѣ наважились знести, хто стôльки мôгъ, грошей и выкупити тебе“.

— Отъ спасибô! Я й не знаю, чи оддячу коли вамъ, а найбôльше тобѣ...

— Ну, про се шкода балакати. А ось ты скажи: ты-жь заразъ до насъ заѣдешь?

— Заѣду, тôльки не на довго: треба буде побачити батька, щобъ ôнъ не турбувавъ ся, а тодѣ можна буде й погуляти.

Вже сонце зôйшло, якъ хлопцѣ въѣздили въ аулъ. Недовго зостававъ ся Омелько; ôнъ поспѣшавъ до батька.

Але-жь у вечерѣ ôнъ вернувъ ся упять до Османа въ аулъ. Привѣзъ зъ собою горѣлки, привѣзъ скрипку. Понасходило ся хлопцѣвъ, дѣвчатъ, прийшло и кôльки старыхъ Черкесôвъ. Зачалась гульня, танцѣ. И погуляли-жь тодѣ, — на славу погуляли!

Зъ поезій Олексы Мотыля.

МУДРА.

У ôконци я сидѣла
Тай на улицю глядѣла:
Ажь мôй милый йде:
Ставъ ходити коло хаты
Та кашляти тай вздыхати,
И на мене жде...

А я выйшла тай го кличу:
Прошу, прошу тутъ паничу;
Тамъ морозъ та снѣгъ.
Прошу до теплои хаты;
Тамъ будемо вразъ вздыхати
При старыхъ моихъ...

Я и ЗАЗУЛЬКА.

Зазулько малая,
Дай знати менѣ;
Де дѣвчина тая,
Въ котрôй сторонѣ?...
Де та красавиця
На явѣ живе,
Що все менѣ снить ся,
Все въ мысли-сь снуе?
Де йти по то чудне
Видѣне у свѣтъ?
На пôвнôчь, полудне,
На захôдъ чи всхôдъ?

Зазулька пôдняла
Въ тôй хвили крыло
Тай просто пôгнала —
Менѣ на чоло...

До лиха та ще лихо.

Справедливе оповѣданє

Олександра Катренка.

(Дальше.)

Онъ черезъ тынъ огородный перелазить и отъ-отъ швиденько огородомъ и тутъ буде. Се панъ-отцевый наймитъ Радько йде чогось у Опанасовъ двôръ, та не улицею а манôвцемъ, щобъ близше; поспѣшаѥ, щобъ швидше; черезъ дворы та огороды прямуѥ. Побачивъ Катрю й кричить далеко ще й не доходючи:

— Гей, молодице! Добрый день! Богъ у помôчь! Старый дома, чи може нема?

— Дома, — ôдказала Катерина, дивуючись, на що се батько Радькови знадобивъ ся. — А на що вамъ ôнъ? — попытала.

— Панъ-отець прислали, щобъ мерщѣй прибули до него, — ôдповѣвъ Радько, задыханый ôдъ швидкои ходы, наближившись до Катрѣ и додаючи: Ще велѣли сказати, що якесь ѥ пильне дѣло.

— Объ чому оно? — пытаѥ зновъ Катря, а у самои наче на душѣ похололо, и серце якось швиденько-швиденько заколотилось, потôмъ миттю замерло и зновъ затрѣпотѣло. Ачь! Хочь пôзно, а все таки вѣщуномъ выказало ся; почулось не на гарне; хочь трохи своѥ назвище справдило. Радько ôдповѣвъ:

— Яке дѣло, не знаю; про се не скажу, бо й самому нѣчого не казано окрôмъ, щобъ швидше дѣдусь йшовъ.

Поки они такъ балакали, старый почувши, що щось чуже бубонить у дворѣ, пôднявъ ся зъ призьбы и пôдôйшовъ до тыну.

— Здоровенькй дѣдусю, — привитавсь Радько, вглядѣвши ѥго.

— Здоровъ хлопче, батькôвъ сыну! — ôдказавъ Опанасъ.

— Я, дѣдусю, до васъ ôдъ панъ-отця.

— А що тамъ таке буде до мене?

— Та ось, каже, ѥ дѣло якесь пильне до васъ у панъ отця, и они кличуть до себе, — поспѣшилась раптово сказати Катерина, наче боячись, щобъ Радько ѣѣ не попередивъ, котрый по сему тôльки й змôгъ промовити: „Еге-жь!“

— Заразъ иду, — ôдказавъ старый и пôшовъ у хату накинути свитину и шапку взяти.

Радько тымъ часомъ завѣвъ про щось говорити зъ Тимохою, що, кажу, бувъ пôдъ повѣткою и у продовжь усеи мовы посланця зъ Катрею и старымъ тôльки слухавъ готового, самъ не встрѣваючись, бо до него й дѣло не доходило.

Незабаромъ выйшовъ злагодженый старый и замѣсць, щобъ сказати „ходѣмъ“, кивнувъ до Радька головою и пôшовъ улицею до панъ-отцевого будинку. Иде собѣ дѣдъ повагомъ, не поспѣшаѥ, нѣчого и не гадаючи, щобъ оно тамъ трапилось ѥму що недобре.

Але дѣло було не яке й гарне. Тôльки-тôльки одержавъ панъ-отець ôдъ протопопа листъ про те, що ѥго благочинного архіѥрей пытаѥ, якимъ робомъ сталось, що у такôмъ то селѣ пôпъ одружывъ сватовыхъ сестру й брата, то-бъ то Опанасову Катрю и Тимоху. Теперь же вже ôнъ пытаѥть ся у панъ-отця Митра: правда сему чи нѣ?

Чувъ панъ-отець сю новину ще тодѣ, якъ той чоловѣкъ привѣзъ ѣѣ зъ губернiѣ; але поклавъ краще мовчати, нѣбы до него й не доходило. Думка: такъ оно й переминеть ся. Ажь бачь: нѣ, не те; доведено до архіѥрея. Буде теперь горе та ще й велике. Будуть не переливки Опанасови и ѥго дѣтямъ. Змелеть ся оно и ѥму, панъ-отцеви, не абы-якъ; набере и ôнъ повнй заполы жару. Добре-добре, якъ куды на скôльки тамъ часу до монастирю попровадять; а то ще и парафiѣ рѣшить ся. Вхопивъ ся бѣдолаха за голову; не прикладе, що ѥму и дѣяти. Бѣгаѥ, якъ несамовитый по горницяхъ, нѣчого нѣкому не кажучи. Стурбувавъ всю свою сѣмю. Перелякавъ попадю; и ото нарештѣ покликавъ Радька и наказавъ ѥму яко мога швидше бѣгти за Опанасомъ, знаючи, що той чоловѣкъ старый и вельми розумный, то чи не порадить ѥго сѣда голова, що робити, якъ ôдвернути спôльне лихо.

Не встигъ Опанасъ ще гараздъ увôйти и у горницю, а панъ-отець вже й почавъ раптово розказувати: оттака то й оттака рахуба склалась. Выслухавъ старый. Стурбувала ѥго вельми ся несподѣванка, ажь на виду миттю змѣнивъ ся; але не згубивъ розуму, не давъ лихови себе засмутити та загнуздати ôдъ разу. Натомѣсць ставъ передъ нимъ, якъ хоробрый козакъ стаѥ передъ недругомъ до бою на жисть и на смерть. По сѣмъ якось несамовито выпрямивъ ся, пôднявъ чоло до горы, перехрестивъ ся и стиха промовивъ. наче самъ про себе:

— Що-жь! На те на свѣтѣ й лихо ѥ, щобъ зъ нимъ битись. Побачимо!

Остатне слово прогремѣло голосно и якось вельми грôзно; ажь панъ-отець здивованымъ поглядомъ на Опанаса подививъ ся. Чухнувъ дѣдъ потилицю, ще щось трохи помѣркувавъ, зновъ перехрестивъ ся, и тодѣ вже на ту турботну и лихоманкову рѣчь панъ-отцеву запытавсь:

— А то оно мусить бути?... Не вже, якъ кажете, розвѣнчають? Не вже не подивлять ся, що й дѣтки маленькй? Не вже они не люде? Не вже на се нѣякого статуту не маѥ? Кажѣть менѣ отсе все заразъ до ладу!

— Та бачь, — ôдповѣвъ панъ-отець, — статутъ ѥ, що можливо дружитись родичамъ третього колѣну, та й то тодѣ ще, якъ спытаѥшь ся у архіѥрея, и ôнъ згодить ся на се; а про се, якъ отъ твои, то-бъ то у другому колѣнови, вже не знаю; може й ѥ, але не знаю наврядъ.

— Коли такъ, отъ що зробимо, — ôдказавъ дѣдъ: — спряжемось, панъ-отче, кôньми и не гаючись, завтрашнього-жь ранку рушаймо до самого архіѥрея. Тамъ певно дôзнаѥмось. Якъ же-жь почуѥмо, що ôнъ намъ скаже, тодѣ й мы знатимемо, що й намъ робити; тодѣ знайдемо стежку далѣ. Оттака моя думка.

— Не погано ты выгадавъ, Опанасе. Оно й я не ôдъ сего-бъ, — каже панъ-отець, — такъ лихо-жь у насъ а не архіѥрей теперь: кацапъ; одно слово, кацапъ! Недавно тôльки присланый зъ Москвы, и що́ выробляѥ, языкъ не повертаѥть ся казати, не то що. Перевертаѥ усе и усѣхъ на московскій ладъ. Спѣвати у церквѣ на службахъ велить по старовѣрскому; Кіѥвского гласу щобъ анѣ же и духу не пахло: „Я — каже — сего й слухати не можу“. Отсе й намъ навѣть вже свои ноты прославъ. Насъ лаѥ у очи хохлами й Мазепами. Простого чоловѣка й за чоловѣка не почитаѥ; каже: все рôвно, що скотина, що селянинъ. Пише, щобъ мы зъ вами нѣякимъ робомъ не смѣли балакати по своѥму, по чоловѣчому, на батькôвскôй мовѣ, не то що у церквѣ або при требѣ, — се звычайна вже рѣчь, — але й по всяк-

часному житю; все щобъ по московскому и васъ навчали сему добру. Нашого брата попа-Украинця бачити не може; всѣма силами намагаѣть ся скидати насъ и своихъ кацапôвъ наставлювати. Не допустить до себе ôнъ нѣ тебе, дѣду, нѣ мене; а якъ допустить, то доброго нѣчого задля насъ не зробить: зъѣсть обохъ зъ начинѣмъ. Турне, кажу, мене ôдъ васъ, щобъ свого прислати, бо є приключка причепити ся; а се, кажу, ємy й на руку ковинка.

Сказавъ та й замовкъ; тôльки ходить по горницѣ сюды та туды, взадъ и впередъ, та ламле руки. Мовчить и дѣдъ. Похиливъ голову на груди й дума думу. Трохи перегодя, панъ-отець спинивъ ся й якъ крикне!...

— Отсе гараздъ, отсе такъ буде! Такъ, такъ! Бачь правду кажуть: одна голова добре, а двѣ краще. Ты, дѣду, выгадавъ красно, а до того й мене Господь отсе надоумивъ. Поѣдемо! Тôльки не до сего архієрея, що тôльки про ёго казавъ, а до пôдмочника, — то-бъ то вікарного. То чоловѣкъ вельми добрый; старый вже и Украинець не абы-якій. Признать ся, я єго нѣ разу самъ не бачивъ; але чувъ ôдъ ченцѣвъ и такъ де ôдъ кого дечого богацько непоганого. Кажуть: вельми кохаѣть ся у всему простому; навѣть, дарма що архієрей, у себе по домôвцѣ нѣколи не одягаѣть ся у иншу одѣжь, якъ тôльки у украиньску и по всякъ часъ у нѣй ходить. Якъ же пробуваѣ, особливо лѣткомъ, у монастиреви, що за городомъ ôнъ є, такъ и по селу у свитинѣ або чому иншому людскому ходить. Незнаючій й не вкаже, що се ôнъ. Та куды тамъ!... Свѣдомій — то й тій помыляють ся. Поѣдемо, кажу, до сего, и може намъ Господь святый допоможе: бо й ты, дѣду, здаѣть ся, скôльки зазнаю, нѣчого негарного, щобъ розгнѣвити Господа, не зробивъ, а добра дѣєшь чимало; та й моя душа почуваѣть ся чистою и передъ Нимъ Святымъ и передъ вами, моими парафіянами.

— Добре! — запытавсь Остапъ. — Кажете, сей не справдѣшный архієрей, а єго пôдпомочникъ... Зможе-жь ôнъ що зробити у нашому дѣлови? Маѣ ôнъ силу на те?

— Якъ же-жь не маѣ! — ôдказавъ панъ-отець. — Ôнъ же править усѣєю консисторіею; черезъ те все у єго рукахъ. Забажаѣ: то зробить. Абы-бъ тôльки Господь намъ помôгъ, щобъ захотѣвъ.

— Такъ не мѣшкаючись й ѣхатимемо. Пôду лагодитись, — сказавъ дѣдъ и вже повернувъ ся йти, не дожидаючи й ôдповѣдѣ; але спинивъ ся й додавъ: — Тôльки отъ ще що: будьте ласкавій, панъ-отче, не розславляйте сіеи нашои притичины и, чого ѣхатимемо. Цѣкавый спытаѣ: кажѣть „по своєму дѣлови“ й бôльшь нѣчого. Бога ради, не промелѣть ся, щобъ нѣхто не знавъ, — просто черезъ те, щобъ мои дѣтки не довѣдались крый Боже. Дôзнають ся: вельми перелякають ся. А оно ще може й дарма; може ще й на добре новерне.

— Добре! Гараздъ! Не буду; держатиму языка, — згодивъ ся панъ-отець. — Иди та лагодь ся, а у ранцѣ й рушимо, — додавъ ôнъ вже у потилицю Опанасови.

Обернувъ ся старый до дому, й буцѣмъ то й нѣчого; удаѣ зъ себе спокôйного. На запытанѣ тôльки й сказавъ, що чимъ ранокъ ѣде зъ панъ-отцемъ у ґубернію, — за тымъ и кликано. Думавъ, що бôльшь не допытуватимуть ся; коли нѣ! Здивованій, а ще бôльшь зацѣкавленій, Тимоха и Катря симъ не здовольнились; знаючи-жь натуру дѣдову, попробували доходити до бôльшого, заходячи, якъ той казавъ, и зъ одного боку и зъ другого. Але де тобѣ! Старого не пôймаєшь; не такôвскій; не промелеть ся; знаѣ, де раки зимують. Упертый, де треба, бувъ дѣдъ. Нарештѣ ажь розгнѣвавъ ся, ажь скрикнувъ на ихъ:

— Кажу: по своєму дѣлови! Не вашого розуму оно!... Блазнѣ ще... Все знатимете: швидко постарѣєте ся. Зась вамъ...

Покуштувавши такои ôдмовы, а бôльшь, побачивши серце старого, покинули й думку далѣ домагатись. Побалакавши-жь мѣжь собою, поклали, що мабуть дѣло у попа, и ôнъ бере дѣда задля охоты у дорозѣ. Тымъ и заспокоились.

Другого дня, ще чи проспѣвали третій пѣвнѣ, а старый и у попа; вже й будить єго. Хто єго зна, чи и спавъ сю нôчь Остапъ, чи нѣ. Розбудивъ, кажу, панъ-отця; и тôльки сонечко наклюнулось вставати, выбрались нашій поѣзжане у дорогу. До ґубернiѣ було верстôвъ зъ двѣстѣ; то на третій день у вечерѣ й прибули они до своєи меты. Можно-бъ сказати, що доѣхали и щасливо, якъ бы не було одніеи зовсѣмъ нѣкчемнои приключки, котра однакъ вельми-вельми збентежила дѣда. Доѣхали и проѣхали одно сусѣдне село и почали добиратись до другого: коли на зустрѣчь щось курить по дорозѣ. Пôдъѣхало: нôпъ зъ того села. Повитались, розъѣхались. И нѣчого-бъ; але Остапъ насупивъ ся, щось пробурмотавъ, ще й сплюнувъ. Ôдбѣгли ще гонôвъ двоє, и вже тодѣ старый не выкрѣпивъ. Обернувъ ся до панъ-отця и промовивъ:

— А що, панъ-отче? Не обернути ся-бъ намъ до дому? Бо бачу, дѣло пропаще; буде яка-небудь притичина. Не у добру годину выбрались; вернѣмось та переждемо трохи.

— По чôмъ ты примѣчаєшь, що не у добру годину? — спытавъ панъ-отець.

— А бачу вже, не буде зъ нашого пива квасу.

— Та чомъ же не буде? Хиба що?

— А те, що попа стрѣли! Се вже й за дѣдôвъ й за батькôвъ вѣдомо, що не на добро поверне.

Панъ-отець нумо реготатись та й каже:

— Аджe-жь и я пôпъ, а зо мною ѣдешь!

— Та то дарма, але... — сказавъ дѣдъ и ше щось хотѣвъ промовити, але замовкъ, подумавъ-подумавъ, и тодѣ вже додавъ: — Сего не розжую, якъ оно буде, якъ пôпъ зъ попомъ. Не доводилось нѣ чути, нѣ самому; ще первина. А по вашому, кажете, якъ?

— По моєму се все дурній забубоны, и потурати нѣчого. Потуратимешь: тôльки грѣшитимешь; отъ що!

— Побачимо! Тодѣ и скажемо, чия правда, чия нѣ,— ôдказавъ дѣдъ, згодившись и не вертатись.

Отсе, кажу, за всю дорогу одна тôльки й трапилась рахуба. Не вартъ було-бъ ѣѣ и згадувати, кажу, якъ бы не знернувъ на ѣѣ таку увагу Опанасъ.

До ґубернiѣ приѣхали у вечерѣ и змовившись, поклали не губити дармо часу, а першого-жь ранку йти до архієрея. Сказано — зроблено. Переночували, помолились Богови и пôшли. Тôльки встигли уступити у сѣни того будинку, що имъ показали, де архієрей живе, наткнулись на ченця, що тутъ сидѣвъ и щось читавъ. Старенькій собѣ и вельми приязный. Спытали, чи можно до владыки теперь, щобъ побалакати зъ нимъ объ вельми важливому дѣлови. Чернець ôдказавъ, що можно, тôлько не заразъ, бо архієрей ще спить; але незабаромъ повиненъ встати, и тодѣ объ ихъ єму ôнъ скаже. Поки-жь поаявъ пôти у садокъ, що зъ другого боку бу-

динку ôнъ є, и тамъ пересидѣти. Прийде-жь часъ: то ôнъ покличе.

Такъ, то й такъ. Згодились нашй, и чернець провѣвъ ихъ туды. Давай они обходити округи и все розглядати. Садокъ не то що чималый, але й величенькій; хочь бы й не задля городу-губернiѣ, але й у селѣ годивъ ся-бъ. Стежечки усюды гарно-прегарно попороблюванй, ще й жовтенькимъ пѣсочкомъ понасыплюванй. Грядочки маленькй и штучно такъ повыкопуванй, а на ихъ квѣтокъ... квѣтокъ рôжныхъ понасаджувано сила, неначе тутъ не архиєрей живе, а яка-небудь дѣвчина, що вельми кохаєть ся у сѣмъ. Денеде, не дуже й порѣдко, стоять пообмальовуванй рôжного кольору краскою залѣзнй ослôнцѣ. Бачь, забажаєть ся посидѣти, то й є на чому. Ходять, кажу, обдивляють ся, втѣшають ся нашй. Панъ-отець Митро денеде ще й нахилить ся, понюхає смачно яку квѣточку або пахучу травицю, та й далѣ. Любуєть ся не абы-якъ и дѣдъ Опанасъ, але ще бôльшь на все дивуєть ся. Обернувшись же до панъ-отця й запытавсь:

— Але й мастакъ господарь сего садку, дарма що архiєрей! А бачь, якъ красно все повыроблювавъ. Куды не кинь окомъ, усюды добре и грядочки й квѣточки та й все инше. Не погано, далебôгъ не погано!

Панъ-отець и ôдказує: — Тю тю, дѣду, куды махнувъ! Дивись, у тебе думка, що се все архiєрей самъ поробивъ?

— А тожь! — каже дѣдъ.

— И выгадавъ! — веде далѣ панъ-отець: — Архiєрей буде тобѣ свои руки каляти оттутъ! Забажавъ чого! У єго є садовничій. окремый чоловѣкъ, що єго вся й робота тôльки за симъ садкомъ глядѣти и все, що нѣ но є тутъ, робити.

— Ось оно якъ! А я гадавъ, якъ повинно, кажуть, у старовину пустильники: нѣчого робити пôсля службы, то ôнъ и стараєть ся биля сього, — душѣ спасенiє заробляє.

Панъ-отець на се нѣчого не промовивъ, тôльки засмѣявъ ся, кажучи: — Ке лишень, посидимо ще трохи, — и сѣвъ на ослôнцѣ.

Примостивъ ся биля єго и дѣдъ. Сидять, дожидають, чи не покличе той чернець, и по сѣмъ разъ у разъ прислухують ся у той бôкъ, де будинокъ. Инколи и здавалось, наче щось гукає; але нѣ: даремно сподѣвались; не до ихъ. Минає година, незабаромъ ось и друга пролѣзе, а они все сидять. Вже почало й не сидѣти ся. Попробували ходити: й не ходить ся; й знов посѣдали. Балакали-бъ, то швидче часъ бы йшовъ: коли-жь и не балакаєть ся; почуваєть ся у головѣ якось нѣяково. Думки такъ и метушать ся, такъ и метушать ся другъ за дружкою, одна одну выпережаючи; языка-жь у ротѣ не повернешь, щобъ яку выявити. Скаже одинъ слово: другій и не ôдповѣдає навѣть, а тôлько головою крутне або кивне або щось самъ собѣ мугикне пôдъ нôсъ, що той и не вчує. Якъ же присилуєть ся, щобъ сказати, то й то тôльки „Еге“ або „А тожь“ промовить, тай край; на тôмъ вся и розмова кôнчаєть ся. Нарештѣ, якъ згубили послѣдню терплячку, поклали йти ще до горниць натякнути на себе. Повставали; коли дивлять ся: наближаєть ся старенькій чоловѣчокъ у синѣхъ штанахъ и вышиванôй украинськôй сорочцѣ, и бôльше иншого нѣчого нема на єму, не то що якои свитины але й безъ шапки або бриля; видно тутешній, — по домашньому. Пôдôйшовъ близше, поздоровкавсь. Обернувъ ся до дѣда:

— Здоровъ, — каже, — дѣдусю! Богъ у помôчь, якъ є у чому! — А панъ-отцеви ще й уклонивъ ся.

Панъ-отець зрадѣвши, що побачивъ живого чоловѣка (є кого попытати), кивнувъ ся до єго й нумо:

— Ты, чоловѣче, мабуть тутъ при садкови садовничимъ?

— Еге-жь! — ôдказує: — При садкови, панъ-отче.

— А не вѣдомо тобѣ, чи владика вже вставъ, чи доси спить?

— Нѣ, — каже, — ще спить.

Дѣдъ и собѣ встрявъ:

— А й довго-жь ôнъ у васъ и спить! Се зовсѣмъ, сказавши, по панському, коли-бъ ще й не краще. Тй голѣннй спати! Але здаєть ся не такй мастаки: сiєи добы доси-бъ повставали. Ачь, сонѣчко вже звернуло за снѣданє; отъ-отъ незабаромъ и пôдъ обѣдъ почне пôдбиватись: а ôнъ ще спить! Се лихо та й годѣ! Огъ де житя у кого; не такъ, якъ у насъ, що иншимъ часомъ не доспишь и не доѣси. Якъ бы менѣ такъ пожити хочь бы одинъ рôкъ: и раю-бъ не схотѣвъ; далебôгъ не схотѣвъ бы.

Садовничій мовчки слухає й тôльки всмѣхаєть ся. Якъ же дѣдъ скôнчивъ, тодѣ ôнъ єго пытає:

— Вы (выбачайте, люде добрй, за цѣкавôсть) до архiєрея мабуть об якомусь дѣлови?

— Еге-жь! — каже дѣдъ: — Об дѣлови та ще й не абы об якому, а об пильному и важливому; и приѣхали здалека, але видно за тымъ тôльки, щобъ оттутъ сидѣти.

Попереду балакали стоячи, а далѣ якось безвôльно й посѣдали всѣ: Опанасъ и панъ-отець на ослôнцѣ, а той навпроти ихъ долѣ на травицѣ. Сидять, мовчать. Нашй замыслились та думають не об чому, якъ не об домашньому. Садовничій сидѣвъ, сидѣвъ, а то й злѣгъ, солодко потягнувсь, та тодѣ й озвавсь:

— Дарма вы надумали обертатись до сего нашого архiєрея зъ вашимъ пильнымъ дѣломъ, якъ дѣдъ каже. Ôнъ у насъ, не вамъ кажучи, ледарь превеликій. Нѣколи нѣкому нѣчого нѣ добра нѣ лиха не зробить. Ѣсть, спить, якъ самй здоровй бачите; отсе тôльки й єго. Наврядъ, щобъ ще й допустивъ до себе, коли дôждете, поки встане; бо вчує, що маєте дѣло, то се єму гôрше паренои редьки. Хочь же, кажу, й доберетесь, то наврядъ буде яка користь; щобъ ще опôсля й не прогнавъ! Заразъ видно людей зъ далека; близчй єго добре знають и нѣколи нѣ об чому не торкають ся. Та коли до ёго й обертаги ся, якъ спить ôнъ до вечора! Ще вамъ десять разôвъ и ѣсти закортить, люде добрй, поки дôждетесь, щобъ вставъ.

— Не вже-жь ôнъ такій? — спытавъ здивованый и вельми засмученый дѣдъ, у котрого почала пропадати вся надѣя на щось добре. По сѣмъ якось боляче промовивъ: — Отсе горе! Не вже-жь доброго на свѣтѣ нѣчого анѣ на крихотку нѣде немає? Той ось якій, а другій старшій кацапъ! До кого-жь теперь и вдаватись?... Остаєть ся одинъ Господь праведный; але до ёго-жь высоко, не долѣзешь.

Панъ-отець все мовчить, скоса поглядаючи то на того то на другого та слухаючи и на вусъ мотаючи ихъ розмову. Садовничій знов до дѣда:

— Слухайте, дѣдусю, що я вамъ казатиму; не журѣть ся такъ вельми; се я такъ, а оно може буде й не такъ. Не потурайте, кажу. А по сѣмъ, щобъ трохи роз-

важити себе, кете потягнѣмо люльки. Вживаєте, чи може, якъ дехто старй кажуть, грѣхъ?

— По трошку, — одповѣвъ дѣдъ, додаючи: — Нема у сему нѣ грѣха анѣ спасенія. Кажуть (хто не зна, а я чувъ одъ людей грамотныхъ), що про се й у книжкахъ написано, и ще й не абы у якихъ, а у божественныхъ. Коли хочете, й вамъ розкажу, якъ оно було. Але правда: онъ панъ-отець повинно читали мабуть.

— Нѣ, не знаю, — озвавсь той.

— Оттакй-жь вы, а ще й попъ! Коли такъ, то слухайте. (Дальше буде.)

Не вкоряй хвилю ти, коли ночи темнїш
Вона стане під бурі натиском.
З Козлова.

Як не плачемо ми, то клянем без кінця,
Де нїхто-ж, як сами тілько й виннї;
Одже мабуть за нас мізернїше слїпця
Не було і не буде в створіннї.
Всї спутили ся ми і в безладдї ідем
Без шляху і без сьвітла, рабами
Оттого незнаття, що в могилу веде
Нашу душу, кермуючи нами.
Де-ж той промінь живий, де та іскра огню,
Щоб у серце запавши глибоко,
Оживила-б його і до ясного дню
Показала-б нам стежку широку?
За ідеї сьвяті де подїлись борцї,
Що свободи і правди шукають?
Іх нема! Не питай, бо герої отсї
У могилах давно спочивають.
І коли там блисне десь лїхтарик сьлїпий:
То й погасне; і знову темнота...
Ох, не лайте-ж мене! Час непевний, сумный
Мене їсть, поїдає скорбота!
С. Павленко.

ТАКА ЄИ ДОЛЯ.

(*Образокъ зъ житя.*)

Невелика хата у Прѣськи Чугаихи, але за те порядна, бѣла, не гоpшь, якъ у людей. Та й на що ѣй велика хата? Сама она живе въ нѣй изъ своимъ старымъ: нѣ дѣтокъ не маєе она нѣ родины; отъ хиба тôлько сусѣдка або кума забѣжить часомъ на попрядки чи такъ у свято прийде одвѣдати; а то Прѣська все сама та сама. Теперь же она маєе гостѣ; не якй й гостѣ: зъ свого таки села прийшла до неи кума єи, Мотря, давня приятелька (ще дѣвчатами товаришували). Сидять они собѣ тай прядуть, розмавляють; та розмова ведеть ся помалу, щоразъ уриваєть ся; веретена шпарко ходять; видно не для забавки та робота взята.

— Чи давно, кумо, навѣдувались до дочки? — пыта Прѣська.

— А отъ, мабуть тыжнѣвъ зо два, якъ була въ неи.

— Ну, що-жь? Якъ тамъ она?

— Ей, вже єи житє! Вѣдомо, не було ѣй добра то й не буде...

Розмова затихла, и зновъ шумлять веретена. Мотря похилила журливо голову и ще пильнѣйше взялась до роботы. Прѣська почала стиха поспѣвувати:

Чи ты мене, моя мати, въ барвѣнку купала,
Що ты менѣ, моя мати, долѣ не вгадала?...

— Такъ, кумо, такъ! Не вгадала я долѣ своѣй донечцѣ: втопила єи головоньку за пяннцю; я-жь думала, якъ лучче. Вы-жь, кумо, знаєте, якй мои достатки; а тожь богатырь, цѣлый ґрунтъ маєе, єдинакъ у матерѣ!

— Чи вы не знали єго вдачѣ, щоôнъ нє?

— Ой, чому нѣ! Казали менѣ люде, вже по заручинахъ, що бачили єго въ мѣстѣ пяного. Бивъ ся зъ москалями; а мати єго ходила за нимъ та просила, щобъ до дому ѣхавъ. Та де! Не вважаєе на матѣрь, нѣ на людей; тамъ такій, якъ упєть ся, то й на матѣрь неразъ кидаєть ся бити. Чула я, кумонько, чула теє все; та що-жь? — думаю: — якъ тамъ разъ щось трапилось, то чи то оно завждѣ такъ буде! Отъ, може зъ хлопцями загулявъ ся, або хто пôдпоивъ! А може ще й брешуть люде, такъ изъ заздрощѣвъ. Та хочь бы й правда тому була, що любить гуляти, то що-жь уже! Дѣвчина вже заручена; одмовити. — треба сплатити за безчестє; та й горѣлка, що люде выпили на заручинахъ, тежь єго була; а де-жь менѣ бѣднôй було те все посплачувати! Та ще й то, думаю собѣ: ôнъ парубокъ молодый, то й гуляє; а оженить ся, то може єму той шумъ зъ головы выйде. Жѣнка, господарство, то те, то се, та й забудеть ся.

— А дочка ваша якъ на те пристала?

— Та що! Дочка, звѣсно, не хотѣла, цѣлый тыждень ôдъ заручинъ до весѣля все було плаче та просить: „Матѣночко рôдна, не топѣть вы моєи головоньки!“ Та не слухала я єи, бо она молода, ледве шѣснацять минуло; щó она ще знаєе!

— Отъ, бачте, якъ бы були послухали тодѣ, то й не нарѣкала-бъ на васъ дочка тепереньки.

— А чого она маєе на мене нарѣкати? Хиба-жь я винна? Я-жь думала якъ лучче; що-жь, коли єи доля така!

— Що тамъ, кумо! Доля долею; а якъ бы таки вы лучче людей розпытали чи що... А то такъ уже зовсѣмъ, немовь зъ мосту та въ воду.

— Що-жь менѣ людей пытати? Чи то люде знають, яка кому доля суджена? Та-жь отъ я: пôшла замужь; нѣ я свого чоловѣка передъ весѣлємъ не бачила, нѣ ôнъ мене; батьки заручили и повѣнчали; та й що-жь? Чи менѣ зле було, чи що? Хвалити Бога мы зъ старымъ жили не гоpшь, якъ люде живуть. Не безъ того, щобъ часомъ не посваривъ, неразъ було и попобє; а все-жь я за нимъ лиха не зазнала, не то, що теперь, що хиба хто не хоче, той не обидить! Ото тôлько покôйна свекруха було неразъ допече до живого, та й то: я було змовчу, все корю ся, то она й подобрѣшаєе. Ще коли-бъ моѣй дочцѣ така доля, якъ менѣ була!

И зновъ замовкли обидвѣ. Мотря пильно пряде; тôлько часомъ одведе руку ôдъ мычки, щобъ хустку поправити, а може й сльозу втерти потайну. Прѣська знову завела пѣснѣ:

Дала мене мати далеко ôдъ себе,
Наказала не бувати, ажь сѣмъ лѣтъ до себе.
А я молодая того не стерпѣла,
Сивенькою зозулею у рôкъ прилетѣла...

— Охъ, прилѣтала й моя сива зозуленька до мене. Якъ допекли ѣй тамъ отй проклятй, не вытримала моя голубонька: втѣкла до своєи матѣнки! Приходить ото она до мене, така змарнѣла, ажь я злякала ся, глянувши на неѣ. „А тожь що тобѣ моя дитино!“ кажу я, та ажь заплакала. „Вже, — каже она, — мамо, хочь вы мене бийте, хочь вы мене проганяйте, не пôду я ôдъ

васъ до тыхъ недовѣркôвъ; красше въ ополонку, якъ до нихъ!“ „Богъ зъ тобою, моя дитино“, кажу я ѣй, „чи-жь я тебе проганятиму, моя доню! Тôльки ты роздумай ся гараздъ: може то ще такъ! Чи то разъ бува, що чоловѣкъ изъ жѣнкою сварять ся? Ще таки може погодитесь; може оно й минеть ся!...“ „Ой нѣ, не минеть ся! — каже она: — не можу я того бôльшь терпѣти! Не пôйду я туды, не пôйду!“ Та що думаєте? Прийшовъ єи чоловѣкъ, та й почавъ просити та перепрошувати: „Я, каже, не дамъ єѣ нѣкому и пальцемъ зайняти; а матѣрь, коли она ѣй хочь слово скаже лихе, далебôгъ и зъ хаты выжену не то що!“ Що-жь! я подумала, подумала: „Иди, кажу, дочко; може тобѣ й справдѣ лѣпше буде; ажь бачь, якъ присягаєть ся!“ — Та й що менѣ було робити? То таки чоловѣкъ; якъ же я можу жѣнки до него не пускати? Пôшла она; та що-жь? Спершу то таки чоловѣкъ трохи шанувавъ, а потôмъ то ще гôрше бити почавъ та ще й докоряє, грызе по цѣлыхъ дняхъ. Ой, доню моя безталанная!...

— Що-жь, може єѣ хочь свекруха жалує?

— Де тамъ! Коли вже чоловѣкъ збыткуєть ся, то свекрусѣ... Сказано: чужа мати!... Ой, кумо, засидѣлась я у васъ, вже й не рано; а я ще хотѣла у Будища пôйти, одвѣдати мою безталанную та хочь розважити єѣ трошечки...

— Идѣть, кумо, йдѣть! Просѣть єѣ тамъ, щобъ до насъ коли прийшла; вже давненько я єи не бачила.

— Она-бъ и раднѣйша; та чи-жь пустять єѣ! Тамъ таки...

— Ой, кумо, кумо, занапастили вы свою дочку!

— Нѣ, кумо, не кажѣть вы сего менѣ! Що я винна? Хиба я своѣй дочцѣ ворогъ? Така вже єи доля!

— Може!

Мотря взяла гребѣнь, поцѣлувала ся зъ кумою и подалась до дверей.

— Будьте здоровî!

— Идѣть здоровî! *Леся Украинка.*

ЗАВѢТАНЄ.

Въ темну безсонную нôчь, въ передсвѣтну темну
годину
Втомленымъ очамъ моимъ вельми дивна поява зъявилась:
Темно-червоне свѣтло, неначе той ôдблескъ пожежѣ
Лихо вѣщуючій, темряву ночи розсунувъ.
Въ свѣтлѣ зъявила ся ґенія темная постать.
Довга та чорная шата мовь хмара єго огортала
И хвилювала въ повѣтрѣ, якъ море въ негоду;
Сталѣ холоднои полыскомъ крыла широкî яснѣли,
Кучерѣ чорнî та довгî спадали на плечѣ.
Въ чорныхъ та гострыхъ очахъ єго поглядъ непевный
свѣтивъ ся;
Дикій въ нихъ розбачь, ненатля и туга несвѣцка палали;
Сумно дивились въ просторъ, и тяжкіи лились зъ нихъ
сльозы.
Горе тому, въ чиє серце тî сльозы огнистіи кануть!
Розпачь и горе, нѣкчемнôсть всесвѣтню побачить ôнъ
разомъ,
Въ серцѣ єго запалає той пломѣнь несвѣцкій, жеручій,
Котрый въ очахъ отыхъ жеврѣє; и безнадѣйнôсть
Сумна, понура обгорне єго, немовь хмара осѣнна.
Скована жахомъ, єго провела я очима;
Ôнъ же промчавъ ся якъ вѣтеръ и зникъ у просторѣ.
Темрява зновъ залягла, ще чорнѣйша, ще глыбша...

* * *

Вечѣръ бувъ мѣсячный, ясный, и зорѣ лагôдно сіяли;
Тихо въ прозорôмъ повѣтрю, вѣтрець тôлько часомъ
Легкимъ крыльцемъ повѣвавъ; и далеко-далеко
Изъ за горы десь доносивъ ся гукъ ôдъ церковного
звону.
Довга та бѣла стяга простягла ся ôдъ срѣбного сяйва
Въ хатѣ моѣй; надто ясно вже свѣтачь рогатый
Ночи тіеи свѣтивъ. Якась тѣнь въ тому сяйвѣ зъявилась,
Легка, блакитна, прозора, и такъ невыразна якъ мрѣя.
Ґеній то бувъ; але ґеній не той, що зъявивъ ся
Темнои ночи тодѣ, коли жахомъ сковавъ мою душу.
Тихо стоявъ ôнъ, и ледве що маяла шата прозора.
Кучерѣ ясни та легкî вили ся надъ чоломъ лагôднымъ.
Бѣлî срѣблястіи крыла лелѣли у мѣсячнôмъ сяйвѣ;
Ясніи очи були, але въ очахъ тыхъ сльозы блыщали;
Поглядъ лагôдный ôнъ мавъ, але въ поглядѣ смутокъ
глыбокій;
Жаль и благанє, надѣя и туга-журба ôдбивались.
Руки до мене простягъ и мовь кликавъ кудысь за собою.
Любо всмѣхавъ ся, а сльозы котились. Тî сльозы
Падали въ серце менѣ; и ôдъ слѣзъ тыхъ надѣя ясная,
Радôсна, тиха надѣя, мовь квѣтка леліѣ розквѣтла:
Людска недоля будила не розпачь въ менѣ, а бажанє
Красшои долѣ щасливши, той идеалъ менѣ сявъ
Въ очахъ тыхъ ясныхъ, и серце моє порывалось зъ нимъ
полинуть.
Ôнъ же поглянувъ жирливо на мене, и серцемъ я вчула,
Що у небесни просторы не сила моя полинути.
Зникъ ôнъ якъ мрѣя, якъ срѣбный туманъ проти сонця.
Зоря на небѣ рожева уже починала займатись.
Изъ за горы десь доносивъ ся гукъ ôдъ далекого звону...

Леся Украинка.

ПОКЛИКЪ.

На що намъ плакать, нарѣкати?
На що намъ сльозы даромъ лити?
Чи сльозы въ чôмъ поможуть намъ?
Лишь рукъ намъ треба приложити
До рôднои нивы, до плуга;
Зорати плугомъ тверду скибу,
Нехай она пустковъ не стоить.
Семя велика й „хлѣба! хлѣба!“
Дрôбніи въ хатѣ кличуть дѣти...
Нѣхто не прийде въ помôчь намъ!
Лишь той солодкій, що у потѣ
Собѣ єго заробишь самъ.

Тожь живо, братя, вразъ до працѣ
Около спôльного добра!
Богъ знає, до чого насъ завтра,
Покличе змѣнчива судьба!

К.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Хоча-жь жартъ Кропивницкого „Помирились“ не маѣ литературнои стôйности, то все-таки ѣсть ôнъ лучшій ôдъ шутки-оперетки „Пошились у дурнѣ“, котра вважаѣ ся невдатною переробкою якоись оперетки французкои. Вже М. Комарь запримѣтивъ, що просто не вѣрить ся, щобъ авторомъ сего драматичного писаня бувъ Кропивницкій. Въ загалѣ оцѣняѣ Комарь ось-якъ сю шутку-оперетку: „Кропивницкій выводить передъ нами чи-мало дѣевыхъ особъ, але-жь нѣхто не скаже, щобъ одна зъ нихъ такъ чи сякъ нагадувала собою Украинця або Украинку, коли не лѣчить того, що по волѣ автора имъ надано украиньскій прозвища й украиньску мову, котрі зовсѣмъ не личуть до сихъ манекенôвъ. Сама фабула пѣсы грубо-роблена и не тôльки не можлива въ нашому народному житю, а просто таки ве маѣ въ ньому анѣ-чогôсѣнько подôбного. Намъ здаѣться навѣть, що така дѣя, такій люде, такій вчинки сихъ людей, якій выводить авторъ въ сѣй пѣсѣ, нѣгде нѣ въ якôй сторонѣ не можливій и скрôзь здаватимуть ся чимсь чуднымъ, роблепымъ... Вся пѣса строить ся на такихъ засновахъ, якъ каверза, пôдмовляне, фальшивій листы, выпадкова поява якогось захожого чоловѣка и т. д. — въ цѣлôй пѣсѣ не маѣ жадного живого образа... Де-жь таки видано не тôльки у насъ, де весѣльный обрядъ дуже поважаѣться, а хочь бы й де-небудь мѣжь людьми, щобъ батько, якій бы ôнъ не бувъ, ѣднавъ дочку за якогось невѣдомого чоловѣка, ôдъ котрого ôнъ не чувъ нѣ слова, котрого въ очи навѣть не бачивъ нѣколи, та ще й чекавъ бы ѣго просто на весѣлє?“...[1])

Та й нѣгде правды дѣти, въ очахъ критика-естетика тая шутка ѣ нѣсенѣтницею не-абы-якою. А вже-жь инша рѣчь выйде, коли хто схоче легкимъ смѣхомъ звеселитись, не зважаючи на теѣ, чи предметъ смѣху доводить ся до путя. И отъ, дивнымъ дивомъ сеся фарса Кропивницкого подобаѣ ся на сценѣ, не тôлько за-для комичныхъ ситуацій, але й зъ-за гарнои музыки самого-жь драматурґа, котрый тутъ у-перве заявивъ себе композиторомъ легонькихъ и принадныхъ куплѣтôвъ.

Коли-жь Кропивницкій въ тôй шутцѣ-оперетцѣ намагавъ перелицювати чужій обычай на вдачу украиньску, то въ траґи-комичнôмъ етюдѣ „Лихо не кождому лихо, инчому й таланъ“ змалювавъ ôнъ досыть вдатно стать украиньского паламаря и въ загалѣ зъобразивъ живо народній вечерницѣ.

Ще лучшимъ ѣсть маленькій етюдъ „По ревизіи“, ба, по думцѣ Комара ѣсть ôнъ безперечно найкрасшимъ зъ новыхъ надрукованыхъ штукъ Кропивницкого. Напечатано-жь сей етюдъ въ Катеринославскôй часописи „Степь“ 1885. р. (№ 13. и 14). Въ сѣмъ драматичнôмъ творѣ малюѣ авторъ порядки сѣльского суда и дѣяльнôсть сѣльскихъ урядникôвъ — старшины й писаря. Ось и змѣстъ сего етюда: Волосный старшина вже бôльше тыжня лагодить ся ѣхати „по ревизіи“ по хуторамъ та селамъ, але нѣякъ не може зôбрати ся, бо трохи-не щодня запиваѣ ся запоѣмъ. Теперь ôнъ приходить у волость и посылаѣ сторожа за кôньми, бо треба вже конечно ѣхати „по ревизіи“. Зъ монолоґа ѣго видно, що ôнъ не тôльки гульвѣса, а ще й джиґунъ чи-малый, ось бо згадуѣ ôнъ про те, якъ цѣлувавъ ся зъ матушкою та зъ письмоводительшою. Гарнî молодицѣ, нема що й казати! та далеко имъ до Приськи Московки. Шкода тôльки, що она не така, що она на се не пôде. Отъ, якъ бы она засудила ся зъ кимъ, тогдѣ инше дѣло, тогдѣ, значить, можна й приневолити, звѣсно, яко „начальникъ“. Не вспѣвъ ще старшина налюбуватись своими мрѣями, якъ ось приходить стара баба Риндачка зô своимъ пяненькимъ свѣдкомъ Гараськомъ, жалуватись на Приську. Старшинѣ байдуже, що се не ѣго дѣло, а волосного суда, — ôнъ сейчасъ посылаѣ свѣдка по Приську, а самъ починаѣ розпытувати Риндачку. Жвава цокотуха, знаючи добре звычаѣ старшины, Риндачка перше всего ставить на стôлъ фляшку горѣлки и отъ починаѣ ся таке частованѣ, що поки свѣдокъ привѣвъ Приську, старшина зъ Риндачкою трохи-не цѣлу фляшку вычастували. Старшина ласкаво выслухуѣ жалобу Риндачки, але якъ побачивъ Приську, заразъ починаѣ до неи пôдлабузнювати ся, а Риндачку зъ свѣдкомъ выгоняѣ геть. Мѣжь-тымъ приходить писарь; ôнъ ѣ вже пôдъ чаркою, бо цѣлый тыждень пивъ-гулявъ по хуторахъ. Побачивши-жь компанію писарь посылаѣ ще за горѣлкою и починаѣ ся гульня. Саме-тогдѣ, коли компанія розвеселила ся и стала спѣвати пѣснѣ, входить знову Риндачка зô своимъ свѣдкомъ. Бачучи такій судъ она протестуѣ, але старшина гримаѣ на неѣ и велить мирити ся зъ Приською. Та отъ, писарь ласкаво вмовляѣ Риндачку, и въ кôнци она сама вгамовуѣ ся и мирить ся зъ Приською. Всѣ запиваютъ ôдтакъ мирову и починаютъ спѣвати; — старшина зовсѣмъ розкисъ и схилившись на стôлъ засыпляѣ. Саме въ сю пору зъявляѣ ся сторожь и голосно выгукуѣ, що конѣ готовî. Але-жь годѣ ѣхати „по ревизіи“, коли ревизоръ захрôпъ. Шутливый писарь бере дзвôнокъ и дзвонить надъ головою старшины, а сему снить ся, нѣбы-то ôнъ ѣде „по ревизіи“, и выгукуѣ: „поганяй! поганяй!“ Всѣ смѣють ся и мирно розходять ся.

Подавши отъ-сей змѣстъ етюда „По ревизіи“ Комарь оцѣнивъ ось-якъ сей твôръ драматичный: „Авторъ зъумѣвъ и въ сихъ тѣсныхъ рямкахъ уявити намъ справдѣ реальну картину, выхоплену прямо зъ житя народнього. Всѣ дѣевî особы, починаючи ôдъ головнѣйшои и кôнчаючи самою найменшою, змальованî авторомъ такъ реально, мовь передъ вами живѣсенькî люде. Зъ найбôльшою умѣлостію обмалювавъ авторъ образъ старои бабы Риндачки, гострои цокотухи, повнои жизненныхъ силъ и жвавости, але разомъ зъ тымъ людины доброи, мягкосердои, котра такъ само легко може помирити ся, якъ и посварити ся, и въ тôмъ и въ другôмъ разѣ однаково щиро и жваво выявлятиме себе. — Вся дѣя сеи пѣсы ведеться жваво; — въ розмовѣ жарты веселî та меткî прикладки, якъ оно звычайно ведеться при такôй оказіи, а про все те всѣ тî веселощѣ не затуляють ôдъ насъ безпораднои долѣ народньои пôдъ панованѣмъ такихъ „начальникôвъ“ и такихъ порядкôвъ“...[1])

Чи етюдъ „По ревизіи“ справдѣ маѣ таку высоку литературну стôйнôсть, яку приписуѣ ѣму Комарь, годѣ намъ сконстатувати, по-за-якъ доси не могли мы розбудити тои Катеринославскои часописи „Степь“, въ котрôй надруковано сей твôръ Кропивницкого. Поки-що вдоволяѣмо ся тыми замѣтками Комара и за ѣго прово-

[1]) „Зоря“. 1886., стор. 134—135.

[1]) ibid., стор. 134.

домъ уважаємо той етюдъ неначе гарнымъ образкомъ, схопленымъ вѣрно зъ природы.

Марко Кропивницкій стоить межи давнымъ романтичнымъ, а новымъ реальнымъ напрямомъ въ литературѣ. Хоча-жь подекуды прихиляє ся до реализму, то зъображає ôнъ по-найбôльше такі типы, котрі можуть появитись въ якôй-небудь литературѣ европейскôй. Опроче Володимиръ Коцовскій замѣтивъ по-правдѣ, що у Кропивницкого бачимо переважно типы й ситуаціѣ, п о с т ô й н і проявы зъ житя и ôд л о м к и дѣ та характерôвъ. Ôдтакъ каже сей критикъ, що Кропивницкій переносить загальні темы на питомый украиньскій ґрунтъ, — що шукає мѣсця, осôбъ, обставинъ д л я г о т о в о г о з м ѣ с т у[1]). Въ драматичныхъ єго творахъ нема характерôвъ одноцѣльныхъ и живыхъ, ба й нема вѣрного зъображеня побуту суспôльного на Украинѣ, по-за-якъ авторъ, гонячи за ефектами на сценѣ надає иногдѣ своимъ героямъ и героинямъ такі прикметы, які въ житю одвѣтнои верствы суспôльности ачей не появляють ся. Коли-бъ авторъ писавъ бôльше природнымъ ладомъ и наблюдавъ правила драматурґіѣ, то мôгъ бы ôнъ выдвигнутись на вершину латературнои славы. Поки-що єсть ôнъ похожій на вправного артиста-маляра, котрый въ тецѣ своѣй нагромадивъ деякі гарні шкицы, але не зладивъ ще нѣ одного знаменитого бôльшого образа. Се бо любує ся ôнъ именно въ яркихъ краскахъ, одначе не наблюдає гармоніѣ мѣжь тѣнью а свѣтломъ у своихъ картинахъ драматичныхъ.

7. Иванъ Тобилевичь Карпенко-Карый[2]).

Теперѣшній репрезентантъ реального напряму въ руско-украиньскôй драматурґіи, Иванъ Карповичь Тобилевичь родивъ ся 14. вересня 1845. р. въ селѣ Арсенѣвцѣ, Єлисаветградского повѣту Херсоньскои ґуберніѣ. Батько єго й дѣдъ по батькови жили на чинши въ селѣ Туріи Чигириньского повѣту Кіевскои ґуберніѣ; баба єго була проста селянка, а дѣдъ, хоць и не рôзнивъ ся нѣчимъ ôдъ простого хлѣбороба-мужика, то вважавъ себе шляхтичемъ, бо бувъ чиншевикомъ наймаючи землю. А вже-жь дѣдъ Ивана по матери бувъ крѣпакомъ пана Золотницкого, та й баба попалась у крѣпацтво до того-жь пана, хоць попереду була вольною козачкою Полтавскои ґуберніѣ.

Батько Ивана своими руками працювавъ коло землѣ, а потому служивъ экономомъ по панскихъ селахъ. Се бувъ одинъ изъ розумныхъ людей старои освѣты, якою вызначувались колись тямущі простї Украинцѣ. У него було пять сынôвъ и одна дочка. Хоча-жь заробляв на рôкъ тôлько 150 карбованцѣвъ, однакъ повыводивъ дѣтей у люде. Два браты й сестра Ивана були акторами бувшои трупы Кропивницкого, третій служивъ „по администраціи“ Херсоньскои ґуберніѣ, а четвертый є мабуть хлѣборобомъ.

Въ 1855. р. ôддавъ батько Ивана въ чотыро-клясову Бобринецку повѣтову школу[3]). Ту школу кôнчивъ ôнъ въ 1859. р. „зъ наградою“ и почавъ опôсля заробляти, якъ мôгъ, а ôдтакъ на свои заробленї грошѣ ставъ дальше вчитись. Небавомъ потôмъ вразъ зъ Кропивницкимъ почавъ ôнъ служити десь писаремъ въ городскôй управѣ. Тогдѣ любивъ читати хосенні книжки и ставъ самъ себе розвивати. Въ 1862. р. бувъ ôнъ разъ въ театрѣ: сценична игра зачепила єго душу зъ-глибока, и про-те зъ Кропивницкимъ и зъ другими хлопцями гравъ ôнъ украиньскі штуки въ аматорскôмъ театрѣ въ Єлисаветградѣ и Бобринци. Все-жь таки не кидавъ ôнъ писарства и черезъ 20 рокôвъ поперебувавъ на службѣ державнôй та громадскôй. Въ останнôмъ часѣ (до р. 1883.) служивъ ôнъ секретаремъ полиціѣ въ Єлисаветградѣ.

Мѣжь-тымъ познакомивъ ся ôнъ (1868) зъ Д. П. Пильчиковомъ, учителемъ Херсоньскои ґимназіѣ, котрый рокôвъ зо два дававъ єму книжки и показувавъ єму, що самъ знавъ. Люблячи-жь освѣту Иванъ Тобилевичь и доси вчить ся ôдъ людей, або зъ книжокъ, які може де роздобути.

Въ 1883. р. поступивъ ôнъ въ трупу Старицкого, де грали тогдѣ Кропивницкій, Заньковецка и Затиркевичка. Тобилевичь Карпенко-Карый ставъ отже товаришемъ тои артистичнои трôйцѣ, котра сценичною грою стала славною въ цѣлôй Россіи. Тогдѣ писали въ Одесскихъ часописяхъ про тыхъ артистôвъ драматичныхъ, що они стоять высше акторôвъ Парижскихъ, Римскихъ, Марсильскихъ и Вѣденьскихъ. И справдѣ въ тôмъ украиньскôмъ театрѣ не було нѣякои иллюзіѣ, а зъображалось реальне житє; тому-то бувало таке, що въ часѣ спектакля дамы млѣли або проявляли гистерику. Ба й цѣла публика не могла иногдѣ зносити вражѣня, и про-те середъ акту спускали неразъ завѣсу, щобъ хочь трохи всѣ успокоились и могли дивитись на дальшу акцію въ драмѣ.

Въ 1884. р. Карпенко-Карый мусѣвъ покинути сцену, по-за-якъ правительство велѣло єму жити на засланю въ Новочеркаску на Дону. Тамъ проживъ ôнъ рокôвъ зо три; ôдтакъ въ 1887. р. повернувъ ся домôвь на своє хозяйство въ Шепетôвцѣ біля Єлисаветграду, де й теперь самъ працює своими руками.

Литературну свою дѣяльнôсть почавъ Иванъ Тобилевичь въ 1881. р., написавши въ мѣсяци листопадѣ пôдъ псевдонимомъ „Гнатъ Карый“ оповѣданє „Н о в о б р а н е ц ь“, котре надруковано 1883. р. въ першôй частинѣ украиньского альманаха „Рада“ (стор. 219—234). Се оповѣданє має деякі прикметы спôльні зъ оповѣданями Марка Вовчка и зъ жовнярскими повѣстями Осипа Федьковича, и подобає ся чи-мало изъ-за-того, що єсть гарною етноґрафичною картинкою изъ суспôльного побуту люду украиньского. Чудово зъобразивъ авторъ особливо розлуку новобранця Петра зô своєю семьею, коли ѣхавъ въ городъ на службу воєнну. Карый написавъ ще й друге оповѣданє п. з. „Б е з т а л а н н а“, але єго доси ще не надруковано.

Въ 1883. р. Карпенко-Карый ставъ писати драматичні творы для украиньского театру М. Кропивницкого. Першои єго драмы „Ч а б а н ъ“ россійска цензура не дозволила нѣ за-для театру, нѣ за-для печати. Ôдтакъ въ 1884. р. написавъ ôнъ двѣ драмы, „Б о н д а р ô в н а“ и „Х т о в и н е н ъ?“; ôдтакъ въ 1885. р. скомпонувавъ комедію „Р о з у м н ы й и д у р е н ь“, а въ 1886. р. зложивъ драму „Н а й м и ч к а“. Въ тôмъ роцѣ переробивъ ôнъ драму „Хто винен?“, давши ѣй заголовокъ „Б е з т а л а н н а“, и въ сѣмъ видѣ граютъ єѣ теперь на сценахъ въ Россіи. Тогдѣ-жь написавъ ôнъ ще комедію п. з. „М а р т и н ъ Б о р у л я“. Коли-жь повернувъ до повѣту Єлисаветградского, то написавъ драму „Н е т а к ъ п а н ы, я к ъ п ô д п а н к и“.

[1]) „Зоря“, 1888: стор. 397.

[2]) Звѣстки про житє Карпенка-Карого подавъ Ом. Огоновскому одинъ Украинець зъ Херсонщины, котрый не хоче, щобъ єго названо по имени.

[3]) Бобринець бувъ тогдѣ городомъ повѣтовымъ; опôсля (1863) перенесено повѣтъ до Єлисаветграда.

Въ 1886. р. надруковано въ Херсонѣ „Збôрникъ драматичныхъ творôвъ Ивана Карпенка-Карого“ (8°, сторôнъ 140). Тутъ помѣщенѣ отъ-сѣ три драматичнѣ писаня: 1) „Бондарôвна“. Драма въ 4 дѣяхъ и 5 одмѣнахъ; 2) „Хто виненъ?“. Драма въ 4 дѣяхъ и 3) „Розумный и дурень“. Комедія въ 5 дѣяхъ. Слѣдуючого-жь року (1887) напечатано въ Херсонѣ драму въ пяти дѣяхъ п. з. „Наймичка“ (8°, сторôнъ 54). Не надрукованѣ доси два творы: „Мартинъ Боруля“, комедія въ пяти дѣяхъ, и драма „Не такъ паны, якъ пôдпанки“. Ту комедію розрѣшила театральна цензура для гры и єѣ ставили въ Одессѣ, але драма „Не такъ паны, якъ пôдпанки“ для театру остала ся недозволеною, хочь дуже добре написана. Въ нѣй зъображають ся часы крѣпацтва, де являють ся й паны й пôдпанки, ихъ экономы та управителѣ у ôдносинахъ до крѣпостного люду.

Оцѣняючи литературну дѣяльнôсть Карпенка-Карого всякій тямущій критикъ зможе легко завважати, що ôнъ въ першихъ починахъ своєи письменности драматичнои придержувавъ ся ще напряму романтично-сентиментальнôго. Такъ въ драмѣ „Бондарôвна“ являє ся героиня Тетяна справдѣшньою ентузіясткою, щó любить козацку славу и для неи готова щастє своє ôддати.

Темою до сеи драмы послужили авторови народнѣ пѣснѣ про гарну бондарôвну, котру „панъ Каньовскій“ застрѣливъ „срѣбною кулею“, коли она не хотѣла пôддатись забаганкамъ сего женихливого старосты[1]). Сими пѣснями корыстувавъ ся вже давнѣйше Федôръ Заревичь, написавши драматъ народній въ 3 дѣяхъ п. з. „Боднарôвна“[2]). Коли-жь Заревичь подавъ драматичный переспѣвъ тыхъ пѣсень, то Карпенко-Карый зладивъ простору картину фантастичну, въ котрôй побôчь бондарôвны Тетяны стоить запорожець Тарасъ, являючій вразъ зô своєю любкою вдачу вельми романтичну. Тому-то замѣтивъ уже Г(орленко) у своѣй рецензіи трьохъ драматичныхъ творôвъ Карпенка-Карого, що ся драма не може вважатись вдатною. Именно каже сей критикъ, що авторъ ôдступивъ чи-мало ôдъ народного переказу: коли бо сей переказъ являє ся повнымъ глубокого драматизму, то въ тôй драмѣ бачимо богато слôвъ, а не видимо людей; — ба, по думцѣ Г(орленк)а й тѣ слова суть „холоднѣ“, дармá, що они вважають ся гарными. Опроче сей рецензентъ замѣчає въ сѣмъ творѣ такожь анахронизмы. Фабула бо построєна не на мотивахъ ôддаленого политичного гнету епоки Богдана Хмельницкого, до котрои Карый ôдносить свою драму, але на невзгодинахъ крѣпостного права другои половины XVIII. вѣку, коли-то паны правобережнои Украины згнущались невъ-мѣру надъ своими крѣпаками. А вже-жь панъ староста Каньовскій, Микола Потоцкій, бувъ собѣ лишь вертиголова зъ забаганками польско-козацкими; — мѣжьтымъ являє ся ôнъ въ драмѣ Карого простымъ гульвѣсою и займає ролю маловажну, по-за-якъ дѣяльною особою въ нещасноѣ доли бондарôвны єсть прибôчникъ єго шляхтичь, Чеславъ Герцель, мельодраматичный интриґантъ, котрый по думцѣ рецензента пригадує деякѣ типы Шекспировѣ[3]).

[1]) Про „Боднарôвну“ порôвн. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси, собранныя Я. Ѳ. Головацкимъ“, именно часть I., стор. 65., 66—67; часть III. а, стор. 30—31.

[2]) Гляди „Правду“, письмо літературно-політичне. Рочник пятий. 1872. Львів; стор. 26—39; 75—88; 111—122.

[3]) „Кіевская Старина“. 1887. Томъ XVII; стор. 342—343., въ статьи „Три пьесы Ив. Карого. Херсонъ 1886. г.“

Ôдтакъ другій рецензентъ драматичныхъ творôвъ Карпенка-Карого, Иг. Ж., заявивъ, що „Бондарôвна“ вважає ся не зовсѣмъ вдатною мельодрамою зъ комично-драматичною фиґурою женихливого старосты, котрый вбивъ Тетяну хиба лишь для того, що треба було крôваву розвязку якось довести до кôнця[1]).

Зъобразивши въ драмѣ „Бондарôвна“ картину давнои давнины Карпенко-Карый звернувъ ся до злиднѣвъ теперѣшнього побуту суспôльного и въ драмѣ „Хто виненъ?“ зъявивъ ôдъ-разу перехôдъ ôдъ романтичнои сентиментальности до реальнои дѣйстности. Хоча въ сѣй драмѣ нема єдности дѣѣ, хоча тутъ бачимо тôлько драматичнѣ картины, щó неначе рôзнорôднѣ жемчуги нанизанѣ суть на однôй низцѣ, то все-таки вражѣнє, яке утворяє ся цѣлою подѣєю, є справдѣ величне.

Ось и поглядъ на сю драму: Рѣчь дѣє ся въ Херсонщинѣ. Гнатъ, молодый парубокъ, любить вертливу дѣвку Варку, але довѣдує ся ôдъ парубка Демяна, що она єму невѣрна. Гната-жь любить тихенька Софія, дочка старого шевця, Ивана Щасливого, и отъ, на вечôрницяхъ у Явдохи сей парубокъ прихиляє ся до неи сердцемъ, дармá що Варка дивить ся заздро на тѣ любощѣ. Небавомъ батько Софіѣ перебравъ ся изъ села въ городъ, де купивъ собѣ хатку. Сюды зайшла Варка, щобъ подразнити тихоню Софію, мабуть-то Гнатъ уже забувъ про неѣ. Тутъ же довѣдує ся она, що Софію полюбивъ молодый швець Петро. Вертає ся отже швидко домôвь, щобъ розказати се Гнатови, сподѣючись, що ôнъ ôдкине ся ôдъ Софіѣ. Опôсля заявляє Петро Иванови Щасливому, що радъ бы зъ єго дочкою одружитись. Бѣдный швець радѣє, що такій гарный парубокъ и добрый майстеръ сватає єго дочку, и каже Петрови: „Кращого зятя я-бъ и не хотѣвъ. Побалакай зъ Софією! Коли вона згодить ся, то, Боже, васъ благослови!“ Ажь ось вертає ся Софія зъ базару и просить батька, щобъ пустивъ єѣ въ село на роботу, по-за-якъ она въ городѣ не може привыкнути. Добряга-батько вволяє волю дочки и ôдтакъ заявляє ѣй, що Петро єѣ сватає; одначе Софія каже, що за Петра за-мужь не пôде, — ба, она просить батька, щобъ ôддавъ єѣ за Гната. И не противить ся дочцѣ добрый батько. „Не хочешь ити за Петра“, каже ôнъ, — „иди за Гната!“

И ôддалась Софія за Гната, а батько єи продавши свою хату, перейшовъ въ село та ставъ сидѣти вразъ зъ дочкою въ хатѣ Гната. Тутъ не було гаразду нѣ єму, нѣ єго дочцѣ: лиха свекруха не давала имъ спокою, зовучи вхъ погаными дармоѣдами. Гнатъ боронивъ зъ-першу Софію супроти напастей своєи матери, але небавомъ не стало єму терпцю, та сказавъ жôнцѣ, що вже й єму наобѣсѣли єи слезы... Бѣдна Софія плакала, що Гнатъ ôдцуравъ ся хаты, що жонá стала єму осоружна. Небавомъ довѣдалась она, що Гнатъ ходить до Варки. Коли-жь батько Софіѣ кинувъ хату Гната, щобъ не слухати докорôвъ сварливои єго матери, то нещасна Софія лягла на полу безъ силы. Та отъ, злюща свекруха сказала Гнатови, що єго „нечупайда“ вылежує ся, изъ-за чого кинувъ ся ôнъ на Софію зъ палицею. Мѣжь-тымъ Гнатъ звѣвъ ся нѣ-на-що: нѣ волика, нѣ коровы, — а єго жонá ослѣпла въ той день, коли родила дитину. Ажь ось приходить до Софіѣ Петро и каже, що єи батько дуже слабый, — що радъ-бы ще побачити свою дочку. Софія хоче сейчасъ ѣхати до батька, бо серце єи чує,

[1]) ibid. 1888. Томъ XXII; стор. 65².

що вже завтра не застане єго живого. Просить отже Петра, щобъ пôшовъ шукати пôдводы. Коли-жь Петро выйшовъ за пôдводою, а Софія збиралась въ дорогу, наближивъ ся до хаты Гнатъ пяный. Ôнъ говорить самъ до себе, що Варка єго й нагодувала, и напоила, и наголубила, а однако душа болить; ба ôнъ собѣ мимрає, що въ него три душѣ, и всѣ три болять, ноють, щемлять... Одну хвилинку єму жаль наче Софіѣ, другу — себе, а третю — вся душа, вся дума у Варки, и про-те радъ бы ôнъ Софію прогнати, а Варку взяти... Опôсля навши на призьбу сказавъ, що у хату не пôде, бо вбивъ бы слѣпу. Вертає ся Софія и взрѣвши Гната пытає ся єго: „Де це ты бувъ, серденько?“ Гнатъ трусить ся, хватає Софію за горло и давить єѣ. Останнї слова нещаснои Софіѣ були ось-якї: „Гна-те! голуб-чику — татко — Господи!“ Гнатъ ôдпыхає ôдъ себе трупа — стоить якъ божевôльный. Входить Петро и не замѣчаючи мертвои Софіѣ каже: „А я пôдводу знайшовъ!“... И ôдзыває ся до него Гнатъ: „Цыть! Дивись, вона умерла! — Я не виненъ, я не виненъ! Такъ...ѣй...на роду...написано!“

Сю драму оцѣнили въ „Кіевскôй Старинѣ“ два критики, Г(орленко) та й Иг. Ж., и узнали єѣ вдатнымъ твором. Г(орленко) замѣчає, що авторъ въ сѣй драмѣ найлучше зъобразивъ вдачу гулящои Варки, котра люблячи Гната изъ-за своєи пристрасти зовсѣмъ спокôйно розбиває таланъ своєи суперницѣ. А вже-жь Гнатъ — „герой“ драмы — по думцѣ Г(орленк)а чоловѣкъ хитливои вдачѣ, мѣжь-тымъ коли єго мати являє ся вѣрнымъ образомъ клекôтливои старои свекрухи. Добрячу-жь Софію вважає ôнъ плаксивою и сентиментальною, якъ и въ загалѣ такожь другї честнї особы въ сѣй драмѣ (се-бъ-то Иванъ Щасливый и Петро) проявляють вдачу сентиментальну. За-то дѣвчата й парубки въ народныхъ сценахъ зъображенї зовсѣмъ реально и вдатно.

Г(орленко) пише ôдтакъ у своѣмъ критичнôмъ оглядѣ, що драма „Хто виненъ?“ нагадує вельми важный реалистичный етюдъ Стеценка п. з. „Доля“, одначе рецензентъ не ставить того Карому въ вину, що въ єго драмѣ находять ся реминисцензіѣ деякихъ картинъ въ драматичнôмъ творѣ Стеценка, по-за-якъ мотивъ семейныхъ невзгодинъ проявляє ся часто въ народнôй поезіи и буває ôдгомономъ злиднѣвъ, звычайныхъ въ житю хлѣбороба[1]).

Годить ся тутъ запримѣтити, що Стеценко выдавъ 1863. р. въ Харковѣ драму въ пяти дѣяхъ п. з. „Доля“ (8⁰, сторôнъ 51), та що Карпенко-Карый добачавъ въ нѣй справдѣ взоровзôръ въ писаню своєи драмы „Хто виненъ?“ Такъ примѣромъ Маруся Петренчиха, Иванъ Петренко, Олена, жôнка Ивана, та Ивга въ „Доли“ Стеценка являють ся прототипомъ свекрухи Ганны, Гната, Софіѣ и Варки въ драмѣ „Хто виненъ?“ Тôлько-жь драма Карпенка-Карого стоить до твору Стеценка въ такихъ ôднosинахъ, въ якихъ находить ся вдатный малюнокъ до шкицу нарысованого на-прихапци.

Другій критикъ, Иг. Ж., замѣчає, що въ драмѣ „Хто виненъ?“ бачимо цѣлый рядъ драматичныхъ картинъ, списаныхъ „зъ немалымъ талантомъ“, та що розвите драматичного дѣйства йде рука въ руку зъ елементомъ етноґрафичнымъ. Особливо подобавъ ся критикови монолоґъ Софіѣ въ четвертôй дѣи (стор. 89), щó єго авторъ скомпонувавъ по-майстерски. Въ сѣмъ монолоґу зъображає Карпенко-Карый долю нещаснои Софіѣ, котра сѣвши на призьбѣ біля хаты прислухує ся спѣвови веселыхъ дѣвчатъ и парубкôвъ на улици, и ôдтакъ отъсими словами згадує про давнѣйщій свôй рай та теперѣшнї невзгодины: „Якъ весело имъ! — спѣвають и танцюють! Зачуєшь вулицю, згадаєшь своє дѣвування, — серце такъ бѣться у грудяхъ, мовь выскочить хоче!... Недавно й було, а де все те дѣлось?... Якъ гарно пахне на дворѣ, та тихо якъ!... Господи! мабуть чудова нôчь! Душею чую, що й мѣсяць свѣтить... Ôнъ свѣтить усѣмъ людямъ однаково: и щасливымъ и нещаснымъ!... Колись ôнъ такъ саме свѣтивъ и надъ моєю головою, якъ були мы въ-купцѣ зъ Гнатомъ; — а теперь?... и теперь ôнъ свѣтить такъ само, — такъ само свѣтить... Та тôлько я не бачу того свѣту! Не бачу ясного сонечка, травицѣ зеленои не бачу, не бачу обличя мого милого... Дитину маю, хочь бы нею утѣшатись... не бачу... не бачу!... родила й не бачила, въ той-самый день ослѣпла! Милый ôдцуравъ ся ôдъ мене, а батько третій мѣсяць не приходивъ и вѣсточки не присылавъ, — може вмеръ?... Хочь бы Петро навѣдавъ ся! Одна осталась, одна — якъ былина на поли“...

Дальше замѣчає Иг. Ж., що конець драмы не може вважатись вдоволяючимъ. Коли бо Гнатъ вбиває Софію, то ачей кождый схоче себе запытати, хто-жь виненъ изъза такои долѣ „геройвъ“? — чи сѣльскй вечерницѣ? чи женихливôсть сѣльскихъ дѣвчатъ? чи наконець „судьба“, котра занапащує долю людей, не знати за-для чого? Тому-то заявляє сей критикъ, що авторъ не ôдкриває намъ тутка провôднои своєи идеѣ, изъ-за чого мысль єго являє ся справдѣ неясною[1]). А вже-жь нѣгде правды дѣти, авторови не годить ся закидувати нѣсенѣтницѣ въ розвязаню драматичнои дѣѣ, по-за-якъ въ кôнци драмы легко дôзнатись, що головна вина спадає тутъ на Варку, котра занапастила долю Гната й Софіѣ.

(Дальше буде.)

[1]) „Кіевская Старина“. 1887. Томъ XVII., стор. 343—344.

Австрійскй Сербы.

Число Сербôвъ, котрй мешкають въ Воєводинѣ, въ Банатѣ, Славоніи, Кроатіи, полудневôй Краинѣ, Истріи, Воєннôй Краинѣ и Дальматіи, выносить пôсля Черніґа 1,427.000, пôсля Брахелія 1,554.000, — а вразъ зъ Сербами, що живуть въ Боснѣ и въ Герцеґовинѣ, доходить на пôдставѣ новѣйшихъ обчислень до 2,960.000. Австрійскй Сербы — се въ бôльшôй частинѣ переселенцѣ, котрй въ наслѣдокъ переговорôвъ Австрійскои управы зъ патріярхомъ Сербскимъ зъ Печі (въ Старôй Сербіи) перенеслись 1690. р. зъ 40.000 родинами та й осѣли въ Сремѣ и захôднôй Славоніи, на берегахъ Дунаю и Тисы ажь до Будима и Св. Андрея.

Що до *ôдносинъ вѣроисповѣдныхъ*, одна частина пôдлягає патріярхатови и митрополіи сербскôй, що обôймає 7 епархій (архидіецезію Карловецку и діецезіѣ: бачску, будимску, темешварску, вершицку, паклацку и горно-карловицку, — а друга частина належить до митрополіѣ дальматиньско-буковиньскои, котру складають 2 епархіѣ (діецезія дальматиньска та букоторско-дубровацка). — *Богословскихъ школъ* Австр. Сербы мають 2, въ Карлôвцяхъ и въ Задарѣ (въ Дальматіи). — *Повныхъ ґімназій* — такожь 2. Одна ґімназія є въ Новôмъ Садѣ, въ котрôй на початку школьного року 1887|8 було вписаныхъ 262, а остало до кôнця року тôлько 245 школярѣвъ; мовою выкладовою є — сербска; а у высшихъ

[1]) ibid. 1888. Томъ XXII., стор. 65—66².

клясахъ по части такожъ мадярска и нѣмецка. Друга ґімназія въ Сремскихъ Карлôвцяхъ, де въ школьнôмъ роцѣ 1887/8 було вписаныхъ 269, а при кôнци остало 250 школярѣвъ публ. и 4 прив.[1]) — *Учительскихъ семинарій* є рôвно-жь 2: въ Сомборѣ и въ Горѣшныхъ Карлôвцяхъ. — *Зъ товариствъ* заслугують на увагу „Матица Српска“ и „Срп. народне позориште“ — оба въ Новôмъ Садѣ.

„*Српску Матицю*“ засновали ще 1827. р. въ Пештѣ И. Хаджичь, Мушицкій, Магарашевичь и Н. И. Шафарикъ; є то щось нѣбы литературна компанія на акціяхъ, котрыхъ дивідендою суть книжки. Зъ початку они мали дуже мало засобôвъ; все-жь таки змогла пôдтримати „Српску Летопись“ ôдъ 1825. р., часопись проф. Юрія Магарашевича, посвячену студіи сербскои исторіѣ и народности. Въ 30-ыхъ рокахъ дѣяльнôсть єи зовсѣмъ не ôдповѣдала потребамъ литературы: она присвоила собѣ характеръ ученого товариства и въ тôй роли повставала противъ литературнои дѣяльности Вука Караджича. Однымъ зъ головныхъ меценатôвъ „Мат.“ бувъ звѣсный Сербскій патріотъ Сава Текелій, котрый вывѣнуававъ єѣ значными грôшми; ôнъ навѣть бувъ якійсь часъ и єи головою, та тодѣ и вмѣшувавъ ся въ спôръ противъ Вука, хочь и не мавъ до сего потрѣбнои компетенціѣ. Але взагалѣ вплывъ „Мат.“ бувъ вельми користный, разъ длятого, що она на першій разъ установила матеріяльнй ôдносины литературы, — а по друге и тому, що розповсюднювала сербскй выданя. Она послужила взôрцемъ и для иншихъ славяньскихъ народôвъ, у котрыхъ повстаюча литература потребовала такои опоры. Слѣдомъ за „Српск. Матицею“ основались „Matice Hrvatske“ въ Загребѣ, Словеньска въ Люблянѣ, Словацка въ Турчаньскôмъ Сенъ-Мартинѣ, Галицко-руска у Львовѣ и двѣ ческй въ Празѣ. Въ 1864. р. „Српск. Матицю“ перенесли зъ Пешту до Нового Саду. Теперь „Српска Матица“ маѣ около 1000 членôвъ. Справами товариства управляѣ „управни Одбор“ (адміністраційный выдѣлъ), котрый складаѣсь зъ 16 членôвъ, — а рухомъ литературнымъ — книжевно одельенье“ зъ 10 членôвъ. Оба выдѣлы держать що мѣсяця по одному засѣданю. Пôдъ управою „Мат.“ остають рôзнй фонды и фондаціѣ призначенй на цѣли литературнй та на стипендіѣ: самъ маѣтокъ „Мат.“ выносивъ зъ кôнцемъ 1887. року 118.530 злр. 23 кр., а маѣтокъ рôзныхъ фондôвъ и фондацій показувавъ тодѣ гарну суму 369.050 злр. 30 кр. „Мат.“ даѣ на позычки бôльшу часть капиталôвъ, числячи собѣ 7%, котрый платить ся нôврôчно зъ горы; однакожь хто хоче взяти позычку, мусить мати землю, на котрôй интабулюѣсь позычѣна сума. Членомъ „Мат.“ може бути всякій Сербинъ, котрый зложить 50 злр. разъ на все, або въ 5 рôчныхъ ратахъ по 10 злр. Кождый членъ дôстаѣ на рôкъ 4 книжки „Летописа“ и 6 книжокъ популярныхъ (книга за народ), котрй выдаѣ „Матица“ зъ фонду Петра Коньевича. Доси выдала „Мат.“ самои лѣтописи 154 книжокъ.

Товариство „*Српско народно позориште*“ (Серб. нар. театръ) маѣ 310 членôвъ вже вразъ зъ почесными. Симъ товариствомъ управляѣ въ Нов. Садѣ выдѣлъ, котрый дѣлить ся на драматичный и економичный, въ кождôмъ по 12 членôвъ. Маѣтокъ выносивъ въ 1888. р. округлою сумою 32.000 злр. Членомъ може бути всякій Сербинъ, котрый зложить разъ на все 50 злр., або выставить ôдъ себе запись довжну на 50 злр., на котру платить рôчно ôдсоткôвъ 3 злр. а. в. Се бôльше-менше условины, середъ котрыхъ розвиваѣсь національне житѣ Австрійскихъ Сербôвъ. И розвиваѣсь оно, треба признати, Сербамъ на користь и славу, до чого очевидно мѣжь иншими дуже причиняѣсь не тôлько почутѣ народне и спомины историчнй, але и певнôсть себе, котра повстаѣ изъ розумѣня, що о межу таки ôдъ нихъ лежить королѣвство сербске и князѣвство чорноморске, що займають доволѣ видне мѣсце въ политицѣ европейскôй и въ разѣ потребы готовй станути въ пригодѣ рôднымъ братямъ... Головною проявою житя національного Австрійскихъ Сербôвъ являѣ ся словеснôсть, котра остатними особливо роками розвинулась и збогатилась дуже значно. Погляньмо на рôчнй списы книжокъ найзнатнѣйшихъ двохъ выдавничихъ фірмъ, а именно братôвъ Поповичѣвъ въ Новôмъ Садѣ[1]) и братôвъ Йовановичѣвъ въ Панчевѣ; звернѣмъ увагу на ту плѣяду белетристôвъ (Савичь, Шапчанинъ, Живковичь, Якшичь, Вучетичь, Игнятотичь, Суботичь, Джорджевичь, Поповичь, Адамовъ, Йовановичь и инш.), поетôвъ (Радичевичь, Др. Малетичь, Міта Поповичь и инш.), драматургôвъ (Костичь, Поповичь-Стерѣ, Трифковичь, Савичь и инш.), — письменникôвъ для люду, молодѣжи, для сербскои науки и т. и.; — киньмо окомъ на тй прерôзнй выдавництва инодѣ навѣть доволѣ коштовнй якъ на пр. „Илустрована велика српска народна Лира“, — „Кральевич Марко у 25 песама и 10 слика“, — „Бој на Косову 1389“, — „Милош Обилич у народним песмама са 12 слика“, — „Српске народне јуначке песме“ и т. и.; сконстатуймо, що зъ чужихъ литературъ (зъ вымкою на жаль нашои украиньско-рускои) присвоѣно сербскôй вже майже всьо що найлѣпше: а пересвѣдчимось объ тôмъ, що Австрійскй Сербы въ розвою литературнôмъ добре додержують кроку иншимъ заможнѣйшимъ и безъ порôвнаня численнѣйшимъ народамъ славяньскимъ.

Сей розвôй словесности бувъ въ остатнихъ рокахъ, а особливо въ 1888. р. гордостію Австр. Сербôвъ, котрй одначе въ тôмъ якъ разъ роцѣ зложили до землѣ тлѣннй останки деякихъ своихъ письменникôвъ, що до сеи народнои гордости вельми причинились. Ось и ихъ имена: Джордже Малетичь, Др. Йосифъ Панчичь и Міта Поповичь. Про нихъ годить ся сказати хочь декôлька слôвъ. Джордже Малетичь, сербскій поетъ, служивъ перомъ своему народови бôльше якъ 50 лѣтъ. Сынъ священика, родивъ ся 1. марця 1816, а померъ на початку 1888. р.; отже живъ 72 лѣтъ, и до послѣднихъ днѣвъ житя бувъ такъ черствый и крѣпкій, якъ якій молодый чоловѣкъ. Литературну свою дѣяльнôсть розпочавъ вже 1835. р. Писавъ поезіѣ епичнй и личнй, а такожъ драмы. Пробовавъ ся въ естетицѣ та критицѣ, и то зъ дуже добрыми успѣхами; полишивъ такожъ працю про теорію поезіѣ. — Др. Йосифъ Панчичь може зъ повнымъ правомъ звати сь батькомъ сербскои науки про природу. Въ тôй то науцѣ ôнъ для Сербôвъ є тымъ самымъ, що Вукъ Караджичь и Джуро Даничичь въ сербскôй науцѣ о мовѣ и народности сербскôй. Родивъ ся ôнъ 1814. р. въ Брибирѣ въ Хорватскôмъ Приморю; вчивъ ся въ Рієцѣ, Загребѣ и въ Пештѣ, де 1842. р. ставъ докторомъ медицины. Ôдтакъ поѣхавъ до Вѣдня, де розширивъ и утвердивъ свои вѣдомости; а вернувши 1846. р. до рôднои землѣ, померъ 22. лютого 1888. На поли ботаники, минералогіѣ и зоольогіѣ написавъ дуже багато дѣлъ, котрй нôсля думки фаховыхъ людей тымъ вызначують ся, що покôйникъ передовсѣмъ самъ выпробовавъ матерію, про котру писавъ, а ôдтакъ доперва на письмѣ подавъ до вѣдомости свѣтови. — Міта Поповичь — вельми талановитый поетъ сербскій. Высокй думки умѣвъ ôнъ высказовати такъ вѣрно, такъ нѣжно, а такъ дотепно и перекô-

[1]) Гл. „Велике Годишньак са библиотеком за народ. Велики српски народни илустровани календар за просту годину 1889“. Стор. 23 и 24.

[1]) Щобъ зрозумѣти рухъ освѣтный. пôдмаганый сею фірмою, доволѣ буде вказати, що она опрôчь прерôзныхъ и то коштовныхъ дѣлъ самыхъ календарѣвъ на сей 1889. рôкъ выдала своимъ коштомъ шѣснацять.

нуючо, що єго всякій Сербинъ розумѣвъ, а черезъ те ôнъ ставъ любимцемъ читаючои публики. Родивъ ся въ Баю 1846. р., а умеръ въ Будапештѣ 9. червня 1888. р.; на кôлька лѣтъ передъ смертію збожеволѣвъ, и ся хороба потягнула за собою єго смерть.

Мы Русины-Украинцѣ тѣшимось гарнымъ розвоємъ Австрійскихъ Сербôвъ, а жалѣємо надъ втратою ихъ передовыхъ людей, по котрыхъ они ллють гôркіи... Але при тôй нагодѣ тяжко затаѣти, що маємо и маленькій жаль до сего лицарского, дѣяльного и симпатичного народу. Жаль сей дасть ся выразити въ тôмъ ось запытаню: Чому вы пп. Сербы, займаючись та интересуючись иншими Славянами, не звертаєте теперь нѣ найменшои уваги на нашу народнôсть украиньско-руску и на нашу литературу? Не вже-жь мы такій ледачій народъ, а наша словеснôсть такъ то дуже мизерна, що не стоить Вамъ глянути хочь часъ ôдъ часу на нихъ! Адже-жь мы инакше супротивъ Васъ поводимось... Нашъ ґеніяльный Федьковичь бравъ темы до своихъ поемъ зъ Вашои исторіѣ; нашъ М. Шашкевичь, Головацкій, Нетяга, Старицкій и инш. перекладали та переспѣвували Вашй чудовй думы, пѣснѣ и повѣсти; нашъ народній театръ въ Галичинѣ одушевлявъ ще недавно земляковъ, выставляючи драматичній образки зъ сербского повстаня, въ котрôмъ и мы брали дѣяльну участь...

..... Чи мы не братались
Оружно у щастю и въ горю:
За вѣру, за волю чи мы-жь не рубались
На полю, на горахъ, на морю?[1])

Вы-жь забули на насъ, забули на потомкôвъ козацкихъ, на нашу славну исторію, на убогу може але богато въ дечôмъ замѣтну словеснôсть, на нашу борбу о національне истнованє!... Чи-жь дивно, що мы майже забутй ôдъ всѣхъ Славянъ, а ôдъ найбôльшого народу славяньского и гноблений, не упадаємо вправдѣ пôдъ злиднями, але працюючи для розвою власного, мусимо по неволѣ зъ жовчею кликати до братôвъ-Славянъ:

Чи довго ще будуть насъ кривдить на свѣтѣ
Напасти та злоба крôвава?
Не вже не одног мы матери дѣти,
Чи жити не маємо права?

За вôщо-жь зневага? Длячого не милй
Братамъ нашй щирй жадання?
Кого мы чѣпали, кому причинили
Неволю, бѣду, руйнованнѣ?

Мы тôльки боролись за власную хату,
За те, що намъ дорого й нынѣ;
Бажаємо мы и теперь небагато —
Рôднои освѣты роднинѣ:

Щобъ правда, свôй розумъ, и слово спѣвуче,
Та щастє — ширились въ народѣ,
Мы всѣхъ пригорнули-бъ до серця охоче —
У власнôй та вôльнôй господѣ!

Тожь — *Спôзнаймо ся* самй, *вважаймо на брата* —
Тодѣ насъ нѣхто не здолає....[2])

2. нов. ст. сѣчня 1889. *Василь Лукичь.*

[1]) Гл. „Зъ давного зшитку. Пісні і думи. М. Старицький. Частина друга. Кіевъ 1883“. Стор. III.

[2]) Ibidem. Стор. I—II.

Листы про украиньскій театръ.

Москва д. 12. (ст. ст.) грудня 1888.

Вчера, д. 11. грудня, ôдкрыла украиньска труна п. Миколы Старицкого цикль выставъ пятиактовою комедіею М. Янчука п. з. „Пилипъ Музика“ въ нашôмъ мѣстѣ. Ентузіязмъ, зъ якимъ стрѣла московска публика украиньскій театръ, не дасть ся описати. Вѣрину, Боярску, Манька и Грицая публика выкликувада безперестанно. Труна пôдъ вмѣлою управою Старицкого выглядає знаменито; хоры сильній, оркестра власна, декораціе дуже гарній. Цѣлый театръ Родона, де ôдбувають ся украиньскй выставы, бувъ биткомъ набитый. Нынѣ йде „Наталка Полтавка“ и „Кумъ Мѣрошникъ“, завтра „Не ходи Грицю на вечерницѣ“, оперета Старицкого. Жаль тôлько, що завсѣгды мусить бути дана ще й штука російска, бо безъ того не розрѣшили бы давати украиньскй выставы Длятого и трупа украиньска называє ся „русско-малороссійскою“. Театръ забавить въ Москвѣ до самого посту.

Въ цензурѣ находить ся теперь „Довбушь“ Старицкого; и скоро лишь буде свобôдно выставити єго, заразъ нôде на сцену и та драма зъ житя гуцульского.

Москва д. 28. грудня 1888.

Те, що украиньскôй трупѣ свобôдно давати выставы въ самôмъ осередку Росіѣ, мôгъ бы хто взяти за не знать яку свободу для украиньского слова. Тымчасомъ тая свобода є, просто сказавши, гнетомъ. Тôлько послухайте!

Украиньскôй трупѣ не вôльно выставляти жадныхъ пєсъ, нагадуючихъ украиньску минувшôсть; ба и згôдній зъ всеросійскою идеєю пєсы заборонює цензура. Такъ заборонено пр. „Богдана Хмельницкого“ Старицкого та „Гальшку Острожску“. Не вôльно такожь выставляти жадныхъ пєсъ з. зв. сальоновыхъ на „простôй“ мовѣ, такъ само перекладôвъ зъ ншихъ мовъ. На сѣй основѣ цензура зборонила выставляти Гушалевича „Пôдгôряне“; бо нѣбы-то мельодрама тая написана на мовѣ „русскôй“, отже Украинцѣ не мають права выставляти ѣѣ по украиньски. Не вôльно выставляти нѣякихъ траґедій, драмъ, оперетъ, де выставлялась бы якась высша идеальна гадка: парубокъ любить дѣвчину, а она єго; якійсь въ тôмъ конфликтъ, — отъ и єдина основа, дозволена для украиньскои пєсы въ Росіи. Та ще-жь и про начальство щобъ не було нѣгде нѣ пôвъ слова! Одну комедію зборонено за те одно, що мѣжь особами бувъ вôйтъ. Може той вôйтъ и тôлько всего бувъ вôйтомъ, що єго названо вôйтомъ: все-жь таки вôйтъ — начальство, отже и цѣла комедія... пашолъ вонъ! Тымъ то украиньскому театрови остали ся самй найзвычайнѣйшй комедіѣ и оперетки зъ житя простолюдного.

Треба признати, що труна Старицкого въ дозволеныхъ ѣй рамахъ вповнѣ вдоволює публику. Доси выставлено зъ новѣйшихъ пєсъ: Янчука „Пилипъ Музика“ и „Выхованець“; ся друга присвячена артистцѣ Вѣринôй Держать ся такожь добре опереты Старицкого: „Не ходи Грицю та на вечерницѣ“, „Нôчь пôдъ Ивана Купала“ и другй; Кропивницкого „Дай серцю волю, заведе въ неволю“, и Котляревского безсмертна „Наталка Полтавка“.

Труна Старицкого вызначає ся патріотизмомъ; кождый артистъ перенятый своєю ролею, бо кождый знає, що дорога тая хочь терниста але важна для розвою народного Особливо вызначають ся: Боярска и Вѣрина, артистка драматична, котрôй не легко найти пару, а вже зовсѣмъ нѣ въ галицкôй трупѣ; ôдтакъ комикъ Манько и драматичный артистъ Грицай. А вже хоры дуже сильній, такъ що вразъ зъ оркестрою пôдъ управою Дворниченка справдѣ справляють сензацію.

Ôдъ понедѣлка сего тыжня дають що день по двѣ выставы: полудневу о 1-ôй годинѣ и вечѣрну о 8-ôй. На полудневй выставы цѣны мѣсць зниженй.

Скажу ще кôлька слôвъ про новину не лише театральну, а й литературну, що намъ приготовляє самъ Старицкій.

Стало ся невидане диво: цензура позволила выставити на нашôй сценѣ Старицкого траґедію зъ житя галицкихъ Гуцулôвъ п. з. „Юрко Довбушь“. Лишаючи собѣ близшу оцѣнку траґедіе, хочь може мало на тôмъ знаю ся, до часу, коли она появить ся на сценѣ, скажу теперь лишь тôльки,

що она ôдзначає ся ôдъ „Довбуша“ Федьковичового высшостію провôднои гадки; любовна акція сходить на бôкъ, а выведена о стôлько, кôлько треба було до заповненя головнои акціѣ. Старицкій зобразивъ Довбуша войовникомъ за права покривдженого народу супротивъ ворожихъ єму силъ. Юрко бачить добре, що насилє не можна побороти насилємъ; але ôдчуваючи палкимъ серцемъ кривду гуцульску, таки не може здержати ся и стає ватажкомъ опришкôвъ. Та переконуєсь ôнъ, що нѣчого не вдѣє єго ватага, — що за одного „ката“ гинуть десятки невинныхъ людей, — що опришки убивають такожь невинныхъ ба й добрыхъ. И видячи свои грѣшнѝ дѣла, збирає ôнъ хлопцѣвъ и обявляє имъ, що самъ ôддасть ся въ руки суду. Тодѣ зъ розпуки застрѣлює єго Тетяна, колишня єго любка, та тымъ спасає єго ôдъ соромнои смерти.

Траґедія написана справдѣ артистично. Въ четвертôмъ актѣ, де на бали у ґрафа ôдгрыває ся сцена зъ матѣрю Довбуша, акція доходить верху; а мертве тѣло матери на сценѣ безперечно справить потрясаюче вражѣнє. Траґедія напевно зворушить публику такъ своимъ траґизмомъ и идеальною, артистично переведеною гадкою, якъ и живописными строями гуцульскими, спѣвами, танцями и декораціями.

„Довбушь“ має прийти на сцену 10. сѣчня, — розумѣє ся, коли до того часу будуть вывченѝ ролѣ и будуть готовѝ строѣ гуцульскѝ, зъ котрыми тутъ великій клопôтъ. Мы желаємо и. Старицкому якъ найкрасшого поводженя на славу украиньскои сцены.

Я. Кленъ.

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА.

†

ИВАНЪ ГРИНЕВЕЦКІЙ

довголѣтный знаменитый артистъ и режиссеръ нашои народном сцены, упокоивъ ся дня 25. л. сѣчня въ Перемышли, куды выбравсь бувъ — на позôръ ще досыть здоровый — въ гостину до своєи замужньои сестры. Помимо довшои слабости покôйного (спаралізованє горла) здавалось все таки, що смерть єще може не зовсѣмъ скоро нанесе такій ударъ нашôй сценѣ, и самъ покôйный не сподѣвавъ ся того, противно, готовивъ ся до новои усильнои дѣяльности. Въ Гриневецкôмъ було всьо то, що становить чоловѣка, а разомъ и артиста, бувъ темпераментъ, була жива кровь въ жилахъ, було живе стремленє — все впередъ, все дальше. Якъ артистъ вызначувавсь покôйный особливо въ роляхъ т. зв. характеристичныхъ; пильно и уважно студіовавъ свои ролѣ увзглядняючи при тôмъ гру иншихъ знаменитыхъ артистôвъ (на пр. Кропивницкого); ѣздивъ за тымъ также особно й на Украину. Якъ режиссеръ и директоръ (артистичный) пильно и совѣстно дбавъ о добôръ штукъ и силъ и о ôдповѣдну выставу штукъ на сценѣ. На жаль въ послѣднôмъ часѣ спиняла працю покôйника тяжка недуга. Померъ въ 39-ôмъ роцѣ житя. На рускôй сценѣ выступивъ вперве вже зъ початкомъ 70-ихъ рокôвъ. Можна надѣятись, що хтось близше знакомый якъ зъ житемъ покôйного, такъ и зъ исторіею нашои сцены, напише дещо подрôбнѣйше про житє и працю сего симпатичного чоловѣка и даровитого артиста.

В. Коцовскій.

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНѢ.

Новѣ украиньскѣ книжки[1]).

1) Надъ кручею. Ескизъ В. О. Потапенка. Выд. Гомолиньского. К. 1889 (?) 16-ка, 24 боки. — За останнѣй часъ можна догледѣтись цѣкавого зъявища въ украиньскôй литературѣ. Всѣмъ вѣдомо, якъ то часто й густо нашѣ земляки, почавши робити на рôднôй нивѣ, заразъ же й кидають ѣѣ, якъ тôльки повѣє холодный вѣтеръ, и зовсѣмъ забувають про те, що колись шанували и чому вклоняли ся, а инодѣ навѣть и ворогами рôдного дѣла стають. Черезъ те мабуть нѣде нема стôльки спершу розквѣтлыхъ а потôмъ марныхъ надѣй на того або иншого, якъ у насъ; и вже мы маємо право сказати зъ Шілєромъ:

... schon auf des Weges Mitte
Verloren die Begleiter sich,
Sie wandten treulos ihre Schritte
Und einer nach dem andern wich.

И ось въ останнѣй часъ можна полѣчити, що дехто (принаймнѣй въ литературѣ) починає повертати ся до свого, до рôдного. Такѝ выпадки були и ранѣйше; але се було звычайно тодѣ, якъ у наше ôконце починало зазирати сонце (на пр. часы Петербурскои „Основы“). Теперь же зовсѣмъ иншe дѣло: теперь вѣє найхолоднѣйшій зъ усѣхъ холодныхъ вѣтрôвъ. И все-жь свои, котрѝ були покинули своє, знôвъ до свого повертаютъ ся.

И не край на тому. Деякѝ земляки, що почали свою роботу просто на полѣ литературы російскои, теперь повертаютъ ся до рôднои. И все се, знôвъ кажу, середъ холоднои зимы. Хай хто що хоче, те въ сьому й бачить, мы-жь можемо бачити тôльки одно: стихійну, сказавъ бы, силу нашои идеѣ, котра и середъ найпоганѣйшихъ обставинъ усе-жь досягає свого. Тутъ я бачу вѣщуванія кращои долѣ.

Д. Потапенко тежь належить до тыхъ, що почавши зъ російскои литературы, згадавъ теперь свою. Чутка йде, що ôнъ выготувавъ чи мало оповѣдань по украиньски и має ихъ выдати. Охоче ждемо ихъ; а поки-що про сей ескизъ мусимо зауважити, що ôнъ дуже вже ескизный ескизъ, — малюнокъ ледви накресленый тоненькими рисочками, а дечого ще й не стає въ ёму. Авторъ оповѣдає намъ тôльки про одинъ моментъ зъ житя селяньского парубка, про ёго горячкову примару, въ котрôй ёму уявило ся, що ёго мила нѣбы-то зрадниця и що она змѣняла ёго на „ворожбита“. Але-жь авторъ не выяснивъ стосункôвъ помѣжь осôбъ (ворожбитъ и дѣвчина), и тымъ и увесь ескизъ выйшовъ невыразнымъ.

2) Гласный (,) малорусська пьєса (?) въ одному акти П. Е. Козловскаго (-вського?). Выд. Гомолиньского. К. 1888. 16-ка, 46 бокôвъ. Цѣна 20 коп.

3) Вечиръ на хутори або Васыль та Галя. Лѣтняя деревенская сцена изъ малорусскôй жизни въ 1-мъ актѣ. К. И. Ванченко. Выд. Гомолиньского. К. 1889 (?). 16-ка, 56 бок. Цѣна 20 коп.

Д. Козловскій торкаєть ся наболѣлого мѣсця въ нашôй суспôльности: деморализаціѣ селянъ пôдъ вплывомъ мѣйскои московско-шинкарскои „цивилизаціѣ“; але торкаєть ся на нашъ поглядъ несмѣло. Замѣсць того, щобъ змалювати справжнє житя, авторъ узявъ старый сюжетъ про двохъ „закоханыхъ“, котрыхъ розлучає „нелюбъ“, а потôмъ доля знову зводить; поставивъ замѣсць возного, або що, сегочасного урядовця, а замѣсць Терпелихи батька Гласного, порушеного выще згаданою „цивилизаціею“; и думає, що ôнъ уже змалювавъ сьогочасне житя. Зовсѣмъ нѣ! Разъ те, що часъ уже кинути сього докучного сюжета; бо коли Котляревскій написавъ на ёго свою „Наталку“, то зъ сього ще не выходить, що сто разôвъ наслѣдуючи ёго, сьогочасній авторы можуть придбати тіи-жь лавры, що и Котляревскій. А въ друге: не досыть назначити отсѣй особѣ бути урядовцемъ, а сѣй порушенымъ цивилизаціею, а треба ще й зробити ихъ такими, щобъ читачь бачивъ ихъ, а не вѣрывъ тôльки авторовому впевненю, що они саме такѝ. Д. Козловскій сього не зробивъ чи не

[1]) Помѣщаємо отсе друге письмо майже про ту саму рѣчь, що була иншимъ авторомъ обговорена въ 1. числѣ „Зорѣ“. Уважаємо єго за доповненє попереднього, и то зовсѣмъ не зайве. — *Прим. Ред.*

мôгъ зробити, и написавъ такимъ побитомъ книжку, нѣкому не потрѣбну.

„Лѣтняя сцена“ д. Ванченка знôвъ написана на той сюжетъ, що и „Гласный“, але ôдрôзняєть ся ôдъ ёго тымъ, що въ ѣй уже зовсѣмъ нема нѣ крыхты житьовои правды (див. на пр. химерне сватання на пасѣцѣ), нѣ акціѣ, нѣ навѣть путящои мовы; та ще й та, яка єсть, помѣшана на вô-щось зъ росіискою. Шкода паперу й працѣ, що пôшли на выданя сѣеи нѣкчемнои книжки!

4) Черепъяни гроши (зъ народнихъ устъ). Оповидання Ѳ. Устенка Гармаша. Книжка перша. Выд. Гомолиньского. К. 1888. 16-ка, 24 бок — Д Устенко все переробля позичений сюжеты и теперь узявъ для переробки вѣдоме зъ збôрника Драгоманова народнє оповѣдання про батька, котрый, якъ выгнали ёго сыны, знôвъ примусивъ ихъ приняти ёго до себе, спокусивши своими грôшми, котрі, якъ пôсля ёго смерти выявилось, були не грошѣ а черепки. На нашь поглядъ народнє оповѣдання краще, нѣжь переробка Д. Устенка, и мы не знаємо, на вô-що було ёго переробляти: литературы для интелиґенціѣ оно не побôльшить, а для народа або для дѣтей можна було выдати просто народній выкладъ, одмѣнивши въ ёму хиба деякі слова.

А про те и сю переробку можна дати дѣтямъ.

5) Москаль змій та царôвна. Казка Въ (въ?) двохъ частынахъ М. Кононенка. Выд. Гомолиньского. К. 1889 (?). 16-ка, 104 боки. — Нашій народній казки — чудова квѣтка въ квѣтникови украиньскои музы. Поетъ, що схотѣвъ бы скористувати зъ ихъ, мавъ бы дуже багатый матеріялъ, мавъ бы готову, багату на образы мову и поетичні картины. Тôльки-жь треба доброго знаня духа украиньскои поезіѣ, щобъ не рôзнити зъ тымъ кольоромъ, зъ тыми идеями, котрі надає народъ своѣй казцѣ И не тôльки змѣстъ мусить ôдповѣдати сьому духови, а навѣть и форма.

Намъ здаєть ся, що д. Кононенко, узявши сюжетъ зъ народньои казки до обробленя у вѣршахъ, упередъ усього помылився ся на формѣ. Ôнъ узявъ чотырьохстопный хорей зъ одмѣняючими ся по черзѣ жѣночими и мужскими ритмами, — вѣршь, котрымъ писанй російскі казки А. Пушкина. Але що здатне було для московскои швидкои, моторнои казки, те на нашь поглядъ зовсѣмъ не лічить мелянхолѣйнôй и тихôй вдачѣ казки украиньскои. Читаєшь книжку д Кононенка, и здаєть ся, мовь се перекладъ зъ якои російскои казки. Сьому вражѣнню пособляє дуже багато суто-російскихъ выразôвъ и формъ, котрі на нашь поглядъ бувають инодѣ наслѣдкомъ неприродного до украиньскои поезіѣ вѣршу. Наводимо декôльки прикладôвъ тôльки зъ початку казки:

... В той край
Птиця лине те і знай (3)
Любо мирно день од дня (живуть) (4)
Царь с сімъею пожывавъ (5)
... красиві й молоді,
Хоч напийсь з лица вода (6)
... и з покою
Не пускали ні ногою (6)
... як на гріх (8)
Прилетіла з далека (здалека?) (10)
Сном і духом не гадав (14)
... Дію все рівно (однаково?) (19)

Прикладôвъ такихъ можна набрати, скôльки хочете; и въ загалѣ можна сказати, що мова въ сѣй казцѣ такъ и рябѣє одъ росіянізмôвъ, и що перші творы д. Кононенка були писанй мовою кращою, нѣжь сей.

Той таки антіукраинській вѣршь, зъ котрымъ авторъ не мôгъ нѣякъ поладнати, довѣвъ ёго до того, що мусѣвъ ôнъ часто высловлюватись невыразно и замѣсць одного слова, що не влазило у вѣршь, писати декôльки вѣршѣвъ. Не маючи мѣсця, прикладôвъ не наводимо; але усякій, хто прочитає казку, мусить згодити ся, що она страшенно розтягнена.

Що до змѣсту, то д. Кононенко значно одмѣнивъ народнього сюжета. Въ казцѣ ёго змѣй укравъ цареву дочку, а потôмъ ѣѣ вызволивъ... але хто? Не якій князенко чи козацкій або мужицкій сынъ, якъ то буває звычайно въ украиньскихъ казкахъ, — а москаль. На нашу думку таке пôднесенє москаля до героя — зовсѣмъ не въ украиньскому дусѣ, а саме въ російскому; въ російскихъ бо казкахъ москаль часто буває героемъ, тымчасомъ якъ у нашихъ (суто-вкраиньскихъ звѣсно, а не псованыхъ новопозыченыхъ) ôнъ зъявляєть ся тôльки несимпатичною, часомъ комичною фиґурою (Див. у Рудченка т. II. нн. 37, 38, 39, 40, 41, 42). Инакше й бути не могло, бо москалѣ (салдаты) завсѣгды були антірôднымъ елементомъ середъ нашого народу.

На нашу думку зробивъ д. Кононенко помылку, малюючи персонажѣ своєи казки не украиньскими народними фарбами: змѣя й чорта зведено въ одну фиґуру, хоча народня фантазія выразно одрôзняє сй два типы и нѣколи не робить зъ змѣя пекельного жительця. Пекло змальоване тежь не на украиньскій ладъ. Природа и всѣ обставины житя цѣлкомъ не украиньскі, а скорѣйшь нѣмецкі або що, и згола въ казцѣ зовсѣмъ не чуть рôдного духу.

До того ще д. Кононенко черезъ ладъ уже щедро розмалювавъ свого сюжета, набгавши въ ёго безъ лѣку усякои диковины, страховины, усякихъ притичинъ и пригодъ, золотыхъ рукъ, вѣдьомъ, змѣѣвъ, мертвякôвъ не лягаючихъ у яму и иншои исторіѣ, забуваючи, що народня казка завсѣгды має свôй, — сказавъ бы, казковый — реализмъ и нѣколи не вергає однѣеи неможливои надзвычайности на другу безъ нѣякого идейного звязку, що робить д. Кононенко и що описує ôнъ широко и . . . скучно.

6) Якъ кумъ Бандура чертяку піймавъ, та ни удиржавъ. И. А К. Разсказъ изъ малороссійскаго быта. Москва 1888. Изданіе книгопродавца Губанова. 16-ка, 67 бк. — Книжка ся дуже цѣкава. Выдавъ ѣѣ у Москвѣ московскій книгарь Губановъ, такъ званый „лубочникъ.“

Упередъ усього: що таке московскі книгарѣ-„лубочники?..“ Се книгарѣ, що выдають книжки спеціяльно для народу, звычайно невеличкі и звычайно въ великому числѣ примѣрникôвъ (найменше 12.000). Сі книжки спеціяльными аґентами (офенями) розносять ся тысячами по селахъ усѣи Росіѣ и продають ся по страшенно дешевôй цѣнѣ (звычайно аркушь въ 16 картокъ — 3 коп). Народъ розкуповує ихъ, и се доси єдина спеціяльно народня литература. Якій-жь тій люде, що пускають сей „духовный хлѣбъ“ у народъ?...

Ось коротенька біоґрафія одного зъ сихъ дѣячѣвъ: Великорусъ, сынъ „крестьянина,“ до 19 рокôвъ живъ дома на селѣ, письменный не бувъ. 19 рокôвъ, у личакахъ, прийшовъ у Москву и, маючи усього 20 коп. у кишенѣ, почавъ тамъ торгувати цибулею на улицяхъ. потôмъ торгує ковбасами, колачами и и. Нарештѣ здобуває поганенькій струментъ, починає рѣзати на лубъѣ малюнки и продавати ихъ. Дѣло пôшло, и незабаромъ ôнъ мавъ грошенята и навчивсь ледви-ледви пôдписувити своє прозвище. Потôмъ почавъ продавати, а тамъ и выдавати книжки для народу. Теперь ôчъ московскій купець, має величезну камяницю, велику штампарню (литоґрафію), книгарню и и. (Див. Русская Мысль, 1887, IX. Изданіе и распостраненіе нар. книжекъ). И такій выдавцѣ всѣ: освѣты нѣякои, и одній грошевій интересы Можна теперь зрозумѣти, якій книжки они выдають, керуючи ся тôльки бажаннемъ яко мога бôльшь надбати грошей. Ось декôльки заголовкôвъ такихъ книжокъ: Наука о томъ, какъ деньги занять и не отдать, — Всѣ фогусы рукъ: какъ (въ карты) играть и не проигрывать — Чертъ въ карманѣ или вѣдьма на цѣпи, — Воръ Яшка и и. Уже зъ заголовкôгъ видко, що се за книжки: забобоны, прославленя шахрайства, потураня дикимъ инстинктамъ темнои масы, розпусту и безморальнôсть несуть они у народъ. А народъ ихъ купує, заохоченый дешевою цѣною, малюнками на обгорткахъ и кричачими заголовками. Пишуть сй книжки усяки люде, але у всякому разѣ не такій, що дбають про народню освѣту; имъ абы одержати 4—3 рублѣ за аркушь друку, а инодѣ и меншь, бо ось що кажуть сй писаки про одного такого видавця: „Се найскупѣйшій зо всѣхъ выдавцѣвъ; усього два руб. за аркушь платить; бôльшь нѣ за що не дасть. — Я каже и безъ васъ перебудусь; дуже менѣ васъ треба! Звелю своимъ прикащикамъ: они не згôршь одъ васъ напишуть! – И щожь вы думаєте?... Одже й справдѣ заставляє своихъ прикащикôвъ складати книжки! А они ледви-ледви письма знають...“ (Р. М. 1887. IX.)

А знаєте, на скôлько продають сй книгарѣ книжокъ у у народъ?... Одинъ тôльки книгарь Ситинъ „дѣлаетъ оборотъ“ на 300.000 на рôкъ!

Теперь можна догадади ся, яка выйшла украиньска книжка зъ рукъ сихъ добродѣвъ. Упередъ усього она крадена (се у ихъ часто й густо бува!) Въ ѣй три оповѣданя: перше переробка „Кума мѣрошника“ Дмитренка, друге—оповѣдання Стороженка „Се така баба, що чотръ ѣй на маховыхъ вилахъ чоботы оддававъ,“ а третє — тежь мабуть десь украдене, тôльки не знаю, де. Щобъ зрозумѣти, якъ зроблено сй переробки, навожу цитату просто зъ середины, де книжка розгорнулася (правопись не одмѣняю: и тутъ = ѣ або ô): „Анчуткови пидъ пригнувъ перевернувся, сивъ на корточки и принявся слухати.

— Ото що, ти у мене добрій чертяка, службу правишъ ни якъ другы ледащицы, а якъ треба, ти бже сослужывъ мени службу вилыку: — научывъ людій якъ горилку робити и якъ ии пити ходыжъ ти теперичко до Остапа съ Титяной и завари мижь ными добрую сварку. Хады, та покажи якъ треба служыты, щобъ моея ласкы добыти.

„Гарна обставивъ Панасъ Ничипора, та ни такъ склалося, якъ ждалося. Панасъ прививъ Ничипора зъ Бандурой до млина наказавъ наймишамъ, що би вони уложили ихъ спати на млину, та й помудрувавъ до Мотри“ (17).

Але не симъ цѣкава ся книжка, не симъ звертає на себе увагу, бо, кажу зновъ, одъ московскихъ книгарѣвъ иншого й не можна було сподѣвати ся. Цѣкава она тымъ, що выдали ѣѣ сáме московскй книгарѣ „лубочники“. А выдали украиньску книжку тымъ, що почули потребу въ укр. книжцѣ, почули, що народъ шукає такои книжки Коли-бъ сього не було, то они-бъ ѣѣ не выдавали: они дуже добре знають, що купує народъ. И не першу книжку украиньску они выдають: они вже надрукували декôльки збôрникôвъ укр. пѣсень, страшенно псуючи тй безщасній пѣснѣ.

Надъ симъ фактомъ треба подумати нашôй интелиґенціи, котра за столѣтнє истноване новои укр. литературы не склала и сотнѣ путящихъ книжокъ для народа. Еге, треба подумати хочь теперь, коли нарештѣ московскій продавачь цибулѣ и ковбасъ такъ выразно каже намъ про се.

Б. Вôльхôвскій.

Збирныкъ драматичныхъ творивъ Г. М. Бораковского.

Т. I. Л. 79 + 116 + 54 + 48 + 61 стор. 8⁰.

(Конець.)

Остання пієса „Из моря житейського“ має такі-ж самї достоїньства і такі-ж хиби, як і в попереднїх пієсах: се добре написані деякі окремі сцени, вдатна обмальовка теї або иншої особи, сценічність, а разом с тим дещо недомовлене, дещо зайве, і в загалї брак ясної провідної думки і перевага протокольної правди над дїйсною живою. Тут теж насильство батька розбиває щастє молодої пари; але разом бачимо тут енергічний хоч і безсилий протест сього насильства. Дївчина Марися в церкві прилюдне заявила, що батько ії силує, що вона подала слово другому, і просто с церкви в вінчальному убранї втїкає до свого коханця Петра. Та сила не так легко поступаєть ся. Батько с старшиною знаходять Марисю у Петра і силоміць хочуть тягти ії. Петро не витерпів, мов несамовитий кинув ся з ножом до батька Марисї і вдарив його в спину. Петра арештовано, а безталанна Марися незабаром пісьля того збожеволїла, В посьлїдній дїї Марися, вже божевільною, приходить в хату Петра саме тодї коли його мати, що здавна вже тяжко нездужала, тепер переставила ся. Петро нїчого сього не знає. Але того самого дня лучила ся на селї пожежа, всї десятники побігли туди; і Петро втік с „холодної“, що б побачитись з матїрю і роспитати ся про Марисю. Приходить він до дому і тут бачить свою матїр неживу, а свою коханку божевільною. В нестямку та з одчаю Петро вішаєть ся.

Бачимо тут дуже цїкавый і добре обмальований образ Марисї, дївчини доброї, щиро кохаючої і надзвичайно чутливої і вразливої вдачі, здатної на енергічний протест проти насильства, та нездатної провадити сталу витревалу боротьбу, що одна лиш веде до неремоги. Прояви такої вдачі у всїх сценах Марисї с Петром і матїрю його, а потім в сценах з мачухою і батьком і напосьлїдок у власному ії оповіданю про свій вчинок в церкві, скрізь змальовані автором вірно уміло; а в тій сценї, коли божевільна Марися приходить в хату Петра і з непритомними речами обертаєть ся до власної матері, а потім до Петра, правдивість психольоґічного аналїзу досягає справжнього артизму, котрий знову сьвідчить про чималий талан автора. Але рядом с сим бачимо мало обрисований і неясний образ Петра, то спокійно розсудливого то палкого і завзятого то знов надто леходухого. В драмї зовсїм зайва дїєва особа, — се недужа, а потім умираюча мати Петра, котра в самій ходї драми не має нїякої ролї і виведена автором хиба тільки задля того, щоб отягчити становище головних дієвих осіб, або вірнїйше, що автор і тут сьлїдкував за протоколами, не розваживши того, що правдивість змальованя житя людского, як найперша умова артистичної правди, зовсїм не те, що копіоване того або иншого випадку.

Переглянувши коротенько всї пієси п. Бораковского, мусимо сказати, що автор безперечно має талан, котрий виявляєть ся часом з великою силою; і однаково як в історичних так і в побитових драмах, та певно що і в комедії автор міг би не згірше виказати свій талан, — тільки в всякім разі не в жартах, до котрих він очевидно нездатний. Тільки-ж самого талану не досить. Треба більше працї над обробленєм сюжету і характерів і більше уваги до правдивого житя народного і до головнійших умов драматичної творчости. З 1885 року автор надрукував 9 пієс; і се, як видно с передмови, далеко ще не все, що написав він; такій поспіх у всякім разї може бути тільки шкодливим.

На посьлїдок ще декільки слів про мову автора. В передмові він каже, що мова його не чисто украïньска, а помішана, якою говорить простий люд в Катеринославщинї. Не знаємо, як се розуміти. В Катеринославщинї наша мова зберегла ся до сього часу доволї чистою, і такою вона виявляєть ся і в творах Бораковского. Коли-ж в збірнику Бораковского і трапляють ся, навіть часто, язикові помилки, то се залежить від недбальства самого автора або коректора. Так перше всього велика помилка автора, що мова в пієсї с часів Богдана Хмельницкого зовсїм однаковісїнька з мовою теперішнїх наших селян в побитових драмах і жартахъ п. Бораковского; а далї у всїх його пієсах мова всїх дїєвих осіб, не вважаючи на ріжницю лїт, стану, вдачі і т. д. знову теж однаковісїнька без жадних одмін, які бачимо в дїйснім житї. Тільки для урядників та москалїв автор поступаєть ся реалїзму і вводить їх с своєю одмінною мовою. Сьлід би тримати ся сього скрізь і користуватись одмінами мови для характеристики дієвих осіб і їх стану громадского; а то у Бораковского і надзвичайно поетична Маруся і роспустна та груба Марфа і військові козацкі урядники і прості селяне всякого стану. — усї говорять зовсїм однаковою по складу і способу вираз мовою. Язикових помилок в збірнику Бораковского надто багато; але се треба сказати не про діяльоґі, де мова щиро народна, а про реплїки (замітки для акторів), де мова страшенно покалїчена і часто уявляє собою зразок того „язычія“, котре має цїну хиба тільки на „объединительному“ ринку. Певно, що се „язычіе“ витворив не сам автор, бо він добре знає народню мову; а мабуть дїло було так, що автор написав реплїки по російски а справщик, що доглядав за виданєм книжки, хотїв перекласти та не знаючи нашої мови, поперекручував не знать по якївски, а ще більше залишив московщини, як „*затылок, быстро, украдкой, розсмотрює, увыдивши, узлы, площадь, мальчики, котомка*[1])“ і т. и., „имъ же нѣсть числа.“ Соромъ и автору

[1]) Частенько приходиться намъ читати докоры за нерускй слова: особливо часто дорѣкають намъ Украинцѣ. Оттакъ маємо передъ собою листъ Украинця, въ котрôмъ не нашими, не рускими названй слова: „просвѣщенє, письменность, судьба вчера зброя, позѣвати, русло, охота, звукъ, и и „*Пѣсонька*“ має бути форма польска (! piosenka), по нашому-б то „пѣсенька“. „Выстрѣлити *до.*“ пр. *до* вороны тежь нѣбы то не по нашому. Въ иншôмъ листѣ зновъ не нашими названо слова: „воздухъ, мысль, обѣ, языкъ (= мова);“ „*мьсточко*“ має бути слово польске (! miasteczko). по нашому-бъ то „мѣстечко;“ такъ само зъ польска має бути сказано „*дзвонок*“ (! dzwonek), по нашому-бъ то „дзвоникъ“ (!). Такъ само и высоко поважаный автор сеи статѣ не нашими называє слова: „затылокъ, быстро, розсмотрює, увидѣвши, узлы.“ Тымчасомъ же мы Галичане уживаємо всѣ тй слова якъ свои рôдній, народній. и е придуманй нѣ пожичений, и почуваємось до обовязку боронити ихъ, якъ свого питоменного майна Бя и въ „мальчику“ не дочуваємось нѣчого чужого. Въ ôдповѣдь на тй и такй иншй докоры далось бы пребогато писати въ оборонѣ зачѣпленыхъ слôвъ; та не о те намъ тутъ ходить. Мы и самй признаємо, що якъ бы прийшло списати словарь зъ

за таку неповагу до рідного слова, соромъ и товариству „Просьвіта“, що взяло ся друкувати книжку, та не иручило дїло дотепному справщику! Окрім язикових помилок в книжцї несчислена сила друкарских помилок. Список іх, доданий в кінци книжки, містить ся на пяти сторонах, але іх далеко більше; і помилки не то що в словах, а навіть цїлі розмови в деяких місцях пропущені або недоладу попереставлювані, так що місцями без виправки не можна читати. Таке недбальство або, краще сказати, така зневага рідної мови, можливі хиба тільки у нас, де побіч з народовцями возсїдають всякі „объединителѣ“, котрі не знають і знати не хочуть рідної мови, або ще гірше, навмисне перекручують, калїчать ії, аби підійти під ласку своїм добродіям.

Нарештї два слова про правопись. Книжка надрукована урядовою російскою правописю, зовсїм не здатною до нашого письменства. Такою правописью друкують ся в Росії всї украіньскі книжки, бо правопись ся єсть обовязкова і нїякою другою в Росії друкувати не вільно. Але на що автор, друкуючи свої твори за кордоном, вживає сю недоладню правопись, вигадану російским урядом тільки задля „язикової унії“, котру він запроважує на Украіні так само люто, як колись Поляки запроважували „релїгійну унію?“ На що се, коли за кордоном можна і треба було друкувати фонетикою-кулїшівкою, до котрої всї на Украіні призвичаїли ся, котра і в Галичині єсть більше зрозумілою, нїж урядова московска? Коли автор лїнував ся переписати рукопись, то се недбальство, котре дає нам право сказати слово докору авторови. Коли-ж автор мав на думцї таким побитом підійти під ласку російскій цензурі, аби вона пропустила книжку зза кордону, то мусимо сказати: „шкода працї, добродію“; дарма сподївати ся ласки у лютої, не ублаганої мачухи! Книжка Бораковского не пущена в Росію.

М. К.

Набожний (религійний) **казкй болгарскй**. (Пор. 1 ч. „Зорѣ“ с. р. стор. 15).

Якъ велику вагу має народня поезія для народознавства, о тôмъ мабуть злишна рѣчь говорити богато. Зъ одного боку ôдкрываєе народня поезія неразъ богато дечого зъ бувальщины народу, о чôмъ не згадує исторія, и розъясняює культуру народню и єи розвôй, зъ другого боку показує богатство мовы и поетичну творчôсть народу. Тôльки-жь вповнѣ зрозумѣлою стає народня поезія ажь при свѣтлѣ порôвнуючои науки и критики. До найвиднѣйшихъ ученыхъ нашихъ, що працюють надъ поясненемъ нашои народньои поезіѣ, належить д. Мих. Драгоманôвъ (кому-жь пр. не знана праця: „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями В. Антоновича и М. Драгоманова?“). Отже д. Драгоманôвъ достерѣгъ було вже давнѣйше въ нашихъ колядкахъ и щедрôвкахъ слѣды болгарского богумильства; такъ чи не те справило єго до выучуваня болгарскои народнои поезіѣ. Отъ и подає ôнъ теперь въ французскôй часописи „Mélusine“ рядъ набожныхъ казокъ болгарскихъ, зъ выдимыми слѣдами богумильства та порôвнує ихъ зъ подôбными казками иншихъ народôвъ а особливо такожь зъ рускими. Тымъ то праця д. Драгоманова має такожь и для насъ не меншу вагу якъ для Болгаръ.

Повтаряємо отсе першу казку: „Про Бога, діявола и Сына Божого“ (шкода тôльки, що мусимо подати ѣѣ въ перекладѣ зъ французскои а не зъ болгарскои мовы):

Зразу не було землѣ и людей; лише всюды була вода. Тогдѣ бувъ лишь Господь и діяволъ и жили разомъ. Разъ Господь сказавъ до діявола; „Нумо, сотворѣмъ свѣтъ и людей!“ — „А сотворѣмъ! — ôдказуєе діяволъ: — тôльки ôдки возьмемъ землѣ?“ — „Пôдъ водою є земля: — сказавъ Господь: — влѣзь та витягни дрôбку.“ — „Добре“ — каже діяволъ. — „Тôльки, нѣмъ влѣзешь, то скажи: „За Божою силою и моєю,“ тогдѣ и дôстанешь дна та найдешь землю.“

Діяволъ спустивъ ся у воду: але зразу не сказавъ „за Божою силою и моєю“ а „за моєю силою и Божою“, и черезъ те не мôгъ дôстати дна. За другимъ разомъ зробивъ такъ само и знову не дôставъ дна. Ажь за третимъ разомъ сказавъ „за Божою силою и моєю“, тогдѣ и дôставъ дна та вырвавъ кôгтями дрôбку землѣ.

Тогдѣ Господь кинувъ сю грудку на воду, и зъ того повстала мала землиця. Коли се побачивъ діяволъ, такъ придумавъ ось яку штуку: склонити Господа до сну, а якъ засне, кинути у воду, щобы остатись самому и хвалити ся опôсля, що ось то ôнъ самъ сотворивъ свѣтъ. Господь пôзналъ єго гадки; але таки положивъ ся и удавъ, що спить. Тогдѣ діяволъ вставъ, взявъ Господа на руки и справивъ ся дъ водѣ, щобы єго тамъ кинути. Иде дъ водѣ, а земля все росте, такъ що ôнъ зъ сього боку не може дôстати ся до воды! Отже звернувъ ся въ противный бôкъ; але и туды не мôгъ дôстати ся до воды. Тогдѣ справивъ ся въ третій бôкъ; а коли знову не мôгъ дôстатися до воды, поклавъ Господа на землю и положивъ ся такожь спати. Коли переспавъ ся трохи, пригадавъ собѣ, що єще осталась четверта сторона: пôднявъ Господа и пустивъ ся зъ нимъ дъ водѣ, але и тымъ разомъ не мôгъ дôстати ся до воды.

Тогдѣ діяволъ збудивъ Господа и каже: „Вставай, Господе, благословити землю! Онъ бачь, якъ выросла земля за той часъ, якъ мы спали!“ — „Коли ты носивъ мене на чотыри стороны свѣта, щобы мене кинути у воду, то ты зробивъ хрестъ, и я вже поблагословивъ землю,“ сказавъ Богъ Отець. Тогдѣ діяволъ зъ досады лишивъ Господа и пôшовъ геть далеко. Коли Богъ оставъ ся самъ, а земля выросла така, що сонце не могло ѣѣ цѣлои освѣтити: тогдѣ подувомъ своимъ сотворивъ ангелôвъ и пôславъ ангела-воина глядати діявола, щобы єго запытати, що треба робити, щобы земля перестала рости.

Въ той часъ діяволъ сотворивъ було козу. И коли мавъ ити передъ Господа, осѣдлавъ козу и зануздавъ ѣѣ гичкою. Онъ бачь, чому козы и доси мають бороду. Ангелы якъ побачили діявола на цапѣ, смѣялись зъ него; а ôнъ розсердивсь та завернувъ ся. Тогдѣ Богъ сотворивъ пчолу и сказавъ: „Лети жино, сядь діяволови на плече, слухай, що ôнъ буде говорити и опôсля вертай та розкажи менѣ.“

Пчола полетѣла и сѣла діяволови на плече; ажь ôнъ каже: „Е! Якій же Богъ дурный! Ôнъ не знає взяти палицю, зробити нею знакъ хреста на чотыри стороны та сказати: стань, земле! Та пытаєсь, якимъ бы се способомъ зробити.“ Почувши се, пчола забренѣла и знялась зъ єго плеча. Діяволъ обернувъ ся, побачивъ ѣѣ и кинувсь за нею.

Пчола прилетѣла до Господа и розказала, що говоривъ діяволъ. Господь зробивъ такъ, и земля перестала рости. Тогдѣ сказавъ до пчолы: „Нѣчо на свѣгѣ не буде солодше твого меду!“

Ôдтакъ зробивъ Богъ зъ болота людей, и люде дуже розмножились на земли. Коли почали умирати, прикликавъ Господь діявола и вôзвавъ єго жити разомъ. Діяволъ раявъ таку угоду: щобъ люде живій належали до Бога, а умершій до нього. Господь приставъ на те; а щобы люде не умирали за скоро, то давъ имъ 200 до 300 лѣтъ житя.

Геть згодомъ коли Господь помѣркувавъ ся, що умершихъ стало далеко бôльше нѣжь живыхъ и що діяволъ має бôльше людей, нѣжь ôнъ: тогдѣ задумавъ зôрвати угоду, але не знавъ якъ. Пытавъ за те деякихъ зъ людей, якъ Авраама, Мойсея и Іосифа; пытавъ такожь ангелôвъ; але нѣхто не годенъ бувъ сказати, якъ бы зôрвати угоду. Хотѣли поспытати діявола; и одного дня оденъ зъ людей Божихъ пытає: „Вы зробили зъ Богомъ угоду, щобы живій люде належали до Бога а умершій до тебе: чи мôгъ бы Богъ зôрвати ту угоду?“ — На те каже діяволъ: „Нѣ! Богъ самъ не може; але мôгъ бы єго сынъ, коли-бъ народивъ ся єму сынъ зъ єго духу, а не такъ, якъ родять ся иншій люде.“

Коли се выявлено Богу, ставъ ôнъ роздумувати: „Якъ може менѣ народити ся сынъ зъ мого духу, на земли передъ всѣмъ свѣтомъ?“ Думавъ-думавъ, и не мôгъ нѣчого выдумати. Отже самъ пытає діявола: „Що менѣ дѣяти, щобъ менѣ народивъ ся сынъ зъ самого тôльки духу мого?“ — „Се-жь дуже легко, — ôдказуєе діяволъ: Возьми василькy, зроби зъ него китичку, сховай за пазуху и переспи зъ нею одну нôчь, заєдно думаючи, що хочешь, щобы народивъ ся

того, якъ мы не повинній говорити та писати, то выйшовъ бы ôнъ завбôльшки чи не такій, якъ и той, де списаній нашій щирій рôднй слова и выразы; мабуть и украиньскій письменники дали-бъ тодѣ до того словаря свою пайку, хочь певно меншу нѣжь галицкій. Тутъ хочемо тôльки зазначити, що зъ такими докорами, якъ той: „те а се не по нашому, а зъ польска чи зъ російска“ треба бути дуже осторожнымъ. — *Прим. Ред.*

тобѣ сынъ зъ самого тôлько духу Божого. Опôсля коли встанешь, пôшли китичку побожнôй и непорочнôй Маріи, сестрѣ Іордана, щобы ѣѣ понюхала; и она почуєсь матѣрю.“

И зробивъ Господь такъ, якъ радивъ діяволъ, и пôславъ архангела Гаврíила зъ квѣткою до непорочнои Маріѣ; а сей сказавъ: „Я приношу тобѣ гостинця ôдъ Господа, квѣтку зъ хорошого зѣля; понюхай, якъ оно гарно пахне.“ Она взяла зѣлє и понюхала. Въ два чи три дни опôсля почулась Марія матѣрю.

Разъ выбрала ся Марія зъ братомъ Іорданомъ до церкви. А коли вже наближали ся до церкви, прийшло єму на гадку, що люде будуть смѣяти ся зъ него, коли ôнъ прийде зъ сестрою, котра єще дѣвчиною а вже не сама. Отъ и каже ôнъ до неи: „Погоди трошки тутъ, сестро; я верну домôвъ а опôсля прийду назадъ сюды.“ Ôнъ вернувъ домôвъ, осѣдлавъ коня, взявъ спису, а коли приѣхавъ назадъ до сестры Маріѣ, устромивъ ѣй спису въ груди. Она хопила спису рукою, вытягнула ѣѣ зъ грудей и каже: „Погоди, брате, нехай обôтру тобѣ твою спису, щобы люде не выноватили тебе, що ты ударивъ мене нею,“ — и полою своєи одежи обтерла кровь.

Іорданъ утѣкъ тогдѣ. А раною Маріѣ, що зробивъ ѣй братъ въ груди, прийшовъ на свѣтъ Исусъ Христосъ зъ духу Божого; а Марія остала дѣвою. Коли Богъ довѣдавъ ся, що народивъ ся Исусъ Христосъ, то запорядивъ, щобы трицять три лѣтъ ждати до єго хресту.

Іорданъ утѣкъ було въ далекій край; а згодомъ опôсля якъ довѣдавъ ся ôдъ людей, яке чудо Боже зôйшло на єго сестру Марію, ôнъ вернувъ домôвъ и благавъ ѣѣ, щобы єму выбачила. А она каже: „Коли ты признаєшь ся до грѣху, то ôдотни собѣ руку, котра мене ударила, а я тобѣ выбачу.“ И ôнъ ôдтявъ собѣ руку и за те ставъ святымъ.

Исусъ Христосъ занявъ мѣсце Бога и каже до діявола: „Я заберу умершихъ людей, щобы всѣ були мои.“ — На то ôдказує діяволъ: „А якъ же ты хочешь ихъ забрати, коли я зъ твоимъ отцемъ зробивъ угоду, що живи будутъ єго, а умерши мои?“ — „Ты зробивъ угоду зъ моимъ отцемъ, але не зô мною,“ сказавъ Исусъ. На те діяволъ не мавъ що сказати: ôнъ самъ пôймавъ ся. И такъ дружба мѣжь Богомъ и діяволомъ зôрвала ся цѣлкомъ, дружба, що перетревала 80.000 лѣтъ ôдъ сотворенія свѣта ажь до рôздва Исуса Христа.

Коли Исусъ Христосъ ôдобравъ умерлыхъ діяволови, сей пôдмовивъ жидôвъ, щобы не вѣрили въ него. Жиды услухали діявола и задумали убити Христа. А коли не могли єго знайти черезъ те, бо єго не знали, то пôдмовили одного зъ єго слугъ, Юду, щобъ продавъ єго. Юда й каже имъ: „Прийдѣть на те мѣсце, що и я, де буде такожь Исусъ. Я буду пити вино и чаркою торкну ся зъ ни[illegible] и зъ апостолами. Коли прийде черга торкнути ся зъ Ис[illegible]омъ, то я закашляю и оберну [illegible] до васъ: по тôмъ вы пôзнасьте, що се Христосъ, увô[illegible]дете и пôймаєте єго“. Юда зрадивъ Христа, але знавъ, що ôнъ воскресне; и длятого пôшовъ та повѣсивъ ся, щобы ôдкупити умерлыхъ зъ аду, щобы ôдкупивъ такожь и єго. Але поки Юда повѣсивъ ся и пôшовъ до аду, Христосъ тымъ часомъ вже воскресъ и ôдкупивъ умерлыхъ. И такъ Юда пропôзнивъ ся и лишивъ ся въ адѣ.

(Дальше буде).

Причинокъ до біографіѣ Тараса Шевченка.

На 50 стор. у „[illegible]ѣ“ 1888 р. въ „Истории литературы рускои“ сказано, що Тарасъ Шевченко кн. Репниной присвятивъ стихотвôръ „До сестры“. [illegible]е ось що про се пише сама кн. В. Н. Репнина въ листѣ до ред[illegible]ора „Русского Архива“ (пишу въ перекладѣ): Стихотвôръ „До сестры“ не менѣ присвяченый, и написавъ єго Шевченко, а одна знайома менѣ до своєи молодшои сестры. Мы не гуляли въ брата та сестру[1]), якъ [illegible]же кн. [illegible]ській („Еще шепотка на могилу Шевченка [illegible]р. 1885 [illegible] сама проста и простыхъ люблю. Шевчен[illegible]всѣ любили. Вперше почула я про єго тяжке ж[illegible]А. В. Капніста, котрый и познакомивъ насъ зъ Шев[illegible]и Шевченка арестовано, я яко мога хотѣла [illegible] се менѣ не вдало ся. Мен[illegible]е можна бу[illegible]ть до єго писати, бо я получила грôзную пересторогу [illegible] гр. А. Ф. Орлова. Якъ воцаривъ ся Александеръ Николаєвичь, то вже тодѣ черезъ гр. Толстого вернули Шевченка у Росію. Я бачила Шевченка двѣчи, якъ ôнъ переѣжжавъ черезъ Москву у Петербургъ; але мы бôльше не переписувались („Русскій Архивъ“ 1887 р. Ч. 6. стор. 258. „Къ біографіи поэта Шевченка“). *Р. Р.*

[1]) У подлиннику тежь подчеркнуто.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Зеркало, письмо гумористичне пôдъ редакцією Волод. Левицкого. — Ч. 1. выйшло д. 14. (н. ст.) с. м. Ч. 2. зъ д. 26. с. м. сконфисковано.

Нашъ законъ громадскій або якй мы маємъ права и повинности въ громадѣ. Написавъ дръ Кость Левицкій. У Львовѣ. 1889. Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. (Книжочка за мѣсяцѣ сѣчень, лютый и мартъ 1889). Мала 8-ка, стор. 122, цѣна 30 кр.

На сѣмъ мѣсци заявляємо зъ жалемъ, що товариство „Просвѣта“ не дбає присылати свои выданя нашôй редакціи хочь бы лишь на показъ, хочь редакторъ „Зорѣ“ є членомъ товариства. Черезъ те мы вже кôлька книжочокъ „Просвѣты“ не записали мѣжь новинами книгарскими.

Право пропинаціи въ Галичинѣ. Написавъ дръ Евгеній Олесницкій Накладомъ автора. Львôвъ. 1889. Передрукъ зъ „Дѣла 1888“. 8-ка, стор. 158, цѣна 50 кр.

„До бою!“ Хоръ мужескій зъ фортепяномъ о. П. Бажаньского. Коштує безъ пересылки 20 кр.

На запытаня Украинцѣвъ ôдповѣдаємо отсимъ, що заходомъ Выдавництва „Библіотеки музикальной“ выйшовъ отсе 12. выпускъ, кождый по 20 кр. Небавомъ має выйти 13. вып. и буде мѣстити въ собѣ два соля (зъ фортепяномъ) М. Лисенка „Вечѣръ“ и „Милованка“; а въ 14. выпуску буде мужескій хоръ Г. Топольницкого „Три шляхи“. Замовляти можна у К. Студиньского, богослова II. року у Львовѣ, ул. Коперника ч. 36.

Библіотека для молодѣжи. Редакторъ Омелянъ Поповичь. Рочн IV. Книжочка 8., стор. 113—128. — Книжочка 9., стор. 129—145, 8о. (Выданя „Рускои Бесѣды“ въ Чернôвцяхъ. Ч. 68, 69). — Книжочка 10., стор. 145—160. Зъ портретами Мик. Костомарова и Степ. Руданьского. — Печатня Г. Чоппа въ Чернôвцяхъ. 1888.

Правда Випуск IV. Том II. За місяць сїчень 1889. Видає і за редакцію відповідає Іван Стронський.

Зміст: I. Вступні статтї: а) з новим роком; б) памяті померших в сїчнї письменників руських; в) латинські букви в мові руській; г) здоровє і смертність в Европі; д) зайві гроші в державній скарбницї З'єднаних держав Півн. Америки; е) Нїмецька кольонїзація в Африцї і Занзібар (стор. 217—233). — II. Казка про Правду і Кривду. Мирного (233—254). — III. Устрій Швецїї та Норвегїї (254—263). — IV. Украïнцї замучені в острозї Соловецького Монастиря (263—268). — V. Ковалї, поезія В (268). — VI. Переполох над сьвіжою могилою Шевченка. Білика (268—274). — VII. Степан Качала і єго дїяльність (275—282. — VIII. До історії украïнсько-руського письменства. Споминки про Федора Заревича. Тита Реваковича (282—287). — IX. Сучасна хроніка галицько-руська (288—293). — X. Листы Ю. Федьковича, В. Барвінського і Ф. Заревича (293—296).

Галицко-рускои библіографіи XIX. столѣтія, Ив. Ем. Левицкого, выйшовъ выпускъ семый, остатный першого тому (1801—1860), зъ вступнымъ словомъ до I-го тому.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІѢ.

Нашихъ Вп. Передплатникôвъ просимо о скоре надсыланє передплатъ, а довжникôвъ о выровнанє залеглостей.

Торôчныхъ нашихъ Вп. Передплатникôвъ, котрй не звернули намъ числа 1-ого с. р., вписуємо въ листу сегорôчныхъ передплатникôвъ.

Неотриманй числа просимо реклямовати заразъ; пôзнѣйшихъ реклямацій увзгляднияти дуже часто не можемо зъ причины, що друкуємо мало що бôльше примѣрникôвъ „Зорѣ“, якъ выносить число передплатникôвъ.

Зъ торôчного (1888) рôчника суть єще деякй числа (8 и 9 цѣлкомъ вычерпане); тожь кому бракують якй до комплету, просимо вскорѣ зареклямовати, бо небавомъ позосталй числа знищать ся, якъ непридатнй.

„Зорю“ зъ року 1887 и 1888 можь єще по цѣнѣ 5 зр. за рôчникъ дôстати.

Ôдповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Въ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Лютого 1889. **Число 3.**

Выходить два разы на мѣсяць. кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Козача помста.

Оповѣданнѧ И. Снôлки.

I.

Кôнчались Рôздвянй святки. Люде провожали ихъ горѣлкою, пивомъ, ковбасами, млинцями, то що. Ходили одинъ до другого: ѣли, пили, балакали, згадували, якъ було позаторôкъ на сй святки; старй згадували свою молодôсть, а молодй на складчинѣ або на вечерницяхъ спѣвали, танцювали, жартували другъ зъ дружкою. Усѣ веселились, гуляли.

Гуляли и Запорожцѣ въ своѣй Сѣчи на Чортомлыку; — такъ звавъ ся той зашокъ землѣ, де стоявъ запорожскій городъ Сѣчь. Сьогодня останній день святъ, и козаки щиро выпроважаюгь ёго: мало що не зъ самого ранку пють, танцюють, спѣвають, лають ся и навѣть бють ся. Вже було о пôвночи, якъ останнй, щось мурликаючи, вертали ся одъ жида-шинкаря до своихъ хатъ чи, якъ ихъ тамъ звали, курѣнѣвъ. Незабаромъ и сихъ не стало чути. На дворѣ запанувала тиша. Молодикъ, що недавно народивъ ся, давно вже сховавъ ся. По небу ходили розôрванй хмарки, шукаючи собѣ пристановища. Заблыщить зôрка, друга, третя, и одъ разу погаснуть, сховавшись за хмары. Ось вже и другй пѣвнѣ проспѣвали. Усѣ сплять; сплять и вартовй козаки, що стерегли Сѣчи. По курѣняхъ чути, якъ хропуть та высвистують носами. Иншій щось забормоче, перевернеть ся, и зновъ захропе; другій припрохуе выпити, а хто лае свого товарища або отамана. А трохи згодомъ зновъ чути тôльки харчання та свисняву... Сплять козаки, нѣчого не чують!...

Не чують они, що до Сѣчи по Днѣпру котить ся якійсь тихій, невыразный гукъ; що-далѣ гукъ стае близче й чутнѣйше. Ось чути вже, якъ скрипить снѣгъ; ось зъявились вже якйсь постатѣ и все дужче та дужче вызначують ся. Теперь можна вже впôзнати... Стрѣвай,... та се либонь вôйско! Ще й кôнне!... Тôльки-жь чие? Ôдкиля?...

Справдѣ се було вôйско, тôльки вороже. У кождого голова була замотана бѣлымъ рушникомъ; такій же бѣлый каптанъ, общитый увесь золотомъ та срѣбломъ; ятаганы чи кинджалы та шаблѣ такъ и сьяли своею золотою та срѣбною оправою. Пышно узброене було вôйско! Тôльки що се за вороги? Ôдкиля они узялись?... Се були яничары, саме найкраще, найсмѣлѣйше вôйско турецкого султана. Яничары ишли укупѣ зъ Татарами, бо султанъ звелѣвъ имъ знести запорожску Сѣчь, щобъ одъ неи и слѣду не зосталось. Татары знали, що се краще зробити зимою объ Рôздвяныхъ святкахъ: тодѣ не треба буде имъ переплывати Днѣпро и иншй рѣки, та й Запорожцѣ гулятимуть; сторожа, вартовй козаки тежь лизатимуть горѣлочку, значить, легше буде пôдôйти до Сѣчи. И справдѣ Татары не помылились: вже яничары пôдъ самою Сѣчею, а нѣкого не чути. Сплять братчики, сплять вартовй; а вороги вже биля ихъ. Ось яничары кинулись на сплячихъ вартовыхъ, позабивали имъ роты, — тй и не писнули, — и перевязали ихъ верьовками. Тихо увôйшли они въ Сѣчь и опинились на великому майданѣ, де стояла невеличка деревяна церковця; недалеко одъ неи паланка, чи хата, де живъ кошовый, самый найстаршій отаманъ; обôкъ кошового живъ пôпъ. По другій же бôкъ стояло одна по-биля однѣи кôлько хатъ чи курѣнѣвъ: тутъ жили Запорожцѣ. У кождому курѣнѣ бувъ свôй отаманъ та кухарь, що варивъ обѣдъ на всѣхъ козакôвъ изъ свого курѣня.

Усѣ курѣнѣ, уся Сѣчь обôснула; не спавъ тôльки козакъ Якимъ Швець. Ôнъ було й лѣгъ, та не мôгъ заснути: вже ôнъ кôлька разôвъ повертавъ ся зъ одного боку на другій; такъ нѣ, не спить ся. Ôнъ бувъ тверезый, бо не пивъ горѣлки.

— Осе, бѣсъ ёго батькови! Усѣ хропуть, а ты крутишь ся, мовь та муха въ окропѣ. И що-бъ оно значило? Не спить ся та й годѣ!... Устану-жь я, та хочь чоботы полатаю; може швидче сонъ набѣжить...

Засвѣтивъ Якимъ свѣтло, вытягъ зъ пôдъ лавы чоботы, доставъ усѣ шевськй причандалы и хотѣвъ бувъ сѣдати на колодку, а далѣ:

— Нѣ, стрѣвай! Ще не все, — промовивъ ôнъ и выйшовъ у [illegible]ни.

— Дивись! Отже ще й не найдеш! — казавъ Якимъ, шукаючи дл[illegible]обота колодку: — И куды ѣѣ засторчили!...

Щобъ виднѣйшь було, ôнъ одчинивъ дверѣ.

— Що се, мана чи що? Ввижаеть ся?... Такъ я-жь горѣлки не пивъ, — дивувавъ ся Якимъ, побачивши на майданѣ вороже вôйско. — Нѣ, се не мана, се нашй вороги-яничары! — промовивъ ôнъ самъ до себе и, тихо зачинивши дверѣ, ускочивъ у курѣнь, схопивъ рушницю и стрельнувъ у невеличке ôконце.

— Якого ты чёрта ёвого батька товчешь ся? — лаялись сонні козаки.

Не звернувши уваги на лайку Якимъ скрикнувъ:

— Хлопцѣ! У насъ яничары! Швидче за рушницѣ!...

Кôльки чоловѣкъ схопилось, останнй не вѣрили.

— [illegible] дурный. [illegible] тобѣ ввижаеть ся; ты ще не проспа[illegible] — бурчавъ хтось.

— [illegible]то ёму увô снѣ, — озвавъ ся другій.

— [illegible]нѣ! — передражнивъ Швець свого товарища. — [illegible]подивись, що робить ся на майданѣ: увесь, якъ е, [illegible]тый бузувѣрами.

Проте-жь тй, що посхоплювались, побачивши справжнѣхъ яничарѣвъ, почали й собѣ стрѣляти. Курѣнный тежь схопивъ ся.

— Швидче, швидче, хлопцѣ! — гукавъ ôнъ на тыхъ, що лежали.

Почувши грôмотняву та отаманôвъ голосъ, и они пôдхопились. Що-далѣ, грôмъ одъ рушниць все дужчавъ: зъ другихъ курѣнѣвъ тежь стрѣляли. По всѣй Сѣчи забалакали рушницѣ. та засвистѣли козацкй кулѣ: яничары, обливаючись кровю, падали зъ коней на снѣгъ; конѣ тежь падали и придушували бисурменôвъ.

Запорожцѣ поки що стрѣляли зъ курѣнѣвъ. Ажь ось на дворѣ залунавъ голосъ кошового Сѣрка:

— Хлопцѣ, до зброѣ! На улицю!

И повалило зъ курѣнѣвъ, мовь зъ уликôвъ роѣ, усе козацтво, чѣпляючи на швидку до пояса шаблѣ та пистолѣ и штовхаючи одинъ одного.

— Ставай у лаву! У лаву ставай! — порядкувавъ своимъ дужимъ голосомъ Сѣрко.

Козаки рôвнялись.

— За шаблѣ! Узручь! — ще разъ гукнувъ кошовый и кинувъ ся попередъ усѣхъ на яничарôвъ.

Запорожцѣ такъ и навалились стѣною на вороговъ. Забряжчали козацкй шаблѣ, задзвенѣли турецкй ятаганы та шашки; крикъ вмираючихъ та иржання коней; зъ усього сього зробивъ ся одинъ гукъ. А снѣгъ все дужче та дужче червонѣвъ. Козаки, що-далѣ, то все лютѣйше рубали ся. Въ иншихъ ламали ся шаблѣ, а они выхоплювали у своихъ ворогôвъ и ихними шаблями сѣкли ихъ же самыхъ.

— Усѣ поляжемо, а не дамо невѣрѣ знущатись надъ нами! — гукавъ кошовый: — Бийте ихъ! Крышѣть поганыхъ!

И козаки крышили, страшно крышили! Они знали, що имъ треба вмерти а обратувати свою рôдну „Сѣчьмати“. Кровь такъ и лилась рѣчками; въ иншихъ мѣсцяхъ стояли цѣлй крôвавй озера. Купы ворожихъ трупôвъ выростали передъ козаками. Вже бôльше половины яничарôвъ спочивають на мягкôй бѣлôй постелѣ; останнй посунулись назадъ.

— Ну, соколята мои, стѣною, стѣною навалѣть! — заохочувавъ Сѣрко козакôвъ.

Щиро слухають братчики свого батька кошового: ще дужче напинають они яничарôвъ и кождои хвилины поменшують ворожй силы.

— Ще, ще додайте, голубята мои! — додаѥ кошовый.

И котють ся турецкй головы, щось белькочучи; падаѥ безголове тѣло до долу, одъ разу застигаючи на холодѣ. А живй все подають ся назадъ, близче до выходу. Ихъ зосталось зовсѣмъ вже трохи. Ось они повернули своихъ коней и тѣкають геть изъ Сѣчи, сподѣваючись знайти биля неи Татаръ. А сихъ давно вже й слѣдъ простигъ. Самымъ же яничарамъ вже не пôдъ силу було битись зъ козаками, и они незабаромъ тѣкали, що ѳ духу, геть одъ Сѣчи, проклинаючи своихъ одновѣрцѣвъ Татаръ.

II.

— Ну, й молодцѣ! Сѣкли мовь ту капусту! Ба, якй купы понавертали! — обернувъ ся Сѣрко до козакôвъ, якъ скôнчили баталію.

— Та й они, клятй бисурмены, били ся завзято! — хтось обôзвавъ ся изъ козакôвъ.

— Та вже-жь треба битись, якъ нѣкуды податись, — одказавъ кошовый.

— Атожь! Знають, що все одно не помилують ихъ, — додавали другй.

— Та оно й нашихъ чимало скосили клятй нехристы, — промовивъ хтось изъ сѣчовикôвъ.

— Ну, а курѣннй всѣ живй? — пытавъ кошовый.

— Нѣ, трьохъ убито: Коржа, Бѣлого и Калюжного, — одказали козаки.

— А нашому руку счесали, — озвались другй: — такъ по локоть и одтяли... Ну, вже-жь и рубавъ ся ôнъ!...

— Заразъ треба буде пораненыхъ пôдносити по своихъ курѣняхъ, поперевязувати выразки, то що, — порядкувавъ кошовый: — А тодѣ можна й молебень одправити своѣй оборонительцѣ святôй Покровѣ та заразомъ и панахиду по своихъ, — хай имъ царство небесне! — промовивъ ôнъ перехрестившись.

Козаки заходились переносити своихъ понѣвеченыхъ товаришôвъ.

— Дивись, и Пôдкопай убитый! — дивувавъ ся хтось изъ козакôвъ. А вже-жь и бивъ ся завзято: мабуть бôльшь десятка скосивъ ворогôвъ.

— Еге! — додавъ другій: — У ёго поломалась було шабля, такъ ôнъ выхопивъ у Турка та давай ще нею чистити. Ажь и та перегорѣла, такъ ôнъ третю доставъ.

— А Ведмѣдь, ба якъ схопивъ нехриста за глотку, у того ажь очи рогомъ вылѣзли.

— Оттакъ! Хиба-жь таки подоба Запорожцеви пôдъ бисурменомъ лежати? — промовивъ одинъ изъ козакôвъ и вытягъ зъ пôдъ убитого яничара дуже пораненого товариша.

— Що се ты, Макухо, такъ рано упивъ ся! — чути було у другому мѣсцѣ.

— Се одъ бисурменьскои крови, — ледве-ледве промовивъ той, дуже поточившись.

У ёго уся голова и лѣва рука були порубанй: кровь зъ ихъ такъ и точилась.

— Е, нѣ! Мабуть, козаче, самъ не дôйдешь! — казали козаки и однесли ёго до курѣня.

— А ось дивись, якъ роззявивъ свою вершу и очи вытрѣщивъ, мовь зъѣсти хоче! Се мабуть ихній отаманъ, бо и каптанъ и зброя у золотѣ.

— А ось ще живый... белькоче!... Що, собача вѣро, погуляли на козацкому святѣ?... Згинь же ты, поганый! — и сѣчовикъ одъ разу одтявъ ёму шаблею голову.

Такъ, одшукуючи своихъ, витали козаки бисурменôвъ и нѣ жадного зъ ихъ не зоставили живого. А тутъ ударили у дзвôнъ, и сѣчовики цѣлыми купами потяглись до церкви. На всѣхъ одежа и зброя були закрôвавленй. Иншй, не потураючи на свои выразки, ишли до церкви. У иншого кровь такъ и лѣть ся зъ головы, заливаѥ обличча, каптанъ, зброю; а ôнъ иде молити ся. У другого зъ руки капаѥ кровь; у того увесь видъ нахрещеный крôвавыми смужками; у якого чобôтъ просѣченый, а ôдтиля по тихеньку бѣжить кровь.

Проте-жь, хто тôльки мôгъ, коженъ ишовъ до Божого дому и, забувши про свои выразки, щиро моливъ ся и дякувавъ св. Покровѣ, що она спасла одъ невѣрныхъ рôдну козацку матѣрь Сѣчь.

Скôнчивъ ся молебень: зновъ ударили у дзвôнъ, разъ и въ друге и въ трете; тôльки се по мертвому. Зъ церкви нѣхто не выходивъ, бо заразъ пôсля молебня зачалась правити ся панахида. Козаки, хто мôгъ, поставали на вколѣшки и щиро молили ся за вбитыхъ своихъ

товаришôвъ. Ажь ось скôнчилась и панахида. Пôпъ почавъ казання про те, якъ велику шану заробили тî, що вмерли одъ ворожои шаблѣ за свою неньку.

— На майданъ! — промовивъ кошовый, якъ тôльки скôнчивъ пôпъ.

Усѣ повыходили на просторе мѣсце и дожидали, що казатиме кошовый.

— Теперь, хлопцѣ, пôзный часъ; хождому хочеть ся ѣсти; треба, значить, пособѣдати: а тодѣ приймайтесь усѣ гуртомъ копати яму для своихъ; не годувати-жь козацкимъ тѣломъ хиже птаство та звѣря! А зъ Шкуриньского та Канѣвского курѣня хай заразъ пôсля обѣду прийдуть до моєи паланки по пôвъ сотнѣ кôнныхъ узброеныхъ козакôвъ: я зъ ими поѣду на дослѣды, чи справдѣ Татары вернули ся до дому. Може они денебудь тутъ блукають або рабують нашихъ селянъ. Ну, идѣть обѣдати!

— А зъ побитыми бисурменами якъ же бути? — спытавъ хтось изъ курѣнныхъ отаманôвъ.

— Вже-жь не правити по ихъ панахиду та не ховати у яму! — одказавъ Сѣрко: — Малый Днѣпро, чи що? Хочь бы въ десятеро бôльшь набили, то й то-бъ на всѣхъ стало мѣсця.

Козаки розôйшли ся по курѣняхъ. Пôсля обѣду кошовый изъ сотнею козакôвъ подавъ ся изъ Сѣчи выслѣжувати Татаръ; а тî, що зоставались дома, заходились копати яму. Копали на всѣхъ убитыхъ козакôвъ одну велику яму. Земля була мерзла, тверда; проте-жь кôлькасотъ чоловѣкъ копали почередно. Надъ вечеръ яма була готова. Позносили у ню убитыхъ братчикôвъ и закидали землею не одну сотню козацкихъ трупôвъ.

— Ну, а бисурменôвъ завтра почнемо ховати, а то вже вечеръ, — казали козаки, вертаючись до своихъ курѣнѣвъ, де пôсля такои важкои працѣ дожидала ихъ гаряча вечеря.

На другій день козаки зъ сокирами та ломами пôшли на Днѣпро рубати ополонки.

— За сими клятыми бузувѣрами и спокою нема: учора ихъ частували, а сьогодня ще постѣль стели! — жартували козаки, рубаючи ополонки.

— Ще й завтра, а може й пôсля завтрього доведеть ся ихъ тягати, бо за день не переносишь такои силы. Онъ кошовый казавъ, що тысячь тринацять зъ хвостикомъ насѣкли.

Нарубали ополонкôвъ и заходили ся купати у ихъ побитыхъ ворогôвъ.

— Отъ коли, хлопцѣ, и раки молебень одправлять! — жартували сѣчовики, кидаючи въ ополонки яничарѣвъ.

— Атожь! Се имъ мясницѣ пôдôйшли, — додавали другî.

А въ другому мѣсцѣ двоє козакôвъ, розколыхавши здоровенного Турка, одъ разу жбурнули ёго въ ополонку, приказуючи:

— Иди къ нечистому; ôнъ тамъ тебе давно жде.

Два днѣ годували Запорожцѣ ракôвъ бисурменами.

У вечерѣ на другій день вернувъ ся изъ дослѣдôвъ и кошовый, и звѣстивъ козакôвъ, що Татары подались до дому, не зробивши нѣкому нѣякои шкоды.

III.

Минуло кôльки день; була недѣля. Заразъ якъ тôльки скôнчили службу, козаки повыходили зъ церкви. Они гули мовь чмелѣ, розказуючи про недавню баталію; згадували про своихъ похованыхъ братчикôвъ; смѣялись изъ Туркôвъ, що кидали въ Днѣпро.

— Та що се, хлопцѣ, кошовый и доси не ставить могоричу? — казали однî.

— Ôнъ мабуть зновъ сподѣваєть ся бисурменôвъ, такъ щобъ уже заразомъ, — смѣялись иншî.

Ажь ось на майданѣ довбышь ударивъ въ литавры, закликаючи козакôвъ на раду. Литаврами звались у козакôвъ двѣ срѣбнî або чавуннî тарѣлки, зъ держаками, щобъ краще держати въ рукахъ; а довбышь — той чоловѣкъ, що берѣгъ у себе литавры и скликавъ козакôвъ на раду.

— На що се збирають? — пытали однî.

— Хто зна: мы й самî не знаємо, — одказували другî.

— Дурнѣ! И того не знають! Кошовый заразъ подякує намъ за тыхъ поганыхъ бузувѣрôвъ и звелить выкотити сорокъ куфъ горѣлки, — жартувавъ одинъ.

— Дивись, обôпєшь ся! — казали ёму товаришѣ.

— Е, душа мѣру зна; якъ належить ся, то й „годѣ“ скаже.

Козакôвъ на майданѣ все побôльшувалось: чути було гомôнъ, смѣхъ, жарты.

— Та годѣ тобѣ, а то тарѣлки къ нечистôй матери ще побєшь, — промовивъ одинъ изъ найблизчихъ до довбыша козакôвъ.

— Та й справдѣ, якъ щиро узявъ ся! Намъ не позакладало, — додавъ другій.

— На що се раду збирають? — спытавъ у довбыша третій.

— Не знаю.

— А хиба ты коли знавъ! Ты и вмрешь, то не знатимешь, — смѣявъ ся першій.

— Та ты розумный, що й носа не вмѣешь собѣ утерти, — сердивъ ся довбышь.

— Не тôльки собѣ, а й тобѣ, коли хочешь, утру, — змагавъ ся той.

— Та оно видко, що ты майстеръ на печеный хлѣбъ, — закôнчивъ довбышь и, одвернувшись, мовь назнарошне ще дужче почавъ бити въ литавры.

Вже увесь майданъ укрытый бувъ старыми й молодыми Запорожцями и червонѣвъ одъ козацкои одяги, мовь та калина въ осени. Купами стояли сѣчовики и, розмахуючи рукавами червоныхъ кунтушôвъ (верхня козацка одяга), пытали одинъ у другого, на вô-що се ихъ скликають. Побиля старыхъ горнули ся й молодî, прислухаючись, про вô-що балакають „бувальцѣ“. Луна усю козачу розмову, увесь смѣхъ та жарты относила геть далеко-далеко по Днѣпру.

Ажь ось изъ паланки выйшовъ кошовый и потягъ ся на середину майдана. Ôнъ бувъ у празникôвôй одежи: каптанъ на ёму зъ тонкого бѣлого сукна, обшитый золотомъ и пôдперѣзаный золотымъ поясомъ. По обидва боки за поясомъ заткнутî були два пистолѣ у срѣбнôй оправѣ; на лѣвому боцѣ висѣла коротка шабля, тежь у срѣбныхъ похвахъ. Поверхъ каптана бувъ ще тонкого червоного сукна кунтушь, тежь обшитый золотомъ. На головѣ высока зъ бобровою околицею и бѣлымъ шовковымъ верхомъ шапка. Верхъ бувъ перехрещеный золотою вузенькою стяжкою.

Довбышь, побачивши кошового, переставъ бити въ литавры.

— Тихше! Заразъ кошовый казатиме, — спиняли однî другихъ.

*

— Цссс... чшшш... чути було зъ усюды.

Сѣрко, скинувши шапку, вклонивъ ся козакамъ и махнувъ рукою, щобъ замовкли.

Гомôнъ потроху ставъ тихшати: першь замовкли переднй, а далѣ й заднй. Козаки тежь, скинувши шапки, вклонились кошовому.

— Ну, дѣти мои! Скликавъ я васъ ось на яку пораду, — почавъ голосно кошовый, якъ усѣ замовкли: — Теперь я вже знаю, черезъ кого скоилось те лихо, що недавно трохи не задушило насъ. Усе се наробивъ ханъ, та гидка собака, що у очи лащить ся, а на думцѣ маѣ, якъ тебе грызонути або й зовсѣмъ проковтнути. Ôнъ пôдмовивъ султана, щобъ той прислявъ ёму на помôчь яничарôвъ, тодѣ ôнъ зруйнуѣ Сѣчь, що й слѣду ѣѣ не зостанеть ся. Султанъ повѣривъ и прислявъ сьому собацѣ пятнацять тысячь свого найкращого вôйска. Вы вже знаѣте, що зъ ихъ и двохъ тысячь не зосталось, а тыми нагодували въ Днѣпрѣ ракôвъ. Вы знаѣте, що ханъ, ся проклята лисиця, стоявъ изъ своими нехристами по за Сѣчею и, якъ тôльки побачивъ, що не переливки, заразъ подавъ ся изъ своѣю ордою до Криму.

Тутъ Сѣрко на хвилину спинивъ ся, а далѣ ще голоснѣйше почавъ:

— Не вже-жь осе ёму подарувати?... Що-жь тодѣ про насъ скажуть добрй люде! А тй, що оддали свои головы за Сѣчь... Та що й казати! И Богъ насъ забуде, якъ се мы такъ и кинемо. Нѣ, намъ треба оддячити, та такъ, щобъ ихнй дѣти и унуки памятали, щобъ не важились удруге приходити до насъ на Сѣчь у гостѣ. Перейдемо черезъ увесь Кримъ, погуляѣмо у ханьскôй столицѣ, та такъ погуляѣмо, щобъ самъ сатана засмѣявъ ся. Отъ якъ погуляѣмо!... Чи гараздъ кажу? — повернувъ ся кошовый до козакôвъ: — Чи згожуѣтесь, дѣти, на мою думку?

— Добре, батьку! — гукали козаки: — Вырѣзати кляту вѣру, щобъ и духъ ѣѣ не смердѣвъ!

— Атожь! Не мало они загубили христіяньскихъ душь! Не мало выпили людскои крови! — кричали иншй.

— Та й теперь кôльки тысячь нашихъ христіянъ конаютъ у ярмѣ, — почавъ було зновъ Сѣрко.

Проте-жь ёму вже не дали доказувати: счинивъ ся крикъ, галасъ; нѣчого не можна було розббрати. Въ иншихъ мѣсцяхъ чути було: — Усѣхъ до однѣсѣнького вырѣзати! И самый Кримъ спалити! — Далѣ козаки почали кидати вгору свои шапки; се вызначало, що они згожуютъ ся зъ кошовымъ.

Давши имъ накричатись, ôнъ зновъ махнувъ рукою, и зновъ усе стихло.

— Спасибô-жь вамъ, дѣти, що не зневажили свого старого батька и пристали на мою думку. Тôльки я думаю зробити нападъ не заразъ, а середъ лѣта, тодѣ, якъ Татары и не сподѣватимуть ся; а поки-що, оповѣщайте своихъ братчикôвъ, що живуть по хуторахъ та городахъ. Я звелю писарю написати до ихъ листы: зъ ими вы й пôдете. А теперь треба помянути тыхъ, що поховали.

И ôнъ звелѣвъ выкотити зъ вôйскового льоху кôльки куфъ горѣлки. Потôмъ наточивъ собѣ корякъ и, промовивши:

— Дай Боже такъ легко Татаръ бити, якъ горѣлку пити! — выпивъ усю до останку.

— Дай Боже! — казали курѣннй, що у слѣдъ за кошовымъ пôдходили до куфъ и хилили корякъ за корякомъ.

За ими почали пôдходити и простй.

— Царство небесне нашимъ братчикамъ! Хай имъ земля перомъ! — промовивъ, перехрестившись, одинъ Запорожець и выхиливъ повный корячокъ.

— Хай же имъ легенько икнеть ся! — казали другй.

— Та се й Силу либонь убито: очевидячки зостанеть ся вѣдро горѣлки, — беручись за корякъ, радѣвъ одинъ Запорожець.

— Малось було зостатись, та за такимъ дударемъ анѣ краплѣ не залишить ся, — одказавъ другій.

— Та оно й ты, хлопче, якъ допадешь ся, наче вôлъ до браги: хочь бы скôльки було, то высуслишь...

А въ другому мѣсцѣ чути було:

— Що вже за козакъ бувъ, такъ рѣдко й пошукати...

— Хто? — пытаѣ другій.

— Беркутъ, — одказуѣ той.

— Се правда! Справжній Запорожець! Чи бити чи пити чи потанцювати, на все бувъ мистюкъ...

— Та й мы-жь не Татары! — спиняли молодй.

— Е, далеко рябцеви до ясного сокола!

— Куды-жь пакъ не ясный сокôлъ! Надъ Беркута и въ свѣтѣ нема! — змагали ся тй.

— Та й нема таки...

Въ иншихъ мѣсцяхъ лунала вже весела пѣсня. А онъ зôбралась цѣла купа, а въ серединѣ пôдъ кобзу старый Запорожець зъ довгими сивыми вусами, зъ такою-жь на головѣ чуприною и зъ шапкою у руцѣ выбиваѣ козачка. ажь курява встаѣ.

Такъ гуляли козаки цѣлый тыждень. Минула друга недѣля, и сѣчовики зновъ узялись коженъ за своѣ дѣло: той латаѣ собѣ чоботы, другій ковалюѣ; иншій лагодить свôй каптанъ, що латка на латцѣ, той копирсаѣ шиломъ вуздечку; а иншій и такъ сидить, выгадуѣ усяку всячину. Такъ день за днемъ ишло життя на Сѣчи.

IV.

Минула зима. Прокинувъ ся старый Днѣпро и дуже голосно забалакавъ, скидаючи изъ себе зимову одягу-кригу, що нѣсъ геть у море. У полѣ зазеленѣло; дерева зацвѣли. Настала справжня весна. Козаки невеличкими купами розходились та розъѣздились изъ Сѣчи закликати своихъ товаришôвъ до вôйны. Сѣчь запустѣла: не чути було того гомону та реготу, що ранѣйшь лунавъ; нѣхто не выбиваѣ гопака або козачка, нѣкого и въ жида нема. Отже така тиша не довго панувала: мѣсяцѣвъ черезъ два козаки почали вертатись назадъ великими й малыми купами. Зъ кождымъ днемъ ихъ усе побôльшувалось. Зъ старыми прибували й молодй: де хто не бувъ, теперь вертавъ ся на Сѣчь. И зновъ залунавъ смѣхъ, жарты; чути було довгй оповѣдання. А козаки все прибували.

Ось пролинула вже и весна, настало лѣто. Кошовый звелѣвъ перелѣчити козакôвъ: налѣчили 15 тысячь.

— Ну, ще пôдождемо, — промовивъ ôнъ, — бо ще прибудуть.

И справдѣ козаки все прибували. Зновъ перелѣчили, и налѣчили вже 20 тысячь.

— Ну, теперь, дѣти мои, можна зъ Богомъ и рушати, — сказавъ кошовый.

Ôнъ вызначивъ день, коли выходити у похôдъ. Незабаромъ наставъ и той день. Козаки, одправивши напередъ молебень, рушили изъ Сѣчи, слухаючи старого кобзаря, що ишовъ обôкъ ихъ и спѣвавъ:

— Ой якъ крикне старый орелъ, що пôдъ хмары вѣть ся,
Гей загуло Запорожжа та до Сѣрка тнеть ся.
Ой не вѣтеръ въ полѣ граѥ, не орелъ лѣтаѥ,
Отожь Сѣрко зъ товариствомъ на Сѣчи гуляѥ.
Старый Сѣрко передъ стягомъ раду оглядаѥ,
Козаченькôвъ привитаѥ, стиха промовляѥ:
„Гей, молодцѣ-Запорожцѣ, Татарва лякаѥ!
„Не дрѣмайте, товаришѣ, бо въ руки злапаѥ.
„Збирайте ся до купоньки та сѣдлайте конѣ,
„Тіи конѣ вороніи, що ждуть на припонѣ!“
Загудѣло Запорожжа, якъ те чорне море,
Понесли ся козаченьки облавою въ поле...
Тожь не вѣтеръ въ полѣ граѥ, не орелъ вѣтаѥ,
Отожь Сѣрко зъ товариствомъ по степу лѣтаѥ.

— Добре, дѣду; гарно спѣваѥшь, спасибô тобѣ, — дякували старому кобзареви козаки.

— А хиба й не правда! Подивѣть ся, якъ пôдъ нимъ кôнь выграѥ, — промовивъ старый.

— Правда, дѣду, правда! Хай за сю пѣсню мы, якъ вернемось зъ Криму, тебе почастуѥмо, — казали другі.

— Хай же вамъ усе добре! Дай Боже, щобъ вы перебили усю Татарву и вернули ся на Сѣчь изъ славою, — напутивъ старый сѣчовикъ и повернувъ назадъ.

Щобъ Татары не дôзнали ся заранѣ про похôдъ и не звѣстили-бъ хана, Сѣрко переправивъ своѥ вôйско черезъ Днѣпро недалеко одъ Сѣчи и пôшовъ степомъ. Ôнъ повѣвъ козакôвъ не на Перекопъ, першій татарскій городъ, а въ лѣво, знаючи добре, що не стрѣне нѣ жадного татарского чабана. (Конець буде.)

ПѢСНЯ.

Сторочча минають,
Минаѥ година,
Въ нещастѣ й недолѣ
Вся Русь-Украина.
Ôдъ давна жили мы
У лютôй недолѣ;
Здавалось, не гляне
Намъ сонце нѣколи.
Але мы боролись
Зъ останньои силы
И кровю святою
Край рôдный зросили...
Гей, братя, изнову
За Русь-Украину
Свôй стягъ пôдôймайте,
Терпѣть до загину!

Крôвавая люта
Минула година,
Але-жь ще въ недолѣ
Вся Русь-Украина.
Мечѣ и гарматы
Покинули люде,
Хай праця святая
Намъ зброѥю буде!
Хай праця святая
Всѣ руки зъѥднаѥ
И зъ лиха й зъ недолѣ
Нашь край вызволяѥ!
Гей, братя, изнову
За Русь-Украину
Свôй стягъ пôдôймайте,
Терпѣть до загину.

Гей, братя, хто маѥ
Ще душу живую
И правду у серцѣ
Ще носить святую;
Хто зможе за правду
Життя все ôддати:
Той хай изгадаѥ
Заплакану Мати
И зъ другими вкупѣ
Стаѥ хай робити,
Народъ нашь ведучи
До долѣ й освѣты!
Гей, братя, изнову
За Русь-Украину
Свôй стягъ пôдôймайте,
Терпѣть до загину!

В. Чайченко.

До лиха та ще лихо.

Справедливе оповѣданѥ
Олександра Катренка.
(Дальше.)

Ось оно якъ було: Давно вже, ще за дѣдôвъ и прадѣдôвъ нашихъ памятку, але тодѣ, якъ земля була тонка, що пальцемъ колупнешь и воду пѣшь, живъ собѣ царь Давидъ. И у ѥго бувъ одинъ сынъ; якъ же ѥго звали, не згадаю: менѣ й казали, та забувъ; якесь чудне ймене, нѣ то московське, нѣ то нѣмецьке, нѣ то французьке, а може й ляцьке, тôльки не христіяньске. Такъ отой сынъ царевичь озьми й занедужай. Прийшовъ часъ обѣдати. Звуть и ѥго, а ôнъ ôдказуѥ, що не хоче, бо хорый. „Не навернусь — каже — до стравы“. Давидъ и раѥ своѣй жѣнцѣ: „Ты-бъ ѥму — каже — ôдослала чого легенького та солоденького, то може-бъ ôнъ и попоѣвъ. Якъ же таки чоловѣку та голодному бути“. Послухалась цариця и спекла два яблучка. Поклала на срѣбну тацу и велѣла ôднести до ѥго своѣй покоёвôй дѣвчинѣ. Була-жь ся дѣвчина красуня така, що нѣ у казцѣ сказати нѣ перомъ списати, якъ той мовлявъ. Якъ побачивъ таку кралю недужій, де та й хорôсть ѥго подѣлась: якъ рукою зняло, ôдъ разу подужавъ. Але оно-бъ и добре се такъ, якъ бы тôльки; та не гарно те, що выйшла ôдтиля наша красуня щось не то що невесела, але зъ плачемъ; и навѣть тужучи подалась прямѣсѣнько до царя Давида жалѣти ся ѥму на сына, що буцѣмъ чимсь ѣѣ ôнъ зобидивъ. Учувъ царь, але нѣчого робити; жалкуючи за сына, звелѣвъ мовчати и ѣй и всѣмъ, хто объ сему свѣдомый, щобъ ще бôльше нѣхто не дôзнавъ ся, а особливо, щобъ боронь Боже не дôйшло до судѣвъ; тî заразъ потягнуть судити. Але де тамъ сховати ся, коли вже богацько людей, а особливо жѣнокъ, бачили, ôдкиля дѣвка бѣгла. Миттю стало вѣдомо по усѣхъ усюдахъ. Чого царь Давидъ боявъ ся, те й склалось. Дôйшло дѣло таки до судѣвъ; а тî й радî; навѣть не подивились, що ôнъ царскій сынъ: давай ѥго — кажуть — сюды! Загарбали и нумо судити. Судили, судили, и присудили ôдтяти голову; нѣчого й царь не мôгъ зробити: статутъ — кажуть — такій; ну, хочь ты й царь, а мовчи.

Скарали, поховали й кôнцѣ у воду. Дѣвчина-жь пôсля того ще хуже нѣякъ не втѣшить ся: боляче ѣй, що черезъ неѣ бачь чоловѣка, та ще й не абы-якого а царевича, стратили; давить ѣй сей грѣхъ душу. Тужить она, вбиваєть ся и ходить на могилу до єго кождый день що ранку й вечора прохати, щобъ простивъ: прийде, схилить ся на ту дернину и тужить и плаче. Слезы зъ очей рынуть та на могилу й падають; ôдъ того й выросла на нѣй травиця. Дѣвчина тодѣ й каже: „Господи, зроби, хай сю траву покохають люде усего свѣту“. Господь учувъ єи молитву и вволивъ се бажанне. Бувъ ще у неѣ манюсѣнькій-манюсѣнькій цуцикъ, якъ отъ и теперь ще у панôвъ они водють ся; той цуцикъ усюды за нею бѣгавъ. Не покидавъ ѣѣ й тутъ; и ото бувало она плаче, а ôнъ на ту травицю лѣзе и товче ѣѣ. Она-жь побачивть та все на єго „тю-тю! тю-тю!“ — прогоняє; отъ черезъ те бачь и тютюнъ зветь ся ся трава. Адже такъ?... Бачь, якъ оно було! Отже теперь помѣркуйте й самѝ, чи оно грѣхъ, чи нѣ. Нема нѣ грѣха нѣ спасенія. Се менѣ розказавъ, спасибô єму, одинъ чоловѣчокъ; ôнъ собѣ, кажу, грамотный и всѣ книжки божественнѝ читає и знає. Казавъ, що оно такъ написано у библіи, у якôйсь книжцѣ царствій, — бачь, якъ Давидъ царствувавъ. Приѣдемо до дому, то й вы, панъ-отче, пошукайте и прочитаєте.

Садовничій тымъ часомъ слухаючи вытягъ зъ кишенѣ люльку и кисетъ, наложивъ, розкуривъ, потягнувъ разъ и два и гостить дѣда.

— Спасибô, й своя є, — подякувавъ дѣдъ, але взявъ.

— А вы, панъ-отче, сего зѣля не бажаєте? — пытаєть ся той.

— Нѣ, чомъ же! И я смикну трохи, — ôдказавъ панъ-отець и взявъ у дѣда.

Опанасъ наче трохи пôсля люльки повеселѣшавъ и каже:

— Бачь: видно, що биля архіѣрея преть ся, то и ласощѣ є; ачь якій тютюнець, не простый, але паньскій, пахучій. Ну, спасибô за гостюванне! Поѣдемо до дому: буде чимъ згадати губернію.

Той посмѣявъ ся на сю дѣдову дяку й каже:

— А чи не можно-бъ поспытати, яке у васъ буде до архіѣрея дѣло? Може, якъ бы я знавъ, то й пораявъ бы що. Може, дивѣть ся, и безъ єго, то-бъ то безъ архіѣрея, обôйшлись бы?

— Чомъ же не можно, — каже дѣдъ: — У насъ дѣло не крадене яке; ховатись зъ имъ нѣчогó. Доброму чоловѣкови по всякъ часъ можно розказати; але здаєть ся безъ владыки нѣякъ не поверне ся. Бачь халепа яка склала ся!

По сему нумо все єму выкладувати, якъ оно и що є. Выслухавъ садовничій и мовчить; перегодя-жь и каже:

— Чого вы сидите? Лягайте биля мене оттутъ на травицѣ; не погано. Спокôйнѣйше буде, нѣжь сидѣти; поясниця заболить. Лягайте, кажу. Трохи полежимо и гурточкомъ спôльно помѣркуємо, то, дивѣть ся, може ще що и выгадаємо.

Дѣдъ згодивъ ся; видно вельми набридло сидѣти. По сѣмъ скинувъ свиту, пôдôславъ пôдъ себе й лѣгъ. Присоглашають панъ-отця, и той не пручавъ ся; тежь знявъ рясу, кинувъ на травицю й розпластавъ ся. Садовничій розпочавъ знову розмову и каже:

— Еге, се такъ правда ваша; на моє око тежь безъ архіѣрея не можлива рѣчь. Тôлько лихо ваше, що, кажу-жь, не гарный ôнъ чоловѣкъ; одно слово: вайло, та й тôльки. Байдуже єму до всего й до всѣхъ; не згляньеть ся ôнъ якъ слѣдъ на ваше горе. Не такій, щобъ, якъ другому боляче, и у єго болѣло. За се й виноватити вельми єго нѣчого, бо не богацько такихъ на свѣтѣ є людей, що ихъ, кажу, чужа болячка торкає; бôльшь же, що тодѣ тôльки й дошкулишь єго, якъ самого припечешь. Ось зъ сихъ буде и нашь архіѣрей.

Тутъ озвавсь панъ-отець: — Менѣ щось не зовсѣмъ йметь ся вѣры, що ты, чоловѣче, торочишь. Якъ бы ôнъ бувъ такій вайло, ще при тому такій камяный и немилосерный та катливый, то й мы-бъ давнѣйшь чули. „Гарне не далеко, а погане миттю ввесь свѣтъ облетить“. Знаєшь се? Отожь то й то. Дôйшла-бъ, кажу, луна и до насъ; коли-жь нѣ: скôльки не доводилось чути, всѣ єго хвалять и славлять. Простый, гарный, обачный и сердешный, кажуть. До всякого лиха чужого прихильный, й де тôльки зможе, допоможе. А про сего старшого и казати нѣчого; нѣхто доброго слова не скаже. Кацапъ; одно слово, кацапъ. Такъ и мы чули; лунає, кажу, така слава про єго и у насъ. Ще разъ кажу: не вѣрю анѣ каплины. Морочишь ты насъ, чоловѣче, отъ що.

— Ну, добре; хай до якого часу буде по вашому, — ôдказує той: — Що-жь зъ вами робити? Не вѣрите, то й не вѣрите; не силуватиму, але самѝ побачите и скажете, чи брехавъ чи нѣ; тодѣ й дôзнаєтесь, чия правда. Поки-жь що, киньмо вже объ сему; нумо объ чому иншому побалакати. Отъ хочь кол...

Тутъ перебивъ єго дѣдъ, кажучи панъ-отцеви: — А менѣ на двоє: и йметь ся и не йметь ся. Вы, панъ-отче, кажете: чули. Еге! Нехай й вамъ не брехати, та й сему чоловѣкови нема чого дармо языка чесати. Проте-жь ôнъ тутъ свôй; єму бôльшь знати. Кажу бôльшь, що вѣрить ся. Казавъ вамъ та й не дармо казавъ: не у добру годину рушили зъ дому. Раявъ вертати ся; такъ нѣ! Теперь и знатимете. Вже попа стрѣнешь, особливо ще йдучи або ѣдучи по дѣлови: то вôзьми та й плюнь; пропаща справа, не выгорить.

— Якого попа й якъ? — пытає зацѣкавленый садовничій.

— Такого попа, якъ всѣ попы, — ôдповѣвъ дѣдъ: — Ѣдемо отъ зъ панъ-отцемъ сюды, а ôнъ намъ назустрѣчь; и зъѣхались. Заразъ же казавъ: вернѣмось. Такъ нѣ! Все забубоны, каже панъ-отець; отъ и приѣхали й сидимо; а ще побачимо, що далѣ буде. Вы, добродѣю, самѝ старѝ й вѣку бачили: знаєте, то й скажѣть панъ-отцеви, якъ оно бува зъ такою вригодою.

Слухає садовничій, смѣючись, и каже: — Але-жь вы, дѣдусю, й самѝ зъ попомъ, то-бъ то зъ ими (показуючи на панъ-отця Митра) ѣхали.

— Такъ що хиба? — пытає дѣдъ зъ серцемъ, бачучи, що той смѣєть ся.

— А те, що пôпъ за попа, й лихо за лихо пôшло.

— Хиба се такъ буває?

— Адже-жь такъ!

— Не доводилось, и не скажу. Може й такъ; побачимо.

— Отсе, якѝ вы невѣрнѝ; все щобъ самому ввѣритись. Але добре й побачити! — ôдказавъ садовничій, додаючи: — Теперь же и васъ, добродѣю, и васъ, панъ-отченьку, ось що найпильнѣйше прохатиму. Будьте ласкавѝ, зверньть увагу на моє найвелике бажанє: розкажѣть старому, якъ и що у васъ дѣєть ся на селѣ; бо давно, ой якъ давно доводилось менѣ бути на свѣжому повѣтрови; ще, почитай, нарубкомъ се було. Опôсля-жь ажь до сего часу выпала доля жити у городѣ, и вѣкъ

тутъ доведеть ся мабуть скôнчити. Якъ побачишь де свѣжого чоловѣка не городяньского та почуєшь, що тамъ робить ся на рôдныхъ степахъ и селахъ, а до сего ще учуєшь пѣсню: тодѣ не вмѣю и переказати того, що отутъ у серединѣ перекипить. Не вымовишь сего анѣ-якими словами. Обхопить млосноcтъ несказана. И смутно и весело зробить ся, хочеть ся и смѣятись заразомъ и плакати. Неначе ажь кровь по жилахъ швидче побѣжить, буцѣмъ помолодшаєшь; скинешь зъ плечѣвъ рокôвъ зъ сорокъ и перелетишь швидче блыскавки думкою у давну давнину. Згадаєшь, якъ бувало заглядавъ ся у гарнй дѣвочй очи и чарувавъ ся дѣвочимъ станомъ тонкимъ, гнучкимъ та высокимъ, та любовавъ ся лебедячою ихъ ходою. О, бодай васъ Богъ любивъ! Ачь якъ розбуркали мою старечу душу! Бачь, куды я залѣзъ зъ моими дурными мрѣями! Нѣкому спинити та сказати: тю-тю! дурный, старый, схаменись, не грѣши, бо часъ вже у домовину лягати, а не дѣвчатъ згадувати! Куды-жь пакъ, наче справдѣ якій старый волоцюга! Але нѣ, Господь не поставить менѣ сего у вину, бо все-жь таки я чоловѣкъ. Розкажѣть, прошу васъ, хочь що нѣ не є. Потѣшите старого дѣдугана може у остатне. Я-жь вамъ за се такъôддячу, якъ и не сподѣваєтесь, якъ и увô снѣ вамъ не снилось.

Просить ôнъ, а нашй мовчать; не знають, що й казати. Вельми здивувала ихъ така несподѣвана и незвычайна задля садовничого рѣчь, ще при тому зъ якимись похвалками щось зробити, якось и чимсь ôддячити. Мовчать, кажу, дивують ся; а нѣякъ не вôзьмуть у тямку того, що оно щось не таке є зъ сего чоловѣка, якимъ ôнъ себе удає. Якъ пôде на що, то и намороки забє; де й розумъ, кажу, дѣнеть ся; чисто, наче зъ глузду зсуни ся. Мовчать они, а той все одно товче: — Говорѣть та й говорѣть. Розказуйте, яке ваше й житя и яка ваша доля селяньска.

— Яка тамъ доля у батька! — озвавсь таки дѣдъ Опанасъ: — Вже-жь не такъ, якъ у вашого архієрея. До пôвдня и у празникъ не спатимешь; а у будень ще й на свѣтъ не благословить ся, встаєшь. Працюєшь до крô вавого поту, то й ѣси хлѣбъ; а нѣ, то зъ голоду й холоду одубѣєшь. Одно те, що самому зъ сѣмєю треба прогодуватись. протопитись и одягнутись; а податѣ... А ще биля тебе скôльки ихъ тыхъ, що задля ихъ робимо: становый и врядникъ и свôй братъ глитай... Та що й казати, хиба ихъ мало! Пошукай, коли охота, то й ще знайдешь, ще дехто є. Навѣть якъ бы не наша праця селяньска, то наврядъ чи було-бъ що ѣсти й вашому архієреєви, нѣчого не роблючи, а тôльки день у день до вечора сплючи. Оттака наша доля, чоловѣче. Вся доля у чоловѣчôй працѣ та бѣдотѣ.

Слухає садовничій, мовчить; нѣчого й не ôдказує дѣдови. Натомѣсць же обернувъ ся до панъ-отця и єго пытає: — А вамъ, панъ-отче, здаєть ся добре-бъ повинно жити? Все готове; абы-бъ добрый бувъ до людей, а они гарного попа и нагодують и напоють и одягнуть и обують, та ще й озолотять.

— Такъ, та не такъ! — ôдповѣвъ панъ-отець, додаючи: — Оно тôльки легко казати, та ще й несвѣдомому, що все готове; тôльки буцѣмъ абы охота, то й бери, загрѣбай. Кажуть се такъ тй, хто нѣчого не знає и не бачивъ и не хоче знати й бачити, якъ оно достаєть ся. Хиба, думаєшь, легко ходити по дворамъ и выпрошувати ради Христа, якъ той старець, кождому кланяючись, того шматка хлѣба або ту нещасну копѣйчину? Ще добре, якъ у кого она є; до иншого-жь прийдешь, навѣть зъ требою, а у єго самого бѣдота, дѣти пищать голодній й холодній, ѣсти просять. Подивишь ся, и серце ледви не розôрветь ся; свою копѣйчину радый ôддати, якъ знайдеть ся. Душею-жь, кажу, скôльки переболѣєшь! Такъ то дарма. Ачь онъ архієрей, самъ собѣ, одинокій, чернець; все у єго готове, а ще одержує тысячь зъ пять, коли не бôльшь, ôдъ казни кождорочно. А нашому братови жѣнка, дѣти, а усего платять якихъ-небудь сто рублѣвъ, а то, кажуть, на людске сподѣвай ся. Подумай самъ та й скажи по серцеви, чи добре намъ, чи нѣ. Кажу: тодѣ, якъ чоловѣкъ має серце и почуваєть ся чоловѣкомъ, а не негôдю якою-небудь, щобъ дерти зъ живого й зъ мертвого... якъ часомъ поводить ся и зъ нашимъ братомъ попомъ, що ажь пищать ôдъ єго парафіяне...

— Та оно то такъ... оно правда, — промовивъ якось сумно. наче про себе, садовничій, заразъ же жвавѣйше и веселѣйше додаючи: — Цуръ вамъ, якои сумнои та поганои завели спѣвати! Нѣ, не сего менѣ бажало ся, и не объ такому васъ прохавъ. Чи нема чого веселѣйшого, ôдраднѣйшого?

— Еге, тобѣ весело, то й бажаєть ся такого! — озвавсь Опанасъ: — А намъ не до того, то й не згадаєшь. Не те на душѣ, особливо сѣєи хвилины, дожидаючи вашого архієрея.

— Еге, — пôдтакнувъ и панъ-отець: — Бажаєшь, щобъ тобѣ чого радôсного, а самъ насъ дуже розваживъ?... Тôльки налякавъ та засмутивъ. Кажешь, буцѣмъ не буде у нашому дѣлови нѣчого путнього; тôльки дармо квапимо ся дожидати.

— Знаєте що, панъ-отче? — каже дѣдъ: — Доки намъ оттутъ лежачи та теревенѣ правлючи, ще дожидати? И такъ вже забалакались зъ симъ чоловягою. Нумъ ходѣмъ-те попытаємось ще у того ченця; може ôнъ таки проснувъ ся? Та буде не буде, а попробувати треба таки зъ нимъ и побалакати, щобъ хочь не дармо ѣздили; а то й куры смѣятимуть ся.

— Ходѣмо! — згодивъ ся панъ-отець и почавъ пôдниматись; якъ тутъ саме обôзвавсь садовничій и каже:

— Ось пострѣвайте; послухайте, що я казатиму: почекайте ще мало-мало, а тодѣ я самъ зôйду и дôзнаюсь. Спытаю буцѣмъ задля себе. Васъ, дивѣть ся, ще й обманють; а мене то нѣ, бо свôй чоловѣкъ. Оттакъ послухайте мене дурного и моєи рады, то опôсля и спасибô скажете.

Дѣдъ и панъ-отець радôсно згодились, а той ще додавъ:

— Поки-жь те да се да онеє, якъ той казавъ, нумо потягнѣмо люльки, щобъ мовлявъ дома не журились. А що дѣду? То ты курывъ моєи, а заразъ давай ще покоштуємо твоєи, яка смачнѣйшь; адже-жь здаєть ся хваливъ ся, що она у тебе є?

— Та й покоштуємо, — каже Опанасъ. По сѣмъ вытягъ ѣѣ зъ кишенѣ, полагодивъ, розпаливъ, выкресавши огню зъ кресала, смыкнувъ самъ и передавъ садовничому. Той допавъ ся, якъ муха до меду; такъ и прилипъ губами. Тôльки пищить у ѣй, та дымъ наче зъ дымаря курить. Вже часъ бы по черзѣ, звычайно, й третьому товаришови дати; такъ нѣ: зовсѣмъ забувъ. Панъ-отець дожидавсь, дожидавсь, и бачучи, що не кладе на собѣ чести, не згадує про єго, почавъ такого сердитого косяка драти, що якъ бы той подививъ ся, то зля-

кавъ ся-бъ; якъ зъѣсти наче хоче. Такъ нѣ; и не оглядаѣть ся, але все дме, а далѣ:

— Добра — каже — кабака! Наша селяньска? Мабуть питома? — пытаѣть ся.

— Еге-жь, доморосла, — ôдказуѣ дѣдъ.

— То то добра-добра! — додаѣ садовничій. Потôмъ ще спустивши яку хвилину, вынявъ люльку зъ рота, сплюнувъ и каже:

— А що я подумавъ и по сѣмъ васъ поспытаю, люде добрî! Наприкладъ, отсе мы оттутъ, якъ заразъ лежимо, люльку смокчемо то що: а архіерей взявъ бы тиць и выткнувъ ся-бъ онъ хочь бы зза ôдъ того куща; чи перелякали ся-бъ вы?

— Чого тамъ лякатись? — каже дѣдъ: — Хто ѣго зна, може оно-бъ и моторошно трохи зробилось бы, що буцѣмъ незвычайно якось; але проте, здаѣть ся, не злякавъ ся-бъ; не зъѣсть же ôнъ. Вставъ бы та й пôдôйшовъ пôдъ благословеніе, — отъ и все.

— А вы, панъ-отче, якъ бы почували ся? — пытаѣ садовничій у панъ-отця.

— Хто ѣго зна, чоловѣче, — ôдповѣдаѣ панъ-отець: — не вмѣю тобѣ й сказати. Може-бъ и перелякавъ ся, а може й нѣ. Але бôльшь бы було, що злякавъ ся-бъ того, що безъ рясы у одному пôдрясникови. Не знавъ бы, що й робити: чи одягати ся мерщѣй, чи до ѣго бѣгти, чи може тѣкати. — Далѣ по хвилинцѣ ще й додавъ: — Але ты мене симъ запытанѣмъ трохи збентеживъ, добродѣю. Хиба можлива рѣчь, щобъ се склало ся, щобъ ôнъ прийшовъ сюды? Треба краще одягнутись.

(Конець буде.)

СПОМІН ПРО ВІТЧИЗНУ.

З ирляндськых мотивів Томаса Мура.

Посв. В. Н. В—к—му.

Забуть про тебе?... Нѣ! Й поки твоѣму сину
Хоч искра ще життя зостала ся сьвітить,
Він памятатиме пригноблену вітчйну,
Щоб в долї преважкій зуміла стілько жить
Найкращою з усїх, що мають і до нинї
Небесні всї дари сьвятої благостинї.

Як би то справдилась душі моєї мрія,
Вернули ся до тебе й слава й міць сьвята
Й на що в дїтей твоїх не згасне в вік надїя:
Моя лунала-б дужче й краще пісня та.
Але й тодї тебе я дужче покохати
І краще, нїж тепер, не міг би, рідна мати!

Зазнавши батогів, кайданів та вязницї,
В вінцї терновім ти дорогша стала нам,
Твоїм до смерти вірним матері-вдовицї,
Твоїм зневаженим, пригнобленим синам.
И ми тепер із мук твоїх, з твоєї крови
Берем незгасний жар високої любови!

С. Павленко.

Якъ стрѣчали Запорожцѣ новый рôкъ.[1])

За Д. Еварницкимъ подавъ Василь Сѣчовикъ.

Подѣлъ землѣ и выбôръ усьои старшины ôдбувались у Запорожцѣвъ п е р ш о г о с ѣ ч н я кождого нового року. Ось якъ се дѣялось.

Ще на кôлька днѣвъ передъ новымъ рокомъ всѣ козаки, що жили на зимôвникахъ, на рѣчкахъ, озерахъ, степахъ, та займались тамъ хто домашнымъ господарствомъ, хто рыболовлею, а хто польованѣмъ, — всѣ спѣшили до столицѣ свого козацкого товариства, до Сѣчи, зза того, що зближавъ ся часъ подѣлу землѣ и выбору старшины. Въ самый день нового року они вставали вельми рано. Заразъ таки вмывались, вбирались въ найлѣпшу одѣжь, въ „матеріяльнî“ квѣтчастî жупаны, червонî черкески зъ довгими выльотами, въ чоботы-сапянцѣ, высокî шапки, мережанî шовковî поясы, узброювались шаблями, пистолями, кинджалами, ятаганами, и спѣшили на ôдгомôнъ дзвонôвъ въ сѣчову церкву Покровы Пр. Богородицѣ. Въ церквѣ они слухали спершу утренѣ, а опôсля обѣднѣ, котру у нихъ спѣвали все два священики, черцѣ кіѣвского спасо-преображеньского Межигôрского монастыря. Ôдъ тыхъ священикôвъ вымагали особливои тверезости житя и краснорѣчивости въ проповѣдяхъ. При черцяхъ було двохъ дияконôвъ, конечно зъ дуже добрыми голосами, два дячки, паламарь и цѣлый хоръ спѣвакôвъ, старшихъ и молодшихъ, що учились читати и спѣвати въ сѣчовôй школѣ и жили пôсля осôбныхъ товарискихъ правъ, независимо ôдъ загальнои сѣчовои управы. Увôйшовши въ церкву, козаки ставали на осôбныхъ мѣсцяхъ: старшина за такъ званымы бокунами або стадіями, простî-жь козаки довгими рядами оденъ за однымъ середъ церкви. Хвалу Божу ôдправляли зъ особлившою урочистостею: въ часѣ заздоровнои ѣктенiѣ пôсля членôвъ царскои родины російского дому споминали по имени чотырьохъ чоловѣкôвъ сѣчовои старшины: кошового, судю, писаря и осаула. Въ часѣ заупокойнои ѣктенiѣ вычитували имена забитыхъ на вôйнѣ козакôвъ, прописанî на осôбнôй дошечцѣ, котру діяконъ державъ въ руцѣ, читаючи передъ ôвтаремъ. Коли священикъ читавъ ѣвангелiѣ, козаки брали за ручки своихъ шабель и выймали ихъ до половицѣ зъ похвы на знакъ, що готовî битись за слово Боже зъ невѣрными народами.

Коли скôнчилась хвала Божа, козаки розходились зъ церкви по куреняхъ, щобы пообѣдати. Тутъ они молились передъ образами, поздоровляли оденъ одного зъ святомъ, ôдтакъ здôймали зъ себе на часочокъ коштовну верхну одѣжь и садовились за стôлъ, званый сырнымъ, лишаючи все курѣнному отаманови мѣсце въ кутѣ пôдъ образами, де висѣла невгасаюча лямпа и стояли бляшанки, щобъ кидати въ нихъ грошѣ. Пообѣдавши чимъ Богъ давъ, тетерою, щербою, рыбячою юшкою, рыбою, а инодѣ и дичиною, рѣдко галушками, а ще рѣдше варениками, и выпивши ради великого свята доволѣ горѣлки, пива, меду або варенухи, козаки вставали зза столôвъ, молились Богови, дяковали отаманови, курѣнному кухареви, оденъ одному, кидали по одному, инколи по два, по три шаги въ бляшанку на купно ѣжи на слѣдуючу днину, и опôсля всѣ высыпали зъ курѣнѣвъ на майданъ, на вôйскову раду.

[1]) Гл. статью „Какъ встрѣчали запорожскіе казаки новый годъ“ умѣщену въ новорôчнôмъ додатку до Ч. 360. петербурской газеты „Новости“ пôдъ заг. „Новогодній подарокъ читателямъ отъ сотрудниковъ „Новостей“, на сторонѣ 5.

Тутъ першь усього кошовый отаманъ приказувавъ вôйсковому довбушеви взяти довбеньки, що опѣковавъ ся ними довбушь въ курени, ôдтакъ йти до церкви, де у Запорожцѣвъ переховувались вôйсковî клейноды, вынести зъ неи литавры, а опôсля бити въ нихъ, щобы зôбрати козакôвъ на раду. Довбушь йшовъ до церкви, выносивъ зъ ôдтамъ литавры, бивъ въ нихъ спершу оденъ разъ; и на сей звукъ спѣшили, якъ пчолы на мѣдъ, козаки на радный або вѣчевый майданъ, котрый бувъ гладко выровнаный, высыпаный пѣскомъ, обставленый навколо наче правильна пôдкова 38 курѣнями, и кôнчивъ ся, звычайно въ полудневôмъ боцѣ сѣчовою церквою зъ осôбною при нѣй дзвôнницею, що заступала башту. Выбивши оденъ разъ въ литавры, довбушь зновъ входивъ въ церкву, бравъ зъ ôдтамъ великій вôйсковый стягъ, корогву, выносивъ ихъ на майданъ, ставивъ коло церкви и ôдтакъ зновъ бивъ въ литавры два разы. Пôсля сего на майданъ выступала сѣчова старшина: кошовый отаманъ, вôйсковый судя, вôйсковый осаулъ и трицять ôсѣмъ курѣнныхъ отаманôвъ, кождый зъ знакомъ своєи гôдности: кошовый — зъ великою булавою, судя — зъ великою срѣбною печаткою, писарь — зъ перомъ и срѣбнымъ каламаремъ, осаулъ — зъ малою палицею. Довбушь, побачивши йдучу старшину, ôддававъ ѣй честь, бючи въ литавры. Вся старшина йшла зъ ôдкрытою головою и, выйшовши на середину, першь усього приближалась дъ стоячому тамъ столикови, клала на него шапки; ôдтакъ ставали на майданъ, въ оденъ рядъ, оденъ побôчь одного, пôсля старшиньства своихъ чинôвъ, и кланялись на всѣ чотыри боки зôбраному славному низовому товариству. Товариство такожь зъ ôдкрытыми головами ставало за курѣнными отаманами, навколо церкви, зачинаючи правымъ крыломъ ôдъ кошового, а кôнчаючи лѣвымъ крыломъ побôчь вôйскового осаула; а инодѣ, при повнôмъ вôйсковôмъ зборѣ, не могучи помѣститись на майданѣ, влазили на куренѣ, на дзвôнницю, въ рôвцѣ, або спускались на рѣку. На поклоны старшины ôдповѣдали поклонами. Невдовзѣ опôсля на майданѣ являвъ ся священикъ и, нѣмъ зачалась рада, служивъ церковну службу. Коли скôнчилась ôдправа, кошовый отаманъ оповѣщавъ зôбраному товариству, надъ чимъ радитиме.

— Панове молодцѣ! у насъ теперь Новый рôкъ; треба намъ по старому нашому звычаю зробити мѣжь товаришами подѣлъ рѣчокъ, озеръ, польованя и рыболовлѣ.

— Та треба, треба! Будемо дѣлити, якъ и зъ давенъ-давна.

Тодѣ выступавъ вôйсковый писарь, котрый заздалегôдь розписувавъ пôсля куренѣвъ всѣ рѣчи, призначенî до подѣлу, на маленькихъ карточкахъ, перемѣшувавъ ихъ потрясаючи, и завзывавъ курѣнныхъ отаманôвъ пôдходити дъ шапцѣ и розбирати карточки. Отаманы пôдходили и розбирали. Писарь прочитувавъ; а, що якому курѣневи припало, тымъ ôнъ и володѣвъ черезъ цѣлый рôкъ, до нового подѣлу. Ту спорôвъ и суперечокъ не бувало: отаманы дяковали старшинѣ и ставали на свои мѣсця. Такъ дѣлилась вся земля Запорожцѣвъ ôдъ устя р. Самары до верхôвя р. Конки и ôдъ порожистои частины Днѣпра до устя Буга.

Скоро подѣлъ скôнчивъ ся, довбушь зновъ бивъ въ литавры, и козаки зновъ прибували, инколи до 5.000 людей. Кошовый отаманъ зновъ звертавъ ся зъ бесѣдою до сѣчового товариства:

— Панове молодцѣ! у насъ нынѣ Новый рôкъ; не схочете вы, якъ то велить старый звычай, перемѣнити всю старшину и замѣсть неи выбрати нову?

Коли товариство було вдоволене своєю старшиною, то въ такôмъ разѣ на пытанє кошового ôдповѣдало:

— Вы добрî паны, и пануйте ще надъ нами.

Тодѣ кошовый, судя, писарь и осаулъ кланялись козакамъ, дяковали имъ за честь и розходились по курѣняхъ. Коли-жь товариство було невдоволене чого-небудь на свою старшину, тодѣ пôсля запытаня кошового взывало єго, щобы ôнъ ôднѣсъ свою булаву до стягу и щобы положивъ єѣ на шапку. Зъ кошовымъ, що оказавъ ся несправедливымъ, або въ чôмъ небудь провинивъ ся, козаки зовсѣмъ не церемонились.

— Покинь, иродôвъ сыну, своє кошевє, ты вже козацького хлѣба наѣвъ ся! Йди собѣ геть, негôдный сыну, ты для насъ не годишь ся!

Кошовый слухавъ волѣ козакôвъ, не гаячись: ôнъ клавъ свою булаву на шапку, кланявъ ся товариству, дяковавъ єму за честь, котру оно оказувало єму черезъ цѣлый рôкъ, и ôдходивъ до свого курѣня. Те саме робили судя, писарь и осаулъ. Опроче, коли котрый зъ нихъ сподобавъ ся козакамъ та бувъ имъ на руку, то они кричали, щобы ôнъ не ôдходивъ, и ôнъ слухавъ ихъ безъ змаганя. Инодѣ, перше нѣмъ увôльнило старшину, товариство жадало ôдъ неи справозданя зъ рôзныхъ єи поступкôвъ, рахункôвъ та завдавало ѣй рôзнî пытаня. Въ кôнци одначе показувалось, що старшина рѣдко коли завинила: користуючись своєю властею всього тôльки оденъ рôкъ и памятаючи на те, що на новый рôкъ можуть єѣ потягти до одвѣчальности, она робила своє дѣло не самовôльно, а пôсля волѣ усього вôйска; тымъ то и рѣдко коли показувалось, що она завинила.

Коли ôдправили стару старшину, приступали до выбору новои. При тôмъ анѣ курѣннî отаманы, анѣ хто иншій зъ старшины, не мали нѣякого голосу, а цѣлымъ дѣломъ правило товариство. Не обходилось безъ сварнѣ и колотнечи тымъ бôльше, що свята ради инодѣ надто зажили „пяного зѣля“, горѣлки. Сперечались першь усього надъ тымъ, кого выбрати на кошового отамана: кождый курѣнь клавъ свого кандидата и настававъ на єго выбôръ. Суперечки тягнулись инколи по кôлька годинъ. Всѣ кандидаты, котрыхъ имена выкликували на майданѣ, мусѣли таки заразъ полишати майданъ и ôдходити до своихъ курѣнѣвъ, щобы особистою участею не помагати свому выборови. Вкôнци по довгихъ суперечкахъ годились на одного изъ всѣхъ названыхъ кандидатôвъ. Тодѣ изъ усього товариства выбиралось десять козакôвъ або и бôльше и йшли до того курѣня, де сидѣвъ козакъ, выбраный кошовымъ. Они выявляли выбраному волю усього товариства и просили єго принятi сей почестный чинъ. Коли-жь выбраный стане змагатись и выпрошуватись, то однî беруть єго по пôдъ руки, иншî попыхають зъ заду, иншî штовхають въ боки, и ведуть на майданъ, приговорюючи: „Иди, иродôвъ сыну, бо намъ тебе треба; ты теперь нашъ батько, ты будешь у насъ паномъ“. Такъ приводять выбраного на раду; ту вручають єму булаву и выявляють бажанє усього вôйска бачити єго кошовымъ отаманомъ. Выбраный одначе пôсля давного звычаю повиненъ бувъ спершу два разы зречись выбору и тôльки пôсля третього зазыву бравъ въ руки булаву. Тодѣ вôйско приказує довбушеви вдарити въ литавры на честь новому кошовому отаманови; а старî сѣчовики, славнî низовî лицарѣ, за чергою пôдходять дъ нему и сыплють на пôдголену голову пѣску, або мажуть тѣмє

болотомъ, коли въ тôмъ часѣ лучить ся дощеве веремя, на знакъ того, щобы ôнъ не забувавъ про своє походженє и не вывысшавъ ся надъ усе товариство. Кошовый пôсля звычаю мусѣвъ кланятись на всѣ чотыри боки и дяковати товариству за честь, на що товариство ôдповѣдало ємy крикомъ: „Будь, пане, здоровый та гладкій! Дай тобѣ, Боже, лебединый вѣкъ, а журавлиный крикъ!“ Тымъ и кôнчивъ ся выбôръ кошового.

Въ той самъ день и такимъ самымъ порядкомъ ôдбувавъ ся выбôръ судѣ, писаря, осаула и курѣнныхъ отаманôвъ.

Одначе не все такъ спокôйно и такъ швидко кôнчились выборы новои старшины. Инколи при загальнôмъ голосованю страсти козакôвъ до того розпалювались, що дѣло доходило и до убійствъ. Суперечнѣ стороны дѣлять ся вкôнци на двѣ половицѣ: одну становлять такъ званѣ низшѣ куренѣ, а другу т. зв. высшѣ куренѣ; и кожда сторона, бажаючи бачити кошовымъ отаманомъ свого кандидата, не признає другого. Тодѣ починаєсь спôръ; за спором наступає колотнеча, а за колотнечою — бôйка. Противники въ своѣй запеклости доходять до того, що навѣть кидають ся на куренѣ, руйнують ихъ, ломлять все, що стоить въ дорозѣ, и наносять одни однымъ великій образы. Въ той часъ кандидаты тои або другои стороны заразъ лишають майданъ и крыють ся въ свои куренѣ, сидячи на запорахъ. Але и се не помагає имъ; козаки однои стороны вскакують въ курѣнь, де сидить ихъ кандидатъ, тащуть єго на майданъ и оповѣщують, що ôнъ кошовымъ. Противна-жь сторона не хоче бачити оповѣщеного кандидата кошовымъ; самъ выбраный зрѣкає ся тои гôдности, не йде на майданъ и опираєсь. Але єго сторонники не успокоюють ся: они штовхають єго въ потилицю, пхають зъ заду, стусають кулаками пôдъ боки; и коли ôнъ все таки буде опиратись ногами, порвуть на нѣмъ всю одѣжь, вымычуть на головѣ волосє, помнуть ребра. А противна сторона все таки може не признає єго своимъ кошовымъ. Перевага остане ся все за сильнѣйшою стороною.

Выбôръ головнои старшины ôдбувавъ ся першого сѣчня; 2-го сѣчня выбирали довбуша, ôдтакъ дальшій чины: пушкаря, шафаря и т. и.

Часта змѣна старшины выходила зъ уваги на обезпеку политичнои волѣ Запорожцѣвъ; такъ се розумѣло и саме сѣчове товариство. Але дехто, що не належавъ до запорожского товариства, пояснювавъ се тымъ, що верховодячій Запорожцѣ частенько змѣняли кошовыхъ, мовь бы то мали на оцѣ свою особисту выгоду, бо російській двôръ мавъ обовязокъ кождому новому кошовому отаманови давати въ дарунку 7.000 рублѣвъ, котрѣ ôнъ звычайно роздѣлювавъ помѣжь верховодячихъ козакôвъ, щобы ихъ зъєднати собѣ на свою користь[1]).

Коли скôнчивъ ся выбôръ вôйсковои старшины, выносять зъ майдану всѣ знаки вôйсковѣ и тотѣ, що означають власть. Ôдъ разу перемѣняє ся картина. На майданъ выходять спѣваки, являють ся музиканты, выкочують зъ рôзными напитками бочки, привозять цѣлѣ горы бубликôвъ, цѣлѣ возы рыбы, ковбасъ, сала и всякихъ ласощôвъ на рахунокъ выбранои старшины; и починає ся могоричь та гульня въ цѣлôй Сѣчи: и въ курѣняхъ, и на майданахъ и на козацкихъ слободахъ... Ту дзвенить кобза, тамъ свище сопѣлка, онде глухо гуде бубонъ, а тамъ розлягаєсь пѣсня зъ устъ цѣлои сотнѣ сѣчовыхъ школярѣвъ, пѣсня, що голосно, гучно и дзвôнко розливаєсь по чистому, морозному воздухови. А пôдъ звуки музики вже носять ся, наче легкій тѣни, веселій козаки. И чого то они не доказують! Той несподѣвано присяде, въ одной хвилинѣ пôдскочить горѣ, зновъ спустить ся долѣ, потôмъ бадьорно вôзьме ся за пôдъ боки, а далѣ пôде писати и передомъ и задомъ, и скокомъ и бокомъ, и въ право и въ лѣво, и на головѣ и на рукахъ... Иншій вскочить въ середину танцюючихъ, швидко зсуне на потылицю свою червону зъ острымъ верхомъ шапку и въ сапянцяхъ на срѣбныхъ пôдковахъ почне выбивати дрôбного козачка, пôдтримуючи одною рукою побренькуючу шаблю въ дорогôй оправѣ зъ каменями, а другою взявшись за вусъ, чорный мовь смола, гарный наче крыця, а довгій якъ дѣвоча коса. Тôльки и видно, якъ туды й сюды мотаєсь на козацкôй головѣ кôнчикъ червонои шапки, неначе той макъ, що зацвивъ въ зеленому городѣ... А третій и шапку кинувъ дъ нечистôй матери и носить ся зъ ôдкрытою, гладко выголеною головою, высоко загорнувши чупрыну на тѣмє и заложивши довжезнѣ вусища за оба уха... Иншимъ танцѣ и не въ головѣ. Они зôбрались на торговôмъ майданѣ и радять, якъ учинити нападъ на базарныхъ людей: на кôтлярѣвъ, ковалѣвъ, пушкарѣвъ, шинкарѣвъ, Грекôвъ, Ôрменôвъ, Москалѣвъ, що приѣзджали на Сѣчь для торгового промыслу. И ось одни вже рознесли кôлька крамниць, тамъ тащать товары, а иншій зновъ впали до шинкôвъ и выливають зъ бочокъ горѣлку... Пустилась горѣлка рѣкою. Всякій спѣшить зачерети: хто зъ кôтломъ, хто зъ горшкомъ, хто зъ ведрами, хто зъ коновками... И чого то тамъ не придумає выгадливôсть Запорожця? Ось пôдкотили кôлька бочокъ горѣлки дъ куреневи, забили въ курени дверѣ, влили крôзь ôкно горѣлку и плывають по нѣй, мовь по справдѣшнôй рѣцѣ. А ось цѣлый десятокъ добрыхъ молодцѣвъ уставили середъ майдану превеликій казанище и деревляными ложками зачирають зъ него, нѣбы борщь, пяне пите та закусують улюблеными ласощами-бубликами. А коло нихъ якійсь молокососъ сперечає ся зъ старымъ Запорожцемъ, хто скорше выкарабкає ся на высокій, гладенько выструганый стовпъ, закопаный въ землю; и маже свои шаравары медомъ, швидко пôдôймаєсь на самый шпиль стовпа и ажь заходить ся ôдъ смѣху зъ невдачѣ сивоусого козарлюги. А тамъ за Сѣчею гарцює на быстрыхъ коняхъ кôлькохъ ѣздцѣвъ: они переганяють оденъ одного, стрѣляють на бѣгу зъ пистолѣвъ въ воздухъ и шалено розганяючись, перескакують высочезнѣ запоры. А надъ всѣмъ тымъ розкинулось высоке, чисте небо, на котрôмъ плавають мириады меркотячихъ звѣздъ, и въ нôчнôмъ холоднôмъ воздусѣ розливаєсь мягке срѣбне свѣтло мѣсяця...

[1]) Гл. „Моштейнъ. Записки о Россіи, Москва 1823 г.“ I. 27.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Зъ острѣйшою критикою ôдносить ся до драмы „Хто виненъ?“ якійсь Б. Ôльхôвскій, ба, ôнъ оцѣняє въ загалѣ некористно оба драматичнѣ творы „Бондарôвна“ и „Хто виненъ?“[1]). Критикъ сей пише, що драма „Хто виненъ?“

[1]) „Зоря“, 1886; стор. 380. — Про драму „Бондарôвну“ пише Ôльхôвскій мѣжь иншимъ, що Тетяна, Тарасъ, Бондарь бôльше

змѣстомъ своимъ дуже нагадуѥ драму Недолѣ „Неспарована пара“ (Кіѣвъ, 1885). Одначе легко дознатись, що той твôръ Карпенка-Карого до сего писаня Недолѣ не стоить въ нѣякихъ ôдносинахъ, по-за-якъ ôнъ нагадуѥ тôлько драму Стеценка и. з. „Доля“. Дальше замѣчаѥ Ôльхôвскій, що драма „Хто виненъ?“ була-бъ далеко кращою, якъ бы першихъ двохъ дѣй зовсѣмъ не було. Отже критикъ хоче, щобъ авторъ вировадивъ насъ ôдъ разу въ хату Гната, де злюща свекруха кидаѥсь зъ мокрымъ рядномъ на свою тихеньку невѣстку Софію. Хоча-жь Ôльхôвскій каже, що для выясненя характерôвъ тй двѣ першй дѣѣ не мають нѣякого значеня, ба навѣть шкодять розвоѥви дѣѣ драматичнои, то мы вважаѥмо тй дѣѣ зовсѣмъ потрѣбными тому, що безъ сего засновку розвязка дѣйства була-бъ вельми недоладною. Опроче заявляѥ сей критикъ, що тôлько въ третѣй и четвертôй дѣи характеръ Гната й Софіѣ намальованй рельефно, мѣжь-тымъ коли Варка дуже скидаѥть ся на Марусю въ драмѣ Кропивницкого „Дай серцю волю...“ А вже-жь такій характеръ, якимъ вызначуѥ ся Варка въ драмѣ Карого, ѥсть живцемъ схопленый зъ реальнои дѣйстности и не потребуѥ нагадувати иншихъ типôвъ. Маруся являѥ подекуды вдачу патетичну, мѣжь-тымъ коли Варка ѥ природнымъ типомъ сѣльскои розлучницѣ.

Драма „Хто виненъ?“ ѥсть пôсля „Наймички“ найлучшимъ творомъ Карпенка-Карого. Можна-бъ авторови закинути розъѥдинене дѣйства изъ-за злишнихъ епизодôвъ та й зъображене солодкаво-сентиментальнои вдачѣ Софіѣ, одначе сумнй невзгодины суспôльного побуту змалювавъ ôнъ въ сѣй драмѣ зовсѣмъ реально и справдѣ талановито.

Меншои стôйности литературнои ѥсть комедія „Розумный и дурень“. Тутъ бачимо два зовсѣмъ ôдмѣннй типы, двохъ братôвъ, Михайла й Данила. Батько ихъ Каленикъ Окунь наживъ копѣйки чумачкою и теперь радъ-бы спокôйно доживати вѣку при дѣтяхъ. Старшій ѥго сынъ, Михайло, являѥ ся типомъ сѣльского глитая. Батько ѥму ввѣривъ ся: щó ôнъ скаже, то й робить, а Данило у нихъ обохъ дурный. Молодшій сей сынъ Каленика натура идеальна: ôнъ хотѣвъ бы лишь доброго чого навчитись та любвою обôймити всякого въ громадѣ. Данило любить вертливу дѣвку Маряну, котра на всякій случай рада-бъ и Михайла держати біля себе, хоча серцемъ своимъ прихиляѥ ся до Данила. Небавомъ батько, спонуканый „аблакатомъ“ (адвокатомъ) сѣльскимъ, робить одного Михайла хозяѥномъ, а „дурному“ Данилови каже, щобы служивъ старшому братови й зароблявъ у него; коли-жь ôнъ порозумнѣйшаѥ, то дасть ѥму Михайло те, щó слѣдъ. Бѣдный Данило зове Михайла мошенникомъ-злодѣѥмъ, але батько не терпить такои наруги и выганяѥ молодшого сына геть изъ свого двору.

Опôсля прощаѥ ся Данило зъ Маряною; ôнъ думавъ по-переду, що въ ту недѣлю ѥ посватаѥ, а ось теперь треба йти въ-наймы, добути грошей, щобъ черезъ рôкъ найбôльшь зъ Маряною побрати ся. Але Маряна хоче бути панією; она лине серцемъ до Данила, а жде Михайла. И справдѣ вмѣѥ она причарувати Михайла и ôдтакъ сей грошелюбъ подобавши собѣ розумну ѥи вдачу женить ся зъ нею небавомъ. Мѣжь-тымъ безхатникъ-Данило пôшовъ на ливію у Чорноморію, де зъ рыбалками зароблявъ собѣ копѣйку. Минувъ довгій рôкъ и наближувавъ ся день повороту до Маряны, за котрою Данило безъ вины туживъ. Хозяинъ рыбалокъ полюбивъ ѥго мовь свого сына и хотѣвъ ѥго посватати за свою дочку Марту, котра серцемъ линула до гарного й трудящого парубка. Але Данило заявивъ ѣй, що въ него ѥсть дѣвчина, котру любить вельми.

Мѣжь-тымъ Михайлови посовзнулась нога въ поганôй плутаннѣ. Ôнъ бравъ по селахъ шинки, котрыхъ жидамъ не можь було держати, але „аблакатъ“ програвъ дѣло за тй шинки и въ зъѣздѣ присудили 250 рублѣвъ кары або три мѣсяцѣ въ острозѣ. Та отъ, Маряна дала ось-яку раду нажирливому Михайлови: „Нехай старый посидить! Хиба не однаково сидѣть чи дома, чи въ острозѣ? И тамъ ѥ люде, роботы-жь ôнъ нѣякои не робить, а три мѣсяцѣ посидить, 250 карбованцѣвъ заробить! Хто-жь ѥму заплатить стôлько за три мѣсяцѣ?“ — „А й правда!“ каже Михайло радôсно; „золото — не жôнка“, и хоче ѥѣ поцѣлувати. Але Маряна ôдпыхаѥ ѥго й говорить: „Не лѣзь! ты лапами своими помнешь одежу!“

И справдѣ Михайло сказавъ родителямъ: „Тату! посидьте три мѣсяцѣ. А вы, мамо, не турбуйтесь! я буду возить васъ до батька що-недѣлѣ. И вамъ, тату, не буде тамъ такъ скучно, якъ дома: людей въ острозѣ доволѣ, а на харчѣ я вамъ дамь 5 рублѣвъ, та й зъ дому можна буде возить“... Почувшй таку мову старый Каленикъ ставъ горювати, що Михайло забувъ Бога, що щеня бôльшь жалощѣвъ маѥ у своѣмъ собачôмъ серцѣ до матери, нѣжь ôнъ до батька свого. — Ажь-ось входить Данило. Батько й мати побачивши сына зрадѣли вельми и оповѣли ѥму про свою недолю. Данило ôддаѥ бѣдному батькови 150 рублѣвъ, котрй заробивъ въ Чорноморіи, кажучи, що ôнъ всѣ ôддасть, а решту ачей пôдождуть. Каленикъ просить доброго сына, щобъ ѥму пробачивъ свою обиду, а ôдтакъ Данило стаѥ на-вколѣшки й каже: „Благословѣть же мене, тату, теперь на шлюбъ зъ Маряною!“... Саме-тогдѣ увôйшла Маряна, а Данило побачивши ѣѣ станувъ мовь вкопаный. „Щó це зъ тобою?“ каже ôнъ въ болести серця. — „ты молодиця?!“ — „Вона моя жôнка!“ ôдповѣдаѥ за неѣ Михайло. Отъ и конець „комедіѣ“, котру авторъ повиненъ бувъ назвати драматичною картиною, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ ѥсть кôлька траґичныхъ ситуацій, а нема въ йому такихъ прикметъ, якими вызначуѥ ся правильно зложена комедія.

Про сю „комедію“ пише Г(орленко) въ „Кіевскôй Старинѣ“, що Михайло, Маряна и „старики“ — живй особы, та що авторъ слабше зъобразивъ идеалиста Данила. Опроче по думцѣ Г(орленка) зовсѣмъ непотрѣбный четвертый актъ, де появляѥ ся романтична Марта мѣжь рыбалками въ Чорноморіи[1]). — Подôбну гадку высказуѥ въ „Зорѣ“ иншій критикъ, Б. Ôльховый, заявляючи се, що слѣдуѥ: „Характеры батька й Михайла обмальовано гарно, але Данило зовсѣмъ блѣдый. Великою хибою комедіѣ ѥ такожь и те, що авторъ зовсѣмъ нѣ до чого причепивъ цѣлу дѣю (четверту), де махюѥ намъ Данила на рыбальствѣ, — и розповѣдаѥ про коханѥ хазяйскои дочки, Марты, до Данила. Уся ся дѣя нѣчогôсѣнько не даѥ намъ для головнои идеѣ твору и надто живо вже нагадуѥ саме такй сцены въ повѣсти Левицкого „Микола Джеря“[2]). — Годить ся ще спôмнути, що Иг. Ж. въ „Кіевскôй Старинѣ“ выражаѥ ся похвально про комедію „Розумный

нагадують якихсь середньовѣчныхъ захôдньо-европейскихъ дамъ и лицарѣвъ, анѣжь украиньске поспôльство и козацтво (стор. 379—380).

[1]) „Кіевская Старина“. 1887. Томъ XVII; стор. 344—345.

[2]) „Зоря“, 1886; стор. 380. — Порôвн. повѣсть Левицкого-Нечуя „Микола Джеря“ въ украиньскôмъ альманаху „Рада“. Частина I. Кіѣвъ, 1883; именно сторону 72—81.

и дурень". Ôнъ пише, що ся комедія служить переходомъ ко лучшому творови автора, се-бъ-то ко драмѣ „Наймичка"; опроче замѣчаѥ ôнъ, що мова тутъ краща, нѣжь въ попереднихъ двохъ драмахъ, та що типы, хоча й не вважають ся оригинальными, все-таки являють ся живыми людьми[1]).

Ôдтакъ подаѥмо отъ-сей поглядъ на драму „Наймичка". У богатого хозяина, Василя Микитовича Цокула, ѥ недужа жôнка, и ось ôнъ не цураѥ ся грѣшнои любови зъ молодицями и дѣвчатами. Разъ накинувъ ôнъ окомъ на бѣдну жидôвску наймичку, сироту Харитину, котра про свôй рôдъ нѣчого не знаѥ. Пригадуѥ собѣ тôлько, що ѥи мати лежала мертвою въ якôйсь корчмѣ на лавѣ, та що она сама сидѣла тогдѣ въ куточку и боялась поворушитись, щобы хто не примѣтивъ. Харитина була у шинкаря Бороха й у ѥго жôнки Рухлѣ попыхачемъ: жиды надъ нею знущались: за найменшу провину ѥи, або й за пеоту „панича Янкеля" караѥ ѥѣ стара Рухля побоями. Бѣдна сирота не находить нѣгде охороны та порады, нѣхто не оббзве ся до неи словомъ людянымъ. Душа ѥи звертаѥ ся лишь до парубка Панаса, Цокулового наймита, але сей влюбивъ ся въ другôй дѣвчинѣ, Маруси, котра являѥ ся вѣтреницею. Маруся бо прилипла до хорошого москаля-гусарина Пилипа и покинула бѣдного Панаса.

Мѣжь-тымъ Цокулъ роздумуѥ, якъ бы Харитину переманити до себе. „Слухай!" каже ôнъ разъ до жида Бороха, „уступи менѣ свою наймичку Харитину!" — „Вы знову за своѥ", ôдповѣдаѥ Борохъ; — „якъ же Рухля зостанеться сама зъ дѣтьми, га?" — „Ты собѣ вôзьми бабу Горпину!" мовить Цокулъ. — „А одъ-чого вы не вôзьмете собѣ бабу Горпину?" каже лукавый жидъ (стор. 10). — Въ-кôнци торгуѥ ся жидъ зъ Цокуломъ, и сей обѣцюѥ ѥму дати три четверти ôвса за те, що Борохъ ôдступить ѥму Харитину. Небавомъ приходить до Цокула Янкель и каже, що тата прислали по пять четвертей ôвса, по-за-якъ на три четверти мамаша не хоче пристати. Цокулъ вволяѥ волю жида и ôдтакъ Борохъ присылаѥ ѥму Харитину зъ квитками. Хозяинъ говорить до неи любязно, а бѣдна сирота зове ѥго дядечкомъ, та й каже, що дуже радо хоче у него служити. Она признаѥ ся, що зъ-малку була у родичѣвъ жидôвъ, та не знаѥ нѣ свого прозвища, нѣ ôдки она. Цокулъ голубить Харитину и каже ѣй, щобъ усѣмъ говорила, що ôнъ ѥи хрещеный батько.

Бѣдна дѣвчина зрадѣла найбôльше зъ-за того, що бачити-ме що-дня Панаса. „Яке несподѣване щастя!" каже она до себе, — „такъ я не сирота, у мене й батько ѥ!" (стор. 24). Опбсля Цокулъ ставъ черезъ „аблаката" старати ся о документъ для Харитины, бо инакше було-бъ небезпечно держати ѥѣ у себе.

А вже-жь Харитина не зазнала тихого раю въ хатѣ свого добродѣя, хоча жила у него по-пански. Мелашка, давнѣйша полюбовниця Цокула, ôдзывалась въ докоромъ про молоду клюшницю и сказала про неѣ отъ-се Панасови: „Придивись, якъ вбравъ Харитю, жидôвську наймичку!... думаѥшь, вона справдѣ хрещеница?... Вона зъ хазяиномъ живе, ѥй-Богу!... Я сама бачила, якъ вони обнимались, цѣлувались!"... (стор. 30). Ледви-жь ôдôйшла Мелашка, наближилась до Панаса Харитина. Она признаѥ ся свому ясному соколови, що ѥго любить уже давно, и що до смерти ѥго любити-ме; ôдтакъ просить ѥго, щобъ тôлько не цуравъ ся ѥи. — „Любишь?" кликнувъ сердитый Панасъ, „а, прокляте насѣння! бачь, якъ спѣва! Одною рукою будешь обнимать мене, а другою хазяина?... Ха, ха, ха!... хрещеница! Яка ты хрещеница? Любовница хазяйська!"... (стор. 32). Коли-жь нещасна Харитина хотѣла передъ Опанасомъ оправдуватись, то ôнъ ôдопхнувъ ѥѣ ôдъ себе и хутко пôшовъ.

Саме-тогдѣ явивъ ся Цокулъ и ось сказала ѥму Харитина въ розпуцѣ серця про се, що ѣй наговоривъ Панасъ. Тогдѣ давъ ѣй Цокулъ ось-яку раду: „Плюнь на него! на бѣса тобѣ Панасъ здавъ ся. Люби того, хто тебе любить... А ты знаѥшь що? вôзьми та й полюби мене на злôсть йому! А я тебе люблю стократъ бôльше, нѣжь Панасъ; я тебе буду жалувать, — ты у мене будешь хозяйкою... Панасъ ôдъ тебе ôдцуравъ ся, — знову поголоска йде, то хочь зарѣжь ся, тобѣ не повѣрять. Нехай говорять! — плюнь! Ты бѣдна дѣвчина, — хто тебе вôзьме зъ такою славою, а я тебе ôддамь за-мужь, дамь придане, то й Панасъ вôзьме"... (стор. 34). Говорячи се Цокулъ голубивъ и обнимавъ Харитину, та ажь Мелашка помѣшала ѥму тй любощѣ, бо покликала ѥго до недужои жôнки. Тогдѣ бѣдна сирота задумалась тяжко й сказала мѣжь иншимъ отъ-се: „На що-жь ты одôпхнувъ мене, моѥ серденько, Панасе мôй коханый? чомъ же ты серцемъ своимъ не почувъ, що тебе одного люблю, тебе одного душа моя бажаѥ? На що-жь одвернувъ ся ôдъ мене, покинувъ мене безпомошную на поталу? Що-жь менѣ робить, де шукать порадоньки? — Не знаю! не знаю!"... (стор. 35).

Трохи зъ-годомъ пôдлабузнюѥ ся Цокулъ Мелашцѣ и обѣцюючи ѣй купити квѣтчасту хустку каже ôнъ: „Поможи менѣ повернуть дѣло такъ, щобъ Панасъ ѣѣ посватавъ, то побачишь, якъ тобѣ добре буде!" Мелашка обѣцюѥ залагодити сю справу, а небавомъ потôмъ Цокулъ стрѣчаѥ сумовиту Харитину и каже ѣй, що Панасъ ѥѣ сватати-ме. „Пôзно, пôзно!" ôдповѣдаѥ она. „Я ѥго обманювати не буду, я все ѥму сама скажу. — Ѥму скажу, жôнцѣ вашôй скажу, скажу всѣмъ людямъ, — нехай заплюють мене, може менѣ легче буде!... Я все вамъ кину пôдъ ноги, — не треба менѣ нѣчого вашого! воно давить мене, — дыхать не можу. Я була обшарпана, та за те у вôчи смѣливо дивила ся усѣмъ, а вы дали менѣ одежу гарну, обморочили, одурили мене, знѣвечили мене, життя моѥ отруили — спасибô за ласку! Нѣчого менѣ одъ васъ теперь не треба!"... (стор. 39).

Ледви-жь ôдôйшла Харитина, явивъ ся Панасъ по приказу свого хозяина. Цокулъ каже, що за вѣрну службу хотѣвъ бы ѥго хозяиномъ зробити, та що знайшовъ ѥму гарну дѣвчину — Харитину. Тогдѣ озвавъ ся Панасъ, що про неѣ недобра ѥ слава, та що ѥѣ сватати не буде, бо люде кажуть, що Харитина полюбовниця хозяина. „Покарай ихъ, Господи, за таку неправду до бѣднои сироты!" покликуѥ Цокулъ. Панасъ вѣрить и не вѣрить хозяинови. „Вы присягаѥтесь", каже ôнъ, „що ця неслава — брехня, а Мелашка божить ся, що правда, що сама бачила!"... Саме тогдѣ ввôйшла Мелашка и заявила, що про Харитину нѣчого не казала, а ѥсли й яку дурницю сказала, то розпалила ся за ключѣ, що ѣй давъ хозяинъ.

Такъ отже вѣрить уже Панасъ, що Харитина безневинна и каже, що ѥму теперь соромно й глявути на неѣ, — що скривдивъ такъ тяжко сироту; про-те она мабуть ôдцураѥ ся теперь ôдъ него, якъ ôнъ по-передуôдъ неи ôдцуравъ ся. Але Цокулъ радить Панасови, щобъ ѥще сегодня побалакавъ зъ Харитиною, и ôдтакъ наймитъ ôдповѣдаѥ, що ще сегодня зъ нею по-

[1]) „Кіевская Старина". 1888. Томъ XXII., сентябрь; стор. 662.

говорить, а якъ щó єго щастя, то хочь и въ недѣлю до шлюбу.

Та не такъ склалось, якъ ждалось! Харитина скинула одежу, соромомъ своимъ зароблену, и легче стало ѣй, коли одяглась въ давну свою убогу, полатану, крóвавицею зароблену одежу. Опóсля попращала она богату оселю, де ѣй важко було жити; коли-жь óдходила, то стрѣтила єѣ Мелашка и сказала: „Куды це ты такъ нарядилась? — Мы тебе тутъ просватили, а ты...“ „Пóду, звѣнчаюсь! Прощайте!“ óдповѣла Харитина и хутко óдóйшла. Сейчасъ оповѣстила Мелашка Цокула, що Харитина втѣкла, та що мовь несамовита сказала: „звѣнчаюсь... звѣнчаюсь!“ (стор. 44).

Зажуреный Цокулъ велѣвъ прикликати Панаса и сказавъ єму, що Харитина збожеволѣла óдъ коханя до него, та втѣкла, — мабуть пóшла зновъ до Рухлѣ. Панасъ бѣжить хутко за Харитиною кажучи, що єѣ на рукахъ принесе. Ажь-ось входить „аблакатъ“ и мовить Цокулови, що дѣло справивъ, — довѣдавъ ся, що Харитина є землячка Цокула, родомъ зъ Осиковатои, та що матѣрь єи звали Мотрею. — „Мотря, покрытка“, говоривъ аблакатъ, „жила у бабы Сычихи, — въ городъ прийшла зъ маленькою дитинкою, сама вмерла, а дѣвчинка выросла у Манашки, — оце-жь вона й є Харитина, — отъ и метрика!“ (стор. 46). Почувши таку зловѣщу новину Цокулъ мовь божевóльный паде на-вколѣшки, и бючи себе въ груди покликує: „О, Господи! Ажь ось коли ты покаравъ мене за моє лукавство, за мóй грѣхъ великій, тяжко покаравъ! Душогубъ!... душогубъ! Нема менѣ мѣсця на земли и земля не прийме мого тѣла, кóстки мои выкине! — Покарай же мене, Господи, тяжче, покарай на души, на тѣлѣ, — тóлько прости мене!“...

Мѣжь-тымъ доганяє Панасъ Харитину біля млына и каже ѣй, що єѣ любить, що єѣ сватати буде. Але нещасна сирота признаєся до своєи вины кажучи: „Я тебе любила и люблю, и передъ тобою грѣхъ свóй покутую, — обманювать тебе не буду. Тяжко вымовить!... Слухай! Була брехня, а ты принявъ за правду, повѣривъ и одóпхнувъ мене; — теперь правдою те стало, щó тодѣ було брехнею!“ (стор. 50). — Въ тяжкóй розпуцѣ нытає ся єѣ Панасъ: „Щó-жь ты наробила?! На-що-жь ты себе занапастила?“ — „Прости мене, прости!“ молить-благає Харитина. — „Нехай тебе Господь простить!... не судилась ты менѣ!“ каже Панасъ въ одчаю душѣ.

Коли-жь Харитина хутко óдóйшла, то Панасъ нагадавъ собѣ и Марусю, и такожь жаль єму стало осьтои Харитины; про-те проклинавъ всѣхъ баламутóвъ-звѣрюкъ, щó зводять изъ розуму дѣвчатъ собѣ на потѣху, а имъ на погибель. Óдтакъ надумавъ ся и сказавъ отъсе: „Мы нещасливѣ обоє, мы сироты, наймиты, — хто насъ пожалѣє? Подамь же руку ѣй, — складемъ два безталання до купы, и Господь пошле намъ таланъ, выплаканый гóркими слезами... О, якъ гарно робиться на серци, и слезы на очахъ! — Це ты, Господи, керуєшь моимъ серцемъ! Вволю-жь твою волю, пóду за нею и своими слезами обмыю ѣѣ“... (стор. 52).

Але Харитина не дóждалась почути óдъ Панаса тыхъ слóвъ, — безталанна сирота втопилась... Панасъ хотѣвъ єѣ выратувати та вытягнувъ зъ воды неживу. Вбѣгає Цокулъ и побачивши трупа горює въ тяжкóмъ смутку покликуючи: „Боже праведный!... Люде добрѣ! Закопайте мене живого въ землю, убийте мене камѣнямъ, дрючками, бо я не вартъ собаки! Знайте, всѣ знайте, що я цѣй дѣвчинѣ батько, батько и душогубъ, — це я ѣѣ втопивъ! Берѣть мене, вяжѣть, плюйте на мене, ведѣть мене на судъ, — я розкажу тамъ, якій я грѣшникъ великій!“... А бѣдный Панасъ цѣлуючи мертву Харитину каже въ-останнє: „Прости менѣ, страднице, прости! — И я виненъ передъ тобою!“

Сю драму оцѣнивъ навпередъ Евгеній Олесницкій, написавши въ „Дѣлѣ“ мѣжь иншимъ се, щó слѣдує: „Якъ бачимо, сюжетъ драмы простый, ситуаціѣ не выдуманѣ, не представляють ся плодомъ фантазіѣ, а реальнымъ зъображенємъ дѣйстного житя. Въ тóмъ лежить и вартóсть драмы. — — Не менше стóйною представляєсь драма зó становища артистичного. Сцены выходять одна зъ другои консеквентно, ситуаціѣ вяжуть ся гармонійно. Психолоґичный процесъ у головнои героинѣ драмы, Харитины, переведеный зовсѣмъ природно и консеквентно; щó-до Панаса можна-бъ закинути те, що авторъ велить доконуватись у него рѣшучимъ змѣнамъ надто скоро и зъ причинъ за-мало оправдуючихъ тѣ змѣны. Такъ примѣромъ здаєсь трохи неоправданымъ и мало умотивованымъ нагле рѣшенє Панаса женитись зъ Харитиною, о котрóй наслухавсь тóлько, що єсть любовницею Цокула, и набравъ до неи справдѣшнои неохоты. Змѣна та доконуєсь въ драмѣ въ наслѣдокъ причины надто слабои, бо лише за-для простои намовы самого-жь Цокула, отже особы найблизше интересованои, до котрои впрочóмъ Панасъ не мавъ и не мóгъ мати великого довѣрія. — Другѣ характеры и особы драмы выведенѣ за-те дуже природно и консеквентно. Óдносить ся то особливо до характеру Цокула и Мелашки, хочь и другѣ поменшѣ лиця и характеры, якъ примѣромъ дѣда-мельника, Марусѣ и москаля, арендара и єго сына, складно и гармонійно доповняють цѣлóсть“[1]).

Опóсля похваливъ „Наймичку“ Кіевскій рецензентъ Иг. Ж., замѣтивши, що въ сѣй драмѣ появляє ся широкій, етноґрафичный засновокъ, котрый характеризує ся рядомъ прекрасныхъ картинъ изъ побуту суспóльного[2]). А вже-жь найважнѣйшѣ суть тѣ замѣтки, котрѣ про сю драму списавъ въ „Зорѣ“ Володимиръ Коцовскій. Ось и слова сего критика: „Въ Наймичцѣ бачимо частину сучасного житя и бачимо заразомъ одну зъ найтяжшихъ ранъ сего житя, щó óдъ неи певно болѣло и болить неразъ и кождого зъ насъ: бездушне житє зъ дня на день зъ одного, безвыхóдне страданє зъ другого боку“[3]). Подавши óдтакъ змѣстъ драмы пише сей критикъ ось-що: „И щó-до будовы, и щó-до переведеня дѣѣ можна бы „Наймичцѣ“ дещо закинути. Помимо майстерского выкóнченя першого акту держить ся будова трохи завóльно въ купѣ; цѣкавóсть слабне, — нема того, що такъ скажу, зъосередненя (концентраціѣ) дѣѣ, яке бачу въ драмѣ того-жь автора „Хто виненъ?“ Є деякѣ лишнѣ епизоды, хоть зрештою самѣ про себе гарнѣ и реальнѣ. Є деякѣ лишнѣ ефекты. Пóзнати, що и Карпенко-Карый не дармо акторъ, та що, якъ кажуть, „Наймичка“ мабуть таки справдѣ написана спеціяльно для звѣстнои знаменитои украиньскои артистки Заньковецкои. Рѣшучо злишнымъ, бо чисто театральнымъ и лишь механично навязанымъ ефектомъ уважаю примѣшку до дѣѣ факту, що Цокулъ — батько Харитины... Вже то авторъ поступивъ собѣ дуже зъ тактомъ, позволяючи Харитинѣ

[1]) „Дѣло“. 1888; число 227.

[2]) „Кіевская Старина“. 1888. Томъ XXII., сентябрь; стор. 67—68².

[3]) „Зоря“. 1888; стор. 379.

умерти безъ свѣдомости того гидкого факту. Адже сей случайный фактъ не робить Цокула анѣ на волосъ бôльше або менше винуватымъ, нѣкого и нѣчого не характеризуѥ, заносить якоюсь старосвѣччиною („Фатумъ“) и тôлько немило псуѥ вражѣнѥ, выкликуване природнымъ розвоѥмъ дѣѣ, природнымъ розвоѥмъ чутя“[1]).

До тыхъ замѣтокъ навязуѥмо ще деякѝ свои. У Карпенка-Карого добачаѥмо чи-малый талантъ, зъображати такѝ драматичнѝ сцены, въ котрыхъ появляють ся люде живѣсѣнькѝ. Хочь авторъ самъ бувъ знаменитымъ артистомъ драматичнымъ, то не пôшовъ ôнъ слѣдомъ за Кропивницкимъ. Се бо зъ малыми выимками не гонить ôнъ за ефектомъ, але пише ладомъ природнымъ, неначе-бъ бувъ фотоґрафомъ типôвъ суспôльного побуту на Украинѣ. Але якъ на вдатнôй картинѣ фотоґрафичнôй тôлько тѝ особы вважають ся мовь живѝ, котрѝ мають характеристичнѝ рысы лиця, такъ и въ драматичныхъ творахъ Карпенка-Карого вызначують ся лишь тѝ дѣевѝ люде, котрѝ своѥю вдачою являють непохитну стôйнôсть у своихъ змаганяхъ. Тому-то въ „Наймичцѣ“ найлучше вдавъ ся авторови типъ молодицѣ Мелашки, мѣжь-тымъ коли Харитина являѥ ся подекуды плаксиво-сентиментальною, якъ и въ загалѣ идеальнѝ типы въ драмахъ Карого зъображенѝ досыть блѣдо. Ôдтакъ крôмъ Мелашки авторъ змалювавъ гарно такожь иншѝ особы, стоячѝ на другôмъ и третѣмъ плянѣ драматичнои картины, якъ аблаката, Бороха, Марусю, гусарина Пилипа й дѣдамѣрошника. Коли-жь для Харитины ôдчуваѥмо въ собѣ симпатію, то до фарисея Цокула ôдносимо ся подекуды зъ апатіею, хоча ôнъ въ кôнци драмы паде на-вколѣшки и плаче-рыдаѥ надъ мертвымъ тѣломъ своѥи безталанои дочки. Ôдтакъ замѣчаѥмо, що въ „Наймичцѣ“ злишною ѥсть ява дѣда-мѣрошника, дармá, що характеристика ѥго вважаѥ ся справдѣ вдатною.

Особливо-жь подобають ся въ сѣй драмѣ чудовѝ діялоґи, и ôдтакъ за-для живои акціѣ читачь чи-то зрѣтель забуваѥ на те, що инсценизація драматична не всюды ѥ доладна. Меншои стôйности суть монолоґи, въ котрыхъ высказуѥ ся психичне змаганѥ одвѣтнои особы. Видно, що авторъ умѣѥ добре наблюдати зовнѣшнѝ появы въ житю, але ще не навчивъ ся ôдгадувати всѣхъ тайникôвъ въ души чоловѣка. Тому-то монолоґъ Харитины въ семôй явѣ дѣѣ третьои и монолоґъ Панаса въ четвертôй явѣ дѣѣ пятои не можуть уважати ся вдоволяючими.

Драматичнѝ творы Карпенка-Карого суть окрасою литературы руско-украинськои. Зовсѣмъ складно порôвнавъ ихъ В. Коцовскій зъ драмами Кропивницкого и въ сѣй справѣ высказавъ ôнъ ось-такій свôй судъ: „У Кропивницкого бачимо переважно типы и ситуаціѣ, постôйнѝ проявы зъ житя, и ôдломки дѣѣ и характерôвъ; у Карпенка-Карого кожда особа — живый и цѣлый характеръ, особный самъ про себе, кожда хвиля — частина житя, вся дѣя — драматична цѣлôсть. Кропивницкій переносить загальнѝ темы на питомый украинській ґрунтъ, шукаѥ мѣсця, особъ, обставинъ для готового змѣсту. Карпенко-Карый шукаѥ темъ, змѣсту середъ самого житя, бере свои драмы (тему, характеры и поодинокѝ сцены) прямо зъ живого житя; въ кождôй сценѣ, въ кождôмъ словѣ чути се живе житѥ, помимо зрештою бôльше чи менше вдатного артистичного обробленя... То й не диво, що въ творахъ Карпенка-Карого кожда сцена, кожде слово вяже увагу, выкликуѥ глубоку задуму“[2]).

[1]) ibid., стор. 397. — [2]) ibid.

Карпенко-Карый ѥсть отже репрезентантомъ реального напряму въ теперѣшнѣй драматурґіи руско-украинськôй. Супроти реального зъображеня житя. яке появляѥ ся въ ѥго творахъ, уважають ся декому неначе анахронизмомъ тѝ драматичнѝ писаня, котрѝ суть плодомъ давнои школы псевдоклясичнои и романтично-сентиментальнои. Карпенко-Карый навернувъ руску драматурґію рѣшучо на шляхъ новый; — поки-що придержуѥ ся ôнъ въ бôльшôй части естетичнои мѣры въ реализмѣ. Чи-жь Цокулъ не стане „предитечею“ дальшихъ типôвъ напряму грубо-реалистичного, покаже намъ недалека будучнôсть въ розвою драматичного таланту автора.

(Дальше буде.)

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНѝ.

Набожнѝ (религійнѝ) **казкѝ болгарскѝ**. (Пор. 1 ч. „Зорѣ“ с. р. стор 15).

(Конець.)

Подану въ попереднôмъ числѣ казку болгарску уважае Драгоманôвъ въ першôй ѥи части за одну зъ найцѣкавѣйшихъ зъ помѣжь казокъ о дуалистичнôмъ сотворенiю свѣта, — значить, о сотворенiю свѣта двома силами. Подôбнѝ казки подыбують ся майже зъ тыми самыми подробицями у рôжныхъ народôвъ всхôднои Европы и Азіѣ. Авторъ заповѣдае окрему працю про сю рѣчь; а поки що, указуѥ лишь въ своѣй розвѣдцѣ на тѝ книжки, де доси вже оголошено подôбнѝ казки.

И такъ украиньскихъ оголошено богато: въ Ербена славяньскôй хростоматіи (ст. 143. коротша, але дуже подôбна до болгарскои казка галицка; по нѣмецки въ часописи: *Zeitschrift für Deutsche Mythologie*, I. 178—180); въ петербурскôй „Основѣ“ 1861. за червень, ст. 59—60, въ казкахъ народу малоруского Драгоманова, 98, 15 (по французки въ *Revue des traditions populaires*, 1887, ч. 9.); въ Трудахъ Чубиньского, I. 142—144, II. 359 (по польски змѣстъ у Новосѣльского, II. 2—3, и Руликовского, 169—170). Крôмъ того мають Украинцѣ богато колядокъ. въ котрыхъ два або три голубы, або Богъ зъ св. Павломъ и Петромъ добувають зъ пôдъ воды пѣску и камѣня, щобы сотворити землю и небо (пор. Костомарова о историчнôмъ значѣню народнои поезіѣ, 1843. ст. 66; Головацкого народнѝ пѣсни галицкои и угорскои Руси, II. 5; Кольберґа *Pokucie*, I. 348; Потебнѣ Объясненія малорусскихъ и сродныхъ народныхъ пѣсень, II. 738; Новосельского Украиньскій народъ, (I. 103—104).

Такъ само зсылаѥсь авторъ на казки бѣлорускѝ и великорускѝ и зазначуѥ рôжницю казокъ сербскихъ ôдъ поданои болгарскои.

Ствердивши ôдтакъ, що украиньскѝ казки мають велику схожôсть такожь зъ казками неарійскихъ народôвъ всхôднои и азійскои Росіѣ, якъ Черемисôвъ и особливо сибѣрскихъ Туркôвъ, бачить въ тôмъ доказъ противъ гадки славяньскихъ ученыхъ изъ школы Ґріма и Куна, якъ Ербена, Атанасіѣва и и., котрѝ уважають казки украиньскѝ, сербскѝ и російскѝ за останки давного митольоґичного дуализму славяньского племени. Пôдставу до такого погляду дало тымъ ученымъ мѣжь иншимъ се, що подôбнѝ казки подыбують ся такожь въ славяньскихъ апокрифахъ библійнои исторіѣ. Однако пôсля гадки Драгоманова христіяньскѝ апокрифы въ загалѣ носять на собѣ слѣды богумильства; а по славяньскôмъ свѣтѣ розбѝшлись тѝ апокрифы зъ Болгаріѣ, де ôрменьскѝ Павлиціяне занесли було богумильство, котрого науки слѣднѝ въ ще старшôмъ манихействѣ и иншихъ сектахъ сирійско-ираньскихъ ґностикôвъ. Одже зъ уваги на се вкупѣ зъ тымъ, що подôбнѝ до наведенои казки подыбують ся скрôзь ôдъ Болгаріѣ ажь до Сибѣри, треба ихъ ôтчины скорѣйше глядати въ краинахъ Ирану нѣжь въ славяньскихъ, — хочь доси, якъ признае авторъ, давне религійне письменство ираньске не выявляѥ такихъ слѣлôвъ.

Въ другôй частинѣ болгарскои казки, о сотворенiю козы и пчолы, суть ще выразнѣйшѝ слѣды сирійского та ираньского ґностицизму. Подробицѣ сеи частины подыбують ся такожь и въ украиньскихъ казкахъ. И такъ пр. пôсля однои,

що находить ся въ збôрнику самого-жь таки Драгоманова, хотѣвъ чортъ сховати землю въ своѣмъ ротѣ, и ôдтамъ ростуть горы; та здержує ихъ ажь св Павло и св. Петро. Коза такожь и въ укр. казкахъ є сотворѣнѣмъ чорта (Чуб. Тр. I. 49). Поминаю иншій порôвнаня и замѣтки.

Угода мѣжь Богомъ а чортомъ має собѣ пару въ славяньскихъ апокрифахъ, де угоду роблять мѣжь собою Адамъ и чортъ. Такожь въ повѣряхъ сибѣрскихъ Турκôвъ подыбуєсь ôдгомôнъ тои угоды въ тôмъ, що тутъ діяволъ жадає для себе ôдъ Бога всѣхъ умершихъ, на що Богъ таки не пристає.

Зачатє черезъ цвѣтку повтаряє ся въ повѣряхъ рôжныхъ народôвъ, мѣжь иншими такожь у Римлянъ и Французôвъ. Щось подôбного находить ся такожь въ казкахъ украиньскахъ (Чуб. Тр. I. 145—147), и вже Веселовскій порôвнувавъ зъ ними те повѣрє болгарске.

Казка про рôздво Исуса має собѣ пару въ повѣрю украиньскôмъ (Чуб. Тр. I. 152), пôсля котрого Исусъ народивъ ся зъ головы Маріѣ, такъ якъ Духъ св. вступивъ въ Марію устами.

Въ Іорданѣ, братѣ Маріѣ, бачить Драгомановъ св. Іоана Хрест.; але въ замѣткахъ своихъ про те мѣсце болгарскои казки, якъ и про Юду, не находить нѣчого подôбного зъ иншихъ славяньскихъ казокъ.

Не менше цѣкавій суть замѣтки ще до двохъ дальшихъ болгарскихъ казокъ. Дуже подôбну до казки „Одки взявъ ся вовкъ?“ подавъ було о. Дан. Лепкій 1883. р. въ „Зорѣ“ (ст. 250), на котру Драгомановъ мѣжь иншимъ такожь покликує ся.

Зъ нетерпеливостю ждемо дальшихъ статей сеи цѣкавои и цѣнноі працѣ (бо на тôмъ, що маємо пôдъ рукою, замѣтки Драгоманова мабуть ще не скôнченій), а ще зъ бôльшою тои окремои працѣ, котру авторъ заповѣдає на початку своихъ замѣтокъ. *А. Б.*

Хто-ж справдї винен і де-ж наша робота?

Д. Вільхівскій в 11. і 13. ч. тогорічної „Зорі“ поставив сі два питання, котрі наведені в затоловку. Тяжкий сум, сором і злість огортають душу кождого Украіньця, хто тільки загадаєть ся над сїми питаннями. И справдї: в тому роцї минуло 50 років від смертї славного кобзаря нашого И. Котляревского; а чи богато-ж ми зробили на тому полї, на котрому він працював так щиро і своєю працею подав нам добрий приклад? Куди не поглянь, скрізь навкруги простягаєть ся те поле облогом і хиба де-не-де воно ореть ся і засївають ся невеличкою купкою робітників, та й ті працюють якось мляво, наче-б то й самі не сподївають ся на добрі жнива. Чому-ж се так? Дізнати ся дїйсної причини — все однаково, кажуть люде, що хоч трохи, коли не цїлком, зарадити лихові. Тим то обидва питання, що підняв д. Вільхівскій, мають дуже велику вагу, а тим більше тепер, в сьому роцї, коли недорід на нашій убогій ниві здатний вразити тяжким болем самого щирійшого оптиміста.

Я не зважу ся взяти на себе розвязання сїх питань; нехай се зроблять люде, здатнїйші від мене обмірковати цїлком всю нашу бідолашну справу. Але у всякім разї менї здаєть ся, що як більше буде голосів в сїй справі, більшь буде і надїї на те, щоб як слїд її обраховати. Тим то я від себе подам лиш деякі замітки і факти, котрі, як менї здаєть ся, не зайве буде мати на увазї задля вияснення всеї справи.

Д. Вільхівскій, справедливо нарікаючи на наше літературне убожество, далїй каже так: „Причина сьому — наша недбалість, байдужість, наша неприхильність, наша нелюбов, лїнь, лїнь до громадского дїла, до дїла рідного письменства, до дїла просьвіти і відрождення рідного краю“. Нема що й казати, що в сїх докорах єсть чимало гіркої правди; а про все те не можна звертати тільки на нашу недбалість, ледарство і т. д., як се робить д. Вільхівскій. Ті самі Антоновичі, Житецкі, Костомарови, Мордовцї, Максимовичі, Потебнї і инші, котрих він дорікає, що вони не появили нам нї исторії рідного краю нї словаря нї граматики нї иншихъ наукових праць в рідній мові, як відомо кождому, працювали і працюють щиро над идеєю просьвіти і відрождення рідного краю; бо кожда їх праця, хоч і не на рідній мові, прямує цїлком до тої идеї і багато причинила ся до розбудження національної самосьвідомости в осьвітному товаристві украінскому. Нам нема чого виступати з обороною сїх, по правдї кажучи, найкращих синів Украіни: їх праця перед очима у всїх, їх заслуги шанує кождий Украінець, і напевне ще більше шануватимуть наші дїти. Чому-ж вони, питає Вільхівскій, не появили нїчого, або декотрі появили надто мало на своїй рідній мові?

Звичайно, що на се кождий міг мати своі власні і різні причини; але мусять бути і спільні умови, через які наші учені вживають в своїх працях иншої мови і дають їй перевагу над своєю рідною. На мою думку найпершою в часї причиною єсть та, що письменство наше дуже молоде і розвивало ся серед таких непогодних умов, що й досі ще не виробила ся у нас така як сьлїд лїтературна мова, щоб вона здатна була цїлком до наукового викладу. Се повинен признати кождий. хто коли брав ся за наукову працю на народній мові. В Украіні, як відомо, перший Кулїш почав викладати наукові речі на нашій мові, і такою першою єго пробою була: „Исторія Украіни від найдавнїйших часів“, до котрої редакція „Основи“ (1861—9) додала від себе цїкаву і характерну в сїм разї замітку, що ось мов Кулїш своєю працею доказав, що наша мова здатна і до наукових речей. Але-ж здаєть ся, що й сама редакція не була в тому певна, бо в дальнїйших книжках „Основи“ ми не бачимо пасьлїдования доброму прикладу Кулїша і не бачимо нїяких наукових праць на нашій мові окрім популярних розмов або невеличких розправ і заміток наукового характеру. Певно, що у той час, коли й не можливо, то у всякім разї надто важко було брати ся до сього дїла і така робота була під силу хиба Кулішевї. що здавна вже збірав скарби нашої мови і з уст народніх і з давнього нашого письменства Исторія єго, що на превеликій жаль не пішла дальше вступу, писана дуже гарною мовою; а про все те треба вчитатись в ню, треба, як то кажуть, розсмакувати, щоб бачити всю красу наукової мови Кулїша; і все-ж таки здаєть ся нам, що й Кулїш мусїв бороти ся с чималими трудностями. В Галичинї „ничтоже сумняша ся“, зразу стали писати нїби-то народньою мовою про всякі речі; але що-ж то за мова була! Зразки тої мови можна і тепер бачити в деяких виданнях галицких запроданцїв, т. зв. „общеруссів“, котрих напевне нїхто не читає і про котрих навіть „Члени Славянских благотворительних комітетів“ кажуть: „а побий їх нечиста мати, як вони погано пишуть: нї по своєму нї по нашому“. Тільки праця над популярними викладами наукових речей на рідній мові здатна була поволі виробити мову і довести її трохи згодом до такого ступня розвитку, щоб вільно було орудувати нею в наукових працях, не морочачись дуже над вишукуваннем потрібних слів и виразів. Одже ся праця після перших заходів, після випуску аритметики і Сьвященої исторії в 1863. роцї була зупинена звісним насильством російского уряду. Хто-ж тут винен? Не вже-ж лїнь, недбальство і неприхильність тих людей, що, як відомо, с такою щиростю брали ся до дїла? Наукові працї на нашій мові стали можливі тільки в недавню годину, коли в Галичинї с чималою таки запомогою наших же Украінцїв заходили ся над популярним науковим видавництвом, і коли там з'явила ся народня украінъско-руска преса. І от тепер ми бачимо, що й наші Украінці беруть удїл в тій спільній працї, хоч і нїгде правди дїти, що сї працї повинно-б бути далеко більше, нїж як досі маємо. Друга причина се та, що й публїка украінъска не мала й досі не має доволї підготовки до наукових викладів на рідній мові, котрої не чула нї в церкві нї на судї нї в школї і знає через десяте-пяте киба тільки з уст народа та с творів украінъских белєтристів. То менї здаєть ся, що коли-б наші учені цурали ся російскои мови і в своїх працях вживали тільки рідну мову, вони-б не мали і десятої частки того впливу, який безперечно вони мали на розвиток в украінъскому товаристві національної самосьвідомості. Таким побитом самий стан речей, в котрому наші учені у всякім разї не винні, зневолював їх давати в своїх працях перевагу російскій мові. Правда, що проводирі наші, якими вважаємо видатнїйших наших учених, повинні вести за собою товариство; але тут ми натрапляємо на третю не меншої ваги причину: се той дикий режім, який безмилосерно лютував над нашою лихою долею.

(Конець буде.)

Одповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Посмертнї згадки.

Архикнязь Рудольфъ,

нашь цѣсаревичь и наслѣдникъ престолу, переставъ жити!

Така коротка, до глубины душѣ потрясаюча вѣсть спала на насъ несподѣвано, мовь грѡмъ зъ ясного неба, д. 18. (30.) сѣчня с. р., вже пѡсля зложеня першѡго листу сего числа „Зорѣ“.

Въ першѡй хвили не хотѣлось дати вѣры тѡй прошибаючѡй вѣсти. Коли-жь оказалась неможливѡсть якои-небудь похибки, взяло верхъ загально людске чутє, и тяжкій сумъ налягъ на всѣхъ на саму згадку про осиротѣлу рѡдню Высокого Покѡйника.

Опѡсля-жь Русины не могли не згадати недавнои гостины пок. Архикнязя въ нашѡмъ краю, що зъєднала Єму нашї серця и тѡлько любыхъ згадокъ полишила по собѣ: и такъ зъ иншого зновъ боку сумъ и жаль нашъ ставъ ще бѡльшій.

Щобы дати образъ жалю, якій смерть Архикнязя выкликала навѣть середъ нашого сельского народу, розкажемо про оденъ выпадокъ, що довѣдались мы отъ-що зъ достовѣрнои стороны. Въ однѡмъ селѣ ѡдбувалось селяньске весѣлє, коли наспѣла вѣсть про смерть Архикнязя. Гостѣ весѣльнї зразу ве хотѣли няти вѣры; а коли ихъ упевнено, всѣ розплакали ся въ голосъ и нѣкимъ не взыванї лишили весѣлє та порозходили ся домѡвь.

Нашї народнї товариства львѡвскї зложили на руки о. Пюрка у Вѣдни на домовину Архикнязя вѣнець зъ написею: „Архикнязеви наслѣдникови престолу — Руско-народнї Товариства“. А „Народный Дѡмъ“ и кѡлька иншихъ обществъ выслали на руки сов. Ковальского вѣнець зъ написею: „Незабвенному престолонаслѣднику русскіи Общества“.

Не станемо описувати нѣ житя пок. Архикнязя нѣ єго дѣяльности нѣ кѡнчины нѣ загального смутку, якій выкликала єго смерть въ цѣлѡй державѣ и у всѣхъ народѡвъ; се рѣчи знанї вже давно нашѡй читаючѡй громадѣ. Сею короткою згадкою хочемо лишь и мы прилюдно ѡддати честь памяти Покѡйника, що зъ одного боку незвычайно хорошо зазначивъ ся въ своѣмъ житю на поли науки и письменства, зъ другого-жь боку недавно заявивъ недвозначно справедливу прихильнѡсть такожь и нашѡй народности.

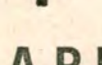

Йосифъ Барвѣньскій,

приходникъ въ Сервирахъ, братъ покѡйного Володимира, редактора „Дѣла“, упокоивъ ся дня 23. сѣчня (4. лютого) въ Сервирахъ въ 45. роцѣ житя.

И зновъ люта смерть выдерла передъ часомъ одного щирого борця зъ нашихъ и такъ не надто густыхъ рядѡвъ!

Покѡйникъ трудивъ ся такожь богато на нивѣ рѡдного письменства. Крѡмъ того, що писавъ безименно або пѡдъ псевдонимомъ, якъ рѡжнї дописи до „Дѣла“ и переклады, знанї суть зъ выдань „Просвѣты“ єго працѣ: „Паша душа въ господарствѣ“, „Рогата худоба“, „Житє св. Евстахія“, ѡдтакъ розвѣдка „Юрій Даничичь“ въ фейлетонахъ „Дѣла“ за 1883 р. чч. 90—93, а наконець исторична траґедія „Полуботокъ, наказный гетьманъ Украины“.

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пѡдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 15. (27.) Лютого 1889. **Число 4.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Козача помста.

Оповѣдання И. Снôлки.

(Конець.)

И справдѣ; за кôльки день они не бачили нѣ жадного Татарина. Тôльки мѣсцями полохливо здôймались орлы-степовики и, пôднявшись въ гору, оглядали зъ ôдтиля козаче вôйско; та вовки-сѣроманцѣ, почувши непроханыхъ гостей, ховались по балкахъ. Або де закурликають журавлѣ, а зъ пôдъ кôньскихъ нôгъ пирскнуть переляканѣ перепелы. Часомъ на могилѣ зъявить ся сугакъ чи сайвакъ, понюхає воздухъ, покрутить головою и геть подасть ся. Сей звѣръ зовсѣмъ скидаєть ся на козу, тôльки темнои масти и зъ бѣлыми рогами.

Ажь ось козаки и биля Гнилого моря чи, якъ звуть ще ёго Сивашь. Оно вузьке и въ иншихъ мѣсцяхъ мѣлке, такъ що можна переходити у брôдъ, особливе у лѣтку. Сѣрко знавъ, де є такѣ мѣсця, и безъ нѣякои шкоды перевѣвъ на той бôкъ Гнилого козакôвъ. Тамъ ôнъ спинивъ вôйско.

— Треба буде ось якъ зробити, — промовивъ ôнъ до всѣхъ отаманôвъ: — Я зъ пятьма тысячами зостанусь тутъ, а вы зъ останними пôдете на Карасивъ, Козлôвъ, то що. Тôльки пятого дня щобъ вы були вже тутъ, щобъ управились за сей часъ. Замѣсць себе я настановляю старшимъ Швидкого, бо ôнъ и вздовжь и впоперекъ знає Кримъ; щобъ вы слухали ёго все одно, що й мене. Ну, зъ Богомъ!

Швидкій зъ пятнацятьма тысячами козакôвъ рушивъ далѣ.

Не сподѣвали ся Татары до себе такихъ гостей и, якъ тôльки почули про козакôвъ та про Сѣрка, кидали свои оселѣ, сѣмѣ, худобу, и геть тѣкали. На всѣхъ напавъ такій острахъ, що мало хто узброювавъ ся; а хто и важивъ ся йти проти козакôвъ, гинувъ одъ козацкои шаблѣ. Татары вже добре знали Сѣрка и ёго завзятôсть, бо ôнъ неразъ у ихъ гостювавъ, и прозвали „шайтаномъ“, се-бъ-то чортомъ.

Багато ихъ тѣкало; та багато й козаки навязали, найбôльше знатныхъ та багатыхъ, щобъ опôсля узяти зъ ихъ гарный выкупъ. Козаки розбивали хурдиги, де по кôльки рокôвъ томили ся бѣднѣ невольники, и одпускали ихъ на волю. Иншѣ зъ ихъ и собѣ приставали до козакôвъ. За свою гôрку неволю они страшно ненавидѣли Татаръ. А неволя и справдѣ була тяжка. Закованѣ въ залѣзнѣ кайданы, що повъѣдались въ тѣло, иншѣ невольники по кôльки рокôвъ не бачили сонця въ темнôй брудноô хурдизѣ. Деякѣ були прикованѣ до стѣнъ особе залѣзными ланцюхами. Страшна така неволя! Не почуєшь нѣ рôднои мовы нѣ слова Божого, нѣкого не побачишь опрôчь тіи гидкои татарскои пики, що разъ у день принесе тобѣ шматокъ чорствого хлѣба та кухля воды. Та й сей гôркій шматокъ жбурне тобѣ мовь тôй собацѣ. Инодѣ забудешь, що ты й живешь... Важко, дуже важко! Краще бути настромленому на залѣзну палю, нѣжь попасти въ неволю!

Теперь усѣ они вôльнѣ и за свою кривду страшно оддячують бисурменамъ: рѣжуть, палять, нѣвечать усе ихне добро. Козаки тежь хазяинують. Они добре памятають своихъ вбитыхъ на Сѣчи товаришôвъ; та й мѣжь ими чимало було такихъ, що коштували турецкои або татарскои неволѣ.

Багато вже спалили козаки селъ та городôвъ. Теперь они потяглись до ханьскои столицѣ, до города Карасива, чи якъ теперь звують ёго Бахчисарай. Отъ буде де погуляти и мати велику здобычь!

У.

А ханъ, почувши про нападъ козакôвъ, зôбравъ своє коштовне добро, забравъ своихъ жѣнокъ и подався геть у горы. Онъ знавъ, що козаки туды не пôдуть; бо разъ, що далеко, а въ другe, легко зблудити. Укупѣ зъ нимъ повтѣкали туды и ёго браты; туды-жь подались и мурзы та иншѣ значнѣ Татары. Незабаромъ почали збѣгати ся туды и простѣ жительцѣ-Татары.

Якъ? Що робити?... нѣхто не мôгъ сказати; нѣхто не мôгъ нѣякои ради подати. Перелякани мурзы та ханъ тежь не знали, що чинити. Усѣ боялись, тряслись, мовь ихъ пропасниця била. Проте-жь переполохъ почавъ потроху стухати. Ось ханъ зôбравъ таки раду. Наважились послати Татаръ по городахъ, де ще не були козаки, оповѣстити, щобъ вôйско сходилось у горы. Опрôчь того ханъ послався кôльки Татаръ, щобъ дознались ся, чи багато козацкого вôйска, и якимъ шляхомъ ишли козаки.

Поки татарске вôйско збиралось, козаки спалили Бахчисарай, выпустивши напередъ усѣхъ невольникôвъ, побили багато бисурменôвъ, порабували, що найдорогше, и подались до Козлова.

Городъ Козлôвъ, а теперь Евпаторія, стоить надъ самымъ моремъ. Сюды що разу приплывали чужоземнѣ та турецкѣ кораблѣ та каторги, — се тежь турецкѣ судна, тôльки меншѣ одъ кораблѣвъ. На кождôй каторзѣ зъ обохъ бокôвъ сидѣло душь по 200 и бôльше невольникôвъ и гребли веслами. Усѣ невольники прикованѣ були до лавъ, де сидѣли, ланцюхами и до половины ажь до поперека роздягненѣ. Помѣжь ихъ похожала турецка старшина зъ червоною таволгою въ руцѣ (се особна лоза) и пильнувала невольникôвъ. Якъ тôльки якій втомить ся и почне слабше гребти, то Турокъ заразъ почне ёго бити тією таволгою по голôй спинѣ. Страшно, немило-

стиво бѣ ѳнъ бѣдного невольника: кровь такъ рѣчками й котить по спинѣ, а ѳнъ все ёго бѣ. Багато загнали они такечки христіянъ на той свѣтъ. Та про се имъ було байдуже, бо Татары постачали бѣдныхъ невольникѳвъ на всѣ кримскй базарѣ. Приганяли они и въ Козлѳвъ ще бѳльше, нѣжь у другй. Тутъ молодыхъ дѣвчатъ та пѳдлѣткѳвъ держали въ особыхъ хатахъ: сюды приходили або пріѣздили Турки купувати ихъ. Чоловѣкѳвъ же та хлопцѣвъ выводили на базарь на ланцюхахъ, мовь тыхъ собакъ. Важко було дивитись на такій торгъ!

Застогнавъ же Козлѳвъ, якъ побачивъ у себе такихъ щирыхъ гостей. Давно ѳнъ ихъ не бачивъ!

Купцѣ кидали своихъ невольникѳвъ, кидали худобу, грошѣ, и тѣкали геть зъ города. Козаки стрѣчали ихъ и бѳльшу половину перебили. Кѳлька тысячь сѣчовикѳвъ кинулись на каторги, щобъ не дати имъ утекти.

— Бийте, рѣжте собачу вѣру! — кричали козацкй отаманы: — Розковуйте невольникѳвъ! Палѣть каторги!

Козаки розбивають кайданы, выпускають невольникѳвъ, а бисурменѳвъ рубають у пень та палять укупѣ зъ каторгами та кораблями.

— Брате, голубе мѳй!... А я вже й не сподѣвавъ ся тебе бачити: думавъ, що тебе вже й на свѣтѣ нема, — обнимавъ козакъ. цѣлуючи, свого брата, що бѳльшь десятка рокѳвъ томивъ ся на каторзѣ.

— Сыну мѳй! Якъ же ты змарнѣвъ, постарѣвъ! — чути було въ другому мѣсцѣ: — Якъ бы самъ не признавъ ся, то я-бъ и не пѳзнавъ! — казавъ старый сѣчовикъ, держачи въ обѳймахъ свого дорогого єдиного сына.

— Гѳрка, тату, турецка неволя!

— Правда, сыну! — и въ старого зъ очей скотила ся крупна сльоза. Ѳнъ и самъ колись кѳльки рокѳвъ пробувъ на турецкѳй каторзѣ. Проте-жь нѣколи було довго розбалакувати: усѣ въ роботѣ, а имъ стояти нѣяково, не годить ся.

— Ну, сыну, давай теперь у двохъ хрестити вражихъ бисурменѳвъ, — промовивъ старый.

Незабаромъ и сынъ и батько и браты рубали Туркѳвъ.

А въ городѣ порядкує Швидкій.

— Хурдиги, хурдиги розбивайте! Невольникѳвъ на свѣтъ Божій выпускайте! — гукає ѳнъ на козакѳвъ.

Запорожцѣ кидають ся на хурдиги, и незабаромъ замѣсць темниць стоять самѳ тѳльки руины; а товариство радѳсно витає заплаканыхъ невольникѳвъ.

— Такъ, такъ, хлопцѣ! Закурюйте люльки та добре закурюйте! — казавъ Швидкій, дивлячись на огонь, що здѳймавъ ся вже по краяхъ города.

А огонь зъ кождою хвилиною все бѳльшає. Ось вже и середина города занялась: полумя такъ и схоплюєть ся, такъ и обгортає все бѳльше та бѳльше мѣсця. Чути крикъ, рыданнѧ, шабельный гукъ.

— Отъ розгулялись нашѳ! — усмѣхаєть ся Швидкій: — Та й те сказати, не дуже часто доводить ся справляти такій бенкетъ.

Такъ порядкували козаки въ Козловѣ; а тымъ часомъ ханъ зѳбравъ 50 тысячь свого вѳйска.

— Ну, що? Кажѣть! — нетерпляче пытавъ ѳнъ посланцѣвъ, що ходили на розвѣдки.

— Козаки переправлялись черезъ Сивашь, а отаманомъ у ихъ Сѣрко, — одказали посланцѣ.

— Ну, а вѳйска багато? — спытавъ ханъ.

— Пять тысячь.

Ажь зареготавъ ся ханъ и ёго порядчики мурзы.

— Пять тысячь! — дивувавъ ся ѳнъ: — Та се зъ ихъ анѣ жаденъ не вернеть ся до дому. Завтра-жь у ранцѣ рушимо до Гнилого и тамъ будемо дожидати тыхъ собакъ. Они вертатимуть ся зъ добычю та зъ нашими невольниками, и ихъ тодѣ легко буде бити. Оповѣстѣть усѣхъ, що завтра выходимо! — обернувъ ся ѳнъ до старшѳихъ отаманѳвъ.

VI.

— А, се ще краще: швидче справимось, — промовивъ ханъ, почувши, що Запорожцѣ вже биля Гнилого: Ну, мы не дамо имъ утекти!

Нѣ ханъ нѣ мурзы нѣ хто иншій не знавъ, що биля Сивашу стоить одинъ тѳльки невеличкій загѳнъ укупѣ зъ Сѣркомъ, а що въ троє бѳльшь зъ отаманомъ Швидкимъ позадъ ихъ.

— Ну, ось и наздогнали! — промовивъ ханъ, побачивши козакѳвъ. Они ще й самѳ дожидають насъ: дуже звычайнѳ! — усмѣхавъ ся ѳнъ: — Щобъ часу не гаяти та й тыхъ собакъ не нудити, заразъ же одъ разу кинемось на ихъ.

Ѳнъ самъ порядкувавъ; вызначавъ мѣсця, наказувавъ, якъ и куды кидатись; и якъ усе було готове, звелѣвъ стрельнути. Се була ознака, що можна розпочинати дѣло.

Татары усѣ одъ разу загукали и мовь та сарана кинулись на Запорожцѣвъ. Засвистѣли у воздусѣ тысячѣ татарскихъ стрѣлъ и мовь градомъ обсыпали сѣчовикѳвъ.

— Хлопцѣ, не дамо посмѣятись бисурменови! Отъ незабаромъ зъявлять ся и нашѳ: тодѣ мы и зъ заду и и зъ переду напнемо сихъ нехристѳвъ, — веселивъ своихъ козакѳвъ Сѣрко.

Хоча Татаръ въ десятеро було бѳльшь одъ козакѳвъ, проте-жь Сѣрко анѣ трошки не подавъ ся. Ханъ сердивъ ся, лаявъ своихъ, що не щиро брали ся, и зновъ звелѣвъ лагодитись до бою.

— Ну, теперь собаки не выкрутять ся: онъ ще нашѳ йдуть! — казавъ ханъ, вказуючи пальцемъ назадъ.

Усѣ повернули ся. Справдѣ на задѣ геть оддалѣ ишло вѳйско. Ще гараздъ не можна було розпѳзнати; проте-жь попередъ вѳйска розвивали ся татарскй знамена. Ось вѳйско наближалось.

„Нашѳ, нашѳ!“ радѳсно загукали Татары и думали вже, якъ они налигають козакѳвъ тыми верѣвками, що взяли изъ собою. Не дожидаючи, поки пѳдѳйде близче се вѳйско, ханъ звелѣвъ кинутись Татарамъ на Запорожцѣвъ. Зновъ загули стрѣлы та рушницѣ. Татары зрадѣвши, що имъ на помѳчь прийшло вѳйско, ще зъ дужчею силою нападали на козакѳвъ.

— Ну, дѣти, намъ ще треба трохи подержатись: Швидкій вже недалеко одъ Татаръ. Они дурнѳ зрадѣли; думають, що то иде ихне вѳйско... Якъ разъ! Ось-ось незабаромъ покоштують нашихъ шабель, — казавъ кошовый.

Справдѣ Сѣрко не помыливъ ся: то ишло не татарске. а козацке вѳйско. Швидкій, повертаючи зъ Козлова, почувъ, що ханъ зѳбравъ вѳйско и пѳшовъ до Гнилого.

— Краще й не треба! — промовивъ ѳнъ до своихъ: — Сѣрко зъ переду, а мы зъ заду. Ну, та й дамо-жь клятымъ бисурменамъ! Згадуматимуть... А щобъ близче пѳдѳйти, мы пѳддуримо ихъ: розгорнемо ихнѳ знамена, а переднѳ ряды хай передягнуть ся у татарску одягу-

Такъ обманивъ ôнъ хана и ёго вôйско. Невольникôвъ татарскихъ и здобычь ôнъ одвѣвъ у бôкъ и покинувъ биля ихъ сторожу, кôльки сотъ козакôвъ.

Саме въ той часъ, якъ Татары загукали: „Нашй, нашй!“, Сѣрко голосно промовивъ:

— Ну, дѣти мои, теперь дôйшла и до насъ черга. Узручь! — и кинувъ ся попередъ усѣхъ.

Запорожцѣ, знаючи, що позадѣ Татаръ ихне товариство, одностайне кинулись на бисурменôвъ. Заблыщали й задзвенѣли шаблѣ, ламаючись объ татарскй спины та головы. Першь Татары було подались, а далѣ дужче й дужче, лютѣйше й лютѣйше нападали на козакôвъ. Вже сѣчовики почали спадати на силѣ, вже Татары стали брати верхъ: ажь ось у заднихъ рядахъ бисурменьского вôйска счинивъ ся якійсь галасъ. „Зрада! Зрада!“, залунало тамъ и дôйшло до переднихъ. „Зрада!“ кричали тутъ. „Насъ пôддурено!“ чути було усюды помѣжь Татарами. И де ихъ сила дѣлась! Мовь лизъ злизавъ. Татары почали тѣкати. А козаки шаткували ихъ мовь ту капусту та кололи своими довгими гострыми списами и понавертали купы бисурменьскихъ трупôвъ мовь тй горы.

— Знайте, собаки, нашу вдячнôсть! — приказували козаки.

— Се щобъ вы памятали нашу „Сѣчь-мати“! — додавали другй.

Першь Татары тѣкали поодинцю, то що; теперь же усѣ кинулись у розтѣчь. Багато ихъ тодѣ подушило ся. Ханъ и ёго отаманы ще ранѣйшь „накивали козакамъ пятами“ и трохи було не впôймали ся въ неволю.

Скôнчила ся сѣча. Кôльки тысячь Татаръ збулось своихъ головъ. Отже немало захопили козаки и въ неволю. Вбитыхъ своихъ братчикôвъ заразъ же поховали, пораненыхъ узяли изъ собою; не забули й про здобычь та невольникôвъ, що Швидкїй гнавъ изъ Козлова, и зачали переправлятись черезъ Сивашь. Сонце було вже на заходѣ, якъ Запорожцѣ були на тôмъ боцѣ Гнилого. Кôльки тысячь Татаръ вели они за собою, а здобычѣ везли безлѣчь.

Недалеко одôйшовши одъ Гнилого, Сѣрко спинивъ козакôвъ.

— Ну, хлопцѣ, теперь можна трохи й спочити та силу свою пôдправити, — промовивъ ôнъ до товариства.

— Та вже таки й пора, бо ѣсти... ажь шкура тремтить, — одказали курѣнні.

Розклали огонь, порозвѣшували казанки и почали варити собѣ соломаху, кидаючи въ налитый водою казанъ борошно.

— Хай мы, хлопцѣ, дома будемо розкошувати, а тутъ по козацки, на швидку, — казавъ кошовый.

Вечеря була недовга: нѣколи було часу гаяти, бо ханъ мôгъ ще зôбрати вôйско и наздогнати ихъ.

VII.

— Теперь, хлопцѣ, пôдемо татарскимъ степомъ! — промовивъ пôсля вечерѣ кошовый. Тамъ стрѣнемо татарскй отары; а намъ треба буде придбати харчôвъ, бо пôсля такои роботы добре гулятиметь ся.

Рушили. Ишли цѣлу нôчь. Вже передъ свѣтомъ зуспѣли козаки велику бисурменьску отару; перевязали чабанôвъ, а овець погнали изъ собою.

— Отсе буде чимъ поласувати! — казали козаки.

— Спасибô, що придбали! — додавали другй.

— Чортъ зна, кому й спасибô кажете! Вы собѣ дякуйте, — одказували другй.

— Та оно, братцѣ, хочь и багато ôвцѣ, та й насъ не трôшки; якъ розкинути на кождого, то й бачити буде нѣчого, — вкинули и свого третй.

Проте-жь Запорожцѣ не вдовольнились и заняли ще двѣ невеликй отары, табунъ коней и трохи товару. Усе се они гнали на Сѣчь.

Далеко вже они були одъ Криму. О полудни стали на попасъ. Тутъ кошовый звелѣвъ Татаръ оддѣлити особе одъ христіянъ и промовивъ до останнихъ:

— Ну, хто хоче зъ васъ, хай иде зъ нами на Сѣчь, а ôдтиля до дому; а хто не хоче, вертай ся у Кримъ!

Изъ семи тысячь христіянъ три тысячѣ оддѣлили ся и налагодились ити у Кримъ. Се вже були побисурменій: они перейшли у татарску вѣру, иншй зъ ихъ вже и поженились зъ Татарками.

Сѣрко звелѣвъ ихъ пустити; проте-жь не нявъ вѣры, щобъ они такъ дуже побисурменились.

— Ну, сього не може бути, — казавъ ôнъ: — Не вже они такъ побисурменились, що забули свою вѣру, родйну и свою рôдну Украину! Нѣ, нѣ! Не вѣрю.

— Мабуть же имъ байдуже, коли вертають ся назадъ, — одказали деякй.

— А вже-жь! Иншй такъ и балакати по нашому забули; зовсѣмъ одцурали ся, — додавали другй.

— Нѣ! Я не вѣрю. Они схаменуть ся; се ихъ нечистый звѣвъ зъ розуму, — заневнявъ кошовый.

— Вже-бъ, здаєть ся, можна було й одуматись, — змагали ся иншй.

— Нѣ! Вже зъ ихъ доброго не сподѣватись: якъ бы добрй, то они-бъ и зъ мѣсця не пôшли, — казали козаки.

Справдѣ чимало вже минуло часу, а христіяне не вертали ся.

— Шкода-жь и сподѣватись! — розсердивъ ся Сѣрко: — Коли-жь такъ, то хай Богъ выбачить: порубати ихъ усѣхъ, бо они теперь не христіяне, недовѣрки. — И вырядивъ тысячѣ двѣ козакôвъ на здогôнъ за ними, кажучи:

— Доганяйте тыхъ недовѣркôвъ и рубайте усѣхъ у пень. Краще нехай згинуть, анѣжь бы мали жити та пити нашу кровь.

Недалеко одôйшли недовѣрки, бо були пѣшй. И въ думцѣ не покладали они, що теперь, якъ вже одпустивъ кошовый, несподѣвано спôткає ихъ лихо. Здрôгнули ся они, якъ позадъ себе побачили Запорожцѣвъ. Они одъ разу зрозумѣли, що козаки вернули ся по ихъ.

— Ну, братцѣ, теперь намъ не животѣти! — казали недовѣрки.

И справдѣ козаки заразъ же заходились крышити ихъ мовь ту локшину. Нѣ плачь нѣ ридання нѣчого не пособило.

— Нѣ, на такихъ милости нема! — казали сѣчовики: — Вы ще гôрше одъ самыхъ бисурменôвъ. Тй вже хочь однѣи вѣры держать ся; а вы зламали христіянську вѣру, промѣняли на собачу.

— Знаємо потурнацку щирôсть! — додавали другй: — Она у насъ у печѣнкахъ сидить.

— Собакамъ собача й смерть! — выгукували иншй.

Незабаромъ лежали тôльки купы побитыхъ потурнакôвъ; анѣ жаденъ изъ ихъ не зоставъ ся живый. Козаки щиро додержали наказъ кошового. Ажь ось ôнъ и самъ приѣхавъ.

— Ну, спасибо̀ вамъ, дѣти, за вашу щирость̀ та слухняность̀! — обозвавъ ся онъ̀ до козакòвъ.

— А вы — обернувъ ся онъ̀ до мертвыхъ — выбачайте, що такъ склалось: мы въ сьому не винні. Краще вамъ отутъ лежати, нѣжь ссати нашу кровь: ѣѣ й безъ васъ багато лл҆еть ся по всѣй Украинѣ. Спѣть же до самого страшного суду, а тодѣ насъ Господь розсудить! — скòнчивъ кошовый.

У ёго въ оцѣ заблыщала сльоза; проте-жь онъ̀ не давъ ѣй выкотитись, задушивши одъ разу; сього нѣхто не помѣтивъ.

Вже нòзно нагнавъ Сѣрко зъ козаками своє вòйско. Ось недалеко вже була й Сѣчь. За кòльки верстовъ одъ неи онъ̀ спинивъ вòйско. Тутъ козаки подуванили здобычь, найперше оддѣливши на сѣчову церкву, на св. Покровь. Останнимъ подѣлили ся по рòвну.

VIII.

Ось вже и Сѣчь, козацка рòдна мати! За ню Запорожцѣ били ся зъ Туркомъ-яничаромъ, за ню ходили они и въ Кримъ: зруйновали багато городòвъ та селъ, розбили ханьске вòйско, узяли кòльки тысячь Татаръ у неволю и порабували татарске добро, — усе за ню. „Хай памятають, що мы за свою матѣрь не тòльки въ Кримъ, а въ саме пекло нòдемо!“ казали козаки.

Загремѣли на Сѣчи гарматы та гакòвницѣ, забалакали рушницѣ та пистолѣ, стрѣчаючи кошового зъ вòйскомъ. Усѣ, хто зостававъ ся на Сѣчи и хто тòлько мòгъ, выйшли витати свого батька й товариство.

— Що òвцѣ! Що Татарина! — дивували ся они.

— И не перелѣчишь! — одказували другѝ: — Мабуть добре потрусили кляту татарву!

— Нѣ-жь, не потрусили! Згадуватимуть по всякъ часъ не тòлько насъ, а й батькòвъ нашихъ, — смѣяли ся козаки, що вернули ся зъ Криму.

— А що вже шабель пощербили, то й сказати не можна! — додавали другѝ.

— Самого хана трохи не вполймали, выхваляли ся третѝ: — А подивились бы, якъ закурили въ Карасивѣ та въ Козловѣ; отъ де була робота!... Мало хто зъ бисурменòвъ зоставъ ся живый: кого шабля не досягла, такъ огонь злизавъ...

— Та що й казати! — обòрвавъ ёго старый Запорожець: — Якъ бы повставали Хмельницкій або Сагайдачный, то й тѝ-бъ подякували. „Е, нѣ! Ще наше славне козацтво не перевелось“, сказали-бъ они. „Є ще лицарѣ, що не гòрше одъ насъ бють ся“.

Такъ розказували козаки, розсѣдлуючи своихъ коней и односячи здобычь по курѣняхъ.

Ажь ось ударили у дзвòнъ разъ и въ друге и въ трете, далѣ задзвонили у всѣ. Козаки зачали сходитись до церквы: тамъ вже правивъ ся молебень. Церква невеличка, и всѣ у нѣй не помѣстять ся: бòльшь стояло на майданѣ биля церкви. Тутъ молили ся и тѝ християньскѝ невольники, що не захотѣли вернутись у Кримъ.

Скòнчивъ ся молебень. Усѣ повыходили зъ церкви и стояли на майданѣ, не думаючи розходитись. Выйшовъ и кошовый. Онъ̀ подякувавъ козакамъ и сказавъ:

— Дай Боже завсѣгды такъ битись, якъ били ся. Може й про насъ згадають коли нашѝ дѣти: „не дурно“ скажуть „хлѣба ѣли“... Ну, а теперь, хлопцѣ, слѣдъ и погулять. — И звелѣвъ выкотити зъ льоху усю горѣлку. Кухарѣ тымъ часомъ готували страву, варили та пекли баранину зъ татарскихъ овець.

Незабаромъ загуляла вся Сѣчь; усюды полилась горѣлка; розмова чутнѣшала, побòльшувалась.

— Дивись: Сукъ! — промовивъ хтось изъ купы, що стояла посередъ майдану.

Усѣ обернули ся.

— Та ёго й не пòзнаєшь: зовсѣмъ постарѣвъ, и волося посивѣло, — дивували ся козаки, витаючи Сука.

— Е, братцѣ! Неволя не рòдна мати, не пожалує; хочь не схочешь, то постарѣешь.

— Атожь! — затвердивъ хтось: — Ну, де-жь ты бувъ?

— Перше у Татарина биля Козлова, и такъ уже ёму годивъ, якъ тòй болячцѣ, щобъ онъ̀ понявъ вѣры менѣ и не такъ бы пильнувавъ мене. Ого я ёго и пòддуривъ, утѣкъ одъ ёго; та не на довго. Одного лиха збувъ ся, а на гòрше наскочивъ. Вже биля Перекопу бувъ, та клята вѣра вполймала и засторчила ажь на турецку каторгу у Козлòвъ. Отъ де выпивъ! Такъ и до вѣку згадуватиму. Ось подивѣть ся, якѝ рубцѣ! — И Сукъ, закотивши на голову сорочку, показувавъ товаришамъ усю въ синѣхъ рубцяхъ спину.

— Осе такъ и живого мѣсця нема; сказано, бисурмены, нехристы! Задля ихъ усе одно, що християнинъ, що собака, — казали козаки.

— Атожь! — ствердивъ Сукъ: — А що вже тіи зневаги та наруги вытерпѣвъ, такъ и не приведи Господи! Иншій разъ такъ бы й розчавчивъ того клятого бузувѣра, та ба, не сила! Сидишь прикованый на лавцѣ за руки й за ноги, тòльки й можна тобѣ гребти веслами, — щобъ они имъ усѣ погорѣли!

— То они-жь уже погорѣли! Въ Козловѣ нѣ жаднои каторги, нѣ жадного корабля не зосталось.

— А мало ихъ ще опрòчь Козлова? Онъ̀ въ однòй Кахвѣ буде въ десятеро бòльшь, нѣжь у Козловѣ.

— Еге, се правда! — обòзвавсь старый козакъ: — Онъ̀ було дѣдъ розказує батькови (се вже я одъ батька чувъ), якъ ходили они, каже, изъ Сагайдачнымъ на Кахву (они, бачь, моремъ на чайкахъ пòдплывали), такъ одного невольника тысячь сорокъ выпустили. А що вже тыхъ каторгъ та кораблѣвъ попалили, то й сказати не можна. Тодѣ они й саму Кахву спалили.

— А, Сукъ! — обòрвавъ розмову козакъ, що вже бувъ на пòдпитку; онъ̀ ишовъ поузъ сю купу, де бувъ Сукъ.

— Давно мы зъ тобою, брате, не бачились, дуже давно!... Ну, давай, брате, поцѣлуємось! — И пòдòйшовши, почавъ обнимати Сука.

— Давно, брате, давно! — казавъ сей и собѣ обнимавъ та цѣлувавъ пяного товариша.

— Та годѣ вже вамъ слинитись! А то й обѣдъ прослините!

— А ты що таке? Га? — казавъ пяный. Иди собѣ къ нечистòй матерѣ у болото! — И поточивъ ся на бòкъ.

— Овва, якъ далеко!... Ось ты мабуть швидче мене справишь ся.

— Справдѣ, хлопцѣ, вже часъ обѣдати, — промовивъ одинъ изъ гурту и пòшовъ до свого курѣня; за имъ потягли й останнѝ.

Пообѣдали. Пòсля обѣду зновъ полилась горѣлочка-матѣночка. А тамъ заграли музики, загремѣвъ бубонъ; и сѣчовики выбивали козачка, ажь курява вставала. Кòльки день лилась горѣлка. Якъ не стало вже вòйско-

вои, козаки почали свою: они несли до жида свою здобычь и пропивали ѣѣ. Иншій нѣсъ шматокъ матеріѣ, другій турецкій срѣбный поясъ, той каптанъ, увесь обшитый золотомъ, а хто вытягавъ зъ кишенѣ золотй та срѣбнй турецкй або татарскй грошѣ. За горѣлку нѣхто нѣчого не жалѣвъ...

Вже пôсля святкування одпустивъ кошовый изъ Сѣчи усѣхъ христіяньскихъ невольникôвъ и тысячѣ двѣ Татаръ, що повыхрещували ся. Иншй зъ ихъ записали ся въ козаки и зостали ся на Сѣчи, а иншй розôйшлись по хуторахъ та городахъ; тамъ они поженились и почали хозяинувати. За тыхъ же, що не схотѣли выхреститись, Сѣрко узявъ одъ ихъ родичѣвъ великій выкупъ и пустивъ ихъ назадъ у Кримъ.

ЗЪ ИТАЛІЯНЬСКОГО.

... I fiori nati dal mio cor!

Якъ листъ зôвяне и на цвинтарь зайдешь
Шукать мою могилу, мила:
Въ куточку дальному єѣ ты знайдешь,
На нѣй квѣтокъ ростиме сила.

Зôрви ихъ, люба, для вѣночка твого!
Тй квѣтки выросли изъ серця мого:

То пѣснѣ, що складавъ я та списать не всиѣвъ;
Слова любови, що тобѣ сказать не смѣвъ!...

Олена Пчілка.

До лиха та ще лихо.

Справедливе оповѣданѣ
Олександра Катренка.

(Конець.)

— Отсе якй вы полохкй! Та не турбуйтесь, покиньте, лежѣть смѣлко! Ôнъ не прийде, — втѣшаѣ садовничій: — Се я такъ, абы не мовчати, абы що балакати, й верзу.

Заспокоивъ ся панъ-отець. Замовкли всѣ; лежать, потягають ся тымъ часомъ. Дѣдъ ще й позѣхнувъ, и такъ солодко, що панъ-отець за нимъ, а потôмъ и садовничій, промовивши:

— Еге, бачь, правду кажуть: у гуртѣ каша ѣсть ся. — А далѣ: — А я ще щось надумавъ!

— А що? — пытаѣ дѣдъ: — Може яку побрехеньку?... То бреши мерщѣй, а потôмъ спасибô тобѣ; часъ наче вже йти й за обѣцянкою.

— Заразъ, заразъ!... А що, якъ бы — каже той — отсе заразъ я та перевернувъ ся-бъ на авхіерея. Дивитесь вы: ажь зъ вами поручь сижу не я, а ôнъ, и все, що тутъ не балакали зо мною, то буцѣмъ зъ имъ. Що-бъ тодѣ вы робили?

— Тю-тю, чоловѣче! — каже панъ-отець: — И справдѣ ты вже химеры погнавъ! Катъ зна, що й пытаѣшь. Нема що тобѣ й одвѣтувати на таку рѣчь, що оно нѣколи не можливо й бути. Якъ кажешъ, зза куща-бъ: ну, се ще такъ сякъ; а то верзе, слухайте єго!

— И правда! — обôзвавсь и дѣдъ: — Думавъ, думавъ, и надумавъ тата лысого; краще-бъ мовчавъ. Хиба нечистою силою перевернувъ ся-бъ, то бувъ бы тодѣ перевертнемъ; а мы-бъ тебе перехрестили, то ты-бъ и втѣкъ.

— Та нѣ, я не верзу! — зновъ каже садовничій: — Далебôгъ я не верзу! Се справдѣ можливо бути.

Засмѣявсь Опанасъ и каже: — Дури кого иншого, чоловѣче! Але може зъ тобою такъ було?

— Нѣ, менѣ не випадало; а зъ вами, то буде. Може я й єархіерей?

— Морочишь! — розсердивъ ся вже дѣдъ: — Намъ не до пустотъ; не гулячй, якъ ты. Пустуѣ, наче зъ дѣтьми дитина або дурень зъ дурными. Балакаѣ, буцѣмъ мы нѣчого й тямимо! Закортѣло: ну, то и йшовъ бы й шукавъ бесѣды по собѣ. А то ачь!

Дѣдъ сердить ся, а садовничій зъ початку тôльки всмѣхавъ ся, нарештѣ-жь почавъ реготатись. Дѣдъ ще бôльше серце пôдмываѣ черезъ єго смѣхъ; потôмъ ôнъ зновъ:

— Ачь регочеть ся, якъ не репне! А спытай: чого? — И зъ серця ажь ôдвернувъ ся ôдъ єго, та тодѣ ще: — Видно по тобѣ, що ты за тютя зъ поливанымъ носомъ! Цяця! Скалозубъ!

А той ажь за живôтъ береть ся та смѣѣть ся и ледви-ледви крôзь слезы, що ôдъ великого реготу на очахъ выступили, промовивъ:

— Та я-жь а-р-х-і-ѣ-р-е-й! — Сказавъ и зновъ завѣвъ ха-ха-ха, ажь по садку лунаѣ.

Панъ-отець, учувши таку вычванку и бачучи вельми зачѣпаючу єго веселôсть и не потураючи на серце дѣдове, давай й собѣ стиха знехотя смѣяти ся. Дѣдъ же, якъ схопить ся раптомъ, та до панъ-отця:

— Панъ-отче, ходѣмо ôдъ єго! Се мабуть якійсь причинный! Бачь, якъ ирже нѣ зъ чого, та ще й рôвняѣть ся зъ кимъ! Ходѣмте... хай єму! Ачь! — показуючи на садовничого пальцемъ: — ажь якось моторошно и бути близько биля єго.

А той качаѣть ся та, слухаючи Опанаса, ще бôльшь додаѣ реготу; на живôтъ повернеть ся, то горѣ черева ляже и за живôтъ обѣручь ухопить ся та: ха-ха-ха...

— И жити-Богу, я архіерей! Не йимешь вѣры: то отъ тобѣ хрестъ, — у силу промовивъ и перехрестивъ ся. А дѣдъ:

— Дивись: безбожникъ, ще й присягаѣть ся! Ще й хрестить ся! Бодай єму... тфу! — И сплюнувъ.

Тодѣ той обернувъ ся до панъ-отця и, все смѣючись, просить:

— Впевни, панъ-отче, хочь ты єго. Ось я и хреста выявлю, що повинно кождый архіерей маѣ. Дивѣть ся! — По сѣмъ розстьобнувъ сорочку, вытягъ здоровый золотый хрестъ и показуѣ имъ.

— Бачите? Вѣрите теперь? — пытаѣ.

Вздрѣвъ панъ-отець Митро: якъ схопить ся швидче вѣтру та: — Ва... ва... Пре... — и тôльки; далѣ нѣчого й не вымовить. А той все заливаѣть ся ще й рукою махаѣ, то-бъ то: мовчи! Бачучи-жь, що ôнъ не перестаѣ и все силуѣть ся щось вымовити, а товчеть ся на одному „ва... ва...“ та „пре...“, й каже:

— Нѣчого, нѣчого! Лягай, лягай и лежи!

По сѣмъ схативъ за руку й тягне, поки той не лѣгъ. Тодѣ взявъ єго за плече и, що намѣрить ся пôдвестись, то архіерей и придержить и спинить. Опанасъ стоить, вытрѣщивъ очи и не розбере нѣякъ, що оно дѣѣть ся и що єму робити. Нѣякъ не второпаѣ, чи оно правда чи нѣ. Коли глядь на панъ-отця, и ôдъ разу мит тю розôбравъ все, втямивъ. Якъ блыскавка, мелькнул о у єго

у головѣ: не дурниця щось! Мабуть вбрали ся по самій халявы! Панъ-отець лежить и виду не мав; побѣлѣвъ якъ крейда, мовь мертвый; тôльки й примѣтно, що ще живый, що губами ворушить. Видно щось хоче сказати, але не сила: языкъ одубѣвъ, не поверне єго; такъ перелякавсь сердешный. Встати, кажу, тежь не можно: архієрей за плече держить и все до єго: „Лежи, лежи!“ И лежить. Якъ то єму бѣдолась тôльки лежалось тамъ! Розжувавъ, кажу, дѣдъ та якъ повернеть ся якось несподѣвано, якъ дрепоне! Тôльки закаблуки мелькають; швидче коня побѣгъ. Де та й старôсть дѣлась, ôдкиля тôльки й швидкôсть взялась!

Архієрей дивить ся та: ха-ха-ха... и черезъ смѣхъ єму у слѣдъ кричить: — Дѣду! дѣду! Куды ты? Пострѣвай! Чого перелякавъ ся? Вернись, возьми свою люльку!

Люльку забувъ; такъ куды тобѣ! Той вже ажь за ворôтьми выбрикує и не оглядаєть ся. Опôсля казавъ, що не знає, якъ и выбѣгъ; не тямить, що зъ имъ и було. Нѣчого, каже, и не думавъ. Выбѣгъ, каже, на улицю, але й тутъ не спинивъ ся. „Захекавъ ся, ледви духу, а все пôдскакую. Всѣ, хто нѣ йде, прининяють ся, дивують ся; менѣ-жь байдуже, абы далѣ опинитись. И оттакъ ажь до самѣсѣнького заѣздного двору. Якъ добѣгъ туды, каже, такъ и впавъ биля повозки, наче мертвый и не передохну. Перележавъ трохи, очумавъ ся, и мерщѣй за коней та запрягати ихъ. Запрѣгъ. Згадавъ: повозка не мазана; пôдмазавъ. Улаштувавъ, що була, поклажу. Зъ господаремъ розлѣчивъ ся. Якъ же управивъ ся; хочь заразъ ѣхати! Такъ панъ-отця доси нема“.

И ще не швидко Богъ єго таки принѣсъ. У силу, каже, вырвавъ ся. Думавъ: не пустить, але зъ садку прямѣсѣнько до монастирю попровадить вугля товкти, дрова рубати та воду носити. „Що, каже, намѣрюсь пôднятись, ôнъ не пускає и все: лежи тай лежи — каже. Потôмъ, слава Господи, уставъ ôнъ таки. Схопивсь и я, и не знаю, що почати: чи втѣкати по дѣдовому, чи дожидати на свою голову, що буде. Але архієрей несподѣвано поблагословивъ мене и каже: — Ну, спасибô! Потѣшили мене старого не абы-якъ. Давно такого веселого часу не мавъ; давненько такъ смѣявъ ся, якъ сегодня. Ну, ѣдь собѣ зъ Богомъ до дому и перекажи дѣдови ôдъ мене, що я й не сподѣвавъ ся, щобъ ôнъ такій прудкій та моторный бувъ. — По сѣмъ зновъ ха-ха-ха... завѣвъ“.

Ъдуть нашî и одинъ до одного анѣ слова не промовить; смутнî. Думка у обохъ одна: замѣсць дѣла та наробили квашѣ й до халепы ще й другу додали. Буде-жь теперь, хто єго зна й що! Приѣхали до дому й мовчать; нѣкому нѣчого не кажуть. Домашнî не знають, якъ и догадуватись объ тôмъ, що оно таке тамъ склалось. За чимсь поѣхали, вернулись и не хвалять ся. Къ тому-жь ще сердитî, що и не пôдступай; а то вже сумнî, такъ наче ихъ завтра мусять на шибеницю вести. Попробували спытатись: и собѣ тôльки лиха наробили повный кôвшь; тôльки й побачили серця та грôмотнѣ учули. Особливо дѣдъ: той ще й вылаявсь, щобъ не до свого дѣла не совались.

Що дня у день, изъ годины у годину, якъ вôлъ обуха, дожидають нашî, Опанасъ и панъ-отець Митро, по ихъ думцѣ свого лиха, та ще й великого. Не ѣдять, не пють, навѣть и не сплять. Помарнѣли, звелись, тôльки тѣнѣ ихъ ходють. Здаєть ся: ще трохи, то й зъ нôгъ звалять ся. Якъ одинъ день, двоє тыжнѣвъ минуло пôсля приѣзду. Отъ и третій незабаромъ пройде; а ôдтиля анѣ слуху анѣ духу, нѣякои чутки нема. Якъ ось прийшовъ листъ ôдъ благочинного. Одержавъ єго панъ-отець до рукъ зъ великимъ жахомъ. Не знає, чи розгортати чи нѣ; боить ся. Намѣрить ся й покине, та зновъ. Далѣ давай самъ ôдъ себе крадькома заглядати у середину конверту, чи не пôдглядить бачь якого небудь слова, що по єму й догадаєть ся, объ чому оно є сей листъ. Зробивъ невеличку дѣрочку; одно око заплющивъ, а другимъ и зазирає. Вздрѣвъ: „Катерина...“ Затрѣпотѣвъ, якъ осиковый листокъ; якъ тôльки на ногахъ бѣдолашный устоявъ! И наврядъ чи й устоявъ бы, коли-бъ не кинувъ того листа на стôлъ и самъ не обперъ ся-бъ объ єго обома руками. Трохи зôбравшись на силахъ, кликнувъ Радька и мерщѣй, якъ и тодѣ, за дѣдомъ пославъ.

Прибѣгъ дѣдъ, якъ несамовитый. Питає: — Чого?

— Листа одержавъ объ нашому дѣлови, — каже єму панъ-отець.

— Де-жь ôнъ?

— Ажь онъ на столѣ!

— Що-жь? Якъ?

— Не знаю; ще не розпечатувавъ. Бою ся; тамъ наше лихо.

Перехрестивъ ся дѣдъ и каже: — А все-жь дôзнатись треба! Хочь лихо, але яке оно? Рвѣть, панъ-отче! Не втечешь все одно ôдъ єго; и на печѣ не сховаєшь ся, не то що. Що буде, те й буде; а буде те, що Богъ дасть. Побачимо. Рвѣть, кажу.

Пôдôйшовъ панъ-отець до стола, мацяє, мацяє, и нѣякъ не вôзьме; та до Опанаса й каже:

— Возьми ты; я не можу. Бачь, руки трясуть ся, и всего мене трясця трясе. Не сила пальцями двигнути.

Взявъ дѣдъ, розôрвавъ, розгорнувъ, ще разъ перехрестивъ ся й промовивъ: — Твоя, Господи, воля свята! — и оддаючи: — Нате, панъ-отче, читайте!

Взявъ той, дивить ся и нѣчого не розбере. Руки ходоромъ такъ и ходють. Папѣръ передъ очима такъ и метушить ся. Нѣякъ нѣчого не зробить. Вже не швидко якось улаштувавъ ся, обперъ ся лôктями объ стôлъ и читає, але не у голосъ. Читає и не йме вѣры своимъ очамъ; протеръ ихъ и зновъ. Далѣ, якъ упаде на стôлъ, якъ заплаче! А потôмъ якъ зарегочеть ся! Та опять плаче то регочеть ся. Дѣдъ стоить, дивить ся й не знає, що оно и якъ, и чого се ôнъ, и що се зъ имъ сталось. Мелькнуло у єго у головѣ: Боронь Боже, чи не спричинивъ ся! Прибѣгла перелякана попадя и давай свого чоловѣка водою обливати и пити ѣѣ єму давати. Такъ сякъ одволошила трохи. Очунявъ та геть ôдъ столу и до дѣда. Упавъ єму на шию, прилипъ и шепоче: — Слава Богови, слава Богови, слава Богови!

Остапъ нѣчого не втямить; перелякавъ ся. Пручаєть ся, щобъ ослобонитись. Думка все, що зъ панъ-отцемъ щось непевне; ще задавить. Хрестить ся, та все: святъ, святъ, святъ зъ нами. Той же ще дужче єго обхоплює. Бачить дѣдъ: невправка, — дужчій ôдъ єго; и нумо прохатись:

— Панъ-отченьку, голубчику! Богъ зъ вами! Пустѣть душу на покаяніе; не дайте старому вмерти не своєю смертю, але наглою!

— Той же одно меле: слава, слава, слава Богови!

— Чого-жь вы лѣзете притьмомъ на мене? Кажѣть бо толкомъ, що за слава Богови! Не давѣть ся бо! Пустѣть! — А потôмъ якъ зарепетує сердега на пробô

скôльки гласу: — Ой! Ратуйте, хто у Бога вѣрує! Ратуйте!

Такъ, кажу, гарконувъ, що панъ-отець и собѣ перелякавъ ся. Покинувъ єго та й пытає здивовано: — Чого ты?

Дѣдъ же намѣрявсь тѣкати, а се спинивсь, подивившись боязко и недовѣрливо на панъ-отця и каже:

— Чого-жь вы давитесь? Чи вы не при собѣ, борони Боже ôдъ сего, чи що?

— Та нѣ! То я такъ зъ радости, — одвѣтує.

— Добра радôсть! Що-жь тамъ таке? Казатимете якъ слѣдъ, чи зновъ ухватите за глотку? Якъ що такъ, то я краще пôду. Богъ зъ вами! — каже дѣдъ.

— Та нѣ, нѣ! Пострѣвай! Отамъ у листу все написано, — ôдказує панъ-отець: — Бери, дивись!

— Та прочитайте-жь, спасибô вамъ! — просить дѣдъ.

— Читай самъ!

— Я-жь не вмѣю; хиба наче не знаєте? Прочитайте бо!

— Не можу й я; не вмѣю й я. Иди, шукай, проси кого-небудь!

Опанасъ до попадѣ: — Панѣ-матко, сердечко! Прочитайте:

Вхопила та и давай промовлювати, що тамъ писано:

„Архієрей шлюбъ Катринъ и Тимошинъ робить нерухомымъ на вѣки вѣчнѣ ихнього життя“. Оттаке то! На приконечю ще й додатокъ: Дôзнавшись буцѣмъ то зъ певного джерела, що панъ-отець Митро Нестеренко гарный у всему пôпъ, архієрей нагороджує єго комплавкою.

Оттаке ще! Замѣсць сподѣваного лиха та така негадана радôсть обомъ. Хиба не можно й одурѣти? Самѣ помѣркуйте.

Выслухавъ дѣдъ, перехрестивъ ся, впавъ навколѣшки, вдаривъ три земнѣ поклоны передъ образами и промовивъ: „Свята душа, свята! Господи, нагороди єго за насъ и прости менѣ все, що єму тодѣ тамъ наговоривъ“.

Потôмъ, наче змовившись, всѣ у одно слово поклали заразъ же йти до церкви и ôдправити за архієрея молебствіе. По сѣмъ Остапъ ще швидче, нѣжь тодѣ бѣгъ тѣкаючи, метнувсь за своими:

— Йдѣть швидче до церкви! Молебень, кажу, буде. Об чому, не пытайте; не вашого розуму дѣло, опôсля довѣдаєтесь. Мерщѣй, мерщѣй, швидче! — репетує, пôдганяючи, и потягъ.

Здивувалось все село до одного чоловѣка, почувши дзвона у такій часъ, то-бъ то у вôвторокъ, та ще й пôсля обѣда. Думали: празникъ якій, але пôпъ помыливъ ся й опôзнивъ ся; коли нѣ! Почали зходити ся. Бачуть: служба, — але не така, якъ недѣльна; и не знають, заради чого она. Дивують ся. Та вже пôсля ôдпуску, якъ повыходили на цвинтарь, дѣдъ Опанасъ прилюдно всѣмъ почавъ розповѣдати, якъ и що було; все до ниточки розказавъ. Люде слухають и диву дають ся. Панъ-отець же стоить поручь зъ дѣдомъ и тôльки пôдтакує. Скôнчивъ Опанасъ до людей, ще обернувсь и до панъ-отця и каже:

— А теперь и вамъ, панъ-отче, дещо казатиму. Теперь не сперечатиметесь о тому, що моя правда зверху! Казавъ: щось зпричинить ся, якъ попа стрѣли! Ото-жь то й є. Таки на моє выйшло! Еге!

Деякі людові вѣрованя про Чорнокнижникôвъ.

Написавъ Данило Лепкій.

Будучи єще школяремъ, мешкавъ я въ Дрогобычи у старыхъ мѣщанъ Кав...; мали они тамъ при улици Борыславскôй свôй власный домокъ зъ досыть краснымъ садкомъ та городцемъ на ярину. Старому Василеви могло тогдѣ дотягати до 70 лѣтъ; она, маленька, худощава, була може трьома або чотырма роками молодшою ôдъ него. Була то жѣнка тымъ замѣтна, що добре шила чоботы, выспѣвувала хриплымъ голосомъ надъ своимъ малымъ варстатикомъ неразъ довгими зимовыми вечерами дуже много пѣсень, знала богато казокъ, а — що найважнѣйше — принимала у себе що понедѣлка тьму селяньского жѣноцтва та ворожила зъ картъ и вычитувала имъ будучнôсть зъ старои книжки, котру бережно ховала въ старôй комодѣ. Була то жѣнка побожна, майже що днины ходила до церкви або до костела; про себе рѣдко що говорила. Моя покôйна мати-селянка, котрôй старенька Кав... такожь читала зъ своєи книжки про єи будучу долю, оповѣдала менѣ, що моя ґаздиня має дуже стару книжку, котра була колись власностію чорнокнижника. Що то за одни були тѣ чорнокнижники, мати моя не знала менѣ сказати; а пытати ся моєи ґаздинѣ я не смѣвъ. Ажь якось пôзнѣйше розказала менѣ она сама бôльше менше такъ про тѣ казочни постатѣ:

„Чорнокнижники були то лицарѣ, якихъ нынѣ нема вже нѣгде на свѣтѣ. Они воювали зъ своимъ ворогомъ, убивали змiѣ, що то зъѣдали людей та кормили ся людскою кровію. Ихни палаты, замки та домы були розкиненi по неприступныхъ мѣсцяхъ въ горахъ та вертепахъ. Одному парôбкови зъ Трускавця заблудила була разъ въ лѣсѣ сестра. Взявъ ôнъ за пазуху кусень хлѣба та пôшовъ въ лѣсъ глядати сестры. Иде-иде лѣсомъ, заглядає у кождый вертепъ, въ кождый потôчокъ та корчикъ, але нѣгде анѣ слуху анѣ духу. Уже и сонце зайшло; у лѣсѣ стало такъ тихо, що парôбкови ажь морозъ переходивъ по тѣлѣ. Сѣвъ ôнъ пôдъ высокимъ дубомъ тай задумавъ ся: ажь чує, десь далеко-далеко спѣває якась дѣвчина. Ôнъ зôрвавъ ся, погадавъ, що то певно єго сестра, тай пôшовъ за голосомъ. Уже и мѣсяць зôйшовъ; лѣсъ стававъ все густѣйшій; що крокъ, парôбокъ натрафлявъ на якійсь вертепъ або глубоченный яръ. Ажь въ тôмъ озвало ся кôлька людскихъ голосôвъ; парôбокъ остовпѣвъ: — „Певно розбôйники!“ подумавъ. „Але пôду: може то они злапали мою сестру!“ — Якъ же-жь зачудувавъ ся, коли побачивъ середъ глубокого яру величезну палату! Зъ кождого ôкна миготѣло ясне свѣтло; а по просторыхъ комнатахъ ходили великi люде, ôдъ головы до стôпъ въ золотôй зброѣ. Була то палата чорнокнижникôвъ“.

Казку сю наводжу лише зъ памяти; бо будучи школяремъ я не знавъ ваги и значѣня такихъ рѣчей, и, хочь любувавъ ся оповѣданями моєи старои ґаздинѣ, то записавъ зъ того зовсѣмъ не богато; я й не подумавъ було, щобы тѣ оповѣданя старои бабы могли колись на що придати ся.

Пôсля людовыхъ вѣровань чорнокнижники були не тôльке добрыми лицарями, а мали такожь въ своихъ заклятыхъ недоступныхъ палатахъ множество розличныхъ книжокъ, зъ котрыхъ можна було довѣдати ся про судьбу и долю такъ поодинокои людины якъ и всеи землѣ. Тѣ книжки були писанѣ инакшими знаками, якъ теперь

рѣшнй письма; длятого рѣдко найти теперь такого чоловѣка, щобы знавъ ся на тôмъ письмѣ. Моя стара ґаздиня неразъ, показуючи на старй книжки, зложенй въ парохіяльнôмъ костелѣ въ Дрогобычи, казала менѣ: „Дивѣть, кôлько тамъ грубыхъ книжокъ! Всѣ они ôдъ чорнокнижникôвъ. Що тамъ у нихъ написано, Господи! Кобы хочь сотну часть знати зъ того! Та що-жь?... Нынѣ нѣхто ихъ не перечитає!“

Чорнокнижники мали якусь звязь зъ злыми духами та чортами; ôдъ нихъ мали они свою силу и маєтокъ, а ихнй княгинѣ свою красу и уроду. Въ Летнѣ, въ повѣтѣ Дрогобыцкôмъ, чувъ я ôдъ однои старои бабы ось яке оповѣданє: „Буде тому зъ 20 лѣтъ назадъ, якъ выбрала ся разъ въ недѣлю рано моя посестра Маруся — она давно умерла — до лѣса на грибы. Иде-иде лѣсомъ, заглядає пôдъ кождый корчикъ; уже перейшла и зрубъ и зновъ пустила ся въ гущавину. Приходить надъ велику трясавицю, заросту зеленою высокою рѣзійкою та розличнымъ зѣлємъ, дивить ся: а по тôмъ озерѣ ходить красна панна, що такои ще Маруся нѣколи не видѣла. Ходить тая панна та збирає зѣлє. Якъ же тôлько побачила Марусю, стрепенулась, знитилась тай щезла. Маруся прийшла до дому, зачала ôдъ того дня щось слабувати, хитнѣла-хитнѣла тай за ôсѣмь недѣль опôсля умерла“.

Въ нынѣшныхъ часахъ въ найбôльшихъ лѣсахъ и вертепахъ не можна вже найти замкôвъ та палатъ чорнокнижникôвъ; всѣ они зô своєю силою, мудротою, зô своими скарбами, достатками та красою провалили ся пôдъ землю. Але простый людъ вѣрує свято, що ще й нынѣ можна бы чоловѣкови дôстати ся до тыхъ запалыхъ, заклятыхъ палатъ, можна-бъ побачити тыхъ чорнокнижникôвъ, спячихъ въ своихъ комнатахъ або шклянныхъ домовинахъ. Пôдъ конець свѣта вырынуть они зновъ зъ пôдъ землѣ зô своєю силою, зô своими богацтвами, та запанують на земли. Але ихне пановане не буде довге. Чорнокнижникôвъ зженуть зъ землѣ такй манюсенькй люде, що дванацять ихъ буде молотити въ нынѣшнôй селяньскôй печи. (Теглôвъ въ Равскôмъ, — ôдъ Осипа Осташевского).

Дорогоцѣнною спадщиною по чорнокнижникахъ для ворожбитôвъ, знахорôвъ та знахорокъ суть ихнй книги та письма. Зъ тыхъ книгъ можна довѣдати ся всего: въ нихъ суть записанй розличнй зела та лѣки на найтяжшй слабости, въ нихъ є написано и про долю людины, у нихъ суть поданй рады и способы, якъ можна дôйти до маєтку та богацтва.

Въ П* въ повѣтѣ жовкôвскôмъ знавъ я одного знахора, про котрого говорили люде, що ôнъ має книжку ôдъ чорнокнижника. Зъ тои книжки вычитувавъ ôнъ про розличнй зела та лѣки. Що весны, скоро тôлько розцвивъ ся лѣсъ, ишовъ ôнъ въ лѣсъ збирати потрѣбне зѣлє; одно сушивъ на сонци, друге мочивъ въ горѣвцѣ, а все тото бережно переховувавъ въ своєй коморѣ. Цѣлѣсенькій Божій рôкъ ишли до него люде Богъ зна зъ ôдки просити старого о пораду то на тѣтоху, вроки, лупанє головы, то на иншй хоробы. Старый знахоръ дававъ кождому трошечки зѣля, наказуючи, якъ єго ужывати.

Я знавъ навѣть одну интелиґентну жѣнку, котра яко мога помагала селянамъ въ слабостяхъ; та люде въ селѣ не говорили инакше про ню, якъ що она має книжку по чорнокнижнику, зъ котрои вычитує лѣки.

Не хочу называти мѣсця и особъ, про котрыхъ я дуже цѣкаве оповѣданє записавъ торôкъ ôдъ одного селянина въ повѣтѣ дрогобыцкôмъ, бо особы тй єще живуть. — „Нашь дѣдичь дуже бувъ збѣднѣвъ черезъ повстанє“, — розказувавъ менѣ Олекса К. зъ села В. — „Що то: що дня якйсь гостѣ, якйсь панове; все одныхъ привози, другихъ ôдвози; кождого нагодуй, та ще й на дорогу дай! Бѣднй паны такъ черезъ тото пôдупали, що одно село мусѣли продати, а на решту маєтку наробили тôлько довгу, що моя дурна голова и сказати не годна. А бувъ у нашого пана дѣдича дуже ученый братъ. Бувало день и нôчь все надъ книжками: читає щось, шукає межи старыми книжками та паперами. Знайшовъ ôнъ межи старыми книгами такожь книжки по чорнокнижникахъ. Зачавъ у нихъ читати тай дочитавъ ся, чого потребувавъ. У самъ великодный четверъ запросивъ ôнъ до себе нашого панъ-отця та казавъ єму посвятити муку на паску. Панъ-отець уволили паньску волю, посвятили муку та ще й покропили йорданьскою водою. Въ велику суботу вечеромъ замѣсивъ самъ панъ зъ тои муки тѣсто, облѣпивъ ся нимъ ôдъ нôгъ до головы, а коли уже добре змеркло ся, взявъ ôнъ книжку по чорнокнижнику и пôшовъ пôдъ лѣсъ на роздороже. На роздорожу сѣвъ собѣ, отворивъ книжку та зачавъ до мѣсяця щось читати. Читавъ довго-довго. Коло пôвночи у лѣсѣ щось зашумѣло, зôрвавъ ся вѣтеръ, дерева затрѣщали: ажь передъ паномъ станувъ маленькій хлопчина въ червонôй зъ рôжками шапчинѣ, зъ одновъ баранячовъ ноговъ та зъ свѣтлячими ґузиками.

— Здоровй! — заговоривъ хлопчина.

— Здоровъ, антипку! — каже та смѣє ся панъ.

— Чого ты прийшовъ та сѣвъ на моє мѣсце?... Гони зъ ôдси, а нѣ, скручу тобѣ голову!

— Се моє поле и моє роздороже, — каже панъ.

И такъ слово по словѣ розпочала ся сварка, а дальше чортъ бере ся до пана. Та що-жь? Що прискочить до пана, то зновъ ôдскочить якъ опареный. Вкôнци панъ знитивъ ся, вываживъ добре, присунувъ ся близше до чорта та якъ не злапе єго по пôдъ силы!

Чортъ въ крикъ, рве ся, скомлить; а панъ, що моци тримає. Дальше чортъ зачавъ просити:

— Пусти, будь ласкавъ, бо згину!

— Не пущу, здохай заразъ!

— Пусти, бо печешь мене собою гôршь пекольного огню. Пусти! Що хочешь, дамь тобѣ.

— Нѣтъ! Здохай, лукавый чорте!

— Дамь чвертку червôнцѣвъ: пусти!

— Мало! — каже панъ.

— Дамь двѣ: пусти!

— Мало!

Згодили ся на три. Панъ схопивъ чорта за руку держить єго мôцно тай каже:

— Сыпъ червôнцѣ; а нѣ, не пущу, хотяй бымь мавъ самъ зубами затяти.

Чортъ радъ нерадъ насыпавъ величезну купу червôнцѣвъ, вырвавъ ся зъ паньскои руки тай пôгнавъ у лѣсъ. Панъ тогдѣ перехрестивъ ся, обцирклювавъ червôнцѣ свяченою крейдою, пересидѣвъ до рана, а рано заѣхала фѣра, забрали грошѣ тай завезли до двора. Ôдъ того часу станули нашй паны на ноги, и спродане село ôдкупили и довги поплатили, та ще й грошей чимало лишило ся“.

Въ Довгôмъ мавъ бути такій мудрый хлопъ, що мавъ таку книжку по чорнокнижнику та умѣвъ зъ неи читати. Длятого нѣхто такъ якъ ôнъ не ôджене граду,

хуртовины ôдъ села; ôнъ и дощь задержить и ôдгадає, кôлько лѣтъ хто буде жити, де подѣла ся конина сусѣдови, чи на чистôмъ мѣсци будинокъ стоить чи нѣ; — а все зъ тои книжки.

Якимъ однакъ способомъ тотѝ книжки дôстали ся мѣжь нынѣшнѝ люде, про се докладно годѣ довѣдатись. Видно, що люде, повтаряючи сѝ казки, глыбше не застановляють ся надъ ними. Я тôлько разъ, будучи въ Добромильскôмъ та оглядаючи старѝ звалища замку, чувъ ôдъ одного селянина, що въ тôмъ замку въ пôдземныхъ пивницяхъ мають знаходити ся книжки по чорнокнижникахъ, однакъ ихъ дуже тяжко дôстати, бо книжокъ тыхъ стережуть самѝ чорты. Одна зновъ стара баба въ Тегловѣ згадала менѣ разъ, що якійсь хлопъ дôставъ бувъ таку книжку; але коли я ѣѣ просивъ, щобы докладно про тоє оповѣла, сказала баба: „Не годить ся духовнымъ таке розповѣдати, бо тото бы бувъ неспокутованый грѣхъ“.

Крôмъ книжокъ, якѝ походять ôдъ чорнокнижникôвъ, людова вѣра розказує такожь про старѝ образы, що колись були власностію тыхъ казочныхъ осôбъ. Тымъ образамъ приписують однакову силу, що и книжкамъ. Одна баба зъ Лѣтынѣ оповѣдала менѣ, що коли тому 10 лѣтъ назадъ украли злодѣѣ у неи пару коней, она удала ся до Стрыя до знакомои на цѣлу тамошну сторону ворожки. Прийшовши до невеличкои зъ однымъ ôкномъ ворожчинои хатины, достерегла ôдъ разу баба середнои величины образъ, завѣшеный на стѣнѣ. Образъ бувъ такъ старый, замазаный та чорный, що годѣ було на нѣмъ розпôзнати що. Передъ нимъ горѣла лоєва свѣчка, а стара ворожка розвѣдавшись у неи, въ якôмъ дѣлѣ она прийшла, звернула ся до старого образу, шепотѣла щось до него довго, наче-бъ молила ся, а опôсля звернула ся до бабы тай сказала ѣй:

— Конѣ вашѝ украв недалекій; але вы ихъ не ôдпытаєте, злодѣй давно ихъ продавъ; колись самъ вамъ признасть ся.

„Тай такъ стало ся, якъ казала — кôнчила баба; — конѣ пропали якъ камѣнь у водѣ. Але коли старый Якимъ умиравъ, признавъ ся самъ передô мною, що вывѣвъ мои конѣ зô стайнѣ въ ночи тай продавъ жидамъ въ Роздолѣ за песѣ грошѣ“.

Я чувъ, що оденъ знахоръ старымъ образомъ потиравъ привезеным до него хорымъ людямъ тварь, голову та другѝ части тѣла и тымъ способомъ привертавъ недужимъ ихне прежне здоровє.

Крôмъ тутки наведеныхъ казокъ та людовыхъ оповѣдань, маю я записаныхъ кôлька казокъ про самѝ княгинѣ чорнокнижникôвъ, котрыхъ людова вѣра обдарувала прехорошою вродою: бѣлымъ прегарнымъ лицемъ, чорною косою, струнким станомъ, приодѣла шовковою, цвѣтною одежею та чудовыми вѣнцями. Я не хочу наводити ихъ въ моѣй розвѣдцѣ для того, бо въ ихнôй рѣчи добачую много дечого схожого зъ казками народôвъ романьскихъ та ґерманьскихъ. Хто бы схотѣвъ тѝ казки та оповѣданя зрôвнати зъ чужими, розôбрати добре та порôвнати зъ питоменными розказами нашого люду, бути може, допорпавъ бы ся дечого цѣкавого а може кинувъ бы и якій такій яснѣйшій лучь на декотрѝ неясны стороны тыхъ казокъ*).

*) Якъ разъ длятого треба-бъ бажати, щобы Вп. авторъ зволивъ оголосити записанѝ собою казки. Мѣсця на те завсѣгды найдемо та ще й подякуємо. — *Прим. Ред.*

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

8. Григорій Цеглиньскій[1]).

Родивъ ся 9. марта 1853. р. въ Галичинѣ, въ повѣтовому мѣсточку Калуши, де батько єго Иванъ бувъ урядникомъ полиційнымъ. Сѣмя Григорія була старого мѣщаньского роду якъ по батькови, такъ и по матери. Въ шестому роцѣ житя пôшовъ ôнъ до школы; хоча-жь веселый хлопчина рвавъ ся до науки, то вразила єго чи-мало метода педаґоґична, яка панувала въ тогдѣшнихъ головныхъ школахъ Галичины. Тая метода основувалась на порціяхъ „березовои кашѣ“, котрѝ подавано щедро школярикамъ кождои днины, найпаче-жь у соботу. Ось бо учитель нѣмецкои мовы въ Калушскôй школѣ бивъ школярѣвъ березиною, педаґоґъ рахунковый мотлошивъ лѣщиною, мѣжь-тымъ коли учитель рускои мовы побивавъ дѣтей дубиною. Ба й катихитъ обряду латиньского, щô заступавъ якійсь часъ катихита рускаго, вчивъ страха Божого тростиною. Такъ отже що-година проявлялись що-разъ иншѝ вправы ґимнастично-педаґоґичнѝ. Малого Григорія минали вправдѣ тѝ побоѣ, по-за-якъ „професоры“ заявляли шанобу супроти єго батька, котрый уважавъ ся въ мѣстѣ поважаною особою та вмѣвъ суворыхъ педаґоґôвъ влаґоджувати дрôбными дарунками. А вже-жь иншѝ хлопцѣ тремтѣли ôдъ погляду своихъ „професорôвъ“, тому-що наука въ поодинокихъ годинахъ вызначувалась своими окремыми педаґоґичными вправами, се-бъ-то березиною, лѣщиною, дубиною, тростиною. Се були судорожнѝ змаганя останкôвъ колишньои, середньовѣчнои схоластерія, котра въ тѣлесныхъ побояхъ добачала важный причинокъ до едукаціѣ молодѣжи шкôльнои.

Коли Ґригорію бувъ десятый рôкъ зъ роду, то вмеръ єго батько, изъ-за чого бѣдна мати пѣклувалась якъ мога долею трьохъ сынôвъ (Симеона, Ґригоріи и Романа) та двохъ дочокъ (Юліѣ та Маріѣ). Старшій братъ Симеонъ, щô вчивъ ся въ ґимназіи Станиславôвскôй, бажавъ по смерти батька найти пристановище въ якôй бурсѣ Львôвскôй, и про-те въ кôнци ферій выбравъ ся зъ матѣрю пѣшки до Львова. Прийшли обоє сюды и сѣли собѣ на порозѣ палаты митрополичои при церквѣ архикатедральнôй. Одинъ старенькій крилошанинъ побачивши путникôвъ запытавъ ся ихъ: „Чого вы?“ — „Мы до бурсы!“ ôдповѣли они. — „Вже за-пôзно!“ сказавъ достойникъ махнувши рукою и пôшовъ собѣ геть. Ôдтакъ оба путники зъ чимъ прийшли, зъ тымъ и вернулись пѣшки домôвь. Хоча-жь Симеонъ бажавъ щиро дальше вчитись, то годѣ було єму дôстати якои-небудь помочи ôдъ бѣднои матери, изъ-за чого ôнъ ставъ опôсля учителемъ сѣльскимъ. За пôдмогою-жь сего брата ставъ Григорій (1866) учитись въ ґимназіи Коломыйскôй. Опôсля приняли єго въ руску бурсу, котру основавъ Теодоръ Бѣлоусъ, директоръ ґимназіѣ Коломыйскои. Тому-жь, що сей институтъ удержувало брацтво церковне, то бурсаки ходили на всѣ богослуженя, се-бъ-то на всеночнѝ, утренѣ, литургіѣ и вечернѣ, а въ годинахъ свобôдныхъ читали „Благовонную китицю“ (збôрникъ стишкôвъ) и „Науку

[1]) Деякѝ замѣтки про своє житє подавъ авторови сеи исторіѣ литературы самъ Григорій Цеглиньскій.

о скотоводствѣ“. Опроче бували они приневолєнй сповняти роботы прислуги домашньои: замѣтали хату, носили воду й рубали дрова. У школѣ мова польска була выкладовою; тôлько релиґіѣ та языка рускаго вчились Русины по-руски. Коли-жь ôдъ тогдѣшньои науки языка рускаго вѣяло на школярикôвъ холодомъ, ба й мертвотою, то при науцѣ польскаго языка вмѣвъ Янъ Турскій заохотити до запопадливыхъ вправъ письменныхъ якъ Полякôвъ, такъ и Русинôвъ.

Скôнчивши науку въ низшôй ґимназіи (1870) Григорій Цеглиньскій перейшовъ въ ґимназію Станиславôвску. Такожь въ сѣй ґимназіи не мôгъ ôнъ зъ-першу дôзнатись де-чого путнього про руску мову й литературу, поки не поставлено учителемъ Евгенія Желехôвского. Але-жь до сего щирого Русина и вельми симпатичного педаґоґа тамошнй рускй ученики не могли ôдъ разу зближитись зъ довѣрою. Се бо рознеслась мѣжь Станиславôвскими Русинами про него чутка, що ôнъ є „фонетикъ“, та що єго пôдкупили Поляки, щобъ опоганивъ руску мову и перевѣвъ руску молодѣжь въ табôръ польскій. Не диво про-те, що рускй ученики высшои ґимназіѣ заворушились чи-мало изъ-за того, що такій „измѣнникъ“ учити-ме ихъ языка рускаго, — ба, они порѣшили, выйти зъ кôмнаты шкôльнои, коли Желехôвскій мавъ прийти на науку рускои мовы. Одначе небавомъ надумались инакше и лишились въ клясѣ. Але якъ зачудувались они, коли той „фонетикъ“ явивъ ся глубокимъ знатокомъ рôднои мовы й литературы! Саме-тогдѣ пôзнавъ ся Цеглиньскій зъ Антономъ Слюсарчукомъ, кандидатомъ учительскои семинаріѣ, котрый мавъ маленьку библіотеку руску и вважавъ ся добрымъ знатокомъ рускои литературы. Ôдъ Слюсарчука дôстававъ отже Цеглиньскій деякй рускй книжки и вже тогдѣ полюбивъ щиро рôдну мову.

Коли Григорій Цеглиньскій зложивъ ексаменъ зрѣлости (1874), то поѣхавъ до Вѣдня и на тамошнѣмъ университетѣ ставъ учитись филолоґіѣ клясичнои пôдъ проводомъ знаменитыхъ професорôвъ Гартля, Шенкля, Гофмана й Ґомперца. Опроче слухавъ ôнъ выкладôвъ славного Миклошича, професора языкôвъ славяньскихъ, и деякихъ лекцій Фридриха Миллера, професора языкôвъ индоевропейскихъ. Будучи студентомъ Вѣденьского университету ставъ ôнъ членомъ „Сѣчи“ — товариства молодыхъ Русинôвъ-народовцѣвъ. Небавомъ заворушилась була въ „Сѣчи“ словесна боротьба мѣжь націоналами и прихильниками нового критичного напряму. Одначе Цеглиньскій стоявъ ôддалеки ôдъ того змаганя, тому-що въ першôмъ роцѣ побуту свого у Вѣдни ôдбувавъ вôйскову службу однорôчного охотника. Єго-то вразивъ безпощадный критичный духъ декотрыхъ Сѣчовикôвъ, супроти котрого всѣ патріотичнй змаганя громады Львôвскихъ народовцѣвъ уважались дитячою нѣсенѣтницею. Тогдѣ говорили тй Сѣчовики, що націоналы пережились и належать уже до старои школы, що въ поезіяхъ самого Шевченка нема ясныхъ думокъ космополитичныхъ и т. и. Найгорячѣйшими прихильниками того критичного руху були слухачѣ медицины и деякй юристы; философы-жь являлись скептиками супроти такихъ космополитичныхъ думокъ, бо не вважали ихъ хосенными для народу національно-слабого и побиваючого ся лихолѣтємъ на своѣй батькôвщинѣ. Опроче тй критики сталисъ пôзнѣйше або націоналами, або людьми байдужными супроти всякого змаганя Русинôвъ-Украинцѣвъ.

Живучи въ Вѣдни переймивъ ся Цеглиньскій щирымъ демократичнымъ духомъ, але й не мôгъ охоронитись ôдъ того безпощадного критичного духа, ôдъ котрого вѣяло холодомъ подекуды й на молодыхъ націоналôвъ. Такъ отже прибравъ ôнъ тамъ гордынѣ не-абыякои и поглядавъ зъ горы на литературнй й національнй змаганя галицко-рускихъ та украиньскихъ народовцѣвъ. Коли-жь ôнъ увôйшовъ у Львовѣ въ товариства руконародній, коли побачивъ тутъ тиху и безкорыстну працю деякихъ патріотôвъ въ выдѣлахъ сихъ товариствъ, коли пôзнавъ талановитого Володимира Барвѣньского, редактора „Дѣла“, професора Даміяна Гладиловича и др., то позбувъ ся ôнъ своєи гордынѣ и своєи недовѣры до патріотичныхъ змагань народовцѣвъ рускихъ, и ôдтакъ уважавъ ôнъ своимъ обовязкомъ, ба й честію, брати якій не-будь удѣлъ въ ихъ громадскихъ и письменныхъ працяхъ.

Мѣжь-тымъ поставлено єго (9. вересня 1879. р.) заступникомъ учителя въ ґимназіи рускôй. а 5. серпня 1880. р. именовано єго дѣйстнымъ учителемъ при тôйже ґимназіи. Въ сѣмъ роцѣ надруковавъ ôнъ наукову свою працю „De Hipponacte Ephesio iambographo“[1]).

Товариство „Руска Бесѣда“ повѣрило Цеглиньскому въ 1882. р. зарядъ руско-народного театру. Вразъ зъ Даміяномъ Гладиловичемъ занявъ ся ôнъ запопадливо зведенємъ новои трупы театральнои, зложенємъ добôрного репертоару и всего апарату сценичного; ôдтакъ завѣдувавъ ôнъ справами театральными до р. 1888. Въ тôмъ часѣ читавъ ôнъ въ рукописи новй творы драматичнй, и ôдтакъ лучшй зъ нихъ передававъ сценѣ. Тогдѣ познакомивъ ся ôнъ зъ цѣлымъ драматичнымъ апаратомъ рускаго театру. Зъ-першу подобались єму деякй творы, але небавомъ опôсля вразивъ єго вузкій кругъ народного житя, якій проявлявъ ся въ нашихъ мелодрамахъ. Опроче не було єму по-нутру неприродне идеализованє народного житя, що могло явитись причиною кислого сентиментализму. Въ загалѣ замѣтивъ ôнъ, що въ тыхъ мелодрамахъ було мало драматичнои акціѣ, та що они не могли-бъ удержатись на сценѣ, коли-бъ ихъ не оживляли спѣвы й танцѣ народнй. Тому-то рѣшивъ ся ôнъ самъ, зладити деякй творы драматичнй. Та й не чужою була єму европейска драматурґія: ôнъ читавъ Аристофана, Плявта й Теренція въ ориґиналѣ, познакомивъ ся гараздъ зъ творами Шекспира, Шиллєра, Гоголя, Фредра, Корженьовского, Балуцкого и и.

Цеглиньскій намагавъ отже обняти житє народне ширшимъ кругомъ, — ввести на сцену мѣщаньство и середню верству свѣчнои суспôльности рускои, именно-жь бажавъ ôнъ зъображати въ комедіяхъ житє правдиве, реальне. Отъ и вся ґенеза єго творôвъ драматичныхъ.

Въ 1881. р. (2. лютого) оженивъ ся Цеглиньскій зъ Софією, дочкою Григорія Вацика, священника въ Пôдгайчикахъ, повѣту Золочôвского, и ôдтакъ живъ у Львовѣ до кôнця року шкôльного 1888. Декретомъ министерства просвѣты зъ д. 16. липня 1888. р. поставлено єго управителемъ самостôйныхъ паралєльныхъ клясъ рускихъ при ґимназіи Перемыскôй.

Годить ся тутъ спôмнути, що утвореніе сихъ клясъ послѣдувало заходами послôвъ рускихъ по иниціятивѣ посла Юліяна Романчука. Вже въ кôнци р. 1886. (20. грудня) поставивъ Романчукъ въ соймѣ краєвôмъ внесенє, щобы въ Перемышли засновати руску ґимназію,

[1]) „Справозданє дирекціѣ ц. к. ґимназіѣ академичнои во Львовѣ на рôкъ шкôльный 1879/80“; стор. III—XXIV.

та щобы въ Стрыю, Станиславовѣ, Коломыи, Тернополи, Бережанахъ и въ Золочевѣ заведено або рускѣ ґимназіѣ, або постѣйнѣ рускѣ паралєльки. Ѣдтакъ правительство и въ комисіи соймовѣй и на повнѣмъ засѣданю сойму заявило ся за заложенємъ рускои ґимназіи въ Перемышли въ мысль внесеня Романчука, однако въ наслѣдокъ зворушеня ґазетъ польскихъ и довгихъ нарадъ польскихъ послѣвъ въ клюбахъ ухваливъ соймъ 24. сѣчня 1887. р. незначною бѣльшостію голосѣвъ, щобы въ Перемышли не закладати рускои ґимназіи, тѣлько щобы завести тамъ рускѣ паралєльки, и то лишь „w miarę udowodnionéj potrzeby“. Отже соймова бѣльшѣсть хотѣла, щобы въ Перемышли були паралєльки нестѣйнѣ пѣдъ однымъ зарядомъ зъ польскою ґимназією. А вже-жь министерство просвѣты на пѣдставѣ цѣсарского рѣшеня зъ 26. липня 1887. р. стало заводити зъ початкомъ року шкѣльного постепенно постѣйнѣ рускѣ паралєльки пѣдъ управою окремою

Такъ отже обѣймивъ Цеглиньскій провизоричну управу рускихъ клясъ паралєльныхъ при ґимназіи Перемыскѣй, а галицко-рускѣ патріоты поглядають на него зъ повнымъ довѣрємъ сподѣючись, що пѣдъ єго умнымъ проводомъ гарно розвивати-ме ся той засновокъ рускои ґимназіѣ, та що при хосеннѣмъ вплывѣ науки въ живѣй рускѣй мовѣ въ стародавнѣмъ городѣ князя Володаря проявить ся бѣльше справдѣшнього, народного патріотизму.

Григорій Цеглиньскій („Григорій Григорієвичь“) почавъ свою драматурґичну дѣяльнѣсть въ 1884. р., написавши комедію въ трьохъ дѣяхъ „На добродѣйнѣ цѣли!“[1]) Сю комедію надруковано у Львовѣ 1884. р. въ библіотецѣ „Зорѣ“. Хоча-жь авторъ ставляючи тутъ першѣ кроки на поли драматурґіѣ подекуды похитнувъ ся, то однако небавомъ опѣсля почавъ ѣнъ смѣло простувати до меты, котру собѣ вытычивъ для свого змаганя литературного. Въ загалѣ першій сей твѣръ не може ще вважатись вдатнымъ изъ-за того, що авторъ, хотячи писати реально, подавъ нѣбы-то портреты кѣлькохъ у Львовѣ жиючихъ осѣбъ; тому-то єго писанє є радше сатирою, нѣжь справдѣшньою комедією. Въ сѣй сатирѣ зъображають ся именно деякѣ особы, щѣ передъ кѣлькома роками були выдѣловыми членами „общества русскихъ дамъ“ и стояли мовь-то пѣдъ управою свого секретаря, котрого авторъ назвавъ Петромъ Петровичемъ Масненькимъ. Одначе можна сумнѣватись, чи авторъ сего твору досягъ тои цѣли, котру вытычує собѣ комедія зъ поглядомъ на поправу обычаѣвъ суспѣльности. Въ комедіи мають проявлятись типы, а не поодинокѣ особы, котрѣ въ ситуаціи, утворенѣй авторомъ, лишь короткій часъ могли заявляти свою неприродну дѣяльнѣсть, а опѣсля ставали зновъ звычайными хозяйками своихъ домѣвъ та не потребували вже горнутись за-любки около свого секретаря Петра Петровича Масненького. Опроче въ сѣмъ першѣмъ драматичнѣмъ творѣ Цеглиньского деякѣ комичнѣ подѣє суть похожѣ на фарсу, а Онуфрія Святолюбска зѣ своимъ котикомъ и песикомъ уважає ся амазонкою несимпатичною.

А вже-жь пѣсля представленя сеи комедіѣ на сценѣ руско-народного театру назвавъ єѣ одинъ критикъ знаменитою. Ѣнъ замѣтивъ, що сеся комедія є на-скрѣзь оригинальна, що авторъ зложивъ єѣ талантливо, та що особливо въ другѣй дѣи акція переведена знаменито. Ѣдтакъ заявивъ той критикъ се, щѣ слѣдує: „Авторъ имивъ ся представити деякѣ хвилѣ зъ житя нашои интелиґенціѣ, — першій поважывъ ся пѣддати критицѣ сатиричнѣй хибы свѣтогляду интелиґенціѣ и недостачѣ належного напряму въ єи образованю. Щира отже и сердечна тенденція того першого твору Григорія Григорієвича. Заслуга автора тымъ бѣльша, що личности, выведенѣ нимъ до акціѣ, взятѣ буцѣмъ изъ сметанки нашои суспѣльности, щѣ живучи у великѣмъ мѣстѣ могла-бъ и себе и дѣтей своихъ инакше поводити, инакше ихъ образувати, могла-бъ ѣдъ иншихъ навчити ся, що не годить ся уживати патріотизму за средство до довершеня личныхъ матеріяльныхъ цѣлей“[1]).

Высше станувъ Цеглиньскій въ литературнѣй своѣй дѣяльности въ тѣмъ-же 1884. роцѣ, написавши „мѣщаньску пригоду“ въ однѣмъ актѣ п. з. „Тато на заручинахъ“. (Надруковано у Львовѣ 1885. р. въ библіотецѣ „Зорѣ“). Ось и короткій змѣстъ сеи комичнои картинки: Осипъ, сынъ богатыхъ мѣщанъ, Максима й Олены Простогубѣвъ, сватає ся до лѣсничанки Вандзѣ. Батьки єи, паньство Порожницкѣ, хочь якъ противнѣ „хлопамъ“, радѣ будущому подружю, по-за-якъ Осипъ перебравъ ся по-паньски, а ще до того грошей у него на стѣлько, що заплатить всѣ довги за тестя. Пріятелѣ паньства Порожницкихъ обѣцюють єму выробити небавомъ мѣсце при радѣ повѣтовѣй. Але-жь цѣле те сватанє не може дѣйти до путя черезъ простый кожухъ Осипового батька. Панѣ Порожницка буцѣмъ-то не може стерпѣти вонѣ того кожуха; ѣдтакъ на старого Максима вдягають коротенькѣ вузкѣ сподньѣ и куценькій фракъ, а Олену убирають „буцѣмъ по-паньски въ нескладне вельми одѣнє“. Осмѣшеный Максимъ ѣдзыває ся ѣдтакъ зъ докоромъ до юродивыхъ панѣвъ: „Закипли вы зъ хлопа разъ, другій разъ не гараздъ! Най вамъ Богъ не памятає!“ А звернувшись до Олены каже ѣнъ: „Ходи, стара! чей по сѣмъ не забагнесь тобѣ бѣльше паньства!“ Ба, кривда батькова ѣдхиляє и сына ѣдъ Вандзѣ, и про-те дочцѣ Порожницкихъ, котра ѣдозвалась такожь зъ докоромъ про хлопску сукману, дає Осипъ ось-яку моралізуючу науку: „Ажь теперь я пѣзнаю, кѣлько та сукмана варта, коли-мь ю зъ ласки вашои такъ тяжко обидивъ. Краснѣ вашѣ очи, панно Вандзю, але краса ще тая сукмана, щѣ мене выживила, выховала, на людей вывела, а теперь и поблагословити мала, та спаси-Бѣгъ вамъ, що не благословила!“... Такъ отже погордженый кожухъ хлопскій занапащує справдѣ всѣ пляны пѣдпанкѣвъ, а ратує одну мѣщаньску родину ѣдъ нещастя и деморализаціѣ[2]).

Про литературну стѣйнѣсть сеи „мѣщаньскои пригоды“ замѣчає згаданый критикъ, що „штука знаменито обдумана, добре переведена, гарно мотивована“[3]). По нашѣй думцѣ сеся картинка є досыть вдатна, тѣлько Максимъ и Олена непотрѣбно перебирають ся въ паньске фантє на потѣху пѣдпанкамъ. Въ сѣмъ бо творѣ Цеглиньского доволѣ комичныхъ ситуацій, такъ що злишнѣ суть всякѣ дивовижнѣ метаморфозы дѣєвыхъ осѣбъ.

(Дальше буде.)

[1]) Комедію „На добродѣйнѣ цѣли!“ и ѣдтакъ иншѣ драматичнѣ свои писаня выдавъ Цеглиньскій пѣдъ псевдонимомъ Григорія Григорієвича.

[1]) „Дѣло“, 1884; число 119.

[2]) Порѣвн. „Дѣло“, 1884; ч. 119.

[3]) ibid.

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНІЙ.

Хто-ж справдї винен і де-ж наша робота?

(Конець.)

Вже с 1863. р. з легкої руки жидівского „Сіона“ українство підпало під саме нахабне і люте цькування т. зв. „охоронителів“ і разом під той жандармско-полицейский догляд, котрий не розбіраючи підводив культурну працю українських патріотів під один гурт з руйнуючими заходами анархистів. Хронїка Красюченка „Юрій Горовенко“ (Львів 1885.) подає нам правдиві малюнки сього дикого лютования наших темних ворогів. Яка-ж можлива тут праця, коли за самі лиш симпатії до Украіни, за одне українське слово, промовлене вчителем в школї, людей ханали, відбирали посаду, тягали по тюрмах, нївечили, мов яких злочинцїв? Правда, те дике лютование від якого часу вгамовало ся; але українство не збуло ся тяжкої неублаганої заборони. Не згадуючи вже про церкву і школу, де українське слово цїлком зацїплене, укази 1876. і 1881. року забороняють і видання яких би не було наукових праць на нашій мові. З замїток Уманця: „Дещо з исторії укр. письменьства“ („Дїло“ 1885, ч. 15—17, 20—29, 34, 35, 37) ми бачимо, що коли часом цензура і давала нїби-то якусь пільгу що до видання популярних наукових книжок, то аби тільки українство поступало хоч трохи наперед, як знову тяжка зацїпа зупиняла всю працю. Д. Вільхівскій, як менї відомо, сам має часті зсилки с цензурою і міг доволї упевнитись, що ц е н з у р а н ї я к о ї к н и ж к и н а у к о в о ї на нашій мові не пускає. Подам відомі менї приміри за сей рік. Менї довелось передивити подане в сьому роцї в цензуру оповѣдання М. Уманця „Вінок Богданові Хмельницкому“; і я певен, що нїяка в сьвітї цензура не мала рациї причепитись до нього; авторові скорійше можна закинути докір, що він, підлажуючись до цензури, надто щиро вже проводить думку з'єднання Украіни з Московщиною; а про все те цензура цїлком заборонила І се стало ся в той сам час, коли вся Росія (единая, недѣлимая) ставила памятник Богданові, саме тодї, коли Побідоносцев (або т. зв. Бідоносцев) на святкованню 900. роковин хрещення Русї так нахабно запевняв перед славяньскими гостями, що Росія радісно відкриває свої обійми всїм братам-славянам і кождому народові дає євангеліє на його рідній мові! Та сього ще мало. Тепер цензура стала простягати заборону навїть і на такі наукові працї, котрі писані російскою мовою, але мають на метї українські речі. Так в сьому-ж таки роцї д. Науменко подав в цензуру „Опытъ грамматики малорусскаго языка“, і цензура її заборонила. Спитаєте про мотиви? Як звичайно, нїяких; „васпрєтіть“ та й годї! А коли в Петербурзї почали дехто розпитувати, то там, без сорома казка, одмовили, що „які-ж, мов, ви наївні люде! Ми прямуємо до того, щоб до останку знищити вашу мову; а ви хочете, щоб ми пустили в сьвіт граматику, котра доказує самостійність вашої мови“.

Одже д. Вільхівскій каже далїй, що коли не можна видавати наукові книжки, працюймо на тому клаптику поля, яке нам лишене. Який же-ж се клаптик? Укази 1876. і 1881. р. (дивись вище згадані замітки Уманця) забороняють друкування і виписування зза кордону українських книжок окрім оригінальних творів краснописї, народної словесностї і словарів. Таким побитом зразу усунено з лїтературного поля всїх робітників, котрі, орудуючи добре рідною мовою і маючи і наукові відомостї, могли-б багато зробити для нашого письменьства чи то науковими працями чи перекладами творів иншого якого письменьства; а на тому злиденному клаптику з ласки паньскої дозволено засївати тільки етноґрафію та белєтристику. Коли-ж зважимо, що на етноґрафічний матеріял після скасования „Югозапад. отдѣла географ. общества“ трудно знайти видавця, а лїтературних талантів у нас не багато, як і скрізь їх не дуже густо: то й не диво, що наша лїтературна нива стоїть облогом. Ну, та вже хоч би на сьому клаптику було хоч трошки волї, а то, як побачимо далїй, і тут просьвітку не має, — як мовить ся: „і туди гаряче і сюди боляче“. Якось воно при такій недолї ті нарікання на недбалість та неприхильність до дїла нїби-то й гострими надто здають ся. За найбільший доказ байдужестї земляків до рідного дїла д. Вільхівскій вважає той факт, що на словар Шейковского обізвало ся всього 20 підписчиків. Не відомо, з якого джерела д. Вільхівскій має сю цифру; може воно й справдї так; але менї здаєть ся, що тут треба вважати не на число підписчиків, а на те, як пішла книжка на ринку. Я напр. не підписував ся на словар Шейковского, бо й оповіщення про його нїгде не бачив; а тимчасом маю сей словар, купивши його просто в книгарнї, де він був на комісії; і певно, що й инші так само його придбали. Одже коли-б і справдї словар розійшов ся тільки в 20 примірниках, то й се на мою думку не доказує в такій мірі нашої байдужестї, як здаєть ся д. Вільхівскому. В 1861. роцї вийшов 1-ий випуск словаря Шейковского на букви А и Б, котрий, здаєть ся, зовсїм розійшов ся. Потім були звістки, що зібраний Шейковским матеріял згорів; а в 1883. роцї, себ-то через 22 роки, Шейковскій знову надумавъ ся видавати свій словар випусками, почавши на сей раз с кінця від букви Т, і в сьому роцї ледве довів до букви Х. С передмови його видно, що тільки на сї останнї букви і лишило ся від пожежі трохи зібраного матеріялу, котрий він потім доповнив по памятї і дечим с книжок. Де-ж таки справдї видано і чувано, щоб хто так видавав словар: перші дві букви і потім останнї 10 чи скільки там, себ-то, як каже сам Шейковскій: „від дошки до дошки, а по серединї нї трошки“, та ще й видавати по памятї? Не дивно після сього, що кінець словаря за недостачою потрібного матеріялу значно натоптаний призвищами, с котрих більшість навіть і не спеціяльно українські, а такі, що трапляють ся і у Поляків і у Великоросів; не дивно й те, що на такий словар не найдеть ся багато охотників; дивно лиш те, що д. Шейковскій зважив ся через 22 роки видавати якийсь ошмалений хвіст свого словаря. Так само і те, що ми не маємо видання творів Гребінки, Гулака-Артемовского, Стороженка і инших наших прежнїх писателїв, не доказує байдужестї української интелїґенції в такій мірі, як здаєть ся Вільхівскому. Треба мати на увазї, що наше письменьство дуже молоде, що тільки писання Котляревского стали громадскою власностю[1]), а писання инших авторів можна видавати тільки за дозволом їх насьлідників, коли тимчасом дуже трудно буває розшукати їх і здобути право на видання. Так менї відомо, що декільки разів збірали ся видавати оповідання Стороженка, розшукували насьлідників його та так і не добули ся; а нарештї кієвскій книгар Ильницкій в 1883. роцї відважив ся вже без нїякого права видати три його оповідання. Така сама исторія була з виданнями творів Гребінки, Гулака-Артемовского і Кухаренка (Кієв 1878. і 1880. р.), котрі були видані без дозволу. Вже одно се доказує, що на Украіні була потреба мати видання прежнїх нашихъ писателїв, і що були люде, котрі дбали вдовольнити сїй потребі. Наше лїтературне убожество справдї торік найвиразнїйше виявило ся. Нехай і не одна книжка вийшла на Украіні торік, як сьвідчить д. Вільхівскій; нехай їх буде і 18, як менї відомо[2]): а проте убожество наше справдї вражающе. Одже коли річ ведеть ся про лїтературну дїяльність Украінцїв, по правдї не годить ся забувати і того, що Украінцї і торік, як и перше, брали удїл у всїх галицких виданнях народного напрямку. Так напр. Исторична бібліотека цїлком вся, а „Зоря“ в значній частинї складаєть ся з українських праць; бачимо теж працї наших земляків і в часописах: Правда, Товариш, Дїло, Батьківщина и Буковина. Були навіть і окремі видання, як от напр. „Збірник драмат. творів Г. Бораковского. Т. І. Львів. Коли зважити, що посилка рукописів в Галичину і виписка відтіля книжок і часописів дуже трудна, морочлива і у всякім разї небезпечна

[1]) В Росії право лїтерат. власності має силу в протягу 50 років після смерті автора.

[2]) В Кіевѣ: Зъ згадокъ про дитячи лита — В. Чайченка, 56 ст., 16-а; Енеїда — Котляревского; Сочиненія П. Гулака-Артемовского. 26 ст., 8-а; Кумъ мирошныкъ. водев. Дмитренка; Кобзарь Т. Шевченка; Де два цилуються, третій губъ не протягай, водев. Бораковского; Влюбленный жидъ. вод. Бораковского; Веселый оповидачъ (Збірник анекдотів и оповідань), 68 ст., 16-а. Крім того: Надъ кручею; Гласный. Вечиръ на хутори; Черепъяни гроши, Москаль змій та царивна (пор. 1. і 2. ч. „Зорі“). В Харкові: Святъ вечеръ. опов. А—Е—оі, 26 ст., 16-а; Байки — М. Спилки, 18 ст., 16-а. В Катеринославі: Як доли не має, то й щастє минає, драма Бораковского. В Одесї: Катерина — Шевченка. В Воронежі: Малороссійскія пѣсни, собранныя И. Омельченкомъ, 34 ст., 8-а.

річ: то ми маємо право сказати, що коли-б зсилки з Галичиною були вільнїйші, наша дїяльність проявилась би геть-то далеко більше, нїж тепер. У всякім разї вона і тепер далеко більша в Галичинї, нїж на Украïнї; а се ясно доказує, що нам на Украïнї, „на нашій, на своїй землї“, просто дихати не дають. Сам д. Вільхівскій в своїй замітцї „Де-ж наша робота?“ налїчує 19 звісних єму рукописів, що торік послані в цензуру і заборонені нею, або лежать там без вістї. З другого певного джерела, окрім вище названих 19 рукописів, менї відомі ще ось які руконисї, котрі торік заборонені цензурою або подані в цензуру і дожидають там своєї лихої долї: 1) Чернїговськїй лїтерат. збірник, що складав ся з украïньскої белєтристики і наукових праць по російски, цїлком заборонений; 2) Херсоньскій лїтерат. збірник „Степ“, том 2-ий, також мѣшаного змѣсту, спіткала така сама доля; 3) Одісеї повний розкішний переклад Нїщиньского, помандрувавши на північ, загинув; 4) Вінок Богданої Хмельницкому зівяв, прибитий московским морозом; 5) Угадько або Порадник М. Лободи думав проскочити під фляґом етноґрафії та не вгадав своєї лихої долї; 6) З восьми драматичних пієс Г. Бораковского цензура дозволила тільки три, та й то слабійші; між забороненими єсть и такі, котрі в 1886. роцї були вже надруковані; 7) Украïньскі народнї приказки, нова збірка; 8) Злочинець, драма Олени Пчілки; 9) Кієвскій лїтературний збірник; 10) На різних мовах, комедія Марковича; 11) Не так пани, як підпанки. драма Карпенка-Карого; 12) Дві драми Бораковского и 13) Невольники, историчний роман — сї ще в цензурі. Певне, що єсть ще й инші рукописї, не відомі нї менї нї д. Вільхівскому. Як бачите, добродїю, виходить трошки не так, як по вашому. Наше ледарство не дурно-ж мабуть на весь сьвіт нас вславило, — то правда; а проте все-ж воно не таке велике, як вам здаєть ся. Виходить, що не одну с трьох, а либонь одну з десяти рукописів пропускає цензура; виходить, що й на тому клаптику, який нам лишили на тому полї, робити не вільно. По указам вільно друковати етноґрафічні матеріяли; а на дїлї зовсїм що иншого. На пр „Угадько“ Лободи — се просто збірничок народнїх приказок, вибраних з збірника Номиса, скомпонований при тому без жадної тенденції, окрім думки подати народові здорову і правдиву мораль, яка маєть ся в найкращих приказках народнїх; а тимчасом цензура заборонила, як заборонила і народнї пісні, злаштовані для Херсоньского „Степу“.

По всїм подїям нашої цензури — а вона таки добре далась менї в знаки — я маю рацію сказати: 1) що цензура просто прямує до того, щоб до останку знищити наше письменьство, знищити і цїлу справу нашу, стерти навіть і саме имя наше; через се то вона забороняє не тільки украïньскі, а навіть і російскі писання про украïньскі речі; 2) що помірно с тим, як украïньство набірає більшої сили, виростає і цензурна заборона, досягаюча часом до якогось дикого озьвіреня, все геть чисго руйнуючого; і 3) що маючи на метї конечне знищення нашого письменьства, аби його зовсїм внївець обернути, цензура пропускає тільки ті украïньскі писання, котрї здають ся їй зовсїм нїкчемними; а коли часом і проскочить що-небудь путяще, то се просто через помилку або недогляд.

Зваживши все отсе, здаєть ся матимем право одповісти на перше питання Вільхівского, що окрім нашого недбальства найголовнїйшою причиною недолї нашої єсть дика, живцем поїдаюча полїтика; а на питання: „де-ж наша робота?“ — що більша частина її ховаєть ся від сьвіту Божого в цензурних закапелках і від часу до часу передаєть ся на auto-da-fé. Д. Вільхівскій даремне показує на взір Польщу і Галичину. Польща недавно ще покінчала своє державне істнованя; вже тодї польске письменьство було дуже сильне, і шкода було-б притлумити його тепер; а в Галичинї народне письменьство хоч і молодше від нашого і розвиваєть ся серед несприяючих обставин, але там єсть змога боротьби, єсть лєґальні способи добуваня ширшої волї і працюваня на користь своєї народностї. Згадаймо галицкі школи, читальнї, вандрівки, віча, просьвітні товариства і т. д., про що на Украïнї и писнути не можна. Яке-ж тут порівнаня! Звичайно, не сидїти-ж нам згорнувши руки та, нарікаючи на свою долю, ждати якогось слушного часу! Треба чимсь запобігати лихові, треба щось робити; і бажалось би почути яко мога більше голосів з Украïни на се пекуче питання: що-ж справдї маємо робити? „Толцїте і отверзеть ся“ нагадує д. Вільхівскій; але одного побільшення нашої працї на полї украïньского письменьства не досить, коли цензура нїчого не пускатиме. Треба всї наші сили напірати на зміну теперішнього режіму, і менї здаєть ся, що, не виступаючи с стежки лєґального прямованя, ми можемо добути ся хоч деякої пільги, коли 1) на всяку заборону цензури будемо скаржитись мінїстрові, в сенат, а то і самому цареві, нашому природному заступнику; 2) коли всї наші письменники, кому дороге дїло ратованя нашої батьківщини, віддадуть свої сили на те, щоб яко мога частїйше і голоснїйше у всїх часописях російских, галицких, польских і т. д. будити наше національне питання, нагадувати про нашу недолю і показувати сьвітови ту кривду, яку вчиняє нам темне бузувірство. Поки-ж що, треба звернути яко мога більшу увагу на Галичину і посилати туди всї рукописї, які будуть заборонені цензурою. Будь що будь, рано пізно, а вся наша праця не загине марно і для Украïни і колись верне ться до нас і стане нам в пригодї, як Галичинї придались перші лїтературні заходи на Украïнї Галичина то наш сьвіточ, туди і линемо всею душею.

М. К.

Ще на тему: „Хто виненъ?“

(Листъ у редакцію „Зорѣ“).

Прочитавши въ 21-му ч. „Зорѣ“ (1888) интересну замѣтку д. Вольховского „Де-жь наша робота?“, въ котрій авторъ продовжує почату ще въ 10. ч. въ замѣтцѣ „Хто-жь виненъ?“ розмову про долю нашого письменства, и я зважившись податись у свѣтъ зъ своими думками про те-жь саме: ачей же земляки прочитають ихъ хочь зглянувшись на важность самои речи, та спинившись надъ нею, додумають ся до чогось розумнѣйшого, нѣжь мои думки. Кажу такъ, бо я таки боюсь, що мои думки покажуть ся кому-небудь цѣлкомъ чудацкими. Я-бъ навѣть не лѣзъ зъ ними въ свѣтъ и зовсѣмъ, якъ бы мене не всмѣлювало, що д. В. самъ не безъ чудацтва. Онъ доводить, що въ бѣдности нашого письменьства винний таки-бъ то мы самі, а не наши вороги, навѣть и не славетня *lex Juzephovicia*. Хто знає звычайнй темы нашого сумованя на долю, той притакне менѣ, що таки въ сѣй думцѣ д. В-ого досыть чудацтва на поглядъ звычайного нашого патріотизму. Чудацка и друга думка д. В-ого, котру онъ зве навѣть историчнымъ закономъ, що мовлявъ „тольке той народъ що-небудь має, котрый умѣє здобувати“; бо въ насъ больше держать ся тоеи мудрости, котра сказана въ словахъ: „покорне телятко двѣ матки ссе“, якъ казавъ колись навѣть одинъ козацкій гетьманъ саме тодѣ, якъ пастухи двохъ нашихъ матокъ тольки й знали, що лупити наше телятко по бокамъ.

Такъ за д. В-имъ и я не такъ то вже боюсь выявити своє чудацтво.

Почну зъ водповѣди на пытане: чомъ же намъ составили (въ Росіи) саму белєтристику (и поезію — треба додати) и заборонили усе останне? — А тому, скажу, що въ насъ передъ заборономъ нѣчого й не було окромъ белєтристики та поезіѣ! Мы вже здобули собѣ белєтристику и поезію, то ихъ не зважившись забороняти й петербурскій урядъ, хочь якій онъ самодержавный. Єсть границѣ на всяке самовладство: звычай, встыдъ. Вся Росія, а по части й Европа, знала вже, що єсть на свѣтѣ творы Котляревского, Квѣтки, Шевченка, М. Вовчка; и заборонити ихъ не подняласъ рука навѣть у завзятѣйшого ворога нашого письменьства. Ось и сталась пробоина въ заборонахъ 1863 и 1876. рр. и въ ту пробоину пролазять и новѣйшй белєтристы й поеты.

Хто згодить ся зъ сею чудацкою думкою, той прийме й другу, то-бъ то: що коли мы хочемо, щобъ знято заборону на *все инше*, то мы мусимо тежь *здобувати* його, писати й печатати. — Де? — Та хочь въ Галичинѣ, коли не можна въ Росіи. — Тутъ я вже цѣлкомъ розходжусь зъ д. В-имъ, котрый повернувъ зъ чудацтва на дуже вже для мене мудру дорогу, коли онъ спробувавши, що цензура въ Росіи пропускає тольки одну зъ трьохъ посланыхъ ѣй рукописѣвъ, радить намъ: „коли хочете выдавати на рокъ сто книжокъ, посылайте до цензуры триста, а матимете своє“. Я навѣть и про белєтристику й поезію, котрй звѣсно теперь тольке

й хочь трохи варто посылати въ рос. цензуру, сказавъ бы: коли вже вы маєте триста книжокъ, то напечатайте безъ цензуры сто; та тодѣ тôлько й несѣть въ цензуру 200, то она пропустить вамъ по крайнôй мѣрѣ $66^2/_3$, — а я думаю, що й усѣ 200.

Свою думку я основую ось на чому: Въ 1873. р. цензура не пускала въ Росіи новй перепечатки Кобзаря Шевченка выданя Кожанчикова (1867. р.). А якъ выйшло въ Празѣ (1875—76) повне, безцензурне выдане Кобзаря, то пустили два чи три выданя навѣть повнѣйшй, нѣжь Кожанчикôвске. Такъ само було й зъ творами Пушкина й Мицкевича. Теперь чую я вже бôльшь двохъ рокôвъ, що остатнє російске выдане Кобзаря вже розбйшлось; пражского давно й слѣду нема. И що-жь?.. Нема нового выданя Кобзаря й у Росіи. Ôдъ мудрыхъ людей чувъ я страхъ, коли-бъ обявлене женевске повне выдане Кобзаря не пошкодило тому цензурному, що мусѣло ще два роки тому назадъ появитись у Росіи. Женевске выдане нѣчому не пошкодило — бо.. не появилось; тôльки нема й російского цензурного. Та зъ якои йому речи бути, коли його нѣщо не вымагае, коли навѣть у Львовѣ выйшовъ Кобзарь на свôй ладъ, ще бôльшь обскубаный добровôльною цензурою, нѣжь російскй выданя.

Оттакъ зъ поезією. Зъ тымъ, що намъ зовсѣмъ заборонено, зъ книгами религійными, педагогичными, науковыми, мусить бути тако-жь само. Я читавъ плачь на те, що наша мова выгнана зъ церкви православнои, що цензура не пускае не то Нового Завѣту, переложеного Костомаровымъ (по законамъ Росіѣ св. письмо для православныхъ мусить не пропускати цензура, а выдавати св. Синодъ, котрый маѣ на те монополію), а навѣть Оповѣданя зъ св. письма о. Опатовича, або Проповѣдѣвъ о. Гречулевича, котрй були колись навѣть напечатанй. А ось, якъ бы попробували нашй патріоты перевезти въ Росію зъ 1000 екземплярѣвъ Нов. Завѣту, переложеного Кулѣшемъ та Пулюємъ та розширити ихъ напр. хочь середъ сектантôвъ („штундистôвъ, шалопутôвъ“ и т. п.), котрй на нихъ кинуть ся, та напечатати до того перекладъ напр. лютерского або баптистского катехизму та псальмôвъ, вживаныхъ въ протестантôвъ! Аджежь теперь ходить мѣжь нашими штундистами въ рукописяхъ російскій перекладъ баптистского катехизму, зробленый Нѣмцями-пасторами, котрй, якъ люде тежь на свôй ладъ мудрй, знають на Руси тôльки державну мову (простй Нѣмцѣ-протестанты вживають у своѣй пропагандѣ й нашои мовы й, даючи нашимъ людямъ по нуждѣ рос. перекладъ євангелій, кажуть: що вы-бъ лѣпше розумѣли справу, якъ бы було по вашому). Ходять мѣжь нашими сектантами и рос. псальмы, переложенй петербурскими Пашковцями (секта полковника Пашкова) и тифлискими молоканами, котрй теперь майже злились зъ баптистами. Попробували-бъ нашй патріоты такй способы, та тодѣ бъ побачили, чи вдержалась бы заборона нашои мовы й у православнôй церквѣ. Онъ гляньте, що робить ся хочь у Холмщинѣ. Се єдине мѣсце въ Росіи, де православнй попы говорять проповѣдѣ на нашôй мовѣ. А черезъ що?.. Бо тамъ йде римско-католицка пропаганда. Она не береть ся до библіѣ, бо тому противнй традиціѣ римскои церкви, а вживаѣ тôльки устнои намовы по при латиньскôй службѣ, хочь теперь у Холмщинѣ та намова йде секретно; и зъ нею явно мусить боротись православна церква проповѣдю на народнôй мовѣ. Оттакъ бы було й по иншимъ частинамъ нашои Украины, де ширить ся протестантство нѣмецке й свôйске, котре теперь иде объ руку зъ *обрусеніемъ*. Деякй мудрй люде й думають, по крайнôй мѣрѣ кажуть печатно въ дописяхъ у Галичину, що то протестантство й выйшло одъ обрусенія. Менѣ, чудаку, такй думки або такй слова показують ся зовсѣмъ чудными. Але нехай бы й такъ! Въ усякôмъ разѣ нашимъ протестантамъ нѣчого читати украиньского, а російске єсть; и такимъ робомъ протестантство наше, котре зъ чого-бъ не выйшло, а обôймаѣ найлѣпшй елементы зъ нашого селяньства (якъ се признають навѣть деякй православнй ієрархи). мимо волѣ веде въ нашй села *обрусеніе*; и нема иншого способу спинити те *обрусеніе*, якъ дати нашимъ протестантамъ лектуру на нашôй мовѣ. На основѣ холмского примѣру я бюсь объ закладъ на свою голову, — коли комунебудь потрѣбна та чудацка голова, — що черезъ 3—5 рокôвъ заговорить по украиньскому и православіє

Печатати протестантску та й иншу заборонену теперь у Росіи украиньску лектуру, звѣсно, прийдеть ся за кордономъ, — найлѣпше въ Галичинѣ. Скаже хто: мало зъ тыхъ книгъ буде проходити въ Росію. Спершу, звѣсно, мало; а потôмъ буде й бôльше, абы книги були интересній чимъ-небудь. При теперѣшнôй ѣздѣ межинароднôй полицейскй кордоны не спинять литературного обмѣну мѣжь сторонами. Въ усякôмъ разѣ моральный авторитетъ серіознои поступовои литературы, забороненои въ Росіи, буде великій, спершу за кордономъ (де все жь таки єсть $3^1/_2$ миліона нашого народу), а потôмъ и въ Росіи. Я трохи повештавсь по свѣту й розмовлявъ зъ усякими европейцями, котрй заинтересувались нашою народною справою, коли рокôвъ зъ 15 тому назадъ почули про Шевченка, Костомарова и н., про нашу плебейску литературу, про ѣи федеративно-демократичнй змаганя, про початки въ нѣй раціоналистично-просвѣтного руху. Европейцямъ, та й розумнѣйшимъ и честнѣйшимъ Росіянамъ, вдавалось, що ось росте новый демократичный, вôльный, розумовый елементъ, котрый покаже щось цѣлкомъ оригинальне: поступовй идеѣ, выроблений новѣйшою высокою наукою и выложенй найпростѣйшою мужицкою мовою, привязаный до старыхъ народнихъ традицій. Здивованй европейцѣ почали пытати про нашу исторію, етнографію, литературу, и пôдпирали нашй протесты проти цензуры російскои, до котрыхъ прилучивсь на парижскому литературному конгресѣ Росіянинъ всесвѣтнои славы (Тургеневъ). Засмученй російскй консерваторы кидались навѣть до того, що называли неправдою звѣстки про цензурный терористъ проти украньскои науки й письменьства, а нарештѣ самъ урядъ мусѣвъ таки хочь трохи попустити цензурнй вôжки.

Коли-бъ мы показали хочь трохи енергіѣ, коли-бъ мы выявили свѣтови безцензурною пресою, що въ насъ справдѣ єсть святый огонь: нашъ авторитетъ въ Европѣ, а потôмъ и увага всякого неутрального люду російского, та й украиньского перебуваючого въ Европѣ, пôднялись бы, а черезъ те пôднявсь бы и вывôзъ нашого письменьства до Росіѣ[1]). Але мы такого огню не показали. Нашъ моральный капиталъ въ останнй 10 рокôвъ не тôльки не вбôльшивсь, а скорше вменшивсь. Безспорный прогресъ у насъ видно тôльки въ двохъ сферахъ: въ музицѣ (Лисенко) и театрѣ (Кропивницкій), хочь и театръ примушуѣ багато ще бажати зъ погляду идейного. Наука же и политика наша скорше пôшла назадъ, нѣжь напередъ. Етнографичнй працѣ зовсѣмъ запедбаній; навѣть початй въ 70-тй роки выданя пѣсень, казокъ и т. и. не выкôнченй; новыхъ не чуть По економіи зôбранй купы матеріялу въ працяхъ земскихъ статистикôвъ, котрыхъ навряд можна всѣхъ взяти не то за украинолюбцѣвъ, а навѣть за Украинцѣвъ; та тй купы лежать *in crudo* недоступнй для звычайнои публики. Исторія пôсля смерти Костомарова майже не истнуѣ; бо не можна-жь назвати исторіею цѣлкомъ архивнй роботы, або зовсѣмъ безъ идеѣ, або зъ идеею такъ захованою, що до неи не добѣшь ся, або зъ тенденціями, котрй незамѣтно переходять въ Юзефовщину. Навѣть компендію новои украиньскои литературы написавъ чужинець и мало ѣй прихильный. Нашй лѣпшй белетристы: Нечуй и Мирный пôсля „Батрачки“ й „Хиба ревуть волы“ впали до „Опенькôвъ“ и „Перемудривъ“, а така капитальна праця Мирного, якъ „Повѣя“, зосталась або невыкôнченою або недопечатаною. Бôльша половина того, що печатаѣть ся теперь по украиньскому въ Росіи, могла-бъ смѣло зоставатись въ кишеняхъ авторôвъ, а на лѣпшому лежать слѣды недбалости й одсталости не то идейнои а навѣть формально-литературнои

Скажуть, що тутъ то власне й винна цензура, котра забороняе лѣпшй творы й пропускае тôльки слабшй. Можна зъ симъ и згодитись; бо иногдѣ можна навѣть подумати, що цензура навмысне пропускае лихй творы украиньскй, щобъ принизити репутацію нашои литературы, такъ що лѣпше-бъ вже було, коли-бъ она цѣлкомъ нѣчого не пропускала. Та думаємо, що на саму цензуру не можна скидати ôдвѣчальности; бо й те, що присылалось въ остатнй роки зъ рос. Украины въ Галичину, зовсѣмъ не лѣпше того, що появлялось въ самôй Росіи. Выключити треба тôльки напечатану въ „Зорѣ“ 1885. р. „Про шлюбъ на Украинѣ въ XVI—XVII

[1]) Я самъ бачивъ неутральныхъ Украинцѣвъ, котрй ставали безмѣрно бôльшь прихильнѣйшими до спеціяльного украиньства, прочитавши напр. статью про нього въ *Revue des deux Mondes*.

в.“ Л Маяченця, розправу, котра ставить найсвѣжѣйше зъ усього, що появила въ остатнї роки украинофильска наука. Та одна ластôвка весны не робить! Очевидно, що вина бѣдноты украиньскои литературы лежить бôльше въ самыхъ Украинцяхъ, нѣжь въ цензурѣ. Безперечно, що тутъ винна недбалôсть и лѣнивство Украинцѣвъ, а такожь ихъ ôдсталôсть ôдъ идей часу. Остатнє тымъ гôрше, що, по всьому видно, скôлькôсть людей, прихильныхъ до украиньства и навѣть пробуючихъ писати про Украину поетично й науково, теперь значно бôльша, нѣжь рокôвъ зъ 10 назадъ. Та тôльки тымъ людямъ бракує идей, котрї-бъ одухотворили ихъ заходы, та вправы, котра-бъ дала имъ форму для ихъ роботы. Не тôльки старый наивный національнизмъ, але й демократичне славянофильство часôвъ молодости Костомарова й Шевченка вже були застарѣли й у часы „Основы“, такъ що напр. Шевченко вже й передъ тымъ змагавсь вырватись зъ нихъ. Теперь же, коли на цивилизованому свѣтѣ панує козмополитичный реализмъ и таке-жь народовство соціяльне, котрї проходять и въ Росію не глядючи на цензуру: старї идеѣ, котрї колись одухотворяли украинскій рухъ, вже не годять ся. А до новыхъ проводирѣ украиньского руху не здолали перейти консеквентно й енергічно, такъ що теперь они тôльки стратили запалъ старого славяно-украиньского народовства.

Здоровый выхôдъ зъ сього стану може бути тôльки одинъ: перевчитись або довчитись, догнати европейску думку, наукову й поетичну, та зъ нею й приступити до працѣ надъ украиньскимъ матеріяломъ, та обрацювавши його по новому, печатати його, — звѣсно, безъ цензуры, найлѣпше въ Галичинѣ.

Хто-небудь скаже на се те, що се не такъ легко; небезпечно для особъ авторôвъ и коштовно.

Одповѣмь спершу на остатнїй пунктъ. Украиньска печать и доси ще не стала на нормальный, комерческій ґрунтъ и доси потребує ôдъ авторôвъ або ôдъ товариствъ выдатковъ, котрї рѣдко звертають ся, а надто, въ короткій часъ. Значить, коли печатати въ Галичинѣ замѣсць Росіѣ, то выдатки не багато побôльшать ся. Коли-жь въ Галичинѣ впорядкуєть ся выдавничій комитетъ, котрый буде вести акуратно рахунки печатаня и спродажу книгъ російско-украиньскихъ (доси, правду сказати, Галичане выблыскували скорше всѣмъ, нѣжь акуратностю!): то можна-бъ навѣть мати надѣю коли не на оплату авторамъ, то хочь на зрôстъ фонду, котрый бы згодомъ приймавъ на себе систематичне выдаванє творôвъ, котрї-бъ приходили зъ Росіѣ.

Про небезпечнôсть для Украинцѣвъ обминати російску цензуру, скажу, що дехто зъ нихъ: дд. Кулѣшь, П. Левицкій, Коніський, пробували таку дорогу й печатались у Галичинѣ навѣть просто пôдъ своими именами, и имъ за те нѣчогісѣнько не було ôдъ рос. уряду; бо въ нашї часы єсть звѣсна доля встыду, черезъ котру не може переступити й найдеспотичнѣйшій урядъ. Найлѣпшій протестъ проти Юзефовичѣвского закону зробили-бъ нашї земляки, якъ бы змовились печатати всѣ свои творы въ Галичинѣ просто пôдъ своими именами. Навѣть коли-бъ дôйшло до якого слѣдства въ Росіи, то тодѣ-бъ они просто мусѣли-бъ казати, — що печатають ся въ Галичинѣ, бо въ Росіи не можна, и кожду таку ôдповѣдь треба-бъ заразъ же передавати до вѣдомости всьому европейскому свѣтови: нехай знає, що въ Росіи полиція чѣпаєть ся до людины за те, що та напечатала перекладъ Шекспира чи Гомера (называю речѣ, котрї, якъ чутно було цензура не пропустила недавно) або якій науковый твôръ.

Але згоджуюсь, що декому (напр. чиновникамъ) такій способъ роботы не такъ то придатный, — що имъ небезпечно выступати въ Галичинѣ пôдъ своимъ власнымъ именемъ Такъ усе таки имъ власне безпечнѣйше подати свою роботу въ Галичинѣ пôдъ псевдонимомъ або анонимомъ, котрый може бути тамъ зовсѣмъ мôцно задержаный, нѣжь подаватись у цензуру російску, котра попсує або й зовсѣмъ задержить ихъ роботу та ще й выдасть ихъ полиції; бо й доси не ôдмѣнена, та й не може бути ôдмѣнена, поки въ Росіи истнує теперѣшный урядъ, постанова, выдана за часы царя Миколая I., щобъ цензуры звѣщали жандармерію (политичну полицію) про рукописѣ або й значнї устуны, котрї они заборонюють. Ся постанова поясняє, чому не одинъ авторъ не дôставъ навѣть назадъ власнои рукописѣ, котру подавъ до цензуры. Я неразъ чувъ або й читавъ, що такимъ способомъ на вѣки пропали деякї творы украиньскї. Знаю я не одинъ примѣръ и того, якъ украиньскій авторъ подававъ у цензуру свôй твôръ, а потôмъ, коли цензура його не пускала, то вже боявсь посылати його въ Галичину, щобъ не выявити свого опозиційного духу, и ждавъ „лѣпшого часу“, ажь поки й твôръ його, а то й самъ ôнъ пропадали безъ слѣду. Такимъ робомъ выходить, що подавати свои творы у рос. цензуру рôвно подаваню на себе самого доносу; и коли нашї украинолюбцѣ таки пхаються въ ту цензуру та ще й другимъ радять пхатись, то се можна пояснити тôльки тымъ, що они таки чують якійсь смакъ у тому, щобъ подавати доносы на себе самыхъ.

Се, що я заразъ сказавъ, може Вамъ упять вдатись за чудацтво. Але я Вамъ розкажу такій случай.

Въ 1881. р. въ кіевскôй городскôй радѣ якось зôбралось кôльканацять украинолюбцѣвъ Тодѣ въ Росіи панували, якъ кажуть тамъ, „вліянія“ ґр. Лорисъ Меликова. Маленькôй дитинѣ, тôлько трохи догадливôй, можна було наперед бачити, що зъ тыхъ „вліяній“ нѣ для чого, а надто для украиньства, нѣчого не може выйти путящого Але-жь кіевскї украинолюбцѣ почали „возлагати надежды“ и надумались заманифестувати своє украинолюбство и закласти пôдвалины для будучого тымъ, що предложили городскôй радѣ назвати одну школу елементарну по имени Шевченка. Яка-бъ користь выйшла зъ того для украиньства, й Духъ св. не скаже; бо въ тôй школѣ все-бъ одно по украиньскому-бъ не вчили, бо такого городска дума не маєе права допустити, навѣть згодившись назвати школу именемъ Шевченка, й навѣть, коли-бъ и администрація на остатнє згодилась. Але мало того. Яка-бъ доля выпала тому проєкту кôльканацяти кіевскихъ радцѣвъ при нормальному станѣ рѣчей (коли вже въ Росіи єсть що нормального), не знаємо. Але сталось ось що: Внесокъ про школу бувъ записаный на чергу до розбору. Голосуєть ся: коли се въ Петербурзѣ вбито царя Александра II. Одинъ зъ пôдписавшихъ внесокъ, кн. Репнинъ (чоловѣкъ вельможный и, значить бы то, безстрашный) заявляє, що пôсля такого факту бере свôй пôдписъ назадъ (!!). На те ôдповѣдає другій зъ кôльканацяти, що: „тымъ бôльше нема резону не звати школу именемъ Шевченка, бо й Шевченко бажавъ того-жь, що й покôйный царь, то-бъ то волѣ крепакôвъ. А коли Шевченко бувъ колись за царя Миколая покараный неволею за Каспѣмъ, тожь и Достоєвскій бувъ пôдъ той же часъ караный навѣть каторжною роботою, а потôмъ бувъ помилуваный, якъ и Шевченко; и коли нарештѣ вмеръ, то за його трумною йшла особа царскои родины, а царь назначивъ вдовѣ його пенсію.“ Кіевска рада все таки не прийняла внеску й не дала школы на имя Шевченка. Якій она мала резоны, хто зна. Але резоны, наведенї украиньскимъ ораторомъ, не могли прихилити нѣ одного тямущои людины нѣ зъ противникôвъ нѣ зъ прихильникôвъ Шевченка; бо хто-жь не знає, що коли половина творôвъ Шевченка й доси заборонена въ Росіи, то ôнъ значить бажавъ чогось не зовсѣмъ того-жь, що й царь Александеръ II. А окрôмъ того всѣ знайомї зъ литературою Росіяне знають, що помилуваный Достоєвскій печатно казавъ, що ôнъ навѣть дякує за кару, бо та його навчила вѣрувати по православному й шанувати монархичный принципъ; Шевченко-жь нѣчого такого не казавъ. Люде прогресивныхъ думокъ, котрї се знають, не могли вынести пошаны до украинолюбцѣвъ кіевскихъ пôсля такои аргументаціѣ; та не могли ихъ пошанувати й консерваторы. И зъ усеи сеи исторіѣ выйшло тôльки те, що тї кôльканацять украинолюбцѣвъ кіевскихъ подали самї на себе доносъ жандармеріи, выявивши себе прихильниками Шевченка; а при тому нѣ въ кого не заробили пошаны, зъ якою дивлять ся навѣть жандармы на людей, котрї смѣливо й просто заявляють, хто они такї.

Не знаю, якъ хто; а я по свойому чудацтву думаю, що кôльканацять радцѣвъ кіевскихъ зробили-бъ и для Украины й для себе зъ усѣхъ бокôвъ лѣпше, якъ бы зовсѣмъ не выставляли публично нѣякого Шевченколюбства, а потайно склали хочь по 10 рублѣвъ на те, щобъ выдати въ Галичинѣ тї творы Шевченка, котрї забороняє державна цензура въ Росіи й власна цензура членôвъ „Товариства им. Шевченка“ въ Галичинѣ[1]). Не будь у нихъ манїѣ до

[1]) Товариство им. Шевченка доси не выдало ще нѣ разу

доносôвъ на самыхъ себе, они-бъ такъ и зробили. Чи довго-жь сьй маніи держатись по украинолюбцямъ у Росіи? Чи всѣ-жь они хорують на таку манію? Ось мѣжь иншими важнй нытаня, ôдъ котрыхъ по моѣй думцѣ залежить справа зросту украинського письменьства.

Ачей же єсть на 18 миліонôвъ Украинцѣвъ и не хорй! Ачей же они проймуть и мою чудацку думку: коли хочете мати украиньску печать у Росіи, ставайте до науки й до письменьства та выносьтесь зъ ними въ вôльнѣйшй стороны, хочь бы й у Галичину.

Зъ такою думкою дозвольте менѣ выступити передъ публикою та й пôдписатись

Чудакъ, — а коли кому вгодно, то й...

Листъ зъ Украины.

Перші роковини смерти Буковиньского Кобзаря Юрія Федьковича. В містї неунїверситетскім (не называємо єго с поводу небезпечности) 29. грудня 1888. р. наша мійска молодїж, щоб пошанувати память дорогого нам поета, потайно устроїла лїтературно декляматорскій вечерок. Запрошено з молодїжи тілько людей певних, щирих Украïнцїв. Зібралось стілько, скілько могло вмістити приватне помешкане, і ще чимало зосталось таких, котрих не можно було запросити через брак місця, і котрі потім жалкували і навіть ремствували на розпорядників, що їм не довелось побути на сїм торжестві. Вечерницї почались сьпівом національного гимну: „Ще не вмерла Украïна“. Потім один з розпорядників сказав коротеньку промову, в котрій вказав на вагу тої великої страти, яку Украïна-Русь понесла торік в сей самий день, і на те, що Украïнцї живуть в таких обставинах, що не тілько не можуть прилюдно шанувати память своїх патріотів, але навіть украïньскій люд і не знає про ті страти, бо в нас нема своїх нї орґанів печати нї товариств, котрі-б сповістили громаду. Пісьля сеї коротенької промови читано відчит про Галичину і Буковину, родину поета, щоб публїка, познайомившись с станом рускаго житя за кордоном, лїпше могла зрозуміти біоґрафію Федьковича. Зміст сего відчиту такий: Коротка исторія національного відродженя Русинів, починаючи від часів Іосифа II.; характеристика галицких партій; суспільна діяльність партій (автор найбільшу увагу звернув на те, що партії зробили на користь простого люду); порівнане добутків рускої суспільної дїяльности з добутками украïньскої: добутки украïньскої працї в прирівнаню до численности людности далеко менші, бо їм шкодить полїтична неволя і національна відорваність интелїґенції від простого люду; через що і відчит закінчив ся заповітом старшого Кобзаря: „Обнїміте найменшого брата і т. д.“

Далї була прочитана коротенька але докладна біоґрафія Федьковича. Автор подав тілько головнїйші факти з житя Федьковича, котрі мали вплив на розвій поетичного таланту; найбільшу увагу звернув на характеристику напрямку Федьковича і на те, яке місце займає він в галицькій літературі.

Остатнім був відчит про засади украïньского руху. Головнїйші тези сего відчиту: Національність єсть тілько форма, в котрій йде загально-людскій поступ. Исторія і етноґрафія доказала, що украïньска національність завше істнувала і тепер істнує. Виходить: загально-людскій поступ нашого народу повинен йти на украïньскім ґрунтї. Отже украïньский рух ставить собі метою поступ умисловий, моральний, найголовнїйше економічний і свободу, без котрої нїякий поступ не можливий. Сей відчит зробив на публїку найбільше вражінне, бо написаний був удатно, а до того ще автор виголосив єго з великим жаром. Між відчитами хор сьпівав украïньскі пісні і відчитано на память: „Опришок“ Федьковича, „Кавказ“ Шевченка і низче подану поезію: „Я гадаю не день, я гадаю не два“[1]), котру відчитав сам автор при грімких оплесках публїки.

О 12-ій годинї ночи була вечера, а пісьля вечері почались загальні сьпіви й танцї. Сьпіви й танцї були тілько украïньскі: с танцїв метелиця і козачок. Навіть і музика була національна: скрипка й бубон. Гуляли до 3 оï години. Дай Боже, щоб і на сьлїдуючий рік довелось святкувати сї роковини!

творôвъ нашого великого Кобзаря, анѣ всѣхъ вкупѣ, анѣ нѣякихъ частинъ; тымъ то и авторъ помыляє ся, региструючи на цензуру членôвъ сего товариства. Всѣ галицкй выданя Шевченковыхъ творôвъ були доси дѣломъ поодинокихъ особъ. Тов. им. Шевченка давно забирає ся до повного выданя Шевченковыхъ творôвъ, та доси стрѣчає завсѣгды ще поважнй трудности. — *Прим. Ред.*

БИБЛІОГРАФІЯ.

Выдавництва Тов. „Просвѣты“: Гава. Образокъ зъ житя пôдкарпатского народа. Написавъ Иванъ Франко. У Львовѣ, 1888. — Мала 8-а, ст. 40, цѣна 10 кр.

— **Цѣсарь и Король Францъ Іосифъ I.** Картины зъ Єго житя и володѣня для рускаго народу и молодежи написавъ Олександеръ Барвѣньскій. Съ портретомъ Єго Величества. У Львовѣ, 1888. Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского. — Мала 8-а, ст. 36, цѣна 12 кр.

Библіотека музикальна. Выпускъ XIII. Милованка и Вечѣръ, двѣ пѣсни теноровй зъ супроводомъ фортепияна, слова М. Старицкого, музика М. Лисенка. Львôвъ. Цѣна 20 кр.

Про п. К. Лучаковского перекладъ Несторовои лѣтописи (див. „Зорю“ 1888, ст. 256) читаємо въ *Archiv f. slav. Philologie XI. 4 Hft. p. 637.* таку замѣтку: „Проф. К. Лучаковскій зъ похвальною ревностію выдає дальше свôй перекладъ Несторовои лѣтописи на латиньскій языкъ. Чи-жь бы на такъ знаменитый памятникъ не мало найтись засобôвъ, щобы цѣлый перекладъ выдати наразъ? Не знаю, чи названый совѣстный перекладчикъ має новй выданя археоґрафичнои комисіѣ? Они при перекладаню „Повѣсти временьнѣхъ лѣтъ“ доконче потрѣбнй.“

Кіевскои Старины книжка за сѣчень 1889. мѣститъ въ собѣ: I. Воспоминанія. *М. К. Чалого.* — II. Судъ и казнь Григ. Самойловича. *А. Востокова.* — III. Культурныя переживанія. *И. Ѳ. Сумцова.* — IV. Бѣлая Панна. (Изъ дѣтскихъ воспоминаній неудавшагося поэта). *Г. А. Мачтета.* — V. Русскія колоніи въ Добруджѣ. *І. Лопулеску.* — VI. Сельскія недоразумѣнія. (Перев. съ польск.). *К. М.* — VII. Научное значеніе западно-русской исторіи. *И. А. Линниченка.* — VIII. Документы, извѣстія и замѣтки. Остатки древняго храма въ г. Переяславѣ. *П. А. Лашкарева.* Церковище возлѣ дер. Монастырекъ, каневс. у. кіевск. губ. *Н. Бѣляшевскаго.* Къ статьѣ г. Бѣляшевскаго. *П. Л.* Князь Ник. Гр. Репнинъ. Его всеподданнѣйшее представленіе Государю Николаю Павловичу о разсрочкѣ недоимки помѣщичьимъ крестьянамъ малорус. губерній. *И. С. Листовскаго.* Псевдо-Желѣзнякъ. *А. Л.* Дейнеки. *В. А.* Учитель графа П. А. Румянцева-Задунайскаго Т. М. Сенютовичъ. *А. Л.* Запорожцы посылаютъ изъ Петербурга въ Сѣчь за водкой. *А. Л.* Березенская Вознесенская церковь. *П. Т.* Замѣчательная колядка. *Мирона.* Малор. рождественскія колядки. *К. В. Болсуновскій.* Рождественская „вечеря“. *Ив. Манжура.* Рождест. святка на Волыни. *И. Бѣляковскаго.* Рождеств. вирши въ спискѣ XVIII. ст. *О. Л.* Платонъ Аким. Лукашевичъ. *W.* Александеръ Ипполл. Гавриловъ. *П. М.* — IX. Для справокъ. — X. Библіографія. — XI. Объявленія. — Приложенія: 1) Рисунокъ Березн. Вознес. церкви. 2) Наказы малорус. депутатамъ 1767. г. 3) Предисловіе В. Тянинскаго къ печатн. Евангелію.

Пропащі, повість Нечуя. Передрукъ зъ „Правди“, стор. 47, 8о.

[1]) Сю поезію подамо другим разом. — *Ред.*

Переписка редакціѣ и администрациѣ.

Вп. Золочьвцямъ, запытуючимъ насъ, чи „Свѣтло добра и любови“ дôжде ся докôнченя, можемъ ôдповѣсти, що Вп. авторка обѣцяла намъ недавно прислати докôнченє тои гарнои повѣсти. Скоро дôстанемо рукопись, то й будемо ѣѣ дальше друковати. Поки-що, просимо о ласкаву терпеливôсть.

Дръ Г. Б. Новомосковскъ. Ôдъ „Просвѣты“ доручено намъ 4 зр. а. в.

Ôдповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Марта 1889. Число 5.

Выходить два разы на мѣсяць, кождого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. 8. улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ 5 зр., на пôвъ року 2 зр. 50 кр., на чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належить присылати до администрациѣ „Зорѣ“ (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

МАСКАРАДЪ.

(ЗИМОВА НОВѢЛЯ.)

Що у пѣчи та горщокъ кипить,
А въ запѣчку та дитя кричить,
А у хатѣ та буркунъ бурчить!...
Жѣночa пѣсня.

O mon songe, sois mensonge!...
Molières.

Морозный тихій день. Кіевскій улицѣ пышають зимовою красою: перспективы посрѣблений морозною млою, и крôзь нея, мовь артистичній малева на шклѣ, выступають узгôря зъ поетично перемѣшаными оздобными будинками и купами деревъ, тыхъ тонковѣтыхъ деревъ, застиглыхъ въ здоровому повѣтрю, зъ-легесенька вкрытыхъ дрôбнымъ инеємъ. Минаючи зъ-близька химерній кіевскій будинки розмаитого смаку, бачишь, якъ ихъ штучній будовній линіѣ выступають ще выразнѣйше, означенй бѣлыми снѣговыми смужками, що зъ-тонка позалягали по заломахъ, амбразурахъ, дашкахъ; оздобній башточки здають ся ще стрункѣйшій, висячій желѣзній ґанки — ще прозорнѣйшій.

Ясна днина весело грає по тыхъ будовахъ, по деревахъ бульварôвъ; дрôбній морозній скалочки блыщать улицею, немовь скачуть по пôдъ ногами, звеселяючи путь.

Пѣшоходцѣвъ же йде тротуарами богато; доба гарна, морозна у мѣру й тиха, день святковый, — свято рокове, останнє въ ряду рôздвяныхъ святъ, Водохрище. И дозвôльный мѣйскій людъ густо высыпавъ на улицѣ, скористувати зъ свого дозвôля и гарнои днины. На Хрещатику, на тôй найбôльшôй жилѣ кіевского дозвôльного житя, ажь гомôнъ стоить ôдъ гуторки промѣжь тою юрбою, що посуваєть ся лавою вздовжь тротуарôвъ.

Такъ, чутно веселый гомôнъ, пестрѣють показній уборы, мелькають утѣшній усмѣхи, отвертй и скосній погляды...

Спускаючись до Хрещатику боковою улицею, ишла одна панѣ. Постать єи нѣчимъ ôдмѣннымъ не кидалась въ очи, нѣ великою чепурностю, нѣ великою недбайностю. Панѣ була молода, однакъ не выставляла на показъ того, що она може не боятись морозу: она була одягнена въ грубеньку, не конечне форемну шубку, напята хусткою, не конечне модною, поверхъ простенькои смушевои шапочки; другій частѣ убраня, муфточка и озуте, були тежь самій звычайній. Однакъ було въ выглядѣ тои молодои панѣ щось таке, що звертало на неи увагу деякихъ перестрѣчныхъ мужчинъ; бо таки доволѣ принадно виднѣли зъ пôдъ сивыхъ смушкôвъ єи темнорусій гарній брови и карй очи зъ яснымъ тихимъ поглядомъ; очерты мали въ собѣ доволѣ тонкостѣ, а блѣдôсть немовь прозорого лица, зъ-легесенька торкнутого на свѣжому повѣтрю румянцемъ чинила естетичне вражѣне. Тымъ то въ загалѣ не даремне спинялось инше пильне око на тому обличѣ, окрытому простенькою бѣлою хусткою.

Постать и похода молодои панѣ були скромній; она йшла очевидно за дѣломъ, мало звертаючи уваги на бôкъ и простуючи до певнои меты.

Такъ, мета єи була певна; она хотѣла купить дещо для дому й для дѣтей: отъ выйшовъ чай, та треба купити канвы й заполочи, та цераткового фартушка для Манюсѣ, та ґлицеринового мыла й помады „химичнои лабораторіи“ для обохъ дѣтей... Отъ, звычайный собѣ клопôтъ, самый звычайный!... А про те певный и пильный; бо можуть за для свята позачиняти маґазины: хутко зôйде третя година дня!

Панѣ вже на Хрещатику и зникла въ густôй юрбѣ, зъ трудомъ пробираючись промѣжь тыми людьми, зъ котрыхъ многй зовсѣмъ не думали поспѣшатись самй и не думали тежь объ тôмъ, що комусь треба спѣшитись.

Справивши своє дѣло въ двохъ маґазинахъ, панѣ йшла вже вôльнѣйше. Отъ она стала передъ ôкномъ парикмахерского маґазина и, подивившись на збаночки й шкляночки зъ помадою, та подумавши трохи, увôйшла въ маґазинъ. Тамъ за перегородкою праворучь ишла пильна робота, чулись голосы, цокали ножицѣ; а въ самôмъ маґазинѣ продавець, стоячи за прилавкомъ, бувъ зайнятый торгомъ. На прилавку були розметанй маски, маскарадній костюмы; ихъ оглядала якась либонь химерна покупниця, въ нарядноô ротондѣ й штучнôмъ капелюшику на высоко задертому волосѣ; она недбайно перевертала весь той маскарадный мотлохъ, мовлячи голосно:

— Нѣ, нѣ! Се все не те, що менѣ треба!... Богъ знає що! Якесь все перисте, безъ смаку и навѣть якесь то старе! Краще всього, коли-бъ у васъ було просто собѣ чорне домино!

— Домина нема, всѣ выйшли! — немовь перепрошаючи ôдповѣвъ продавець, нахиливши свою прилизану голову; и потôмъ спинивъ пытаючій поглядъ на нашôй панѣ, котра ввôйшла и стояла край прилавка, дожидаючи своєи черги.

— Єсть у васъ помада химичнои лабораторіѣ? — спытала она, коли продавець повернувъ ся до неи.

— Якъ же, єсть! — ôдповѣвъ продавець и метнувъ ся на бôкъ.

Зоставлена нимъ нарядна дама повернулась на голосъ новоприйшовшои и прижмуривши свои очицѣ, пильно поглянула на неи. Далѣ пôдчернень єи брôвки й рожевй губки розсунулись привѣтно и она мовила, трохи здивовано:

— Ахъ, се ты, Саша? Я зъ-першу не пôзнала тебе! Здорова! Якъ маєшь ся? — Дама простягла свою ґа-

лянтну ручку въ щѣльнôй свѣжôй рукавичцѣ. — Якъ се мы тутъ зустрѣли ся? Ха, ха, ха!... Давно не стрѣвались! Врештѣ я дуже рада, бо тебе такъ трудно де-небудь побачити!

— На щожь „де-небудь“?“ Я завждѣ дома, и тамъ мене зовсѣмъ не трудно побачити! — ôдповѣла усмѣхаючись панѣ Олександра.

— Ахъ се правда!... Але-жь я все нѣякъ не зберусь!... Ну, та пожди, я колись прилину до тебе! Памятаєшь, якъ осѣню я зовсѣмъ задурила тебе, цѣлый день сидѣла! Отъ нехай зновъ явлюсь незабаромъ!

— Прошу!... А се ты куды-жь збѣраєшь ся, въ маскарадъ, чи що?

— Ахъ, въ маскарадъ,[1]) у клубъ![2]) — заботно зôтхнула дама: — та отъ бѣда моя: домино не можу знайти! Всюды все розхватали, бо сього вечѣра ажь три маскарады въ мѣстѣ!... Я вже сказала-бъ зробити домино, такъ сегодня-жь свято, нѣхто не вôзьметь ся робити!... Така досада!... Хиба вже знаєшь що? — провадила дама, раптомъ оживляючись: — вôзьму я матеріялъ, у мене навѣть дома дещо знайдеть ся; та й заберусь до тебе, а ты менѣ, Сашенька, поможешь пошити домино! Ты не ôдмовишь, нѣ?...

— Отъ, сего не знаю! Я зъ роду домино не шила, — навѣть, сказавши по правдѣ, жадного розумѣня не маю, якѣ они мають бути! Далебô, зъ роду ихъ не бачила! — ôдповѣдала панѣ Олександра смѣючись.

— Ахъ, се пусте! Нема тамъ чого знати! — замахала рукою ѳи знакома: — Отъ абы що-небудь счепити! Я знаю, и тобѣ розкажу. Абы тôлько ты схотѣла помогти!... Такъ, такъ, серденько! Я отъ ще забѣжу, попытаю въ скôлькохъ мѣсцяхъ, ще тамъ далѣ и, коли нѣгде не знайду нѣчого придатного, то й явлю ся до тебе! Отъ бачишь, выйде, що я навѣть дуже хутко одвѣдаю тебе! Ну, до побаченя, треба-жь поспѣшати!

По тôй мовѣ щебетлива дама приязно стиснула руку панѣ Олександрѣ и, зграбно загорнувшись у ротонду, жваво выйшла зъ магазину.

Панѣ Олександра зосталась, зъ усмѣхомъ на устахъ. Тая щебетуха, ѳи колишня шкôльна товаришка, котру и она звала просто „Аґатою“ и була зъ нею на ты, завждѣ будила въ нѣй веселый настрôй. Пôсля школы доля поставила ихъ въ рôзнѣ станы житя; однакъ зоставали ся мѣжь ними ще якiсь давнѣ звязки, котрѣ не могли бути порванѣ. И завждѣ, зустрѣваючись хоть бы й припадкомъ, обидвѣ панѣ мѣняли ся щирою, веселою розмовою.

— Невже она справдѣ прибуде до мене шити тоѳ домино? — думала, усмѣхаючись, панѣ Олександра и мимоволѣ глянула на маскарадні костюмы та на маски, що зостались на прилавку. Думка ѳи самохôть перейшла въ загалѣ до маскараднои забавы: — И вбѣрають ся-жь люде въ оттаке! — думала она, поглядаючи зъ боку на дивовижне манатѳ. — Що-жь, утѣшають ся люде! Видно, ѳсть потреба повеселитись, чи хоть подурѣти трохи!

Далѣ панѣ Олександра одвернулась ôдъ тыхъ лахманôвъ и уважно зайнялась выбиранѣмъ помады для своихъ малыхъ, для того „вродливчика“ Васѣ и „кудлаточки“ Манѣ: — яка-бъ то була для нихъ найлѣпша?...

Хрещатицкѣ справы впоранѣ. Панѣ повернула вже зъ Хрещатика на бокову улицю; она йшла хутко, бо трохи змерзла и ѣй хотѣлось скорѣйше бути дома.

Ажь ось она мимоволѣ спинилась: просто на зустрѣчь ѣй ишовъ ѳи давнiй знайомый, панъ Леонтовскiй. О, она зъ першого погляду пôзнала ѳго! Ще-бъ такъ не пôзнати! Тожь колись, колись ôнъ залицявъ ся до неи, якъ ще она була не замужемъ, а ôнъ бувъ молодымъ офицеромъ; ôнъ часто бувавъ у нихъ, тамъ, у повѣтовому мѣстѣ, часто танцювавъ зъ нею на вечѣрахъ. И она тодѣ не цурала ся ѳго... Ну, та мало зъ кимъ не танцюють молодѣ офицеры, мало кого не цурають ся молодѣ дѣвчата! А потôмъ п. Леонтовскiй поѣхавъ до якоись вôйсковои академiѣ, котру ѳму конечне хотѣлось пройти, а она, панна Олександра, выйшла собѣ замужь. Ну, и якось тая знайомôсть зовсѣмъ порвала ся... Панѣ Олександра остатнимъ часомъ не знала навѣть, де п. Леонтовскiй, и що зъ нимъ дѣѳть ся. Ажь ось несподѣвана зустрѣчь на улицѣ! Леонтовскiй ледви глянувъ на паню Олександру, тежь ôдъ разу пôзнавъ ѣѣ.

— Се вы?! — мовляѳ, — Здоровѣ! Отъ зустрѣчь! — И почалась розмова. П. Леонтовскiй пôшовъ поручь и все розпытуѳ панѣ, якъ ѣй живеть ся, якъ що. И самъ розказавъ, що отъ ôнъ кôнчивъ академiю, маѳ мѣсце и власне простуѳ туды, куды ѳго назначили; але на якiй часъ затримавъ ся въ Кiѳвѣ, перебути якiй тыждень, побавитись.

— Дуже я радый, що зустрѣвъ ся зъ вами! — мовить на останку Леонтовскiй: — Я й не знавъ, що вашь мужь служить тутъ!

— Тутъ же!

— Дежь вы живете?

Панѣ Олександра назвала улицю.

— Ну, то я пройду зъ вами до вашои домôвки! — мовивъ Леонтовскiй, та и зновъ провадить свои речи.

Отъ и улиця панѣ Олександры, отъ ѳи й домôвка. Передъ ґанкомъ она мѣркуѳ: якъ же тутъ бути? Мовь бы то приходить ся запросити Леонтовского до своѳи хаты!... Але щось то спиняѳ господыню, и она мовить тôлько:

— Спасибô, що провели! До побаченя!...

— До побаченя!... Може ще де-небудь зустрѣнемось? — мовить Леонтовскiй, якось збаламучено усмѣхаючись.

— Може!... — ôдповѣла панѣ Олександра и рушаѳ до дверей. А Леонтовскiй, знявши шапку и зновъ ѣѣ мôцно насунувши на голову, повернувъ назадъ.

Панѣ Олександра уже въ своѣй прихожôй; ѣй ôдчинила нянька, а за нянькою, либонь тежь почувши дзвоникъ, бѣгъ зъ дальшого покою малый хлопчикъ, лѣтъ трьохъ, голосно гукаючи: „мама! мама!“

— Тѣкай! тѣкай! Я зъ холоду! — кричала ѳму мати. Але хлопчикъ скакавъ по-близу, пытаючи:

— Що ты намъ принесла? Що ты менѣ купила?

— Тѣкай бо, потôмъ покажу! Пожди, роздягнусь!

Ввôйшовши въ покоѣ, панѣ Олександра почула изъ спочивальнѣ голосный плачь меншои дитины и подалась туды. Тамъ отая „кудлаточка“ Манюся сидѣла на лôжку въ залитому молокомъ фартушку и була въ якомусь превеликому горѣ: грубѣ сльозы текли зъ ѳи очокъ, личко все почервонѣло, спотворилось ôдъ того плачу; розкудлане волосѳчко мало дуже жалôбный выглядъ на тôй плачучôй головцѣ.

— Чого се она такъ плаче?! — пытала панѣ Олександра у няньки, наближаючись до дитины.

— Отъ, химеруѳ весь часъ: анѣ спить, анѣ граѳть ся, хоть ты що хочь зъ нею роби! — ôдповѣдала нянька, беручи ся до дитины.

[1]) на маскараду; [2]) у клюбъ.

Але мала, заголосивши ще дужше, ôдбивала ся ôдъ няньки и тягла ся до матери.

— Невже-жь не можна було вбавити! — мовила няньцѣ панѣ Олександра, беручи малу: — тожь єсть и забавки!

— Забавки! — переказала нянька: — отъ Манюся взяла була мячика, а Вася якъ прибѣгъ, якъ почавъ выдирати зъ рукъ, то тутъ таке счинили, що й Господи!

Вася власне стоявъ зъ мячикомъ у руцѣ, щѣльно притискаючи єго до грудей, та посвѣчуючи зъ пôдъ лоба своими карыми очками. — То мôй мячикъ! — мовивъ ôнъ далѣ зъ такимъ выглядомъ, що здавалось нѣяка сила не могла-бъ вырвати зъ єго цупкои ручки того, сказати правду, вже доволѣ облупленого мячика; дарма, що ôнъ бувъ купленый ще тôлько на Рôздво.

Однакъ справа хутко владнувалась, и постала згода: Манюся далѣ сидѣла вже у мамы на колѣнахъ въ новому цератковому фартушку и бавила ся тымъ же таки жаданымъ Васинымъ мячикомъ; а Вася, поставивши передъ собою на стôльцѣ новопринесеного пѣвника (такого пѣвника разомъ зъ єго кукурѣканємъ може всякій здобути на Хрещатику за 10 копѣйокъ), уважно розпаковувавъ брусокъ ґлицеринового мыла, замотаный у тѝ инструкціѣ та рекомендаціѣ; ся праця була привилеґія Васѣ, при чôмъ пакъ ставали єго власностею всѣ папѣрчики зъ печатками; рѣчь не пуста!

Вся сѣмья зôбралась за столомъ. Опрôчь панѣ Олександры й дѣтей, котрѝ сидять у неи зъ обохъ бокôвъ, выйшовъ къ обѣду и панъ господарь, єи мужь, видный мужчина середнього вѣку. Лице єго мало трохи холоднуватый выразъ, однакъ було доволѣ красиве: высоке бѣле чоло, острый поглядъ, блыскучій темнорусый усъ; все те були власностѣ приємнѝ якъ для споглядавшого ока, такъ либонь и для самого обладаря ихъ.

Гостей не було, и сѣмья обѣдала по просту, безъ уваги до розмовы и способу ѣды. Припрошувати приходилось тôлько маленьку Манюсю, котра бôльше розливала крупникъ, нѣжь ѣла; — такій бувъ єи звычай. Обѣдъ, не вважаючи на свято, щось не дуже то вдавъ ся. Панъ господарь зауваживъ перше всего, що рыжовый крупникъ бувъ задымленый; и хочь доѣвъ увесь насыпаный єму крупникъ, однакъ на єго гарныхъ устахъ зостався замѣтный выразъ прикростѣ, якого ôнъ зовсѣмъ не думавъ ховати, найпаче ôдъ панѣ господынѣ... Печеня зовсѣмъ не згладила прикрого обѣднього враженя, бо оказала ся трохи пересушеною; господыня, правда, прийняла сю пригоду доволѣ покôрно, але господарь „поставивъ“ зъ сього поводу навѣть загальне пытанє, покликнувши: — Ôдъ чого у насъ не може бути доброи печенѣ!

Той жаль, найпаче теє „у насъ“ — замѣтно скребнуло господыню; она подала увагу, що сьогодня печеня пересушена ôдъ того, що черезъ ходѣнє на Хрещатикъ за покупомъ пôзно обѣдалось. Але й пôсля сеи уваги пытанє очевидно зосталось для пытавшого „ôдкрытымъ“. Подана пôсля печенѣ солодка потрава не выкликала нѣякои „дискусіѣ“, и обѣдъ скôнчивъ ся мовчки...

По обѣдѣ панъ господарь, взявши свѣжоприбувшу книжку выписуваного журналу, подавъ ся зъ нею до кабинету, щобъ тамъ у спокоѣ читати ѣѣ. Мавъ рацію, бо зъ певностю можна було сказати, що не здобувъ бы ôнъ того спокою у спôльныхъ покоикахъ, якъ за дитячимъ гомономъ та шарваркомъ, такъ и за тымъ свѣжоприбувшимъ пѣвникомъ, котрый завждѣ буває дуже голосный першого дня по своѣмъ прибутѣ; тамъ далѣ ôнъ уже по-троху тратить свôй голосъ, а нарештѣ й зовсѣмъ умовкне де-небудь пôдъ лôжкомъ; але першій день — той вже єго!

Дверѣ до кабинету були увесь часъ зачинены; черезъ те зосталось невѣдомо, чи панъ господарь увесь часъ читавъ, чи може й задрѣмавъ трохи. Досыть того, що ôнъ выйшовъ до вечѣрного чаю тежь изъ книжкою въ руцѣ и сидячи за столомъ читавъ ѣѣ дуже уважно, лишь инколи ôдхиляючись, щобъ одпити чаю изъ шклянки. Допивши першу шклянку, панъ мовчки, не ôдрываючись ôдъ читаня, посунувъ ѣѣ жѣнцѣ. Панѣ налила другу шклянку, даючи тежь раду дѣтямъ.

Допивши другу шклянку чаю, господарь выйнявъ зъ кишеньки дзиґарокъ, подививъ ся, яка була година, и мовивъ жѣнцѣ: — Прикажешь Марiи подати менѣ умывати ся въ кабинетъ.

— Хиба идешь куды? — спытала панѣ.

— Думаю пôйти на якій часъ до Ивановскихъ; сьогодня у нихъ збираютъ ся, — ôдповѣвъ панъ.

— До Ивановскихъ?... И я пôшла-бъ, давно у нихъ не була; власне святками збѣрала ся.

По обличю пана господаря пройшовъ нѣбы прикрый рухъ; по просту сказавши, обличє теє трохи скривилось...

— Якъ хочешь! — мовивъ: — але зъ кимъ же будуть дѣти?

— Зъ нянькою! — ôдповѣла панѣ: — я поклала-бъ ихъ спати при собѣ, а потôмъ, здаєть ся менѣ, нянька могла-жь бы побути зъ ними!

Господарь зъ якоюсь непевностю повѣвъ бровами, далѣ мовивъ замыслено:

— Вася кашляє!... Сьогодня, якъ ты ходила, я скôлька разъ чувъ, що ôнъ заходивъ ся. А Манюся увесь часъ кричала у няньки! Чи она до няньки ще не привыкла, чи хвора, чи що!...

— Чомъ же ты не подививъ ся, що тамъ ѣй таке було? Було въ загалѣ наглянути безъ мене дѣтей!

Панъ господарь поглянувъ на жѣнку зъ такимъ дивованємъ, якъ бы она сказала єму, чомъ ôнъ безъ неи не злѣтавъ на мѣсяць; однакъ не сказавъ нѣчого, тôлько здвигнувъ плечима, якъ на химерну „выходку“, и зновъ утопивъ очи въ книжцѣ.

Дочитавши до кôнця, либонь якесь оповѣданє, бо сторôнки пестрѣли розмовами, панъ господарь мовивъ устаючи:

— Такъ прикажешь Марiи подать воды въ кабинетъ.

— Марiѣ нема, — коротко зауважила панѣ.

— Дежь она?

— Ôдпросила ся у мене на сей вечѣръ.

— Чудесна рѣчь, взяти и порозпускати слуги! Такъ у насъ завждѣ!

— Зовсѣмъ не завждѣ! А треба-жь и слугамъ знати колись свято!

— Ну, такъ! А тымъ часомъ нема кому подати збанка воды.

— Чого-жь нема кому! Нянько, дайте сюды дитину и подайте панови умывати ся.

Нянька охочо здала „кудлаточку“ на руки панѣ и пôшла по воду. Далѣ панъ подавъ ся до кабинету, а панѣ зосталась мовчазна въ столовôй, зъ дитиною на колѣнахъ.

Пройшовъ якій часъ. Панѣ господыня вспѣла вже

покласти кудлаточку Манюсю спати и помастила лобмъ грудцѣ Васѣ, котрый тежь лежавъ уже въ постелѣ. Якъ ось въ спочивальнѣ вявивъ ся панъ господарь, вже зовсѣмъ перебраный, на свѣжо умытый и учесаный. Ôдъ него навѣть ишовъ нѣбы духъ пахощѣвъ.

— Дай менѣ, Саню, чисту хустку! — мовивъ ôнъ жѣнцѣ, потôмъ додавъ: — А ты, значить, не йдешь?

— Ôдкиля-жь тебе „значить“? — мала казати жѣнка; але прибувша досада не дала ѣй сказати й того. Она промовчала и далѣ тежь мовчки подала мужови хусточку зъ комоды.

Беручи тую хусточку, панъ мôгъ бы постерегти деякій выразъ на жѣнчинôмъ обличю, котрый и безъ слôвъ малювавъ ся досыть зрозумѣло. Чи зрозумѣвъ же господарь, чи нѣ, що́ думала на ôдповѣдь жѣнка, тôлько ôнъ, поглянувши на дзиґарокъ, сказавъ:

— Та й пôзно уже!... Яхъ що йти тобѣ до Ивановскихъ, то треба було-бъ переодягатись, бо въ украинъскому-жь убраню нѣяково йти на вечѣръ; ну, а поки-бъ перебралась, то було-бъ уже зовсѣмъ пôзно!... Я вже зовсѣмъ зôбраный. Скажи за мною зачинити дверѣ! — додавъ панъ черезъ скôлька филинъ, бувши вже въ другôй хатѣ.

Няньки не було въ покояхъ, и панѣ, взявши лямпочку, пôшла выпроводжати пана сама.

Стоячи зъ свѣтломъ на порозѣ прихожои и злегка прислонившись до одвѣрокъ, она дивилась на остатнѣ зборы єго. А ôнъ, закрываючи шаликомъ горло и снѣжно-бѣлу пазуху сорочки, стоявъ близько неи такій ґалятный, нѣбы розквѣтлый. Панѣ кинулось въ очи, що навѣть усъ єго бувъ пôдкрученый немовь штучнѣйше, струнκѣйше, нѣжь завждѣ. „Немовь фиксаторомъ пôдструненый!“ подумала панѣ; але дежь бы то могло бути, коли у нихъ и въ заводѣ не було того косметику!

Отъ уже й калошѣ взутѣ й пальто защепнуто.

— Бувай здорова! — мовивъ панъ, выходячи зъ прихожои, и додавъ у коридорѣ: — Та отъ що: не здумай, прошу тебе, дожидати мене, поки прийду ôдъ Ивановскихъ! Лягай ранѣйше спати; тобѣ найбôльше шкодить, якъ ты пересидишь ся довго зъ вечера! Будь здорова!

Остатнє слово донеслось разомъ зъ филею свѣжого повѣтря, що ввôрвалась въ коридоръ, коли панъ ôдчинявъ надвôрнѣ дверѣ, выходячи на улицю.

Панѣ замкнула дверѣ и, злегка затремтѣвши ôдъ холоду въ своєму легкому убраню, подалась до покоѣвъ. Въ першôй хатѣ она поставила свою лямпочку на столѣ; въ спочивальнѣ єи уже було не треба, бо дѣти вже спали. Въ покояхъ було зовсѣмъ тихо; панѣ, опустивши голову, постояла скôлька филинъ коло стола, потôмъ пройшлась замыслена по хатѣ, ледви освѣченôй тою малою лямпочкою. Було такъ самотно и... смутно! Немовь журливо скрипнула мостина пôдъ ногою, изъ столовои доносилось докучне цоканє годинника. Панѣ Олександра пôдôйшла до ôкна и навѣть ôднинила кватырку. На дворѣ було доволѣ ясно, немовь яснѣйше нѣжь въ хатѣ, и тихо такъ; перелѣтали малесенькѣ пушиночки снѣговѣ, — отъ одна упала на руку панѣ Олександрѣ... Пôдъ самымъ ôкномъ пройшли двоє молодыхъ людей, голосно розмовляючи; а отъ промайнули санки, такъ швидко и немовь зовсѣмъ безъ гуку... „Поспѣшають всѣ кудысь!“ подумала панѣ Олександра: — „Щожь, свято, остатній день святъ, бавлять ся“!...

Она ще филину постояла, дивлячись въ ту бѣлясту свѣжу мглу; потôмъ зачинила кватырку и зновъ пôдôйшла до стола. „Почитати бы що-небудь; година дозвôльна. Що-жь, теперь можна взяти нову книжку журналу,... теперь она не зайнята!“... Панѣ Олександра пройшла въ кабинетъ по книжку. Тамъ ще горѣла свѣчка и освѣчувала досыть велике и зовсѣмъ не поетичне безладє, яке панувало въ тôмъ невеликôмъ покоѣ: середъ хаты стоявъ навколо обхлюпаный стôльчикъ зъ тыми знадобами до умываня; на канапѣ лежали частѣ скинутого паномъ костюму, розметанѣ такъ, немовь ихъ не потребуєть ся бôльше нѣколи. Панѣ ледви не спôткнулась на чоботы, тѣ старѣ хатнѣ чоботы, киненѣ вже зъ явнымъ призирствомъ. Прибравши чоботы на бôкъ, панѣ пôдôйшла до стола, шукаючи журналу; дѣйстно, книжка лежала тамъ зъ боку, розгорнена серединою на верхъ, на тому мѣсцѣ, де кôнчалось прочитане паномъ оповѣданє.

— Цѣкава я знати, що ôнъ такъ пильно читавъ! — погадала панѣ Олександра и перегорнула оповѣданє: „Роздвоєне копыто, романъ, перекладъ зъ анґлійского“, — прочитала она. Такъ отъ що єго такъ припяло до себе! — промайнуло въ панѣнôй думцѣ, и блѣдый усмѣхъ зъявивъ ся на єи устахъ. Беручи книжку, она глянула мимоволѣ на зеркало, передъ котрымъ причепурявъ ся панъ господарь; разомъ зъ щѣткою й гребѣнцемъ лежавъ... що таке!... кавалочокъ фиксатору. — А се-жь зъ ôдки?... Такъ отъ ôдъ чого паньскій усъ добравъ такій зграбненькій выглядъ!... Отъ що! — погадала панѣ.

Взявши свѣчку зъ кабинету, она перейшла зъ книжкою въ першій покôй и, сѣвши край стола, взялась до читаня. Ледви она розглянулась въ книжцѣ, що въ нѣй було цѣкавого, якъ изъ спочивальнѣ почувъ ся Васинъ кашель, якійсь неневный. Олександра скочила й подала ся въ спочивальню. — „Нѣ, хлопчикъ не горячій, се може такъ!“... — помѣрковала она, оглянувши турботно хлопчика. И, укрывши єго, пôйшла зновъ до свого читаня.

Але тому читаню щось то не вело ся сього вечера: за яку пôвгодину прокинулась Манюся, взявши ôдъ разу голосну нетерплячу ноту. Панѣ Олександра либонь гадала, що на сей разъ ѣѣ выручить нянька; але нянька певне досыть прислухалась за день до того плачу и теперь не чула єго за своимъ власнымъ смачнымъ хропѣнємъ. Маня заводила де далѣ дужше; панѣ Олександра мусѣла прийти, взяла ѣѣ на руки и пройшла зъ нею скôлька разъ по хатѣ. Дитя утихло, заснуло зновъ; але-жь ледви мати опустила єго на подушку, якъ оно заразъ тее почуло и прокинуло ся зновъ зъ плачемъ. Треба було зновъ брати и носити, носити... и приспѣвувати якъ можна сновѣйнѣйшь...

На останку Манюся уже лежить спокôйно у своєму лôжкови, успавши ся вже мôцно. Але-жь якъ зтомила ся єи мама! Она стоить блѣда, выпростуючи спину та зомлѣлѣ руки.

Ну, треба жь ще перенести на лôжко до себе Васю, бо щось ôнъ все покашлює; треба глядѣти, щобъ не розкрывавъ ся у ночи.

Перенѣсши Васю, Олександра на часинку прилягла коло него, щобъ приспати хлопчика, трохи пробудженого тымъ переносѣнємъ. Даючи при тôмъ пôльгу й собѣ, панѣ Олександра тежь рѣшала одно загальне пытаня: ôдъ чого то, якъ довго носити на рукахъ дитину, найбôльше болить шия? Адже-жь у всякôмъ разѣ не на шиѣ носишь дитину; одначе такъ розболить ся власне шия, що страхъ! Видно, тягне ажь тамъ!...

Ôдъ тыхъ медитацій панѣ Олександра перейшла

до думки: котра-бъ то вже мала бути година? Ще не повинно бути дуже пôзно, ще можна довго читати... А що-жь се Аґата не приѣздить зъ тымъ доминомъ? Чи то она знайшла готове, чи ще, може, приѣде ладнувати єго тутъ? Хто ихъ знає, якъ тамъ по ихньому, чи то оно пôзно, чи ще рано для маскараду?... Онъ зъ улицѣ доносять ся якiсь гуки: немовь хтось кличе „ізвозчика“, немовь все хтось ѣде... Отъ хтось спинивъ ся колэ парадного ґанку, немовь дзвонять. Нѣ, се мышѣ, або Васинъ кôтъ цокотить десь у столовôй шклянками... Але-жь бо нѣ, таки дзвонить хтось! Се Аґата; треба йти одчинити ѣй.

Олександра йде, ôдчиняє. Такъ, се Аґата, жвава, говôрка, вбѣгає въ прихожу, розвѣває холодъ своєю ротондою, скидаючи ѣѣ, и щось таке говорить, черезъ щó она досѣ не приѣзджала.

— Ну, та ще є часъ! — мовляє она: — мы зъ тобою въ одну мить спорудимо домино! Дай же перше всего розцѣлувати тебе!

Панѣ Олександра вѣтаєть ся, потôмъ добуває бôльше свѣтла, — такъ ясно стало, — и береть ся до роботы, познаходивши всѣ знадобы до шитя.

— Ну, покажи-жь менѣ, що тутъ треба робити? Якъ тутъ и що? — пытає она въ Аґаты, розгортаючи зъ узла кавалки матерiѣ, либонь спорений зъ суknѣ.

— А отъ бачишь, серце, — лепече Аґата: — отакъ отъ треба зшити, а тутъ розпустити, а тутъ пôдпясти бантомъ; обшиєть ся кружевомъ, все приладнуєть ся и буде чудесно! Перше всего отута зший, моя люба! Я тобѣ заразъ поможу, тôлько папироску выкурю.

Аґата ôдкинулась на фотель и закурила папироску, не перестаючи базѣкати. Олександра, шиючи, зъ усмѣхомъ слухала ѣѣ.

— Дежь твôй „благовѣрный“? — пытала Аґата.

— Пôшовъ до знакомыхъ на вечѣръ; у нихъ jour fixe сьогодня.

А, знаємо мы тй jour fix-ы!... Чомъ же ôнъ тебе не взявъ?

— Такъ!... — ôдповѣла Олександра и жваво додала: — та отъ же я тебе дожидала; якъ же я могла йти зъ дому!

— А, дякую, серденько! Яка ты добра! Тôлько для твоєи пользы раджу тобѣ не бути занадто доброю! „Що занадто, то не добре“...

— Ну, ну, гараздъ! Покажи лѣпше, що тутъ далѣ шити, бо я вже не знаю.

— Далѣ? Отъ, обшивай, замѣсць рубця, ôдъ разу кружевомъ; такъ скорѣйше буде! А потôмъ уже на менѣ попôдпинаєшь, бо я ще сама добре не знаю, якъ оно прийдеть ся... А надѣну я домино прямо на отсю спôдницю; я вже зовсѣмъ убрана, и куафюра моя вже готова, — бачишь? — тôлько домино!... Ахъ, я уколола собѣ палець! Ну, та се нѣчого; се знакъ, що хтось ревне закохаєть ся... Хто-жь бы то? ха, ха, ха!... Однакъ ты зручнѣйша ôдъ мене! Я тобѣ тôлько перешкоджаю; то ший сама, а менѣ дозволь ще одну папиросочку выкурити!

— Кури собѣ, кури!

Домино готово; якъ справдѣ швидко оно пошилось! Аґата вже повертаєть ся въ нему передъ дзеркаломъ, зашпилюючи спереду й примовляючи: — Гарно, прекрасно!

— Я дуже рада, що догодила тобѣ! — ôдповѣдає Олександра.

— Спасибô-жь тобѣ, спасибô, моє серденько! — мовить Аґата, осыпаючи ѣѣ поцѣлунками; потôмъ держучи ѣѣ за руки и дивлячись ѣй въ очи, додає:

— Але-жь я маю тебе просити ще про одну рѣчь!...

— Що таке? Говори!

— Поѣдьмо зô мною въ маскарадъ?...

— Що?!

— Голубонько, зроби менѣ компанію и поѣдь зô мною въ маскарадъ!

— Що се ты говоришь?! Я — въ маскарадъ?! Отто выгадала: ха, ха, ха! Та я зроду тамъ не була!

— Такъ що-жь, що не була! Ото жь власне черезъ те й слѣдъ тобѣ хоть разъ тамъ побувати, щобъ мати розумѣнє, щó то таке єсть маскарадъ! У всякôмъ разѣ тобѣ буде цѣкаво єго побачити! Побачишь ту юрбу, розмаитй убраня, почуєшь оригинальнй розмовы... Далебô, се дуже интересно!... Голубонько, серденько, поѣдемо! Ну, для мене!... Врештѣ ручаюсь тобѣ, що ты не будешь жалкувати, поѣхавши; для тебе се тежь буде интересно, якъ щось зовсѣмъ не вѣдоме!

— Може бути!... Але я не знаю, чого ты такъ намагаєшь ся, щобъ власне я була тобѣ за компанію? У тебе стôлько знакомыхъ, котрымъ далеко подобнѣйше ѣздити въ маскарадъ, нѣжь менѣ!...

— Такъ, звычайно, знакомыхъ у мене єсть богацько; навѣть мои найблизшй знакомй збирають ся сего вечера въ маскарадъ, туды-жь таки, въ клубъ. Але я власне хочу поѣхати окроме ôдъ нихъ, щобъ они навѣть не знали, що я въ маскарадѣ! Я хочу ихъ интриґовати; розумѣєшь ты?... Ну, а самôй уявляти ся якось не хочеть ся... Поѣдемъ, моя пташечко!

— Далебô, не знаю! Якось оно для мене такъ чудно!...

— Та чого-жь чудно? Чому-жь тобѣ трохи не побавитись? Щожь ты, справдѣ, замуровалась у своихъ чотырехъ стѣнахъ, чи що? Адже-жь не бôйсь; твоя „дружина“ подалась кудысь, бавить ся собѣ! Чому-жь и тобѣ не провѣтритись трохи? Ну, ну, збирай ся хутенько! Що тамъ довго розважати!

— Та якъ и въ щó „збирай ся“! У мене жадного костюму не має для маскараду!

Аґата на часинку задумалась, а Олександра провадила далѣ:

— Отже-жь бачишь, ты собѣ якесь домино владнувала, а у мене навѣть нема зъ чого зробити єго; та й охоты я до сього клопоту не маю, скажу тобѣ по правдѣ!...

— Стрѣвай! — оживилась Аґата: — яка ты чудна! На що-жь тобѣ клопотатись, коли ты вже маєшь готовый костюмъ до маскараду: на що-жь тобѣ лѣпшій маскарадный костюмъ, якъ украиньскій, — отсей, що на тобѣ? На якій-небудь приватный jour fixe у єму було-бъ нѣяково пôйти, не звычайно; прийшлось бы перебиратись; а въ маскарадъ — самс! Звычайно, треба тôлько трохи оживити твôй нарядъ, додати бôльше намиста, стьонжокъ[1]), щось такого!... Де твои уборы? Давай менѣ сюды, я тебе сама приберу! Та шукай чогось такого, у що ты рѣдше убираєшь ся, щобъ тебе не пôзнавали ôдъ разу.

— Отъ бѣда менѣ зъ тобою! — смѣялась Олександра.

— Ну, ну, хутенько! Давай сюды все, що маєшь! Давай и гребѣнця; я тебе сама зачешу й наряджу! Хутко!

---

[1]) стяжокъ.

Олександра стоить передъ зеркаломъ та — и не та: коса ѣи привадно зачесана и оздоблена яскравою стьонжкою, на шиѣ грають промѣнѣмъ доданѣ два шнурки злотистого намиста, лице тежь оздоблене краскою оживленя, ôдъ жартовливого смѣху грають искорки въ очахъ.

Аґата повертає Олександру за плечи, мовлячи: — Ну, чимъ же не чудовый костюмъ? Та ты въ нему така гарненька, що просто на прóчудъ! Шкода навѣть маску надѣвати! Ну, та дарма: панове умѣють духомъ пôзиавати, котра гарна, й пôдъ маскою!

— Ахъ, чекай же, справдѣ! — спинила ѣѣ Олександра: — Ще-жь треба маски! А де-жь я ѣѣ вôзьму?!

— Отъ журба! Заѣдемъ и купимо въ першôй парикмахерскôй[1]).

Обидвѣ панѣ на улицѣ; хутко идуть тротуаромъ, укрытымъ свѣжимъ легесенькимъ снѣговымъ нальотомъ. Повѣтрє свѣже и разомъ мягке, и въ нему такъ вôльно розходить ся дзвôнкій смѣхъ и гомôнъ молодыхъ пань.

— „Извощикъ, изво-о-ощикъ!“ — тонко й проникливо гукає Аґата.

Пôдлѣтають разомъ двоє санокъ. Панѣ зо смѣхомъ сѣдають въ одни и, запявшись тымъ футрянымъ фартухомъ, рушають, туды, у гору!...

Якъ славно ѣхати! Дорога чудесна, санки бѣжать такъ швидко; мелькають будинки, бѣлястѝ дерева; мигтить у синьоватôй мглѣ, немовь запрошуючи, уличне свѣтло, простягаючись двома веселыми низками; пôсля душного хатнього повѣтря дышеть ся такъ легко, бадьорно. Славно!

Отъ шумлять зъ боку, наганяють другѝ санки, третѝ... Чуєть ся гулкій покликъ вôзницѣ, гомôнъ ѣдучихъ. „Може й сѝ поспѣшають т у д ы!“... — мѣркує Олександра, и серце ѣй починає бити ся турботно... И цѣкаво и мовь бы страшно чогось!...

На Хрещатику лѣхтарнѝ цяты горять ряснѣйше, яснѣйше, идучихъ и ѣдучихъ бôльше; и всѣ немовь поспѣшають т у д ы!

Нашѝ заскочили въ парикмахерску, купили маску, и далѣ. А вже близько, — отъ-отъ приѣдуть, — тôлько за рôгъ повернути...

Отъ и клубъ той, высока будова, сяюча огнями. Коло ґанку шарварокъ. поспѣшне высѣданє зъ санокъ, гуканє полиціянтôвъ. Широкѝ дверѣ ôдчиненѝ навстежѣ; нашѝ панѣ ввôйшли въ нихъ разомъ зъ другими таємными гостями маскараду и простують далѣ надто ясно освѣченымъ коридоромъ.

Панѣ Олександрѣ власне таки зробило ся страшно. „Чого она тута?“... Ажь серце вже не бєть ся такъ дуже, а немовь стиснуло ся въ грудѣхъ...

Она якось непритомно скинула зъ себе, тамъ же де й Аґата, свою верхню одежу; оправилась и йде поручь зъ Аґатою далѣ — до теи залѣ, зъ котрои вже гремить гучна музика. Близько дверей ѣѣ бере правдивый острахъ и она, притримавши за руку Аґату, мовить ѣй збиваючись:

— Послухай!... Може-бъ... чи не можна-бъ тобѣ самôй ввôйти... безъ мене?... А я верну ся,... вже-жь я тебе провела! Справдѣ, менѣ такъ якось... зовсѣмъ не хочеть ся! Иди сама!

Аґата дивить ся на Олександру широкимъ поглядомъ, зъ трудомъ розумѣючи ѣи мову; далѣ раптово говорить:

— Щó?! Що се ты выгадала? Назадъ? Передъ самыми дверима? Ото чудачка! Дай сюды руку, я тебе не пущу! Се тобѣ такъ одъ разу здаєть ся; а потôмъ побачишь, що буде забавно!

Въ самои-жь Аґаты очи свѣтили ся вже крôзь маску огнемъ утѣхи, маскараднои загары; и она рвяно вела за собою свою товаришку, розглядаючи ся при тôмъ побôчь себе въ маскарадноô юрбѣ.

— Господи! що се таке?! — мимоволѣ встало въ думцѣ Олександры, коли они були вже въ самôй залѣ.

При лунаню музики, при сильному свѣтлѣ скôлькохъ величезныхъ люстеръ, по серединѣ залѣ йшли рвянѝ танцѣ; але ихъ можна було хутнѣй почувати, нѣжь бачити, за надзвычайнымъ натовпомъ люду, котрый заповнявъ собою по-за танцюючими всю просторôнь по бокахъ залѣ мѣжь стѣнами й колонадою. Та величезна юрба властиво мала въ собѣ щось подавляюче. Она давила сама себе, ледви посуваючись у передъ густою лавою. Она давила увагу поодинокихъ участникôвъ и рѣзкими розмаитыми враженями: щó за барвистѝ, вытворнѝ постатѣ, щó за обличя, покрытѝ тыми личинами, зъ котрыхъ найскромнѣйшѝ, тѝ чорнѝ жѣночѝ маски, мають въ великому числѣ щось вражаюче, „несвѣцке“. Въ горячôй атмосферѣ, сповненôй розмаитыми пахощами, немовь пройнятôй загарою, що вырываєть ся у тыхъ химерныхъ постатей зъ блискучими очима, — бо и ховаючись они выявляють свои порываня, — у всьому тому хаосѣ стоить безладный, немовь не людскій гамôръ, змѣшанє спотвореныхъ голосôвъ, спотвореного смѣху, дражнячихъ способôвъ до выявляня почувань пôддражненыхъ нервôвъ...

Та дивна людска юрба пôдхватила Аґату й Олександру и потягла за собою. Они звôльна посувались вкупѣ зъ тою юрбою, — безъ свѣдомостѣ, куды, до якои меты идуть они: они йшли, куды несла ихъ тая стихійна филя... Олександрѣ стало душно: зацѣкавлена и разомъ пригнѣчена тыми новôтными враженями, она почувала, немовь якій чадъ уступавъ ѣй у голову; у вискахъ ѣй мôцно стукало.

Ôдъ разу хода Аґаты змѣнилась. Олександра, идучи пôдъ руку зъ нею, почула, що товаришка ѣи, хоча й поступаючи все за юрбою, має вже якусь певну мету въ своѣмъ поступаню, иде швидше, керує близше до колонады, онъ до тыхъ бѣлыхъ двохъ стовпôвъ, биля котрыхъ стоять мужчины, споглядаючи то на танцюючихъ тамъ по серединѣ залѣ, то на идучу лаву тутъ за колонами.

— Ходѣмъ онъ туды, будемо интриґовати отыхъ панôвъ! — мовила Аґата и въ голосѣ ѣи почулась ôдмѣнна цѣкавôсть; либонь тѝ панове були ѣй вѣдомѝ, интереснѝ; найпаче до одного зъ нихъ, высокого чорнявого офицера, рвалось промѣнє ѣи блискучихъ очей.

— Ходѣмъ, ходѣмъ! — провадила она порывно.

— Нѣ, нѣ, на милôсть Бога! — ôдповѣдала ѣй Олександра: — Иди сама! Лиши мене! Я посижу трохи, онъ тамъ коло стѣны.

— Ты утѣчешь?

— Нѣ, далебô нѣ!... Теперь уже все одно... А тôлько я втомилась; я не можу ити зъ тобою! При тôмъ я-жь зовсѣмъ не тямлю интриґовати, — додала Олександра зъ блѣдымъ усмѣхомъ: — Я буду тôлько заважати тобѣ!

Либонь те-жь саме погадала и Аґата. Однакъ она покивала Олександрѣ своимъ жвавымъ пальчикомъ, мовлячи:

[1]) фризіврскôй, — фризіврнѣ.

— Ну, гляди-жь: не втѣчи! Я до тебе хутко прийду!

— Добре, добре! Я буду тутъ! — мовила, вырываючись Олександра и протиснувшись крѣзь юрбу, сѣла на низкій аксамитній канапцѣ пѣдъ стѣною. Тамъ она почувала себе лѣпше и безъ перешкоды роздивлялась на ту лаву, що заєдно посувалась, циркулюючи кругомъ залѣ поза колонадою. Немовь у калейдоскопѣ все мѣнялось передъ Олександрыными очима видовище теи юрбы: ледви проведе поглядомъ одній химерній постатѣ, якъ уже наплывають другій, ще химернѣйшій... Она постерѣгає то рѣзке вымахуване руками, то близьке склоненє головы, то мовчазный горячій поглядъ, то безвыразне пищанє, то зухвалый смѣхъ...

„Одначе якій гидкій деякій маски!“ мѣркує Олександра: „онъ хочь бы тій двѣ, убраній туркенями: якій у нихъ противній рухи! Она зачѣпає молодого, доволѣ скромного панича; онъ одстороняєть ся, одмовляє лишь малымъ усмѣхомъ; однакъ маска не вгаває, залицяєть ся, — и... отъ онъ уже, тамъ далѣ, пойшовъ пѣдъ руку зъ тею Туркенею...“

А отъ пара, проходить такъ близько поузъ Олександру, що она немовь почуває, якъ кавалѣръ стискає руку своєи дамы. Обоє въ штучныхъ костюмахъ, онъ „Мефистофель“, а она „черничка“, и обоє въ маскахъ; але обоє видно добре пѣзнали одно другого и добре знають ся.

Олександрѣ такъ вѣльно споглядати всѣ тій явы; ѣй такъ уже напевне тутъ нѣхто не знає, хочь бы она и маску скинула. Она приглядаєть ся до теи масы незамаскованыхъ мужчинъ и, звычайно, не бачить нѣ одного обличя знакомого! Звычайно, хто-жь изъ єи знакомыхъ буває въ маскарадахъ!

— Що-жь ты, прекрасна Украинко, сидишь сама? — почула зненацька Олександра у себе надъ головою и вся затремтѣла.

— Чи ты може назначила умовлене „rendez vous“ и власне сидишь, дожидаєшь милого твоєму серцю? Такъ отже я сяду на єго мѣсцѣ! — Зъ тыми словами коло Олександры сѣдає якійсь панъ. Она не бачить, якій онъ; передъ нею мелькнула тѣлько єго широко одкрыта бѣла пазуха и чорне убране та жовтій прежовтій рукавички. Олександра безвѣльно вдхилилась вдъ него, вдсторонила зя зъ острахомъ. Такъ, власне зъ острахомъ, немовь бы до неи нагло причепивъ ся хто небудь въ темнѣй порожнѣй улицѣ вечѣрною добою. А прецѣнь тутъ було такъ ясно, такъ людно — и такъ вѣльно кождому зачѣпати кождого!... У всякѣмъ же разѣ можна було коли не шукати, то и не боятись зачѣпаня несвѣдомыхъ кавалѣрѣвъ. Однакъ Олександра почула, немовь ѣй хто окропомъ обливъ, и нѣ слова не вдповѣдала своєму сусѣдови.

— Що-жь ты мовчишь, моя люба маско? — мовивъ заглядаючи до неи панъ: — Чи ты справдѣ така „сором лива“ Украинка?... То ты-бъ ще рукавомъ закрыла ся поверхъ маски, — знаєшь, якъ селянки закрывають ся?

Чи той жартъ розсмѣшивъ Олександру, чи въ загалѣ филя першого безпритомного жаху одкотила ся ѣй вдъ серця, тѣлько она оправилась и усмѣхалась. „Чого я справдѣ такъ злякала ся?“ — промайнуло въ єи думцѣ: — „Тожь таки мене нѣхто не зъѣсть тутъ, хоть и заговорить!“ — И она вдмовила: — На що-жь менѣ закрыватись рукавомъ, коли мене досыть закрыває маска!

— Маска? О, маску надѣвають не зъ соромливости! Котра ѣй надѣла, та вже мало знаєть ся зъ соромливостю! Черезъ те мене твоя соромливѣсть и дивує: ты ѣй залиши! Знаєшь, якъ то кажуть: „назвавъ ся грибкомъ, лѣзь въ козубеньку!“

— Я прийшла подивитись на иншихъ!

— Такъ, такъ! Ты тутъ въ першій разъ!

— А вы по чѣмъ знаєте?

— Ха, ха, ха! По чѣмъ! По всьому!... Ты навѣть не умѣєшь „пищати“, говоришь звычайнымъ голосомъ; а отсе „вы“ хиба не свѣдчить, що ты ще зовсѣмъ не звыкла до маскарадныхъ звычаѣвъ?...

— Я знаю ихъ, але не хочу приставати до нихъ! — Олександра зновъ вдсунулась далѣ вдъ пана.

— Якъ хочешь! Однакъ не маєшь чого одстороняти ся! Ты не можешь заборонити менѣ сидѣти коло тебе и розглядати тебе!

— Я радила-бъ вамъ скористувати лѣпше зъ маскараднои забавы и пошукати интереснѣйшихъ масокъ, бѣльше вдповѣдныхъ вашимъ пошукуванямъ!

— На що? Я и зъ тебе догоденъ! У тебе зграбній плечка, гарна коса и очевидно своя, — а се теперь дуже велике чудо; потѣмъ я бачу й пѣдъ маскою, що ты маєшь бути гарненька и молода: онъ на твоєму миленькому пѣдборѣдячку и такій же шийцѣ нема найменшого слѣду косметикѣвъ! Потѣмъ...

— Лишѣте вашій спостереженя, онъ до васъ говорять! Дѣйстно до пана говорила якась маска, вся закутана въ чорне кружево; а онъ, зогнувши спину, якъ розманѣженый кѣтъ, та повернувшись до Олександры и залицяючись до неи, не замѣчавъ теи маски. Теперь онъ повернувъ ся, и чорна маска проказала єму зновъ свои слова:

— Послухай, я тебе знаю!

— Я думавъ, що ты менѣ щось розумнѣйшого скажешь! Моє обличє половинѣ мѣста звѣсне! — вдповѣвъ панъ не змыльнувши.

— Твоє обличє, але не твои справы! А я знаю всѣ твои пакостній штуки!

А ну, ну, плещи! Може й для мене щось цѣкавого, нового скажешь!

— Шкода мовы псувати!... Я лѣпше скажу тобѣ новину, дѣйстно для тебе цѣкаву: Амелька зновъ приѣхала — и тутъ въ маскарадѣ.

— А!...

— Хочешь, я тобѣ покажу ѣѣ?

— Звычайно, хочу!

— А що менѣ буде за те? Бо ты самъ нѣ за що ѣѣ не знайдешь, такъ повинна-жь менѣ бути надгорода. Буде за те вечеря?

— Ну, буде!... Тѣлько стравы по моєму выбору, бо ты часомъ занадто для чужои кишенѣ выгадлива буваешь! Чуєшь, выбѣръ стравъ буде мій!

— Добре вже, добре! Ходѣмъ!

— Ходѣмъ! — охочо закѣнчивъ свій торгъ панъ у жовтыхъ рукавичкахъ и вставъ. Вдходячи зъ чорною маскою пѣдъ руку, онъ повернувъ ся до Олександры, мовлячи:

— Ну, бувай здорова, прекрасна Украинко! Прийми-жь вдъ мене щиру пораду: або зовсѣмъ не бувай у маскарадахъ, або стань смѣлѣйшою и менше соромливою! — И засмѣявшись, пѣшовъ.

Олександрѣ власне въ той моментъ стало такъ противно, такъ гидко... „Не вже-жь, — думала она, — для такои „утѣхи“ ѣздять у маскарадъ? Душный шарварокъ, найпустѣйша верзотня, Амелькы, торгуваня за вечерѣ, фу!...“

— Але-жь якъ душно справдѣ, а надто ôдъ сеи дурнои личины! — мѣркує все Олександра: — Скинути ѣѣ, чи що; все одно мене тутъ нѣхто не знає, та безъ неи може не буде того права чѣпляти ся кождому!

Она скинула маску и обвѣваючи хусточкою своє розжарѣле обличе, дивилась безъ ваги передъ собою; рôзнй постатѣ, дивачнй убраня, дивачнй маски ѣй уже примелькались, пересувались передъ очима немовь звѣснй маріонетки.

Зненацька поглядъ єи упавъ на двохъ вôйсковыхъ. Ось одинъ зъ нихъ оглянувъ ся; безуважне око єго пройшло по ряду осôбъ, сидѣвшихъ на тôй же довгôй канапѣ, де сидѣла и Олександра, — и спинилось.

— Леонтовскій!... Ôнъ!... — промайнуло въ думцѣ Олександры; и Леонтовскій тежь пôзнавъ ѣѣ. Але ôнъ не рушавъ зъ мѣсця, очевидно занадто здивованый.

Олександрѣ стало смѣшно зъ того великого дивуваня єго и она усмѣхнулась на зустрѣчь єго думцѣ. Тодѣ ôнъ сказавъ слово своєму товаришу, ôдрôзнивъ ся ôдъ него и пôдôйшовъ до Олександры.

— Вы?!... Се вы, панѣ Олександро?... Отъ, не сподѣвавъ ся зустрѣти васъ въ маскарадѣ!... Зъ кимъ же вы тутъ?

Олександра, смѣючись, оповѣла єму, якимъ чиномъ она попала въ маскарадъ. Леонтовскій сѣвъ коло неи, такъ радо, розмову повѣвъ такъ охочо; Олександрѣ тежь зробилось вôльнѣйше на душѣ, она оживилась, зустрѣвши принаймѣ знайому людину; говорила веселѣйше, приязнѣйше нѣжь тодѣ на улицѣ. Ажь она зауважила того высокого вôйскового, до котрого пôдôйшла була Аґата и потôмъ порынула десь у юрбѣ; пôдъ руку зъ нимъ ишла Аґата, смѣючись и до другого кавалєра, що йшовъ зъ другого боку.

— Послухайте: ходѣмте зъ ôдсѣль! — хутко мовила Олександра Леонтовскому. Встала и надѣвши хутенько маску подалась въ близьку гостинну. Она ишла такъ швидко, що Леонтовскій ледви поспѣвавъ за нею; але тымъ способомъ удалось Олександрѣ умынути ôдъ Аґаты и єи товариства...

Дверѣ въ гостинну були ôдчиненй навстежѣ, туды вôльно доходивъ и грôмъ музики и весь гамôръ маскараду; але все-жь въ гостиннôй не було такого натовпу, такого шарварку. Олександра сѣла ажь геть коло ôкна, въ амбразурѣ; тамъ, здавалось ѣй, можна було дыхнути вôльнѣйше, ôдпочити ôдъ маскарадныхъ вражень, почувати себе окромѣйше ôдъ теи навѣснои юрбы.

— Якій я радый, що зустрѣвъ васъ! — говоривъ ѣй тымъ часомъ Леонтовскій: — Такъ давно я васъ не бачивъ!... Але-жь вы зовсѣмъ не змѣнились, вы все та сама! У розмовѣ зъ вами ôдпочиваєшь душею!...

— Гараздъ, гараздъ! Я все се чула! — ôдмовляє жартовливо Олександра: — А вы розкажѣте лѣпше, якъ вамъ жило ся за сей часъ? Що думаєте робити далѣ?

Розмова вела ся довгенько. Леонтовскій оповѣдавъ, якъ ôнъ живъ въ академіи, до якого ôнъ кружка належавъ, зъ якими вражѣнями покинувъ Петербургъ. — „Не знаю, що буде зо мною далѣ! — закôнчивъ ôнъ: — Певнои меты не бачу передъ собою, та й хто ѣѣ бачить тепера?... Побачимо, що дасть житє, котре врештѣ треба споглядати такимъ, якъ оно єсть, безъ илюзій и безъ зайвои чорноты; ачей вызначить ся и способъ причинити ся до доброи, хоць и малозамѣтнои працѣ, прилучити ся до якогось доброго гурту, не блукати якоюсь овцею безъ стада...“ Леонтовскій умовкъ и задумано дививъ ся на Олександу.

— Ну, тымъ часомъ не єсте овцею безъ стада! — жартовливо вкинула Олександра, щобъ одвести ôдъ себе той довгій поглядъ, котрый починавъ ѣй заважати: — Онъ у яке стадо попали!

Леонтовскій усмѣхнувъ ся и склонивъ голову на руку. — Се правда! — мовивъ ôнъ, — я зъ нечевя попавъ сьогодня у се стадо... Але-жь доля доволѣ покарала мене за те, що я подавъ ся сюды: она звела менезъ вами!...

— Що, такъ се вже выходить лихомъ?

— Либонь, що лихомъ... — провадивъ низькимъ, тихимъ голосомъ Леонтовскій: — Багацько дечого, що було замерло, вгамувалось, теперь прокинулось зновъ, — для того, щобъ... рвати менѣ душу! Звычайно, сіеи филины я втѣшный, щасливый; але-жь яка перспектива далѣ? Вы дозволите менѣ бачити васъ хочь за сей короткій часъ мого пробуванія въ мѣстѣ? Дозволите прийти до васъ?... Сьогодня ранкомъ вы були такъ не ласкавй до мене!... Анѣ найменшого слова запросѣня!... А я не зважився ся самъ просить тіеи ласки: менѣ здалось, що вы умысно не сказали того слова, якого вымогала сама звычайна гречнôсть!...

— Се правда,... я умысне не покликала васъ зайти.

— Ôдъ чого-жь такъ?

— А!... се довга розмова!.. Такъ лѣпше! Власне, коли вы правду кажете, лѣпше для васъ!... Ну, та й годѣ про се! А отъ що: коли мы попали въ „стадо“, то й надивѣмо ся на него! Ходѣмте туды! справдѣ, ходѣмте въ залю; я хочу побачити, що тамъ дѣє ся! До того-жь чуєте, якого порываючого вальса граютъ?

Олександра встала. Леонтовскій пильно подививъ ся на неѣ, немовь перевѣряючи, скôлько щирости було въ єи мовѣ; але сбличє Олександры було закрыте маскою... Леонтовскій мовчки подавъ ся за нею въ залю.

Они стали биля колоны и дивили ся на танцюючихъ. Все той же калейдоскопъ, тôлько фиґуры тутъ рушаютъ ся жвавѣйше, зграбнѣйше, але ще зъ бôльшою загарою... Вальсъ, котрый похвалила Олександра, бувъ дѣйстно хорошій: згуки єго лунали вôльно, роскôшно и мелодично; десь промѣжь ними бренѣла малесенька минорна нотка, котра однакъ ще додавала красы тому бальовому мотиву и вся та бальова утѣха здавалась немовь якоюсь мрѣєю, чимсь поетичнѣйшымъ...

— Вы хотѣли змѣшати ся зъ сею юрбою, жадаючою втѣхи? Бажаєте туръ вальсу? — пытавъ Олександру Леонтовскій.

— Нѣ!... ôдповѣла она єму, дивлячись у бôкъ. Взагалѣ она ледве чула єго: она почула щось таке, що цѣлкомъ ôдôрвало єи увагу и ôдъ того вальса, и ôдъ всеи юрбы, „жадаючои втѣхи“. Олександра чула голосъ одного тôлько, жадавшого маскараднои втѣхи, — голосъ свого чоловѣка. Такъ, се бувъ ôнъ, єи „Костикъ“, отой панъ, що стоявъ ось тутъ зовсѣмъ близько, биля сусѣдного стовпа, повернувшись сюды обличємъ и говорячи зъ двома масками. „Костикъ“ усмѣхавъ ся, говоривъ безъ залицяня, але смѣливо и либонь доладно: маски надто охочо базѣкали зъ нимъ, найпаче одна зъ нихъ, въ кацапскому костюмѣ, въ червоному сарафанѣ, въ мушлиновôй сорочцѣ зъ закочеными рукавами, повна, „розсыпчаста“. „Але Костикъ, Костикъ — тутъ!!“ мѣркує Олександра. „И маски єго интриґують, и ôнъ лепече

такъ зручненько! Отсе такъ несподѣванка! цѣкавôсть!...

Зненацька въ Олександрыныхъ грудѣхъ сперло ся якесь дивне почутє: и забивало ѣй духъ, и робило ся такъ смѣшно! „Ôнъ стоить тутъ, зъ масками, и не знає, що я тутъ, — дивлю ся на него, споглядаю єго „пóписы!“ ха, ха, ха!“ смѣялась Олександра.

— Що вамъ таке? — пытає Олександру Леонтовскій.

— Нѣчого! — ôдповѣдає она єму зо смѣхомъ, зъ блескомъ шидерства въ очахъ, и рушає зъ мѣсця. Она поступила скôлька крокôвъ и стала коло свого мужа, прислухаючись до розмовъ.

Маска „бояриня“ запевняла Костя, що она єго знає, що „почула духомъ єго присутнôсть“ и т. и. Ôнъ ôдповѣдавъ, що хоть не має щастя знати прекрасну маску, але дуже вдячный єи гречному духови, котрый знайшовъ єго въ такôй численнôй юрбѣ. Потôмъ глянувъ на маску Украинку, що зъ рѣшучимъ выглядомъ дивилась на него, немовь бы лагодилась до него говорити, и сказавъ зъ усмѣхомъ:

— А ты, маско, тежь мене знаєшь?

— Нѣ, ты вже доволѣ чувъ сього ôдъ иншихъ! — ôдповѣла Олександра змѣненымъ голосомъ: — Я скажу тобѣ друге,... що ты м е н е знаєшь! Такъ, такъ, Костику, ты мене д о б р е знаєшь!

При словѣ „Костикъ“ заинтриґованый панъ спятивъ ся, постерѣгши, що говорившa до него особа дѣйстно єго знала; далѣ на лицѣ єго зъявилась надзвычайна цѣкавôсть и ôнъ спытавъ якось зовсѣмъ щиро:

— Дежь мы зъ тобою зустрѣвались? Скажи!

Олександра засмѣялась. „Щобъ єму таке сказать?“

— Памятаєшь,... ботаничный садъ... спѣвы соловейка... милѝ розмовы!... Забувъ?... Не памятаєшь? Такъ не варто зъ тобою й говорити! — По тôй мовѣ Олександра швидко повернулась и пôшла, засмѣявшись, ôдъ „Костика“. Она чула, якъ ôнъ поступивъ ся вслѣдъ за нею, мовлячи: — Постой, постой! не утѣкай же! — Але она взяла пôдъ руку Леонтовского и пôшла впередъ мѣжь юрбою.

— Та лиши ѣѣ! — говорила маска въ сарафанѣ пану Констянтину: — Не вже ты справдѣ думаєшь, що она тебе знає? Ѣй добре звѣсно, що кождый зъ Кіянъ бувавъ у ботаничному саду, слухавъ тамъ соловѣвъ, провадивъ милѝ речи! По такихъ признакахъ можна кождого запевнити, нѣбы зъ нимъ зналась! Лиши ѣѣ!

Але панъ Кость, дарма що маска-бояриня взяла вже єго пôдъ руку, все доганявъ ту Украиночку, що такъ єго зацѣкавила...

А Олександра щось веселе говорила своєму кавалєрови, нервово смѣючись — и думаючи: „Кость женеть ся за мною черезъ те, що н е п ô з н а в ъ м е н е, черезъ те, що має за якусь чужу маску! ха, ха, ха! отъ то такъ!...

— Ну, отъ бачишь! — говорила пану Костеви бояриня: — Она зацѣкавила тебе и бôльше ѣй нѣчого не треба! Не заважай же ѣй; бачишь, якъ она зайнята своимъ офицеромъ! Ходѣмъ лѣпше, пройдемо туръ вальса. Хочешь? Ну, ходѣмъ же, ходѣмъ! — Зъ тымъ словомъ бояриня положила свою голу, повну руку на плече Костеви, и — Олександра бачила, якъ єи Кость обгорнувъ талію бояринѣ й пôшовъ зъ нею, пôдъ ладъ того вальсу, мѣжь гуртъ танцюючихъ...

— Стôйте, стôйте одну филиночку! — мовила Олександра Леонтовскому и пôдôйшла близше до танцюючихъ. Отъ она, тая пара, вже рушила, Кость зъ бояринею! — Але!.. нѣчого! Кость звиваєть ся... не треба лѣпше! Бачь, якъ обертає зручненько! Браво!

Перетанцювавши, Кость и єго дама спинились десь на другôмъ кôнцѣ залѣ и замѣшались у юрбу.

— Ну, що-жь? Бажаєте вы... туръ вальса? — пытавъ Леонтовскій Олександру.

— Нѣ!... Бачите-жь, якій тамъ навѣсный шарварокъ! Пары штовхають ся, налѣтають одна на одну! Не хочеть ся менѣ танцювати!...

— Вы якась не своя зробились! Що вамъ таке? Вы такъ „зôвяли“ одъ разу!...

— Такъ щось!... Голова болить! Душно тутъ! Де-бъ тутъ можна було хоть воды напити ся? — пытала Олександра, въ знесилѣ прислоняючись до стовпа.

— Такъ ходѣмте-жь до буфету! — кликавъ ѣѣ Леонтовскій: — Звычайно, тамъ можна знайти щось до прохолоды! Ходѣмте!

Они подались до буфету изъ залѣ. Поступати прийшло ся зъ великимъ трудомъ якъ въ залѣ такъ и въ буфетѣ, въ тому великому покоѣ, заставленому столами. Тамъ, въ густыхъ хмарахъ дыму, сидѣла тежь маса маскарадного люду: було уже доволѣ пôзно и настала пора в е ч е р ъ.

Выпивши лимонаду, Олександра бажала-бъ скорѣй залишити тую атмосферу, сповнену дыму, брязкотнѣ пó-суду, гомону пôдпилыхъ гостей. Однакъ... однакъ... ѣй хотѣло ся побачити, чи нема тутъ Костя: ѣй здало ся ще въ залѣ, нѣбы ôнъ пôсля танцѣвъ подавъ ся сюды. Олександра водила очима понадъ столами. Зненацька серце ѣй тьохнуло: — „Ось ôнъ, ось тутъ, сидить за столомъ пôдъ стѣною!“

Дѣйстно, панъ Кость сидѣвъ за столомъ пôдъ стѣною, — вкупѣ зъ маскою бояринею; слуга якъ разъ нѣсъ имъ якусь потраву.

— А такъ, звычайно, тутъ смачнѣйше готують, нѣжь дома! — погадала Олександра. Леонтовскій щось тамъ поравъ ся коло прилавка, а Олександра стояла важко дышучи, нервово торгаючи похололыми руками кôнцѣ свого кôсника. Нарештѣ та шовкова стьонжечка высмыкнула ся зъ косы и зостала ся у неи въ руцѣ. Олександра спершу якось непритомно подивилась на ту червону стьонжечку зъ бѣлыми бережками; потôмъ поглядъ єи спалахнувъ, и она, зважливо простуючи мѣжь юрбою, подалась до столика, де сидѣвъ Кость.

— Хлѣбъ та сôль, Костику! — мовила она єму.

— А, се ты, маско! — ôдповѣвъ Кость, трохи збивши ся.

— Я, я!... Бувай здоровъ! Я уже иду... Тôлько хочу зоставити тобѣ отсю стьонжечку на споминъ! Она тежь бувала зъ нами въ ботаничному саду и була свѣдкомъ тыхъ розмовъ, пôсля котрыхъ я нѣколи не сподѣвалась бы, щобъ ты ставъ вечеряти зъ першою стрѣчною маскою! — Олександра кинула Костеви свою стьонжку и хутко подалась изъ буфету. Кость зоставъ ся мовь остовпѣлый; почувъ ся тôлько голосный покликъ єго маски-бояринѣ: — Ахъ, скажіте, пожалуйста!

Саме якъ Олександра, выйшовши зъ буфету пôдъ руку зъ Леонтовскимъ, була на площинцѣ мѣжь буфетомъ и залею, она зустрѣла ся зъ тымъ паномъ у жовтыхъ рукавичкахъ, що розмовлявъ зъ нею; ôнъ ишовъ теперь зъ двома масками до буфету.

— А! — покликнувъ ôнъ, зауваживши Олександра Леонтовскому и пôдôйшла близше до танцюючихъ. Отъ она, тая пара, вже рушила, Кость зъ бояринею! — Але!.. нѣчого! Кость звиваєть ся... не треба лѣпше! Бачь, якъ обертає зручненько! Браво!

Перетанцювавши, Кость и єго дама спинились десь на другôмъ кôнцѣ залѣ и замѣшались у юрбу.

— Ну, що-жь? Бажаєте вы... туръ вальса? — пытавъ Леонтовскій Олександру.

— Нѣ!... Бачите-жь, якій тамъ навѣсный шарварокъ! Пары штовхають ся, налѣтають одна на одну! Не хочеть ся менѣ танцювати!...

— Вы якась не своя зробились! Що вамъ таке? Вы такъ „зôвяли“ одъ разу!...

— Такъ щось!... Голова болить! Душно тутъ! Де-бъ тутъ можна було хоть воды напити ся? — пытала Олександра, въ знесилѣ прислоняючись до стовпа.

— Такъ ходѣмте-жь до буфету! — кликавъ ѣѣ Леонтовскій: — Звычайно, тамъ можна знайти щось до прохолоды! Ходѣмте!

Они подались до буфету изъ залѣ. Поступати прийшло ся зъ великимъ трудомъ якъ въ залѣ такъ и въ буфетѣ, въ тому великому покоѣ, заставленому столами. Тамъ, въ густыхъ хмарахъ дыму, сидѣла тежь маса маскарадного люду: було уже доволѣ пôзно и настала пора в е ч е р ъ.

Выпивши лимонаду, Олександра бажала-бъ скорѣй залишити тую атмосферу, сповнену дыму, брязкотнѣ пó-суду, гомону пôдпилыхъ гостей. Однакъ... однакъ... ѣй хотѣло ся побачити, чи нема тутъ Костя: ѣй здало ся ще въ залѣ, нѣбы ôнъ пôсля танцѣвъ подавъ ся сюды. Олександра водила очима понадъ столами. Зненацька серце ѣй тьохнуло: — „Ось ôнъ, ось тутъ, сидить за столомъ пôдъ стѣною!“

Дѣйстно, панъ Кость сидѣвъ за столомъ пôдъ стѣною, — вкупѣ зъ маскою бояринею; слуга якъ разъ нѣсъ имъ якусь потраву.

— А такъ, звычайно, тутъ смачнѣйше готують, нѣжь дома! — погадала Олександра. Леонтовскій щось тамъ поравъ ся коло прилавка, а Олександра стояла важко дышучи, нервово торгаючи похололыми руками кôнцѣ свого кôсника. Нарештѣ та шовкова стьонжечка высмыкнула ся зъ косы и зостала ся у неи въ руцѣ. Олександра спершу якось непритомно подивилась на ту червону стьонжечку зъ бѣлыми бережками; потôмъ поглядъ єи спалахнувъ, и она, зважливо простуючи мѣжь юрбою, подалась до столика, де сидѣвъ Кость.

— Хлѣбъ та сôль, Костику! — мовила она єму.

— А, се ты, маско! — ôдповѣвъ Кость, трохи збивши ся.

— Я, я!... Бувай здоровъ! Я уже иду... Тôлько хочу зоставити тобѣ отсю стьонжечку на споминъ! Она тежь бувала зъ нами въ ботаничному саду и була свѣдкомъ тыхъ розмовъ, пôсля котрыхъ я нѣколи не сподѣвалась бы, щобъ ты ставъ вечеряти зъ першою стрѣчною маскою! — Олександра кинула Костеви свою стьонжку и хутко подалась изъ буфету. Кость зоставъ ся мовь остовпѣлый; почувъ ся тôлько голосный покликъ єго маски-бояринѣ: — Ахъ, скажіте, пожалуйста!

Саме якъ Олександра, выйшовши зъ буфету пôдъ руку зъ Леонтовскимъ, була на площинцѣ мѣжь буфетомъ и залею, она зустрѣла ся зъ тымъ паномъ у жовтыхъ рукавичкахъ, що розмовлявъ зъ нею; ôнъ ишовъ теперь зъ двома масками до буфету.

— А! — покликнувъ ôнъ, зауваживши Олександра

дру: — Се ты, прекрасна Украиночко? и уже въ парѣ?... Хвалю, хвалю! Такъ ты, значить, послухала моєи рады? такъ?

— Одчепись! — кинула єму бридливо Олександра.

— А, вже й „ты“ навчила ся казати! — покликнувъ панъ, зовсѣмъ не спятившись; и смѣючись подавъ ся зъ своими масками до буфету.

— Куды-жь вы? — пытавъ Олександру Леонтовскій, бачивши, що она минає дверѣ въ залю: — Хиба вы не хочете въ залю?

— Нѣ! Я васъ прошу, проведѣте мене зовсѣмъ до выходу! Я поѣду до дому, я не хочу бôльше тутъ бути! Тутъ брыдота, якесь багно и бôльше нѣчого! Проведѣть мене, будьте ласкавî! Въ сѣй юрбѣ власне страшно самôй ити!

— Чиню вашу волю! — одмовивъ Леонтовскій, зъ непевностю поглядаючи на свою тремтячу даму: — Коли не хочете бôльше тутъ пробувати, якъ знаєте!... А проведу я васъ зъ великою охотою и тутъ и до вашого дому.

Они прийшли до выходу, зъ великимъ трудомъ поодшукували свою одѣжь и нарештѣ опинились на дворѣ.

Олександра ѣхала въ санкахъ мовчазна. Она чула, що Леонтовскій ѣй весь часъ щось таке говоривъ, але думка єи була далеко одъ тыхъ рѣчей...

Отъ и улиця панѣ Олександры; доба дуже пôзня; и тая далека улиця тиха, зовсѣмъ спустѣла. И домôвка Олександры стоить тежь тиха, темна; спокôй и самотнôсть витають надъ нею...

Санки стали.

— Спасибô! Бувайте здоровî! — мовить Олександра вылѣзаючи зъ санокъ.

— Дозвольте-жь дождатись, поки вамъ одчинять! Зъ тымъ словомъ Леонтовскій тежь иде на ґаночокъ. Олександра позвонила раптово и жде. Але въ домочку мôцно спять, не чуть, щобъ хто йшовъ, не видно нѣ промѣньчика свѣтла...

— И такъ я несподѣвано побачивъ ся зъ вами! — мовить тымъ часомъ Леонтовскій. — Коли-жь зновъ можу я сподѣватись бачить ся зъ вами?...

Олександра немовь не чує того пытаня и зновъ шпарко дзвонить, разъ, другій, третій.

— Вы недобрая! — говорить змѣненымъ голосомъ Леонтовскій: — Вы не хочете менѣ сказати нѣчого! Дайте-жь принаймѣ руку на прощанє!...

— Прощавайте! — Зъ тымъ словомъ Олександра подала Леонтовскому руку. Ôнъ такъ мôцно, чуло стискає ту руку. Олександрѣ здаєть ся, що ôнъ нахиляє голову, що ôнъ хоче поцѣловати ѣй руку. Она голосно дзвонить ще разъ. Она чує, якъ той дзвоникъ лунає по цѣлôй домôвцѣ, — и прокидаєть ся!...

Що таке?... Се дзвонить не она! А однакъ хтось дзвонить такъ голосно, невгамовно. А, се дзвонить Кость, вернувшись до дому. Онъ нянька прокинулась нарештѣ и йде одчиняти єму дверѣ.

Олександра схватила ся зъ лôжка. Такъ се она спала, задрѣмавши коло Васюнѣ, и ѣй все те приснило ся... и завитанє Аґаты, и маскарадъ, и все!... Ахъ, Боже! але-жь такъ живо, мовь и теперь у очахъ стоить!

Олександра сидить на лôжку, якъ була убрана; не знає, що ѣй почати, лише дивить ся передъ собою отуманенымъ окомъ.

— Ну, та й спите вы! — чує она въ покояхъ голосъ Костѣвъ! — Ажь менѣ руки померзли дзвонивши. Якъ можна такъ спати?!

Панъ увôходить жваво въ спочивальню, де Олександра здôймає передъ зеркаломъ намисто.

— Що се? Ты досѣ не спала? Весь часъ сидѣла? — пытає чоловѣкъ Олександру.

— Нѣ! Я не спала, але й не сидѣла! Я тежь тôлько що вернулась: я була въ маскарадѣ!

— Що?!

— Кажу, була въ маскарадѣ! Що-жь ты думаєшь, що я не можу тамъ бути? Отъ взяла прибрала ся, купила маску, та й поѣхала въ маскарадъ! Бавила ся тамъ, дивила ся!... Ха, ха, ха! Якъ ты смѣшно дивишь ся! Ха, ха, ха, ха!... Ха, ха, ха!... Ну, Бôгъ зъ тобою! Не дивись, не дивуйсь, не каменѣй: нѣгде я не була, весь часъ сидѣла дома! Куды менѣ въ маскарадъ? Ось мôй маскарадъ, тутъ коло мене!... То менѣ снило ся, що я була въ маскарадѣ.

— А, снило ся!...

— Еге-жь! Отъ, вовтузила ся зъ дѣтьми, та присыпляючи ихъ и сама заснула, утомившись. А менѣ ото й приснилось, нѣбы я була въ маскарадѣ.

— Однакъ не гараздъ, що тобѣ снять ся такî сны!...

— Тôлько-жь снило ся!... Врештѣ щожь! Може бути, що я занадто мало бавлю ся, занадто мало маю розваги. Може!... Щожь? Отъ хотѣла пôти зъ тобою до Ивановскихъ, та якось оно не выйшло,... ты пôшовъ самъ... Ну, а що менѣ все те приснило ся, я въ тôмъ не винна: бо сны складають ся изъ вражѣнь всего часу передъ сномъ. Такъ, такъ!... А вражѣня й думки були всякî!... А знаєшь: менѣ такъ снило ся, що я тебе бачила въ маскарадѣ, що ты тамъ танцювавъ, навѣть вечерявъ зъ масками! Чуєшь?... А може ты й справдѣ бувъ у маскарадѣ? Га?... Що-жь! Доба то пôдходяща: третя година ночи... Якъ же, Костю, бувъ ты въ маскарадѣ, чи нѣ?...

Кость одновѣвъ, що не бувъ.

На сему я, здаєть ся, можу закôнчити мою новелю, бо й такъ она выйшла довгенька; та й щожь бôльше казати?... Вже все.

Отъ тôлько що: я знаю, що читець дуже не любить, коли оповѣдка кôнчаєть ся тымъ, що „се було сномъ“. — Не знати що! — думає тодѣ ôнъ: — читавъ, читавъ, думавъ, що справдѣ, а тутъ маєшь тобѣ: „се бувъ сонъ“! Чортъ знає що! — Отже сю думку я знаю; знаю й те, що справдѣ було-бъ далеко цѣкавѣйше, коли-бъ оруда зъ маскарадомъ не закôнчилась тымъ ôдкрытємъ, що она тôлько приснила ся панѣ Олександрѣ: якî-бъ ефектнî позиції могли бути въ кôнцѣ! Але-жь ласкавî панове, можливôсть — перше всього: якъ бы тамъ оно не цѣкаво було, але вы, пôзнавши паню Олександру, самî скажете, що она не могла бути навсправжки въ маскарадѣ! Де-жь! Ѣй приходить ся оправдовувать ся передъ чоловѣкомъ навѣть у тôмъ, що ѣй снять ся такî рѣчи!... Але-жь она пояснила, ôдъ чого ѣй то приснило ся.

— Ну, а панъ? — спытаєте вы: — якъ же панъ? Чи бувъ ôнъ у маскарадѣ? Ôнъ такъ мавъ и часъ и спромогу пôйти въ маскарадъ; чи бувъ же ôнъ справдѣ тамъ?

Отъ, сего не знаю! Сказавъ жѣнцѣ, що не бувъ!... А хиба-жь дружинѣ, та ще такôй почтивôй, говорять неправду?

С. Колодяжне 1889 року. *Олена Пчôлка.*

ДО М. КОНОНЕНКА[1]).

Помагай-біг тобі, брате,
Полем працї йти й науки!
Хоч і сам на сїй дорозї
Приймеш тяжкії ти муки...
Тяжко буде йти, мій брате,
Без дорог по тому полю,
По сьлїдах, що протоптали,
Як боролись ще за волю!
До могил сьлїди виводять,
Що по полю поставали,
На Вкраїнї вартовали:
Щоб про волю ми гадали,
Та щоб добре памятали,
Яких ми дїдів унуки,
І скорійше із кайданів
Визволяли свої руки!
Сам же вийшов ти з народу,
Гірку долю добре знаєш;
Тож бо ти нам про сю долю
Добре, щиро заспіваєш!
Не лякай ся ти темноти,
Що неправду покриває;
Вічна правда, як те сонце,
Зійде швидко і засяє!
Ти прислухай ся в народї
Щирим серцем, що́ співають,
Та про що́ з великим жальом
З да́вніх ча́сів споминають?
Все одна народна пісня
Над убогими лїтає
І чарує, і на віки
В серце бідне западає!
Пісня та про давню волю,
Про козацький хист колишнїй,
Що розвіяв ся по полю,
Та живе у славі вічній.
Про загинувше братерство,
Через море що лїтало,
Та братів своїх з неволї
На сьвіт божий визволяло...
Слухай ті піснї, мій брате, —
Хай твої луною будуть;
Тодї пісні твої щирі
По вік люде не забудуть!

20. квітня, 1885 р. *Горлиця.*

У ВЕЛИКОДНУ НІЧ.

(Розповідь В. Короленка[2]).

Страстна субота 188* року. Похмурий вечер давно вже спустив ся на притихлу землю. Земля, розпечена за день і теперь злегка обвіяна бадьорним подихáннєм весняного нічного морозу, немов тихо зітхала вільними грудьми; і від сього зітханя, вигравáючи у промінню велично-пломенистого зоряного неба, здіймали ся біляві тумани, нїби завої кадильного диму, що підіймали ся на зустріч близькому сьвятови.

Було тихо. Невеличке ґуберське місто Н., все обвіяне смерковим холодом, замовкло у сподїванню тої хвилини, коли з високости соборної дзвінницї ударить перший дзвін. Але місто ще не спало. Під накриттєм вохкого смерку, у затїнку мовчазних безлюдних улиць почувало ся стри́мане дожида́нє.

Тільки инодї пробіжить спізнїлий працьовник — сьвято ледві не застало єго за тяжкою, непокірливою роботою — та прогуркотить ізвозчицька „прольотка“, і знову безголоса тиша... Житте́ перелило ся з улиць у будинки, у богаті світлицї та сумирні хатинки, що кидали крізь вікна промінне на улицю; там притаїлось житте́. Над містом, над полями почувалось невидиме ма́яннє надходячого сьвята воскресення і віднови.

Місяць ще не сходив и місто лежало у широкій тїнї від узгіря; на тому узгірї видно було велику понуру будівлю. Чудні, прості та суворі лїнії сеї будівлї похмуро малювались на злотистім блакитї, темна брама ледві ледві висовувалась, роззявляючись у темряві затїненої сьтїни; чотири башти по кінцях вирізувались на небі гострими верхами.

Аж от з високостї соборної дзвінницї зірвав ся і залунав у сторожкому повітрі замисленої ночі перший дзвінкий вдар... другий.. третїй... За хвилину у різних місцях, різними тонами дзвонили, розлягались і співали дзвони, і гуки сплїтались у могучу своєвиду гармонїю, тихо колихались та нїби крутились у ефірі.. С темної будови на кінцї міста теж було чути безсиле, надтріснуте деренчаннє; воно нїби тріпотало ся в нещасній немочі підійнятись у ефірну високость, сьлїдом за могучим акордом.

Дзвони умовкли... Гуки ростопились у повітрі, але тиша ночі тілько по троху заступала свою владу: довго ще у темряві почував ся неясний, заміраючий відгук,

[1]) Авторъ зборника поезій п. з. „Лира“. — *Прим. Ред.*

[2]) В. Короленко єсть один с самих любимих сучасних пісьмовців російских. Найпаче кохаєть ся в єго творах молодь, і має чого: твори Короленка високо талановиті, чарують при тім великою щиростю чутя, глибоко порушують нею серце. Короленко в самих незначних особах уміє показати лю́дину; єго описи природи теж прекрасні, найпаче тим, що він і в описанє мертвої природи уміє вложити свою нїжну, чулу душу. Що до сердечности, щирости почуваня, то Короленко бере перевагу навіть над Тургеневим, котрого твори майстернїйші, але видають ся холоднїйшими против Короленкових: — така моя думка! Російска критика якось сперечала ся, чи просто, чи не просто пише Короленко; але на се можна сказати, що Короленко пише і не просто и разом просто. Правда, що змістом до своїх оповідань він бере пригоди не зовсїм звичайні, надто драматичні, немов підобрані; але описує їх с такою майстерною простотою, так вірно, що они видають ся зовсїм правдивими і немов би самими звичайними. — Короленко родом Украінець, але доля закинула єго далеко від рідного краю; єму довело ся навіть побувати в Сібірі, куди він був засланий на скілька лїт. Однак симпатії до рідного краю не охололи у него за тими тяжкими пригодами. В трьох прекрасних оповіданях Короленкових (Лїс шумить, Сьлїпий музика і В лихім товаристві) дїя ведеть ся на Украіні. В загалї, в творчостї Короленковій почуваєть ся украінска душа. Вельми шкода, що і сей автор, родом і симпатіями Украінець, пише по російски, як і богато инших талановитих земляків, що причинили ся своїми творами до збагаченя — літератури російської. Але не маєм чого виноватити власне Короленка; се давня і не легка до вилїченя болячка наша... Зостаєть ся хоть иншим, хто здолає і на скільки здолає, пособити лихові. — У Зорі вже було надруковано два украінські переклади оповідань Короленьких (Лїс шумить і Дзвонарь); а отсе подаєть ся до Зорі ще й третє оповіданє Короленкове, — У Великодну ніч, — передане менї одним молодим перекладачем, котрий наважив зробити украінський переклад ще двох оповідань Короленкових (Макарів сон і Соколинець).

Хоть таким способом буде прекрасний автор-Украінець на скілько мога вернений Украіні!

Олена Пчілка.

*

тремтїннє невидимо напруженої у повітрі струни... В хатах огнї погасли; вікна у церквах сяяли... Земля у 188* раз лагодилась виголисити давну кличу перемоги мира, любови и братерства...

В темній брамї похмурої будови гримнули засови. Півзвода москалїв, побрязкуючи в темряві зброєю, вийшли зміняти нічну варту. Вони підходили до кутків, на часину спиняючись коло чат; с темної купки тих людей виходила одна постать, а давнїйший вартовий немов потопав у тій невиразно чорнїючій купцї...

Потім півзвод посував ся далї, обходячи навколо високої туремної сьтїни.

На західньому боцї вийшов на переміну вартовому, що там стояв, молодий новобранець; в єго рухах ще не зникла сельска нерухманість; молоде обличє тримало вираз настороженої слухняности, як у новака, що у перше заступає одповідне місце. Він став лицем до сьтїни, брязнув рушницею „на плече“, ступив два кроки и зробивши „півоборота“, доткнув ся плечем до плеча давнїйшого вартового. Той злегка повернув до єго голову и проказав заученим тоном звичайні накази:

— „Отъ угла до угла.... смотрѣть... не спать, не дремать!‘ — швидко промовляв москаль, а рекрут слухав, все так само насторожившись, і в єго сїрих очах сьвітив ся якійсь особливий вираз нудьги.

— Поняв? — спитав ся фрейтор.

— Такъ точно! радї стараться!...

— Ну, гляди-жь... сказав той суворо і потім, змінивши тон, заговорив приязнїйше:

— Та нїчого, Фадєєв, не бій ся! Аджежь ти не баба... Дїдька, чи що, тобі бояти ся?

— Чого дїдька! — наївно одповів Фадєєв, а потім замисливщись додав: — Так щось-то на серцї нїби важенько, братця...

При сьому простодушному признаню, що прогуло немов по дитячому, у купцї москалїв почув ся сьміх.

— От вона дерéвня-матінка! — с призирством промовив „старшúй“ і різко скомандував:

— На пле-чо! Шагомъ маршъ!...

Варта, розмірно поступаючи, сховала ся за рогом і хутко ступнї стихли. Вартовий підхопив у-гору рушницю і тихо пішов вздовж сьтїни...

В серединї турми з остатнїм гуком дзвона почав ся рух. Понура та скорботна туремна ніч давно вже не бачила такого руху. Нїби-то насправжки гомін звóнів долетїв сюди звісткою волї: чорні двері в камерах одчинялись одна по одній. Люде в сїрих халатах, с тими барвистими клаптями на спинах, довгими рядами проходили в парах коридорами і ввіходили в туремну церкву, що сяяла огнями. Вони йшли с правого й з лївого боку, посувались по сходах з-низу, сходили з гори; посеред гучного тупотїння часом чутно було брязкіт рушниць та переливчасте брязчаннє кайданів на ногах. Увіходячи в простору церкву, та сїра юрба уливала ся в місця огороджені ґратами і там затихала. У церковних вікнах тежь було видно міцні залїзні ґрати.

Турма опустїла. Тілько в чотирьох кутнїх баштах, у невеличких круглих комірках, щільно зачинених, чотирі „одиночні“ арештанти понуро кидались по своїх келїях, часами припадаючи ухом до дверей і жадно хапаючи уривки співу, що долїтав с церкви...

Та ще в одній гуртовій камері лежав слабий. Смотритель, як допровадили єму, що раптово занедужав арештант, підійшов до него, коли арештантів вели у церкву, і нахилившись заглянув єму у очі, що палали чудним пóблеском і були тупо вковані в просторінь.

— Іванов! Слухай, Іванов! — покликнув смотритель на слабого. Арештант не поворухнув головою; він гомонїв щось невиразне, голос єго був хрипкий, спалені губи ворушили ся силоміць.

— Завтра в больницю! — наказав смотритель і вийшов геть, зоставивши коло дверей до камери одного коридорного. Той пильно подививсь на арештанта, як він лежав у горячцї, і похитав головою.

— Гей, бродяго, бродяго!... видно, братіку, одбігав ти своє! — мовив надзиратель і, розваживши, що єму тут нема чого робити, пройшов коридором до церкви, спинив ся біля зачинених дверей і почав слухати одправу, раз-по-раз припадаючи до землї, та бючи поклони.

Порожньою камерою лунав часами невиразний гомін слабого. Се був ще не старий чоловік, дужий та міцний. Він говорив у безпритомности, згадуючи недавнє минуле, и лице єго спотворювалось виразом муки.

Доля утяла бродязї кепський жарт! Він пройшов тисячі верст, пробираючись тайгóю та дикими узгірями; витерпів так багато лихих пригод и нужди; єго пак гнала пекуча нудьга по батьківщинї, вела одна надїя: „побачити-б.. на місяць, на тиждень.. пожити в своїх... а там — хоч знов той самий шлях!“ За сотню верст від рідного села він попав ся у отсю турму...

Але ось невиразний гомін притих. Очі в бродяги пошириали, груди дихають рівнїш... Над палаючою головою повіяло раднїйшими мріями...

...Шумить тайгá... Єму знайомий сей гомін, рівний, співучий, вільний. Він навчив ся розбірати лїсові голоси, мову кождого дерева. Величні сосни бренять високо густим, темним верховіттєм... Ялини шепочуть с протягом та гучно; весела, ясна лúственъ[1]) має гнучкою гілкою, осика тремтить та трепечеть ся чутким, боязким листом... Свище вільна пташина, річечка говірко й буйно летить по каменистих балках, и оті тайгові нúшпори, зграя балакучих сорок, лїтають у повітрі над тим місцем, де невúдимий у гущинї, переходить тайгою бродяга.

Немов струмок вільного тайгового вітру дмухнув на слабого. Він підвів ся, глубоко зітхнув; очі з виразом уваги дивлять ся вперед, а от раптом блúснуло щось нїби притомність... Бродяга, призвичаєний втїкачь, побачив перед собою надзвичайну появу: одчинені двері!...

Могуче почуттє стрепенуло усе тїло, що було похитнулось від хвороби. Прикмети безпритомности хутко щезли, або ставали в гурт коло одної думки, що ясним промінем прорізувалась у тому хаосї: „сам один!... двері одчинені!“...

Через хвилину він стояв на підлозї. Здавалось, усе полумє розпаленого мозку вкинулось в очі: вони дивили ся якось рівно, уперто і страшно.

Хтось виходячи с церкви одчинив на хвилину двері... Хвилї лагідного співу доткнулись до уха бродяги і знову глухо замовкли. По блїдому виду пробігла чуліть, очі затуманились і в голові промайнула давно пещена мрiями картина: тиха ніч, шепотїннє сосон, що схилились темним віттєм над старою церквою в рідному селї;...

[1]) лиственъ, або лиственница — сібірське дерево с хвойних.

товплять ся земляки, над річкою огнї, — і отсей самий спів... Він хапав ся в дорогу, щоб почути отсе все там, у своїх!..

Тим часом у коридорі, коло церковних дверей, надзиратель ретельно молив ся, припадаючи до землї..

Молодий рекрут ходить з рушницею вздовжь сьтїни. Перед вартовим розстеляєть ся рівне поле, недавно оголене від сьнїгу, — далеко йде воно! Легенький вітрець біжить по єму, шелестить сухим буряном, бренить у торішній траві і віє у москалеву душу спокійною журливою думкою.

Молодий вартовий спинив ся біля сьтїни, поставивши рушницю на землю і поклавши руки на дуло, а голову на руки, тяжко задумав ся. Він ще не міг собі ясно зміркувати, чого він тута, у сю урочисту ніч проти сьвята, стоїть з рушницею в руцї перед пустельним полем. Взагалї він був ще справжнїй мужик, не розумів ще багацько такого, що так розуміє кожден москаль; і єго недармо дражнили „деревнею“. Він ще так недавно був вільний, був хазяїн, господарь свого поля, своєї працї; а тепер страх, невідомий, нез'ясний, невиразний, той страх, що гнав ся за кождим кроком єго, за кождим рухом, заганяв молоду та нерухману сельску вдачу у колїю суворої служби.

Але в сю хвилину він був на самотї... Пустельний краєвид, що розстеляв ся перед очима і свистїнне вітру у бурянї навівали на нього якесь здріманне, і перед очима молодого москаля мають рідні картини. Він тежь бачить село, і той самий вітер біжить понад селом, і церква мигтить огнями і темні сосни хитають над церквою зеленим верховіттєм...

Часами він нїби спамятаєть ся і тодї в єго блакітних очах одбиваєть ся нерозуминє: що се? — поле, рушниця і сьтїна... Він на хвилину згадує дїйстність; але хутко знову невиразний бренкіт нічного вітру навіває рідні картини, і москаль знову дріма, спершись на рушницю...

Недалечко від того місця, де стоїть вартовий, на гребинї сьтїни зъявляєть ся щось чорне: се голова чоловіка... Бродяга дивить ся в далеке поле, ледве мріє — крáй далекого лїсу... Єго груди ширщають, жадно хапаючи сьвіже, вільне подиханне матері-ночі. Він спуска єть ся на руках і тихо сунеть ся в низ по сьтїнї...

Радісний гомін дзвонів будить нічну тишу. Двері туремної церкви розчинились, на подвірї обходженне с коругвами; лагідні співи линýли хвилею с церкви. Москаль здригнув ся, випростав ся, зняв шапку, щоб перехреститись, і... закаменїв с підведеною для молитви рукою... Бродяга, досягнувши землї, прудко кинувсь до буряну..

— Стій, стій!... Голубе, рiднесенький! — скрикує вартовий, в жаху підіймаючи рушницю... Усе, чого він бояв ся, перед чим тремтїв, насуваєть ся на нього, нерозбірне, страшне, перед сею утїкаючою сїрою постатю. „Служба, одповідь!“ пролїтає в голові в москаля, і він, підхопивши рушницю, примірив ся в утїкача. Перед тим як спустити курок, він з жалісним виразом заплющив очі..

А над містом знову вітає та кружляє в ефірі гармонїчне, співуче, переливчасте гудїнне дзвонів... і знов надтріснутий туремний дзвін трепещеть ся та бєть ся, немов стогін підстреленої птицї. С поза сьтїни стрійно плúнуть далеко у поле перші гуки радісної пісні: „Христос воскресе!“

Коли се, за сьтїною, покриваючи все, гримнув вистріл... Тихій, безпорадний стогін покотив ся за ним несвідóмою скáргою и потім на хвилину все утихло... Тілько дальня луна пустельного поля, з журливим гомоном, голосила остатні відгуки вистрілу з рушницї.

1888 року. *Михайло Обачний.*

Сни.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий...
Шевченко.

Тому в ночі снять ся коханії чари,
А тому — людскії та лютії чвари...
Тому серед ночі — оксамітні брови,
Тому-ж хвилї страшні пролитої крові...
Тому перед сьвітом — карі оченята,
А тому — як гострять ніж на свого брата.
Той зо сну сміють ся, серед сну щасливий,
А той плаче гірко, стогне боязливо...
Круг обох є щастє, круг обох є горе, —
Перед ними темне, сьлїз солоне море!...

Горлиця.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Въ 1885. р. надруковано въ Библіотецѣ „Зорѣ“ третій драматичный твôръ Григорія Григорієвича п. з. „Соколики. Комедія въ чотырохъ дѣяхъ“. Сю комедію звеличено въ рускихъ и деякихъ польскихъ часописяхъ великими похвалами и ôдтакъ поставлено автора помѣжь найлучшими драматурґами галицко-рускими. Ось и короткій змѣстъ сего драматичного твору:

Онисимъ Шкаралупка, старый кавалєръ, котрому все „щось дуже въ ногахъ швилить“, є слухнянымъ покôрникомъ супроти своєи господынѣ Настусѣ, щó вмѣє єму радити на гостець, кольку, болячку, жовтачку. Онато рада-бъ Шкаралупку спонукати, щобы зъ нею оженивъ ся, але ôнъ не хоче якось второпати єи натякôвъ про женитьбу и поки-що дожидає у себе двохъ старыхъ кавалєрôвъ, Панталеймона Малогубки и Матвѣя Кашкевича. Оба сй соколики приходять до Шкаралупки и оповѣщають єго, що въ Франціи „вспыхнула самая ужаснѣйшая холєра“. Приходить ôдтакъ Юрій Доброхоцкій, приятель соколикôвъ. Се бувъ колись старый кавалєръ, а теперь „ôдживає ôнъ пôдъ обухомъ жôнки“, щó зве ся Юрія. Доброхоцкій каже трьомъ соколикамъ, що знає „найпевнѣйше средство противъ всякои слабости“, а ôдтакъ и противъ холєры, — а симъ средствомъ єсть жôнка. Почувши такý раду три соколики зрадѣли и ось забаглось имъ, дôстати жôнку „хорошеньку, молоденьку, товстеньку“. Скупяга Кашкевичь не хоче „чепурненькои“, бо така „тôлько строитись буде“, — ôнъ бажає придбати собѣ дружину найпаче „богатеньку“. Такъ отже трьомъ

соколикамъ захотѣлось конче оженитись, а Доброхоцкій тѣшивъ ся, що ачей нодлабузнить ся своѣй клекотливой жонцѣ, коли одинъ изъ соколикивъ подружить ся зъ тѣтечною сестрою ѣи, се-бъ-то зъ вдовою Анною Щедоброю.

Такъ отже запросивъ онъ соколикивъ до себе на вечерокъ, на именины своѣи найстаршои доньки. „Прийдѣть!“ каже онъ, „а застанете таку, якои самѣ бажаѣте: хорошеньку, чепурненьку, богатеньку“. Опосля Шкаралупка просить Малогубки, щобъ обомъ соколикамъ порадивъ, „якъ-то найлучше подобатись паннѣ?“ Малогубка подаѣ имъ деякѣ „общіи“ а передъ всѣмъ „практическія поученія“, се-бъ-то одбуваѣ зъ ними муштру, котрою они приготоволи-бъ ся до баталіѣ любовнои.

Коли одошли Малогубка й Кашкевичь, Шкаралупка прикликуѣ Настусю и каже ѣй выймити фракъ, жовту камизельку и таке инше. Опосля пописуѣ ся передъ нею всякими вправами ѓимнастичными та фразами сентиментальными, якихъ навчивъ ѣго Малогубка, неначе-бъ онъ стоявъ передъ панною, котру мавъ побачити у Доброхоцкихъ. Настуся дивить ся на Шкаралупку, мовь на божевольного; коли-жь соколикъ сказавъ, що онъ „тяженько зохаѣ за предметомъ свого душевного бажанія — за архангеломъ своимъ“, то Настуся увѣрила, що Шкаралупка сватаѣ сѣ и про-те одзываѣ ся до него ось-якъ: „А Господи святый! де-жь я того варта! Встаньте, паноньку! встаньте, мой соколику найдорожшій!“ Саме тогдѣ, коли Настуся обоймала Шкаралупку, ввойшовъ сестрѣнець ѣго, Володимиръ Молодкевичь, и кликнувъ весело: „А, а дядечку! Дай Боже щасливо!“... Але Шкаралупка признавъ ся, що се була лишь „проба“, и одтакъ довѣдавъ ся одъ сестрѣнця, що онъ женить ся. Шкаралупка не противить ся ѣго женитьбѣ; только ставить одно условѣ, щобъ весѣлѣ Володимира не одбулось скорше, чимъ весѣлѣ ѣго. „Отъ, видишь!“ каже соколикъ, „ще нынѣ выберусь въ сваты; завтра освѣдчусь, а за три недѣлѣ оженюсь!“

Ось уже й вечерокъ у Доброхоцкихъ. Приходять Малогубка, Шкаралупка и Кашкевичь. Всѣ три держать въ правой руцѣ позавиванѣ дарунки для маленькои Мисѣ, се-бъ-то ляльки, — Шкаралупка велику, Малогубка меншу, Кашкевичь дуже маленьку. Одтакъ входить Анна Щедобра, ѣи дочка Мальвинка, а за ними Володимиръ. И дивнымъ дивомъ три соколики горнуть ся до молоденькои Мальвинки, а на ѣи матѣрь нѣхто й не дивить ся, дарма, що сеся кокетка рада-бъ собѣ зъѣднати одного зъ соколикивъ. Трохи нознѣйше явилось больше гостей, и ось стали всѣ бавитись „цташка“. Анна хотѣла наблизитись до Малогубки, але всѣ три соколики выбрали собѣ голубку Мальвинку, припавши до неи мовь три метелики до однои цвѣтки.

Небавомъ опосля розвѣялись надѣ Юріѣ Доброхоцкои и Анны Щедоброи, хочь зъ-першу по забавѣ дожидали ще сватаня соколикивъ. Хоча бо соколики прийшли до Анны слѣдуючого дня, то гадали они освѣдчитись о руку Мальвинки. Ихъ жениханѣ помѣшавъ Володимиръ, котрый заявивъ „вуяшкови“, що Мальвинка ѣго наречена; одтакъ сказавъ Доброхоцкій трьомъ соколикамъ, що онъ мавъ на думцѣ посватати одного зъ нихъ зъ Анною, матѣрю Мальвинки. Почувши такѣ слова, соколики швидко попращались и пхались разомъ до дверей, коли ось въ дверохъ станули три господынѣ соколикивъ, Настуся, Магдуся и Горпинка, котрѣ прибѣгли въ хату Анны за своими соколиками. Они-жь втѣкають иншими дверми и опосля Юрія, довѣдавшись одъ Анны, що всѣ три соколики сватались до Мальвинки, обкидуѣ мокрымъ рядномъ свого мужа за те, що зъ ѣго вины заподѣялась така халепа.

Настуся приводить мѣжь-тымъ Магдусю и Горпинку въ хату Шкаралупки та заявляѣ имъ, що соколики хочуть женитись. Магдуся и Горпинка дознавшись про таку новину, одходять домовь, щобъ пощитатись зъ невдячными своими соколиками. Коли-жь Шкаралупка вернувъся одъ Щедоброи, то Настуся стала ѣму дорѣкати, що черезъ него не може показатись на свѣтъ Божій, по-заякъ кождый на неѣ показуѣ пальцемъ. Ледви-жь ставъ Шкаралупка сѣ вкоськувати, вбѣгли Малогубка й Кашкевичь, щобъ насварити на него за те, що поважився потай товаришѣвъ сватати Мальвинку. Ажь ось прибѣгъ Доброхоцкій и попрекнувъ соколикивъ, особливо-жь Шкаралупку, кажучи, що се нечесно, обманювати женщину, се-бъ-то Щедобру. Опроче погрозивъ онъ соколикамъ, що про ихъ дружнѣ односины до господынь знати-ме цѣле мѣсто. Налякани такимъ заявленѣмъ Малогубка й Кашкевичь бѣжуть слѣдомъ за Юріѣмъ, мѣжьтымъ коли Шкаралупка въ тяжкомъ своѣмъ клопотѣ довѣдуѣ ся одъ Володимира, що вчера у Щедоброи всѣ бачили Настусю. Коли-жь Володимиръ прочитавъ ѣму зъ ѓазеты, що въ Марсиліи люде мруть-вымирають на холѣру именно за-для того, що богато зъ нихъ въ недузѣ не дознають нѣякого старунку й плеканя, то Шкаралупка справдѣ ставъ тремтѣти изъ-за боязни смерти.

Небавомъ прийшла Настуся подякувати своему соколикови за хлѣбъ-соль, та стала хитро подлещуватись ѣму, натякаючи про холѣру, котра певно сюды прийде, „бо то зъ вѣтромъ иде“. Ажь ось вбѣгають Малогубка й Кашкевичь та заявляють, що Доброхоцкій таки Шкаралупку мавъ на думцѣ, коли згадувавъ про обиду, заподѣяну Аннѣ Щедоброй. Але Шкаралупка збиваѣ обохъ соколикивъ зъ пантелику, кажучи, що ѣго господыня одъ теперь ѣсть ѣго нареченою Анастазіею. Дознавшись про се Малогубка й Кашкевичь просять свого товариша лишь о те, щобы про ѣго сватанѣ Настуся не говорила нѣчого Горпинцѣ й Магдусѣ, а то захотѣло-бъ ся такожь имъ того-самого. Але Настуся каже нишкомъ, що обомъ тымъ господынямъ таки справдѣ того захоче ся, якъ лишь оба соколики прийдуть домовь. Коли-жь увойшовъ Володимиръ, то сказавъ ѣму Шкаралупка: „Володку! я казавъ, щобъ ты зъ весѣлѣмъ почекавъ, поки я не оженюсь. Що сказавъ, то й дотримаю. За три недѣлѣ моѣ весѣлѣ, опосля можешь ты женитись“.

Про сю комедію написавъ М(ихайло) П(одолинський)[1]) въ „Зорѣ“ мѣжь иншимъ се що слѣдуѣ: „Скажемо коротко, що якъ въ другихъ драматичныхъ творахъ п. Цеглиньского, такъ и тутъ (въ „Соколикахъ“) похваляѣмо передовсѣмъ выборъ предмету. Авторъ маѣ смѣлость, якъ той певный себе ловець, кинути ся въ безодню житя, де ѣму попаде ся, де ѣму захоче ся. И куды скочить, завсѣгды вырве тамъ, де захотѣвъ, и выплыне на берѣгъ, коли и якъ схоче. Цеглиньскій реалистъ въ добромъ сего слова значеню, а не такій, що спекулуѣ на те, щобъ подбити насъ вышуканымъ, або хочь-бы и дивоглядымъ тематомъ, якъ то роблять другѣ. Предметы ѣго комедій суть всѣ простѣ, особы й акція не вышуканѣ, всѣмъ намъ знакомѣ, а навѣть, якъ зауважавъ якійсь мудрагельный критикъ въ котройсь зъ польскихъ ѓазетъ, „буденный“. Але власне въ сѣй „буденности“ пред-

[1]) Своихъ „Соколикивъ“ присвативъ авторъ Михайлови Подолиньскому.

мету, акціѣ й особъ лежить заслуга нашого комедіописателя. Помимо всеи звычайности и невышуканости предметовъ умѣє Цеглиньскій зробити ихъ новыми и цѣкавыми. Єго акція жива, характеристика особъ переважно выкончена, и якъ переконали ся мы зъ „Соколиковъ“, авторъ умѣє порушати зручно навѣть бôльшими масами. Все те ворожить — кажемо се голосно — на свѣтлу драматурґичну карієру. Хочь-бы отже єго „Соколики“ и не були єще въ цѣлости комедіею досконалою, comme il faut, то суть они незаперечно одною зъ найлучшихъ нашихъ дотеперѣшнихъ комедій, а що важнѣйше, суть майже нехибною вѣщункою якоись будущои знаменитои комедіѣ, котра вславить имя автора яко одного зъ перворядныхъ писателѣвъ комедій, и то не тôлько малорускихъ. Per sidera ad astra!“[1])

По нашôй думцѣ въ „Соколикахъ“ являють ся головнѣ прикметы доброи комедіѣ, се-бъ-то природный гуморъ, комичнѣ ситуаціѣ, одвѣтна характеристика дѣєвыхъ особъ и жива акція. Одначе авторъ не будить въ насъ рôвного интересу для свого твору вô всѣхъ чотырохъ дѣяхъ. Найлучше удалось єму зложити двѣ першѣ дѣѣ; ôдтакъ сила комичности слабшає въ третьôй дѣи, а въ четвертôй дѣи розвязка узла комичного вважає ся трохи-не тривіяльною. Соколикъ Шкаралупка женить ся зô своєю господынею, прожывши зъ нею въ вольнôй любвѣ лѣтъ пятьнацять; одначе до сеи змѣны у своємъ дотеперѣшнѣмъ житю рѣшає ся ôнъ нагло, тôлько зъ конечности, щобъ позбутись нѣбы-то лихихъ поговôрокъ давного соколика Юрія Доброхоцкого. Очевидячки хотѣвъ авторъ посмѣятись старымъ соколикамъ въ загалѣ, и ôдтакъ драматичною сатирою ôдвернути декого ôдъ недоладного ихъ житя. Все-жь таки думаємо, що сеся комедія була-бъ ще лучшою, коли-бъ авторъ не намагавъ вытворювати подекуды штучного ефекту комичного, та коли-бъ иногдѣ не зъображавъ пересадноі манієры пристарковатыхъ соколикôвъ.

А вже-жь вдатнѣйшою ôдъ сего драматичного твору вважає ся комедія въ чотырохъ дѣяхъ п. з. „Шляхта ходачкова“. (Львôвъ, 1887; „Зоря“, число 15—20, 23—24, и окремый передрукъ). Авторъ выпровадивъ тутъ на сцену недобиткôвъ давноі шляхты ходачковои, котра въ Галичинѣ въ деякихъ селахъ жиє поббчь простыхъ хлѣборобôвъ и все ще чванить ся своими гербами й привилеґіями, не зважаючи на те, що єи суспôльный побутъ изъ-за дивовижныхъ єи норовôвъ уважає ся справдѣ анахронизмомъ супроти розумныхъ змагань простого мужика. Ось и змѣстъ сеи комедіѣ Ґригорія Ґригорієвича:

Въ селѣ Ходачковѣ заворушилась шляхта противъ свого префекта (се-бъ-то вôйта) Антона Розумовского, чоловѣка тямущого, котрый не иде слѣдомъ за поведенцією безглуздого панства, а пристає радо зъ хлопами. Першою єго жôнкою була мужичка, и зъ того подружія була въ него дочка Франя; опôсля оженивъ ся ôнъ зô шляхтянкою Маріянною, котра єсть фудульна на свôй рôдъ и на становище панѣ префектовои. Та отъ, Розалія Цепонька, шляхтянка-вдова, оповѣщає єѣ, що теперь передъ новыми выборами кожда шляхтянка хоче бути префектовою, та що бунтъ шляхты готовъ вгамувати писарь Кароль Вороніньскій, коли-бъ тôлько мôгъ посватати пасербицю Маріянны, панну Франю. Маріянна не противна такому жениханю бажаючи, щобъ и на-будуще могла чванитись назвою панѣ префектовои добродзѣйки. Але Франя не хоче й чути про таку „партію“, та рада-бъ спекатись влѣзливого жениха словами докôрливыми. Ажь ось входить Розумовскій зô старымъ господаромъ Кириломъ Радою и зъ реєнтымъ Митрофаномъ Часткою. Реєнтый говорить мовою церковно-бурсацкою, по-за-якъ „не подобаєтъ єму глаголати глаголаніємъ обыкновеннымъ“. Таке балаканє перебиває старый Рада и заявляє просто Розумовскому, що єго сынъ Остапъ бажає оженитись зъ Франею. Префектъ высказавши морализуючи рефлєксіѣ про дурну поведенцію теперѣшньои шляхты ходачковои, въ присутности Вороніньского обѣцює поблагословити дѣтей, коли они лишь пôзнаютъ ся и полюблять ся.

Ледви-жь довѣдалась шляхта, що Розумовскій хоче выдати дочку за мужика, то заворушилась неначе божевôльна, покликуючи, що префектъ не шанує привилѣєвъ жемчугôвъ шляхоцкихъ. Особливо вередувавъ Онуфрій Рура, гербу Тромба, котрый выступаючи загонисто противъ Розумовского погукувавъ безъ впину: „до трибуналу зъ нимъ!“ Коли-жь шляхта опôсля въ хатѣ Филипа Трѣски одноголосно рѣшила, що Розумовскому бôльше префектомъ не бути, приходить придурковатый Валентій, сынъ Трѣски, та каже важко стогнучи, що єго на косовищи хтось побивъ. Тогдѣ заявляє Рура, що справникомъ тыхъ побоѣвъ є префектъ, и що про-те треба навчити єго процедуры! Ôдтакъ Рура й Трѣска кладуть Валентого на землю и прикрываютъ простираломъ; Рура-жь ставить біля него збанокъ воды, та велить єму стогнати, неначе-бъ вже вмиравъ. Опôсля заявляє Рура, що префектъ за сй побоѣ сидѣти-ме въ криминалѣ. Та отъ вбѣгає писарь Вороніньскій и протестує проти такои процедуры, — одначе шляхта погукує, що ôнъ є въ змовѣ зъ префектомъ; хочуть про-те єго звязати, але ôнъ выхоплює ся и втѣкає. Тогдѣ-жь стямилась шляхта, що нема кому писати акціѣ. Показалось, що крôмъ Руры нѣ одинъ шляхтичь ходачковый не вмѣє писати. Бундючный Рура каже шляхтѣ йти до жида-арендаря, Хаскля Дуфта, и туды привести такожь хлопôвъ, щобъ хамы дôзнались, якого маютъ вôйта.

Въ корчмѣ зôбралась шляхта зъ мужиками. Рура прочитавъ акцію противъ Розумовского; ôдтакъ шляхтичѣ пôдписали єѣ „znakiem krzyża świętego“. Опôсля кождый изъ виднѣйшихъ шляхтичѣвъ захвалює свою кандидатуру на префекта, та що-жь?! коли шляхтичь Мудрицкій запытавъ хлопôвъ, на кого завтра дадуть голосъ, то ôдповѣвъ Маруда: „А Господь знає! Та хиба таки на пана Розумовского!“ Тогдѣ шляхта велѣла Хаскльови ставити передъ хлопами безлѣчь шкляночъ пива. Зъ-першу хлопы нѣбы-то прицупнули, та сказали, що пиво „доскональне“; тому-то заявивъ Рура, що якъ выберуть єго префектомъ, то що-дня справить хлопамъ такій бенкетъ. Коли-жь Руру запытавъ шляхтичь Келбасєвичь, чимъ-же ôнъ лучшій ôдъ другихъ, то ставъ ôнъ величатись своимъ гербомъ. Та ба! такожь иншй шляхтичѣ повыймали свои печатки и розказували исторію своихъ гербôвъ. Ажь ось входить тихцемъ Вороніньскій и каже шляхтѣ, що єще сегодня донесе ôнъ властямъ про сю незаконну аґитацію межи простымъ людомъ. Вбѣгають жôнки крикунôвъ-шляхтичѣвъ, и кожда зъ нихъ кидає ся до свого чоловѣка прожогомъ, тому-що шляхта, замѣсць пôйти на выборы, ось-тутъ не-розпиває ся. Коли-жь тй панѣ-шляхтянки довѣдались, що Вороніньскій явивъ ся противникомъ кандидатуры ихъ мужѣвъ, то якъстôй прискочили они до писаря и стали вередувати на

[1]) „Зоря“, 1884; число 23., стор. 200.

него, по-за-якъ ôнъ дуривъ ихъ своимъ жениханємъ до ихъ дочокъ. Бѣдолаха-писарь утѣкає, а опôсля входить въ корчму префектъ Розумовскій зъ Радою, и попреκнувши шляхту изъ-за піятики до опôвночи, каже всѣмъ ити домôвь. Розлючєнї ходачки прозвавши префекта „перешиванцемъ“ выходять зô своими жôнками, а Рура забувшись лишає на столѣ акцію, котру Розумовскій собѣ ôдчитує. Выходять и хлопы и заявляють Кирилови Радѣ, що дивились на шляхоцку комедію. Остає жидъ самъ одинъ и мимрить собѣ, що въ него въ кешени сидять и шляхтичѣ и хлопы.

Слѣдуючого дня ôдбувались выборы. По-переду выбрано комисію, въ котру мавъ увôйти Розумовскій. Коли-жь шляхта гороижилась клекотячи й выкрнкуючи, що проти такого выбору заложить протестъ, то заявивъ Розумовскій рѣшучо, що префектомъ бути ие хоче. Та ба! шляхта на перекôръ єму голосує на него и одноголосно выбирає єго своимъ префектомъ. Ôдтакъ Воронињскій тѣшить ся, що такъ стало ся, якъ ôнъ хотѣвъ; бѣжить отже до префектовои кажучи собѣ: „И префектъ мôй, и префектова моя, и Франя моя!“ Опôсля-жь шляхта просить Розумовского, щобы скасувавъ писаря; — ôнъ бо обѣцювавъ сему й тому шляхтичеви, що оженить ся зъ єго донькою, а теперь показує ся, що ôнъ чорный интриґантъ, ба, що не має гербу, та зове ся Вороною. Префектъ не противить ся скасованю писаря, бо й такъ не мало має зъ нимъ клопоту въ громадѣ. Натомѣсть просить громадянъ, щобы писаромъ выбрали Остапа Раду, щó бувавъ у школахъ и въ вôйску. Шляхта й хлопы не противлять ся префектови, и кажуть, що волять радше Остапа, вѣжь Ворону. Коли-жь писарь небавомъ повернувъ, то сказала Маріянна своему мужеви: „Теперь ачей по такôй заслузѣ для насъ не ôдмовишь пану Воронињскому руки нашои Франѣ?“ Але Розумовскій заявляє, що урядованє писаря въ громадѣ вже скôнчилось. Коли-жь Маріянна довѣдалась, що Ворона є пôдшиванець, а не шляхтичь, та що ôнъ про префектову розголошувавъ, мабуть-то она въ дворѣ служила покоєвкою, то не цуралась она вже й Остапа, та рада була єго сватаню. Ôдтакъ Ворона ставъ выговорювати на шляхтичѣвъ, що они повстанцѣ, бунтôвники, ворохобники, изъ-за чого ходачки кинулись до него, але ôнъ швидко выхопивъ ся зъ-пôдъ ихъ рукъ, нагадавши имъ, що они бажали мати свого короля. Въ кôнци префектъ запрошує шляхту въ хату свою „на свои обновины а молодыхъ руковины“. Шляхта радѣє изъ-за тыхъ запросинъ, кричить „віватъ!“ и пôдносить Розумовского на рукахъ въ гору.

Отъ и змѣстъ сего драматичного твору, въ котрôмъ добачаємо добру инсценизацію, акцію вельми живу и богато комичныхъ ситуацій. Тому-то й рецензентъ „Ходачковои шляхты В(ахнянинъ) запримѣтивъ въ „Дѣлѣ“ (1886; ч. 127), що пôдъ взглядомъ инсценизаціѣ вывязавъ ся авторъ изъ своєи задачѣ цѣлковито. Именно пише ôнъ, що акція розвиває ся правильно, консеквентно и скоро, та що типы шляхтичѣвъ выходять ясно. По думцѣ рецензента вартôсть штуки полягає головно на вѣрнôй копіятурѣ житя представленои ходачковои шляхты, по-за-якъ авторъ знявъ вѣрну фотоґрафію зъ єи недобиткôвъ. До архи-комичныхъ сценъ зачисляє В(ахнянинъ) сцену зъ побитымъ Валькомъ (въ дѣи другôй), списуванє акціѣ и розказы про походженє гербôвъ (въ дѣи третѣй). — Намъ одначе здає ся, що та сцена зъ побитымъ Валькомъ є шуткою „пересоленою“ и неймовѣрною, дарма, що въ сѣй подѣи нагромаджено богато смѣхотворного матеріялу. — Дальше замѣчає рецензентъ про сю комедію ось-що: „Чи всѣ характеры консеквентно переведенї, мы на-разѣ, по першôмъ представленю, въ пытанє се не входимо. Писарь Воронињскій мôгъ бы бути консеквентнѣйшій въ своѣй партійности, а ревнтый Частка выдавъ ся намъ досыть злишнымъ на сценѣ“. — Зъ сими замѣтками годимо ся зовсѣмъ, та пôдносимо ще се, що такою церковно-бурсацкою мовою, якою говорить ревнтый, теперь ачейже не бесѣдує нѣ одинъ дякъ галицко-рускій. Але-жь рецензентъ не може рѣшитись ôдповѣсти на отъ-се пытанє: „Чи вѣрна фотоґрафія житя ходачковои шляхты, знята зъ найтемнѣйшои стороны, отже й односторонна, представляє собою ôдповѣдный предметъ для драмату? Чи не належало-бъ и свѣтлї стороны сеи шляхты бôльше увзгляднити?“ — Мы ôдповѣдаємо на се пытанє, що авторъ не конче потребувавъ въ сѣй комедіи пôдносити свѣтлї стороны житя ходачковои шляхты, тому-що цѣлію комедіѣ єсть поправа обычаѣвъ; отже авторъ хотѣвъ осмѣяти у тои шляхты чваньбу застарѣлыми гербами, загонисту буту, нестôйну вдачу й недостачу всякои просвѣты, изъ-за чого простї хлопы супроти недобиткôвъ ходачковои шляхты являють ся людьми тямущими и справдѣ симпатичными. Опроче шляхтичь-перешиванець Розумовскій уважає ся речникомъ здоровыхъ думокъ, якї пôсля нового выбору префекта ачей зъ-годомъ-перегодомъ у деякихъ ходачкôвъ могли проявлятись. Тому-то мы не можемо притакнути Иванови Франкови, котрый натякає на „element płytko dydaktyczny, uosobiony w figurze prefekta Rozumowskiego“. А вже-жь иншї єго замѣтки про литературну стôйнôсть сеи комедіѣ суть майже зовсѣмъ правдивї[1]).

Въ кôнци годить ся ще спôмнути про комедію въ однôй дѣи п. з. „Лихій день“ („Руско-украиньска Бібліотека“ Е. Олесницкого, № 13. Львôвъ, 1886)[2]). Про сю комедію пише Е. Олесницкій въ „Дѣлѣ“ (1886, ч. 130) се щó слѣдує: „Талантливый и у своихъ творахъ зовсѣмъ оригинальный авторъ взявъ тематъ до своєи комедіѣ изъ звычайнои въ нашихъ мѣстахъ аґитаціѣ выборчои. Тематъ живый и вдячный обробивъ авторъ дуже живо й интересно. Комедія вызначаєсь вѣрною характеристикою типôвъ, дуже живою акцією, ситуаціями природными, а при тôмъ дуже комичными, и зручнымъ вызысканємъ сценичныхъ ефектôвъ навѣть въ подрôбностяхъ, котрї якъ зъ однои стороны бавлять зрѣтеля, такъ зъ другои причиняють ся немало до звершеня характеристики дѣєвыхъ лиць“.

Ось и короткій змѣстъ сеи комедіѣ: Въ однôмъ повѣтовôмъ мѣстѣ ôдбувають ся выборы посла. Панскимъ аґитаторамъ не дôстає ще двохъ голосôвъ. Щобы придбати собѣ тї голосы, вештає ся всюды жидова, ласа на заробокъ, а що рускї выборцѣ стоять твердо при своѣмъ кандидатѣ, и не хочуть голосувати за паномъ, то змовляють ся жиды, выдерти карты леґитимаційнї

---

[1]) Ось и важнѣйшї слова Франка про литературну стôйнôсть „Шляхты ходачковои“: „Jest to bez zaprzeczenia najlepszy, najgłębiéj pomyślany z dotychczasowych utworów tego autora, rzecz wierna etnograficznie i psycholygicznie, pisana miejscami z prawdziwym humorem i werwą satyryczną. Do słabych stron „Szlachty chodaczkowej“ zaliczyć wypada chyba zbytnie w niektórych miejscach karykaturowanie, leżące w manierze autora“... („Kuryer Lwowski“. 1888. № 288). — Остру критику „Шляхты ходачковои“ та иншихъ комедій Григорія Григорієвича написавъ Володимиръ Коцовскій въ „Зорѣ“ 1888. р. въ статьи „Рускій театръ у Львовѣ“ (стор. 341—342; 414—415).

[2]) Комедію „Лихій день“ присвятивъ авторъ Анатолю Вахнянинови „за щирї труды въ народныхъ читальняхъ“.

двомъ господарямъ-выборцямъ изъ села Иванôвки, котрî заѣхали до корчмы Мошка Гоймеса, „найбôльшого дурня зъ цѣлого кагалу“. Тутъ обскакує сейчасъ жидова обохъ селянъ, Ивана Головного и Проця Рубатого, ба, обступає двери йôкна, такъ, що выборцямъ нѣякъ не можь выдобути ся зъ господы Мошка й пôйти на выборы. Въ тôй своєй бѣдѣ оба выборцѣ хочуть пôдступомъ позбутись тои облоги; ось бо перебирають ся въ полотнянки й капелюхи своихъ наймитôвъ, Мартина й Олексы, та зачернюють собѣ лица; ôдтакъ наймитамъ кажуть перебратись въ опанчѣ й шапки своихъ господарѣвъ та й передъ жидами удавати выборцѣвъ. Опôсля жидова сама выкидує перебраныхъ выборцѣвъ за двери и намагає всякими штучками зъєднати собѣ ихъ наймитôвъ, думаючи, що се суть справдѣ выборцѣ. Коли-жь Олекса супроти поданыхъ ласощѣвъ дѣйстно улягъ покусѣ, а опôсля жидамъ не хотѣвъ „продати свого голосу“, то приводять они аґитатора панского, Адама Ґембу, котрого называють „панъ сендзя“. Той-то Ґемба має псевдо-выборцѣвъ покарати за те, що буцѣмъ-то они наѣвшись та напившись, жидамъ не хочуть платити, та беруть ся ще до бôйки. Небавомъ Ґемба пôдлещує ся „Ивановецкимъ панамъ выборцямъ“ та просить Мартина, щобъ передавъ єму свою леґитимацію. Коли-жь Мартинъ не може второпати, що се таке тая леґитимація, то Ґемба пхає єму въ руки грошѣ, мѣжь-тымъ коли другій аґитаторъ, Солонинка, пôдлещує ся грôшми Олексѣ; ôдтакъ жиды кидають ся на обохъ псевдо-выборцѣвъ и шукають карты леґитимаційнои въ ихъ кешеняхъ. Ажь ось пôдъ часъ такои тягинины входять правдивî выборцѣ, Головный и Рубатый и кажуть наймитамъ скидати опанчу та й ити до коній. Оба аґитаторы й жиды лютять ся, що имъ не повелись ихъ хитрощѣ, та ось небавомъ входять селяне, и звѣщають радôсно, що Ивановецкî выборцѣ рѣшили побѣду въ хосенъ руского кандидата. Тогдѣ аґитаторъ Ґемба каже нишкомъ Солонинцѣ: „Лихій на насъ день, пане куме!“ — выборцѣ-жь радѣють радостію и спѣвають пѣсню: „Дай-же Боже добрый часъ!“...

Ся комедія є гарною картинкою драматичною, въ котрôй крôмъ тенденціѣ патріотичнои добачаємо цѣнный причинокъ до характеристики сѣльскихъ нашихъ громадянъ, щó именно изъ-за хитрощій жидовы побивають ся лихолѣтємъ на своєй батькôвщинѣ. Коли-бъ тôлько въ сѣмъ рускôмъ драматичнôмъ творѣ не було за-богато харамарканя жидôвского, то можна-бъ єго вважати зовсѣмъ вдатнымъ.

Изъ сего погляду на драматурґичну дѣяльнôсть „Григорія Григорієвича“ можь дôзнатись, що у него є справдѣ талантъ до писаня комедій. Поетична бо єго вдача зъявляє трохи-не всѣ тî прикметы, якими авторъ комедіѣ повиненъ вызначуватись. Коли-жь Цеглиньскій хоче здобути собѣ тривку литературну славу въ будущинѣ, то треба єму конче позбутись маніѣры низькои комики, яка подекуды въ єго комедіяхъ зустрѣчає ся. Опроче при своѣмъ талантѣ не потребує ôнъ гнатись за штучными ефектами драматичными, бо вже-жь єго комедіѣ могли-бъ подобатись, хоча-бъ въ нихъ проявлялось и дещо менше матеріялу смѣхотворного.

„Григорій Григорієвичъ“ зладивъ ще „монодрамъ“ п. з. „Пригоды въ женитьбѣ Евстахія Чипочкевича“[1]). Сей „монодрамъ“ пригадує намъ подекуды комедію „Соколики“, тôлько не добачаємо въ нѣмъ того гумору, якимъ вызначує ся сей твôръ драматичный.

Побôчь комедій писавъ Цеглиньскій такожь новелѣ и повѣстки; именно скомпонувавъ ôнъ новелю „Двѣ пары“[1]) и оповѣданє „Сыны“[2]); ôдтакъ змалювавъ ôнъ образокъ сибирскій п. з. „На бѣлки“[3]) и такожь „Рôздвяныî образки“[4]). Опроче пôсля Шмітъ-Вайсенфельса переповѣвъ ôнъ повѣсть „За рôдну землю“[5]). — Новеля „Двѣ пары“ и оповѣданє „Сыны“ проявляють тенденцію вельми патріотичну и подобають ся за-для легкого й принадного способу писаня. Одначе найкрасшимъ є третій „Рôздвяный образокъ“ п. з. „На вартѣ“, котрый має справдѣшню стôйнôсть литературну, хочь авторъ добачавъ тутка свôй взоровзôръ въ знаменитôй маніѣрѣ оповѣданя Осипа Федьковича.

Въ 1887. р. обнявъ Цеглиньскій редакцію „Зорѣ“, письма литературно-наукового для рускихъ родинъ, и въ сѣмъ выдавництвѣ корыстувавъ ся ôнъ пôдмогою найлучшихъ писателѣвъ руско-украиньскихъ, се-бъ-то Ивана Нечуя-Левицкого, Олекс. Кониського, Олены Пчôлки, Осипа Федьковича, Данила Млаки, Ив. Франка, Корн. Устіяновича и др. Редакцією сеи часописи займавъ ся Цеглиньскій до 1. (13.) серпня 1888. р., поки не покликано єго до управы ново-отвореныхъ паралєльныхъ клясъ рускихъ при ґимназіи Перемыскôй. Опôсля ставъ редакторомъ „Зорѣ“ професоръ Олександеръ Борковскій.

По-мѣжь критичными й литературными статьями Цеглиньского вызначують ся именно отъ-сй: а) „Шевченко и його сучасна критика“[6]); — б) „Отець и сынъ“ (се-бъ-то Маркіянъ и Володимиръ Шашкевичь)[7]); — в) „Осипъ Юрій Гордыньскій-Федьковичь“. Некрологъ[8]).

Опроче годить ся ще спôмнути про вдатнî польскî и рускî єго стишки зъ прикрасою политичною, котрî надруковано въ гумористичныхъ часописяхъ „Зеркало“ и „Нове Зеркало“ р. 1882—1885[9]). (Дальше буде.)

О археольогично-библіографичнôй выставцѣ Ставропиґійского Института.

(Написавъ Петро Скобельскій).

Якъ разъ въ саму пору выбрались говорити про выставку тогдѣ, коли єѣ замкнено, — подумає може неоденъ зъ читателѣвъ. — Тôлько-жь я не думаю говорити тутъ о поодинокихъ предметахъ выставки, а про выставку въ цѣлости и про єи значѣнє для исторіѣ нашои штуки; о поодинокихъ предметахъ буду лишь о стôлько згадувати, о скôлько они суть бôльше чи менше важными свѣдоцтвами истнованя и розвою нашои штуки. Тожь думаю, що власне при замкненю выставки, котра доповнювалась до кôнця свого треваня деякими предметами, сама пора сказати кôлька слôвъ такъ о нѣй самôй якъ и о єи результатахъ.

[1]) „Зоря“, 1885; число 1—6; стор. 4—6; 16—19; 28—30; 40—42; 52—55; 61—65.

[2]) ibid., ч. 21—22; стор. 241—244; 253—259. — Се оповѣданє присвятивъ авторъ Софронови Недѣльскому.

[3]) ibid., 1886; ч. 10; стор. 157—158.

[4]) ibid., 1887; ч. 1; стор. 4—7.

[5]) ibid., ч. 1—2; 4—6; 10—11; 13—14; 19—20; 23.

[6]) „Правда“. Рочникъ XIII. 1880; стор. 49—56.

[7]) „Зоря“, 1887; ч. 21. 22; стор. 351—354.

[8]) ibid.. 1888; ч. 2; стор. 32—33.

[9]) Цеглиньскій зладивъ ще й статю змѣсту економичного п. з. „Американьска конкуренція“ (Дѣло“, 1881; ч. 94—99). Се є перерôбка одвѣтнои статьѣ въ выдавництвѣ „Вѣденьского индустрійного клюбу“.

[1]) „Зоря“, 1885; число 13., стор. 157—159.

Коли въ другôй половинѣ р. 1885 отворено въ салѣ львôвскои техники польско-руску археольоґичну выставку, заинтересувавъ ся въ першій разъ ширшій кругъ интелиґенцiѣ польскои и рускои нашими памятниками; а выставленый тамъ иконостасъ богородчаньскій подавъ навѣть причину до полемики о малярствѣ на Руси, а именно дотычно пытаня, чи истнувала у насъ самостôйна школа малярства, чи нѣ. Въ рецензiи п. Сиґмы: „Malarstwo cerkiewne na Rusi“, помѣщенôй въ квартальнику историчнôмъ зъ р. 1887 въ зошитѣ II., вôдносить ся авторъ досыть недовѣрчиво до народного рускаго малярства; а хоть не каже рѣшучо, мовь бы то на Руси не було нѣякого самостôйного малярства, то таки не выстарчають ёму такій свѣдоцтва о истнованю рускаго малярства, якъ польско-руска выставка на техницѣ, описъ богородчаньского иконостаса, поданый ґр. Войтѣхомъ Дѣдушицкимъ, и розправа проф. Маріяна Соколовского: „O malarstwie ruskiem“.

И по правдѣ признати треба, що на тôй польско-рускôй выставцѣ ôддѣлъ иконоґрафичный бувъ досыть скупо заступленый и не дававъ достаточнои пôдставы до рѣшеня пытаня о истнованю рускои школы малярскои, порушеного по поводу тои-жь выставки. Ажь въ три роки пôзнѣйше, зъ кôнцемъ минувшого року, уладило и отворило львôвске брацтво Ставропиґiйске археольоґичну выставу, котра якъ въ загалѣ любителямъ и знатокамъ нашои старины справила обильну пышну гостину, такъ такожь своимъ богатымъ ôддѣломъ иконоґрафичнымъ причинила богато нового знадôбя до порушеног вже разъ справы рускаго малярства. За те-жь и належить ся щира и добре заслужена подяка всѣмъ, що дали починъ до тои выставы або чимъ-небудь до неи причинили ся, а особливо и передо всѣмъ дру Исидору Шараневичови, котрый ôдъ початку до кôнця бувъ єи душею и зъ жаромъ ученого не жалувавъ для свого дѣла нѣ часу нѣ труду.

Помѣщенй на выставѣ рѣчи походять переважно зъ XVII. вѣку, такъ що вѣкъ той можь въ исторiи нашои штуки уважати за найплôднѣйшій; а заразомъ маѣ се бути часъ, въ котрôмъ пôдъ вплывомъ чимъ разъ сильнѣйше проявляючои ся культуры захôднои вытворилась на Руси штука коли вже не самостôйна, то бодай чимъ разъ бôльше высвободжуюча ся зъ пôдъ вплыву традицiйныхъ взорôвъ византiйскихъ. Зъ кôнцемъ XVII. вѣку обявляѣсь вплывъ западный на цѣлôй Малôй Руси не лише въ церкви уніятскôй але и въ православнôй; ба навѣть въ Кiевѣ, ôдлученômъ вже ôдъ царства польского, розгостило ся на добре латиньство въ церкви а польщина мѣжь интелиґенцiею. Ôдъ половины XVII. вѣку починаѣ навѣтъ брацтво Ставропиґiйске уживати въ своихъ урядовыхъ запискахъ, протоколахъ засѣдань и переписках польско-латиньского макаронизму; а при нагодѣ смерти Хмельницкого выголошено навѣть макаронизмомъ тымъ паниґирикъ въ честь того гетьмана. Шляхта наша дрôбнѣйша, ще не златинщена, почала въ другôй половинѣ XVII. вѣку переходити громадно въ таборъ латиньскій, бо брала вôйны козацкй не за вôйны національнй, а за соцiяльнй, за бунтъ черни противъ шляхтѣ; ба навѣть мѣщаньство наше львôвске глядѣло зъ коса на чернь козацку, держалось за щось лѣпшого ôдъ неи и не хотѣло мати нѣчого спôльного зъ тымъ збунтованымъ хлопствомъ. Тожь не диво, що Хмельницкій не мôгъ опертись на крѣпкôй основѣ почутя и єдности національнои и утворити самостôйну руску державу, и що вкôнци вôйны козацкй переминули безъ признаки для идеѣ народнои и не вспѣли навѣть якъ слѣдъ скрѣпити ѣѣ.

Може одною зъ найголовнѣйшихъ причинъ, чому мимо щастя воєнного не вытворилась у насъ самостôйнôсть политична, було те, що не ставало у насъ розвиненои власнои культуры національнои, котра-бъ могла була пôддержати идею народнои самостôйности. Церковь, що була осередкомъ культурного житя въ вѣкахъ среднихъ, ôдки найголовнѣйше ширилась освѣта и штука на заходѣ, була у насъ занадто консервативною и пасивною, занадто аскетичною, якъ щобы могла була пôддержувати народного духа. Се була въ загалѣ спадщина византiйска, спôльна не лишь рускôй церквѣ а и всѣй всхôднôй православнôй: не торкано въ нѣчômъ давныхъ традицiй, а на поступъ часу и потребы сучаснй мало було уваги або й зовсѣмъ ѣѣ не було. Ажь коли въ XVI. в. зреформована тридентiйскимъ соборомъ церковь латиньска стала на Руси розвивати чимъ разъ сильнѣйшу пропаґанду и загрожувати истнованю церкви православнои, розбуджуѣсь и тая и зачинаѣ заводити у себе реформы на взôръ латиньскои, щобы устоятись бодай въ ôднорнôй борбѣ зъ латиньствомъ; тогдѣ то настали именно реформы шкôлъ, брацтвъ церковныхъ и духовеньства. Звязаный вѣками зъ церквою всхôдною, народъ рускій твердо постоявъ въ тôй борбѣ за свою церковь; а церковь и народнôсть зôллялись такъ, що уважано ихъ часто за одно. Въ письмахъ львôвского брацтва Ставропиґiйского зъ половины XVI. и XVII. вѣку называють себе мѣщане львôвскй то „мѣщанами роду россiйского (або рускаго)“ або „роду православного“.

Мимо тои тѣснои звязи зъ народомъ улягла церковь православна въ нерôвнôй борбѣ, бо не вытворила въ собѣ власнои жизненнои силы, а старалась оживити ся запозычеными ôдъ церкви латиньскои способами. Вплывы заходу вдерлись и въ письменьство наше и въ штуку и рѣшили борбу на поли просвѣты вже въ XVI. в. въ користь заходу, такъ якъ и суспôльнôсть польско-католицка просвѣтою переважала нашу руско-православну и потягнула до себе зразу шляхту нашу а ôдтакъ и мѣщаньство. Въ другôй половинѣ XVIII. вѣку при подѣлѣ Польщѣ лишилась въ царствѣ польскôмъ лишь одна ще епархiя православна и кôлька розкиненыхъ монастирôвъ, мѣжь ними и нашь Скитъ манявскій.

Уважавъ я за потрѣбне спинитись на тôй рѣчи трохи довше, бо тымъ поясняѣ ся розбудженѣ просвѣты и штуки, що проявлялось у насъ въ другôй половинѣ XVI. и въ XVII. в. А коли появляють ся гуманисты рускй, якимъ безперечно бувъ Скорина: то чому-жь бы заперечувати ôдродженѣ рускои штуки, особливо малярства, и ôдносити прекраснй образы нашй зъ XVII. в., що вызначають ся индивидуальностiю такъ въ техницѣ якъ и въ композицiи, до ренесансу грецкого або росiйского?... Аджежь вплывы заходу почались у насъ раньше, а цѣла наша Русь була въ XVII. в. ареною борбы латиньства зъ византiйствомъ, и навѣть церковь наша сама пôддавалась въ власнôмъ интересѣ вплывамъ захôднымъ. Що те ôдродженѣ справдѣ и безперечно наступило пôдъ вплывомъ захôднымъ а не росiйскимъ анѣ грецкимъ, — що оно вытворилось на Руси, и що въ тôмъ значѣню можна справдѣ говорити о рускôмъ малярствѣ: то буду старати ся выказати пôзнѣйше, коли прийде черга говорити про образы.

По при XVII. в. заступленый бувъ на выставѣ ще и вѣкъ XVI. досыть численно. Зъ XV. вѣку подыбуѣмо вже не богато рѣчей, а ще зъ давнѣйшихъ часôвъ, вынявши дзвôнъ зъ церкви Св. Юра, походять хиба деякй рѣчи въ ôддѣлѣ розконокъ и библioґрафiѣ; оба хресты мѣдянй, оденъ зъ кôнця XII. а другiй зъ XIII. вѣку, не вчисляю сюды, бо оба суть выробу чужого. Що зъ давнѣйшои старины нашои находимо мало що, то не диво: до XV. вѣку награбились нашу Русь всѣлякй сусѣды, и Монголы и Литовцѣ

и Кримцѣ и иншій; скорѣйше дувуватись треба, що могло заховатись и те, що заховалось.

Матеріялъ выставы дѣлить ся на 1) матеріѣ (тканины, кружева и т. п.), 2) рѣзьбы, образы и выробы зъ металю, 3) рукописи и книжки. Однакъ замѣтити треба, що въ розмѣщеню рѣчей не переведено скрозь сего подѣлу, такъ що часто перемѣшанѣ були посполу рѣчи, належачѣ до рожныхъ оддѣловъ. Стало ся такъ найбольше черезъ бракъ мѣсця, а особливо, що богато рѣчей понадсылано за позно, такъ що въ послѣдній хвили треба ихъ було примѣстити тамъ, де найшло ся ще мѣсце

По сихъ колькохъ словахъ стану говорити о поодинокихъ оддѣлахъ выставы. (Дальше буде.)

Листъ про украинській театръ М. Старицкого въ Москвѣ.

Москва д. 2. (ст. ст.) лютого 1889.

Въ остатнемъ листѣ обѣцявъ я написати дещо больше про дальшій выставы украинського театру въ Москвѣ, а особливо про нову траґедію Старицкого, про „Юрка Довбиша“, скоро ѣ побачимо на сценѣ Отъ Вамъ и коротенькій змѣстъ ѣ: Юрко Довбишь, славный зъ свого юнацтва и предоброго серця леґінь, довѣдуе ся, що ґрафъ Груздичь забравъ землю громадску; онъ утихомирюе розлюченыхъ Заливайчанъ, що власность свою хотять заразъ одобрати силою, а самъ иде до ґрафа розвѣдати про цѣлу справу Але ґрафъ, настороченый мандаторомъ, а ще довѣдавши ся, що Тетяна, котру онъ собѣ сподобавъ, то Юрка суджена, не хоче слухати справедливыхъ замѣтокъ Юрка и каже его увязнити. Довбишь втѣкае зъ вязницѣ, кидае щиру до него Тетяну и пристае до опришковъ; а они выбираютъ его своимъ ватажкомъ. Онъ обѣцюе имъ бути справедливымъ, заступатись за всякій кривды, заподѣяній бѣднымъ, ба навѣть на себе самого наложити кару, коли-бъ допустивъ ся коли якои кривды. И справдѣ ватажкуе онъ справедливо, приймае навѣть жида до своеи ватаги, коли бачить у него правду, и остро карае всякій провины. Тымъ часомъ его матѣрь имили посѣпаки ґрафа, щобы довѣдатись одъ неи, де пробуваѣ ѣ сынъ. Коли ґрафъ не годенъ и слова выдобути зъ неи, то дае стару на муки. Въ той хвили являе ся Довбишь, мстить ся за смерть невиннои, але и самъ гине одъ пистоля Тетяны, котра збожеволѣла и мстить ся за зраду свого любого.

Якъ видно, основа траґедіѣ не згодна анѣ зъ историчною правдою анѣ зъ гуцульскими казками про Довбуша, хочь авторъ користувавъ ся Корженьовскимъ, Головацкимъ, та Сахеръ-Масохомъ; не казати вже про вѣрне змальованѣ житя-бутя Гуцуловъ, котрому конечно треба бы придивитись на мѣсци. Але Старицкому и не о те ходило, а больше о переведенѣ идеѣ.

Розумѣе ся, що на тыхъ хибахъ траґедіѣ тутъ майже нѣхто не умѣе познати ся. А що гра акторовъ була, якъ звычайно, хороша, декораціѣ гарній, такъ само и костюмы (хочь були и словацкій и румуньскій и чорногорскій, только не гуцульскій), до того хоры, танцѣ, гра зъ топорцями: то и траґедія загально дуже сподобала ся. П. Вѣрина такъ чудово одограла Гуцулку-матѣрь, що прямо выкликала одушевленѣ; не даромъ „Юрка Довбиша“ давано на ѣ бенефисъ. Добре державъ ся такожь и. Грицай, особливо коли приходить до ґрафа и спокойно выказуе ему кривду, заподѣяну громадѣ. Зъ другихъ артистовъ заслугуе на увагу п. Пономаренко, кокрый не бѣ на ефектъ, а свою ролю выучуе добре и вповнѣ переймаесь нею. Славно держались такожь хоры; а публицѣ особливо подобалась пѣсня опришковъ подъ ноты „Ще не вмерла Украина“, и „Широкій насъ“ зъ коломыйками. При томъ всѣмъ лише одна Вѣрина, зъ мужчинъ Пономаренко, а по трохи и Бурлака подабали на справдѣшныхъ Гуцуловъ.

Зъ иншихъ драмъ на увагу заслугуе Старицкого „Крути та не перекручуй“, де гарно змальованый типъ сельского адвоката, що не може погодити ся зъ поступомъ молодѣжи, и „За друга“. Артистъ Косиненко написавъ слабу драму „Не судило ся“, а Манько подписавъ ся подъ комедіею „Краще своє латане, нѣжь чуже хапане“, котра то комедія маѣ бути дословнымъ перекладомъ однои російскои комедіѣ Патєхіна. П. Янчукъ написавъ двѣ гарній комедіѣ зъ житя Подолянъ: „Пилишъ Музика“ и „Выхованець“, котрій выставляють ся зъ поводженемъ. Часто граютъ ще Шевченкового „Назаря Стодолю“ и Квѣтчине „Сватанѣ на Гончаровцѣ“. Карпенка-Карого и Кропивницкого творовъ труна Старицкого не може грати, бо зборонили авторы; длячого? — и легко догадатись и не хочеть ся догадуватись

Въ Галичинѣ на мою гадку подобались бы: Старицкото „Ночь подъ Ивана Купала“, „Крути та не перекручуй“, „За друга“ и Янчука „Пилишъ Музика“. Вы повинній постарати ся, щобъ тій піесы выставити у себе.

Яка велика шкода Ив. Гриневецкого! А то розказували менѣ Украинцѣ, якъ онъ имъ сподобавъ ся изъ за свого патріотизму и бажаня спольнои працѣ на народній нивѣ. Посля такои страты теперь тымъ больша задача передъ п. Биберовичемъ, зобразити въ театрѣ житѣ всеи Руси-Украины. Надѣемось, що такъ буде!

На закончене скажу лише ще: нехай вороги нашій говорять, що хочуть, — нехай „Московскія Вѣдомости“ завзываютъ свою публику до нѣмецкихъ „Paradies-овъ“, а все театръ Старицкого въ Москвѣ хорошо сповнивъ свою трудну задачу въ борбѣ зъ всякими ворожими силами. А треба тутъ бути и власными очима дивитись, щобы познати тій силы. Шкода, що театръ забавить лише до посту.

Я. Кленъ.

БИБЛІОГРАФИЧНІЙ ЗВѢСТКИ.

O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrzeżeń w podróży, odbytej w końcu lata 1888 roku, skreślił Prof. Dr. J. Kopernicki. Osobne odbicie z XIII. t. Sprawozdań Komisyi Antropologicznej Akademii Umiejętności. Kraków. Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A. M. Kosterkiewicza. 1889. — 8-a стор. 34 (цѣна 50 кр.)

На засѣданю антропольоґичнои комісіѣ Краковскои академіѣ наукъ, одбувшомъ ся д. 14. грудня мин. р., здававъ проф. дръ Коперницкій справу зъ своеи подорожи, котру одбувъ здовжь Карпатъ одъ Попраду до Черемоша для антропольоґично-етноґрафичныхъ розслѣдовъ мѣжь рускими горняками. Отсе-жь справозданѣ, оголошене опосля печатно, лежить теперь передъ нами.

Дръ Коперницкій розрожняе мѣжь нашими горняками пять громадъ: Лемковъ, Полонинцѣвъ (зачислюваныхъ доси до Лемковъ), Бойковъ, Тухольцѣвъ и Гуцуловъ, и той свій подѣлъ поясняе коротенько замѣчеными рожницями такъ въ укладѣ тѣла якъ и въ побытѣ, одѣжи и мовѣ. Высказуючи подяку рускому духовеньству за охотну, ба навѣть неразъ всякій ожиданя перевысшаючу помочь въ збираню потрѣбныхъ вѣдомостей, заповѣдае авторъ, що по доповненю зобраного вже знадобя обѣцяными ще зъ рожныхъ сторонъ вѣдомостями займе ся написанемъ окремыхъ розвѣдокъ етноґрафичныхъ о нашихъ горнякахъ.

Замѣрена праця дра Коперницкого маѣ вагу не только въ загалѣ для науки, але такожь особливо для насъ Русиновъ; длятого повинно намъ залежати на томъ, щобы тая праця выйшла по можности основна, всесторонна и зъ правдивымъ станомъ рѣчи згодна. Розумѣе се дуже добре и самъ авторъ. А що ему, звычайно якъ ученому, для самои науковои правды и для авторскои славы такожь залежить на томъ, на чомъ и намъ въ семъ разѣ залежати повинно: то на закончене свого справозданя одзываеся онъ до всѣхъ прихильниковъ и знатоковъ народу рускаго о помочь въ его науковыхъ заходахъ.

Для важности справы повторимо отсе той зазывъ дра Коперницкого въ рускомъ перекладѣ, а треба-бъ бажати, щобы те саме зробили редакціѣ всѣхъ иншихъ рускихъ часописей.

„Отсе зазначивъ я — каже дръ Коперницкій — рожницю мѣжь громадами горняковъ рускихъ посля моихъ замѣчень подорожныхъ, хочь вправдѣ досить пильныхъ, але може потрохи занадто поспѣшныхъ; есть се лишь першимъ обрисомъ до основного и всесторонно выкончоного етноґрафічного опису горняковъ рускихъ, якого потребуе наука.

„А потреба такого опису є тымъ наглѣйша, що розвиваючій ся въ Карпатахъ промыслъ лѣсный и гôрничій, ôдтакъ чимъ разъ наглѣйшій змѣны въ ôдносинахъ народу гôрского, котрій въ декотрыхъ сторонахъ спонукали єго навѣть до емиґраціи, а наконець всьо вырôвнуючій цивилизаційный вплывъ школы грозить гôрнякамъ рускимъ дуже скорою загладою всѣхъ ихъ родово-етноґрафичныхъ окремѣшностей.

„Одже дуже добре розумѣючи тую наглу потребу наукову, а заразомъ чуючи ôдъ давна замилованє до народныхъ рускихъ рѣчей, бажаю щиро, поки єще часъ, заняти ся такою науковою працею. Але щобы доконати мого замѣру, не могу поперестати на тôмъ, що ту и тамъ удалось менѣ самому зôбрати въ моѣй подорожи, а потребую зô всюды ôдповѣдного знадôбя етноґрафичного о рускихъ гôрнякахъ, знадôбя передовсѣмъ якъ найвѣрнѣйшого, а ôдтакъ якъ найрозмаитшого и якъ найдокладнѣйше записаного чи описаного.

„Тымъ то ôдозватись мушу до свѣтлои и ласкавои прихильности тыхъ осôбъ, що менѣ обѣцяли вже въ сѣй справѣ свою цѣнну помôчь, а разомъ и до кождого прихильника и знатока народу рускаго, хто зъ щирымъ узнанємъ для моєи науковои задачѣ схотѣвъ и зумѣвъ бы причинити ся чимъ-небудь до єи доконаня.

„И такъ прошу: найпершь о спростованє, пояснене и доповненє всякихъ поданыхъ высше (стор. 4—32) подробиць о побутѣ, мешканяхъ, одѣжи и мовѣ гôрнякôвъ рускихъ; а ôдтакъ, и то найголовнѣйше, о ласкаве надсыланє зъ кождого мѣсця всякихъ иншихъ звѣстокъ и знадôбя етноґрафичного, доступныхъ лише людямъ мѣсцевымъ, якъ:

„1) описôвъ обрядôвъ домашныхъ: при родинахъ, хрестинахъ, при весѣляхъ, такожь весѣльныхъ пѣсень, при похоронахъ, будованю хатъ и т. и.

„2) описôвъ давныхъ звычаѣвъ, обходôвъ и забавъ святочныхъ и иншихъ дорôчныхъ, якъ на Рôздво Христове, Великдень, на Купала и т. и.

„3) описôвъ мѣсцевыхъ звычаѣвъ домашныхъ, господарскихъ, рôльничихъ, пастушихъ, ловецкихъ, а особливо всякихъ забобонôвъ, чарôвъ, лѣкôвъ, вороженя, шептаня и т. и.

„4) всякихъ казокъ и повѣрій о свѣтѣ, звѣрятахъ, рослинахъ, о чортахъ, духахъ, вѣдьмахъ;

„5) збôрокъ хочь бы невеликихъ, але обôймаючихъ що найцѣкавѣйшій и найлѣпше мѣсцеву людноôсть знаменуючій пѣснѣ, казки, байки и загадки.

„Знадôбѣ, хочь бы и не такъ богате зъ одного мѣсця, але добре дôбране зъ кождого дѣлу, а походяче зъ якъ найбôльше мѣсцевостей, доповнило бы одно одного и утворило бы бажану цѣлôсть, котра вповнѣ выстарчила бы до обробленя основнои етноґрафіѣ гôрнякôвъ рускихъ.

„Такою етноґрафіею бажавъ бы я прислужити ся науцѣ и прихильникамъ народности рускои, коли не заведу ся въ надѣ на конечну помôчь, о котру отсе прошу. Инакше, замѣсть выладити таку наукову працю, буду мусѣвъ поперестати лише на тôмъ, щобы упорядкувати и выдати бодай те неповне и неповязане знадôбѣ, яке самъ зôбравъ и яке дôстану єще ôдъ найщиршихъ моихъ спôвробôтникôвъ“.

Не далеко ôдскочимо ôдъ правды, коли скажемо, що у насъ для нашои етноґрафіѣ не зроблено доси нѣчого. Навѣть сырого знадôбя етноґрафічного оголошує ся въ нашôй печати надзвычайно мало; не казати вже про науковій розвѣдки, котрій звычайно вымагають приготовленого внерѣдъ достаточного знадôбя сырого. Ôдъ часу до часу, коли наша молодѣжь выѣздить на село на свята чи на лѣтній феріѣ, появлялись зазывы, щобы не забувала записувати пѣснѣ, казки, прислôвя, придивлятись звычаямъ и обрядамъ и записувати ихъ, и т. и. Але чи була зъ тыхъ зазывôвъ яка признака, о тôмъ и доси мовчить... бодай наша печать. Такъ само и вандрôвки нашои молодѣжи мали мѣжь иншимъ на прикметѣ студѣѣ етноґрафичній; але такожь не знати, о скôлько пощастило ся тому замѣрови.

Словомъ: навѣть сырого етноґрафичного знадôбя не зôбрано у насъ майже нѣякого, а бодай не оголошено єго печатно. А що за величезній и неоцѣненій богатства могли бы мы зôбрати майже въ мигъ ока! Нехай бы лишь кожда освѣчена людина, проживаюча стало межи нашимъ народомъ, а способна до такои роботы, ôджалувала день, два-три дни працѣ и списала те, що знає на память, що година списати безъ великихъ заходôвъ, безъ нѣчіеи помочи; скôлько то вышло бы зъ того неоцѣненого скарбу! Кождый нр. священикъ знає досконало, на якій ладъ будують ся въ єго селѣ хаты, якъ народъ проживає, чимъ промышляє, чимъ живить ся; зумѣє докладно описати замѣтній знаряды господарскій, такъ само вдачу тѣлесну и душевну людей, вызначити замѣтній окремѣшности мѣсцевого говору, и т. и. А панѣ-матка або донечка-красавичка скôлько то буде кожда знати всякихъ пѣсень, казокъ, приповѣдокъ, пословиць и т. и., — лише сядь та списуй. А рôжныхъ звычаѣвъ обрядовыхъ, домашныхъ, рôжныхъ забобонôвъ, повѣрій и т. и.! Повтаряємо: коли-бъ лишь сѣсти и списати те, що кожда людина въ нашихъ священичихъ родинахъ має готового въ своѣй памяти ôдъ того, що разъ въ разъ обертає ся межи сѣльскимъ народомъ, то скôлько бы то выйшло зъ того неоцѣненого знадôбя етноґрафичного! А що-жь, коли-бъ кождый звернувъ окремо ще увагу на всѣ такій рѣчи, скôлько то мôгъ бы довѣдатись, побачити чи пôдслухати та записати нового, чого не знавъ доси!

Але по найбôльшôй части у насъ не знають такимъ рѣчамъ ваги и цѣны, и черезъ те оно не записує ся; а коли часомъ и записує ся, то рѣдко заховуєсь при тôмъ потрѣбна наукова вѣрноôсть, та и тій рѣдкій збôрки пропадають звычайно марно безъ нѣякого пожитку для науки. (Конець буде.)

„Правди“ книжка за мѣсяць лютый 1889. мѣститъ въ собѣ: I. Посмертна звістка про архикн. Рудольфа. — II. Вступні статтї: а) З життя Т. Шевченка; б) Шевченко до Поляків; в) Товариства и читальнї ім. Т. Шевченка; г) Споминки про В. Шашкевича, Е. Желехівського, К. Заклинськово і М. Гоголя; д) Полїтичний огляд Сербії. — III. Княгиня, оповіданнє Т. Шевченка (переклад Перебендї). — IV. Про твори Т. Шевченка історичного змісту, В. Антоновича. — V. Про твори Т. Шевченка писані московською мовою, А. Пипіна. — VI. С подорожи по Украіні. — VII. Канев і ёго історія. — VIII. Переполох на сьвіжій могилї Т. Шевченка, М. Білика. — IX. Бібліоґрафічні звістки: Перебендя Т. Шевченка с переднїм словом І. Франка. — X. Малюнки Т. Шевченка. — XI. Листи Т. Шевченка с покажчиком, В. Сїчовика. — XII. Сучасна хронїка. — XIII. Листи Т. Шевченка, В. Шашкевича, Е. Желехівського і К. Заклинського. — XIV. Посмертні звістки про Ів. Гриневецького і Ос. Барвінського. — XV. Переписка і оповіщення редакції (на окладцї).

Новый Галичанинъ. Журналъ для литературы и беллетристики. Ч. 1. Перемышль. 1. (13.) сѣчня 1889. Издатель и отвѣчательный редакторъ: Петръ Поляньскій. — Ч. 2. 15. (27.) сѣчня; Ч. 3. 1. (13.) феврала 1889.

„Кобзаря“ Тараса Шевченка зъ портретомъ поета выйшло нове выданє въ Кіевѣ накладомъ книгаря Іогансона. Цѣна 1 рубель.

Літературно-наукова бібліотека. Книжка 2. Австрорускі спомини (1867—1877) М. Драгоманова. Частина перша Ціна 10 кр. Накладом Івана Франка. Львів. З друкарні Товариства ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського. 1889. — 16-а, ст. 47.

Историчнои Библіотеки пôдъ редакцією Ол. Барвѣньского т. XI. (Богданъ Хмельницкій т. III. гл. 15—21).

Спростованє похибки.

Въ 4. числѣ на стор. 68. зайшла разяча похибка, котру отсимъ просимо справити: Въ 1. стовпци, въ *Прим. Ред.*, въ 2. стрôчцѣ замѣсть „реґиструючи“ має бути ремствуючи.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІѢ.

Просимо о выровнанє залеглостей за рôкъ 1888 и ôдновленє передплаты на рôкъ 1889. — Слѣдуюче число вышлемо лишь тымъ Вп. Читателямъ, котрій передплату ôдновили. — Бракуючій числа просимо реклямувати заразъ; пôзнѣйшихъ реклямацій увзглядняти не можемо.

Ôдповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 18. (30.) Марта 1889. **Число 6. и 7.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НА СПОМИН Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Красувала весна, розцьвітали садки,
Як ми батька в останнє стрічали,
Як у нас молодих серце рвалось в шматки
Од великої туги-печали.

Між квіток і вінків ясенову труну
Ми несли від Дніпра на могилу
І спустили с плачем у оселю сумну
Найдорожшу підкошену силу.

Скільки ока, Дніпро перед нами лелїв
І байдуже котив свої хвилї;
А нас бідних сиріт, товаришів-братів,
Обнїмали все думи безсилї.

І клялись заховати в серцї Твій заповіт,
Возлюбить щирим серцем голоту;
Сподївались ми, що словес Твоїх сьвіт
Просьвітить незабаром темноту.

Трицять років пройшло, вже й посивіли ми,
А ждемо все слушної надії:
Що спадуть кайдани вікової зими,
Що колись здіймуть слово нїмії,

Засьпівають гуртом новий щирий псалом,
В спільній працї одужають руки...
І засяє тодї над убогим селом
Сьвітло правди, любови, науки;

І пророків своїх, що терновий вінок
Понесли за сльозу ту кріваву,
Порозшукує люд між нїмих могилок
І воздасть своїм страдникам славу.

Тодї мення й Твоє пролине с краю в край,
І Тараса пізна всяка хата.
А поки: над Днїпром, батьку наш, спочивай
Та чекай того славного сьвята!

М. Старицкій.

ПЕРШИЙ ЧОТЫРИ РОКИ ЗАСЛАНЯ ШЕВЧЕНКА.[1])

(За „Кієвскою Стариною“ подавъ А. Б.)

Хоть якъ богато писано вже про житє Шевченка, то все таки прибувають, дякувати почитателямъ великого нашого Кобзаря, що разъ новї причинки до его біографіѣ, котрї то доповнюють знане то справляють хибне. До такихъ причинкôвъ належить статя Н. И. Стороженка, появивша ся въ „Кієвскôй Старинѣ“, въ книжцѣ за лютый с. р. на стор. 1—21, п. з. „Первые четыре года ссылки Шевченка“. Написана она на пôдставѣ листôвъ Шевченка до княжны В. Н. Репнинои, зъ котрою звѣсно лучила поета щира дружба мовь брата зъ сестрою. Тї самї листы уважавъ знаный біографъ поета М. К. Чалый за безповоротно затраченї; теперь же передала ихъ княжна д. Стороженкови, позваляючи покористуватись ними. Названа статя маєтымъ бôльшу вагу, що яснѣйше свѣтло кидає на тї часы зъ житя Шевченкового, що якъ разъ належать до найменше доси розъясненыхъ. Длятого подаємо ѣѣ отсе въ скороченю.

Починаючи ôдъ першого знакомства Шевченка зъ родиною кн. Репниныхъ, каже д. Стороженко, що пôсля слôвъ самои кн. Репнинои поетъ приѣхавъ въ ихъ маєтнôсть Яготинъ не на вôзванє ôтця, якъ розказує М. К. Чалый, а на поручене свого знакомого Г. С. Тарновского, звѣсного богача и мецената, властителя Качанôвки, котрый замовивъ у него копію зъ портрету князя. А привѣзъ Шевченка до кн. Репниныхъ А. В. Капнистъ, у котрого тодѣ гостивъ поетъ. Дѣялось се лѣтомъ 1843. р., а не въ 1844., якъ каже Чалый. Шевченко ôдъ першого разу дуже сподобавъ ся своимъ новымъ знакомымъ. Ôнъ повертавъ ся скромно, просто, але зъ повагою. Зразу бувъ ôнъ трохи здержаный; але при простотѣ и щиро-

[1]) Д. 26. (ст. ст.) лютого с. р. минуло 28 лѣтъ ôдъ смерти незабутого нашого Кобзаря, а д. 25. лютого 75 лѣтъ ôдъ тои днины, коли въ убогôй хатѣ крепацкôй въ селѣ Моринцяхъ прийшовъ на свѣтъ той, що опôсля животворнымъ своимъ словомъ воскресивъ до нового житя Русь-Украину. Вся Русь поминає въ сѣмъ мѣсяци тихимъ словомъ свого апостола правды; та лишь галицкôй Руси судило ся, що свобôдно ѣй поминати его голосно. А выходить же зъ рѣчи самои, що поминаючи покôйникôвъ, найбôльше про нихъ и говоримо та згадуємо ихъ житє, дѣла й слова. Тымъ то и мы подаємо въ сѣмъ числѣ деякї менше у насъ знанї звѣстки зъ житя Шевченкового. — *Редакція.*

сти, якою вызначавъ ся гостинный дôмъ кн. Репнинихъ, ôнъ пôзнавъ, що маєъ докола себе людей добрыхъ и ємy прихильныхъ, осмѣливъ ся и завѣвъ оживлену розмову та мало що не того самого дня такъ розохотивъ ся, що ставъ спѣвати украинськŕ пѣсни, пригрываючи собѣ, якъ умѣвъ, на фортепянѣ. Звѣсно, що Шевченко на прочудъ хорошо спѣвавъ народнŕ украинськŕ пѣсни, а єго спѣвъ робивъ на слухачахъ глубоке вражѣнє; по словамъ Кулѣша бувъ ôнъ въ тую пору свого житя безперечно найлѣпшимъ на всю Украину спѣвакомъ народнихъ пѣсень. Згадуючи о спѣвѣ Шевченка, кн. Репнина каже, що оно поразило ѣ своєю глубокою чулостію, що мягкій, сумовитый голосъ нашого кобзаря (баритонъ зъ высокими теноровыми тонами) поневоли проникавъ въ душу. Осмѣленый ласкавымъ принятємъ, Шевченко оставъ ся на щирŕ запросины въ гостинѣ у кн. Репнинихъ. Ся высокоповажна сѣмя, вызначаючась тымъ, що въ парѣ зъ родовымъ аристократизмомъ ишовъ у неи аристократизмъ духовый, зумѣла ôдъ разу оцѣнити Шевченка и не завагалась поставити бувшого крѣпака на рôвнѣ зъ собою. Особливо подруживъ ся Шевченко зъ прекрасною и умною дочкою князя, Варварою Николаєвною, котра, не зважаючи на застарѣлŕ людскŕ погляды, смѣло подала ємy руку черезъ роздѣляючу ихъ соціяльну пропасть и стала ємy подругою, сестрою, олицетвореною совѣстію. Яке значѣнє мала тая дружба для Шевченка, те найлѣпше видно зъ листôвъ княжны до поета, напечатаныхъ въ книжцѣ Чалого, и зъ присвяченои ѣй поемы *Тризна* або *Безталанный*, написанои по російски. Въ присвятѣ такъ каже Шевченко:

... Для Васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова
И слезы въ звуки перелилъ.
Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ
Меня безсмертными крылами
И тихоструйными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ. (Поэмы, повѣсти и разсказы Шевченка на русскомъ языкѣ. Изданіе редакціи „Кіевской Старины“. Кіевъ, 1888. г. стр. 573).

Шевченко часто навѣдувавъ ся въ Яготинъ и листувавъ ся зъ княжною. На жаль письма єго зъ тои поры не найшлись въ паперахъ кн. Репнинои, хочь они по словамъ ѣи повинні конечно находитись въ яготиньскôмъ архивѣ. За те мѣжь паперами поета збереглось кôлька власноручныхъ одрывкôвъ кн. Репнинои, написаныхъ въ бôльшôй части для Шевченка и навѣяныхъ бесѣдами зъ нимъ. Одні зъ нихъ (якъ *Часовня*, *Пѣснь нищаго*, *Напутственная молитва*) суть вôльными перекладами изъ Зайдлица; другі, зъ пôдъ власного пера княжны и проникнутŕ щиробратньою нѣжностію къ поетови, можна справедливо зачислити до тыхъ творôвъ, котрі Тургеневъ назвавъ поезіями въ прозѣ.

Коли Шевченко проживавъ вже на засланю въ Петропавловскôй крѣпости, то въ червни 1847. р. обвинено єго о зложенє пасквилю и карикатуры на одну высокопоставлену особу и ôдправлено въ Оренбурґъ та придѣлено до окремого оренбурского полку рядовымъ зъ правомъ выслуги; але заборонено ємy писати и рисовати, „чтобы отъ него — якъ сказано въ письмѣ вôєнного министра до коменданта оренбурского полку ґенерала Обручева — ни подъ какимъ видомъ не могло исходить возмутительныхъ и пасквильныхъ сочиненій“. Сю заборону такъ самъ Шевченко якъ и єго начальники не розумѣли спершу такъ, щобы ємy не вôльно було навѣть листуватись зъ своими знакомыми; длятого начальники не боронили ємy того. Але опôсля инакше поняли сю рѣчь въ Петербурзѣ; и коли при трусѣ въ Оренбурзѣ найшлись у Шевченка листы и рисунки, то найблизшимъ начальникамъ єго дано остру догану за той попускъ.

Въ ту пору служивъ въ оренбурскôй комисіи Т. М. Лазаревскій, що опôсля такъ сердечно подруживъ ся зъ Шевченкомъ. Дôзнавшись, що Шевченка перевезли въ Оренбурґъ, удавъ ся ôнъ, хочь єще тодѣ не знавъ особисто поета, до чиновника особыхъ порученій при Обручевѣ полковника Є. М. Матвѣєва зъ прозьбою, зробити все можливе, щобы облегчити гôрку долю поета. Полковникъ, дуже честна людина и завсѣгды щиро прихильный до Шевченка, ôдповѣвъ, що все зробить ся, що лишь буде можливо. Ôдъ Матвѣєва пôшовъ Лазаревскій въ касарню, до помѣстили Шевченка. Тамъ заставъ ôнъ поета лежачого ниць въ самôмъ бѣлю на полу при читаню библіѣ. Була то та сама библія, котру дали Шевченкови въ Петропавловскôй крѣпости, коли ôнъ умираючи изъ нудьги, просивъ чого-небудь до читаня. Опôсля нѣколи зъ нею не розстававъ ся; а теперь находить ся она у Лазаревского. Шевченко принявъ зразу гостя недовѣрчиво и дуже здержано; але коли почувъ рôдну мову, а до того зъ очей вычитавъ Лазаревскому щиру прихильнôсть, то давъ ємy слово, що того-жь таки дня єго ôдвидить. Зъ того дня бувъ Шевченко частымъ гостемъ въ домѣ Лазаревского, ажь поки єго того-жь таки червня не перевели знову въ Орску крѣпость. У Лазаревского зъ жаромъ витали єго земляки, що служили въ Оренбурзѣ, и зъ почитателѣвъ єго таланту стались єго щирыми другами. Ихъ то заходамъ повелось, що положенє Шевченка въ Орскôй крѣпости було зноснѣйше, нѣжь можна було надѣяти ся. Правда, що правно ôнъ бувъ простымъ салдатомъ, котрого не тôлько офицеръ а першій лѣпшій фельдфебель мôгъ заѣхати по лици; але въ рѣчи самôй офицеры обходились зъ нимъ якъ зъ товаришемъ. Єсли-жь Шевченко таки терпѣвъ въ душѣ, то выходило оно найбôльше зъ туги за родиною, зъ свѣдомости свого безправного положеня и забороны писаня та рисованя. Ôнъ ухилявсь ôдъ тои забороны тымъ, що писавъ крадькома по ночахъ, коли въ касарняхъ всѣ спали; але рисовати було ємy неспособ, коли не хотѣвъ выставляти ся на те, що кождои хвилѣ могли єго выловити на горячôмъ, — не згадуючи вже о тôмъ, що у него не було нѣякого знадôбя до рисованя. Сю заборону тымъ тяжше почувавъ Шевченко, що нова краина, де єго кинула судьба, зъ своимъ незвычайнымъ выглядомъ и населенємъ такъ манила артиста до рисованя. Тымъ то, не могучи вынести тои забороны, Шевченко вноть опôсля, якъ прибувъ въ Орску крѣпость, звернувъ ся до шефа жандармôвъ зъ прозьбою, щобы ємy позволено рисовати портреты и пейзажи; але прозьба єго осталась даремна.

Зъ Орскои крѣпости Шевченко написавъ перше своє письмо до кн. Репнинои, вложивши єго въ письмо до ихъ спôльного приятеля А. И. Лизогуба. Въ тôмъ письмѣ силкуєсь ôнъ, якъ истый Украинець, вдарити лихомъ объ землю и посмѣятись надъ своєю долею; але се ємy не удаєсь, а смѣхъ єго крôзь сльозы лунає жалôбнѣйше, нѣжь гôркій плачь.

„Вы певно розсмѣялись бы — пише Шевченко — коли-бъ теперь мене побачили: выставѣть собѣ неповоротного ґарнизового салдата, нечесаного, неголеного,

зъ дивовижными вусами, — отсе буду я! Смѣшно, а сльозы котять ся. Що-жь робити? Така воля Божа; видно я мало терпѣвъ въ моѣмъ житю. Правда, що прежнѣ мои терпѣня въ приповнаню до теперѣшныхъ були дитячѣ сльозы. Горко, не до знесеня горко! И при всѣмъ томъ горю менѣ остро заборонсно рисовати, що-бъ оно и не було, та писати (кромъ листовъ). А тутъ такъ богато нового: киргизы такѣ мальовничѣ, оригинальнѣ и наивнѣ, ажь самѣ просять ся подъ оловець; и я дурѣю, коли дивлюсь на нихъ. Краина тутъ невесела, нудна, малѣ рѣчки Ураль и Орь, голѣ сѣрѣ горы и безконечный киргискій степъ. Инодѣ той степъ оживляє ся бухарскими караванами (на верблюдахъ), що колышуть ся мовь хвилѣ моря и житѣмъ своимъ удвоюють тугу. Инодѣ я выходжу за крѣпость дъ господѣ караванной або мѣновому базару, де звычайно Бухарцѣ розбиваютъ свои розноцвѣтнѣ шатра. Що за гарный народъ! Що за прехорошѣ головы! И яка стала повага безъ найменшои гордости! Коли-бъ менѣ вольно було рисовати, колько я прислалъ бы Вамъ новыхъ и оригинальныхъ рисунковъ! Такъ що-жь дѣяти? А дивитись и не рисовати, се така мука, що ѣѣ пойме хиба справжнѣй артистъ".

Довго не доставалъ Шевченко одповѣди одъ кн. Репнинои; тому въ листѣ до Лизогуба зъ 12. грудня 1847. р. обсыпуѣ єго такими пытанями: „Чи були Вы въ Яготинѣ лѣтомъ? Що тамъ дѣє ся? Де теперь живуть яготинськѣ анахоретки?... Я писавъ черезъ Васъ до В. Н.; не знаю, чи дойшло моє письмо; не знаю, що она сердечна поробляє? Скажѣть ѣй, коли побачитесь, або листовно попросѣть, щобы написала до мене хочь строчку. Єи прехороша и добра душа имовѣрно часто навѣдуѣсь до мене въ неволю". Доставши наконець давно ожидане письмо, поетъ поти читавъ та читавъ єго, поки не выучивъ на память. Письмо се разомъ зъ другимъ листомъ одъ кн. Репнинои, одобранымъ у Шевченка, коли єго трусили въ Оренбургѣ на весну 1850. р., повинно находити ся въ архивѣ III-го оддѣленія собственной Є. И. В. канцеляріѣ.

Любо зробилось Шевченкови на душѣ и покрѣпило єго, що давнѣ приятелѣ не одцурались єго въ нещастю. Въ день своихъ имянинъ, 25. лютого 1848. р., такъ пише онъ до кн. Репнинои: „Я неначе зъ твердого сну просну ся, коли достану листъ одъ кого-небудь, що не одцуравъ ся мене; а Ваше письмо перенесло мене кромъ того зъ мрачнои касарнѣ на мою родину и въ Вашь чудовый Яготинъ. Що за розкошь уявляти собѣ тыхъ, що споминаютъ о менѣ, хочь такихъ дуже мало. Але щасливый, хто задоволяѣсь малымъ; а я теперь належу до найщасливѣйшихъ: бесѣдуючи зъ Вами, я святкую 25. лютого не гучно, якъ бувало колись, але такъ тихо, тихо и такъ весело, якъ нѣколи не святковавъ. И за сю велику радость я обовязаный Вамъ и Г. И.[1]) Да осѣнить Васъ благодать Божія! Пишѣть до мене такъ часто, якъ позваляє Вамъ часъ; молитва и Вашѣ щирѣ листы больше всего помогуть менѣ зносити хрестъ мой. Євангеліє маю; а книжки, о котрѣ я просивъ[1]), пришлѣть; се для мене хочь мала, а все таки розвага".

Листъ сей докончивъ Шевченко ажь 29. лютого. Дальше такъ пише: „26. лютого. Вчера я не могъ докончити сего письма, тому що салдаты-товарищѣ скончили науку; начали ся оповѣданя, кого били, кого похвалялись бити; гукъ, крикъ, балалайка выгнали мене зъ касарнѣ. Я пошовъ на кватиру до офицера (мене, спасибо имъ, всѣ принимаютъ якъ товариша) и только що забравъ ся кончати листъ. Выставѣть собѣ муку — горше касарнѣ; а тѣ люде (нехай имъ Богъ простить) мають велику претенсію, що они нѣбы ученѣ и знають звычай, тому що декотрѣ зъ нихъ присланѣ зъ западнои Росіѣ. Боже мой! Не вже-жь и менѣ суджено бути такимъ? Страшно! Пишѣть до мене и присылайте книжки. 28. лютого. Вчера я пересидѣвъ до рана и не могъ зобрати мыслей, щобы докончити листъ. Щось таке зайшло на мене, самъ не знаю що. *Пріидите вси труждающіє ся и обремененыє и Азъ упокою вы.* Передъ благовѣстомъ до утренѣ прийшли менѣ на гадку сѣ слова Роспятого за насъ, а я немовь ожившъ, пошовъ на утреню и такъ радосно, такъ щиро моливъ ся, якъ може нѣколи. Я теперь говѣю и сьогодня причащавъ ся. Радъ бы я, щобы все моє житє було такъ чисте и хороше, якъ сьогоднѣшный день! Якъ Вы маѣте книжку Томы Кемпійского *О подражаніи Христу* (перекладъ Сперанъского), то пришлѣть ради Бога. Весною жде насъ походъ въ степъ на береги Аральского моря для ставленя новои крѣпости. Бувалѣ въ такихъ походахъ порѣвнують тутешне житє въ Орскѣй крѣпости зъ раємъ. Якъ же то тамъ мусить бути, коли тутъ рай! Але нѣхто якъ Богъ. Одно мене журить, що туды не ходить почта; и прийдесь рокъ а може й три (коли переживу) не мати звѣстки одъ нѣкого близького мому серцю. Пишѣть! Єще мѣсяць мартъ нашь, а тамъ... дѣй ся воля Божа!"

На такій безнадѣйный листъ зважилась кн. Репнина написати до шефа жандармовъ графа Орлова зъ горячою прозьбою, щобы Шевченкови позволено рисовати, додаючи при томъ, що справедливость стаѣсь жестокостію, коли переступить свои границѣ (la justice qui dépasse des bornes devient la cruauté). Листъ той оставъ ся безъ одповѣди; але гр. Орловъ, якъ побачимо, пригадавъ опосля кн. Репнинѣ єи прозьбу за Шевченкомъ.

Въ листѣ до кн. Репнинои Шевченко мѣжь иншимъ згадуѣ о однѣй доси незнанѣй рѣчи, що одъ дня, коли прибувъ въ Орску крѣпость, писавъ дневникъ та въ горку годину спаливъ єго; самъ онъ опосля жалувавъ того. Се стоить въ суперечности зъ єго заявленѣмъ, записанымъ въ позднѣйшомъ дневнику въ остатномъ роцѣ своѣи неволѣ; тутъ онъ тѣшить ся, що єму за весь часъ десятилѣтного засланя не прийшло на умъ завести собѣ дневникъ. „Що я тамъ записавъ бы? Правда, що за тыхъ десять лѣтъ я бачивъ даромъ те, що не всякому удаѣ ся видѣти; але якъ же-жь глядѣвъ я на те все? Якъ арештантъ глядить зъ тюрмы крозь закратоване окно на весѣльный поѣздъ. Самъ споминъ о томъ, що минулось и видѣлось за той часъ, приводить на мене трясту; а що-жь було бы, коли-бъ я записавъ ту темну декорацію и тыхъ грубыхъ людей, зъ котрыми менѣ довелось грати тую одностайну драму!" Годѣ-жь припустити, щобы Шевченко забувъ на той свой першій дневникъ; скорѣйше треба догадуватись, що онъ нарошно укрывъ правду,

[1]) Глафира Ивановна Бурковска, зъ роду Псіолъ. Она якъ и вся єи сѣмя жили въ дружбѣ зъ сѣмѣю Репниныхъ. По смерти свого чоловѣка Г. И. не розставалась зъ кн. Репниною и два роки тому умерла въ Москвѣ въ єи дому. Сестры Псіоловны були дуже освѣченѣ и талановитѣ дѣвчата. Г. И. прехорошо рисовала, а Александра Ивановна зовсѣмъ незгорше писала украиньскѣ стихи. Оденъ зъ єи стихотворовъ *Свячена вода* дуже сподобавъ ся Шевченкови, и онъ въ своихъ листахъ неразъ просивъ о той стихотворъ. Въ листѣ до кн. Репнинои онъ повтаряє свою прозьбу и додає, що та свячена вода оросить єго увядаюче серце.

[1]) Гоголя *Выбранныя мѣста изъ переписки съ друзьями* и *Чтенія въ московскомъ обществѣ исторіи и древностей.*

щобы не навести якои бѣды на своихъ добрыхъ начальникôвъ, котрй мимо острои забороны не боронили єму писати. Зъ тои самои причины ôнъ такожь въ листахъ до приятелѣвъ разъ въ разъ жалувавъ ся, що єму не можна нѣчого писати; коли тымчасомъ рѣчь знана, що навѣть въ першихъ найтяжшихъ рокахъ своєи неволѣ написавъ ôнъ не мало поезій та що записувавъ ихъ въ маленькій зшитокъ; той зшитокъ завсѣгды носивъ при собѣ въ холявѣ, а опôсля въ Петербурзѣ показувавъ єго Костомарову и Тургеневу.

Выправа на Аральске море ôдбулась на весну 1848. р.; але оказала ся зовсѣмъ не такою страшною, якъ ѣѣ собѣ выставлявъ Шевченко на передъ. Начальникъ выправы А. И. Бутаковъ обходивъ ся зъ Шевченкомъ дуже сердечно, и на єго прозьбу Обручевъ позволивъ Шевченкови знимати картины въ степу и на берегахъ Аральского моря. Офицеры слѣдомъ свого начальника на выпередки обсыпували поета ласками; а оденъ зъ нихъ, штабовый капитанъ Макшеєвъ, дѣливъ зъ нимъ хлѣбъсôль и ночувавъ єго въ своѣмъ наметѣ. Въ такôмъ далекôмъ походѣ не могло бути й бесѣды о острôй карности; Шевченко ходивъ въ власнôй одѣжи и запустивъ довгу бороду, такъ що цѣлкомъ не выглядавъ на салдата. Се-жь и дало причину до однои забавнои пригоды, котру поетъ записавъ въ своѣмъ дневнику. „Въ 1848. р. — розказує Шевченко — пôсля тримѣсячнои плавбы по Аральскôмъ морю мы вернулись въ устѣ Сыръ-Дарiѣ, де мали провести зиму. При фортѣ на островѣ Косъ-Аралѣ, де ґарнизономъ стояли уральскй козаки, выйшли мы на берегъ. Уральцѣ, побачивши мене зъ широкою якъ лопата бородою, сейчасъ змѣркували, що я певно мученикъ за вѣру. Донесли сей же часъ свому командиру, а той, не дуракъ, попросивъ мене въ комышь та пацъ передо мною на колѣна. „Благословѣть, батюшка! Мы — каже — уже всьо знаємо!“ Я, такожь не дуракъ, змѣркувавъ, въ чôмъ дѣло, та нумо-жь самымъ розкольничимъ благословенiємъ. Урадованый осаулъ поцѣлувавъ мене въ руку и вечеромъ справивъ намъ таку гостину, яка намъ и у снѣ не снилась“. (Основа 1861. р.)

Аральска выправа тревала мало що не пôвтора року. За той часъ Шевченко не мавъ майже нѣякихъ вѣстей о своихъ приятеляхъ и самъ ледви чи писавъ до кого. Найбôльше горя завдавало єму те, що не мавъ нѣякихъ листôвъ зъ Украины. Зъ тыхъ часôвъ знана є скорбна єго думка:

И зновъ минѣ не привезла
Нѣчого почта зъ Украины!
За грѣшнiи мабуть дѣла
Караюсь я въ отсѣй пустинѣ
Сердитымъ Богомъ.

Щобы не дивитись, якъ хто дôставши листъ радѣвъ читаючи, и не завдавати серцю ще бôльшого жалю, Шевченко утѣкавъ на берегъ моря и спѣвавъ сумнй пѣсни або добувавъ зза холявы свôй зшитокъ та записувавъ свѣжо зложенй поезiѣ. Въ загалѣ въ часѣ тои Аральскои выправы написавъ Шевченко не мало рѣчей, що опôсля увôйшли въ складъ єго творôвъ; мѣжь иншимъ переславъ ôнъ ôдти Лазаревскому прехорошу свою поезію *На Рôздво*.

Въ осени 1849. р. скôнчила Ар. выправа свою роботу. Заходомъ Бутакова, котрый бувъ для поета не лишь добрымъ начальникомъ, а й братомъ и приятелемъ, выправили Шевченка до Оренбурґа, щобы пôдъ проводомъ Бутакова кôнчивъ роботы около описаня Аральского моря. Тутъ проживъ Шевченко пôвъ року (ôдъ падолиста 1849. до цвѣтня 1850. р.); бувъ се свѣтлый часъ въ єго житю на засланю. Земляки зъ Лазаревскимъ на чолѣ витали єго радôсно и гульню выправили въ єго честь; кружокъ польскихъ засланцѣвъ (Брониславъ Залєскій, Сѣраковскій, Станевичь и и.), що звычайно держали ся осторонь ôдъ Росіянъ и Украинцѣвъ, на сей разъ мали собѣ за честь принимати у себе украиньского поета-мученика. Будучи при боку начальника Аральскои выправы, Шевченко тôлько уходивъ за салдата; ôнъ одягавъ ся въ свою окрему одѣжь, не робивъ войсковои службы, живъ не въ касарни, а въ дому свого приятеля, адъютанта при Обручевѣ К. И. Герна, котрый єму ôдступивъ цѣлу сторону помешканя, де Шевченко уладивъ собѣ справжню роббтню. Бутаковъ, заразъ якъ тôлько прибувъ до Оренбурґа, передавъ головному начальникови краю, ґенералъґубернатору Обручеву, рисованый Шевченкомъ альбомъ картинъ зъ берегôвъ Аральского моря и при тôмъ такъ звеличавъ и артистичный талантъ Шевченка и користь, яку ôнъ причинивъ выправѣ, що Обручевъ обѣцявъ вставити ся, щобы Шевченка аванзували. И можна було вѣрити тôй обѣтницѣ, бо мало не половина Оренбурґа знала, що Шевченко малює портретъ М. П. Обручевои и, розумѣє ся, певно не безъ вѣдома єи чоловѣка.

Шевченко провадивъ въ тôмъ часѣ житє бурлацке: хочь стало мешкавъ въ дому Герна, то неразъ, якъ розказує Лазаревскій, по кôлька днѣвъ проживавъ то у Лазаревского, то въ польскôмъ кружку, за що не мало дôставалось єму ôдъ землякôвъ. Разъ прийшовши до Лазаревского въ веселôмъ настрою, записавъ єму въ книжку отсей жартобливый а доси незнаный стихъ:

Ой у саду у саду
Гуляли кокошки,
Чорнявая, бѣлявая,
Дзюбатая трошки.
Хочь я и дзюбата,
Таки-жь бо я пышна...
Сватай мене, серце моє,
Я-бъ за тебе выйшла.
Я-бъ тебе любила,
Ой я-бъ тобѣ що суботы
Кучерики змыла,
Та ще й розчесала,
Ой я-бъ тебе, серце моє,
Ще й поцѣлувала.

Въ записнôй книжцѣ Лазаревского є ще оденъ стихъ Шевченка зъ того часу, але той вже занадто жартобливый...

Зъ Оренбурґа писавъ Шевченко до кн. Репнинои три разы. Першій листъ, написаный 14. падолиста 1849. р. заразъ пôсля повороту зъ Аральскои выправы, малює тогдѣшный єго настрôй. „Не богато проминуло часу — пише ôнъ — а якъ богато змѣнило ся! Бодай самй вже не пôзнали-бъ Вы въ менѣ давного глупо жаркого поета. Нѣ, я теперь ставъ надто розумный. Выставѣть собѣ: майже за три роки анѣ однои идеѣ, анѣ одного помыслу высшого;... проза и проза або, лѣпше сказати, степъ и степъ. Такъ, В. Н., я самъ чудуюсь моѣй змѣнѣ; у мене теперь майже нема нѣ смутку нѣ радости; за те єсть миръ душевный, моральный спокôй ажь до рыбьои холоднокровности. Будучôсть для мене такъ якъ бы не истнувала. Не вже-жь безнастанній нещастя могуть такъ сумно переробити чоловѣка? Оно-бъ то такъ! Я теперь

просто чиста противнôсть бувшого Шевченка — и Богу дякувати".

Ледво Шевченко ставъ приходити до себе середъ людей щиро ѣму прихильныхъ, якъ ѣго постигла нова несподѣванка. Передъ самымъ новымъ рокомъ довѣдавъ ся ôнъ, що поданѣ Обручева на ѣго авансъ осталось даремне, и що ѣму знову потверджено заборону писаня и рисованя; крôмъ того дôйшли до него слухи, що на весну зновъ ôправляють ѣго на Аральске море. Повѣдомляючи о тôмъ всѣмъ кн. Репнину, Шевченко додаѣ: „Отъ якъ я стрѣвъ новый рôкъ! Не правда, що весело? Сьогодня пишу до В. А. Жуковского (я зъ нимъ знаюсь особисто) и прошу ѣго, щобы менѣ выробивъ позволенѣ бодай рисовати. Напишѣть и Вы до него, коли зъ нимъ знакомй; або напишѣть Вы до Гоголя, щобы ôнъ написавъ до него; они зъ собою дуже добре. Бôльше не смѣю Васъ непокоити. Менѣ страшно робить ся, коли подумаю на кирѓиский степъ. Зъ моимъ ôдходомъ въ степъ я буду мусѣвъ перервати переписку зъ Вами на довгй лѣта, а може и на завсѣгды! Не доведи Господи! Якъ будете писати до мене, то напишѣть менѣ свôй теперѣшный адресъ, а такожь адресъ Гоголя; буду писати до него зъ права украинъского вѣршоплета. Особисто я зъ нимъ не знаюсь. Я теперь якъ той, що летить въ пропасть, готовъ всего имити ся. Страшна безнадѣйнôсть! Такъ страшна, що хиба одна тôлько христіяньска философія може боротись зъ нею. Я васъ прошу: дôстаньте въ Одесѣ, бо я тутъ не знайшовъ, и пришлѣть менѣ Томы Кемпійского *О подражаніи Христу*. Єдина ôдрада моя въ теперѣшню годину — то євангеліѣ; я читаю ѣго що днины и що годины. Перше колись думавъ я анализувати серце матери св. Маріѣ Непорочнои, Матери Христовои; але теперь и се буде менѣ въ вину! Якъ сумно я стою мѣжь людьми! Але щó матеріяльна нужда супротивъ нуждъ душѣ! А я теперь кинутый на жертву и однымъ и другимъ... Я Васъ клопочу зъ новымъ рокомъ, добра В. Н., своимъ сумнымъ листомъ; такъ що-жь робити? У кого що болить, той объ тôмъ и говорить; а менѣ хочь трохи ôдрадно стало, коли высповѣдавъ ся передъ Вами".

Въ третôмъ и остатнôмъ листѣ до кн. Репнинои зъ д. 7. марта 1850. р. Шевченко не жалуѣсь вже на свою долю и мало говорить о собѣ. Листъ той замѣтный поглядомъ Шевченка на талантъ Гоголя и на значѣнѣ ѣго творôвъ. „Всѣ дни колишнього мого пробуваня въ Яготинѣ — пише ôнъ — суть и будуть для мене рядомъ чудовыхъ споминокъ. Оденъ день бувъ покрытый легкою тѣнію, але остатне Ваше письмо освѣтило и тую сумну споминку. Вы певно забули; пригадайте собѣ! Разъ якось зайшла мѣжь нами рѣчь о *Мертвыхъ Душахъ*, и Вы ôдозвались незвычайно сухо. Мене вразило се немило, бо я завсѣгды читавъ Гоголя зъ розкошію и завсѣгды въ глубинѣ душѣ поважавъ Вашь благородный умъ, Вашь смакъ и Вашй нѣжнй высокй чутя. Менѣ було болючо; я подумавъ: не вже-жь я такій простый и дурный, що не могу нѣ понимати нѣ почувати того, що красне? Такъ, Вы правду кажете, що упереджене въ нѣякôмъ разѣ не дозволене, якъ чутѣ безъ пôдставы. Мене дуже тѣшить теперѣшный Вашь поглядъ на Гоголя и на ѣго безсмертный твôръ; радѣю, що вы поняли справдѣ христіяньску цѣль ѣго. Такъ, передъ Гоголемъ треба клонитись, якъ передъ чоловѣкомъ, обдаренымъ вельми глубокимъ умомъ и найнѣжнѣйшою любовію до людей. Евгеній Сыю подôбный на мôй поглядъ до маляря, котрый не выучивши якъ слѣдъ анатоміѣ, взявъ ся рисовати людске тѣло, а щобы укрыти недостатокъ свого знаня, уживаѣ полусвѣтла. Правда, що подôбне полусвѣтло ефектне; але вражѣнѣ ѣго хвилеве. Такъ и творы Съюа: поки читаѣшь, — подобаѣ ся и памятаѣшь; а перечитавъ, то й забувъ; ефектъ, и бôльше нѣчого! Не такій нашь Гоголь, правдивый знатокъ людского серця. Наймудрѣйшій чоловѣкъ и найбôльшій поетъ повинн клонитись передъ нимъ, якъ передъ чоловѣколюбцемъ!" Готовлячись на те, що ѣго 1. мая пожене въ степъ, Шевченко просивъ княжну, щобъ ѣму прислала *Мертвыя души:* „Така книжка — каже — буде для мене другомъ въ моѣй самотѣ. Пришлѣть ѣ, В. Н., ради Бога и ради всього святого, що крыѣсь въ серци людскôмъ"[1]). Наконець Шевченко просить княжну адресовати свои листы въ пограничну комисію на руки свого приятеля Лазаревского: „Се оденъ зъ найблагороднѣйшихъ людей! Ôнъ першій не ôдцуравъ ся сѣрои шинелѣ, першій повитавъ мене по моѣмъ поворотѣ зъ кирѓиского степу и запытавъ, чи ѣ у мене що пообѣдати. Такъ, подôбный привѣтъ дорогій для мене! Напишѣть ѣму, подякуйте, бо я и дякувати не умѣю за ѣго приязнь".

О причинахъ трусу, ôдбувшого ся у Шевченка, по чôмъ ѣго ôправлено на берегъ Каспійского моря въ Новопетровске укрѣпленѣ, такъ розказувавъ Лазаревскій, наочный свѣдокъ всеи пригоды: Оденъ зъ приятелѣвъ Шевченка мавъ хорошеньку жену, до котрои пôдмощувавъ ся прапорщикъ орѣнбурского линійного баталіону И...ъ. Всѣ въ мѣстѣ знали о тôмъ; не догадувавъ ся нѣчого тôлько чоловѣкъ, котрый слѣпо вѣривъ жѣнцѣ. Шевченкови здавалось, що знати и мовчати выходить въ сѣмъ разѣ на одно, що бути спôльникомъ обману. Надармо радили приятелѣ не мѣшати ся въ справу, впевнюючи, що и мужь не подякуѣ ѣму за те; Шевченко постановивъ ôдкрыти ѣму очи. Живучи недалеко ставъ ôнъ слѣдити за влюблеными; а побачивши разъ, якъ прапорщикъ, коли чоловѣка не було дома, пôдокравъ ся до своѣи любки, Шевченко вышукавъ мужа и привѣвъ ѣго просто пôдъ дверѣ комнаты, де голубились влюбленй. Шевченко зъ мужемъ вывели прапорщика зъ соромомъ зъ дому; але на другій день дôставъ Обручёвъ доносъ, що Шевченко носить ся не по салдацки, пише стихи и рисуѣ. Черезъ той доносъ попавъ Обручевъ въ круте положенѣ, бо изъ слѣдства могло було показатись, що Шевченко малювавъ портретъ ѣго жѣнки въ ѣго-жь таки дому. Ще-жь коли-бъ була певнôсть, що донощикъ подавъ свôй доносъ тôлько до него, а не заразомъ и до шефа жандармôвъ; а то скорѣйше треба було догадуватись противного. А що Обручевъ зъ гр. Орловымъ бувъ не въ найлѣпшихъ ôдносинахъ, то мусѣвъ въ тôмъ разѣ поступити рѣшучо. Ôнъ приказавъ свому адъютантови Гернови взяти зъ собою жандармского штабового офицера и перетрусити хату Шевченка та здати собѣ справу. Було се въ суботу страстного тыжня. Гернъ дуже любивъ Шевченка, такъ и заразъ же побѣгъ до Лазаревского и просивъ ѣго повѣдомити Шевченка, що не дальше якъ за пôвтора годины будуть ѣго трусити. Лазаревскому ледви удалось при помочи одного приятеля ôдшукати Шевченка, и пôшовши до ѣго хаты, взялись всѣ три нищити порозкиданй по столахъ письма и рисунки. Коли вже бôльша часть папербвъ була знищена, оперъ ся Шев-

[1]) Нѣмъ кн. Репнина вспѣла выслати Шевченкови тую книжку, ѣго вже выправили по етапу въ Орску крѣпость. Опôсля прислявъ ѣму ѣ въ Новопетровске укрѣпленѣ Брон. Залѣскій.

ченко дальшому нищеню: „Буде вже! — сказавъ ôнъ, закрываючи рукою пачку листôвъ. — Лишѣть хочь щонебудь для инквизиторôвъ; а то подумають, що добрî люде мене и знати не хотять“. Черезъ тую неосторожнôсть попали въ руки жандармôвъ два альбомы зъ рисунками и стихами Шевченка та бôльше двацяти листôвъ ôдъ рôжныхъ осôбъ: пять ôдъ Лазаревского, сѣмь ôдъ Лизогуба, два ôдъ кн. Репнинои и н. Ôдобранî листы пôслано до Петербурга, а на ихъ авторôвъ спали опôсля бôльшî або меншî непріємности. Самого-жь Шевченка велено ще передъ кôнцемъ слѣдства выслати по етапу въ Орску крѣпость и тамъ замкнути въ казамату. Слѣдство покôнчено скоро, и вже въ початку червня справу политичнои (!) провины Шевченка подано до царя; вноть потôмъ выйшла Высочайшая резолюція, щобы Шевченка перевести за Каспійске море въ Новопетровске укрѣпленє пôдъ острый надзôръ ротного коменданта, а єго найблизшимъ начальникамъ Мѣшкову и Бутакову, щобъ дати остру догану.

Мѣжь тыми, що набавились непріємностей черезъ тую справу, були Лазаревскій и кн. Репнина. Лазаревского минули при авансѣ, на котрый мавъ повне право; а княжна дôстала ôдъ гр. Орлова острый докôръ за переписку зъ Шевченкомъ и за свою ласку для него. „Переписка Ваша зъ Шевченкомъ — каже ся въ тôмъ письмѣ — якъ и те, що Ваше Сіятельство єще впередъ удавались до мене зъ прозьбою о облегченє долѣ названому рядовому, свѣдчить, що Вы мали для него ласку, неприличну при єго порокахъ и ледарствѣ (что Вы принимали въ немъ участіе, неприличное по его порочнымъ и развратнымъ свойствамъ“). Наконець радилось тамъ кн. Репнинôй на будуче менше мѣшати ся въ справы Малоросіѣ, зъ грôзьбою, що инакше сама собѣ буде винна, коли постигнуть ѣѣ немилî наслѣдки. Побоюючись и о себе и о Шевченка, перестала зъ нимъ листуватись, хочь гôрко ѣй се приходило; але не перестала довѣдуватись про єго долю у єго приятелѣвъ. Шевченко, не знаючи о нѣчôмъ, писавъ єще кôлька листôвъ до кн. Репнинои. Въ однôмъ листѣ зъ Новопетровского укрѣпленя зъ д. 12. сѣчня 1851. р. не згадує нѣчого за свою пригоду, а просто лишь доносить, що єго перевели зъ Орскои крѣпости въ Новопетровске. „Начальники мои добрî люде; здоровлє моє, Богу дякувати, хороше; тôлько читанє моє дуже ограничено, а те удвоює нудьгу и одностайнôсть. Недавно здаюсь, всього чотыри роки, а якъ тяжко они перейшли надъ моєю головою, якъ они змѣнили мене, що ажь самъ себе не пôзнаю. Не годилось бы и говорити о тôмъ, та лѣпшого нѣчого сказати“.

Не дôстаючи ôдповѣди на свои листы, Шевченко догадувавъ ся чогось недоброго и переставъ и самъ писати до кн. Репнинои, але не переставъ ѣѣ любити. Въ листахъ до своихъ приятелѣвъ неразъ допытувавъ ся о ню словами, котрî свѣдчать, що въ душу єго не вкралась нѣ найменша тѣнь зневѣры до неи. „Дякую Тобѣ — пише ôнъ до Залєского д. 20. мая 1853. р. — за память о Варварѣ; а коли дôстанешь яку-небудь звѣстку о нѣй и скоро донесешь менѣ, то я Тебе не благодарити буду, а боготворити“. Наконець пôсля десятилѣтнои розлуки побачивъ ся зъ нею Шевченко, и то въ послѣдный разъ. Въ переѣздѣ черезъ Москву въ мартѣ 1858. р. Шевченко разомъ зъ М. С. Щепкинымъ навѣдавъ ся до кн. Репнинои. Княжна бачила Шевченка передъ тымъ въ послѣдный разъ въ 1847. р., не довгій часъ передъ єго увязненємъ. Тогдѣ бувъ ôнъ чоловѣкомъ молодымъ, сильнымъ, здоровымъ, повнымъ надѣй; теперь станувъ передъ нею майже старцемъ, зъ лицемъ покрытымъ ôдъ шкорбуту червоными знаками, зъ млявымъ апатичнымъ поглядомъ, розбитый физично и морально. Обоє силкувались попасти въ давный тонъ, але то имъ не удавалось: межи ними лежало неперебутою межою... десятилѣтне заслане поета.

Шевченко в Новопетровскому.

(За „Кіевскою Стариною“ подав в скороченю Т. О.)

Н. Д. Н., автор статтї „На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира“[1]), поміщеної в сьогорічній мартовій книжцї „Кіевскои Старины“, задержав ся було в грудню 1883 р. по дорозї с Ташкенту до Оренбурга кілька днїв в м. Казалинску і познакомив ся там несподївано з бувшим ротним комендиром Т. Шевченка, а тодїшним полковником и комендантом Казалинска, Єгором Тимофієвичем К—вим. Єгор Тимофієвич родив ся в кріпости Татищевій недалеко Оренбурга і весь вік свій прожив та переслужив в прикаспійско-аральских пустинях; в 1883. р. кінчив вже 48. рік своєї служби. Автор названої статтї так розказує про своє случайне знакомство з Єгором Тимофієвичем і про єго оповіданє о Шевченку:

В часї мого побуту в Казалинску був я раз з візитою а раз на обїді у Єгора Тимофієвича, визначаючогось між иншим сердечною гостинностію. Але у мене так богато було дїла в Казалинску, а так мало часу, що я не мав коли розговорити ся з моїм хозяїном, в котрім і не здогадував ся бувшого ротного командира Шевченка; і був би я таки і від'їхав, не довідавшись того, коли-б не довелось було цїлком несподївано провести єще цїлий вечер у казалинского коменданта.

Покінчивши свої дїла і розпрощавшись з знакомими, я поклав пуститись вечером в дальшу дорогу і поробив до того всї приготовленя. Але не дармо кажуть, що „чоловік гадає, а Бог розполагає!“ Ще рано стояв мороз на 18°, а під вечер упав на 7°; ясне небо захмарилось, задув сильний вітер, і пустив ся сьнїг: явились всї віщуни хуртовини чи то, як там звуть, *пурги*. Всї мене умовляли відложити дорогу до другого дня, але я стояв при своїй постанові. Аж входить Єгор Тимофієвич, обтрясуючи з вусів бурульки і обтираючи сьнїг з лиця. „Не вже-ж ви справдї — каже здивуваний — вибираєтесь сьогодня в дорогу? І то в таку темну ніч та ще в пургу?... В таку негоду і сам кирґіз верхом на своїм кони нї за що не поїде нїгде; а куди-ж вам в тарантасї! То значить іти просто на погибель; у нас то нераз бувало таке в степу. Вже-ж завтра побачите: утихне, ну, и з Богом! а нї, то лїпше вже й завтра сидїти на місци нїж пропадати в степу! Послухайте ради нашого братастеповика: киньте й думати сьогодня о виїздї! А щоб не оставатись на самотї, нумо-ж, коли ласка, до мене на чай!“ Я послухав Єгора Тимофієвича і за якої пів години сидїв у него за столом.

Гостей зібралось нас пять чоловіка, всї крім мене давні туркестанцї. Розмова наша, від разу дружня і щира,

[1]) „Кіевская Старина“, мартъ 1889. г. ст. 561—581. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира. (Изъ путевой книжки). Посвящаєтся друзьямъ: Бер—у, Жит—у и Цв—у. *Н. Д. Н.* — Цїкавий і важний сей причинок до біографії Шевченка тїсно вяже ся с статтю Н. Стороженка „Первые четыре года ссылки Шевченка“ („К. Стар.“, октябрь, 1888).

перейшла скоро на минуле. Єгор Тимофієвич чим дальш став більше оживлятись і богато розказував, що сам бачив і переживав в тій країні; всі слухали уважно єго цїкавого оповіданя. Пісьля одної розповіди єго настала задумчива мовчанка; щоб її перервати, питаю єго:

— Так ви, значить, з давна тут живете?

— Я? — каже Єгор Тимофієвич, здивуваний: — Не тілько служу тут безвиїздно від 1835. р., а й родив ся тут! Чули про кріпость Татищеву?... Ну, от і там!... Все, що тут сподїялось за сих пятьдесять сїм лїт, те все сподїялось немов на моїй долони. Я досконало памятаю навіть приїзд Александра I. в Оренбург, де я тодї учив ся; и єго самого неначе тепер бачу перед собою!...

— А знаєте — кажу — Єгор Тимофієвич: чи не гріх би вам не записати ваших споминок? Їх охотно-б і напечатали...

— Я-б то від дня мого вступленя в службу провадив дневник та записував все, що бачив і чував, аж до червня 1856. р.; так от в походї з Новопетровского укріпленя в Уральск десь і пірвали менї єго...

— Як же так пірвали? Хто такій?

— Ну, хто-ж? Свої таки!... Все, знаєте, ті наші дурні жарти та сьміхи. От хтось там, бачуть, пише дневник і не показує нїкому... А нумо глянути, що він там торочить! Захопїм єго! Цїна єму не велика, а сьміху буде...

— Так ви і не глядали того збиточника?

— Де там не глядав! Глядав і знайшов, та просив, щоби віддав менї мої записки. Але як став божити ся, що то не він, так що-ж і робити!

— А опісьля ви вже не вели дневника?

— Опісьля відійшла охота. Ну, та Бог мене не обидив памятію. Вже кілька раз, признатись, я і забирав ся списати мої спомини, хоч і не майстер до писаня...

— А скажіть же, Єгор Тимофієвичь: ви тілько людей тут бачили и знали, а Шевченка ви не знали?

— Тараса Григорієвича?... Як же таки не знати єго! Він же у мене таки в Новопетровскому був в ротї...

Як нас було пятеро гостей, так на диво найшлось між нами чотирьох україньских земляків! Не дивота-ж, що на таке слово всї почали просити сердечного хозяїна, щоби розказав, що знає і памятає про нашого „Кобзаря“.

— Треба вам сказати, — почав Єгор Тимофієвич, — що я пізнав Шевченка не зразу пісьля єго висилки с Петербурга, а вже в три роки пізнїйше, — значить в 1850. р., коли він прибув в Новопетровске укріпленє. Там я з ним вперве стрів ся и відтак пробув з ним майже сїм лїт, аж до єго амнестії, до 1857. р. Коли-б не пропав був мій дневник, то я богато міг би вам розказати с тих часів и о Тарасї і в загалї о нашім житю за Каспієм в пустинї. Але й так, хоч богато в памяти затерлось, то й богато осталось. А що до перших лїт служби Тараса до нашої стрічи, то також можу розказати вам дещо, що чував або від него самого або від тих, що з ним служили, або що виписав з актів, находячих ся в архиві при управі коменданта форту Но 1, бувшого Раїмского укріпленя. Не богато, правда, дають ті акти, хоч я їх перевернув всї. Далеко більше найшлось би в актах бувшого штабу оренбурского корпусу; так де ті акти, і як добратись до них, та ще нашому брату? А признаюсь, що і самому хотїлось би того, хоч би тому, щоби вволити прозьбі двох хороших людей, що мене дуже просили о те... Ну, як тілько привезли нашого Тараса в Оренбург, так зараз же по приказу начальника краю, ґенерала Обручева, назначили єго на службу рядовим в 4-ий оренбурскій лїнїйний баталїон. Дві роти того баталїону, перша і друга, занимали тодї степові укріпленя Оренбурске і Уральске, що на ріках Турґаю і Ирґізї; а дві роти стояли з баталїонним штабом в Орскій кріпости. З Оренбурга перевели Шевченка в Орску кріпость і тут зачислили єго на службу в другу роту, в котрій він по *ранжирному* списку значив ся 191-им чоловіком, а ростом виказаний в два аршини і $^1/_4$ вершка. Ротою, в котру попав Шевченко, командував поручник Богомолов. Не скажу напевно, с кінцем 1847. чи в початку 1848. р. (мабуть що в початку 1848.)[1]) обі ті роти, а з ними розумієсь і Шевченко перейшли з Орскої кріпости в Уральске укріпленє. З відти майже таки зараз поведено віддїл чоловіка зо дві тисячі над ріку Сир-Дарію, де тодї утверджувалась наша власть; в тім віддїлї були й козаки й башкіри і навіть вольнонаємні робочі і ті дві роти, с котрими був Шевченко. Як тілько прибув той віддїл на місце, зараз приняв ся за докінченє Раїмского укріпленя, котре заложено рік перед тим; а опісьля приступлено до будови невеликого форту, названого *Кос-Аральским*. Той форт стояв недалеко Раїмского укріпленя і був назначений для поміщеня складів і фльотилї сир-дарійско-аральскої, що тодї тілько що повставала. Внеодовзї були готові і фльотиля і форт Кос-Аральскій. А що для служби на фльотилї не вистарчало людей, то на те відправлено під руку ляйтнантови фльоти Бутакову с першої і другої роти оренбурского лїнїйного баталїону 5 підофіцерів, 36 рядових і одного фельдшера. В числї тих імпровізованих матрозів находив ся також рядовий другої роти Тарас Шевченко.

— Так от воно як! — перебив оден з наших товаришів, горячій Українець, оповіданє Єгора Тимофієвича: — От коли писав ся той чудовий стих! — І став знаменито читати на память:

Готово! Парус розпустили,
Посунули по синїй хвилї,
Поміж кугою, в Сир-Дарію,
Байдару та баркас чималий.
Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу заклятую мою
Ти розважав таки два лїта.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люде і тебе знайшли
І знали, що с тебе зробить...
Прощай же, друже! Нї хвали
Анї ганьби я не сплїтаю
Твоїй пустинї; в иншім краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю, колись...

— Ну, як же таки Шевченко попав в матрози? Не розказував він вам? — допитували ми у Єгора Тимофієвича.

— От як: Бутаков захотїв єго взяти до себе; попросив начальство, ну і назначили... Хорошій був то, розумний і щирий чоловік; а покійний Тарас частенько споминав єго і завсїгди добрим словом. Тяжка була тодї наша степова служба, не до порівнаня тяжша нїж тепер, навіть для офіцера не то для салдата. І муштра і походи при спецї або при морозї о черствім сухарї або і без того! Або рий бувало землю та таскай на собі для насипки укріплень, і то цїлими місяцями на спецї! Певно, що і на фльотї служба була не легка; все-ж таки

[1]) Весною 1848. р. — Пор. статью „Первые четыре года“.

не те, що в лїаїї, та ще для Тараса. Раз, що не було тої ненавистної для него *шагистики* та *ружистики*; друге, що він там вже не землю копав, а рисовав береги, картини Сира та Араля; ну, а відтак і жилось єму на суднї, котрим управляв сам Бутаков, куди лїпше, нїж на суші в ротї.

Так плавав наш Тарас два роки по морю по Аралю, котрого береги, острови і води Бутаков осмотрював і описував, остаючи длятого за кождим разом по пять місяцїв безперивно на морю. Не мало таки й натерпілись при тім наші пловцї і від бурі і від лихорадки і від непривички до житя на водї і від тих клятих комарів, що їх цілі хмари носять ся по берегах Араля. За те навіть всї, що відбували службу матрозів, одже і Тарас, дістали опісьля Височайше даровану грошеву нагороду, кождий по 5 руб. ср.

Морскою вправою 1849. р. скінчилась і служба Шевченка на морю. В жовтню відправив ся Бутаков до Оренбурга, щоби начальникови краю здати справу с своїх робіт; і між иншими взяв с собою і Шевченка, раз щоби не лишати єго в Раїмі без себе, а ще більше, щоби старатись о полекшу в єго долї, бо Шевченко весь час своєї морскої служби добре поводив ся и богато трудив ся. З Бутакова були в Оренбурзї дуже задоволені, так що єго навіть внеодовзї аванзували; але для Шевченка не удалось єму нїчого вдїяти; справа скінчилась тим, що Тараса перевели с Сир-Дарії с четвертого лїнїйного баталїону в перший, котрого штаб з двома ротами стояв тодї в Уральску. Пісьля Оренбурга стоянка в Уральску уважалась у нас і була таки лїпшою. Але Тарас тілько що перезимував там, бо в 1850. р. зараз с начатком морскої плавби єго переслали зразу в місточко Ґурієв, а відти в Новопетровске, де стояли ґарнізоном другі дві роти першого баталїону і куди він по весні приплив по Каспію на почтовім човні. С тої то властиво пори й почалось моє знакомство з ним. Я тодї командував 3-ою ротою; а 4-ою, в котрій був Шевченко, командував штабовий капітан П—в. В 1852. р. перевели П—ва в Уфу, мою роту переміщили в Уральск, а на її місце прислали в Новопетровске 1-у роту. Роти, що стояли ґарнізоном в Новопетровскому, змінялись по черзї що два роки; а офіцерів більш досьвідчених і статочнїйших оставляли і по чотири по пять лїт на місци. Оттак і мене оставили при тій змінї та передали менї 4-ту роту, де був Шевченко. Вже-ж то нїкому із нас не було любо служити в тій Богом забутій країнї за Каспієм, де й води криничної не було, а тілько солона; так що-ж дїяти? Чоловік не там служить, де хоче, а там де Бог приведе, та начальство повелить. Зразу, як тільки ми построїли Новопетровске, то не доведи Господи, як тяжко було і сумно жити там! З одної сторони море, з другої пустиня: нї купити, нї дістати, чого тобі треба! Поки поставили касарнї, то ми жили в шатрах, як кірґізи. Ну, помалу ми привикли і до нашого *сибірского* Новопетровского; якось помалу і уладились. Позаїзджали згодом і купцї; стали ми діставати, хоч і не дуже правильно, „Русскій Инвалидъ“, „Пчелку“, „Отечественные Записки“, „Современникъ“; дехто й книжок с собою привіз; от і перечитаєм часом що з нудьги. Жонатих була більша половина, то згодом поприїздили до них і їх сїмї; от і завелось товариство душ с сорок або й с пятьдесять, — розуміє ся, числячи не тілько офіцерів, а й чиновників та купцїв. Житє в такому закутку по неволї зближає людей; так і наше товариство жило між собою досить дружно. Днем бувало шагистика, ружистика, фортові роботи; вечером збираєм ся по домах та граємо в шахи, в льото, в карти — оттак о невеличкі гроші, бо народ звичайно не богатий. В погожу хвилю їздилось инодї й на охоту. В празники сьпівалось в церкві на клиросї. Опісьля-ж, коли з офіцерів та салдатів зібрались дві маленькі оркестри, то бувало і потанцюємо; а навіть уладжувалось театральні вистави в пустій касарнї. От якось треба було коротати час!

— Ну, а Тарасови як же жилось пісьля приходу в Новопетровске? — перебив нетерпеливо оттой, що так живо читав тілько що: „Готово! Парус розпустили...“

— Сказати правду: не дуже то зразу легко та солодко! Тепер майже нема сьвічної людини, хто би не знав про Шевченка; а в ті часи, та ще у нас, за Каспієм, вїхто про него й не чував. *Письменних* звісток про него не було вислано в роту нїяких; а в двох приписах, виданих баталїонним штабом і комендантом ротному командиру, тілько й всего було, що по перше приказувалось рядового Шевченка уважати записаним в салдати за полїтичну провину, а по друге постановлялось мати над ним особливий надзір и не дозволяти єму нї писати нї рисовати нї навіть мати при собі яке-небудь знадібє до писаня або рисованя. Се й наводило на гадку, що він мусить бути с письменників або артистів. Але що він такого писав чи рисував? хто він такій і за що попав в салдати? — того нїхто зразу не знав, та, правду казати, нїкого оно й не обходило, бо висилка подібних людей в наші степові баталїони не була в ті часи такою рідкостію. Ну, помістили єго в касарню, дали єму для надзору окремого дядька, стали водити на фортові роботи, на муштру... Те все річ не легка навіть для чоловіка простого, що просто від сохи попав в салдати; а для Шевченка, хоч він не належав до тих нїжненьких пещених цяць, було воно тим тяжше, що він попав під начальство П—ва. Був то чоловік простий, несердечний, при тім часто грубий і строгий. Не любили єго й самі офіцери, а про роту і про Шевченка нїчого й казати. Дошкулював він Шевченкови не тим, що не мав для него ласки та не попускав єму, — се Тарасови й самому не приходило на ум, бо він знав, що П—в мусить робити, що єму велять з гори, — а всякими дрібними ба й непотрібними придирками. П—в просто знущав ся над чоловіком, і без того нещасним. Бувало нї с того нї с сего стане у него вивертати кишенї, щоби подивитись, чи нема у него олівця або чого писаного чи рисованого. То знов стане глумитись за не досить голосний і салдацкій одвіт на питанє або за спущені при тім вниз очи, і т. и. А вже найбільше дошкулював Тарасови всякими тонкостями муштри, котрі тодї уважались ідеалом салдацкої досконалости, а Тарасови при всїй єго увазї нїяк не удавались. — „Не достичи менї тої *премудрости*, хоч кладись та гинь!“ — бувало нераз говорив менї бідняга сам пісьля вправ. І справдї досить було подивитись при вправах на єго фіґуру під ружем, щоби вас зібрав і сьміх і... горе! Видимо чоловік зовсїм до того не спосібен. Нераз ми бувало вмовляємо П—ва, щоби не вимагав від нещасного більш, нїж він годен зробити. Так куди! — „А менї — каже — одвічати потому за него при смотрах?!“ — „А що, брате Тарасе, — сказав раз до него, жартуючи, оден молодий офіцер пісьля науки, — мабуть лучше-б було, коли-б тебе знов післали на морску службу або назначили в козаки?... Мабуть служба на чайцї або на кони більше вам, запо-

рожцям, по нутру, нїж у піхотї!...“ — „А ще лучше було-б менї — відповів на те Тарас, понуривши голову — або зовсїм не родитись або умерти чим скорійш“, — і дві грубі сльози, наче тепер дивлюсь, скотились нещасному по лици.

Не легко, і дуже не легко жилось єму сердечному в Новопетровскому, особливо зразу; опісьля якось дїло помалу поладилось. Не тямлю вже добре, коли, але мабуть в червни 1852. р. позволено єму і писати і рисовати, хоч і під надзором окремого офіцера. Ну й пізнали ми тодї згодом, що за чоловік був Тарас, і за які гріхи попав ся під червону шапку! А як пізнали, то й всї єго полюбили й стали всюди єго принимати, зачавши від коменданта, котрого дїтям він почав удїляти науку. Та й тяжко-ж бо було не полюбити єго, коли він умів і держати себе хорошо і такій був розумний, такій щирий, що не тілько в Новопетровскому і не тілько нашому брату, простому офіцерови, любо було поговорити з ним, а можна сказати, й не без пожитку. Так!... Зближав ся з людьми якось боязко; особливо при встрічи з мало знакомими або с такими, котрих недолюблював, бувало не добєш ся від него нї слова: сидить собі насуплений, нї пари з уст, мов води в рот набрав. Або найде бувало на него така хвиля, що сидить хмурий-хмурий, та мовчки рисує чи лїпить що-небудь, або й так таки сидить, мов неживий, десь осторонь на горбі та сумний-сумний такій глядить кудись в далечінь. За те инодї, хоч і не часто, так уже розходить ся, розговорить ся, стане сипати різні свої вигадки та приказки — а знав їх тьму! — або почне удавати купцїв, попів, дяків, старообрядцїв, — а й до того був мистець! Тодї просто кінця не було сьміху та веселощам.

Що він писав в Новопетровскому, того не знаю добре сказати. А рисував і вирабляв з алябастру богато, — розуміє ся с тої пори, як єму позволено. Рисував радо портрети з офіцерів і дам, але не красками а різноцвітними олівцями; декотрі с тих портретів, хоч і не всї, визначались великою схожостію. За найлїпші уважались портрети коменданта і мій...

— Де-ж він? Покажіть, будьте ласкаві! — загомонїли ми всї в оден голос.

— Гм... де?! Або-ж богато збережешь, тягаючись по сьвітї?... При переїздї в Корамахчі на Сир-Дарію десь подїла ся моя скринка, — може й украв хто, — а з нею і портрет мій... От розкажу вам цїкаву пригоду: Раз якось лїтом, так около 6-ої годинн рано, с полуденної сторони моря показалось чудне явище, зображаюче якійсь незнаний нам город з домами, башнями і т. д., і тревало так довго, що Шевченко вспів навіть прехорошо зрисувати з него картину. Минуло доволї часу. Глядимо бувало на картину і анї в гадцї, що би то міг бути за город, що так живо відбив ся в воздусї. Аж приходить пароход „Ленкорань“. Шевченко якось взяв та показав свою картину морским офіцерам. Подумайте собі наше зачудованє, коли ті в оден голос загомонїли: „Адже-ж то Астрабат!“ і стали показувати і башнї і доми: „от — кажуть — осьде се, а онде те, і т. д “

Із безлічі фігур і статуеток, що він вирабляв з ялабастру, затямились менї добре дві ґрупи. Одна зображала Христа, як єго мучили жиди: Христос сидить в терновім вінцї; перед ним на колїшках жид висолопив язик і видимо дражнить єго; позади стоїть другий і смалить Спасителя нагаєм по спинї. Друга ґрупа зображала сцену с киргіского житя: Стоїть кибітка, а в нїй сидить киргіз в повстяному трохи на бакир брилї, з задоволеним лицем, і грає на домбрі (балалайцї). Обіч біля дверей, з усьмішкою на устах і з головою, повернутою д нему, стоїть єго жінка і товче просо. В ногах у неї граєсь двоє маленьких, голих киргізяток. С правої сторони лежить привязане до кибітки теля, а з лївої дві кози. Чудові, знаєте, були обі ті ґрупи! Ота друга була у мене; та в клятім переїздї через степ покришилась на порох. В наших переїздах і желїзні річи нївечать ся в дорозї; де-ж пак алябастровій остатись би цїлій?! — І портрети наші рисовав даром і алябастрові свої роботи даром роздавав нам. Але ми всї, знаючи єго крайно тїсне положенє, старались все найти собі якусь ключку, щоби єго не засоромити, не зобидити, а таки віддячитись та не остатись в довгу.

Я уже згадував, що від 1852. р. Шевченко все більш і більш став входити в наше мале товариство. Одже наконець всї єго так полюбили, що без него не обійшлось уже нїчого, нї обід нї вечеря з якої там нагоди, нї вистава театральна, поїздка на польованє, які-небудь сходини, або хор сьпіваків.

Хор той уладжували офіцери, а Шевченко був в ньому сталим участником; він же мав хороший і чистий тенор і знав пребогато чудових україньских пісень. Той хор сьпівав зовсїм не зле і російскі і україньскі пісні, а в празники також і в церквї на крилосї.

Про обіди та вечері нема що й говорити богато: були вони такі, як всї обіди та вечері; кінчились часом піятикою; а Шевченко, на жаль, любив таки инодї випити чи то, як бувало сам каже, „убити з горя муху“. А про театральні вистави таки не годить ся не згадати, тим бїльше, що Шевченко брав в них живу участь як актор і декоратор і без него ледви чи тая штука наша була-б так розохотила і урадувала нашу Новопетровску публїку, котра кождим разом битком наповняла касарню, де давались ті вистави.

На перших двох виставах оба рази йшла комедія Островского: „Свои люди, — сочтемся!“ Ролю Расположеньского взяв Шевченко; всї инші ролї, навіть жіночі, котрих наші дами не хотїли грати, грали офіцери. Грав в нїй — ей Богу! аж сьміх згадати — і я ролю Подхалюзина, та ще в антрактах, таки не перебираючись, сходив в оркестр, щоби грати на скрипцї, бо без неї не могло обійти ся. Ґенеральної репетиції у нас не було; а в репетиціях Шевченко нїколи таки не грав, то ми й не знали, якій з него вийде Расположеньскій. Аж коли на першій виставі появив ся на сценї і став грати, то не тілько публїка, а й ми актори просто не тямились з зачудованя і втїхи. Чи повірите? Нїчого в ньому не осталось Шевченкового; чисто перемінив ся!

Пісьля першої вистави тодїшний комендант наш, підполковник Маєвскій — вічна єму память! — справив нам вечерю, а відтак пішли танцї аж до розсьвіту. Так от пісьля вечері підійшов Маєвскій к Шевченкови, торкнувсь з ним чаркою та каже: „Богато тобі, Тарас Григорієвич, дав Бог: і поет ти і маляр і різьбар, та ще, як показуєсь, і актор... Жаль тілько, голубчику мій, одного, що не дав тобі щастя!... Ну, так Бог же не без милости, а козак не без щастя!“

Третїй раз виставлено два водевілї; грали вже самі низші, та відграли свої ролї також зовсїм не зле. Шевченко вже не грав, хоч і по єго мисли уладжено виставу, і він був її душею. За те убавив публїку такою несподїванкою, що вона з утїхи мало голови не стратила.

В антрактї нараз підіймає ся завіса; музика зачинає грати украïньскій танець; а на сценї являють ся Тарас, переодїтий по украïньски, і молодий прапорщик Б., переодїтий за Украïнку; та як ушкварять тропака, так просто віддай все, та й ще мало! Від криків bis та оплесків мало не розвалилась касарня, — єй Богу! Як же так дізнались і про сю єго штуку, то вже на вечерницях частенько єго впрошували затанцювати свого тропака; а як коли бувало веселий або, як кажуь, „під охотою“, то й затанцює і засьпіває...

— А Тарас частенько бував „під охотою“, як ви кажете, Єгор Тимофієвич?

— Ну!... Часто не часто, а бував таки. Та „під охотою...“ то що-ж? Пусте! Тодї тілько пісні, танцї, приказки... Але от лихо бувало, як коли випє через край! А й те, хоч правда рідко, а таки лучалось з ним в посьлїдних двох, трьох роках... Раз, знаєте, лїтом виходжу я о третїй годинї ночи отак вдихнути сьвіжого воздуху; аж в тім чую сьпів. Беру шапку на голову, взяв с собою дижурного та йду в сторону, відки неслись голоси. І що-ж думаєте? Четверо несуть на плечах двері, а на них лежить двоє людей, прикритих шинелею, а инші йдуть по боках та сьпівають: „Святый Боже, Святый крѣпкій“! — „Що ви робите?“ — питаю їх. — „Та от — кажуть — була у нас гулянка, та двох із наших, Тарас та поручник Б., лягли кістьми: ну, от ми їх і розносимо домів...“ Само собою розуміє ся, що на другий день їх всїх рабів Божих, і тих, що хоронили, і тих, кого хоронили, одних посадили на гавптвахту, других нарядили на дижурство... Другий раз поїхали ми в більшім товаристві на польованє, на Лбище; то буде так с пятнацять верстов від кріпости, на крутому березї, відки відкривають ся чудові види на Каспій і на острови Камінний і Куломиньскій і де бувало аж кишать куропатви, рябчики, качки. Взяли с собою, розуміє ся, і Тараса. Польованєм правив сам комендант, загорілий мисливець. Ну, приїхали ми о четвертій годинї рано під розвалини якоїсь давної туркменьскої кріпости; приказали кухареви ладити нам обід і розійшлись в різні сторони, умовившись на 12. годину полудня зійтись на обід. Тілько Шевченко пішов не на польованє, котрого в загалї не любив, а забравсь недалеко над берегом рисовати. На умовлений час зійшлись ми. Обід був вже готов. — „Анумо теперь — каже комендант — по чарочцї!... Подай сюди — каже до козака — горілку!“ — Приносить той чотири фляшки, що єму були віддані з горілкою; але три з них оказались вже порожні, а в четвертій осталось тілько на днї зо дві чарки, самому-ж ледви язик повертаєсь в ротї. — „А де-ж Шевченко?“ — згадав хтось з мисливих. Пішли глядати єго і найшли на березї: зачатий рисунок лежить біля него, а сам він спить мертвецки. Оказалось, що він с козаком випили чотири фляшки горілки! Сьміхам і жартам не було кінця; а менї, знаєте, було і жально і досадно: нехай би ще, думаю, козак, чоловік простий та темний,... але він!... Так ми єго взяли на арбу (на телїжку) та мов неживого привезли до дому. На другий день, за горяча, вислав я єго, хоч не по черзї, на караул. Яких три дни пісьля того я й не говорив з ним; а далїй кличу єго та кажу: „Бога ти не боїш ся, Тарас Григорієвич! Хоч би трохи уважав на себе! Перед тобою-ж ще цїлий вік!“ — Та на що менї сей вік? — каже. — Кому він потрібен!... От хоч би скорійше зо сьвіта!...

Оттак ми проживали та про кримску війну читали, аж мов грім з неба приходить вість о смерти імператора Николая Павловича! Засумували ми на тую вість, дехто таки й сплакнув, а далїй якось набрали духа: новий цар, — нові, значить, милости! Вступив дух і в Тараса. Але минає рік, минає коронація, приходить і манїфест, а про Тараса анї ду-ду! Зажурив ся він тодї бідняга, та так зажурив ся, що я инодї побоював ся, щоби він рук не наложив на себе. С тої пори особливо став він попивати; а до того часу бувало хиба в компанїї. Часто бувало умовляю та потїшаю єго, що „Бог не без милости“; а він махне тілько рукою та каже: „для всїх, тілько видно не для мене!“

В пізній осени 1856. р. поїхав я за відпусткою в Уральск, оженив ся там, а на весну 1857. р. вернув назад в Новопетровске. Шевченка застав я в добрім здоровлю та трохи веселїйшим. Дістав він листи від приятелїв і навіть від якоїсь ґрафинї; робили вони єму надїю на скорий поворот до дому. Він сам показував менї ті листи. В тім часї зайшла знов зміна рот: четверту відправили в Уральск, а менї велїли переняти другу, що прийшла на її місце; Шевченка перепровадив я знов в мою роту, щоби нам вже не розставати ся. Так прожили ми з ним аж до серпня. В тім, не тямлю вже котрого дня, приходить розпорядженє: відправити рядового Шевченка в Уральск, а там увільнити єго і с служби. О радости єго нїчого й казати. Радовалось єго радостію й богато инших, а вже особливо я, хочь і жаль менї було розставатись з ним: адже-ж тількі роки прожили ми разом, дїлили тілько горя і радости, а до того й хороший, сердечний, даровитий чоловік був Тарас, хоч і по правдї, як замітив було Маєвскій, доля дала єму все крім щастя! Кріпко обнявсь я на прощанє с Тарасом, провожаючи єго в дорогу та садовлячи на почтове човно, на котрім він відправив ся в Уральск. Більше ми з ним, вічна єму память! не стрічались.

От і все, що я можу вам сказати про Шевченка.

— Соловій басньями не сит! — замітила Єгору Тимофієвичу єго шановна жена: — Ти й забув, що вже перша година і пора попросити гостей на закуску.

Около другої години в ночи розпрощались ми з нашим гостинним і справдї милим хозяїном.

Тим часом погода змінилась, вітер утих, хмари розійшлись; мороз взяв знов сильнїйший, небо визьвіздилось. О шестій годинї рано я вже покидав Казалинск, згадуючи в дорозї по неволї Раїмске укріпленє, Кос-Аральскій форт и стихи Шевченка:

„Прощай, убогий Кос-Арале!...“

ЩЕ ПРО НОВОПЕТРОВСКЇЙ ЧАСЫ ШЕВЧЕНКОВОИ НЕВОЛѢ.

(За „Кіевскою Стариною“ подавъ А. Б.)

Въ Новопетровскѣмъ укрѣпленю, де Т. Шевченко перегараздувавъ ѣдъ весни 1850. до серпня 1857. року, бувъ ѣдъ осени 1853. р. комендантомъ Ираклій Александровичь Усковъ, котрый передъ тымъ служивъ въ Оренбурзѣ адъютантомъ при головнѣмъ начальнику оренбурского краю ґр. В. А. Перовскѣмъ. Въ кѣлька мѣсяцѣвъ пѣсля єго приходу до Новопетровского прийшла єму на свѣтъ доня Наталія. Шевченко якъ въ загалѣ любивъ дѣтей, такъ въ Новопетровскому укрѣпленю особливо любивъ и пестивъ тую Натю. Не богато, правда, могла Наталія Ираклієвна Ускова запамятати Шевченка зъ пер-

шихъ своихъ дитячихъ лѣтъ, але за те богато наслухалась про него опôсля ôдъ своихъ родичѣвъ. Одже ôдъ неи записавъ дещо про Шевченка д. Н. Зарянко ще въ 1882. р. и подавъ, що чувъ, въ 75. ч. „С.-Петербургскихъ Вѣдомостей“ зъ того-жь року п. з. „Воспоминанія Наты о дядѣ Тарасѣ“. Теперь же удалось єму дôстати ôдъ Нат. Усковои ще деякî новî звѣстки и три власноручнî листы Шевченка до єи ôтця; а користуючись тымъ новымъ знадôбємъ, подавъ въ „Кієвскôй Старинѣ“ въ книжцѣ за мѣсяць лютый с. р. (стор. 297—313) статю „Воспоминанія Н. И. Усковой о Т. Г. Шевченкѣ“; звѣстки, поданî въ сѣй статѣ, пояснює, доповнює або й справляє мѣсцями своими замѣтками д. М. К. Чалый.

Єще въ Оренбурзѣ, — розказує д. Зарянко, — скоро стало вѣдомо, що комендантомъ Новопетровского укрѣпленя назначено Ускова, просили єго декотрî люде, щобы по змозѣ старавъ ся облегчити гôрку долю Шевченка. Були се пôсля замѣтки Чалого: Гернъ, Лазаревскій и Матвѣєвъ.

Прибувши въ осени 1853. р. до Новопетровского, заставъ Усковъ Шевченка въ сумнôмъ положеню: єго найблизшî начальники обходились зъ нимъ занадто остро.

Першî два роки дѣялось Шевченкови въ Новопетровскому не зле. Комендантомъ бувъ тодѣ Антôнъ Петровичь Маєвскій, котрый дуже любивъ Шевченка и часто принимавъ єго у себе дома, не якъ салдата, а якъ розумного товариша. Шевченко мавъ тодѣ и въ касарнѣ деякî полегчѣ и не ôдбувавъ чорныхъ робôтъ салдацкихъ, нарисовавъ въ тыхъ двохъ рокахъ кôлька портретôвъ и безъ перешкоды дôстававъ на руки коменданта листы и грошѣ. При кôнци 1852. р. Маєвскій померъ, а баталіонне начальство почалось дуже остро обходити зъ Шевченкомъ. На те и жалуєсь поетъ въ тôмъ часѣ въ листѣ до Гулака. Такъ оно велось ажь до приходу нового коменданта Ускова. (*Прим. Чалого*[1]).

Перша стрѣча Ускова зъ Шевченкомъ наступила на смотрѣ, коли ôддавано першій поклôнъ новому комендантови. Въ кôлька днѣвъ пôсля того довелось Шевченкови бути въ дому коменданта; принято єго привѣтно и зъ теплымъ спôвчутємъ. Недовѣрчивый до людей при першôй стрѣчи зъ ними, Шевченко и въ сѣмъ разѣ не заразъ повѣривъ въ щирôсть Ускова; але скоро переконавъ ся о нѣй и ставъ частымъ гостемъ, а опôсля щирымъ приятелемъ родины коменданта.

М. Чалый примѣчає до того, що не сталось оно такъ скоро, але майже ажь въ рôкъ пôсля приходу Ускова въ Новопетровске. Усковъ въ першôмъ роцѣ свого комендантства дуже осторожно поступавъ собѣ що до Шевченка, побоюючись доносôвъ, котрыми ажь кипѣло въ тôмъ Богомъ забутôмъ а людьми клятôмъ краю. Дôставши на имя свого попередника листъ для Шевченка, а въ нѣмъ 20 руб., хотѣвъ єго ôдослати назадъ; тôлько баталіонный лѣкарь Никольскій, великій поклонникъ поезіѣ нашого Кобзаря, упросивъ Ускова не робити того.

Новопетровске укрѣпленє, теперь вже знесене, лежало на крутôй вапняноô скалѣ пôвострова Манґашлика, три версти ôдъ берега Каспійского моря. Невеличка церковь, дôмъ для коменданта, караульный дôмъ, шпиталь и кôлька домôвъ для помѣщеня нижшихъ чинôвъ и офицерôвъ, — отъ и все, що находило ся въ крѣпости. Біля крѣпости, пôдъ горою, кôлька ôрменьскихъ крамôвъ, а доокола голый степъ и анѣ знаку деревины.

Въ осени 1853. р. посаджено першî вербы, о яку версту ôдъ укрѣпленя; ôдтакъ зъ Астрахану привезено чорнозему и деревины и пôсля довгихъ заходôвъ удало ся заложити садъ, такъ що до ôдъѣзду Шевченка декотрî дерева давали вже значну тѣнь.

До того замѣчає д. Чалый, що пôсля листу Шевченка, писаного до Осипова (гл. Петер. „Основу“), першу вербу засадивъ самъ Шевченко въ 1850. р.; коли єго переводили зъ Орскои крѣпости въ Новопетровске, то ôнъ въ Ґурієвѣ пôднявъ на улицѣ свѣжу вербову ломачку и принѣсъ ѣѣ въ укрѣпленє та вôткнувъ на ґарнизонномъ подвôрю.

Въ саду бувъ невеличкій дôмъ, де лѣтомъ проживала сѣмя коменданта, и двѣ деревянî бесѣдки, одна шестигранна зъ стѣнами и трьома ôкнами, а друга безъ стѣнъ; въ першôй звыкъ бувъ Шевченко ночувати, а въ другôй ôдпочивавъ въ тî дни, котрî проводивъ въ саду.

Пôсля дневника самого-жь Шевченка любивъ ôнъ особливо ôдпочивати пôдъ тѣнею тои вербы, що ѣѣ самъ було засадивъ; пôдъ нею читавъ ôнъ зъ своимъ приятелемъ Фіялковскимъ естетику Лібельта. (*Прим. Чалого.*)

Перша пôльга въ житю Шевченка на засланю въ Новопетровскому обявилась тымъ, що Усковъ, наставши комендантомъ, не вымагавъ вже ôдъ него салдацкои служby зъ всею строгостію, яку на рядового накладавъ вôйсковый порядокъ; Шевченко являвъ ся въ рядахъ тôлько въ конечныхъ разахъ. Коли приходила на него черга дижурнои або караульнои службы, то наймавъ за себе кого-небудь зъ рядовыхъ. Мешкавъ не въ касарнѣ, якъ передъ тымъ, а зъ котрымъ-небудь зъ офіцерôвъ въ зимѣ, а лѣтомъ въ комендантскôмъ саду. Обѣдавъ лѣтомъ и зимою що день у Ускова, вынявши тî дни, коли выпивъ лишню чарку. Въ такî дни обѣдавъ або у знакомыхъ офицерôвъ, або заходивъ въ комендантску кухню, де нишкомъ попоѣвъ, и ôдтакъ ôдходивъ незамѣтно, щобы не вызвати изъ стороны Ускова и єго жѣнки звычайныхъ въ такихъ разахъ докорôвъ.

Хмурый, непривѣтный, неповоротный, Шевченко робивъ зразу немиле вражѣнє; але хто єго лѣпше пôзнавъ, кождый привязувавъ ся до него, такъ що мало було въ Новопетровскому людей, неприхильныхъ до него. Одже були и такî. Декотрыхъ офицерôвъ дразнило се, що мѣжь гостями у коменданта бувавъ и Шевченко; не подобалось имъ, що Шевченкови явно оказувано першенство, що Усковъ мавъ для него ласку и не боронивъ єму писати и рисовати. Те все дратувало неприхильникôвъ поета, а навѣть давало имъ ключку противъ коменданта, такъ що за те пôшовъ доносъ до ґенералъ-ґубернатора ґр. Перовского. Але ґрафъ не принявъ доносу. Подробицѣ тои справы розказанî въ споминахъ И. С. Тургенева о Шевченку[1]).

---

[1]) Не цѣлкомъ зъ тымъ згоджує ся оповѣданє Єгора Тимофієвича (пор. попередню статю). Пôсля сего якъ разъ найгôрше було Шевченкови до 1852. р. Ажь въ тôмъ роцѣ мало єму полегшати и ôдъ того, що на ротного командира дôставъ Єгора Тимофієвича, и тымъ, що ажь тодѣ позволено єму писати и рисовати. — *Прим. Ред.*

[1]) „Подробности“, розказанî Тургеневымъ не мають нѣякои пôдставы. Лазаревскій, котрый добре знавъ ôдносины ґр. Перовского до близькихъ єму осôбъ, не припускає, щобы хто-небудь осмѣливъ ся приступити зъ доносомъ до того гордого и недоступного вельможѣ. Ще менше имовѣрне друге оповѣданє, Лѣскова, о тôмъ, мовь бы то Перовскій власноручно бивъ Шевченка. Адже черезъ всѣ сѣмъ лѣтъ за ґр. Перовского, Шевченко не вы-

Въ Новопетровскому укрѣпленю бувъ Тарасъ душею товариства. Рѣдко обойшлась безъ него яка забава; а коли бувъ веселый, то вже кінця не було єго жартамъ и дотепамъ. При поѣздкахъ на гулянки ін звычайно сѣдавъ на возъ зъ харчами и бравъ подъ свою опѣку фляшки зъ горѣлкою, але рѣдко привозивъ ихъ на мѣсце повными.

Разъ выѣхали на Хангу Бабу, мѣсце о кілька верстъ ідъ укрѣпленя, де було троха морвовыхъ деревъ. Шевченко лежавъ на килимѣ и балакавъ зъ офицеромъ. Той замѣтивъ, що Тарасъ выпивъ лишню чарку, и загадавъ зажартувати зъ него; назбиравъ по степу „орѣшківъ“, що погубили івцѣ, и подавъ Шевченкови нѣбы кедровй. Шевченко покушавъ, а змѣркувавши, що се таке, загадавъ іддячитись. Вернувши въ садъ, ін назбиравъ клещевины (ricinus), що зъ неи роблять олій, зваривъ зъ неи самъ подливку и запросивъ офицера до себе на снѣданє та погостивъ єго тою подливкою. Злишно й казати, що подливка зробила своє...

Не ухилявъ ся Шевченко також ідъ жѣночого товариства, котре тежь любило инодѣ пожартувати собѣ зъ него. Коли котра изъ пань, жартуючи собѣ зъ єго неповоротности, заявляла, що не легко влюбити ся въ него, то ін въ ідповѣдь на те спѣвае бувало зъ усмѣшкою пѣсню „Ходитъ вѣтеръ у воротъ“, натискаючи особливо на конець єи:

Дунулъ вѣтеръ, и Авдѣй
Полюбился снова ей;
Дунетъ вѣтеръ еще разъ,
И полюбится Тарасъ.

Дѣтей Шевченко любивъ дуже. Въ Новопетровскому пестѣйкою єго була Наталія Ираклієвна, старша донька Ускова, що прийшла на свѣтъ въ кілька мѣсяцѣвъ по приѣздѣ родичѣвъ въ укрѣпленє. Зъ нею поетъ дѣливъ свій дозвільный часъ, розказувавъ ѣй про свою родину, робивъ ѣй удочки, плѣвъ кошики и спѣвавъ пѣсни то веселй то жалібній, ідъ котрыхъ дитина неразъ заливала ся слезами. И несказано любила Наталенька свого дядька Горича, якъ она єго звала. „Истый Тарасъ Горичь, моє серденько, моя ясочко!“ приповѣдавъ бувало поетъ, цѣлуючи ѣе.

Не довго передъ своимъ ідъѣздомъ, д. 4. червня 1857. р., въ день родинъ Натѣ, Шевченко зладивъ транспарентъ зъ буквами єи имени, уставивъ єго конець саду и освѣтивъ вечеромъ розноцвѣтными огнями. А коли вже забиравъ ся зъ Новопетровского, подарувавъ своѣй пестѣйцѣ єи портретъ, нарисованый сепією, и книжку „*О подражаніи Христу*“ (перекладъ Спераньского). На тыхъ дарункахъ написавъ власноручно: „Милой умницѣ Наташенькѣ на память отъ дяди Тараса Шевченка“.

Въ послѣдній роки въ Новопетровскому укрѣпленю рисовавъ Шевченко дуже богато, всьо сепією або олівцемъ, звычайно картины зъ околицѣ и близшихъ киргіскихъ аулівъ, також и деякй портреты. Усковымъ лишивъ на памятку портреты жены коменданта Агафіѣ Ємеліяновнои зъ старшою донькою на рукахъ и Наташинои няньки въ киргіскій одѣжи, та пять картинъ: на двохъ були зображенй близькй аулы, на другихъ двохъ коменданцкій садъ въ першімъ роцѣ єго заложеня и въ роцѣ Шевченкового ідъѣзду, а пята картина показувала Новопетровске укрѣпленє изъ стороны моря.

При всякій сердечній прихильности Усковыхъ до Шевченка и єго щирій вдячности[1]) бували инодѣ мѣжь ними и звады, коли такъ самъ комендантъ якъ и єго жѣнка узнавали за потрѣбне здержувати Шевченка ідъ єго слабости до чарки; але оно скоро забувало ся. Крімъ того ідносины мѣжь Шевченкомъ а Усковымъ були якъ найлѣпшй. Коли у Шевченка не було грошей, то зычивъ у Ускова; разомъ зъ нимъ занимавъ ся також фотографією. На имя коменданта приходили до Шевченка листы, книжки и потребы до рисованя. Такимъ способомъ и вѣсть ідъ Лазаревского о даровані Шевченкови свободѣ прийшла на имя Ускова. Лазаревскій выславъ зъ Петербурга д. 2. мая 1857. р. короткій листъ до Ускова, а разомъ також листъ и 75 руб. для Шевченка.

Урядова вѣсть о свободѣ рядового Шевченка наспѣла до коменданта 21. липня; а Усковъ, не дожидаючи зъ Оренбурга указу о ідставцѣ, выдавъ єму на власну руку пропустку до самого Петербурга. Шевченко выѣхавъ зъ Новопетровского д. 2. серпня 1857. р вечеромъ, проведеный найщиршими желанями своихъ приятелѣвъ и прихильниківъ.

Першій листъ, що Усковъ ідставъ ідъ Шевченка, бувъ писаный зъ Астрахану 10. серпня 1857. р.; але сей затративъ ся десь. Ідтакъ писавъ Шевченко зъ Нижнього Новгороду 12. падолиста, опісля 17. лютого 1858. р. також зъ Нижнього, а наконець зъ Петербурга.

Отсе тій три листы въ оригіналѣ такъ, якъ ихъ подає въ „Кієвскій Старинѣ“ д. Н. Зарянко.

I.

„12 ноября 1857 года. Нижній Новгородъ.

Многоуважаемый Ираклій Александровичъ!

Давно уже я собираюсь описать вамъ все случившееся со мною со дня, въ который я послалъ вамъ мое письмо изъ Астрахани, т. е. съ 10 августа, но для этого описанія не доставало главнаго матеріала т. е. конца, заключенія этого на диво курьезнаго путешествія.

22 августа выѣхалъ я изъ Астрахани, вмѣстѣ съ семействомъ А. А. Сапожникова, съ которымъ мы возобновили старое знакомство. 19 сентября прибыли мы благополучно и весело въ Нижній Новгородъ и того же дня полиціймейстеръ объявилъ мнѣ, что я за настоящимъ указомъ объ обставкѣ долженъ отправиться обратно въ Оренбургъ. Такое милое предложеніе меня не мало озадачило, но я вскорѣ оправился т. е. заболѣлъ и самъ написалъ въ Оренбургъ и добрыхъ людей просилъ написать о себѣ прямо Катенину, прося его развязать сей гордіевъ узелъ какъ нибудь помягче. Пока этотъ таинственный узелъ развязывался, я хворалъ, бродилъ по грязнымъ нижегородскимъ улицамъ и скучалъ до ипохондріи. Наконецъ вчера здѣшній военный губернаторъ получаетъ отъ генералъ-губернатора оренбурскаго подробное объясненіе моего увольненія отъ военной службы.

ходивъ зъ Новопетровского, а гр. Перовскій за той часъ не бувъ тамъ анѣ разу. А въ тімъ до такого поступку гр. Перовскій бувъ навѣть неспособный унизити ся. — (*Прим. Чалого.*)

[1]) Мимо вдячности для Ускова, до котрои почувавъ ся Шевченко, влюбивъ ся ін въ єго жѣнку, чисто, всѣмъ серцемъ и всею вдячною душею, — якъ самъ признаєсь въ листѣ до Залеского. Але підъ конець свого засланя охоловъ зъ своєи любови, коли прекрасна Агафія неосторожно разъ натыкнула на ласки, оказуванй въ єи домѣ рядовому Шевченку. „И я — пише Шевченко въ своѣмъ дневнику — отряхнулъ прахъ отъ ногъ своихъ и повторилъ слова флорентинскаго изгнанника:

Горокъ хлѣбъ подаянія
И жостки ступеньки чужого крыльца“. (*Прим. Чалого.*)

Объясненія эти вчера же прочитаны мнѣ. Въ нихъ изображено, что я, бывшій художникъ, имѣю право поселиться гдѣ мнѣ угодно въ предѣлахъ Россійскои Имперіи, кромѣ столицъ, а около столицъ даже мимо проѣзжать запрещено. Сегодня же написалъ я моимъ друзьямъ въ Петербургъ объ этой катастрофѣ и въ ожиданіи будущихъ благъ, поселился въ Нижнемъ Новгородѣ.

Мнѣ здѣсь пока хорошо. Нижегородская аристократія принимаетъ меня радушно и за работу платить, не торгуясь, 25 рублей серебромъ за портретъ, нарисованый карандашомъ. Деньги у меня есть. Костюмъ себѣ построилъ перваго сорта, начиная съ голандскаго бѣлья, и въ добавокъ запустилъ бороду, настоящее помело. Теперь мнѣ только не достаетъ столицы, а то все, слава Богу, имѣю, начиная съ здоровья. Столицу я не раньше надѣюсь увидать, какъ черезъ годъ. И я теперь не знаю, что мнѣ дѣлать съ письмами Киріевскаго и съ вашей довѣренностью. Напишите мнѣ.

Весело ли у васъ? Здорова ли Агафья Емельяновна? Здоровы ли мои большіе друзья Наташенька и Наденька? Не посылаю имъ гостинца, потому что Нижній Новгородъ безъ ярмарки та же деревня, еще хуже по дороговизнѣ самыхъ необходимыхъ вещей.

Газетныя новости вамъ извѣстны, о нихъ и говорить нечего, а не газетныя не стоють того, чтобъ о нихъ говорить. Занимаетъ теперь всѣхъ самый животрепещущій вопросъ о томъ, какъ освободить крестьянъ отъ крѣпостнаго состоянія. Съ новымъ годомъ ожидаютъ правительственныхъ распоряженій по этому вопросу.

Прощайте, Ираклій Александровичъ! Желаю вамъ здоровья и счастія. Цалую отъ души моихъ большихъ друзей Наташеньку и Наденьку и свидѣтельствую мое глубочайшее почтеніе Агафьѣ Емельяновнѣ и остаюсь бдагодарный вамъ Т. Шевченко.

Кланяюсь я Жуйковымъ, Бурцевымъ и моему старому, незабвенному другу Мостовскому".

Се письмо дôставъ Усковъ пôсля замѣтки д. Чалого д. 5. сѣчня 1858. р. и ôдповѣвъ листомъ зъ 7. сѣчня, поданымъ въ замѣтцѣ въ повнôй основѣ. Въ ôдповѣди своѣй тѣшить ся Усковъ, що Шевченко въ Н. Новгородѣ жде рѣшеня зъ Оренбурга; пише, що дôставъ догану за увôльненѣ Шевченка; удаѣсь до Шевченка зъ одною орудкою и просить ѣго, щобы въ Кіевѣ навѣдавъ ся до полковника Матвѣя Ускова, дядька коменданта; пересылаѣ ôдъ себе и своѣи сѣмьѣ желаня и поздоровокъ та додаѣ деякѣ вѣсти зъ Новопетровского. Разомъ зъ своимъ листомъ пересылаѣ Усковъ листъ Кухаренка, знаного автора драматичного твору „Чорноморскій Побытъ", до Шевченка, наспѣвшій на ѣго руки до Новопетровского вже пôсля выѣзду поета.

II.

„Многоуважаемый Ираклій Александровичъ!

Письмо Ваше отъ 7 января получилъ я 15 февраля, за которое приношу вамъ искреннюю благодарность и за письмо стараго моего друга Черноморца Кухаренка приношу такую же вамъ искреннюю благодарность. Сердечно радуюсь благополучію вашему, Агафьи Емельяновны и здоровью моихъ милыхъ и малыхъ друзей Наташеньки и Наденьки. Наденька, я думаю, уже бѣгаетъ, какъ бы мнѣ хотѣлось ее потютюшкать! А моя умница, красавица Наташенька вспоминаетъ ли своего друга, дядю Тараса Горича? Сердечно жалѣю, что не могу ничѣмъ ей напомнить о себѣ. Нижній Новгородъ безъ ярмарки настоящая деревня. Хуже, потому что обыкновенные сельскіе продукты дороже, нежели въ селѣ. Городъ просто самъ по себѣ дрань. Семь лѣтъ въ Новопетровскомъ укрѣпленіи мнѣ не казались такъ длинны, какъ въ Нижнемъ эти пять мѣсяцевъ. Это значить перепутье. На рождественскихъ святкахъ пріѣзжалъ ко мнѣ въ гости изъ Москвы мой старый другъ Михайло Семеновичъ Щепкинъ (извѣстный актеръ). Теперь я думаю отдать ему старику визитъ. Онъ мнѣ сдѣлалъ честь, какой немногіе удостоились отъ знаменитаго старца. На будущей недѣлѣ думаю навсегда оставить Нижній Новгородъ, прожить до весны подъ Москвой у сына Щепкина, а весною, если не разрѣшать мнѣ жить въ столицахъ, поѣду въ Харьковъ, въ Кіевъ, въ Одессу и за границу. Богъ съ ними и съ столицами! Деньжонокъ уже накопилось столько, что безбѣдно можно прожить года три за границею, а тамъ — что Богъ дасть. Не погибъ въ неволѣ, не погибну и на волѣ, говорить малороссійская пѣсня.

Какова у васъ зима нынѣшній годъ? Здѣсь ужасно много снѣгу, а морозовъ сильныхъ еще не было. Письмо мое вы получите не раньше праздника Воскресенія Христова, то я и поздравляю васъ съ этимъ свѣтлымъ праздникомъ и отъ души цѣлую васъ всѣмъ: и Катю, и няню, и въ особенности большихъ друзей моихъ Наташеньку и Наденьку. Пошли имъ Богъ здоровья!

Прощайте, многоуважаемый Ираклій Александровичъ, не забывайте искренняго вашего Т. Шевченка.

P. S. Если получу фотографическій портретъ — пришлю, а вы мнѣ пришлите собственнаго издѣлія портреты друзей моихъ Наташеньки и Наденьки. А письмо ваше адресуйте на имя М. С. Щепкина въ Москву, въ контору императорскихъ театровъ.

Цѣлую Жуйкова съ благовѣрною и Бурцова съ благовѣрною же, а старого полыводу Мостовскаго безъ благовѣрной три раза цѣлую.

1858 года февраля 17."

Зъ боку приписка: „Поздравляю Агафью Емельяновну съ прошедшимъ днемъ ангела".

На се письмо ôдповѣди не було.

III.

„Іюля 4, 1858.

Многоуважаемый Ираклій Александровичъ!

Наконецъ я добрался до Петербурга и до завѣтнаго Павловска. Но Павловскъ, увы! не обѣщаетъ ничего хорошаго. Три раза, впродолженіе одной недѣли, побывалъ я въ Павловскѣ и три раза стучался напрасно у дверей вашего честнаго и въ добавокъ высокоблагороднаго комиссіонера. Онъ никого не принимаетъ потому, что къ нему, кромѣ заимодавцевъ, никто не заходитъ. О пребываніи моемъ въ Петербургѣ онъ узналъ отъ генерала Бюрно, съ которымъ я встрѣтился въ Павловскѣ же и имѣлъ неосторожность разсказать ему о сдѣланномъ мнѣ вами порученіи. А Киріевскій, ловкій шарлатанъ, смекнулъ дѣломъ и не велѣлъ меня принимать. А случайно гдѣ то встрѣтившись съ Марковичемъ, увѣрялъ его, что онъ зимнимъ путемъ еще выслалъ вамъ отличнѣйшій фотографическій аппаратъ со всѣми принадлежностями; даже много лишняго выслалъ. Подлецъ! и въ добавокъ неловкій.

Довѣренность ваша не по формѣ написана и Михайло Матвѣевичъ говоритъ, что она не можетъ имѣть никакой силы. Попробуйте написать его матери; она живетъ въ Павловскѣ, вмѣстѣ съ нимъ, въ собствен-

номъ домѣ. За успѣхъ ручаться нельзя, а попробовать можно.

Посылка ваша сегодня же отправляется. Кажется вы получите все требуемое исправно и лучшаго свойства. Я посылаю вамъ „Губернскіе очерки“, письма (Кіріевскаго) и вашу довѣренность, а вы мнѣ пришлите двѣ чорныя мерлушки, чѣмъ премного обяжете, и адресуйте вашу посылку на имя М. М. Лазаревскаго.

Въ Питерѣ мнѣ хорошо пока. Квартирую я въ самой академіи. Товарищи-художники меня полюбили, а безчисленные земляки меня просто на рукахъ носятъ. Однимъ словомъ, я совершенно счастливъ.

Какъ то вы тамъ поживаєте? Что мои великіе друзья подѣлываютъ? Наденька, я думаю, уже бѣгаетъ, а Наташа читаетъ. А басенъ Крылова все таки не издаютъ съ порядочными картинками. Посылаю вамъ свой плохой портретъ, снятый съ натуры въ Петербургѣ. Каковъ вашъ садъ? Нынѣшнее лѣто у васъ должно быть много винограду и абрикосовъ.

Свидѣтельствую мое глубочайшее почтеніе Агафьѣ Емельяновнѣ, цѣлую отъ всего сердца моихъ большихъ друзей и остаюсь уважающій васъ Т. Шевченко.

Кланяюсь Бажановымъ, Жуйковымъ и старому волокитѣ Мостовскому“.

На се письмо дôставъ Шевченко ще два листы ôдъ Ускова (д. Чалый подає въ замѣтцѣ оба въ повнôй основѣ), и тымъ закôнчила ся переписка мѣжь ними; занятя и всѣлякѣ клопоты поета, єго поѣздка на Украину и т. и. въ иншій бôкъ звернули всю єго увагу.

Гôрко було родинѣ Ускова учути вѣсть о передвчасноô смерти Шевченка; а „милая умница Наташенька“ и теперь не може спôмнути безъ слезъ дядька Тараса Горича.

Полковникъ И. А. Усковъ бувъ ажь до 1865. р. комендантомъ Новопетровского укрѣпленя, перезваного въ 1858. р. „Александровскимъ фортомъ“, а знесеного и збуреного въ 1865. р. Ôдтакъ пôшовъ въ одставку, поселивъ ся спершу въ Саратовѣ, а потому въ Москвѣ, и померъ тамъ 15. липня 1882. р., не лишивши нѣякихъ записокъ про Шевченка.

ЩЕПКИНЪ и ШЕВЧЕНКО.

(За „Газетою А. Гатцука“ подавъ А. Б.)

Д. 6. (ст. ст.) падолиста 1888. р. ôдбулось въ актовôй салѣ Московского университету прилюдне засѣданє „Общества Любителей Россійской Словесности“, присвячене памяти Мих. Щепкина по нагодѣ сотныхъ роковинъ єго уродженя. Мѣжь иншими на тôмъ засѣданю выголошеными рѣчами особливо звертає на себе увагу нашу рѣчь проф. Н. Стороженка про ôдносины Щепкина до земляка и приятеля свого Т. Шевченка[1]).

Щепкинъ и Шевченко — каже высокопов. бесѣдникъ — були звязанѣ зъ собою племѣнною и духовною спôльностію: оба були Украинцѣ, оба горяче любили рôдню Украину, оба выйшли зъ посередъ темного крѣпацкого люду, оба силою природного ґенія достигли широкои славы. Говорячи про Щепкина не годить ся не спôмнути про єго земляка и приятеля, котрого ôнъ любивъ якъ сына, берѣгъ якъ зѣницю ока, въ котрôмъ ôнъ бачивъ сходяче сонце рôднои поезіѣ.

Щепкинъ ледви чи знавъ що-небудь про Шевченка передъ тымъ, поки появивъ ся въ Петербурзѣ въ 1840. р. єго „Кобзарь“. Скоро-жь тôлько роздали ся першѣ звуки Шевченковои лиры, Щепкинъ бувъ однымъ зъ першихъ, що пôзнавъ въ молодôмъ авторѣ „Кобзаря“ великого поета. Чудова мельодія Шевченковои пѣсни такъ очарувала Щепкина, що ôнъ ставъ ôдъ разу горячимъ поклонникомъ єго таланту и вѣстникомъ єго славы. Розказують, що незабаромъ пôсля появленя „Кобзаря“ Щепкинъ прославивъ имя Шевченка въ литературныхъ кружкахъ Москвы, мистецки читаючи „Думи моїї, думи моїї, лихо менї з вами“. Годѣ докладно означити часъ, коли Щепкинъ особисто познакомивъ ся зъ Шевченкомъ; але имовѣрно сталось оно тогдѣ, коли въ 1843. р. Шевченко переѣздивъ черезъ Москву на Украину. Въ 1845. р. стрѣлись оба єще разъ въ Кієвѣ, куды Щепкинъ приѣхавъ на гостинну ролѣ. Нема що й казати, що Шевченко, познакомившись зъ Щепкинымъ, ôдъ разу попавъ пôдъ чаруючій вплывъ незвычайно симпатичного земляка. Значно старшій лѣтами и досвѣдомъ, Щепкинъ притушувавъ жаръ свого приятеля, гудивъ єго за всякій промахъ, упоминавъ берегчи себе для свого народу и для поезіѣ. Рѣчь певна, що Шевченко въ гôркихъ хвиляхъ житя обертавъ ся за помочію до свого приятеля, повѣрявъ єму своє горе и почувавъ ôдъ того полегшу, ôдраву и надѣю, якъ се видно такожь и зъ єго поемы „Пустка“, написаноі въ 1846. р. и присвяченои Щепкину:

Заворожи минї, волхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я — ще бою ся.
Бою ся ще погорілу
Хату руйновати,
Бою ся ще, мій голубе,
Серце поховати.
Може вернеть ся надїя
С тією водою
Цїлющою, живущою,
Дрібною слезою.
Може вернеть ся в невкриту
Пустку зімувати
І укриє і нагріє
Погорілу хату
І вимете і вимиє
І сьвітло засьвітить;
Може ще раз прокинуть ся
Моїї думи-думи;
Може ще раз пожурю ся,
З дїтками заплачу,
Може ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу.

Въ 1847. р. постигло Шевченка страшне нещастє...

Въ часѣ свого десятилѣтного заслання не переписувавъ ся ôнъ зъ Щепкинымъ, — може бути зъ боязни, щобы свого друга не компромитувати въ очахъ властей; але черезъ спôльныхъ приятелѣвъ пересылавъ єму поклоны и поезіѣ. Те саме робивъ и Щепкинъ, зъ тою рôжницею, що до поклонôвъ своихъ додававъ не поезіѣ, а грошеву помôчь. Въ 1857. р. заходами президента Академіѣ Художествъ ґрафа Т. П. Толстого помилувано Шевченка и позволено єму жити всюды крôмъ столицъ. Выжидаючи пароходу, що єго мавъ ôдвезти зъ Новопе-

[1]) Газета А. Гатцука (въ Москвѣ) № 6. 16. ноября 1888. ст. 90—92: Щепкинъ и Шевченко, *Н. Стороженка.*

тровского до Астрахану, Шевченко кôлька днѣвъ нудивъ собою и осолоджувавъ собѣ часъ тôлько мрѣями о свободѣ; тодѣ часто снились єму приятелѣ. Отъ що пише про се въ своѣмъ дневнику: „Ôдъ недавна являють ся менѣ у снѣ милй мому серцю рѣчи и особы, котрыхъ я давно не видѣвъ на очи; мабуть се ôдъ того, що я разъ у разъ думаю о нихъ. Такъ мѣжь иншимъ бачивъ я у снѣ М. Щепкина въ Москвѣ такимъ свѣжимъ и добрымъ, якимъ я єго видѣвъ остатній разъ въ 1845. р. Мы говорили о театрѣ и о литературѣ; я єму замѣтивъ, чому ôнъ не пише дальше своихъ *Записокъ Артиста*. На те ôдказавъ менѣ, що житє єго перейшло такъ тихо и щасливо, що и писати нема о чôмъ“. Въ 1857. р. пріѣхавъ Шевченко въ Нижній Новгородъ; а не знаючи, що єму заборонено ѣхати до Москвы, пише до Щепкина сердечный, повный чисто украиньскои нѣжности листъ и укладає плянъ, побачитись де-небудь близь Москвы. „Друже мôй старый, друже мôй єдиный! Зъ далекого киргиского степу, изъ тяжкои неволѣ витавъ я тебе, мôй голубе сизый, моими сердечными щирыми поклонами. Не знаю, чи доходивъ мôй привѣтъ до твого великого серця. Коли-бъ намъ побачити ся, коли-бъ намъ хочь часочокъ подивитись оденъ на другого, хочь часочокъ поговорити зъ тобою, друже мôй єдиный! Я оживъ бы духомъ, я напоивъ бы моє серце твоими тихими рѣчами, неначе живущою водою. А якого-бъ я тобѣ гостинця привѣзъ на той празникъ! Ну, такъ гостинець же!“

Щепкинъ въ одвѣтъ на сей листъ запрошує Шевченка до свого сына, що живъ на селѣ въ Никольскôмъ 40 верстъ ôдъ Москвы. „Коли-жь бы тобѣ така поѣздка була трудна, то чи не пріѣхати-бъ менѣ до Нижнього? И не для того тôлько, щобы побачитись, а и поговорити бы треба про неодно. Може бути, моя стара голова навела бы и твою на добрую гадку. А для того тôлько, щобы побачитись, збытокъ намъ робити такій выдатокъ. Богачѣ видять въ тôмъ свою приємнôсть, коли могуть уволити всѣмъ своимъ бажанямъ; я навпакъ велику приємнôсть маю въ тôмъ, коли ôдкажу собѣ приємности, котра менѣ не въ спромогу“. Але спроможнôсть таки найшлась; бо ледви розôйшлась въ Нижнѣмъ чутка, що знаменитый московскій артистъ выбирає ся въ гостѣ до Шевченка, якъ и директоръ городского театру Варенцовъ удавъ ся до Шевченка, щобы въ єго имени запросивъ Щепкина на кôлька выставъ, згоджуючись наперѣдъ на всѣ жаданя. Шевченко повѣдомивъ объ тôмъ свого приятеля и въ одвѣтъ дôставъ коротеньке письмо зъ д. 17. грудня: „Писати богато нема коли; длятого скажу лишь кôлька слôвъ. Я ѣду 21. грудня до Нижнього; коли пріѣду въ день, то заверну до тебе; а коли въ ночи, то заѣду де-небудь въ гостинницю, а тамъ вже розберемо, якъ чому бути“.

Шевченко передавъ сю радôсну новину своимъ Нижгородскимъ приятелямъ, та не залишивъ подѣлитись нею и дальше; отъ що пише 23. грудня до Н. О. Осипова: „Я жду зъ Москвы дорогого гостя. И кого-бъ вы думали я жду такъ, ажь дрожу? 70-лѣтного знаменитого старця и сердечного друга мого М. Щепкина! Не правда-жь, дорогій гôсть буде у мене? И єще якій дорогій! єдиный! И справдѣ, се єдиный и найщасливѣйшій чоловѣкъ мѣжь людьми: дожити до слабосильности физичнои, а зберегчи всю молодечу свѣжôсть моральну, — се явище незвычайне! Мы не бачились зъ нимъ ôдъ 1847. р.[1]); а що менѣ зборонено ѣхати до столиць, то ôнъ, старець-молодець, не зважаючи на морозъ и вюгу, ѣде до мене єдино для того, щобы поцѣлувати мене! Не правда, що молодець? И якій сердечный, горячій молодець! Я горджусь моимъ старымъ геніяльнымъ другомъ и горджусь справедливо“.

Щепкинъ додержавъ слова и 21. грудня выѣхавъ зъ Москвы. Весь вечеръ 23. грудня Шевченко пересидѣвъ дома, дожидаючи свого друга. Тодѣ-то написавъ прегарну присьвяту до поемы „Неофіти“, призначенои на гостинець для Щепкина:

Возлюбленнику Муз і Ґрацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привітай же благодушне
Мою сиротину,
Наш великій чудотворче,
Мій друже єдиний...

Щепкинъ забавивъ въ Нижнѣмъ шѣсть днѣвъ. За той часъ ôдограв кôлька своихъ улюбленыхъ роль и урадувавъ та зачудовавъ такъ свого друга якъ и Нижгородску публику. Дозвôльный часъ перебули приятелѣ разомъ и вспѣли и наговоритись и наплакатись доволѣ. Всѣ тї дни Шевченко анѣ разу не розгортавъ свого дневника; ажь по ôдъѣздѣ Щепкина такъ списавъ свою радôсть и вдячнôсть за дарованй єму щасливй хвилѣ: „Я все єще не можу прийти до себе ôдъ чаруючого явленя. У мене все єще стоять передъ очима Городничій, Матросъ, Михайло Чупрунъ и Любимъ Торцовъ. Але яркѣйше и свѣтлѣйше великого артиста стоить великій чоловѣкъ, любязно усмѣхаючій ся, другъ мôй єдиный, щирый мôй, незабутый М. Щепкинъ. Шѣсть днѣвъ, шѣсть днѣвъ повного радôсного святочного житя! И чимъ я заплачу тобѣ, мôй старый, мôй єдиный друже? Чимъ заплачу тобѣ за те щастє? За тї радôснї солодкї слезы? Любовію? Але я люблю тебе давно; та и хто, знаючи тебе не любить? Чимъ же? Крôмъ молитвы за тебе найщиршои я нѣчого не маю“.

Незабаромъ пôсля повороту до Москвы дôставъ Щепкинъ вѣсть о смерти свого сына Дмитра, знаного санскритольоґа, упокоившого ся на Мадейрѣ. Годить ся зазначити, що навѣть таке горе не заставило єго ôдступити ôдъ того, що уважавъ за свôй обовязокъ. Въ листѣ до Шевченка просить єго, щобы пôшовъ до Варенцова и попросивъ єго подякувати почтмайстрови за почтиліона, що єго вѣзъ изъ Нижнього: „Ôнъ ходивъ коло мене якъ коло дитины; нехай же Варенцовъ не забуде того: „добре слово для маленького чоловѣка конечне“.

По ôдъѣздѣ Щепкина изъ Нижнього Шевченко зъ нудьги порядно задавъ собѣ хмелю. Довѣдавшись о тôмъ, Щепкинъ написавъ до свого друга листъ, зъ котрого крôзь острои доганы такъ и бє любяча и страждуча за Шевченка душа: „Нѣякій позаушь не оскорбивъ бы мене такъ! Богъ тобѣ судя! Не жалуєшь ты нѣ себе нѣ приятелѣвъ своихъ. Не завдавай *сего* своѣй натурѣ и характерови; я зъ *тымъ* не гожусь. Чоловѣкъ же тымъ и рôжнить ся ôдъ животины, що у него єсть воля. Не гнѣвай ся за мои грубй слова. Дружба строга; а ты самъ зробивъ мене своимъ другомъ, и тому вину признай собѣ. А все таки цѣлую тебе безъ кôнця“.

[1]) Въ дневнику своѣмъ каже Шевченно, що остатній разъ бачивъ ся зъ Щепкинымъ въ 1845. р. Сю суперечнôсть не знати, чимъ пояснити; въ кождôмъ разѣ записка въ дневнику бôльше имовѣрна.

Въ мартѣ 1858 р. заходомъ ґр. Т. П. Толстого позволено Шевченкови жити въ обохъ столицяхъ; и ôнъ уважавъ за свôй першій обовязокъ сей часъ поѣхати до Петербурга, щобы особисто подякувати ґрафови и ґрафинѣ за ихъ заходы. Д. 11. марта прибувъ до Москвы и заѣхавъ до Щепкина. Повитанє було дуже сердечне. Щепкинъ самъ опроваджувавъ свого друга по Москвѣ и знакомивъ єго зъ людьми. Они разомъ ходили до кн. Репнина, до Аксакова, Бодяньского, Кошелова и и. Доводилось неразъ, що веселе товариство хотѣло брати Шевченка зъ собою за мѣсто. Щепкинъ хмуривъ ся и ôдраджувавъ ôдъ поѣздки; ôнъ знавъ козацку натуру свого друга и очевидно боявъ ся, щобы не повторила ся Нижгородска исторія, котра могла бы умалити великого поета въ очахъ московскихъ приятелѣвъ. Въ такихъ разахъ Шевченко пôдходивъ ко Щепкину и своимъ тихимъ, сердечнымъ голосомъ промовлявъ: „Та ну бо, батьку, годї!“ Чи звукъ рôднои мовы, чи слово „батьку“, зъ котрымъ звертавъ ся до Щепкина той, котрого земляки звали батькомъ рôдного слова, — досыть, що тї простї слова просто очаровували старенького; и ôнъ таявъ ôдъ нихъ, та самъ выряжавъ поета въ дорогу, тôлько просивъ товаришѣвъ уважати на него.

Живучи въ дому Щепкина, Шевченко трохи занедужавъ. Призвано домашного лѣкаря Д. Е. Мина, котрый оказавъ ся поетомъ и перекладчикомъ Данта. Зъ того поводу Шевченко записавъ въ своѣмъ дневнику: „У мого старого друга М. С. Щ. всюды и у всѣмъ поезія; у него и домашный лѣкарь — поетъ“. Хочь недугъ Шевченка бувъ легкій, то таки Щепкинъ ходивъ коло него якъ коло пещенои дитины; а навѣть нарошно для єго розваги запросивъ одну даму, котра заспѣвала єму кôлька украиньскихъ пѣсень.

Щобы чимъ небудь ôддячитись свому щирому господареви, Шевченко нарисовавъ портретъ Щепкина; але портретъ неудавъ ся, мабуть черезъ те, що гостѣ неразъ перерывали роботу.

У Щепкина проживъ Шевченко двѣ недѣлѣ; въ тôмъ часѣ выпали такожь Великоднї свята. Д. 26. марта опустивъ Шевченко Москву и поѣхавъ до Петербурга. За повитанями и запросинами на всѣ боки першї два мѣсяцѣ минули такъ, що поетъ майже не належавъ самъ до себе и не мôгъ приняти ся за нѣяку роботу. Чутка о тôмъ дôйшла до Щепкина, и отъ що пише ôнъ свому другови 23. мая: „Теперь два слова старця: за дѣло и за дѣло! Не давай запанувати надъ собою бездѣлю! Поклонись ôдъ мене всѣмъ моимъ знакомымъ, котрыхъ и ты знаєшь. Та ще разъ: за дѣло и за дѣло! Твôй старый другъ Михайло Щепкинъ“.

Тымъ короткимъ а важкимъ зазывомъ кôнчить ся переписка Щепкина зъ Шевченкомъ. Чи видѣлись єще опôсля зъ собою, чи листувались, на тї пытаня знанї доси матеріялы не дають ôдповѣди. Але и те, що вже оголошене печатно, кидає ясне свѣтло на Щепкина, якъ чоловѣка, и на єго ôдносины до украиньского поета. Обѣ тї поетичнї вдачѣ доповняли въ неоднôмъ одна другу. Шевченко, розъяреный довголѣтнымъ гнетомъ крѣпацтва, розбитый десятилѣтною неволею, майже утративъ пôдъ конець свого житя способнôсть, щобы спокôйно ôдноситись до окружаючои єго дѣйстности; найменша неудача кидала єго въ розпуку; найменше непорозумѣнє въ особистыхъ ôдносинахъ, котре неразъ выходило таки зъ власнои єго непрактичности, доводило єго до незадоволеня. Зъ Щепкина при рôвно поетичнôй, але бôльше гармонійнôй вдачѣ и при красшôй долѣ выробилась морально-здорова людина, зъ тверезымъ и объективнымъ поглядомъ на свѣтъ, людина, способна все зрозумѣти и все простити. Оденъ зъ близькихъ родичѣвъ Щепкина розказувавъ, що кождымъ разомъ, коли переѣздивъ черезъ Москву сынъ бувшого єго помѣщика ґр. Волькенштайна, Щепкинъ одягавъ ся въ фракъ и ишовъ ôддати єму поклôнъ. Шевченко не бувъ способный въ такій способъ глядѣти на своє минуле. На саму гадку про крѣпацтво, въ котрôмъ все таки стогнала єго рôдня, ôнъ тративъ спокôй душѣ и кидавъ проклонами. Такъ бувало и въ неоднôмъ иншôмъ. Зъ одного боку невылѣчимый идеализмъ Шевченка, єго досада и дражливôсть; зъ другого боку широка терпимôсть Щепкина, єго знанє людей и практичного житя и незмѣнный спокôй душѣ: отсе вдача, що на утомлену душу Шевченка дѣлала мовь бальзамъ цѣлющій; отъ чому Шевченко, якъ самъ каже, упивавъ ся тихими рѣчами Щепкина мовь цѣлющою водою. И хто знає: може й доля Шевченка була бы инша, коли-бъ зъ молодыхъ єго лѣтъ стоявъ бувъ при нѣмъ такій безконечно любячій, строгій и втихомиряючій другъ, якъ Щепкинъ. Шевченко въ однôмъ листѣ называє Щепкина найщасливѣйшимъ зъ людей, тому що доживши пôзныхъ лѣтъ, зберѣгъ душевну свѣжôсть молодця. Нехай же ôнъ остане ся такимъ завсѣгды и въ памяти найдальшого потомства!

Шевченко в цукроварнї Яхненка і Симиренка.

(За „Кіевскою Сшариною“ [1]) подав Т. О.)

Пісьля повороту свого із засланя удалось Шевченкови на весну 1859. р. сповнити давно голублене своє бажанє і поїхати на рідну Україну. В кінци мая виїхав він с Петербурга і пісьля довгої дороги дібрав ся до Переяслава. Відпочивши у свого давного приятеля Козачковского, вибрав ся Днїпром до Прохорівки, на Михайлову Гору, до Мих. Максимовича. Там пробув кілька днїв і поплив, теж Днїпром, в Городище до цукроварнї Яхненка і Симиренка.

Цукроварня Яхненка і Симиренка славилась тодї мало не на всю Росію. Були то ще часи кріпацтва, а в цукроварнї заведена була свобідна вольнонаємна праця, щедро оплачувана. Дбалість о добро робітників була велика: добре і здорово уладжені касарнї, парові банї, вигідна больница з богатою аптикою, гарна церков, біблїотека, школа на 150 учеників с семома учителями, що в більшій части мали унїверситецкі науки. Наука в тій школї удїлялась на лад технїчних шкіл. Було се явище справдї рідке і радісне, ще до того в краю, населенім переважно кріпаками і визискуванім жидовою та дїдичами-панами. Не дивниця-ж, що Шевченко, прибувши на Україну, поспішив оглянути цукроварню Яхненка і Симиренка, бувших кріпаків, як і він сам, — побачити сходячу зорю сьвітлого для України дня свободи.

В кінци червня Шевченко заїхав до одного з урядників фабрицких, Александра Хропаля; а не заставши єго дома, справив ся до головного впорядчика, до Платона Симиренка. Хропаль, вернувшись домів і довідав-

[1]) „Кіевская Старина“, февраль 1889. г. ст. 459—464.: „Посѣщеніе Т. Г. Шевченкомъ сахарнаго завода Яхненка и Симиренка“. — *М. Чалый.*

шись, що у него був Шевченко, поспішив за ним до Симиренка. За кілька хвиль поет був іс всїма свій. Але на сей раз забавив в цукроварнї лиш кілька годин.

За кілька днїв приїхав знов в Городище с тою вже гадкою, щоби побути довший час, і уладив ся вигідно в хатї Хропаля. Вечерами сходили ся там декотрі урядники фабрицкі, люде хорошо образовані. Поет часто одушевляв ся, розказував веселі приказки, читав свої стихи, писані дуже дрібним письмом в невеличкій книжочцї, що звичайно носив за холявою. Такого мистецкого читаня нїкому с притомних не доводилось чувати нї перед тим нї опісля.

„Глубоко врізав ся в мою память — говорить Хропаль — читаний ним стих „Сон“:

На панщинї пшеницю жала;
Втомила ся. Не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Ивана сина годувать;
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Росповила, нагодувала,
Попестила і нїби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снить ся їй той син Иван:
І уродливий і богатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не паньскій, а на воли;
Та на своїм веселім поли
У двох собі пшеницю жнуть,
А дїточки обід несуть...
Та й усьміхнула ся небога...
Прокинулась, — нема нїчого!
На Йвана глянула, взяла
Єго, гарненько сповила
Та, щоб дожать до ланового,
Ще копу дожинать пішла..
Остатню може; Бог поможе,
Той сон твій справдить ся...

Як раз тодї роботи комісії для освободженя кріпаків були в самім розгарі; в таку хвилю поезія ся потрясла нас всїх мов елєктричною струєю“.

Шевченко обідав у Симиренка; всї були єму щиро раді. По обідї звичайно йшли оглядати цукроварню. Шевченко й чудував ся й радїв; а вже коли оглянув школу, то с поривом обняв Яхненка, поцїлував єго і радісно кликнув:

— „Батьку! Що ти тут наробив!“ — а в очах показались єму слези.

Раз якось зійшла розмова на те, що давно вже нема в продажи творів Кобзаря; поет замітив, що видавцї-кацапи скупять ся, а у него самого нема за що видавати своїх творів. Тодї єму обіцяно грошеву поміч.

Дуже сподобав ся Шевченкови сад Хропаля, і він виявив бажанє подібний садочок розвести у себе, в своїй будучій оселї на берегу Днїпра. Єму обіцяли помогти в тім: в фабрицї були свої садівники, був розсадник овочевої деревини і ріжних ростин та кущів до оздоби; Яхненко мав на Днїпрі свій пароход, то обіцяв навіть перевезти деревину до Канева.

В тім часї, коли Шевченко пробував в Городищи, зайшов раз Хропаль до одного с фабрицких урядників, до котрого звикли були навертати полїцийні урядники, що приїздили до фабрики; там застав він пристава Добржиньского і серед розмови сказав єму між иншим, що у него ночує Шевченко.

— Якій Шевченко? Може академик?

— А так, академик!

Пристав скочив мов ужалений.

— От спасибі, що сказали! Я тілько що дістав від исправника приказ глядїти за ним. Тепер я знаю, де він є... От і відзначусь перед начальством, — додав він в пів голоса, мов сам до себе.

Тим разом забавив Шевченко в Городищи три доби. Остатнього дня вечером, при заходї сонця, він наче пригадав собі щось і, звертаючись до Хропаля, попросив коней; сказав, що єму треба поїхати до Кирилівки, а відтак до Корсуня до свого родича Вартоломея Шевченка. Дали єму коней; а Хропаль майже на силу одїв єго в свій теплий бурнус, бо ніч мала бути досить холодна, а Шевченко був легко одїтий. На третій день коні вернулись з бурнусом.

Тимчасом подано на Шевченка донос, а исправник Табачников велїв Добржиньскому увязнити єго. Не треба казати, що пристав був с того дуже рад і пустив ся на здогони за поетом.

Шевченко, не здогадуючись нїчого, поїхав до свого старого приятеля Мих. Максимовича на Михайлову Гору, де був запрошений на обід, нарошно в єго честь уладжений. Підчас обіду привїхав пристав і хотїв гостя сей час увязнити, не дозволяючи єму навіть докінчити обіду; ледви упросив єго господар, щоби підождав, поки гість не виїде з єго дому. Добржиньскій віддалив ся і ждав на поета над Днїпром. Ледви Шевченко вспів відплисти кілька сяжнїв, аж налетїв на него становий, пересадив єго на своє човно і відвіз в станову кватиру до Мошен. Тут поет пересидїв три дни, переселившись до полковника Ґрудзїньского; гуляв по парку Воронцова і з горя щиро покланяв ся Бакхови. Симиренко, довідавшись о увязненю Шевченка, поїхав разом з Вартоломеєм Шевченком до Мошен до головного управителя Воронцівских маєтностей Ягницкого, чоловіка всїма поважаного і дуже впливового; просили єго, щоби вставив ся у исправника за увязненим і причинив ся до єго увільненя. Як на те, був там офіцер жандармерії, чоловік добрий, котрий не прикладав ваги до провини Шевченка; він обіцяв особисто пояснити справу ґенерал-ґубернаторови кн. Васильчикову в користь поета і певно додержав обітницї, тим більше що с Табачниковим був він в незгодї

З Мошен повезли Шевченка до Черкас, де проживав исправник, а відти пароходом до Кієва.

Кн. Васильчиков, чоловік дуже людяний, вислухав поета, а відтак увільнив єго, кажучи єму на дорогу: „Ідьте боржій до Петербурга; там люде розумнїйші і не чіпають ся за дрібницї, щоби заслужити ся“.

Вернувши до Петербурга, Шевченко взяв ся приготовляти свого „Кобзаря“ до печати. „Главное управленіе по дѣламъ печати“ неприхильно обернулось до творів Шевченка; і справа могла була затягнути ся на довго, коли-б сам мінїстер нар. пр. Ковалевскій не позволив був печатати. Так покінчила ся справа с цензурою. Тодї Шевченко написав в Городище до Хропаля о грошї:

„Щиро шануємий і многоуважаємий Алексїй Иванович!

Менї оце прийшлось до скруту: сьогоднї цензура випустила іс своїх пазурів мої безталанні думи та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої дїточки

а іздатель[1]), кацапська душа, половини не дає того, що я прошу і що менї притьмом треба. С таким моїм лихом я оце до вас с Платоном Теодоровичем[2]): вишліть менї, будьте ласкаві, 1100 карбованцїв, і я вам з великою дякою пришлю к новому року екземплярів книги на такую суму, або через рік гроші з невеликим процентом. Зробіть, як знаєте і як вам Бог на розум положе. Поклонїть ся од мене тричі Кондрату Михайловичу[3]), Тедору Степановичу і всїм, і всїм! Титарівну-ж[4]) тричі поцїлуйте за мене, нехай воно здорове росте та щасливе буде! Оставайтесь здорові! Нехай вам Бог помагає на все добре! Не забувайте искренняго вашого Т. Шевченка.

P. S. Як побачите Т...ва, то заплюйте йому всю єго собачу морду. Диво менї, що таку подлую, гнусную твар земля носить. Другим разом я вам напишу, що він хотїв зо мною зробить".

На сей лист Симиренко зараз же (11. грудня 1859. р.) відписав Шевченкови, що рівночасно пише до Москви до С. Д. Пурлевского і просить єго, щоби вислав 1100 карб.; Симиренко просить по виходї „Кобзаря" вислати книжок на 1100 карб. до Москви на імя Сави Дмитрича.

Коли опісьля Симиренко дістав від автора книжку з власноручним єго підписом, а на окладинках побачив своє імя (коштом Симиренка), то дуже був с того незадоволений, бо не рад був, щоби лїва рука знала о тім, що дає права.

Увольненє Шевченковои рôднѣ зъ крѣпацтва.

(За „Кіевскою Стариною" подавъ А. Б.)

Въ 1859. р. появилась въ „Народномъ Чтеніи" автобіографія[5]) Шевченка, а зъ неи довѣдались люде, що рôдня поета: братя, сестра и ихъ дѣти, оставались ще й тодѣ въ крѣпацтвѣ. Якъ разъ въ ту пору вже й урядъ російскій занимавъ ся справою „улучшенія быта крестьянъ". Одже бôльшôсть петербурскихъ кружкôвъ литературныхъ, якъ и въ заглѣ интелиґентныхъ, поклала була не дожидати кôнця тои урядовои роботы, а постаратись сей же часъ о увôльненє Шевченковои рôднѣ зъ крѣпацтва. За дѣло взялось именно що тôлько повставше „Общество для пособія нуждающимъ ся литераторамъ и ученымъ"; оно стало переспрявляти объ тôмъ зъ тодѣшнымъ дѣдичемъ Кирилôвки Фліорковскимъ. Въ тыхъ пересправахъ довелось мати особисту участь такожь Н. Д. Н., авторови статьѣ „Къ біографіи Т. Г. Шевченка", номѣщеной въ „Кіевскôй Старинѣ" въ книжцѣ за мартъ с. р. на стор. 730–733, котру отсе выписуємо.

Н. Д. Н. выбиравъ ся въ маю 1860. р. на службу до Елисаветграду. Комитетъ „Общества для пособія н. т. д.", дôзнавшись о тôмъ, звернувсь до него зъ письмомъ зъ д. 16. мая 1860. р. до Ч. 292., котрого змѣстъ такій:

„Комитетъ дôвнавшись, що выбираєтесь на службу до Елисаветграду и що по дорозѣ можете поступити до Фліорковского, удаєсь до васъ зъ отсею прозьбою:

1) Комитетъ удававъ ся до Фліорковского зъ запытанємъ, чи ôнъ згодивъ ся бы пустити на волю рôдню Шевченка, а коли-бъ згодивъ ся, то на якихъ умовахъ. Доси нема нѣякои ôдповѣди. Длятого Комитетъ просить васъ довѣдати ся ôдъ Фліорковского:

2) чи ôнъ може уволити бажаню Комитету? А коли може, то

3) на якихъ умовахъ? коли-бъ жадавъ заплаты, то яку цѣну кладе за выкупъ кождои душѣ?

4) Въ разѣ выкупу кôлько землѣ на родину чи на душу гадає ôнъ ôддати надѣленымъ волею?

5) Не могли-бъ вы бачитись зъ самою рôднею Шевченка и поговорити зъ ними, чи бажають они бути приписанї до землѣ, выдѣленои имъ Фліорковскимъ, и въ загалѣ якій суть ихъ бажаня що до уладженя ихъ долѣ? — Пôдписано: Ег. Ковалевскій".

Письмо се доручивъ адресатови секретарь „Общества" Ал. Дм. Галаховъ. Але склало ся, що Н. Д. Н. не по власнôй волѣ мусѣвъ остати въ Петербурзѣ ще до липня. Черезъ той часъ бувавъ часто зъ Шевченкомъ, зъ котрымъ знавъ ся добре и передъ тымъ; часто заходили оденъ до другого, стрѣчались такожь и въ товариствахъ.

Заводились мѣжь нами всѣлякї рѣчи, — розказує Н. Д. Н. — а все таки конець кôнцемъ зводить бувало Шевченко бесѣду на мою близьку поѣздку на Украину; а при прощаню стисне мене крѣпко за руку та додасть: „Голубчику! Займись же щиро тыми *нещасными*!" — Передъ моимъ выѣздомъ я пересидѣвъ у него ôдъ 3 год. по полудни до пôвночи, и о чôмъ... о чôмъ мы не переговорили тодѣ зъ нимъ за той памятный для мене часъ! Шевченко весь часъ нашои розмовы бувъ въ якôмсь незвычайно живôмъ настрою и такій говôркій и моторный, якимъ я єго не бачивъ нѣколи передъ тымъ. Показувавъ менѣ свои пробы ґравюры à la eau forte, и рисунки, и свôй портретъ, зробленый нимъ самымъ. Водивъ мене и по академичныхъ саляхъ, розмавлявъ о штуцѣ, зупинявъ ся надъ рôжными бôльше або менше знаными картинами, особливо надъ знаменитою картиною Иванова „Явленіе Христа народу" и надъ Брюловскою „Осада Пскова". Тамта незвычайно єму подобалась своими подробицями, особливо фиґурами; але цѣлôсть гудивъ: „Страшно сказати; але цѣлôсть... ну, просто ґобеліна!" „Осаду Пскова" уважавъ невыкôнченою, въ неоднôмъ слабою; а все таки хваливъ ѣѣ и любо глядѣвъ на ню, любязно згадуючи єи творця, свого учителя и друга. — „А диви, яке се!" — говоривъ, показуючи на сцену, зображаючу Росіянъ и Полякôвъ зъ святыми хоругвами и хрестами, идучихъ до бою на житє або смерть: — „Кôлько въ тôмъ мысли! Въ имя Христа и на єго славу идуть и одні и другї убивати одні другихъ!... И страхъ и лякъ бере подумати, кôлько крови и слезъ людскихъ проляно, кôлько лиха заподѣяно, а все те, якъ думали, думають и не перестають упевняти насъ, въ имя Христа!!... Боже, ты мôй, Боже!" — Читавъ менѣ Шевченко и декотрї зъ тыхъ творôвъ, що тодѣ складавъ и недбало безъ ладу списувавъ на шматкахъ паперу або й просто на стѣнахъ своєи кôмнатки. „Отъ — каже — такъ собѣ... сижу, малюю, та що

---

[1]) Кожанчиков, [2]) Симиренком, [3]) Яхненкови, [4]) дочку Хропаля.

[5]) „Автобіографію" написавъ Шевченко на прозьбу редактора „Народнаго Чтенія"; але не въ силѣ написати ѣѣ такъ, якъ єму бажалось, ôддавъ свою рукопись П. Кулѣшеви зъ тымъ щобы ѣѣ приладивъ до печати. Оттакъ и написавъ Кулѣшъ те, що опбсля за згодою Шевченка напечатано въ „Народномъ Чтеніи". Рукопись же Шевченка недокôнчена лежала въ паперахъ Кулѣша ажь до 1885. р. Въ тôмъ роцѣ оголосивъ ѣѣ Кулѣшъ въ „Кіевскôй Старинѣ" стор. 431—435,. а самъ автоґрафъ даровавъ Н. И. Зуйченкови.

въ голову набреде, такъ часомъ и запишу, на чôмъ попало...“ — Розказувавъ менѣ и про своє давне минуле и про свою службу, — про свои муки, якъ єму було зборонено писати и рисовати, и богато дечого иншого. Але нѣколи не забуду нашого прощаня (оно було послѣдне, бо бôльше я вже не бачився зъ нимъ), коли Тарасъ, повтаряючи зновъ свою прозьбу за своихъ братôвъ и сестру Орину, зъ судорожнымъ зойкомъ „О, Орина, Орина!“ упавъ на убогу софку, що стояла въ кутѣ єго убогои кôмнатки, и голосно заплакавь мовь дитина, ажь заходивъ ся...

— Шевченко просивъ мене, щобы впередъ, нѣмъ буду бачитись и говорити зъ Фліорковскимъ и зъ єго рôднею, навѣдатись въ Корсуню до єго названого брата Вартоломея Григорієвича Шевченка, котрого ôнъ и любивъ щиро братньою любовію и спускавъ ся на него безгранично, якъ на чоловѣка честного, розумного и практичного. Якъ бажавъ Шевченко, такъ я и зробивъ. Желѣзниць тодѣ ще не було, крôмъ николаѣвскои та кусочка петербурско-варшавскои зъ Петербурга до Пскова, котрою я и выѣхавъ. Все таки семого дня я бувъ вже въ Корсуню у Вартоломея, а осьмого дня въ Кирилôвцѣ.

— Фліорковскій, хочь и не зъ уваги на Шевченка, у котрого, якъ самъ говоривъ, не бачивъ нѣякого таланту, то зъ уваги на Комитетъ заявивъ менѣ повну готовôсть дати волю Шевченковôй рôднѣ — навѣть безъ грошевои вынагороды; але сей же часъ вымовивъ собѣ, щобы они заразъ пôсля того забирали ся зъ Кирилôвки, де имъ любо. А що до надѣлу землею, то на те рѣшучо не хотѣвъ згодити ся *за нькій грошъ*. Сю свою ôдмову пояснявъ тымъ, що не хоче робити выимки для Шевченкôвъ, щобы не дати злого прикладу для иншихъ односѣльчанъ, — а друге, що не хоче выпереджати урядового рѣшеня крѣпацкои справы, котре може выпаде инакше, се-бъ то безъ надѣлу землею. На тôмъ и скôнчились нашѣ пересправы. О тôмъ я такъ и сповѣстивъ и Ег. Ковалевского и Шевченка.

— Пôзнѣйше я довѣдавъ ся, що Фліорковскій пустивъ рôдню поета на волю, та ще и взявъ за нихъ на себе уплату 900 р. банкового довгу, за що єму „Общество“ выразило свою подяку. Але коли се сталось и при якихъ обставинахъ, того вже не знаю.

Зъ житя Шевченка пôсля повороту зъ засланя.

(За „Кіевскою Стариною“ подавъ А. Б.)

Б. Сухановъ-Подколзинъ такъ розказуєˡ) свои спомины про Шевченка.

Моя покôйна мати, Наталія Борисôвна, въ кôнци 50-хъ и въ початкахъ 60-хъ лѣтъ принимала въ своѣй гостинноѣ по тогдѣшному обычаю досыть широкій кружокъ письменникôвъ и артистôвъ. Досыть сказати, що писателѣ Полоньскій, Щербина, Майковъ, артисты Пименовъ, Айвазовскій, Соколовъ и иншѣ були сталыми гостями въ нашôмъ домѣ. Хочь я бувъ тодѣ ще хлопцемъ (менѣ було лѣтъ 13—14), то дуже цѣкаво прислухувавъ ся безнастаннымъ диспутамъ и спорамъ, якѣ водились зъ незвычайнымъ жаромъ такъ въ нашихъ якъ у всѣхъ тогдѣшныхъ сальонахъ.

Не нагадаю на певно, зъ якого часу почалось все частше и частше повторяти при менѣ имя Шевченка. Ôдъ мого учителя дôзнавсь я, що той Шевченко великій украиньскій поетъ, поетъ саморôдный, що выйшовъ зъ простого народу и богато перетерпѣвъ за правду. Хтось навѣть перечитавъ менѣ на память одну поему того поета.

И зновъ не нагадаю, коли и хто впровадивъ въ нашъ дôмъ чоловѣка приземистого, лысого, вусатого, котрого ôдъ разу всѣ дуже полюбили, а особливо мы дѣти. А вже найбôльше ходили за нимъ и старались єму догодити нашѣ крѣпаки, самѣ Украинцѣ. Оказалось, що они всѣ давно єго знали: у двôрского Пивоваренка було старе выданє „Кобзаря“, и тая маленька замазана книжочка переходила зъ рукъ до рукъ, зъ пекарнѣ до перелньои и зновъ назадъ; выучувались зъ неи на память думы, а ихъ рôднѣ любѣ звуки помагали тымъ простымъ людямъ переноситись мыслями на рôдну Украину. На окладцѣ тои книжки зъ пôдъ грубои верствы бруду вызиравъ кобзарь, сидячій пôдъ вербами. Зъ того часу менѣ не доводилось бачити въ друге того выданя.

Те, що Шевченко, вôйшовши въ дôмъ моєи матери, умѣвъ безъ всякихъ заходôвъ зъ своєи стороны зъєднати собѣ загальну прихильнôсть, доказує лучше всего, якъ ôнъ бувъ симпатичный и якъ своєю простотою и сердечностію за першимъ появленємъ прихилювавъ до себе всѣхъ ôдъ малого до великого мимо ихъ волѣ. Єго трохи неповоротне, але зовсѣмъ не простацке поведенє, єго проста рѣчь, добра, розумна усмѣшка, — все те якось користно настроювало всѣхъ и справляло вражѣнє давного знакомства, давнои дружбы, що всякій церемоніѣ казала уважати лишнѣми.

Мати моя дуже добре зналась зъ тогдѣшнымъ президентомъ академіѣ штукъ гр. Толстымъ, що такъ живо занимавъ ся долею Шевченка и пôсля єго повороту зъ засланя выстаравъ ся єму о казенну роботню въ самôмъ будинку академіѣ. Одже легко бути може, що пôсля спôльнои нарады вôзвано Шевченка, щобы мене учивъ рисовати; певно хотѣли тымъ хитрымъ способомъ подати єму въ першихъ хвиляхъ грошеву помôчь. Такъ ставъ я одного хорошого дня єго ученикомъ.

Три разы на тыждень проводивъ я передобѣдній годины въ роботни мого учителя въ академіи. Властивои науки було дуже мало: кôнчилась она на рисованю однои и тои самои вазы въ рôжныхъ поставахъ и на рôжныхъ площинахъ. Особливого пожитку зъ тои науки не могло бути хочь бы черезъ те одно, що одностайнôсть роботы ôднимала всяку охоту у ученика. Але менѣ подобались тѣ поѣздки на Василѣвскій Островъ, те сидженє въ роботни славного артиста-поета, незвычайна для мене обстанова самои роботнѣ, наконець перерываня моихъ поважнѣйшихъ але за те и нуднѣйшихъ для мене занять; длятого я уважавъ тѣ поѣздки за справдѣшный празникъ и охотно годивъ ся зъ одностайностію конечнои вазы зъ цвѣтами.

Такъ мавъ я досыть часто нагоду зъ близька придивитись Шевченкови и то въ хвиляхъ, коли ôнъ мôгъ почувати ся цѣлкомъ свобôднымъ и не стѣсненымъ увагою на нѣякѣ свѣтовѣ вымоги. Тымъ то и смѣло могу повстати зъ всѣхъ силъ противъ тыхъ біографичныхъ портретôвъ, що силкують ся зобразити мого учителя якимсь запитымъ чудищемъ. Въ дому моєи матери, де ôнъ часто обѣдавъ и де напиткôвъ подавано подостаткомъ, ôнъ нѣколи не бувавъ на пôдпитку. Пере-

ˡ) „Кіевская Старина“, 1885. г. ст. 229—240: „Воспоминаніе о Т. Г. Шевченкѣ его случайнаго ученика“. — *Б. Сухановъ-Подколзинъ.*

сиджуючи у него довгими годинами, я нѣколи не бачивъ єго въ непритомнôмъ станѣ; нѣколи не позвалявъ собѣ нѣякихъ стыдкихъ выбрыкôвъ, не уживавъ нѣякихъ грубыхъ слôвъ. Та и чи можна-жь наконецъ подумати, щобы моя покôйна мати, жѣнка розумна и свѣтова, хотѣла пускати свого голубчика, самого одного безъ догляду, до чоловѣка звѣсно запиваючогось? Може бути, що єму лучалось се опôсля; може бути, що тодѣ, коли я розставъ ся зъ нимъ, ôнъ ставъ надъ мѣру уживати напиткôвъ: але въ моєй памяти єго образъ зберѣгъ ся чистый ôдъ тои унижаючои слабости. Такожь досадно менѣ було читати въ книжцѣ М. К. Чалого описъ дорогои въ моєй памяти робôтнѣ, котра пôсля того опису выглядає щось нѣби на хлѣвець. Правда, що такъ робôтня якъ и спальня Шевченка не вызначались лискучимъ порядкомъ; але й не було тамъ тои нѣбы-то всюды валяючои ся гидоты, неподягненои постели и иншои нечистоты. Хто небудь бувавъ въ робôтняхъ артистôвъ, а до того ще небогатыхъ, той не мôгъ не замѣтити якогось питомого имъ неладу, що выходить вже изъ самого занятя тыхъ людей. Такій неладъ бувъ и въ робôтни Шевченка; але нехарства, бруду и гидѣ було въ нѣй тôлько, тôлько правды въ описахъ тыхъ, що выставляють ѣѣ чимсь подôбнымъ до корчмы або й ще гôрше.

Тои зимы, коли менѣ вперве довелось ѣздити до Шевченка, ôнъ почавъ занимати ся офортными (eau forte) роботами; при тôмъ взявъ собѣ за взôръ найбôльшого майстра въ тôмъ дѣлѣ, Рембранда, и пильно копіювавъ єго незрôвнанѣ рисунки. Бувало перерыває менѣ мою роботу и взыває, щобы разомъ зъ нимъ ити до академичнои библіотеки, або до якого збирача рисункôвъ, де хотѣвъ оглянути якійсь ще невиданый рембрандôвскій офортъ. Легко зрозумѣти мою радôсть, зъ якою я ишовъ на таке вôзване, и мою гордôсть, зъ котрою ступавъ по куритаряхъ академіѣ або по улицяхъ Петербурга обôчь мого дорогого учителя, що йшовъ въ своєй неимовѣрнôй, всѣмъ знанôй, смушевôй шапцѣ. Часто заходивъ до Шевченка д. Маринъ, що мавъ чудову збôрку ґравюръ и досконало знавъ ся на тôмъ дѣлѣ; тодѣ толковали оба о тонкостяхъ тои особливои и труднои штуки.

Памятаю, що разъ заставъ я Шевченка дуже заклопотаного. Ôнъ забиравъ ся малювати олѣйными красками портретъ звѣсного Кочубея на замовленє одного зъ єго потомкôвъ. Треба було рôжныхъ приборôвъ: полотна, аксамиту, парчѣ, собольового кожуха и т. п. Шевченко взявъ мене зъ собою, и мы до пôзного вечера вештались по мѣстѣ, глядаючи за тыми рѣчами. Черезъ того Кочубея разъ моя наука минула на тôмъ, що мы забрались въ якійсь академичный чи складъ чи горище и рыли ся тамъ въ цѣлôй купѣ запорошеныхъ старыхъ картинъ, щобы найти якихсь украиньскихъ гетьманôвъ (чи навѣть таки гетьмана), потрѣбнѣ для бôльшои вѣрности Кочубеѣвского одягу. Наковецъ, замаранѣ якъ чорты, найшли мы якогось старого чубрѣя и, охрестивши єго чомусь Мазепою, радôсно притаскали въ робôтню. Чи той портретъ Кочубея, що набавивъ Шевченка тôлькихъ клопотôвъ, бувъ коли скôнченый и де ôнъ теперь находить ся, — того я не знаю. Тѣ артисты, що заходили въ робôтню Шевченка, одноголосно хвалили роботу. Крôмъ тои роботы памятаю ще рисунки, робленѣ при менѣ сепіею. Оденъ зъ нихъ зображавъ старого турка въ чалмѣ, при кинжалѣ и зъ цибухомъ, сидячого рядомъ зъ одалискою. На другôмъ зображались досыть легко одѣтѣ днѣпровѣ русалки, якъ тягнуть молодого козака на дно рѣки. Козакъ чомусь не удававъ ся Шевченкови, и треба було „бісову дитину“ разъ у разъ змыват и, хочь якъ я заступавъ ся за бѣднягу; до наступуючого мого приходу являвъ ся на єго мѣсце иншій козакъ, котрого русалки дальше тягли въ днѣпрову глубину. Треба сказати, що я нѣколи не стрѣчавъ ся зъ жѣнками, котрѣ бы позували для русалокъ. А для зображеня козака доводилось менѣ перевертати ся неразъ довго по софѣ, звѣсивши руку и ногу, инодѣ навѣть въ дуже невыгôднôй або й томлячôй поставѣ. Що сталось зъ тыми сепіями, того такожь не знаю.

На науку приходивъ я завсѣгды докладно на означеный часъ; але лучалось, що я не застававъ господаря дома. Въ такихъ разахъ було написано крейдою на дверяхъ: де ôнъ є, коли верне ся, або у кого изъ слугъ находить ся ключь. Такъ само позаписуванѣ бували дверѣ именами гостей, не заставшихъ господаря, або й выразами чести для „батька“, котрѣ инодѣ принимали навѣть форму стихôвъ.

Порисовавши хвилю, мы ишли на гору въ на пôвъ темный антресоль, де була спальня Шевченка; тамъ ишла особлива и все однакова гостина. Зъ величезного зеленого шклянного слоя добувалось ревельскѣ рыбки; старый сторожь, выслуженый салдатъ, вѣчно чогось незадоволеный, приносивъ свѣжого хлѣба; господарь выпиваввъ чарку горѣлки, и мы забирались уплѣтати що не мѣра тыхъ рыбокъ. Повтаряю разъ сказане, що Шевченко при тôмъ нѣколи не упивавъ ся и не позвалявъ собѣ нѣчого непотрѣбного. Скôнчивши те просте снѣданє, мы назадъ вертали до робôтнѣ; и Шевченко забиравъ ся знову до своихъ мѣдяныхъ дощѣлокъ, выспѣвуючи пôдъ носомъ тужливѣ пѣсни, въ котрыхъ часто повтарялись такѣ слова, якъ „серденько“, „дѣвчина“ и т. и. Инодѣ зновъ сѣдавъ при маленькôмъ столику и починавъ тихо, майже осторожно выводити на першôмъ лѣпшôмъ шматку паперу якійсь нѣбы старечѣ нѣбы старинныѣ крючки. А бувало и такъ, що прикличе мене та тихимъ, такимъ вже добрымъ голосомъ стане менѣ читати не цѣлкомъ зрозумѣлѣ для мене украиньскѣ стихи. Очевидно, що при моємъ скупôмъ знаню украиньскои мовы роля Молієрôвскои служницѣ була менѣ не въ моготу; а все-жь таки я готовъ бувъ плакати мовь дитина, — такъ уже жалôбно, припѣвисто-нѣжно выходили тѣ стихи зъ устъ Кобзаря.

За читанемъ ишло инодѣ поясненє самои темы. Такъ пр. разъ въ однôмъ стихотворѣ ишла рѣчь про сонъ крѣпачки-матери; се звело єго на довгу розповѣдь о тôмъ, якъ живуть бѣднѣ крѣпаки, яка гôрка ихъ доля, и якъ, дякувати императору Александрови, блискає для нихъ надѣя на инше житє.

Часто бувало, поправляя Шевченко мои рисунки та при тôмъ розказуе рôжнѣ забавнѣ рѣчи, неразъ зъ свого салдацкого житя въ далекому степу. Богато смѣху бувало при згадкахъ за якогось хитрого жидка-салдатика, що вѣчно „шкодивъ“ и завсѣгды справно выкручувавъ ся ôдъ грôзныхъ каръ начальства.

Иншимъ разомъ выходили тѣ оповѣданя бôльше мрачнѣ. Разъ якось згадуючи свою салдатчину, добувъ Шевченко зъ запорошеныхъ окладокъ цѣлый рядъ рисункôвъ; оденъ зъ нихъ показувавъ салдацку кару бѣганя улицею крôзь рôзги. Обясняючи той рисунокъ, замѣтивъ, що я збираюсь ревѣти; такъ заразъ же на велику мою радôсть сказавъ менѣ, що тую нелюдску

кару вже знесено. Иншій рисунокъ показувавъ пôдпитыхъ купчикôвъ, якъ они смажать яшницю на поломѣни горѣючихъ кредитныхъ бумажокъ.

Богато доводилось менѣ чувати про давну Украину, про Сѣчь запороску, вôйны, про славныхъ гетьманôвъ, про вѣдьми, русалки и т. и. Бувало навкучить ся при тôй вазѣ, вѣчно повертанôй зъ одного боку на другій; то я пôдберусь до Шевченка и не безъ хитрости стану рôжными пытанями наводити єго на улюбленѣ єго темы. И анѣ счуємо ся, якъ Дорошенко и Сагайдачный знову починають побивати Ляхôвъ и всякихъ супостатôвъ. И нѣколи той добрый чоловѣкъ не ôдтрунувъ ôдъ себе влѣзливого хлопця.

До робôтнѣ Шевченка часто заходили гостѣ, по бôльшôй части єго земляки; розумѣє ся, що въ такихъ разахъ розмова велась тôлько по украиньски. Найчастѣйше изъ всѣхъ заходивъ Кулѣшъ; а се втямилось менѣ тымъ крѣпше, що єго имя чомусь менѣ выдало ся вже надто диковиннымъ.

Разъ якось, памятаю, принѣсъ оденъ зъ гостей спору вязанку паперôвъ; була она мабуть зъ давныхъ часôвъ десь на сховку. По ôдходѣ гостя взявъ ся Шевченко при моѣй помочи розгортати тѣ паперы и рисунки. Тѣшивъ ся ôнъ ними якъ мала дитина и за мôй трудъ дарувавъ менѣ тодѣ акварелю Кароля Брюльова, котру маю ще й доси. Середъ тымы рôжныхъ рисункôвъ найшовъ ся портретъ молодого чоловѣка зъ свѣчкою въ руцѣ. Шевченко казавъ менѣ ôдгадувати, чий то портретъ; розумѣє ся, що я не мôгъ ôдгадати. Тодѣ сказавъ менѣ, що то єго власный портретъ, нимъ самымъ робленый єще въ тѣ часы, коли учивъ ся у Брюльова. Дуже смѣявъ ся зъ мого зачудованя, гладивъ свою лысу голову, розправлявъ запороскій вусъ и порôвнувавъ себе, стоячи передъ зеркаломъ, зъ кудлатымъ безбородымъ парубѣкою зъ свѣчкою въ руцѣ. Повѣдавъ, що въ своѣмъ часѣ той портретъ бувъ цѣлкомъ вѣрный; тымъ бôльше шкода, коли-бъ ôнъ може затративъ ся безповоротно.

Памятаю добре приѣздъ траґика Ольдриджа до Росіѣ, о котрôмъ згадує д. Чалый въ своѣй книжцѣ. Разъ моя мати взяла зъ собою до льожѣ Шевченка и Н. Д. Старова, товариша и друга мого батька, а дуже любого и веселого чоловѣка; въ театрѣ выступавъ тодѣ Ольдриджь. Одже въ якусь особливо патетичну хвилю оба товаришѣ въ льожѣ матери пôдняли на радощахъ такій гомôнъ, що не тôлько звернули на себе загальну увагу и выкликали невдоволенѣ публики, але, не слухаючи упôмнень матери, змусили ѣѣ утѣкати зъ театру передъ кôнцемъ выставы. Тодѣ мати зареклась брати ихъ вдруге зъ собою. Але якъ стали перепрошувати, обѣцювати и божитись, що бôльше такого не зроблять, то и мати змѣнила свою постанову. Прийшлось другій разъ: и зновъ приятелѣ не здержались; забули дане слово и вдруге нарушили загальну тишину и звычайнôсть на превелику грызоту моєи бѣднои матери.

Бувало влетить той же самъ Старовъ въ робôтню Шевченка, начне гомонѣти, розказувати, що видѣвъчувавъ; и тôлько припадкомъ нагадає незрôвнаного траґика, якъ и почнуть оденъ другому пригадувати свои вражѣня, ту або сю удатну хвилю въ тôй або иншôй ролѣ, и т. и. Пôднимавсь тодѣ гомôнъ, ôдставлялись стôльцѣ; дико вывертали очи, вымахували руками, скреготали зубами; Лирь перешкаджавъ Отельови покôнчити зъ Дездемоною; всьо, що тôлько попадало пôдъ руку, служило до усиленя ефекту; подушку на софѣ усмерчували безмилосерно; однымъ словомъ выходило щось зовсѣмъ неимовѣрне. А я, єдиный свѣдокъ того ихъ одушевленя, або смѣявъ ся до слезъ або таки не на жарты думавъ, чи они часомъ не подурѣли. Треба-жь до того сказати, що оба они зовсѣмъ не знали Шекспировои мовы; а таки оно не перешкаджало имъ нѣ трохи выявляти ажь до дуру свою честь для таланту знаменитого траґика. Звычайно-жь Шевченко бувъ чолѣвѣкомъ поважнымъ и статочнымъ.

На лѣто наша сѣмя выѣздила на село або за границю, а зъ поворотомъ нашимъ до Петербурга вертали и мои занятя и поѣздки до академіѣ. Одже скôлько тямлю, въ 1860. р. перестали мене пôсля повороту нашого посылати на науку до Шевченка. Причиною було ось що. Въ самôмъ початку нашого знакомства зъ Шевченкомъ подаровавъ ôнъ моѣй матери рисунокъ, зробленый тушомъ; рисунокъ зображавъ єго самого, якъ ôнъ въ ночи пôдчасъ салдацкои пiятики частує мале кирґизя обарянцемъ. Крôмъ справжньои артистичнои стôйности замѣтный бувъ той рисунокъ ще й тымъ, що пôсля власныхъ слôвъ Шевченка була се перша єго робота по тôмъ, якъ єму пôсля довгои забороны позволено рисовати. Минуло зъ того часу два роки. Шевченко заходивъ до насъ цѣлкомъ свобôдно, обѣдавъ, пересиджувавъ вечеры; словомъ, уважавъ ся за свого домашного, всѣми любленого чоловѣка. Ажь наразъ перервались тѣ добрѣ ôдносины. Шевченко зажадавъ, щобы єму звернути той дарованый колись рисунокъ, бо, якъ казавъ хоче зняти зъ него фотоґрафичну копію. Але моя мати замѣтила при тôмъ, що ôнъ говорить неправду; а довѣдавшись ще опôсля, що Шевченко неразъ мавъ высказувати жаль за тымъ рисункомъ, ôдповѣла єму наконець, що альбому, де вклеєный рисунокъ, боить ся повѣряти фотоґрагови и длятого сама ôдвезе єго до знаного собѣ фогоґрафа. Ôдъ того почалась переписка мѣжь Шевченкомъ и матѣрю, а далѣй ôнъ переставъ зовсѣмъ у насъ бувати. Всѣ заходы, щобы назадъ помиритись, остали ся даремнѣ.

Крôмъ названого рисунку збереглись у мене ще отсѣ роботы Шевченка: 1) портретъ меншого мого брата, зробленый простымъ олôвцемъ въ р. 1858.; 2) бôльша сепія: двѣ Украинки стоять зъ коромеслами пôдъ вербами, а подальше сидить кобзаръ; 3) дуже старанно зроблена менша сепія, зображаюча матѣрь, молячу ся на вколѣшкахъ при колысцѣ спячои дитины. Тѣ три рисунки не мають артистичнои стôйности.

Насъ не було въ Петербурзѣ, коли поетъ упокоивъ ся; и тому я не мôгъ ôддати послѣднои чести мому доброму, дорогому учителеви.

Споминки А. Козачковского про Шевченка.

(Подавъ Васыль Лукичь.)

А. Козачковскій[1]) згадує про Т. Шевченка въ газетѣ „Кіевскій Телеграфъ“ р. 1875. въ Ч. 25. ось якъ:

Зъ творами Шевченка познакомивъ мене въ Петербурзѣ въ 1841. р. Альманахъ Гребѣнки „Ластôвка“. Подыбавшись швидко пôсля того зъ землякомъ моимъ Зеленьскимъ, я розпочавъ розмову про помѣщенѣ въ Аль-

[1]) А. О. Козачковскій, лѣкарь въ Переяславскôй духовнôй семинаріи.

манасѣ незрѳвнанй творы якогось Шевченка. „Може схочешь, то я зазнакомлю тебе зъ авторомъ?“ Очевидно проєктъ я принявъ зъ щирою подякою. Въ кѳлька днѣвъ пѳсля того, вечеромъ увѳйшовъ до мене зъ землякомъ моимъ добродѣй, що поздоровивъ мене ось якими словами: „Дай Боже здраствовать, оце той самый Тарасъ, що вы хотѣли зъ нимъ познакомить ся“. Розмова наша потягнулась далеко за пѳвнѳчь, повертаючись коло творѳвъ и головного ихъ предмету, — дорогои обомъ намъ Украины. Зъ першои стрѣчи поетъ не мѳгъ не завважати, що єго думы и тогдѣ выкликували у мене глубоке вражѣнє, а єго добра, проста душа не могла не ѳдѳзватись повнымъ, щирымъ спѳвчутємъ.

Въ часѣ семимѣсячного мого побуту въ Петербурзѣ, Шевченко часто ѳдвѣдувавъ мене, приносячи майже кождого разу що-небудь нове изъ своихъ творѳвъ. Мѣсце, де я родивъ ся, въ серединѣ Украины, ѳддалене ѳдъ усѣхъ чужихъ елєментѳвъ, такъ що до недавна не було въ нѣмъ анѣ одного жида, анѣ поляка. Зъ другого-жь боку, зъ давенъ-давна истнувавъ въ нѣмъ науковый закладъ, въ котрый майже зъ кождого куточка Украины вносились рѳднй литературнй елємены, що очевидно разомъ зъ вилывомъ науки мусѣло пѳдпомагати чистоту, богацтво и артистичне оброблене языка; такъ думавъ М. А. Максимовичь, такъ бувъ пересвѣдченый Шевченко, и на основѣ тыхъ пересвѣдчень творы єго повинні були пѳдлягати моѣй коректурѣ, щобы очистити ихъ ѳдъ наплыву польонизмѳвъ, котрй инколи подыбувались въ нихъ.

Зъ написаныхъ нимъ въ тѳмъ часѣ творѳвъ на московскѳй мовѣ я пригадую собѣ прегарну повѣсть въ стихахъ „Слѣпая“, написану кипучимъ натхненымъ вѣршомъ, и мельодраму въ прозѣ „Невѣста“, котрои змѣстъ ѳдносивъ ся до періоду гетьманства Выговского, — взорець незрѳвнанои штуки, котра не удалась Основяненкови, передавати мѣсцевою московскою мовою побутъ Украины зъ повнымъ задержанємъ зворотѳвъ рѳдного украинського языка и народного характеру дѣєвыхъ осѳбъ. Оба тй творы, якъ намъ здає ся, пропали. На моє пытанє въ 1845. р. про поему „Слѣпая“ Шевченко сказавъ, що мабуть ѳнъ давъ ѣѣ Щепкинови, и радивъ менѣ написати О. М. Бодяньскому, щобы ѳнъ вышукавъ ѣѣ у Щепкина и выславъ менѣ; але у Щепкина єи не було. Про мельодраму „Невѣста“ авторъ оповѣдавъ менѣ въ Петербурзѣ, що ѳнъ подававъ ѣѣ въ дирекцію императорского театру, и що згоджувались поставити ѣѣ на сценѣ; але пѳсля всякои имовѣрности она не дѳждалась ѳдъ автора остаточного оброблення, и въ 1845. р. у него єи вже не було. Такажь сама доля мала подыбати прегарну поему „Иванъ Гусъ“, присвячену Шафарикови. Коли-бъ ѳнъ пѳславъ ѣѣ при присвятѣ Шафарикови, то въ паперахъ сего, пѳсля єго смерти, она напевно повинна-бъ була найти ся. Розстаючись зѳ мною въ маю 1842. р. Шевченко упередивъ мене, що ѳнъ незвычайно лѣнивый листуватись; зза того я нѣчого не знавъ про нього ажь до 1845. року. Въ серпню того року ѳнъ несподѣвано ѳдвѣдавъ мене въ Переяславѣ и проживъ у мене два тыжнѣ. Не можу не згадати про вечеръ 19. серпня 1845. р. Товариство, въ бѳльшѳй частинѣ зъ молодѣжи, гучно бенкетовало навкруги стола; Шевченко бувъ въ повнѳмъ одушевленю; проти него на другѳмъ кѳнци стола стоявъ, не спускаючи очей зъ поета, зъ чаркою въ руцѣ, добродѣй вже въ старшихъ лѣтахъ, по роду — Нѣмець, по вѣрѣ — протестантъ. „Оце батько! Єй Богу, хлопцѣ, батько! Здоровъ, батьку!“ — высоко пѳдѳймаючи чарку, выголосивъ Нѣмець; и ѳдтакъ мы усѣ называли Шевченка „батькомъ“. Пѣснѣ украиньского народу симпатичнй тому, що повнй глубокои думки. Окрѳмъ богацтва змѣсту въ ихъ то живыхъ, розгульныхъ, веселыхъ то сумныхъ, але нѣколи не безнадѣйно сумныхъ мотивахъ, якъ въ штучныхъ звуковыхъ формахъ, ѳдлилась уся Украина зъ єи патріярхальнымъ побутомъ, зъ повнымъ простоты и героизму характеромъ, зъ єи чувствами, зъ єи славною и заразомъ смутною исторіею, зъ єи притягаючою природою. Ось чому то украиньска пѣсня служить для Русина-Украинця жереломъ поважаня власнои гѳдности и творить ту моральну силу, котра все хоронила нашу народнѳсть украиньско-руску середъ окружаючихъ єи чужинцѣвъ. Ось чому Нѣмець-протестантъ, що постарѣвъ ся на Украинѣ, на видъ народного поета, въ котрого особѣ и думахъ стояло передъ нимъ всьо найгарнѣйше другои єго ѳтчины, перший назвавъ єго „батькомъ“.

Въ жовтни того-жь таки року Шевченко приѣхавъ до мене зновъ, слабый, и проживъ у мене около два мѣсяцѣ. Рано ѳнъ звычайно писавъ, не вымагаючи до сего анѣ трохи самѳтности. Ѳнъ писавъ неначе-бъ жартуючи. По причинѣ справъ, котрй я тогдѣ мавъ зъ жидами, инодѣ заповнялась ними моя гостинна хата, въ котрѳй Шевченко звычайно працювавъ; але той гучный кагалъ не тѳлько не перешкаджавъ єму (хочь ѳнъ мѳгъ бы бувъ забратись въ кабінетъ), навпаки, пишучи дальше, ѳнъ вслухувавъ ся въ розмовы жидѳвъ, вмѣшувався до нихъ, и розсмѣшивши чимъ-небудь кагалъ, самъ смѣявъ ся, ведучи дальше свою письменну роботу швидко, безъ перестанку и безъ усякихъ поправокъ. Вечеръ минавъ на розмовѣ, котра тягнулась звычайно зо двѣ годины. Нагадуючи собѣ єго ще зовсѣмъ недавный выхѳдъ изъ простого стану, я чудувавъ ся єго розвоєви, єго рѳзнороднымъ вѣдомостямъ, котрй подавали кождого вечера новый тематъ до розмовы. Инодѣ ѳнъ займавъ ся студіею біблії, зазначуючи мѣсця, котрй вражували особливою величею думки; на жаль ся біблія згорѣла въ часѣ пожару. Зъ тодѣшныхъ єго замѣрѳвъ я памятаю два; та оба таки и остались замѣрами. И такъ ладивъ ся ѳнъ выладити великій образъ „Єзекіилъ въ пустыни повнѳй сухихъ костей“; а друге: бажавъ ѳдбути подорожь по Днѣпрови (зъ оглядомъ єго околиць) въ товариствѣ кѳлькохъ осѳбъ, щобы выстудіовати край зъ огляду археольоґичного, историчного и етноґрафичного; до тои подорожи запрошувавъ и мене. По причинѣ, що я дещо перебудовувавъ въ моѣмъ домѣ, Шевченко переѣхавъ до села Вюнища, до дѣдича С. Н. С., де проживъ около мѣсяця. Въ тѳмъ часѣ ѳнъ хотѣвъ зняти зъ мене портретъ; замѣсть того я просивъ єго, щобы намалювавъ менѣ свѳй портретъ. Ѳнъ взявъ ся за роботу, и оставалось вже тѳлько незначне выкѳнчене; черезъ те, ѳдъѣзджаючи до Яготина до князя Репнина, ѳнъ взявъ портретъ зъ собою, обѣцявши менѣ швидко єго прислати. Се бувъ портретъ нѣ трохи не подѳбный до жадного теперь знаного; се бувъ портретъ не Т. Г. Шевченка, а народного поета, найдокладнѣйше схопленый въ хвилю єго поетичного вдохновеня. На жаль я не одержавъ єго, и ѳнъ пропавъ десь. Въ Яготинѣ ѳнъ не мѳгъ затратитись; бо княжна Репнина, высоко поважаюча талантъ поета, безперечно була-бъ заховала єго и не крыла бы єго передъ свѣтомъ.

Въ розмовахъ зѳ мною Шевченко розповѣдавъ злучаѣ зъ свого шкѳльного житя у дячка. Опрѳчь уже звѣ-

сныхъ тямлю оповѣданє єго про тодѣшне єго занятє, що давало єму яку-таку спромогу до житя се — ôдчитуванє псалтирѣ надъ покôйниками. Щобы приспѣшити тоту томлячу роботу, ôнъ инодѣ на половици псальма починавъ „Прійдите поклонимъ ся“, користуючись тымъ, що гостѣ займались поклонами, перевертавъ кôлька листкôвъ, чого не запримѣчаючи, они чудовались, що ôнъ такъ швидко читає, вважали єго за найлѣпшого читача и охотнѣйше єго нѣжь кого иншого до сеи роботы запрошували. Голодъ часто понукувавъ єго брати чужу курку або порося, зъ котрыхъ ôнъ звычайно пôдъ нôчь уплѣтавъ вечеру въ печерѣ, що була за селомъ. Селяне, видячи по ночахъ огонь въ печерѣ, рѣшили, що тамъ мусить бути нечиста сила, и звернулись до мѣсцевого панъ-отця, щобы ôнъ выгнавъ ѣѣ зъ ôдтамъ; священикъ въ супроводѣ народу, покропивши вхôдъ въ печеру свяченою водою, радивъ оглянути ѣѣ. А що нѣхто не згоджувавъ ся на такій смѣливый крокъ, то рѣшили зробити складку, щобы заохотити до ôдваги. Коли зôбрали значну скôлькôсть мѣдяныхъ грошей, а ôдважного таки не було, то Шевкенко выступивши напередъ, выявивъ, що готовъ увôйти въ печеру. Декотрî не хотѣли наражувати хлопця на небезпеченьство; иншî-жь казали: „оно мале, до него нечиста сила не возьметь ся“. Щобы ще бôльше ôдсунути всяке пôдозрѣнє, ôнъ просивъ, щобы до него привязали шнуръ, котрымъ на выпадокъ небезпеченьства, моглы-бъ єго вытягнути. Спускаючись на шнурѣ въ печеру и заховавши по кутикахъ єи всѣ останки своихъ вечеръ, ôнъ выйшовъ, заявивши, що въ печерѣ нѣкого не найшовъ; за те и одержавъ гарну вынагороду зъ складки згромадженыхъ, що вельми дивувились єго смѣливости.

„Вѣруй глубоко-розумно“, — писавъ ôнъ менѣ въ однôмъ листѣ зъ Новопетровского укрѣпленя, потѣшаючи мене въ родиннôмъ горю, котре мене саме тодѣ навѣстило. Я бувъ свѣдкомъ, коли ôнъ, слухаючи богохульбу господаря, у котрого мешкавъ, сказавъ: „Глузуватись надъ тыми морально-религiйными пересвѣдченями, освячеными вѣками и милiонами людей, — нерозумно и проступно“.

Несправедливо декотрî добачували у него завзяту ненависть до осôбъ зъ высшихъ станôвъ. Въ кождôмъ чоловѣцѣ, не зважаючи на станъ и суспôльне положенє, ôнъ цѣнивъ передовсѣмъ гôднôсть чоловѣка; у всѣхъ станахъ було богато приятелѣвъ высоко-шануючихъ єго талантъ. Ôнъ щиро-сердечно бувъ привязаный на пр. до родины князѣвъ Репниныхъ, котра то родина дуже радо єго у себе гостила. Хочь не любивъ черцѣвъ, ôнъ зъ высокимъ поважанємъ розповѣдавъ объ тôмъ, якъ покôйный Кiєвскiй митрополитъ Филяретъ неразъ высказувавъ глубоке спôвчутє и горячу христiяньску любовь до меншихъ братôвъ. Такъ само розповѣдавъ ôнъ зъ жаромъ и зъ щирымъ поважанємъ про ласкавый привѣтъ, оказаный єму митрополитомъ Изидоромъ, до котрого удававъ ся зъ прозьбою, щобы духовна цензура перепустила єго букварь. Описана нимъ самымъ въ єго дневнику неожидана стрѣча єго въ Москвѣ зъ сынами бувшого єго властника свѣдчить найлѣпше, якъ несправедливо дорѣкає єму дехто тою ненавистiю.

Декотрî докорювали єму пяньствомъ. Два разы, — въ день єго имянинъ и на весѣлю, де мы оба були боярынами, — я бачивъ єго пянымъ такъ, якъ то доводить ся при оказiѣ и найтверезѣйшому.

О кôлько Шевченко бувъ способный розентузiязмувати навѣть незнакоме товариство, доказомъ може бути ось якiй злучай, розказаный менѣ двома єго знакомыми. Въ самôмъ початку єго приѣзду на Украину, оденъ зъ єго приятелѣвъ завѣзъ єго до жѣнки ґенерала Т. Г. К. Здає ся, се бувъ день єи имянинъ, на котрый опрôчь мѣсцевыхъ гостей зъ кôлькохъ уѣздôвъ, наѣхали до неи знакомî зъ Петербурга и Москвы, — около 200 осôбъ. Въ тôмъ знаменитôмъ товариствѣ Шевченко явивъ ся майже нѣкому не знаный. Не минула и година пôсля єго приѣзду, якъ середъ московскои и французскои бесѣды, чути було и украиньску мову. А коли въ кôлька годинъ розпочались танцѣ, господыня дому, поважна 60-лѣтна бабуся, розентузiязмована майже загальнымъ настроємъ гостей, ôдтанцьовала зъ Шевченкомъ народну украиньску метелицю.

Опôсля я якось стративъ було слѣдъ єго; але въ 1852. р. несподѣвано одержавъ ôдъ него письмо зъ Новопетровского укрѣпленя. Письмо се выкликала хороба, на єго поглядъ схожа зъ тою, котра була у нього въ 1845. р, и прозьба о лѣкарску раду. Такимъ чиномъ завязалась мѣжь нами переписка, котра обмежилась тôлько 4-ма листами. Першî 3 письма були выдрукованî въ „Основѣ“; остатнє затративъ оденъ мôй знакомый на превеликiй мôй жаль. Въ тôмъ письмѣ бувъ подрôбно описаный похôдъ єго въ Аральскôй выправѣ, котрои провôдникъ принявъ єго зъ людскимъ щирымъ спôвчутємъ. Се-жь письмо могло служити коментаремъ до присвяченои менѣ поетомъ поемы, въ котрôй незвѣсный авторъ статьѣ, помѣщенои не тямлю въ котрôмъ журналѣ, бачить значно бôльше горячого чутя, нѣжь въ иншихъ поемахъ присвяченыхъ єго приятелямъ. Въ червни 1859. р. ранкомъ, на подвôрє мого мешканя въѣхавъ почтовый вôзъ; сидячiй въ нѣй показавъ ся похожимъ на Шевченка. Я не помыливъ ся; мовчки мы поздоровкались, мовчки ôнъ привитавъ мою родину, мовчки кôлька разôвъ зъ замѣтнымъ зворушенємъ перейшовъ ся по хатѣ; ôдтакъ поглянувъ въ ôкно на ярмарковый рухъ и выявивъ бажанє оглянути ярмарокъ. Мы и пôшли. Дорогою ôнъ пояснювавъ, що увôйшовъ до мене якъ вкопаный, бо по дорозѣ зъ Петербурга до моєи хаты ôнъ майже не встававъ зъ воза: зъ такою нетерплячкою ôнъ линувъ на рôдну Украину. Зайшла розмова про сподѣвану тодѣ волю. Въ тôмъ часѣ у насъ вже ôдбувались на приказъ ряду нарады про полѣпшенє побуту селянъ, въ котрыхъ я бравъ письменно дѣяльну участь. Не зважаючи на єго симпатiѣ, я отверто выповѣвъ свôй поглядъ на дожидану реформу, вказуючи на декотрî на мôй поглядъ практичнî перешкоды и трудности. Сумне вражѣнє выкликувавъ у нього мôй поглядъ. Вернувши зъ ярмарку ôнъ зворушивъ ся и розговоривъ ся; згадавъ про тяжкiй побутъ свôй въ Новопетровску, хоча єму тамъ було лекше нѣжь въ Орскôй крѣпости. Зайшла розмова про Гоголя. Ôнъ єго недолюблювавъ: казавъ, що честилюбивî мрiѣ стали причиною умыслового єго розстрою. Я пригадавъ Шевченкови кôлька короткихъ єго творôвъ, котрî ôнъ призабувъ; ôнъ записавъ ихъ. Въ загалѣ зъ розмовы выявилось, що зъ творôвъ написаныхъ нимъ до 1846. р. багато пропало безповоротно.

Пôсля обѣду мы выбрались до Козинець, 2 версты ôдъ Днѣпра. Нетерплячка, щобы швидко побачити „Днi-про широкополий i гори i кручi“, спонукала єго не ждати, поки запряжуть конѣ, а выбратись пѣшки. Мы застали єго на половици дороги, въ травѣ, де спинившись призадумавъ ся, бо дорога дѣлилась въ двѣ стороны;

бдти пбшли мы разомъ. Вечеромъ урядили мы на Днѣпрѣ рыболовлю. Она не зовсѣмъ вдалась; за те тиха украинська нбчь зъ миріядами звѣздъ на чистому небѣ, мовь навмысне, у всѣй своѣй чарбвнбй величи витала такъ давно знакомого ѣй поета... Поглядаючи на рбдній образы природы поетъ сказавъ: Якъ гарный побутъ поета, коли-бъ бнъ мбгъ бути тбльки поетомъ, а не разомъ и горожанином“. Лежачи на березѣ, мы кблька годинъ перевели въ розмовѣ. Закбнчивши прогульку смачною щербою (рыбьою юшкою), мы забрались на Козинець на нбчлѣгъ. Другои днины ранкомъ бнъ на човнѣ выбравъ ся до Прохорбвки до Максимовича.

По дорозѣ зъ Кіева Шевченко заѣхавъ до мене и забавивъ около 2 добы. Замѣтно мрачный настрбй духа бувъ наслѣдкомъ звѣснои єго пригбды (увязненя); особливо выявилось оно въ фотографичнбмъ єго портретѣ, знятбмъ въ Кіевѣ, котрого примѣрникъ бнъ полишивъ менѣ; въ ньому опроче я находжу значно ббльше вѣрности, нѣжь въ литографованбмъ. Коли мы останній разъ бачились, бнъ выявивъ менѣ намѣръ до 2 лѣтъ взяти въ полѣтє невеличку просторонь землѣ на днѣпровыхъ горахъ проти Прохорбвки, побудовати невеличку хату и тамъ провести остатокъ житя.

Швидко пбсля бдъѣзду до Петербурга бнъ прислав менѣ „Кобзаря“. На письмо моє дъ ньому до Петербурга бнъ не бдповѣвъ, и мене непокопила думка, що може бути мои погляды на сподѣвану селяньску реформу не згоджувалась зъ єго поглядами; але приятель М. М. Лазаревскій, що бувъ у мене по єго смерти, запевнивъ мене, що се не мало нѣякого вплыву на те глубоке чутє привязаня до мене, котре бнъ заховавъ до самого скону.

М. М. Лазаревскій бачившись зб мною въ недовзѣ, зумѣвъ тбльки въ загальныхъ рисахъ подати смутный образъ послѣдныхъ лѣтъ житя Шевченка.

Емиль Дъюранъ о Т. Шевченку.

(Написавъ Конст. Лучаковскій.)

Пбсля выходу пражского выданя „Кобзаря“ въ 1876. р. знаный французскій публицистъ и письменникъ Емиль Дъюранъ (Émile Durand) написавъ въ парискбй „Revue des deux mondes“ въ книжцѣ за червень на стор. 919—944 хорошу розвѣдку про Шевченка п. з. „Le poète national de la Petite-Russie Chevtchenko. *Le Kobzar*, poésies complètes de Tarass Grigoriévitch Chevtchenko, 2 vol. in 8-o, Prague 1876“. Хочь зъ того часу перекотилось лѣтъ не мало, то доси не появилась у насъ нѣяка ширша звѣстка про той, мало сказати, заграничный голосъ о нашбмъ народѣ и єго славнбмъ Кобзарю. Коли не помыляємось, то лишь мимоходомъ згадуєсь о тбй розвѣдцѣ въ „Правдѣ“ 1879. р. мѣжь библіографичными звѣстками на ст. 329., коли появилась книжка „Т. Гр. Шевченко въ отзывахъ о немъ иностранной печати“. Составилъ и издалъ А. Т—ый. Одесса 1879. Типографія „Новор. Телеграфа“ (8-а, ст. 56, цѣна 50 коп.). А таки цѣкаво-бъ було знати, що говорять за насъ чужинцѣ, та ще й такій, котрыхъ голосъ лунає далеко по всѣй Европѣ або й дальше ще. Коли-жь у насъ ширшбй читаючбй громадѣ не тбльки мало приступна єсть згадана часопись „Revue des deux mondes“, але й книжка, выдана въ р. 1879. въ Одесѣ, мало й знана, то мы поклали вдати отсе справу зъ нагляданя розвѣдки Дъюрана.

Вдячній авторови за те, що давъ знати широкому свѣтови про нашого незабутнього Кобзаря, а тымъ самымъ и про нашь не то свѣтомъ а майже й Богомъ забутый народъ, не хочемо зъ нимъ спорити авѣ о тій надто вузкій границѣ, акій бнъ на вступѣ до своєи розвѣдки зазначивъ Украинѣ-Руси, анѣ о число милібнбвъ народу, говорячого украинськбю мовою; по при вѣрности иншихъ вѣстей тій похибки автора не мають великои ваги. Дъюранъ такожь не знавъ ще про славну заборону зъ 1876. р., замикаючу на колодку уста цѣлому такъ великому народови украинському; бо авторъ згадує тбльки, що украинськои мовы въ Росіи анѣ не учать въ школѣ анѣ не уживають въ урядѣ, хочь такій знаменитый письменникъ російскій, якъ авторъ „Мертвыхъ Душь“, бувъ Украинцемъ.

При такбмъ станѣ рѣчи — каже авторъ — здавалось бы, що зъ литературного боку Украина въ прикладѣ до Росіѣ є тымъ, чимъ провансальска краина до Франціѣ, а народный украинській поетъ не вище буде мати значѣнє, якъ французкій поеты, що пишуть провансальскою мовою. Одже нѣ! Бо коли провансальскій поеты пишуть ббльше для Французбвъ, розумѣючихъ по провансальски, нѣжь для провансальского народу, не розумѣючого по французки: то Шевченко є въ повнбмъ значѣню того слова поетомъ народнымъ. Весь народъ украинській знає на память велику часть Шевченковыхъ пѣсень и спѣває ихъ посполу зъ тыми, що зъ дѣда-прадѣда переходять до внукбвъ, посполу зъ тыми, що спѣвали бдъ села до села вандруючій кобзарѣ. Имя поета єсть загально знане и любе; бнъ воскресивъ въ народѣ згадки єго бувальщины; бнъ, можь сказати, почавъ нову добу.

Щевченко ставъ ся поетомъ щиро-народнымъ, якъ справедливо замѣчає авторъ, найббльше бдъ того, що выйшовши зъ темного народу, спершу не дбставъ майже нѣякои науки, а науки клясичній таки остались єму чужій. Тымъ то и не затерлись въ єго дунѣ образы природнои красы, а творчбсть єго не знала иншихъ взбрцѣвъ крбмъ давнои самобрднои поезіѣ народнои и була майже несвѣдомымъ плодомъ вдохновеня. Цвѣты давнои поезіѣ, зббраній въ єго памяти и огрѣтій промѣнемъ єго ґенія, пустили корѣнє на плбднбй нивѣ и выдали нове цвѣтинне, живе, а до того далеко чуднѣйше бдъ давного. Въ тбй новбй поезіи, красшбй бдъ давнои, являєсь те саме вдохновенє, та сама мова, тій самій звороты поетичній, добре знаній народови и єго кобзарямъ; лицарства козацкій, слезы дѣвочій, краса украинськои природы, — отъ що буває основою народнои поезіѣ украинськои и такъ само являєсь основою поезіѣ Шевченковои. А такъ якъ Шевченко ґеніємъ своимъ перевысшає своихъ незнаныхъ зъ имени попередникбвъ, такъ и поезія єго перевысшає давну и змѣстомъ и свѣтломъ красокъ. Поява такого поета, якъ Шевченко у Украинцѣвъ, нагадує справдѣ появу Иліяды и Одисеѣ у давныхъ Грекбвъ.

Але Шевченко є заразомъ такожь поетомъ національнымъ. Украинцѣ суть въ тбмъ положеню, що мусять берегти и боронити свою національну окремѣшнбсть передъ напастями другихъ; а спбльне почитанє одного имени богато причиняєсь до свѣдомости тои єдности, що выходить изъ спбльнои мовы. Одже имя Шевченка сталось тымъ спбльнымъ именемъ: оно сталось неначе [illegible] очи всѣхъ Украинцѣвъ. А двоє залюбленыхъ, коли спо-

глядають на тую саму звѣзду, чи не чують же ся они тымъ самымъ бо́льше зближеными одно до одного?

Въ одно́й своѣй думцѣ[1]) бажає поетъ, щобы его похоронено надъ Днѣпромъ, на одно́мъ зъ тыхъ курганово́въ, що ними такъ густо засѣяна Украина. Чи було се то́лько простымъ бажанемъ, щобы середъ своихъ землякво́въ спочивати вѣчнымъ сномъ? Нѣ! Поетъ перечувавъ, що его имя має до бо́льшого до́йти значѣня и що его житє, якъ каже въ одно́мъ мѣсци, є одною картиною исторіѣ его ро́дного краю. И не помылявъ ся, коли такъ гадавъ: его могила сталась мѣсцемъ, де Украинцѣ идуть мовь на прощу. Якъ кождый Французъ, що переѣздить туды, де проживавъ Вольтеръ, бажає бодай глянути на ти́ мѣсця и тымъ о́ддати честь поко́йному: такъ само Украинцѣ почитають мѣсце вѣчного спочинку свого Кобзаря. Могила Шевченка нѣколи не стоить безлюдно. Ледво о́дъ першого весняного промѣня зачнуть таяти снѣги, сходять ся сюды прочане изъ всѣхъ окраинъ и цѣли́ дни проводять по́дъ курганомъ; сѣдають собѣ на муравѣ, балакають якъ братя и по черзѣ спѣвають Шевченковы́ думки при о́дгомонѣ бандуры.

Въ цѣло́й ново́тной исторіи тяжко найти другого выпадку, подо́бного до того литературного о́дродженя, що зворушило найнизши́ верствы великого украиньского народу; дармо глядали-бъ мы деинде поета, котрому темный, майже неписьменный народъ о́ддававъ бы таку честь, яку звычайно о́ддаєсь святымъ и религійнымъ святощамъ. А таки не такъ оно трудно здати собѣ зъ того справу. Мѣжь иншими причинами, поясняючими се явище, буде мабуть найголовнѣйша отся:

Украина є то край, котрого природный розво́й нагло перервавъ ся, котрый нагло зъ лицарскихъ и вольныхъ часо́въ перейшовъ по́дъ власть народу, де процвитала неволя. Вправдѣ згодомъ выгладивъ ся, вырѣвнавъ ся той наглый перехо́дъ; але народови украиньскому досыть було ро́жницѣ своєи мовы о́дъ панующои, щобы зберегти идеѣ своєи народнои поезіѣ, той єдиный слѣдъ лицарскои бувальщины, котрого нѣяка сила не могла єму выдерти. А треба знати, що ти́ лицарски́ часы украиньского народу не таки́ давни́: почавши зъ XVI-го вѣку тревали они до половины XVII-го, або, лѣпше сказати, єще одно столѣтє довше. Коли вся правобо́чна Украина була польскою, Украинцѣ на ко́лька наворото́въ разъ по разъ повставали противъ тыхъ завзятыхъ пано́въ своихъ; провідники тыхъ заворушень сталисъ народними героями, а ихъ славни́ лицарства въ пѣсняхъ звеличували кобзарѣ. Черезъ двѣста лѣтъ бурхало на Украинѣ що дня свѣже жерело вдохновеня. Єще ровесники Шевченка могли повными жменями черпати зъ того жерела въ споминахъ живучихъ ще старцѣвъ.

У всѣхъ народо́въ европейскихъ вѣкъ лицарскій минувъ дуже давно; у Росіянъ пр. сягає о́нъ послѣдныхъ часо́въ поганьскихъ. Навпакъ на Украинѣ подѣ зовсѣмъ недавни́, про котри́ то́лько що згадували мы, до́знали такъ наглого и рѣзкого звороту, що спомины часо́въ давнѣйшихъ цѣлкомъ затерли ся у украиньского народу. Коли пр. російска народна поезія выказує велике богацтво споминово́въ про часы св. Володимира, то въ украиньско́й збереглись ледви окрушки зъ тыхъ часо́въ. Такъ то зъ двохъ лицарскихъ до́бъ, що ишли по собѣ на Украинѣ, новѣйша и сильнѣйша до нащаду зтерла давнѣйшу. Досыть то́лько кинути окомъ на исторію Украины, щобы пояснити сѣ наши́ погляды.

Козаки завдячують Туркамъ свою назву, а посередно такожь и своє истноване. Слово *козакъ* походить о́дъ турецкого *казакъ*[1]), а означає свобо́дного борця, жовнѣра легко озброєного, щось на ладъ французского во́льного стрѣльця (Franc-tireur). Они зъявились вперве тодѣ, коли Турки стали пустошити полудневу Русь и поселились въ Кримѣ. По́днялись тодѣ щось нѣбы хрестни́ походы „для обороны святого хреста передъ невѣрными“. То́лько-жь певно, що не всѣ ти́ лицарѣ були справдѣшными обронцями христіяньства; бо́льшу часть приманювала ихъ неносидюща вдача, а лишь декотрыхъ справдѣ оборона вѣры. Не инакше було оно и въ знаныхъ середньовѣчныхъ хрестныхъ походахъ. Тымъ то й лѣпше простити всѣмъ тымъ лицарямъ ихъ грѣхи длятого, бо були мѣжь ними такожь деяки́ праведники. Якъ бы нѣ було, яки́-бъ тамъ и були ихъ грѣхи (короткій оглядъ тыхъ грѣхо́въ можна бачити въ чудово́й повѣсти Гоголя „*Тарасъ Бульба*“), все-жь таки козаки о́ддали цивілізаціи правдиву прислугу тымъ, що здержали похо́дъ Турко́въ о́дъ Всходу.

Козаки творили товариство, знане по́дъ именемъ *Сѣчи*. Щобы до́стати ся до того товариства, досыть було присягнути на вѣрно́сть святому хресту. А присяга була якъ найпростѣйша: бити завзято невѣрныхъ, дѣяти имъ яко мога найбо́льше лиха, палити и нищити ихъ мѣста при кождо́й нагодѣ, освободжати зъ неволѣ братово́въ-полоняніко́въ. По за те повна воля и ро́вно́сть. Коли оказалась потреба або охота до выправы на невѣрныхъ, то товариство сходилось на одно́мъ зъ островово́въ, розсѣяныхъ здовжь берего́въ Днѣпра. На зборахъ кождый мавъ право промавляти. Бесѣдника, що оказувавъ найбо́льше о́дваги и досвѣду, выбирано окликами на проводиря. По́дъ его проводомъ выбиралось товариство на малый хрестный похо́дъ; разомъ ишли кобзарѣ. Вернувши зъ походу, проводирь стававъ ся назадъ ро́вный всѣмъ, — розумѣє ся, коли судилось єму вернути живымъ.

Подо́бный ладъ, якъ въ Сѣчи, то́лько бо́льше сталый, бувъ такожь у хуторныхъ козако́въ. Они лучились въ сотнѣ, а сотнѣ складались на полки, котрыми доводивъ отаманъ. Въ трудныхъ хвиляхъ полки збирались разомъ по́дъ проводомъ кошового, що выходивъ такожь зъ выбору.

Отсе, бодай въ теоріи, образъ идеального ладу державного. Республика золотого вѣку, здавалось бы, найшлась справдѣ въ XVI. вѣцѣ на хорошихъ украиньскихъ степахъ. То́лько-жь идеалъ, а справдѣшне житє,— то двѣ окреми́ рѣчи. Такъ и на Украинѣ, щобъ жити свобо́дно, треба було ладу державного, котрый бы бо́льше подабавъ на те, що мы звемо державою. А треба таки признати, що Украина була въ дуже крото́мъ положеню. Не маючи границь природныхъ, выставлена була зъ трьохъ сторо́нъ на напады могучихъ сусѣдо́въ: магометанъ-Турко́въ, католико́въ-Поляко́въ и Росіѣ. Украина боролась завзятущо, щобъ зберегти свою свободу.

[1]) Авторъ має очевидно на гадцѣ знану думку: „Якъ умру, то поховайте..“

[1]) Такъ само поясняє слово „козакъ“ такожь и Миклошичъ въ книжцѣ: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, Wien 1884., ч. I. ст. 94., подаючи таки́ значѣня: lediger Mensch, leicht bewaffneter Soldat, — а такожь: Abenteuerer, Wegelagerer, Landstreicher; до того додає: „Andere denken an die Kazachen, Kazogen, sonst auch Čerkessen oder Zichen.“

Ще найскорѣйше мôгъ тую свободу обезпечити гетьманъ Богданъ Хмельницкій, чоловѣкъ дуже способный въ политицѣ; ôнъ старавъ ся всѣми способами побити Полякôвъ; ѥму навѣть удалось дôстати ôдъ Туркôвъ помôчне войско. Але Поляки таки заняли майже весь правый берегъ Днѣпра. А щобы зберегти бодай лѣвый берегъ, треба було выбрати собѣ якогось володаря. Выбрати Туркôвъ замѣсть Полякôвъ, поганцѣвъ замѣсть христіянъ?.. Пытанѥ справдѣ дивне, та дивне тôлько зразу. Хочь козаки-запорожцѣ разъ у разъ воювали Турка, хочь одни другихъ люто убивали и мучили: то таки могло козакôвъ надити дещо пôдъ Турка. Магометане таки славились терпимостію вѣры: за татарского панованя черезъ двѣстѣ лѣтъ церквы и вѣра таки не дôзнавали нѣякои зневаги нѣ якости. Инакше поступала католицка Польща, що найбôльше дадась во знаки Украинцямъ безпощаднымъ и нелюдскимъ переслѣдованѥмъ ихъ православнои вѣры. Побѣдженый народъ годенъ забути програни битвы; але нѣколи не забуваѥ поневѣрки, а ще менше погорды и знущаня надъ ѥго религійными святощами

Такъ треба було выбирати мѣжь Турками а Росіѥю. До Росіѣ приманювала та сама вѣра и мова; а до того Росія небула ще такъ могучою, якою сталась опôсля: можна було узыскати ѥи охорону, не оплачуючись надто дорого. Такъ певно мѣркувавъ Хмельницкій; и сталось, що за ѥго радою бôддались козаки въ 1654. р пôдъ покровъ Росіѣ — однакъ выразно зъ тымъ, щобы ихъ домашнѣ свободы були ненарушенѣ. Але хто хочь трохи знаѥ людску вдачу, то мôгъ напередъ знати те, що опôсля справдѣ стало ся. Бо чи могла Росія оперти ся покусѣ, щобы не запанувати вповнѣ надъ такъ богатыми краинами, якъ украиньскѣ? Вольности козацкѣ стѣснювано разъ у разъ; старшину козацку, що выходила була зъ вольныхъ выборôвъ, заступувано згодомъ московскими урядниками. Лише козаки, що проживали въ недоступныхъ майже очеретахъ днѣпровыхъ, зберегли свою волю ще оденъ вѣкъ; ажь Катерина II. и ихъ пôдгорнула пôдъ ярмо московске 17. липня 1775 р. Щобъ доконати своѥ дѣло, тая цариця въ краю рôвности и свободы завела шляхту и крѣпацтво. Давна старшина козацка, видячи неможливôсть опору, не дала ся довго просити, щобы приняти почести и землѣ; але для простыхъ козакôвъ бувъ се страшный допустъ, и они пôддались ѥму зъ нѣмою досадою. А навѣть на кôлька наворотôвъ волѣла частина козакôвъ выселити ся и покинути свою ôтчину, нѣжь погодити ся зъ новыми порядками.

И такъ Украинцѣ, попавшись въ тяжку неволю и стративши повагу навѣть въ власныхъ очахъ, стратили такожь всяку охоту до почину навѣть въ справахъ матеріяльныхъ. Имъ здавало ся, що невычерпана урожайнôсть ихъ землѣ ѥ жереломъ богацтва, котрого нѣхто не въ силѣ имъ ôдобрати; а то вся торговля перейшла въ руки російскихъ купцѣвъ и жидôвъ, що розсѣлись мѣжь ними.

Така перевага чужинцѣвъ въ торговли буваѥ звычайно причиною, що захожѣ перемагають такожь въ цивилізаціѣ и освѣтѣ. Одже тамъ выйшло не такъ; противно Украина мала въ тôмъ перевагу надъ пôвнôчною Росіѥю. Довгій часъ академія кіевска була одинокимъ осередкомъ науки мѣжь Бѣлымъ а Чорнымъ моремъ. Ôдси выходили ученѣ, що ставались оздобою московского двору; ôдси выходили опôсля першѣ помôчники Петра Великого. Тутъ на полудни появлялись першѣ печатнѣ, першѣ книжки, першѣ театры; черезъ полудневу Русь почались першѣ науковѣ зносины зъ западомъ. А коли наслѣдники Петра Великого мали богато клопоту, щобы бодай въ высшихъ станахъ завести початкову науку, то на Украинѣ училась кожда людина. Правда, що заведенѥ крѣпацтва мало пагубный вплывъ такъ на розвôй освѣты якъ и на все инше. Се окаже ся найлѣпше зъ циселъ: давнѣйше въ двохъ повѣтахъ Черниговскои ґуберніѣ було 371 шкôлъ. а теперь въ цѣлôй ґуберніи ѥ ихъ лише 263. Такъ чейже бодай пôсля знесеня крѣпацтва уступило се лихо?... Коли-жь бо соціяльнѣ появы такъ суть повязанѣ, що дуже часто сстають ся наслѣдки ще й пôсля уступленя причинъ.

Хлѣборобъ російскій, будучи членомъ земства, бере участь въ розправахъ, знаходить тутъ нагоду выявляти свои погляды, пôзнати свои власнѣ справы, набути практичного розуму, розправляти зъ людьми высшихъ станôвъ о справахъ свого стану. Хлѣборобъ украиньскій маѥ тѣ самѣ права; але користати зъ нихъ не може хочь бы черезъ те, що не рочумѣѥ російскои мовы. Черезъ те недовѣряѥ запавшимъ постановамъ навѣть тодѣ, коли они для него користнѣ. И отъ чому народъ, що колись умѣвъ самъ собою орудувати, теперь не умѣѥ користуватись навѣть дрôбными свободами мѣсцевыми. А крôмъ того на правому березѣ Днѣпра навѣть нема и земствъ; 91.000 Полякôвъ, заселяючихъ тую краину, выстарчило, щобы пôсля послѣднои ворохобнѣ польскои (1863. р.) кинути пôдозрѣнѥ близько на 5 миліонôвъ народу украиньского.

Коротко сказавши, народъ украиньскій находить ся въ дуже крутôмъ положеню, котре не даѥ ѥму выявити своихъ способностей. Ôнъ ставъ ся складовою частію Росіѣ; але замѣсть добувати зъ того для себе всѣ можливѣ пожитки, замѣсть въ свою чергу своими способностями пôдбивати собѣ краину своихъ володарѣвъ, ôнъ попавъ въ станъ пасивный, ставъ ся сонливымъ, байдужимъ, недовѣрчивымъ, замкненымъ въ собѣ. Богато людей тѣ хибы приписуѥ вдачѣ народу; тымчасомъ суть они наслѣдкомъ обставинъ. Длятого щобы пôзнати справдѣшну вдачу Украинця, треба ѥи глядати въ ѥго внутрѣшнôмъ житю, въ ѥго поезіи; тутъ ôнъ схоронивъ ся весь, тутъ мôгъ ôнъ яко-тако свобôдно выявити свои способности и продовжати бодай въ части свои зломанѣ порывы. Значне число письменникôвъ пôднесло до великои поваги мову свого рôдного краю. Але мѣжь ними яснѣѥ Шевченко въ первôмъ рядѣ такъ своимъ ґеніємъ якъ и своѥю популярностію, а такожь на нещастѥ своими пригодами, що зъ ѥго житя зробили сумный и жалôбный романъ. Се житѥ заслугуѥ, щобъ ѥго розказати зъ деякими подробицями.

Розказавши ôдтакъ широко (на 8 сторонахъ великои 8-и) и вѣрно житѥ Шевченка, спиняѥ ся авторъ коротше або довше надъ деякими поезіями ѥго, подаѥ ихъ змѣстъ, або перекладаѥ деякѣ частины зъ нихъ, переплѣтаючи те все дуже цѣкавыми а завсѣгды прихильными замѣтками. Говорить про *Гамалію*, *Гайдамакôвъ*, *Катерину*, *Наймичку*, *Марію*, *Гуса*, *Думки* и *Черницю Марянну*. Подаючи короткій змѣстъ *Гайдамакôвъ*, замѣчаѥ авторъ, що поетъ зумѣвъ середъ образôвъ лютои грозы ударити въ струну чоловѣколюбнои нѣжности, и додаѥ: „Оденъ зъ приятелѣвъ Шевченка жартомъ назвавъ ѥго кабаномъ, що въ

груди своєй має жайворонка. И справдѣ поетъ умѣвъ чуднымъ способомъ погодити нѣжность зъ жорстокостію. Єго спôвчуте до меншого брата выявлялось неразъ выбухами досады; и коли прим. розмова сходила на нещасный народъ, на крѣпацтво, то ôнъ попадавъ въ досаду таку, що ледви можна було єго успокоити. А въ тôмъ зъ єго творôвъ найлѣпше показує ся, що ôнъ уважавъ себе наче проповѣдникомъ волѣ, а поезія була у него формою для тои задачѣ".

Велику вагу въ прикладѣ до простого народу признає авторъ *думкамъ* Шевченковымъ; се суть пôсля єго гадки якъ разъ тѣ творы, що найбôльше вславили мѣжь народомъ имя поета. Двѣ зъ нихъ подає авторъ въ перекладѣ, одну прозою („На що менї чорні брови"), а одну стихомъ („Вечір на Украïнї"). Гадаємо, що нашѣ читателѣ радо приймуть отсей зразокъ французского перекладу:

LE SOIR.

Un jardin de cerisiers entoure la maison;
Les hannetons bourdonnent au-dessus des arbres;
Les laboureurs avec leurs charrues,
Les jeunes filles avec leurs chansons, rentrent,
Et les mères les attendent pour le souper.

La famille prend son repas autour de la maison
A l'horizon brille l'aurore du soir.
La fille présente les mets du souper,
Sa mère voudrait lui donner des conseils;
Mais le rossignol l'en empêche.

La mère, autour de la maison,
A couché les petits enfans;
Elle-même dort près d'eux.
Tout bruit s'éteint... Seuls, la jeune fille
Et le rosignol veillent encore.

Ôдтакъ подає авторъ дуже докладный змѣстъ *Черниць Марянны* и вельми прихильну оцѣнку тои поемы, и цѣкаву свою розвѣдку закôнчує отсими словами:

„Тымъ кôнчимо сю нашу студію и сей рядъ наведеныхъ творôвъ Шевченка. Зъ того можна достаточно переконати ся, що Тарасъ Шевченко може не має того значѣня, яке єму признають декотрѣ єго земляки, все-жь таки є ôнъ на стôлько великимъ поетомъ, щобы єго слава переступила границѣ єго рôдного краю и рознеслась по цѣлôй Европѣ".

НАРОДНЯ ПѢСНЯ ПРО ШЕВЧЕНКА.

(*Зъ „Кіевскои Старины" переписавъ А. Б.*)

Шевченко славить ся справдѣшнымъ народнымъ поетомъ. Єго „Кобзарь" переходивъ и переходить за кордономъ зъ рукъ до рукъ мѣжь письменнымъ народомъ сѣльскимъ, мѣжь паньскою службою по мѣстахъ и дворахъ; єго пѣсни навѣть спѣвають ся народомъ, котрый, якъ старинні Греки, ще й доси не умѣє ôддѣлити поезіѣ ôдъ спѣву. У насъ въ Галичинѣ, дякувати выданямъ товариства „Просвѣты", читальнямъ, а въ части и школѣ, нема теперь, коли не скажемо, людины, то певно нема села, де бы не знане було имя Шевченка и бодай дещо зъ єго житя и творôвъ. Рѣдко ôдбудуть ся якї вечерницѣ въ якôй читальни, щобы не выголошено або ôдчиту про Шевченка або якого твору єго або не ôдспѣвано якои нѣсни зъ „Кобзаря". Все-жь таки на жаль нѣ на Украинѣ нѣ у насъ не такъ ще розповсюдненї мѣжь народомъ творы Шевченковї, якъ бы бажалось, и якъ они заслугують. Ще й доси нема нѣ тамъ нѣ тутъ дешевого выданя „Кобзаря" для народу, котре могло-бъ розходити ся десятками й сотками тысячь примѣрникôвъ. На Украинѣ-жь бы то менше ще можна-бъ добачати въ тому вины у свѣчныхъ Украинцѣвъ, тымъ що путъ, наложеныхъ на украинське слово, и доси ще коли не стягаєсь чимъ разъ тѣснѣйше, то певно не попускаєсь; але у насъ въ Галичинѣ?... Мицкевича творы въ прикладѣ до простого сѣльского народу не выдержать нѣякого порôвнаня зъ Шевченковыми, а Поляки таки постарались вже о выданє Мицкевича по 10 кр! А мы?... Стóить призадуматись надъ тымъ, кому слѣдъ!

Одже мѣжь иншимъ о чарôвнôй силѣ имени и творôвъ Шевченка свѣдчать такожь казки и пѣсни, що собѣ зложивъ про него народъ украинськiй. Въ Галичинѣ до подôбнои поезіѣ нема ґрунту: мѣжь тутешнымъ народомъ або хтось зовсѣмъ нѣчого не знає про Шевченка, або знає самї певнї рѣчи, згôднї зъ правдою, зъ книжокъ, часописей, ôдчитôвъ и т. и., а бôльшь зъ нѣ ôдки. Противно на Украинѣ: Тамъ и звѣстокъ письменныхъ про Шевченка, призначеныхъ для народу, менше нѣжь у насъ, и письменного народу менше; за те є люде сѣльскї, що особисто єго зазнали, що знали єго рôдню, що памятали або й памятають єго молодый вѣкъ, єго житє на волѣ а опôсля и на засланю, єго похороны славнї; тамъ єго могила нагадує людямъ безталанне єго житє; а до того всего имя єго такъ тѣсно звязане зъ найважнѣйшою для украинського народу подѣєю новѣйшихъ часôвъ, зъ знесенємъ крѣпацтва. Тымъ то й слава Шевченка мѣжь украинськимъ народомъ далеко скорѣйше мусѣла и мусить ширити ся майже черезъ самї устнї оповѣданя про него; а такї оповѣданя звѣсно мусять згодомъ чимъ разъ бôльше ôдскакувати ôдъ правды и принимати стрôй казочный, поетичный.

Вже въ 1882. р. подала „Зоря" (стор. 271.) за „Кіевскою Стариною" „Народнї легенды про Тар. Шевченка". А отсе выписуємо, тежь зъ „Кіевскои Старины" (1885. р. стор. 187—188) народню пѣсню про Шевченка, записану въ селѣ Лебединѣ, Кіевскои ґубернiѣ, Чигириньского уѣзду:

Уродив ся тай Шевченко,
Уродив ся тай удав ся;
Тільки дурний єго розум,
Що в салдати записав ся.
— „Не сам же я записав ся,
Записала мене мати,
Записала мене мати
Ще й маленьким у салдати".
— Ой повезли Шевченка
Тїсною улицею,
Назад руки завязали
Та білою сирицею.
Ой привезли Шевченка
До нового трахтиру,
Там Шевченка розібрали,
Як мати народила;
Посадили на креселку,
Чорні кудри обстригали,
Чорні кудри обстригали,
А Шевченко умлїває.
„Розвивай ся, суховерхій дубе,

Бо на тебе мороз буде;
Роздївай ся, та Шевченку,
Бо на тебе прийом буде!
Ой не плач ти, Шевченко,
Тай не плач, не жури ся,
Бери деньги бумажнії,
Мед-вина напий ся".
— Ой, ударив ся Шевченко
Та об поли руками:
„Деньги мої бумажнії,
Пропав же і з вами!"

Заборонені цензурою уступи с Шевченкової поеми „Катерина".

(За „Кіевскою Стариною" подав Василь Лукич.)

Добр. Т. Каминьский в статї „Еще щепотка на могилу Шевченка" поміщеній в журналї „Кіевская Старина" 1885. р. за м. март на стор. 520—522 так пише:

В фундаментальній бібліотецї лубенської мужеской гімназії є Шевченків „Кобзар", виданє Симиренка 1860. р. друкованнй в печатни Кулїша. В тім примірнику, в трьох місцях поеми „Катерина" не можна не завважати, що деякі стрічки наклеєні; коли-ж підняти наклийки, то під ними видно точки. Ясно с того, що виданє вийшло с точками чи то с пропусками в тих місцях, а наклийки зроблено опісьля. Коли, ким і при якій нагоді? Але перш усього познакомім ся с тими таємничими стрічками. Усїх їх разом 28, а зміст їх не показує нїчого особливого, заказаного. Ось ті стрічки:

В главі 3-ій за словами: „А серденько одпочине, поки сльози ллють ся", наступає:

От-таке то лихо, бачите, дївчата,
Жартуючи кинув Катрусю москаль.
Недоля не бачить, с ким їй жартувати;
А люде хоч бачать, та людам не жаль:
„Нехай", кажуть, „гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать".
Шануйте ся-ж, любі, в недобру годину
Щоб не довело ся москаля шукать.

Причиною, котра викликала непорозуміне і цензурну заборону наведених стрічок, було здає ся слово: „москаль". Але в тім іменно місци сего слова ужив поет не в значіню московської національности, а в значіню „солдат". Мимо те одначе зза него, по причинї найочевиднїйшого непорозуміня, випущено цїлих 8 стрічок. Навіть в пражському виданю „Кобзаря", де на стор. 38. І-ого тому наведено в примітці тільки перші дві с тих стрічок, стоїть: „Кинув Катрусю свою!" а не „москаль", як в наклийцї.

В главі 3-ій при самім кінци пісьля слів „Що менї робити?" читаємо в наклийках ось які кінцеві вірші:

„Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в сьвітї сирота;
Його бють и лають, закують в неволю,
Та нїхто про матїр на сьміх не спита.
А Івася спитають, заранне спитають,
Не дадуть до мови дитинї дожить.
На кого собаки на улицї лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровинята,
Та й тих люде заздрі не дають носить".

Тяжко і тепер зрозуміти, чому як раз цензура заборонила і тоті зовсїм невинні стрічки.

Вконець 4-а глава зачинає ся одинайцятьма ось якими прегарними віршами:

„По під горою, яром, долом,
Мов ті дїди високочолі,
Дуби з Гетьманщини стоять;
У яру гребля, верби в ряд,
Ставок під кригою в неволї,
І ополонка — воду брать...
Мов покотело червонїє
Крізь хмару — сонце занялось,
Надув ся вітер; як повіє —
Нема нїчого, скрізь білїє...
Та тілько лїсом загуло..."

Високо-поетичний образ природи і нїчого більше.

Мене — каже дальше добр. Т. К. — незвичайно зацїкавило, звідки взялись ті наклийки, котрих текст ми подали. Примірник „Кобзаря", в котрім вони находять ся, подарований гімназії дїдичем лубеньского повіту Т. И. Дейкуном-Мочаненком: д ньому я і удав ся с просьбою, щоби се минї пояснив. Дейкун-Мочаненко росповів об тім таке: „Коли я був 1860. р. в Петербурзї, зайшов до Кулїшевої друкарнї; незабаром швидко увійшов туди Шевченко і сквапливо запитав: „А що, готове? готове?" — „Готове!" — відповіли єму і подали кілька листів з надрукованими віршами. На моє питане: Що се таке? — покійний Д. Каменецкий, що тодї управляв Кулїшевою друкарнею, пояснив менї, що се заборонені цензурою місця с „Катерини", аби наклеїти їх в примірниках, призначених для деяких високоставлених осіб, між иншими, для тодїшнього мінїстра народної осьвіти Ковалевського. Я випросив і для себе такий листок і наклеїв его в своїм примірнику". Ось се той самий примірник і переховуєсь тепер в бібліотецї лубенської гімназії.

Нові переклади Т. Шевченка.

До численних перекладів Шевченка на мови російску, польску, болгарску, сербску, нїмецку і французску, прибули в остатних роках переклади на мову хорватску і ческу.

„Matice Hrvatske" видала 1887-ого р. в своїй „Zabarna knjižnica Svezak XCVI—XVCIII" осібною книжкою: Ševčenko. Pjesničke pripoviesti. Preveo i uvodom popratio August Harambašič". Цїла книжка обіймає в 8-цї сторін I-XXXIII передмови (Taras Ševčenko. Njegov život i književni rad), і 1—187 перекладів с короткими примітками до „Гайдамаків". До книжки доданий гарно виконаний (в закладї Анґерера у Відни) портрет Т. Ш-ка вразс его автоґрафом. Передмова очевидно обчислена на публїку хорватску не містить з житєписи для нас нїчого нового, окрім хиба вельми симпатичної оцїнки поета самим перекладчиком, котрий на стор. VI. так відзиваєсь: „I upravo tim je Taras Ševčenko velik i prvi medju swimi slavenskimi pjesnici, a sravniti se može samo sa škotskim pjesnikom Rob. Burnsom; Taras je svoje najljepše i najnježnije pjesme crpao iz izvora narodne maloruske pjesme, te je mnogo njegovik pjesama težko i razpoznati, da su to umjetne pjesme; one se pune iskrene srdačnosti, one naivnosti i zdravoga naturalisma, koji diže cienu i osobiti čar podaje narodnoj pjesmi. Pjesnici, koji umiju svojoj pje-

smi podati naglasak i kolorit narodne pjesme, bili su uviek riedki, — a Sevčenko je to umio kao nitko drugi...“ Життєпись написавъ перекладчик на підставі автобіографії Ш-ка і книжки Петрова „Очерки зъ исторіи укр. лит. XIX. стол.“ При тій нагодѣ перекладчик діткнув ся неприхильних поетови критиків і виступив в оборонї „mučenika Sevčenka“ зазначуючи, що вельми високо станув сей, що на 46 лїт житя 25 лїт був крепаком, 10 лїт салдатом невольником, котрому заказали навіть рисовати і писати, а тілки 12 лїт — вольним... С творів Ш-ка подав перекладом д. Гар. 8, а іменно: „Začarana, (Причинна), Topola, Katarina, Služawka (Паймичка), Nevoljnik, Petrica (Петрусь), Neofiti, Hajdamaci.“ Переклади зовсїм вірні, легкі і навіть для Не-хорвата зрозумілі. Чи одначе що до цвітучости мови хорватскої і що до її правильности не дало-б ся що завважати, не беремось судити, лишаючи в тім зглядї суд самим Хорватам, для котрих в першій лїнії ся книжка призначена. Але і Русинам варто-б з нею запізнатись, тим більше, що і ціна її (75 кр.) вельми приступна, а дістати її можна в Загребі (Адреса: Matice Hrvatske u Zagrebu).

Другий переклад, про котрий ми задумали говорити, се чеcкий. Коли у нас говорять про переклади Ш-ка на мову чеcку, то звичайно згадують тільки переклади А. Дурдіка, помїщені в альманасї „Poezie Světové“. Між тим ще в 1885-ім р. вийшла в Празі „Tjskem a nakladem knihtiskárny Františka Simačka“ гарна ілюстрована збірка під безпретенсиональним заголовком „Niva. Sbirka basni Feta, Kolcova, Meje (?), Minajeva, Někrasova, Nikitina, A. Puškina, Ševčenky a A. Tolstoje. Ilustroval N. Karazin“. Переклади спорудивъ Фр. Халюна. Збірка, видана на дуже гарнім велїновім папери, обіймає 92 и 6 ненум. сторін в велику 8-ку. Ми назвали її заголовок безпретенсиональним. І справді, бо її властиво треба було прозвати „Мальовнича Україна“, і сей доперва заголовок відповідав би більше її внутрішному змістови. Зміст роспадає на 4 дїли: „Step, Venkov, Chutor і Ze zašlých dob“. Кождий дїл дотичить опису України і с кождого з 8 поетів, котрих переклади поміщено, повибирав спорудник тілки те, що тикаєть ся України. І так с Фета вибрав: Step, Večer v stepi і Rozvodněny Dněpr, — с Кольцова: Nocleh Čumáku, Senosеč v stepi, Mohyla v stepi, — з Мея: Navrat z vojny (помилка, бо се не Мея, а Шевченка; одже з Мея не подано властиво ні одного перекладу), — З Минаєва: Hádáni, U studně, Oul, Kyjev, — з Некрасова: Slavici, — з Никитина: Poledne, Noc w stepi, Život v stepi, Kozácká vesnice і Trp, — Пушкина: Jezdec, Don, Poltavsky boj, — з А. Толтосго: Malorus, Na splavu. Найбільше однакож вибрав з нашого Шевченка; і так помістив: Mlada žena (с „Катерини“: За Київом та за Дніпром), Kobzar (с „Катерини“: Ішов кобзар до Кіева...), Topol, Jitro nad Dněprem, Večer (Садок вишневий коло хати), Siroteček (Сиротина), Chutor (Наймичка), Vyprava na vojnu і Navrat z vojny (Хустина). Кожда поезія прикрашена одною, двома або і більше ілюстраціями М. Каразина, і безчисленними єго ж ініціялями і вінєтами. Ілюстрації чудові, артистичні і дуже вірні. Переклади творів Ш-ка гарні, хоч вільно зладжені, і на всякий спосіб сьвідчать, що перекладчик добре обзнакомлений з нашою бесїдою. У виданє закрала ся тілки одна разяча похибка; на стор. 82—83 поміщено „Navrát z wojny“ і підписано „Mej“, між тим як се найвиразнїйше друга частина Шевченкової „Хустини“. Ся збірка аж просить ся, щоби її видати нашою мовою і прикрасити тими самими так дуже гарними ілюстраціями, тим більше, що дуже богато тих творів, котрі (окрім Ш-ка) поміщені в збірцї, вже переложено на нашу бесїду; деякі з них доси ще в рукописи, а деякі вже друковані. Так на пр. у виданім мною збірнику „Ватра“ надруковано, нїби твори самостійні (очевидно на підставі інформацій їх автора), П. Кулїша „Гаданнє вѣщуванне“, між тим показуєсь, що се майже дословний переклад Минаєва „Hádáni“; або „Чумаки иочлѣжане“, а се переклад Кольцова „Nocleh čumáku“ і т. и. За таке виданє повинно-б взятись наше Товариство імени Т. Шевченка; а не тяжка була би с тим робота, притім і виплатна. Поки однакож се наступить радимо всякому познакомитись обговореною нами збіркою в чеcкій мові, записуючи її с Праги від видавця; неоправний примірник коштує 1 злр. 20 кр. а оправний 1 зл. 80 кр. (Адрес: František Simáček, knihtiskárna Praha).

Василь Лукич.

НА ВІЧНУ ПАМЯТЬ ШЕВЧЕНКОВІ.

Слово як пташка летюче,
Зумій ти його окрилить,
Стане мов искра палюче
І прямо до серця летить;
Піднїме там сили недужі,
Зуміє і дух оживить,
І душі черстві та байдужі
Зуміє до дїла зрядить.

Україньске давнеє слово
Красили давнїйш кобзарі,
І золотом сяяла мова
В своїй наймолодшій порі.
І пісні і думи козацькі
По Вкрайні складали вони;
Ще й досї ті думи лицарські
Підпалюють душу сами.
Козак за свойого уряду
Пишав ся на волї собі
І с словом свободи на Раду
Народну ходив він тодї.
З Украйни сим словом славутнїм
Ми гнали своїх ворогів,
Ми гнали сим словом могутнїм
Панів, єзуїтів, жидів.
Бо пташкою слово лїтало,
Мов іскра огненне було;
За правду народ піднїмало,
С козацтвом на волї жило.

Приборкали нашу Украйну,
А з не*го* і слово її,
На лихо для рідного краю
Зникали у нас кобзарі.
Унуки-ж Великого Лугу
Своїм зачали гордувать,
Все рідне пустили в наругу
Й побрались чужого шукать.
А з рідної мови зробили
Нїчевя та сьміх для людей;
До жартів її притулили,
Казали: се мова дїтей...

І с слова свого глузувати
По Вкраїнї у нас почали;
Ми золото, мову богату,
В багнюцї втопили були.
Ми йшли до позору й руїни,
Зубоживши душі свої,
І стали катами Вкраїни,
Продавши народність її.
Й не чуть було голосу правди
В сумний та срамотний той час;
Нїхто не давав нам поради;
Проглинула темрява нас!

Тарасе! С позору й могили
Ти словом Украйну збудив
І духа могутнього й сили
Ти в душі убогі налив.
Ти рідну зневажену мову
Як неньку свою поважав
І шлях їй, доріженьку нову
В народне життя показав.
Ти в рідне слово, Тарасе,
Чогось чарівного налив;
І стало воно ще богатше;
Ти знову його окрилив.
І словом богатим народнїм
Про все Ти зумів розказать,
Й байдужим синам підневольним
Багацтво Ти вмів нагадать.
Ти ним удовиці-Украйнї
Вернув її бідних синів,
Згадавши годиноньки давні
Й козацку роботу дїдів.
„Славяньство“, „народність“, „свободу“,—
Давно вже забуті слова,
Ти знов воскресив і народу
Понїс на великі дїла.
Кохаючи родину кревну,
І инших не вмів Ти забуть:
Незгоду славяньску непевну
В любов Ти бажав повернуть.
Нї лихо нї тяжка неволя,
Нїщо не зломило Тебе,
І віри у правду нїколи
Не кидало серце Твоє.
Ти „просто“ ішов по дорозї,
Куди Тебе ґенїй послав,
Й апостолом правди небозї
Украйнї-неньцї Ти став.
Ти сїяв, щоб инші пожали;
Для брата Ти вік працював;
Щоб меншого брата обняли,
Ти старших молив і благав.
Ти сїяв, і слово-глаголи
Далеко між люд понеслось
І зерном добра і любови
У серцї в людей принялось.

Нехай же те слово несеть ся
Ще далї між людом собі
І в памятник слави складеть ся
На вічную память Тобі!
Нехай же те слово на віки
Живе та росте без кінця
І діжде, що вільнії дїти,
Зівють Тобі в дяку вінця!

Так спи-ж тепер, Батьку Вкраїни,
Козаче з усїх козаків!
Спи, сине своєї вітчини,
Найбільший з усїх кобзарів!

Сергій Павленко.

ДО ШЕВЧЕНКОВОГО СЬВЯТА.

Я певна в тім, що с поводу роковин Шевченка з'являть ся в наших часописях далеко поважнїйші речи, нїж отся моя замітка, котра обходить річи не с ширшого й поважнїйшого громадского окола, а тілько с семейного. Однак важу ся подати тую звістку, думаючи, що і вона не здасть ся пустою, що вона нї в якім разї не буде зайвою власне в „Зорі“, котра єсть „часопись для руских родин“.

Я хочу росказати про сьвяткованє Шевченкового сьвята дїтьми. Так, — дїтьми! І я с певностю думаю, що мої читцї не одвернуть ся с погордою, прочитавши теє слово. Справдї бо часто помічаємо гірку правду житя, що українська думка коли й живе у нас, то тілько в поважнїйших заступниках семї, але дуже мало йде в самий ґрунт її: инша культура, найпаче чужа школа, можна сказать, на якій час *проглитує* наших дїтей; щастє того, хто не зостанеть ся на віки в тім „*череві китовім*“!...

Тим же то для нас повинні бути такими дорогими обяви власне в дїтях наших національної сьвідомости, українського почутя, української думки, всього того, що лунає для нас в самому слові *Кобзар*, звичайно на скілько все теє може „*вмістити*“ дитяче пізнанє.

Такою жаданою обявою безперечно було сьвяткованє Шевченкового дня дїтьми в 1883. роцї в Кієві.

Обходились не роковини *смерти* кобзаревої, а власне день *нарожденя* кобзаря, 25. лютого. І се було подобнїйше: не сумну думку с поводу смерти гадати отим ледви починаючим жить людям, а годить ся їм лїпше спогадувати й сьвяткувати день *нарожденя* кобзаря, день нарожденя нашої великої слави.

Розпорядительками згаданого сьвяткованя були панна Є—ва і панї Ц—ска. Остатня особа, панї Ольга Ц—ска, уже не живе на сьвітї, спочиває в землї; але імя її живе між всїма, хто знав її, сю прекрасну людину величної щирої думки, виявленої в многолїтнїй добрій працї.

Тож панї Ц. дала свою господу до урядженя в нїй дитячого сьвята і вкупі с панною Є. зайняла ся тим урядженєм. Они запрошували знайомих дїтей, учили декотрих і т. и.

Запрошуючи мою семю до участї в сьвятї, панна Є—ва разом с тим просила мене зложити і прочитати дїтям якусь розправу про Шевченка. Се мене дуже заклопотало, бо завданє здалось менї дуже трудним до виконаня; однак чи можна-ж було відмовити?...

На переднївку сьвята ми прийшли до господи панї Ц. Там було щось подібне до репетиційки: деякі дїти пробували читать вірші, инші пробували сьпівать свої нумері сьпіву. В хатї йшли вже деякі приготованя; панї Ц. побіляла на сьвіжо Шевченковий великій бюст, дїти охочо помагали їй теж у звиваню вінків до оздоби того кобзаревого погрудя.

Другого дня ранком подались ми уже на сьвято. Власне до зібраня був визначений не вечір, а день; днина-ж як на те придала ся така ясна, хороша! Дітей зібрало ся багато, з дітьми прийшов дехто і с старших. В хатах було людно, жваво; дїти (найпаче дївчатка) в українськім убраню, простенькому собі, поводять ся зовсїм вільно; не замітно жадного церемонного тону, якій буває на инших дитячих зборах, хоч би наприклад на вечірах з „ёлками“. Тут чув ся щирий гомін і вільний рух. Далї сказали всїм сїсти. Ото-ж треба було менї почать теє своє читанє, чи промову... Далебі, що берушись до него я почувала острах! Говорить перед тою малою громадою здавалось менї „страшнїйше“, ніж би мало бути перед громадою поважною; стілько очекуят було відкрито с такою цїкавостю, але чи буде-ж їм цікаво до кінця?... Дїти-ж пак послухачі щирійші: коли їм стане нудно слухати, то ховати ся с тим не будуть; они виявлять тую знудвїлїсть і нетерпеливість отверто... Одначе мої обави були даремні: дїти прослухали всю, доволї навіть довгу розповідь з великим інтересом. Перше всього їх заінтересували біоґрафічні спогади з дитячих лїт Шевченка, звичайно, дїтям невідомі. Коли говорило ся про те, як Шевченко малим хлопчиком ходив шукати „кінця сьвіта“, одно хлопя зненацька попитало мене: „хиба він не знав, що земля кругла, що кінця їй нема нїгде?“ — Не знав, — кажу; і тож прийшло ся ширше сказати, що малому Тарасови зовсїм не було звідки знати такі премудростї. В самім кінцї всїх біоґрафічних звісток, коли говорило ся, де спочив Шевченко і яка єго могила, знов один малий слухач укидає: — „Я знаю, яка вона: ми там були!“

На наших, бачите, зібранях нема того звичаю, щоб перебивать промовляючого; ну, а тут було по иншому, і сей наївний спосіб здав ся менї дуже милим.

Мої слухачі не нудились і далї, коли говорило ся про твори Шевченка, про всю вагу Кобзаря, про вагу нашого сьвята; вони не нудились і, як менї здавалось, розуміли все, що їм хотїли сказать. (Поглядаючи инколи в свій сшиточок я дбала об однім: щоб говорить про все, що там стояло, як можна простїйше).

Я бережу свій сшиточок до сего дня. Не для того ховаю я єго, щоб давала єму яку літературну вартість; ні, вартості такої він зовсїм не має; я бережу єго мїж иншими „скарбами минулого“ як дорогу для мене памятку дорогого дня!

Так, сей день був дорогій!

От почала ся дитяча оруда. Дїти виходили одно по другому на передьїй куток хати, де стояв гарно оздоблений рушниками, вінками і квітками бюст Шевченка. Стаючи коло окремого столика дїти виголушували на память вірші с кобзаря і говорили їх доволї добре. Тілько з меншими участниками стало ся два трохи комічні случаї: так моя менша дочка, — їй був тодї сьомий рік, — вийшла на перед, держучись за мамину руку, та так і не зважила ся сказати свого вїршика, котрий була вивчила зовсїм добре; промовила тілько: „я не буде казати!... я не могу казати! — і с тим пішла на своє місце. (Звичайно старша її сестричка і брат були сьміливїйші!) Потім, кажу, одно хлопятко, зовсїм мале, 4-х лїт, вийшло само і доволї сьміливо проказало до половини той віршик: „На великдень, на соломі, проти сонця дїти“; але в серединї забуло ся і питає в голос, зовсїм не збентежившись: — Мамо, як далї? — Мама теж зовсїм просто сказала забуте слово і хлопятко зовсїм добре доказало віршик до кінця.

Звичайно, нїхто не подумав сьміяти ся с тих „пригод“ (коли хто й усмїхнув ся, то зовсїм добродушно) і через те жадного „сорому“, чи „прикрості“ нї для кого не вийшло

Старші дїти виголошували всї добре, не збиваючись, хоть инші вибрали доволї довгі вірші; напр. один хлопчик говорив цїлого Черця. Звичайно, се не була штучна, мистецька деклямація; але вона лунала якимсь відмінним щиросердним одушевленєм. Виголошуванє деяких дїтей зостало ся досї в моїй памяти.

Двоє дїтей постачили вїрші своєї власної композиції; дївчинка 12 і хлопчик лїт 13-ти. Обоє автори були дуже несьмілі; дївча прочитало свій гарненькій віршик[1]) дуже тихо, а хлопець почував ся так стурбованим, що передав свою композицію для голосного прочитаня товаришові. Однак не мав чого так соромитись молоденькій автор: єго вірші були теж зовсїм не погані; в них говорило ся про кобзаря, і говорило ся доволї складно. В загалї враженє від того, що автор задумав спробувати поетичного хисту власне задля такого случаю, як Шевченкове сьвято, було найлїпше.

Виголошуванє вїршів с кобзаря вело ся далї; і деякі з них, найпаче ті Шевченкові спогади з дитячих лїт, добирали якоїсь нової краси в тому новому дитячому читаню. В загалї слухало ся тих декляматорів так охочо, і на серцю ставало так чуло!..

Пісьля „деклямації“ йшли сьпіви. Сьпівали двоє дївчаток, що мали гарненькі голоси; кожда сьпівала solo вірші Шевченка, положені на музику Лисенком; малим сьпівачкам провадив на фортепянї сам Лисенко. Сьпівав і дитячій хор народні пісьнї („Байду“, „Ой пущу я коиченька в саду“ і инші). Сьпівав хор по своєму, але з великим одушевленєм! — Слухаючи дитячого сьпіву, один добродій нишком заплакав. Говорили, що у него під той час було якесь особисте горе. Може буть!... Але коли єго душа прийшла до більшої чулості власне підчас того дитячого сьпіваня, то я сьому не дивуюсь...

Сьпівами те дитяче, „Шевченкове сьвято“ кінчило ся. Дїтям, здаєть ся, давали якусь учту (чи яблучка чи щось такого). Дїти гомонїли, бавили ся, немов дїти однієї семї, і с тим сердечним гомоном розійшли ся з господи панї Ц. На відходї їм дали по пучечку с Шевченкового вінка „на спомин“; але я думаю, що і без того так сьвітла днина зостанеть ся у них у памяти на завждї!

Таке було те доволї значне сьвяткуванє кобзаревого дня. Менї хочеть ся росказать ще про одно обходїня Шевченкового нарожденя, хоть не таке значне, але теж доволї цїкаве.

Власне минулого (88-го) року я була 25. лютого в одній тихій хатї, де семя збиралась, отак тілько в своїм околї, сьвяткувати день Шевченків. Дїти й слуги говорили, що мають ся обходитись „іменини Шевченка“; та так воно й було: був вибраний день рожденя і разом імени Кобзаря Тараса. Дїти метушили ся с самого ранку: потім зачинили двері в свій покоїк і нїкого туди не пускали: щось там моторили. Коли кликнули нас, то обявило ся, що то вони пристроювали портрет Шевченка: при сьтїнї стояв столик, запятий до

[1]) Він був недавно надрукований в „Зорї“.

низу якимись серпанковими навісками, а на столику стояв зовсім простий, малярської роботи портрет Шевченка, убраний стьожками, барвінком і колосками збіжа (дїяло ся, бачите, на селї). Наївно, але досить гоже! Отож зійшли ся всї, дїячі й слухачі, і посїдали поблизу другого столика, накритого білим обруском; на столику стояли орішки, яблучка і т. и.

Почалась сама оруда. Малі декляматори виголошували вірші кобзареві сьміло і твердо, очка їх поблискували „декляматорским“ одушевленєм. Проказано було початок Тополї; половину Гамалії, уривок „Єсть на сьвітї доля“ і богацько инших. Говорили паньскі дїти, говорило двоє простих дївчаток (дочки служниць), говорили ляльки. Так! Не сьмійте ся нї з мене нї с тих дїтей, коли я скажу вам, жо дїти для того, щоб кождому можна було сказати більше віршів, вивчили їх і проказували теж за ляльок. Може се здасть ся иншому профанцією Шевченка; але менї сего не здавало ся... Се виходило подобним до якогось-то самого первістного театру: виходитъ „на кін“ (на столик перед нами) лялька-дївчина в шитих рукавцях і устами своєї малої господинї промовляє: „Колиб менї, мамо намисто...“ або „Утоптала стежечку через яр“; а от з'являєть ся лялька убрана козаком в червонім жупанї, і теж промовляє: „Було колись, на Вкраїнї лихо танцювало!“ і т. д. Се дитяча наївність, „сьвята простота“, (бо все-ж сьвято відправляло ся заходом самих дїтей); але ганьби, погордженя кобзаревим творам тут не було, бо се робило ся не на сьміх, а с пошанованєм. — Казали менї на Різдво ті дїти, що на сей рік вони готують ся говорити на „іменини Шевченка“ опріч віршів с кобзаря ще вірші Щоголева. Бачите старша їх сестра чула в Одесї, як чудесно говорять на память тії вірші діти пана М. К-ова; так ото й своїм сестричкам дорадила виучити що небудь із Щоголева. Отож сестрички приготовляють і єго вірші на 25. лютого. Думають вони теж ставити в своїй тихій сельскій хатї, на картоновій сценї, с картоновими лицедїями, якусь пєсу домової композиції; не знаю, що-б то ще мало буть таке!...

Одначе вернїмо ся до їх торічного сьвята. Пісьля виголошуваня сьпівали, оттак собі без музики, в скілька голосів „Садок вишневий коло хати“ на звістний мотив Лисенка, потім „Перебендю“ на голос якоїсь невїдомої пісвї.

Гостї, одна чужа панї й панночка, що припадком трапились на той час, і дві жінки селянки дивили ся чудуючи на всю ту оруду...

По скінченю всїх нумерів почала ся скромна учта. Дїти поживали свій запас і приймали теж нас, гостей. Тож пили ми й повницї якогось домового напитку.

Дають чарку і бабі Олександрі; она бере, промовляючи: — Царство небесне Шевченкови!...

Перший раз доводилось менї чути се слово на Шевченковому сьвятї; се пак перший раз, що менї доводилось бачити на єго сьвятї просту сельску людину. Те слово її лунає теж „святою простотою“; однак воно повне свого величного значіння!

А от ввіходить дядько Яким и другий робітник, бо їх теж дїти кликнули до учти.

Дядько Яким глянув на урочисто поставлений портрет Шевченків і мовить товаришові:

— Ти знаєш, що то таке? — (власне він сказав що, а не хто).

— Нї, не знаю! — відповів товариш.

— А я знаю: то Шевченко! Я був колись, як паничі вечір Шевченковий справляли у Кієві; а там самовари ставив.

— То багацько-ж ти знаєш, як ти самовари ставив!

— А знаю те, що знаю! Бо я й самовари ставив і в хатї був; чув усе, що читали й сьпївали. Не бій ся ти, розібрав я добре все!

Пісьля учти дїти читали дещо з Кобзаря, таки вже с книжки, — просили жінки. Прочитали Катерину (уже не раз їм читану, але завсїгди їм милу), потім Наймичку, та ще щось.

Розійшли ся пізненько с теї тихої хати, сповненої тихого славленя імени Шевченка.

1889. року. Січня 29. Село Колодяжне. *О. П—а.*

НАША СЛАВА.

От де, люде, наша слава,
Слава Украйни!

Як сонця весняного промінь,
Між скелями Ети сумної
Безсмертною славою сяє
Могила сьвятого героя...
І Клїо лавровим віночком
Високу могилу квітчає:
Полїг там борець непохитний,
За волю родимого краю!
Нащадки єго не забули, —
Там молять ся правнуки Спарти,
І в муках блука по узгірю
Пекельна мара Ефіяльта.
На горах Днїпрових славутних
Чорніє висока могила:
Борця за просьвіту, за волю
Сховала там рідна країна!
Народ єго вислав за себе
Бороти ся с кривдою злою;
Нерівня єго не злякала,
Не збила з дороги неволя.
Терновим вінком уквітчалось
Апостола праведне чоло,
Та слава єго на родині
Не згине нїколи, нїколи!
Унуки і правнуки скажуть:
„Нема що нам заздрить на Спарту;
„Ми мали свого Леоніда
„І безлїч своїх Ефіяльтів!“

Київ, 1889. *Петро Явор.*

Стрѣча Щепкина зъ Шевченкомъ.

При нагодѣ 75-ыхъ роковинъ народженя Шевченка пригадує „Кіевское Слово“ изъ старыхъ ґазетъ забуту вже и мало знану анекдоту:

Коли Шевченко, вертаючи зъ Новопетровского на волю, по неволѣ остановивъ ся въ Нижнѣмъ Новгородѣ, пріѣхавъ до него зъ Москвы славный артистъ М. С. Щепкинъ; але впередъ удавъ ся до ґубернатора Муравієва зъ прозьбою, щобы єму позволивъ видѣти ся зъ своимъ сердечнымъ другомъ. Ґубернаторъ позволивъ, але зъ тымъ, щобы приятелѣ зойшлись въ єго притомности. Такъ оно и сталось. Коли приятелѣ стрѣлись, познали оденъ одного, хочь и пôсля такъ довгои розлуки, кинулись обнимати себе и розплакались якъ дѣти. Се такъ розжалобило ґубернатора, що онъ прослезивъ ся и сказавъ до Шевченка: „Видно, що вы въ самой рѣчи хорошій чоловѣкъ, коли васъ такъ стрѣчають приятелѣ!“ И зъ тыми словами ставъ и самъ обнимати Шевченка. Тодѣ Щепкинъ звернувъ ся до Муравієва: „Ваше превосходительство! Що се? Вы плачете?... Такъ вы менѣ попсовали всѣхъ ґубернаторôвъ!“ Треба знати, що Щепкинъ особливо славивъ ся въ ролѣ Городничого въ „Ревизорѣ“. Сей дотепъ дуже всѣхъ розвеселивъ.

Одповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдав **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.